ابن بطوطه جو سفر

(سنڌ ۽ هندستان جي سفر متعلق)

مدير و مرتب

عمر حسين الخشاب

مترجم

محمد ابراهيم عباسي

بي. اي.، بي. ٽي

سنڌي ادبي بورڊ

حيدرآباد سنڌ

١٩٧٦ع

Marfat.com

ابن بطوطه جو سفر

(سنڌ ۽ هندستان جي سفر متعلق)

مدير و مرتب
عمر حسين الخشاب

مترجم
محمد ابراهيم عباسي بي، اي، بي، ٽي

سنڌي ادبي بورڊ
حيدرآباد سنڌ
١٩٧٦ع

Marfat.com

ڇاپو پهريون   آڪٽوبر ١٩٧٦ع   ڪاپيون ١٠٠٠

138535

سنڌي ادبي بورڊ جا حق ۽ واسطا قائم

[redacted]

ملڻ جي ايڊريس

سنڌي ادبي بورڊ بڪ اسٽال
سنڌ يونيورسٽي ڪئمپس
پوسٽ باڪس نمبر ١٢، حيدرآباد سنڌ

هي ڪتاب سردار پرنٽنگ پريس، گاڏي کاتو، حيدرآباد ۾ ڇپيو ۽ غلام رباني آگري، سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ، حيدرآباد مان شايع ڪيو.

Marfat.com

فهرست

عنوان	صفحو
ديباچو	1
ابن بطوطه جي سوانح حيات	5
باب پهريون — **فصل پهريون**	
درياءُ سنڌ	1
فصل ٻيو	
خوفناڪ گينڊو	6
فصل ٽيون	
سنڌو نديءَ جو سفر	13
عجيب ڪنڌهرات	15
فصل چوٿون	
بادشاه جي سخاوت	17
ملتان جو حاڪم	18
باب ٻيو — **فصل پهريون**	
هندستان جي وڻن ۽ ميون جو بيان	23
فصل ٻيو	
هندستان ۾ اناج جي پوک	27
ڪافرن لٽيرن سان اسان جو پهريون مقابلو	29
فصل ٽيون	
هندستان ۾ ستي لڳڻ جو رواج	32
فصل چوٿون	
دهليءَ جو شهر	37
دهليءَ جو شهرپناهه ۽ ان جا دروازا	38
دهليءَ جي جامع مسجد	39
دهليءَ جا وڏا حوض	42

عنوان | صفحو

دهليءَ شهر جا مزارات ٤٣
سندس ڪرامت ٤٥

باب ٻيون فصل پهريون

دهليءَ جي فتح ۽ مختلف بادشاه ٤٧
سلطان شمس الدين (التمش) ٤٨
سلطان رڪن الدين ٤٩
رضيه سلطانه ٥٠
سلطان ناصر الدين ٥١

فصل ٻيو

سلطان غياث الدين بلبل ٥٣
بادشاه جي ڪهاڻي ٥٣
سلطان معزالدين بن ناصرالدين بن سلطان غياث الدين بلبن ٥٦

فصل ٽيون

جلال الدين فيروز خلجي ٥٩
سلطان علاؤ الدين محمد شاه خلجي ٦٠
سلطان شهاب الدين ٦٤
سلطان قطب الدين ٦٥
سلطان خسرو خان ناصر الدين جو بيان ٦٨

فصل چوٿون

سلطان غياث الدين تغلق شاه ٧٢
سندس پٽ جي ناڪام بغاوت ٧٦
تغلق جو لڪنوتي ڪاهي وڃڻ ۽ موٽ ني مندس اچانڪ موت ٧٧

باب چوٿون فصل پهريون

سلطان ابي المجاهد محمد شاه ابن سلطان
غياث الدين تغلق ٨٠
بادشاه جون خصلتون ٨٠
شاهي محل جا دروازا ۽ ديوان خانا ٨١

Marfat.com

صفحو

عنوان

بادشاه جو مجلس عام ۾ وهڻ جو طريقو ٨٣

فصل ٻيو

ٻاهرين ملڪن جي مسافرن جي نذراني رکڻ جو طريقو ٨٦
سرڪاري ساٿين جي نذراني پيش ڪرڻ جو طريقو ٨٧
عيد نماز لاءِ جلوس ڪڍڻ جي رسم ٨٧
عيد جي مجلس ۽ تخت وغيره جو بيان ٩٠

فصل ٽيون

بادشاه جي سفر تان واپسيءَ جو جلوس ٩٣
بادشاه جو خاص دسترخوان ٩٤
بادشاه جو عام دسترخوان ٩٤

فصل ڇهريون

باب پنجون

بادشاه جي سخاوت ۽ نيڪي ٩٧
بادشاه جو شهاب الدين گازرونيءَ کي بخشش ڏيڻ جو قصو ٩٧
شيخ الشيوخ رڪن الدين کي بخشش ١٠٠
واعظ ترمذي ناصر الدين کي بخشش ١٠١
عبدالعزيز اردويليءَ کي بخشش ١٠٣
شمس الدين اند ڪانيءَ کي بخشش ١٠٣
قاضي مجد الدين کي بخشش ١٠٣
برهان الدين ساغر کي بخشش ١٠٤
حاجي ڪاون کي بخشش ۽ سندس ڳالهه ١٠٤

فصل ٻيو

ابن الخليفه جو بادشاه وٽ اچڻ ١٠٦
حڪايت ١٠٩
حڪايت ١٠٩
ابن الخليفه جي ڪنجوسپائيءَ جون ڪي ڳالهيون ١١١

فصل ٽيون

امير سيف الدين عزا بن هبة الله بن مهني، امير عبدالشام

عنوان	صفحو
تي بادشاه جي نظر عنايت	۱۱۴
بادشاه جي ڀيڻ جي امير سيف الدين سان شادي ٿيڻ جو بيان	۱۱۵
امير الغرا جو بيان	۱۱۹
سلطان جي وزير جي ڌين جي شادي خداوند زاده قوام الدين جي پٽن سان ڪرڻ	۱۲۲
بادشاه جي تواضع ۽ انصاف مطابق ڳالھ	۱۲۲
اهڙي هڪ ٻي ڳالھ	۱۲۲
هڪ ٻي ڳالھ	۱۲۳
نماز لاءِ سختي	۱۲۳
شرعي حڪمن لاءِ سختي	۱۲۴
مظلومن جي فرياد رسي ۽ انصاف	۱۲۴
ڏڪار ۾ ماڻهن کي کاڌو رسائڻ	۱۲۵
باب ڇهون — فصل پهريون	
بادشاه جا ظلم	۱۲۶
پنهنجي ڀاءُ کي قتل ڪرڻ جو بيان	۱۲۷
بادشاه جو هڪ ئي وقت مادا ٽي سو ماڻهو مارائڻ	۱۲۷
شيخ شهاب الدين کي عذاب ڏيئي قتل ڪرائڻ	۱۲۸
مدرسي جي فقيه عفيف الدين ڪاشاني کي ۽ ٻن فقيهن کي هن سان گڏ قتل ڪرائڻ	۱۳۱
بادشاه جو ٻن سنڌي فقيهن کي، جيڪي سندس نوڪريءَ ۾ هئا، قتل ڪرائڻ	۱۳۲
شيخ هود کي قتل ڪرائڻ	۱۳۴
ابن تاج العارفين ۽ ان جي اولاد کي قيد ڪرائڻ ۽ مارائڻ	۱۳۶
شيخ علي حيدريءَ کي قتل ڪرائڻ	۱۳۸
طوغان ۽ ان جي ڀاءُ کي قتل ڪرائڻ	۱۳۹
ملڪ التجار کي قتل ڪرائڻ	۱۴۰
خطيب الخطباء کي موت جي مار ڏيارڻ	۱۴۱

عنوان | صفحو

دهليءَ جي شهر کي برباد ڪرڻ ۽ انڌي ۽ منڌي
کي مارائڻ جو عجيب واقعو ١٤١
غياث الدين بهادر (پوري) جو قتل ١٤٣

فصل ڇهون

بادشاه جي ڀڃات جي بغاوت ١٤٥
ڪشلو خان جي بغاوت ۽ سندس موت ١٤٧
قراجيل جي جبل ۾ بادشاه جي لشڪر سان هڪ واقعو ١٤٨
امير حلاجون جي بغاوت ١٤٩
شريف جلال الدين جي معبر جي ملڪ ۾ بغاوت ۽
وزير جو پنهنجي پاڻيجي ڪي، جيڪو انهيءَ سان شامل
هو، قتل ڪرائڻ جو بيان ١٥١
امير حلاجون جي بغاوت ١٥٣
بادشاه جي لشڪر ۾ وبا پوڻ ١٥٤
بادشاه جي موت جو افواه ۽ ملڪ هوشنج جو ڀڄي وڃڻ ١٥٥
شريف ابراهيم جي بغاوت ١٥٦
تلنگانا ۾ بادشاه جي نائب جي بغاوت ١٥٨

فصل ڏهون

بادشاه جو گنگانديءَ جي ڪناري تي شهر ٻڌائڻ ۽
عين الملڪ جي بغاوت ١٦٠
بادشاه جو دارالخلافه ۾ واپس اچڻ، علي شاهڪر
(ٻوڙي) جي بغاوت ١٧٠
امير بخش جو ڀڄي وڃڻ ۽ قيد ٿيڻ ١٧١
شاه افغان جي سنڌ ۾ بغاوت ١٧٣
قاضي جلال جي بغاوت ١٧٣
ابن ملڪ مل جي بغاوت ١٧٥
ملڪ مقبل ۽ ابن الڪوتيءَ جي لڙائي ١٧٨

Marfat.com

عنوان — صفحو

باب ستون — فصل پهريون

هندستان ۾ ڏڪار پوڻ ۱۸۰
اسان جو بادشاه جي غيرحاضريءَ ۾ شاهي محل ڏانهن وڃڻ ۱۸۱
بادشاه جي والده جو گهر پهچڻ ۽ سندس خصلتن جو بيان ۱۸۲
مهمانيءَ جو بيان ۱۸۴
منهنجي ڌيءَ جي وفات ۾ منهنجي همدردي ۱۸۶
بادشاه ۽ وزير جا مون تي احسان ۱۸۹
بادشاه جي غير حاضريءَ ۾ عيد ۱۹۰
اسان جو بادشاه جي استقبال لاءِ ٻاهر وڃڻ ۱۹۱

فصل ٻيو "الف"

بادشاه جو دارالخلافه ۾ اچڻ ۽ اسان کي سواريءَ لاءِ
پنهنجي گهوڙن مان گهوڙا عطا ڪرڻ ۱۹۴
بادشاه جي دربار ۾ حاضر ٿيڻ ۽ اسان کي جاگيرون ۽ عهدا ملڻ ۱۹۵
بادشاه جو ٻيو عطيو ۽ ان ۾ دير ٿيڻ ۲۰۰
لهڻيدارن جو مون کي تنگ ڪرڻ، منهنجو بادشاه جي
مداح ۾ قصيدو لکڻ، بادشاه جو قرض جي ادائگيءَ
لاءِ حڪم ڏيڻ، ۽ دير پوڻ ۲۰۲

فصل ٻيو "ب"

بادشاه جو شڪار لاءِ ٻاهر وڃڻ ۽ اسان جو هن سان گڏ وڃڻ ۲۰۷
بادشاه کي مون هڪ اٺ تحفي طور ڏنو ۲۱۱
بادشاه جو ٻاهر وڃڻ ۽ مون کي دارالخلافه ۾ رهڻ جو حڪم ڏيڻ ۲۱۴
مقبري جو انتظام ۲۱۷
ماڻهن کي وليمي مان ڪاڌي ڏيڻ جو رواج ۲۱۹

فصل ٽيون

هزار امروه ڏانهن سفر ۲۲۰
ڪن دوستن جي مون سان مهرباني ڪرڻ ۲۲۲

Marfat.com

عنوان	صفحو
بادشاه جو منزل ڏانهن وڃڻ	٢٢٤
بادشاه جي ناراضگي ۽ خدا جي فضل سان منهنجي جند آزاد ٿيڻ	٢٢٤
منهنجو نوڪري ڇڏي تارڪ دنيا ٿيڻ	٢٢٥
بادشاه جو مون کي واپس نوڪريءَ لاءِ سڏڻ ۽ منهنجو انڪار ڪري عبادت ۾ جهد ڪرڻ	٢٢٦
بادشاه جو مون تي راضي ٿيڻ ۽ مون کي چين جو سفير ڪري موڪلڻ	٢٢٦
چين جي بادشاه ڏانهن تحفا موڪلڻ	٢٢٧
ڪول جي پرسان اسان جي ڪافرن سان لڙائي	٢٣١

فصل چوٿون

عنوان	صفحو
منهنجو مصيبت ۾ پوڻ ۽ هڪ ولي الله جي مدد سان ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻ	٢٣٣
شيخ جي ڳالهه	٢٤٢
قاضيءَ جي ڳالهه	٣٤٤
ڳالهه	٢٤٦
علاپور جي حاڪم جي شهادت	٢٤٧
جوڳين جي جادوءَ جو بيان	٢٤٩
ڳالهه	٢٥٠
ڳالهه	٢٥١
ڳالهه	٢٥٥
ڳاني ٻجاني جي بازار	٢٥٨
ڳالهه	٢٦٣
اني جي راجا جو بيان	٢٦٤

باب اٺون — فصل پهريون

عنوان	صفحو
اسان جي سمنڊ رستي سفر جو بيان	٢٦٦
هنتي جو راجا	٢٦٨

عنوان	صفحو
ان جوڳيءَ جي ڳالهه	۲۶۸
هنور جي بادشاه جو بيان	۲۷۲
هن جي ڪاڏي جو نمونو	۲۷۲
ڪارن سرچڻ جو بيان	۲۷۷
هٿي جي راڄا جو بيان	۲۷۹
هٿي جي بادشاه جو بيان	۲۸۰
هٿي جي بادشاه جو بيان	۲۸۲
جامع مسجد جي سامهون عجيب شان وارو وڻ	۳۸۳
ڳالهه	۲۸۵
هٿي جو راڄا	۲۸۶
فصل ٻيو	
چين جا جهاز	۲۸۸
اسان جو چين جي سفر تي سنبرڻ ۽ تباهيءَ جو اچڻ	۲۹۰
دار چيني ۽ بقم	۲۹۴
هٿي جو راڄا	۲۹۵
اسان جو سنداپور تي ڪاهي وڃڻ ۽ فتحياب ٿيڻ	۲۹۷
فصل ٽيون	
هٿي جا وڻ	۳۰۳
هن ٻيٽ جا باشندا ۽ انهن جي رهائش	۳۰۴
هٿي جون عورتون	۳۰۸
هنن ٻيٽن ۾ اسلام پکڙڻ جو سبب	۳۱۰
هنن ٻيٽن جي حڪمران ملڪه	۳۱۳
وزير، ان جون خلعتون ۽ ٻيا عهديدار	۳۱۵
مان هنن ٻيٽن ۾ ڪيئن آيس	۳۱۵
وزير جا مون تي ڪي احسان	۳۲۰
فصل چوٿون	
وزير جو رخ بدلجڻ ۽ منهنجو اتان هليو وڃڻ جو ارادو ڪرڻ	۳۲۲

عنوان	صفحو
سنهنجي هنن سان عيد ڪرڻ	٣٢٤
منهنجي شادي ڪرڻ، ۽ منهنجو قاضي مقرر ٿيڻ	٣٢٦
وزير عبدالله بن محمد الحرضرمي، جنهن ڪي سلطان شهاب الدين "سويد" جي پيٽ ۾ جلاوطن ڪري موڪليو هو، جو اچڻ ۽ منهنجي ۽ هن جي وچ ۾ اڻبڻت ٿيڻ	٣٢٨
منهنجي هنن ڪان جدائي ۽ ان جو سبب	٣٢٩
هڪ پستان واري عورت	٣٣٤

فصل پهريون

باب نائون

سيلان جو راجا	٣٣٨
آني جو بادشاه	٣٤١
ديـاقـوت	٣٤٢
بـالـدر	٣٤٣
اڏامندڙ چوُر	٣٤٤

فصل ٻيو

سرانديپ جو جبل	٣٤٦
قدم شريف	٣٤٧

فصل ٽيون

معبر جي ملڪ جو بادشاه	٣٥٢
منهنجو سلطان غياث الدين وٽ پهچڻ	٣٥٣
اسان جو سفر ۾ زالن ۽ ٻارن جي قتل جو وحشتناڪ نظارو ڏسڻ	٣٥٤
ڪافرن سان لڙائي ۽ اسلام جي شاندار فتح	٣٥٦
بادشاه جـو فوت ٿيڻ ۽ سندس ڀائٽي جو تخت تي ويهڻ ۽ منهنجو اتان روانو ٿيڻ	٣٦٠

فصل چوٿون

هرزو ڊاڪن جو اسان کي ڦرڻ	٣٦٤

Marfat.com

عنوان	صفحو
بنگال جو بادشاھ	٣٦٨
ڳالھ،	٣٦٩
شيخ جلال الدين جو بيان	٣٧٠
سندس ڪرامت	٣٧٠
سندس ٻي ڪرامت	٣٧١
شيخ جون ٻيون عجيب ڪرامتون	٣٧٢

Marfat.com

ديباچو

خداوند ڪريم جا لک شڪرانا، جو اڄ منهنجي دل جي هڪ مراد پوري ٿي آهي، جنهن لاءِ مون کي عرصي دراز کان انتظار هو. اصل ۾ مون کي اڊوينچر (Adventure) يا حقيقت تي بنياد رکندڙ پُرخطر ڪهاڻيون، قصا يا آپ بيتيون ننڍيءَ عمر کان وڻنديون آهن. مون کي ياد آهي ته مان جڏهن پڙهڻ لائق ٿيو هوس، تڏهن مون کي الف ليليٰ جي قصن مان قصو، چار درويش، حاتم طائي ۽ ان جا ڏاڪڙا، سندباد سيلانيءَ جا جڙيل سنڌي قصا ڏاڍا پسند ايندا هئا ۽ انهن جي سفرن ۽ ان ۾ ڏنل ڳالهيون ڏاڍيءَ دلچسپيءَ سان رات جو دير تائين پڙهندو رهندو هوس، ۽ ائين محسوس ٿيندو هوم، ڄڻ ته مان خود به انهن سان گڏ خيالي دنيا ۾ گڏ هلندو ٿي رهيس. جيتوڻيڪ مٿيان سڀ قصا فرضي هئا ۽ جلد پڙهي ختم ڪيم، تڏهن به انهن جي پيٽ ۾ مون کي پيا ديون ۽ پرين جا فرضي قصا اصل ڪين وڻندا هئا. ان کان پوءِ هڪ اهڙو به دور آيو، جو انگريزي جاسوسي ناولن تان ترجمو ٿيل، سنڌي جاسوسي ناول پڙهڻ شروع ڪيم، ۽ پنجين يا ڇهين درجي تائين پڙهي ختم ڪري ڇڏيم. پوءِ وري ٻئي قسم جي ادب ڏانهن ڌيان ڇڪجي ويم، تان جو جڏهن بي - اي جو امتحان، عربي سبجيڪٽ سان، پاس ڪيم، تڏهن هڪ استاد کان مصر ۾ ڇپيل ”ابن بطوطه ۽ ان جا سفر“ رنگين باتصوير رسالو وٺي پڙهيم. اُن مون کي ايترو ته لطف ڏنو، جو اڳيون سڀ ياديون تازيون ٿيڻ لڳيون ۽ هڪ دفعو وري اڊوينچر (Adventure) قسم جي ناولن پڙهڻ ۾ شوق جاڳيو.

اُئين ابن بطوطہ جا ٻئي حصا ڏاڍي شوق سان پڙهي پورا ڪيم، ۽ خيال ڪيم تہ هن عربي ڪتاب تان سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪري ڇپرائجي. پر ان وقت ڪنهن خاص سبب جي ڪري ڪجهہ بہ لکي ڪين سگهيس، ۽ وقت گذرندو رهيو. آخر اهو وقت اچي ويو، جو سنڌيءَ ۾ ايم - اي پريويس پاس ڪرڻ کان پوءِ ايم - اي فائينل لاءِ ڪو ڪتاب ترجمو ڪرڻو پيم. ۽ چاڪاڻ تہ مون کي اڊوينچر (Adventure) قسم جي ڪتابن سان خاص انس هو، تنهنڪري ڪتاب پڻ اهي ئي يونيورسٽيءَ اختياريءَ وارن صاحبن کي پيش ڪيم. اهي ڪل ٽي ڪتاب هئا، جن ۾ بہ انگريزيءَ ۾ ۽ ٽيون ابن بطوطہ جا سفر، سنڌ ۽ هندستان متعلق، (عربي ۾) هو. خوش قسمتيءَ سان يونيورسٽي اختياريءَ وارن جي قابل داد چونڊ سبب مون کي ابن بطوطہ جا سفر حصو پيو (جنهن ۾ سنڌس سنڌ ۽ هندستان جو مڪمل سفر اچي ٿي ويو) ترجمي لاءِ مليو. مان هن ڪم کي شوق سان لڳي ويس، پر هيءُ ڪم مون جهڙو آسان سمجهيو هو، تهڙوئي مون لاءِ مشڪل ثابت ٿيو. بهرحال ٻن سالن جي مسلسل محنت کان پوءِ آخر ان ڏکئي ڪم کي ختم ڪيم. هن ڪم ۾ پنهنجي محترم استاد ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ صاحب جي مشفقانہ رهبريءَ ۽ همت افزائيءَ جو بہ گهڻي قدر هٿ آهي، چاڪاڻ تہ سندن ئي صلاح سان مان ڪراچي يونيورسٽيءَ جي عربڪ ڊپارٽمنٽ جي هيڊ، مسٽر عبدالعزيز ميمڻ سان مليو ويس، جنهن صاحب ڪمال مهربانيءَ فرمائي، مون کي ابن بطوطہ جي سفرن متعلق مناسب ڇاپي حاصل ڪرڻ ۽ ان مان ترجمي ڪرڻ لاءِ صحيح رهبري ڏيڻ ۾ ڪابہ ڪسر ڪانہ ڇڏي، ۽ پوءِ موٽي اچي پنهنجي ڪم کي لڳس.

ترجمي جي دوران مون کي جيڪي مشڪلاتون پيش آيون، تن مان ڪي هيٺ ڏجن ٿيون:

١ - چاڪاڻ تہ 'ابن بطوطہ' تقريباً سڄيءَ دنيا جو سير ڪيو آهي، تنهنڪري هن هر ملڪ جا لفظ هر هنڌ استعمال

پئي ڪيا آهن. نتيجو اهو ٿو نڪري، جو پڙهڻ وارو انهن جي
ڳولا عربي ڊڪشنرين ۾ ڪندو ٿو رهي، پر اهي لفظ ملي ڪين
ٿا سگهنس. انهيءَ خاص تڪليف لاءِ مون کي جناب مولانا عبدالعزيز
عرب جي مدد وٺڻي پيئي، جنهن هر وقت مون کي مفيد مشورو
ڏيئي، منهنجي هن ڪم ۾ تمام گهڻي مدد ڪئي.

٢- ڪيترن شهرن جا نالا هن وقت گهڻو ڪري بدلجي ويا آهن ۽ ڪي شهر اصل بلڪل نابود ٿي ويا آهن، جن جو ڪٿي نشان به ملي نٿو سگهي. پر تنهن هوندي به انڊين امپيريل گزيٽيئر، ابوالفضل جو آئين اڪبري، تاريخ معصومي، چچ نامو، تاريخ فرشته ۽ تحفة الڪرام جهڙين تاريخن، ڪننگهام جي رپورٽن، جيڪي هن آثار قديم متعلق لکيون آهن ۽ ٻين ڪن سندس همعصر مؤرخن ۽ سياحن جا ڪتاب هٿ ڪري، انهن مان انهن شهرن جا نشان ۽ پتا هٿ ڪيم. پر جيڪڏهن اڃا به ڪجهه رهجي ويا هجن ته پڙهندڙ حضرات انهن بابت مون کي ڪا معلومات ڏيندا ته سندن نوازش ۽ پنهنجي همت افزائي سمجهندس.

٣- ابن بطوطه جو اصل لکيل سفر جو احوال ته، سندس بيان مطابق ڪائنس دريائي ڌاڪن ڦري ورتو هو؛ تنهنڪري جيڪي ڪجهه به لکيو اٿس، سو رڳو پنهنجي يادگيريءَ ۽ ذهن مان لکيو اٿس. ان لاءِ به ڪوشش ڪري، هن جي ڪن ڳالهين کي فوٽ نوٽن وسيلي ڪجهه درست ڪيو ويو آهي.

٤- ابن بطوطه ڪيترن هندستاني لفظن کي عربي جيءَ اچارن موجب لکي ويو آهي ۽ وري عربي ڪاتبن ته اصل انهن جي صورت ئي بدلائي ڇڏي آهي، مثلاً گواليار کي ڪاليور (ڪاليور)، گجرات کي الجزرات ڪري لکيو ويو آهي؛ تنهن لاءِ پڻ ڪٿي ڪٿي اصل متن وارو لفظ لکي، اتي ئي ڏنگين ۾ صحيح لفظ لکيو ويو آهي.

مطلب ته هن ڪتاب جي دقيق محاورن کي سلجهائڻ ۽

Marfat.com

سولـيءَ ۽ بامحاوره سنڌيءَ ۾ ترجمي ڪرڻ لاءِ ڀي سال ڪافي نه هئا، پر مون محنت ڪري، سنڌيءَ جي علم ادب جي خدمت ڪرڻ خاطر، هن ڪتاب ۾ پنهنجي حتي المقدور ڪوشش صرف ڪئي آهي. اميد ته هيءُ ڪتاب تاريخي ذوق رکندڙ حضرات ۽ سنڌي علم ادب جي شائق سڄڻن لاءِ ڪافي دلچسپ ثابت ٿيندو.

وَ آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمين.

محمد ابراهيم عباسي
بي - اي، بي - ٽي - ٽريننگ ڪاليج فارمين حيدرآباد سنڌ
١٩ اپريل ١٩٥٩ع

ابن بطوطه جي سوانح حيات

ابن بطوطه جي حياتيءَ متعلق وڌيڪ ڄاڻ ڪانه آهي، پر رڳو ايترو ئي معلوم آهي، جيڪو هو خود پنهنجي زباني، پنهنجي سفرن جي دوران ۾ ٻڌائي ٿو.

ابن جزي، جيڪو سندس سفرن جو اصل مؤلف ۽ مدير آهي، تنهن جي لکڻ موجب هو طنجير (Tangier) جي شهر ۾ ٢٤ فبروري سن ١٣٠٤ع ۾ ڄائو هو، ۽ سندس سفرن جي تفصيل وار بيان موجب، معلوم ٿو ٿئي ته هن جي موراڪو موٽڻ کان پوءِ هن کي انهي موراڪي جي هڪ شهر ۾ قاضيءَ جو عهدو ڏنو ويو هو، جتي هو سن ١٣٦٨ع يا ١٣٦٩ع ۾ وفات ڪري ويو. هن جو اصل نالو محمد بن عبدالله هو. ابن بطوطه سندس خانداني لقب هو. اهو خاندان اڃا به موراڪو ۾ موجود آهي. سندس حياتيءَ جو وڌيڪ احوال سندس سفرن مان خود سندس زباني هن ڪتاب ۾ موجود آهي، پر تنهن هوندي به اسان سندس سڀني سفرن جو مختصر بيان هيٺ ڏيون ٿا، ته ڪيئن هن کي پهريائين سفر جو شوق ٿيو ۽ ڪيئن هو هندستان ۾ آيو.

زير نظر ڪتاب ۾ رڳو سندس انهيءَ سفر بابت احوال آهي، جيڪو هن سنڌ، هندستان ۽ آسپاس جي ڪن مختلف ملڪن ۾ ڪيو هو.

ابن بطوطه جي سفر جو اختصار

ابن بطوطه جي سفر پڙهڻ وقت معلوم ٿيندو ته هن اٺين صدي هجريءَ ڌاري، ان وقت جي دنيا جي تقريباً سڀني آباد

ملڪن جو سفر ڪيو هو. هڪ طرح سان ڏٺو وڃي ته ان وقت رکيو هن هڪ ٻئي شخص اهڙو سفر ڪين ڪيو هو، بلڪ هن وانگر ٻيا به ڪيترائي سياح هئا، پر ٻين سياحن جي گهٽي خبر ڪانه ٿي پئجي سگهي، ڇو ته هنن "ابن بطوطه" وانگر ڪوبه ڪتاب ڪونه لکيو هو.

ٻاويهن سالن جي عمر ۾ ابن بطوطه سفر تي نڪتو هو، جنهن جي شروعات هن هيئن ڪئي، جو هو پنهنجي ملڪ طنجير مان حج ڪرڻ جي ارادي سان روانو ٿيو هو، ۽ آفريڪا جي سڀني خاص خاص شهرن جو سير ڪندو، مصر ۾ پهتو. اتان عيذاب جي بندر تائين اچي پهتو، جتان سندس ارادو مڪي معظم ڏانهن وڃڻ جو هو. اهو بندر عدن کان ٿورو ئي پري آهي. پر انهن ڏينهن اتي جو بادشاه منگولن سان لڙائي ڪري رهيو هو، تنهنڪري جهاز ملي ڪين سگهيس ۽ ابن بطوطه واپس مصر هليو ويو، جتان سنه ٧٢٦ هجريءَ جي شعبان مهيني ۾ شام ڏانهن هليو ويو، جتي دمشق وڃي، وقت جي ڪن مشهور عالمن کان علم حديث ۽ فيض حاصل ڪيائين. اتان ساڳئي سال شوال جي مهيني ۾ حاجين جي هڪ قافلي سان مديني شريف ۽ اتان مڪي معظم ۾ پهتو. اتي حج ڪرڻ کان پوء مجمين جي هڪ قافلي سان گڏجي، هو عراق ۾ پهتو، جتان نجف اشرف جي زيارت ڪري، هو بغداد هليو ويو. اتان واسطه ۽ اتان وري رواق ۾ پهچي، سيد احمد رفاعيءَ جي قبر جي زيارت ڪري، اتان بصري ۾ پهتو، جتان اچي ايران کان نڪتو. ڪجهه ڏينهن وشوستر ۾ رهي، اصفهان کان ٿيندو، هو وڃي شيراز کان نڪتو، جتي قاضي مجدالدين شيرازيءَ سان ملاقات ۽ شيخ ابو عبدالله خفيف ۽ شيخ سعدي عليه الرحمت جي قبرن جي زيارت ڪيائين. اتان وري گازرون جي بندر تي پهتو، جتان وري عراق ويو ۽ ڪوفي کان ٿيندو وڃي بغداد پهتو. ان وقت بغداد ويران ٿي ويو هو، پر تڏهن به ڪافي وڏو شهر هو. هو اتان موصل ۽ ماردين کان ٿيندو، وري ٻئي حج لاءِ

سنه ٧٢٨ هجريءَ ۾ مڪي معظم ڏانهن هليو ويو. هڪ سال اتي ترسي، پوءِ جدي ويو، جتان جهاز ۾ چڙهي، آفريڪا جو سير ڪندو، وڃي يمن ۾ پهتو. وري عدن مان هڪ جهاز رستي هو مقدشو ڏانهن ويو. جيڪو آفريڪا جي اڀرندي ڪناري تي آهي. اتان زنزيبار ۽ ممباسا جي ٻيٽن مان گهمندو، جهاز ۾ چڙهي، عربستان جي ڏاکڻين ڪناري تي حضرموت جي ظفار شهر ۾ پهتو. اتان وري عمان کان ٿيندو، هرموز جي شهر ۾ پهتو، جتان هو اتي جي سخي بادشاه تهمتن سان ملاقات ڪري، اناطول ڏانهن ويو. اتي هر هنڌ فساد لڳا پيا هئا ۽ اڃا تازو اتي عثمانيه خاندان جو بنياد پيو هو. اتان جي بروصه شهر کان ڪاري سمنڊ جي ڪناري وارا شهر گهمندو، وڃي قبچاچ کان نڪتو، جتان ڇهن مهينن جو رستو لتاڙي ڪريميا ۾ پهتو، جتي ان وقت سلطان ازبق، هڪ مسلمان بادشاه حڪمران هو. هو چنگيز خان جي اولاد مان هو ۽ روس جو ڪجھ ملڪ سندس حڪومت ۾ داخل هو ۽ وولگا نديءَ تي سراءِ نالي شهر سندس تخت گاهه هو. اتان هو بلغار ڏانهن ويو. اهو رمضان جو مهينو هو ۽ وڏن ڏينهن ٿيڻ جي موسم پڻ هئي، تنهنڪري مغرب ۽ عشا جي نماز ٿي پڙهجي مس پوري ٿيندي هئي ته صبح ٿي ويندو هو. اتان هن جو ڪنهن ٻئي پاسي وڃڻ جو ارادو هو، پر عيد جي ڏينهن اتفاق سان هو بادشاه جي ڪئمپ ۾ هليو ويو، جتان جڏهن هو حاجي ترخان جي شهر ۾ بادشاه وٽ آيو، تڏهن ان وقت بادشاه جي هڪ ملڪه، جيڪا ڪنهن نصراني بادشاه جي ڌيءَ هئي، قسطنطنيه وڃڻ جي بادشاه کان اجازت گهري. پوءِ ابن بطوطه هن ملڪه سان گڏجي قسطنطنيه ويو، جتان واپس سراءِ جي شهر ۾ ويو. اتان هو دشت جي رستي خوارزم ويو، جتان بخارا ڏانهن هليو ويو. اتي ڪجهه وقت هو سلطان علاؤالدين طرم شيرين، ترڪستان جي بادشاه جي دربار ۾ رهيو. اهو بادشاه چنگيز خان جي اولاد مان هو. اتان هو سمرقند ويو، جتان بلخ ۽ هرات مان ٿيندو جام، مشهد

Marfat.com

شريف، نيشاپور ڏسندو، قندار جي رستي هندوڪش کان ٽپندو، الوراب ۽ پنج سين جي رستي پشائي ۽ پروان مان گهمندو، غزنيءَ، تنهن کان پوءِ وري ڪابل کان هلي اچي سنڌ ۾ پهتو. ان کان پوءِ سندس هيءُ سفر شروع ٿئي ٿو، جنهن جا سڀ احوال هن ڪتاب ۾ سڌا سنوان تفصيل وار ڏنل آهن.

Marfat.com

بسم الله الرحمٰن الرحيم

فصل پهريون

درياءِ سنڌ

سنہ ٧٣٤ هجري جي ماه محرم الحرام جي پهرين تاريخ اسين سنڌو درياءَ تي اچي پهتاسين. ان درياءَ کي پنج آب (پنجاب) به ڪري چوندا آهن. هيءُ درياءُ دنيا جي تمام وڏن دريائن مان هڪ شمار ڪيو ويندو آهي. گرميءَ جي مند ۾ هن کي چاڙهہ ٿيندو آهي، ۽ جهڙيءَ طرح مصر جي باشندن جي زراعت جو مدار نيل نديءَ جي چاڙهہ تي آهي، اهڙيءَ طرح هن ملڪ جي رهاڪن جي زندگي به هن درياءَ جي چاڙهہ تي منحصر آهي. هتان کان وٺي سلطان محمد شاهہ، (١) هندستان ۽ سنڌ جي مسلمان بادشاهہ جي حڪومت شروع ٿئي ٿي.

جڏهن اسين هن درياءَ تي پهتاسين، تڏهن بادشاهہ جا اخبار نويس اسان وٽ آيا ۽ اسان جي اچڻ جي خبر يڪدم ملتان جي حاڪم قطب الملڪ کي ڏياري موڪليائون. بادشاهہ جي طرفان انهن ڏينهن سنڌ جو امير سرتيز (٢) هو. هيءُ شخص بادشاهہ جو

---

(١) هيءُ، غياث الدين تغلق، جيڪو تغلق گهراڻي جو پهريون حاڪم هو، تنهن جو پٽ هو. سندس اصل نالو جونا خان هو، ۽ پيءُ جي مرڻ کان پوءِ محمد شاه تغلق جي لقب سان تخت تي ويٺو.

(٢) سرتيز (عمادالملڪ)، پنهنجي قوم جو سردار ۽ بادشاهہ محمدشاه تغلق جو نائي ۽ فوج جو سپهہ سالار هو. سنہ ٧٤٨ هجري ۾، هو جڏهن دکن ۾ حسن ڪاڪوئي بهمنيءَ جي بغاوت بند ڪرڻ ۾ مصروف هو، تڏهن هڪ لڙائيءَ ۾ مارجي ويو.

غلام ۽ فوج جو سپہ سالار ھو. جڏھن اسين سنڌ ۾ پھتاسين، تڏھن شھر جو امير سيوستان (١) ۾ ترسيل ھو.

سيوستان کان ملتان تائين ڏھن ڏينھن جو رستو آھي ۽ ملتان کان دارالخلافہ دھليءَ تائين پنجاھہ ڏينھن جو رستو آھي. اخبار نويس جيڪا خبر بادشاھہ کي لکندا آھن، اھا ھن وٽ ٽپال جي ذريعي پنجن ڏينھن ۾ پھچي ويندي آھي.

ٽپال کي ھن ملڪ ۾ بريد (٢) چوندا آھن، جيڪا ٻن قسمن جي ٿيندي آھي، ھڪ گھوڙي واري ۽ ٻي پيادي. گھوڙي واريءَ ٽپال کي ”اولاق“ چوندا آھن ۽ ھر چئن ڪوھن کان پوءِ گھوڙو بدلايو ويندو آھي. ھي گھوڙا بادشاھہ جي طرفان مليل ھوندا آھن. پيادي ٽپال جو انتظام وري ھيئن ٿيندو آھي، جو ھڪ ميل ۾، جنھن کي ھتي جا ماڻھو ”ڪروھہ“ (٣) چوندا آھن، ٽي چونڪيون پيادن جون ھونديون آھن. انهن چونڪيءَ کي ”داوھہ“ (٤) ڪري سڏيندا آھن. وري ھر ھڪ ميل جي ٽئين حصي جيتري فاصلي تي ھڪ ڳوٺ ٻڌل ھوندو آھي ۽ اھڙي ھر ھڪ ڳوٺ جي ٻاھران پيادن لاءِ ھڪ حاطو (چونڪي) ٺھيل ھوندو آھي. ھر ھڪ حاطي ۾ پيادا ڪمر ڪشيو بيٺا ھوندا آھن، جن مان ھر ھڪ پيادي وٽ ھڪڙي ٻہ گز ڊگھي لٺ ھوندي آھي، جنھن جي مٿئي تي ٽامي جا گھنگھرا ٻڌل ھوندا آھن.

---

(١) شھر سيوستان مان ابن بطوطہ جو مطلب سيوھڻ (ضلعو دادو) آھي.

(٢) عربيءَ ۾ قاصد يا ٻارنھن ميلن جي مفاصلي کي بريد چوندا آھن. گب صاحب لکي ٿو تہ ھن قسم جي پوسٽل سروس رڳو سرڪاري ڪمن لاءِ مقرر ھوندي ھئي ۽ اھا عام ماڻھو خانگي طرح سان انھن وقتن ۾ ڪڏھن بہ استعمال ڪري ڪين سگھندا ھئا.

(٣) ڪروھہ ۽ ڪرھہ ھڪ ئي لفظ. سنڌ ۾ ھن وقت ٻن ميلن جي مفاصلي کي ڪرھہ چوندا آھن

(٤) داوھہ = دابہ = ڏابو (من جانب مڪرمي جناب مھربان استاد صاحب ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ)

جڏهن شهر مان ٽپال نڪرندي آهي، تڏهن مقرر ٿيل پيادو هڪ هٿ ۾ لفافو جهليندو آهي ۽ ٻئي هٿ ۾ لٺ کڻي وٺي پنهنجي پوريءَ طاقت سان ڊوڙندو آهي. ٻيو پيادو وري هن جي گهنگهرن جو آواز پري کان ٻڌي، تيار ٿي بيهندو آهي، ۽ هن کان لفافو وٺندي ئي يڪدم اڳتي ڊوڙندو آهي. اهڙيءَ طرح سان جنهن طرف خط وغيره پهچائڻو هوندو آهي، پهچائيو ويندو آهي. هن قسم جي ٽپال گهوڙن کان به جلد پهچي ويندي آهي. ڪڏهن ڪڏهن هن ٽپال جي ذريعي خراسان جا تازا ميوا ٿالهن ۾ رکي، خاص بادشاهه لاءِ پهچايا ويندا آهن؛ ۽ ڪڏهن ته ڪي سنگين مجرم کٽ تي (جنهن کي چوکنيو ٻڌي)، اهڙيءَ طرح چونڪي به چونڪي پيادا کڻي وڃي پهچائيندا آهن. بادشاهه جڏهن دولت آباد ۾ هو، تڏهن ان لاءِ گنگا نديءَ (جيڪا هندن جو حج يعني ياترا جي جڳهه آهي،) جو پاڻي پڻ ٽپال ۾ موڪليو ويندو هو. دولت آباد گنگا نديءَ کان چاليهن ڏينهن جي فاصلي تي آهي.

اخبار نويس هر ڪنهن مسافر جا احوال تفصيل وار لکندا آهن. مثلاً هن جي شڪل (حليو) ڪهڙي آهي، لباس ڪهڙو پهريل اٿس، نوڪر، رفيق ۽ جانور هن قسم جا ساڻ اٿس. اٿڻي ويهڻي جي نموني جي اٿس، وغيره. مطلب ته ڪابه ڳالهه باقي ڪين ڇڏيندا آهن. جڏهن ڪوبه مسافر ملتان جي شهر ۾ (جيڪو سنڌ جو دارالخلافه آهي) پهچندو آهي، تڏهن جيستائين بادشاهه جي طرف کان، هن جي روانگيءَ، مهمان نوازيءَ جي انتظام ڏيڻ ۽ اخراجات مقرر ڏيڻ جو حڪم نه اچي، تيستائين هن کي اتي ئي (ملتان ۾) ترسڻو پوندو آهي، هر ڪنهن مسافر جي آجيان، هن جي ساز و سامان ۽ اٿڻي ويهڻيءَ مطابق ٿيندي آهي. جو ته ان وقت تائين سنڌس حسب ۽ نسب جي خبر پئجي ڪين سگهندي آهي.

هندستان جو بادشاهه محمد شاهه تغلق پرديسين جي عزت ۽ آبرو تمام گهڻي رکندو آهي ۽ انهن سان ذاتي محبت ڪندو

Marfat.com

آهي، ايتري قدر جو کين وڏا وڏا عهدا پڻ بخشيندو آهي. سندس خاص درباري، حاجب (خط لکندڙ) وزير، قاضي ۽ نائي گهڻو ڪري غير ملڪي ماڻهو هوندا آهن. هن جو حڪم آهي ته "پرديسيءَ کي هميشه عزيز ڪري سڏيو وڃي." انهيءَ ڪري ٻاهريان ماڻهو سڀ عزيز جي لقب سان سڏيا ويندا آهن.

جيڪو شخص بادشاهه جي سلام تي ويندو آهي، سو هن لاءِ ڪو نه ڪو تحفو ضرور کڻي ويندو آهي، ڇو ته اهو سڀني کي معلوم آهي ته بادشاهه انهن تحفن جي عيوض پيٽو يا ڏيڍو انعام ضرور ڏيندو آهي. انهيءَ ڪري سنڌ جي ڪن سوداگرن جو اهو پيشو ٿي ويو آهي ته هو اهڙي شخص کي هزارها دينار قرض ڏيندا آهن، ان لاءِ تحفا تيار ڪندا آهن، کيس نوڪرن، گهوڙن ۽ (شاناٿي) سواريءَ جو انتظام ڪري ڏيندا آهن، ۽ نه رڳو ايترو بلڪ پاڻ به نوڪرن وانگر ان جي اڳيان هٿ ٻڌيو بيٺا هوندا آهن، پوءِ جڏهن اهو شخص بادشاهه جي سلام کان شرفياب ٿيندو آهي ۽ کيس انعام ملندو آهي تڏهن هو انهن سوداگرن جو سمورو قرض ادا ڪري ڇڏيندو آهي. اهڙيءَ طرح هي سوداگر تمام گهڻو نفعو حاصل ڪندا رهندا آهن.

مان به جڏهن سنڌ ۾ پهتس تڏهن اهو ئي طريقو اختيار ڪيم ۽ اهڙن سوداگرن کان گهوڙا، اٺ ۽ غلام خريد ڪيم. هڪ عراق جو سوداگر جنهن جو نالو محمد دوري هو ۽ تڪريت (۱) جو رهواسي هو، تنهن کان شهر غزنيءَ ۾ ٽيهه گهوڙا ۽ هڪ اٺ، جنهن تي تير ۽ ڪمان لڏيل هئا، خريد ڪيم، ڇو ته اهڙيون ئي شيون بادشاهه کي تحفي طور ڏنيون وينديون هيون. جڏهن اهو سوداگر خراسان کان واپس آيو، تڏهن اچي مون کان پنهنجو قرض گهريائين ۽ تمام گهڻو فائدو حاصل ڪيائين، ايتري قدر جو هو فقط منهنجي ڪري ئي هڪ وڏو

---

(۱) عراق ۾ بغداد ۽ موصل جي وچ تي هڪ وڏو شهر آهي.

Marfat.com

واپاري ٻنجي ويو. اهوئي شخص ڪيترن سالن کان پوءِ وري مون سان حلب جي شهر ۾ مليو. اتي جي ڪافرن (١) مون کان منهنجي تن جا ڪپڙا ٻه ڦري ورتا هئا، پر هن شخص منهنجي ڪابہ مدد ڪانہ ڪئي.

---

(١) حلب جي ڪافرن مان ابن بطوطہ جو مطلب دريائي ڌاڪو ٿي سگهي ٿو، جيڪي ان وقت ڪٿي قابض هئا.

فصل ٻيون

خوفناڪ گينڊو

جڏهن اسين سنڌو درياءَ، جيڪو پنج آب مشهور آهي، پار ڪري هڪڙي گهاٽي جهنگل ۾ گهڙياسين، جتان رستو ٿي لنگهيو، ته اتي اوچتو اسان گينڊو ڏٺو. هيءُ حيوان رنگ جو ڪارو ۽ وڏي جسم وارو ٿيندو آهي. هن جو مٿو تمام وڏو ٿيندو آهي. ڪن جو مٿو وڏو ۽ ڪن جو ننڍو پڻ ٿيندو آهي. انهيءَ لاءِ هڪ مثال مشهور آهي ته ”ڪر ڪردن (١) سر بي بدن“. هيءُ جانور هاٿيءَ کان ننڍو ٿيندو آهي. پر اُن جو مٿو هاٿيءَ جي مٿي کان گهڻو وڏو ٿيندو آهي ۽ ٻنهي اکين جي نيڪ وچ تي، پيشانيءَ جي مٿان هڪ سڱ ٿيندو اٿس، جنهن جي ڊگهائي ٽي هٿ ۽ ويڪرائي هڪ گرانٺ کن ٿيندي. جڏهن اهو گينڊو جهنگل مان نڪتو، تڏهن اُن جي سامهون هڪ سوار اچي ويو. گينڊي

---

(١) ڪرڪردن عربي لفظ آهي، جنهن جي معنيٰ آهي گينڊو. هيءُ ٻن قسمن جو ٿيندو آهي: (١) هڪ سڱ وارو، (٢) ٻن سڱن وارو. ٻن سڱن وارو سوماترا ۽ جاوا ۾ ڏسڻ ۾ ايندو آهي ۽ ڪڏهن چٽگانگ ۽ برما ۾ پڻ ليندو آهي. هڪ سڱ وارو گهڻو ڪري آفريڪا ۾ ٿيندو آهي، پر ڪڏهن برهمپترا (نديءَ) جي ڪناري تي به ڏسڻ ۾ ايندو آهي. گهڻو ڪري هيءُ جانور گپ ۽ ڏٻڻ وارن هنڌن تي رهندو آهي. وڏي مٿي ۽ سڱ جي ڊگهائي ۽ ويڪرائيءَ بيان ڪرڻ ۾ ابن بطوطه مبالغو ڪيو آهي. انهيءَ ۾ ڪو شڪ ڪونهي ته اُن جي جسم جي مناسبت کان اُن جو مٿو وڏو ٿو ٿئي، پر اُن جو مٿو هاٿيءَ جي مٿي کان ڪڏهن وڏو ڪين ٿيندو آهي. اُن جي کل جيڪا ڪاري ۽ ٿلهي ٿيندي آهي تنهن مان تکو خنجر يا چاقو لنگهي ڪين سگهندو آهي. انهيءَ ڪري اُن جي کل مان ڍالون ناهيون وينديون هيون. — مترجم

گهوڙي تي (حملو ڪيو) ۽ پنهنجو سڱ اهڙو ته زور سان هنيائين، جو سوار جي سڄي ران چيرجي پيئي ۽ هو ڌڙو وڃي زمين تي ڪريو. ان بعد آهو گينڊو جهنگل ۾ ائين گم ٿي ويو، جو وري ان جو ڪٿي پتو به ڪين پيو.

انهيءَ رستي سان هڪ ڏينهن عصر جي نماز ڪان پوءِ وري ٻئي دفعي مون گينڊو ڏٺو، جو ان وقت گاهه چري رهيو هو. اسان ان کي مارڻ جو ارادو ڪيو پر هو ڀڄي ويو. ان بعد هڪ دفعي اسان بادشاهه جي سواريءَ سان گڏ هئاسين ۽ جهنگل مان وڃي رهيا هئاسين، ته وري به مون گينڊو ڏٺو. بادشاهه هاٿيءَ تي سوار هو ۽ مان پڻ ٻئي هاٿيءَ تي ويٺل هوس. سوار ۽ پيادا گينڊي کي يڪدم گهيري ۾ وٺي آيا ۽ ان کي ماري وڌائون. پوءِ سندس سر کڻي ڪئمپ ۾ ڪٺي آيا.

پوءِ اسان سنڌو نديءَ کان ٻه ڏينهن پنڌ ڪري اچي جناڻيءَ (١) جي شهر ۾ پهتاسين. هيءُ سنڌو ندي جي ڪناري تي هڪ وڏو ۽ سهڻو شهر آهي ۽ منجهس وڻندڙ بازاريون آهن. هن شهر ۾ سومرا قوم جا ماڻهو آباد آهن، جيڪي قديم زماني کان هتي رهندڙ آهن، جيئن "سنڌ جي فتح" ۾ مورخ لکي ٿو ته "حجاج بن يوسف جي وقت ۾ سنڌ فتح ٿي، ته هنن جا وڏا هن شهر ۾ رهندا هئا."

شيخ رڪن الدين بن شيخ شمس الدين بن شيخ بهاؤالحق ذڪريا ملتانيءَ (رح) مون کي ٻڌايو ته سندس پڙ ڏاڏو، محمد ابن قاسم قريشي فاتح سنڌ جي ان لشڪر ۾ موجود هو، جيڪو حجاج بن يوسف عراق کان موڪليو هو. پوءِ هو هن ملڪ ۾ ترسي پيو ۽ هن جو اولاد وڌي ويو. هيءُ شيخ رڪن الدين اهو

---

(١) هن شهر جو هن وقت پتو نه آهي ته ڪٿي آهي پر گب صاحب جي تحقيقات موجب اهو شهر ضرور سکر روهڙيءَ جي وچ تي ٻڌل هوندو، جو هن وقت ختم ٿي، زبون حالت کي پهچي ويو آهي. — مترجم

آهي، جنهن جي باري ۾ مون کي شيخ برهان الدين اعرج (۱) اسڪندريا جي شهر ۾ چيو هو ته تون ان سان ملندين.

هي سومرا قوم جا ماڻهو ڪنهن سان به گڏ ڪين کائيندا آهن ۽ جڏهن به هو کائيندا آهن تڏهن ڪوبه شخص هنن جي طرف ڏسڻ جي جرئت ڪري ڪين سگهندو آهي. هو پنهنجي قوم وارن کان سواءِ ٻئي ڪنهن سان به مائٽي ڪين ڳنڍيندا آهن. ان زماني ۾ سنڌن سردار "ونار" (۲) نالي هڪ شخص هو جنهن جو اڳتي هلي بيان ڪندس. ان بعد شهر جنانيءَ کان ڪوچ ڪري اسين شهر سيوستان ۾ اچي پهتاسين. هيءُ هڪ وڏو شهر آهي ۽ اهڙي هڪ ريگستان ۾ آباد آهي، جتي ڪرڙ کان سواءِ ٻيو ڪوبه وڻ ڪونه آهي.

هتي جي واهه (۳) جي ڪناري تي، سواءِ گدرن جي پوک جي ٻي ڪابه شيءِ پوکي نٿي سگهجي. هن شهر جا ماڻهو جوئر

---

(۲) شيخ برهان الدين اعرج ابن بطوط کي اسڪندريه (مصر) ۾ مليو هو ۽ کيس ٻڌايو هئائين ته سنڌ ۾ هو شيخ رڪن الدين سان ملندو. هن پيشنگوئيءَ جو سچو بيان "ابن بطوط جو سفر"- حصي پهرئين ۾ آيل آهي. — مترجم

(۳) ابن بطوط جو مطلب "جام انڙ" آهي. عربي ۾ انڙ کي "ونار" ڪري لکيو ويو آهي. — مترجم

(۲) سيوهڻ جي پرسان اڙل واهه آهي، جنهن جي ڪناري تي گدرا ۽ چانهيون پوکيون وينديون آهن. ابن بطوط به شايد سيوهڻ جا گدرا ۽ چانهيون ڏاڍا پسند ڪيا هئا، جو انهن جو بيان خاص طرح سان ڪيو اٿائين. هن وقت ته سيوهڻ چڱو آباد آهي ۽ ڪافي وڻ به اتي موجود آهن. باقي شايد انهيءَ وقت ايئن هجي، جيئن ابن بطوط ٻڌائي ٿو ته ريگستان آهي، وڻن جو نالو ئي ڪونهيس. باقي جابلو پاسو هجڻ ڪري، واري هن وقت به هتي جام آهي، ۽ گرمي به اهڙي ئي بدستور هتي موجود آهي. — مترجم

Marfat.com

۽ جلبان (١) جنهن کي مشڪ به چوندا آهن، جي ماڻي ناهي کائيندا آهن. هتي مڇي ۽ مينهن جو کير جام ملندا آهن. هتي جا ماڻهو اسقنقور (٢) پڻ کائيندا آهن. هيءُ جانور پهرن تي هلندو آهي ۽ گوهه جهڙو ٿيندو آهي، پر ان کي پڇ ڪانه ٿئي. هتان جا ماڻهو ان کي واريءَ مان ڪوٺي ڪڍندا آهن ۽ ان جو پيٽ چيري گندگي صاف ڪري ان ۾ زعفران جي بدران ڪرڪم يعني زردچو (هيڊ) پري پوءِ کائيندا آهن. مون ان جانور کي اصل ڪين ڏٺو، ڇو ته ٻين کي کائيندو ڏسي مون کي ڏاڍي نفرت ايندي هئي.

جڏهن اسين شهر ۾ پهتاسين تڏهن گرمي تمام گهڻي هئي. ان ڪري سنهنجا دوست گهڻو ڪري ننگا رهندا هئا ۽ هڪ وڏو رومال پاڻيءَ ۾ پسائي لنگوٽ ڪري پڌندا هئا، اهڙيءَ طرح ٻيو رومال وري ڪلهن تي رکندا هئا، پوءِ ٿوري ٿوري دير کان پوءِ جڏهن اهي رومال خشڪ ٿي ويندا هئا تڏهن انهن کي وري اڳئن وانگر پسائي، ڍڪيندا رهندا هئا. هن شهر جو خطيب (جامع مسجد جو امام) شيباني آهي، جنهن مون کي اميرالمؤمنين عمر بن عبدالعزيز رضي الله تعاليٰ عنه جو اهو پروانو ڏيکاريو، جو سندس ڏاڏي کي خطيب ٿيڻ وقت مليو هو. هيءُ پروانو ان جي خاندان ۾ پشت به پشت هليو ٿو اچي ۽ ان تي هيءَ عبارت لکيل آهي: ”هذا ما امر به، عبدالله اميرالمومنين عمر بن عبدالعزيز بن فلان“. ان تي تاريخ تحرير سنه ٩٩ هجري لکيل آهي. هن خطيب جو چوڻ هو ته اهي اکر خود خليفي جي هٿ جا لکيل آهن. هن شهر ۾ مون کي هڪ عمر رسيده شخص، شيخ محمد بغدادي نالي مليو، جيڪو عثمان مرونديءَ جي خانقاهه ۾ رهندو هو ۽ ڪنهن شخص مون کي ٻڌايو ته هن شيخ جي عمر هڪ سئو چاليهه

---

(١) جلبان 'A Certain plant or a Certain grain' Lanes Arabic English Lexicon, page 440

(٢) اسقنقور - ريگ ماهي (گلوئي) — مترجم

ورهيہ ڪان بہ متي آهي، ۽ هو خليفي معتصم باالله (١) عباسين جي آخري خليفي جي قتل ٿيڻ وقت، جڏهن هن کي هلاڪو خان بن چنگيز خان ماريو هو، بغداد ۾ موجود هو. هيءُ شخص هيتريءَ عمر هوندي بہ جسم ۾ ڪافي مضبوط هو ۽ چڱيءَ طرح سان گهمي ڦري ٿي سگهيو.

هن شهر ۾ سومرا قوم جو سردار (٢) (امير ونار يا انڙ) ۽ امير قيصر رومي رهندا هئا. اهي ٻئي سلطان جا تابعدار هوندا هئا (٣) ۽ انهن وٽ اٽڪل ١٨٠٠ سوار هئا. هن ئي شهر ۾ "رتن" نالي هڪ هندو (ڪافر) پڻ رهندو هو، جو حسابن ۽ لکپڙهہ ۾ ماهر هو؛ پوءِ هو ڪن اميرن سان گڏجي هندستان جي بادشاهہ (سلطان محمدشاهہ تغلق) وٽ ويو. بادشاهہ کيس پسند ڪري سندس نالو "سند سردار" رکيو ۽ کيس انهيءَ ملڪ جو حاڪم بنائي، سيوهڻ ۽ ان جا پرڳڻا جاگير طور عطا ڪرڻ سان گڏ کيس سڀئي مرتبا جهڙوڪ نقارا، جهنڊو ۽ ٻيون سڀ اهي نشانيون جيڪي وڏن اميرن کي ڏنيون وينديون آهن، عطا ڪيون. هن جي هتي پهچڻ تي "ونار" (انڙ) ۽ قيصر کي هڪ هندوءَ جي اطاعت ڪرڻ مشڪل معلوم ٿي، سو سندس قتل ڪرڻ جو منصوبو سٽيائون. سندس اچڻ کان ٿورا ڏينهن پوءِ کيس حال

(١) معتصم بالله عباسي خليفن ۾ آخري خليفو ٿي گذريو آهي. سنہ ٦٥٦ هجريءَ ۾ هلاڪو خان، چنگيزخان جي پٽ، هن کي ڪتي ۾ ويڙهائي، ڏکن سان مارائي ڇڏيو هو. تاريخ الخلفا ۾ "قتل الخليفة رفسا" لکيل آهي، يعني هن کي لتون هڻائي مارايائين. هن خليفي تي بغداد جي خليفن جي حڪومت، جا ٥٢٠ سال کان هلي ٿي آئي، ختم ٿي. — مترجم

(٢) ڊاڪٽر صاحب عمر بن محمد مرحوم جي تحقيقات موجب، ابن بطوطہ هت پڻ ڪئي آهي، ۽ ونار يا انڙ سمن جي خاندان مان هو پر انهي وقت کيس سامرہ يعني سومرن جو سردار مقرر ڪيو هئائون.

(٣) هتان معلوم ٿو ٿئي تہ انهيءَ زماني ۾ سومرا توڙي سما دهليءَ جي بادشاهن جي هٿ هيٺ هئا. سلطان جو لفظ هتي "سلطان محمد شاهہ تغلق" ڏانهن اشارو آهي. — مترجم

احوال معلوم ڪرڻ لاءِ شهر جي آس پاس ۾ نڪرڻ جي صلاح ڏنائون، جنهن تي هو ساڻن گڏ نڪتو.

رات جي اونداهي ٽيڻ تي، ونئي محل ۾ شور ڪڙو ڪيائون ۽ چوڻ لڳا ته انهيءَ تي ڪنهن شينهن حملو ڪيو آهي. پوءِ ان هندوءَ جي تنبوءَ تي ڪاهي ويا ۽ کيس قتل ڪري ڇڏيائون، ۽ شهر ۾ موتي اچي، اتي جيڪو سلطان جو مال هو، تنهن تي قبضو ڪيائون، جو ٻارنهن لک دينار هو، ۽ ستين ونار (انڙ) کي پنهنجو سردار بنائي، کيس ملڪ فيروز جو لقب ڏنائون.

هن سمورو مال لشڪر کي ورهائي ڏنو؛ پوءِ پنهنجي قبيلي کان پري هجڻ ڪري اچي کيس ڊپ ورايو، سو جيڪي ساڻس مٿ ماڻٽ هئا تن سوڏو نڪري پنهنجي قبيلي ڏانهن هليو ويو. باقي بچيل لشڪر قيصر روميءَ کي پنهنجو سردار بنايو. اها خبر وڃي سلطان جي غلام عمادالملڪ سرتيز کي پهتي، جو انهن ڏينهن سنڌ جو اميرالامراء هو ۽ ملتان ۾ رهندو هو. هو لشڪر گڏ ڪري، خشڪيءَ ۽ سنڌو نديءَ رستي تيار ٿيو؛ ملتان ۽ سيوهڻ جي وچ ۾ ڏهن ڏينهن جو پنڌ هو.

قيصر هن جي مقابلي لاءِ نڪتو ۽ لڙائي لڳي، جنهن ۾ قيصر ۽ سندس لشڪر بريءَ طرح شڪست کائي وڃي شهر ۾ قلع بند ٿيا. هن (عمادالملڪ) هنن جو گهيرو ڪيو ۽ منجنيقون استعمال ڪيائون، جنهن ڪري گهيرو وڌيڪ سخت ٿيو. آخر چاليهن ڏينهن کان پوءِ انهن امان گهريو جنهن تي هن کين امان ڏنو، پر جڏهن وٽس حاضر ٿيا تڏهن ساڻن واعدي خلافي ڪري، سندن مال ضبط ڪري، انهن جي قتل جو حڪم ڏنائين. پوءِ هر روز انهن مان چونڊ ڪري ڪن کي قتل ڪرائيندو هو ۽ ڪن جون کلون لهرائي، اهي کلون ٻهه سان ڀرائي، قلعي جي ديوار تي لٽڪائيندو هو، جنهن ڪري قلعي جي اڪثر حصي تي اهي کلون لڙڪنديون هيون، جن کان ڏسندڙ دهلجي ويندا هئا. انهن جون سسيون وري وچ شهر ۾ گڏ ڪرايون هئائين، جيڪي

هڪ ٽڪريءَ وانگر پئي لڳيون. آءٌ هن شهر ۾ هن واقعي ڪان پوءِ وڃي، اتي جي هڪ وڏي مدرسي ۾ رهيو هوس ۽ ان جي ڇت تي سمهندو هوس؛ جڏهن رات جو جاڳندو هوس تڏهن رات جو اهي لڙڪايل ڪلون ڏسندو هوس، جن ڪان دل پريشان ٿيندي هئي ۽ مدرسي ۾ ٽڪڻ دل ڪي نہ وڻيو، تنهن ڪري اتان (ٻئي هنڌ) هليو ويس.

علاءُالملڪ فصيح‌الدين خراساني قاضي، رات جو هڪ فاضل فقيهہ (مولوي) هو. ٿورو عرصو اڳ هو بادشاه جي ملازمت لاءِ پنهنجي وطن مان هلي آيو هو. بادشاهہ هن کي لاهري (١) (سنڌ ۾) ان جي علائقي سميت جاگير ۾ ڏيئي ڇڏي هئي. هو پڻ سرتيز جي مدد لاءِ پنهنجو لشڪر وٺي آيو هو. هو پنهنجو ساز و سامان سنڌو نديءَ رستي ٻيڙين جهازن ۾ کڻي آيو هو. اتي مون پڻ هن مان لاهري وڃڻ جو ارادو ڪيو.

(١) لاهري (بندر) — هي ٺٽي ضلعي ۾ ڳوٺ آهي، جنهن کي هاڻي شاه بندر جي نالي سان سڏيو وڃي ٿو. ابن بطوطہ جي وقت ۾ هيءُ بندر سنڌ ۾ وڏي ۾ وڏو بندر ڪري ليکيو ويندو هو. ابوالمتقل ان بندر جي آمدني هڪ لک انٺيهہ هزار لکي آهي ۽ ارڙهين صديءَ جي آخر تائين ايسٽ انڊيا ڪمپنيءَ جي هڪ تجارتي ڪوٺي بہ اتي موجود هئي. مٿين ڳالهين مان ثابت آهي تہ هيءُ بندر ڪنهن وقت تمام مشهور هوندو هو. — مترجم

فصل ٽيون

سنڌونديءَ جو سفر

قاضي علاءُ الملڪ وٽ هڪڙو جهاز هو، جنهن کي ”آهورة“ پئي سڏيائون. جيئن اسان جي ملڪ ۾ ”طريرة“ ٿيندو آهي. اهڙي ٺي نموني جو هيءَ جهاز هو، پر ان کان ”طريرة“ ڪجهه وڏيڪ ۽ گهڻو ڪشادو هو. ان جهاز جي اڌ کي ڍاڪڻ وانگر ڍاڪي ڪجهه مٿانهون ڪيو ويو هو، جنهن تي وري تختا لڳائي ويهڻ جي جڳهه ٺاهي وئي هئي. ان جاءِ تي قاضي ويهندو هو ۽ سندس نوڪر وري ساڄي کاٻي ۽ سامهون ويهندا هئا.

هن جهاز کي چاليهه ملاح هلائيندا هئا ۽ ان سان گڏ چار ننڍيون ٻيڙيون پڻ ان تي موجود هيون، جيڪي ٻه ان جي کاٻي طرف ۽ ٻه ساڄي طرف رکيل هيون. انهن مان ٻن ٻيڙين تي ڳائڻ وارا ويهندا هئا ۽ باقي ٻن تي نقارا، شرنايون ۽ جهانجهو وغيره هئا. جڏهن هيءَ ٻيڙي هلندي هئي تڏهن ڪنهن وقت رڳو وڄت ٿيندي هئي ۽ ڪنهن وقت ڳائيندڙ راڳ شروع ڪندا هئا. اهڙيءَ طرح صبح کان وٺي ناشتي جي وقت تائين ڳائيندا وڄائيندا هلندا هئا. جڏهن ڪاڌي جو وقت ٿيندو هو، تڏهن سڀ جهاز تي پهچي ويندا هئا. ان بعد دسترخوان وڇايو ويندو هو ۽ جيستائين امير علاءُ الملڪ ماني کائيندو هو تيستائين راڳيندڙ ڳائيندا رهندا هئا، ۽ سڀ کان پوءِ هو کائي پي وري پنهنجي پنهنجي ٻيڙين ۾ هليا ويندا هئا.

جڏهن رات ٿيندي هئي تڏهن جهاز کي درياءَ جي ڪناري تي ٻيهاري زمين تي طنبو لڳايا ويندا هئا، جن مان هڪ ۾ امير علاءالملڪ رات بسر ڪندو هو. جڏهن سڄو لشڪر رات جي

Marfat.com

ماني کائي پوري ڪندو هو ۽ سڀ عشا جي نماز کان فارغ ٿيندا
هئا تڏهن سڀ آرام ڪندا هئا ۽ چوڪيدار واري سان
پهرو ڏيندا هئا. جڏهن هڪڙو چوڪيدار پنهنجو وارو ختم ڪندو
هو تڏهن وڏي آواز سان پڪاري چوندو هو ته يا آخوند ملڪ
هيتري رات گذري چڪي آهي. صبح جي وقت نقارا ۽ شرنايون
وڄڻ شروع ٿينديون هيون. پوءِ صبح جي نماز پڙهي، ماني کائي،
وري اٿي هلندا هئا. جيڪڏهن امير درياءَ جي رستي هلڻ چاهيندو
هو ته وڃي جهاز ۾ ويهندو هو پر جيڪڏهن خشڪيءَ جي رستي
هلڻ تي دل ٿيندي هيس ته سڀ کان اڳ ۾ نقارن وارا هلندا
هئا، ان کان پوءِ حاجب (پوليس جا عملدار) هوندا هئا جن جي
اڳيان ڇهه عدد گهوڙا هوندا هئا، انهن مان ٽن گهوڙن تي نقارا
۽ ٽن تي شرنائون وارا هوندا هئا.

سواريءَ جي ڪنهن ڳوٺ يا شهر وٽان گذرڻ وقت خاص
طرح سان نقارا وڄايا ويندا هئا. ۽ اهڙيءَ طرح هلندي هلندي،
منجهند جي مانيءَ مهل منزل انداز ٿيندا هئا. مان پڻ امير علاءُالملڪ
سان پنج ڏينهن رهيس. آخر پنجين ڏينهن اسين اچي لاهري شهر
۾ پهتاسين. هيءُ نهايت خوبصورت شهر سمنڊ جي ڪناري تي
ٻڌل آهي ۽ درياءَ سنڌ (سنڌو ندي) پڻ ان جي ڀرسان اچي
ٿو سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري. اصل ۾ هيءُ شهر هڪ وڏو بندرگاهه
آهي. جتي يمن ۽ فارس جا جهاز ۽ واپاري تمام گهڻا ٿا اچن.
انهيءَ ڪري ئي هيءُ شهر تمام مالدار آهي. هتي محصول تمام
گهڻو وصول ڪيو ويندو آهي.

علاءُالملڪ مون کي ٻڌايو ته هن بندر جو محصول سٺ
لک دينار آهي ۽ کيس ان جو ويهون حصو ملندو آهي، يعني
ڏهين حصي جو اڌ. انهي حساب سان بادشاهه (محمد شاهه تغلق)
پنهنجي ڪاردارن کي جدا جدا علائقا سپرد ڪندو آهي.

Marfat.com

عجيب ڪنڍير

هڪ ڏينهن مان امير علاءُ الملڪ سان گڏجي سير تي نڪتس. شهر کان ستن ميلن جي مفاصلي تي هڪ ڪشادو ميدان آهي، جنهن کي "ٿارڻ" چوندا آهن. اتي بيشمار انسانن ۽ حيوانن جون پٿر مان تراشيل پيڳل ٽٽل ۽ ڪي سالم مورتيون پڪڙيون پيون هيون. انهن ۾ اناج جي قسم جون شيون جهڙوڪ ڪڻڪ، چڻا، مهري ۽ اهڙي قسم جون پيون شيون پڻ پٿر مان تراشيل موجود هيون. ازانسواءِ شهرپناه ۽ گهرن جي چوديواريءَ جا سامان پڻ ڏسڻ ۾ پئي آيا.

انهن ڪنڍيرن (۱) ۾ پٿر اندر هڪ جاءِ هئي، جنهن جي پوري وچ تي هڪ ٿلهو ٺهيل هو، جو هڪ ئي پٿر مان ڏاهيو ويو هو. هن ٿلهي تي پٿر جو تراشيل، هڪ ماڻهوءَ جو بت رکيل هو، جنهن جو گردن ڪجهه ڊگهو، وات هڪ طرف ڦريل ۽ ٻئي هٿ ڪمر جي پٺيان ٻڌل هئا. انهي هنڌ تمام بدبودار بيٺل پاڻي پڻ موجود هو. اتي ڪيترين ئي ديوارين تي سنڌي زبان ۾ ڪي اکر لکيل هئا. امير علاءُ الملڪ مون کي ٻڌايو ته هن ملڪ جي تاريخ دانن جو خيال آهي ته هي شهر برباد ٿي ويو هو ۽ ٿلهي تي جيڪو بت آهي سو انهي وقت جو بادشاهه هو، اهو ئي سبب آهي جو هاڻي به هن جاءِ کي "راجا جو محل" ڪري چوندا آهن، ۽ ڪن ديوارين تي لکيل اکرن مان معلوم ٿو ٿئي ته اها بربادي تقريباً هڪ هزار سال اڳ ۾ ٿي گذري هوندي. مان هن امير وٽ پورا پنج ڏينهن ترسيس. هن حد کان

---

(۱) جنرل ڪننگهام جي تحقيقات موجب اهي ڪنڍيرن جا نشان ديبل بندر جا هئا ۽ لاهري بندر کان پنجن ميلن جي مفاصلي تي هئا. ابن بطوطه ستن ميلن جو مفاصلو لکيو آهي سنوالاجي ڪئين.

وڏيڪ منهنجي خاطرداري ڪئي. پوءِ اتان بکر (١) ويس. هيءَ هڪ چڱو ۽ خوشنما شهر آهي. درياءَ سنڌ جي هڪ شاخ هن شهر جي بلڪل وچ مان لنگهي ٿي جنهن جو وڌيڪ بيان اڳتي هلي ڪندس. مذڪور شاخ جي وچ ۾ هڪ خانقاه آهي، جتان مسافرن کي کاڌو ملندو آهي. هيءَ خانقاه، ڪشلو خان (جنهن جو بيان اڳتي ايندو) پنهنجي دور حڪومت ۾ ٺهرائي هئي. هن شهر ۾ منهنجي ملاقات فقيه (مولوي) امام الدين حنفي، شهر جي قاضي ابو حنيفه ۽ شيخ شمس الدين محمد شيرازي سان ٿي هئي، جن مان شيخ شمس الدين جي عمر سندس بيان مطابق هڪ سؤ ويهه سال هئي.

پوءِ امان بکر کان هلي اچي آچ (٢) جي شهر ۾ پهتاسين. هيءَ سنڌونديءَ جي ڪناري تي هڪ وڏو شهر آهي ۽ منجهس تمام عمدي بازار ۽ مضبوط عمارتون آهن. انهن ڏينهن هن شهر جو حاڪم جلال الدين ڪيچي هو، جو بهادريءَ ۽ سخا جي ڪري مشهور هو.

---

(١) هن وقت بکر فقط ان قلعي کي چوندا آهن جو سنڌونديءَ جي وچ ۾ سکر ۽ روهڙيءَ جي وچ تي آهي. — مترجم

(٢) هيءُ هن وقت آچ بهاول پور رياست ۾ آهي ۽ ملتان کان ستر ميل پري آهي. ڪنهن زماني ۾ پنجاب جون پنج ئي نديون سنڌونديءَ سان آچ وٽ اچي ملنديون هيون، پر هاڻي چاليهه ميل هيٺ مٺن ڪوٽ وٽ اچي ٿيون گڏجن. ناصرالدين قباچه جي وقت ۾ هيءُ شهر سنڌ جو دارالخلافه هو. سادات بخاري ۽ جيلاني هن شهر ۾ رهندا آهن. سيد جلال الدين بخاري ۽ مخدوم جهانيان جا مزار پڻ هن شهر ۾ آهن. — مترجم

Marfat.com

فصل چوٿون

بادشاهہ جي سخاوت

هن امير (جلال الدين) سان منهنجي دوستي ٿي ويئي، تنهن ڪري منهنجو هن سان گهڻو ميل جول رهندو هو. ان بعد اسان دهليءَ ۾ پڻ مليا هئاسين. جڏهن بادشاهہ (محمد شاہ تغلق) دولت آباد ويو هو، تڏهن سيد جلال پڻ هن سان گڏجي ويو ۽ ويندي وقت مون کي اجازت ڏيئي ويو هو تہ جيڪڏهن مون کي ڪا ضرورت پوي تہ سندس ڳوٺ جو محصول وصول ڪري ان مان پنهنجو خرچ هلائيندو رهان، تنهن ڪري مون ان (وصولي) مان پنج هزار دينار خرچ ڪري ڇڏيا هئا.

هن شهر ۾ منهنجي ملاقات شيخ قطب الدين حيدري علوي سان ٿي، جيڪو هڪ وڏو عابد، زاهد، متقي ۽ بزرگ شخص هو. هن مون کي پنهنجو چوغو پڻ عنايت ڪيو هو، جيڪو ان ڏينهن تائين مون سانڍي رکيو، جنهن ڏينهن مون کي ڪافر ساموندي ڌاڪن سمنڊ ۾ ڦريو هو. ان بعد اچ مان ڪوچ ڪري اچي ملتان (١) پهتاسين. اهو شهر سنڌ جي ملڪ جو دارالخلافہ

---

(١) ملتان تمام قديم شهر آهي ۽ اڳئين زماني کان وٺي اڄ تائين مشهور آهي. چچ نامي مان معلوم ٿو ٿئي تہ سنہ ٧١٤ع ۾ جڏهن محمد بن قاسم ثقفيءَ هي شهر فتح ڪيو هو، تڏهن ان وقت بياس ندي هن ضلعي جي ڏکڻ ۽ اوڀر تائين وهندي هئي ۽ راوي ندي قلعي ۽ شهر جي وچ مان لنگهندي هئي. انهي وقت هن شهر ۾ مندر ۽ گهڻا ئي بت موجود هئا. ڪن تاريخن جي مطالعي مان معلوم ٿو ٿئي تہ سنہ ٨٧٥ع تائين هتي هڪ وڏو بت هوندو هو، جنهن لاءِ سڄي سنڌ ملڪ مان ياتري ايندا هئا ۽ ڏاڙهي ۽ مٿو ڪوڙائي، هن بت واري مندر جو طواف ڪندا هئا. —مترجم

آهن ۽ اتي جو اميرالامراءُ به انهيءَ ئي شهر ۾ رهندو آهي.

هن شهر ۾ پهچڻ کان اڳ ڏهه ميل اورتي هڪ واديءَ مان لنگهڻو پوي ٿو. هيءَ وادي تمام وڏي آهي، تنهن ڪري پهرين کان سواءِ ان جي پار وڃڻ مشڪل آهي. هن هند پار وڃڻ وارن جي حال احوال جي پڇا ڳاڇا ٿيندي آهي ۽ سندن سامان جي تلاشي ورتي ويندي آهي. ان زماني ۾، هن جاءِ تي هر هڪ سوداگر کان سندس مال اسباب جو چوٿون حصو بطور محصول ورتو ويندو هو، ۽ هر هڪ گهوڙي جا ست دينار محصول لڳندو هو. پر منهنجي هندستان پهچڻ کان ٻه سال پوءِ بادشاه اهي سڀ محصول معاف ڪري ڇڏيا، ۽ جڏهن بادشاه عباسي خليفي جي بيعت ڪئي، تڏهن هن جي حڪم موجب عشر ۽ زڪوات کان سواءِ ٻيو ڪوبه محصول ڪونه ورتو ويندو هو.

مون کي تلاشيءَ جو تمام گهڻو فڪر هو، ڇو ته بظاهر منهنجو ساز و سامان تمام گهڻو ٿي معلوم ٿيو، پر اندر ڪجهه به ڪين هو، جنهن ڪري مون کي ڊپ لڳو ته متان ڪٿي مجو راز نه کلي پوي. پر قطب الملڪ ملتان مان هڪ فوجي آفيسر موڪلي ڇڏيو هو، جنهن کي هدايت ڪئي هئائين ته ڪوبه شخص منهنجي تلاشي نه وٺي، تنهن ڪري ائين ئي ٿيو ۽ مون خداوند تعاليٰ جو شڪر ڪيو. اها رات اسان واديءَ جي ڪناري تي ترسي پياسين. صبح جو مون وٽ دهقان سمرقنديءَ نالي هڪ ٽپال جو آفيسر، جو بادشاه جو اخبار نويس پڻ هو، آيو، جنهن سان منهنجي ملاقات ٿي ۽ پوءِ سائس گڏجي ملتان جي حاڪم وٽ ويس.

ملتان جو حاڪم

انهن ڏينهن ملتان جو حاڪم قطب الملڪ هو. هيءُ شخص وڏو امير ۽ فاضل هو ۽ جڏهن سان هن وٽ ويس تڏهن هو منهنجي تعظيم خاطر اٿي بيٺو ۽ مون سان هٿ ملائي مون کي

پنھنجي پرسان ويھاريائين. سون کيس ھڪ غلام، ھڪ گھوڙو ۽ ڪشمش ۽ بادام تحفي طور پيش ڪيا. ڪشمش ۽ بادام سند ملڪ ۾ ڪين ٿين، تنھن ڪري اھي تحفي طور ڏنا ويندا آھن ۽ خراسان کان ايندا آھن. ھيءُ امير (قطب الملڪ) ٻه ھڪ ڪشادي ٿاھي تي ويٺو ھو، جنھن تي ھڪ عمدو غاليچو وڇايل ھو. ھن وٽ ھالار نالي شھر جو قاضي، ۽ شھر جو خطيب (پيش امام) جنھن جو نالو مون کي ياد نہ آھي، ويٺا ھئا. سندس ساڄي ۽ کابي فوج جا آفيسر ۽ سپرانديءَ کان مسلح سپاھي بيٺا ھئا. سامھون لشڪر مارچ ڪري رھيو ھو. اتي تمام گھڻيون ڪمانون رکيل ھيون. لشڪر جي جنھن ماڻھوءَ تيراندازيءَ جو ڪمال ڏيکارڻ ٿي چاھيو، تنھن انھن مان ڪا ڪمان کڻي پنھنجي طاقت آھر ان کي استعمال ٿي ڪيو.

جيڪڏھن ڪنھن (فوجي) گھوڙي سواريءَ جو ڪمال ڏيکارڻ ٿي چاھيو تہ ھو پنھنجو گھوڙو ڊوڙائي سامھون ديوار سان اٽڪايل نقاري تي پنھنجي نيزي کي اڇلائي، ان تي نشان ڇڏيندو ٿي ويو. ھڪ ننڍيءَ ديوار تي وري ھڪ منڍي رکيل ھئي، جنھن مان گھوڙي سوار پنھنجو گھوڙو ڊوڙائي، نيزي جي نوڪ ان مان لنگھائي، ان کي کڻي ٿي ويو. اتي ھڪ ڪينھون پڻ موجود ھو، جنھن کي گھوڙي سوار گھوڙي تان چوگان ھڻي پنھنجو ڪمال ڏيکاري رھيو ھو. ھنن راندين ۾ ڪوبہ (فوجي) جيترو ڪمال ڏيکاريندو ھو اوترو ئي ان کي عھدي ۾ ترقي ملندي ھئي.

جڏھن اسان قطب الملڪ وٽ وڃي سندس سلامي پري، تڏھن اسان کي حڪم ڏنائين تہ وڃي شيخ رڪن الدين وارن سان گڏجي رھو. ھنن (شيخ رڪن الدين ۽ ان جي ماڻھن) جو اھو دستور ھوندو ھو تہ حاڪم جي اجازت کان سواءِ ھو ڪنھن کي بہ پاڻ وٽ مھمان ڪري ڪين ٽڪائيندا ھئا.

هندستان جي بادشاهه جي دربار ۾ اسان جو ٻين مسافرن سان گڏجي وڃڻ

ان شهر ۾ ٻيا به گهڻائي بزرگ شخص آيل هئا، جيڪي بادشاهه جي نوڪريءَ لاءِ دهليءَ وڃي رهيا هئا. انهن مان خداوندزاده (١) قوام الدين ترمذ جو قاضي (پنهنجي خاندان ۽ ٻين سان گڏ)، سندس ڀائر عماد الدين، ضياءُ الدين، برهان الدين سمرقند جو هڪ رئيس مبارڪ شاهه، بخارا جو هڪ رئيس ارن بغا، ملڪ زاده، جو خداوندزاده قوام الدين جو ڀائيجو هو ۽ بدرالدين فصال قابل ذڪر هئا. انهن مان هر هڪ سان گڏ سندس دوست خادم ۽ ٻيا متعلقين پڻ شامل هئا.

ملتان ۾ پهچڻ کان ٻه مهينا پوءِ بادشاهه جو پوشنجي نالي هڪ حاجب ۽ ملڪ محمد هروي ڪوتوال، خداوندزاده قوام الدين جي استقبال لاءِ آيا. انهن سان ٽي غلام به هئا، جن کي بادشاهه جي والده مخدوم جهان، خداوندزاده ۽ سندس بيگم جي استقبال لاءِ روانو ڪيو هو. اهي پاڻ سان خداوندزاده ۽ ان جي اولاد لاءِ خلعتون پڻ کڻي آيا هئا. مون چيو ته منهنجو ارادو آخوند عالم يعني بادشاهه وٽ نوڪري ڪرڻ جو آهي. بادشاهه کي هتي جا ماڻهو آخوند عالم چوندا آهن. بادشاهه جو حڪم هو ته جيڪو شخص خراسان جي طرف کان اچي ۽ سندس ارادو هن ملڪ ۾ رهڻ جو نه هجي ته ان کي اڳتي وڌڻ نه ڏنو وڃي. جڏهن مون چيو ته منهنجو هن ملڪ ۾ رهڻ جو ارادو

(١) خداوند زاده. فرشته لکيو آهي ته ان وقت جي اصطلاح موجب خداوند زاده ان کي چوندا هئا جو سلاطين غور جي اولاد مان هوندو هو ۽ مخدوم زاده ان کي چوندا هئا جيڪو خلفاء عربيه جو اولاد هوندو هو. ائين ٿو معلوم ٿئي ته خداونده قوام الدين سيد هو ۽ شايد والده جي طرف کان سندس نسب سلاطين غور سان ملندو هوندو، تنهن ڪري هن کي انهيءَ لقب سان سڏيو ٿي ويو.

Marfat.com

آهي تڏهن هڪدم قاضي ۽ گواهه گهرايا ويا ۽ هڪڙي عهدنامي تي مون کان صحي ورتي وئي. منهنجي ساٿين مان ڪن صحي ڪرڻ کان انڪار ڪيو، ۽ مون سفر جي تياري ڪئي. ملتان کان اڳتي چاليهن ڏينهن جو رستو آهي ۽ سڄي رستي سان آبادي هلندي ٿي اچي.

حاجب ۽ ان جي ساٿين خداوندزاده قوام الدين جي مهمانيءَ جو انتظام ملتان کان ئي ڪري ڇڏيو ۽ وٽس بورچي پاڻ سان کنيا هئائون. هيءُ حاجب هڪ هڪ منزل اڳ ۾ روانو ٿيندو هو ۽ خداوندزاده جي منزل تي پهچڻ کان اڳ سڄو انتظام ڪري ڇڏيندو هو. جن ماڻهن جو مون اڳ ۾ ذڪر ڪيو آهي، سي جدا جدا تنبن ۾ رهندا هئا پر کاڌو هڪ ئي دسترخوان تي خداوندزاده سان گڏجي کائيندا هئا. مان فقط هڪ دفعو انهن سان کاڌي ۾ شريڪ ٿيو هوس. کاڌو هن ترتيب سان آڻيندا هئا: ڦريائين مانيون آڻيندا هئا، جيڪي سنهيون چپاتيون هونديون هيون. ٻڪري کي پچي، ان جا چار ٽڪرا ڪري، هر هڪ ماڻهوءَ جي سامهون رکندا ويندا هئا. پوءِ گيهه ۾ تريل مانيون آڻيندا هئا، جن جي پيٽ ۾ حلوه صابونيه پيريل هوندو هو، ۽ هر هڪ ٽڪيءَ تي هڪ مٺي ماني رکندا ويندا هئا، جنهن کي نشاستي چوندا هئا ۽ ان کي اٽي کنډ ۽ گيهه سان تيار ڪندا هئا. پوءِ هڪ شيءِ آڻيندا هئا جنهن کي سمبوسا ڪري چوندا هئا، جيڪي قيمي ڪيل گوشت ۾ پستا، بادام، جائفل، بصر ۽ گرم مصالحا ملائي، ان جي مٿان تمام سنهي ماني ويڙهي، گيهه ۾ ترڻ سان ناهيندا هئا. هر هڪ شخص جي اڳيان چار يا پنج سمبوسا رکندا هئا. ان بعد گيهه ۾ رڌل چانور آڻيندا هئا، جنهن جي مٿان هڪ پڪل ڪڪڙ هوندو هو. پوءِ لقيمات القاضي آڻيندا هئا جنهن کي هاشمي به چوندا هئا. آخر ۾ قاهريه آڻيندا هئا. کاڌي شروع ڪرڻ کان اڳ ۾ حاجب دسترخوان تي اٿي بيهندو هو ۽ سڀني حاضرين سان گڏجي بادشاهه جي تعظيم ڪندو هو.

Marfat.com

تعظيم هن ملڪ ۾ هيءَ آهي جو مٿو رڪوع وانگر هيٺ جهڪائيندا آهن. جڏهن هي سڀ ڪري رهندا آهن تڏهن دسترخوان تي ويهي رهندا آهن ۽ کاڌي شروع ڪرڻ کان اڳ ۾ چانديءَ، سون، ۽ شيشي جي پيالين ۾ مصريءَ ۽ گلاب جو شربت پي پورو ڪندا آهن. ان کان پوءِ حاجب بسم الله چوندو آهي ۽ ان وقت سڀئي کاڌو کائڻ شروع ڪندا آهن. کاڌي ختم ٿيڻ تي فقاع (۱) جا پيالا ايندا آهن. جڏهن فقاع پي پورو ڪندا آهن تڏهن پان سوپاري آڻيندا آهن ۽ پان سوپاريءَ کان پوءِ حاجب بسم الله چوندو آهي ته سڀ، وري اٿي بيهندا آهن ۽ جيئن کاڌي کان اڳ تعظيم ڪئي هئائون اهڙيءَ طرح پوءِ به ساڳيءَ طرح ڪري، دسترخوان تان اٿي هليا ويندا آهن.

پهريون شهر جنهن ۾ ملتان کان هلي اچي لٿاسين، اهو هو ابوهر (۲) جيڪو هندستان جي شهرن مان پهريون شهر آهي. هيءُ هڪ ننڍو ۽ خوبصورت شهر آهي، جنهن ۾ عمديون عمارتون آهن، منجهس نهرون ۽ وڻ به جام آهن. اسان جي ملڪ جي وڻن مان سواءِ ٻير جي وڻ جي ٻيو ڪو به وڻ هتي ڪين ٿئي. ٻير اسان جي ملڪ جي ٻير کان وڏو ۽ تمام مٺو ٿيندو آهي ۽ حبة العفص (۳) داڻي جي برابر ٿيندو آهي.

---

(۱) فقاع لغت ۾ پيلي رنگ واري شيءِ ڪري لکيل آهي، تنهن ڪري هيءَ ضرور ڪا پيڻ جي شيءِ هوندي جيڪا هن وقت استعمال نٿي ڪئي وڃي. — مترجم

(۲) اوله پنجاب جي ضلعي فيروزپور ۾ پاڪ پٽن ۽ سرسه واري رستي سان، پاڪ پٽن کان اٽڪل سٺ ميل ڪن پري دهليءَ جي طرف سائوٿ پنجاب ريلوي تي موجود آهي. — مترجم

(۳) حبة العفص: ماوا (پسار جي دوائن سان هڪ دوا، جنهن جا ٻير جيڏا داڻا ٿيندا آهن ۽ انهن کي دلي تي گهي، اکين ۾ قلي پوڻ ڪري وجهندا آهن.) — مترجم

138515

باب ٻيون

فصل پهريون

هندستان جي وڻن ۽ ميون جو بيان

هندستان جو هڪ ميوو انب ٿيندو آهي. ان جو وڻ نارنگيءَ جي وڻ جهڙو ٿيندو آهي پر ان کان گهڻو وڏو ۽ وڏيڪ پنن وارو ٿيندو آهي. ڇانو به گهاٽي ٿيندي اٿس، پر جو به ماڻهو ان جي ڇانوَ ۾ ننڊ ڪندو آهي سو سست ٿي پوندو آهي. ان جو ميوو آلو بخاري کان وڏو ۽ پچڻ کان اڳ سائي رنگ جو ٿيندو آهي. اهڙيءَ حالت ۾ جڏهن وڻ مان ڪري پوندو آهي ته ان ۾ لوڻ وغيره وجهي آچار ٺاهيندا آهن جيئن اسان جي ملڪ ۾ ڪناٽي ۽ ليمي جو آچار ٺاهيندا آهن، اهڙيءَ طرح سان هتي ادرڪ ۽ مرچ جو آچار پڻ ٺاهيندا آهن ۽ هر هڪ لقمي سان گڏ ٿورو آچار کائيندا رهندا آهن.

جڏهن خريف جي موسم ۾ انب پچندو آهي ته جڏهن پيلي رنگ جو ٿي ويندو آهي ۽ ان کي صوف وانگي کائيندا آهن. ڪي ماڻهو ان کي ڇلي کائيندا آهن ۽ ڪي ان کي چوسيندا آهن. ان ۾ مٺاڻ سان گڏ ڪجهه ترشي به ٿيندي آهي. ڪڪڙي وڏي نڪرندي اٿس ۽ ان کي پوکڻ سان وڻ ڄمي پوندو آهي آهي، جيئن نارنگيءَ جو ٻج پوکيندا آهن.

Marfat.com

ٻيو وڻ شڪي ۽ برڪي (۱) جو ٿيندو آهي. هي وڻ ڪافي وڏو ٿيندو آهي ۽ ٻڻ اخروٽ جي ٻڻ جهڙا ٿيندا اٿس. هن جو ميوو وڻ جي ٿڙ ۾ لڳندو آهي. جيڪو ميوو زمين تي ٿيندو آهي ان کي برقي چوندا آهن ۽ مٺاڻ ۾ وڌيڪ چڱي ذائقي وارو ٿيندو آهي، ۽ جيڪو مٿي وڻ ۾ لڳندو آهي تنهن کي شڪي چوندا آهن. ان جو ميوو وڏي ڪدوءَ جيڏو ٿيندو آهي ۽ کل ڳئون جي کل جهڙي ٿيندي اٿس. جڏهن خريف جي مند ۾ تمام پيلو ٿي ويندو آهي، تڏهن ان کي ڀڃي کپيندا آهن ته منجهانئس سؤ يا ٻه سؤ داڻا ٻچڻ جي صورت ۾ نڪرندا آهن. انهن داڻن جي وچ ۾ هڪ پيلي رنگ جو پردو ٿيندو آهي. هر هڪ داڻي ۾ ڪڪڙي ٿيندي آهي. انهن ڪڪڙين کي پچائي يا ڀڃي کائيندا آهن. انهن ڪڪڙين کي ڳاڙهي مٽيءَ ۾ پوري ڇڏيندا آهن ته ٻئي سال تائين خراب ٿيڻ کان سواءِ رهي سگهنديون آهن. هيءُ ميوو هندستان جي تمام عمدن ميون مان هڪ آهي.

---

(۱) شڪي و برڪي — هن ميوي جي معلومات لاءِ ڪافي وقت صرف ڪيو ويو ۽ ڪافي معلومات جي صاحبن کي تڪليف ڏني وئي. ڇاڪاڻ ته هي هندستان جو ميوو آهي ۽ ٻيو ابن بطوطه جي طرز بيان ڪجهه منجهائيندڙ به آهي، تنهن ڪري گهڻن صاحبن کي ڪجهه سمجهه ۾ نه آيو: پر جيڪي ڪجهه هٿ آيو سو عرض رکجي ٿو. شڪي چڪي جو معرب آهي ۽ چڪي ڪٺل ميوي کي چوندا آهن. صاحب مخزن الاويه لکيو آهي:

”چکی ثمر درختے جہ ست کہ بہندی و بنگالی کٹھل نامند و در بنگالہ بہ ست بلاد دیگر وفوردارد و خوب می شود و درخت آن عظیم و بزرگ تر از گردگان (اخروٹ) .... کٹھل مشابہ بشکنہ (اوجھری) حیوانیست کہ اندرون آنرا بالا کردہ او را از چیزے پر کنند۔ تخم آن را درجوف کردہ باشند وباتش بریان کردہ می خورند“

صاحب مخزن الادويه جو مٿيون بيان ابن بطوطه جي بيان سان ٺهڪي اچي ٿو: جيئن مٿي ظاهر آهي. مصنف سيدالمتاخرين لکيو آهي ته بنگال ۽ بهار ۾ ۾ ڪٺل ميوو ايڏو ته وڏو ٿيندو آهي جو هڪ ماڻهو به ان کي مشڪل سان کڻي سگهندو.

ننڌو: آبنوس جي وڻ جو ميوو آهي. هي ذردالو جيڏو ٿيندو آهي ۽ رنگ ۾ اهڙوئي ٿيندو اٿس. هي تمام گهڻو مٺو ٿيندو آهي.

چمون: هن جو وڻ وڏو ٿيندو آهي. هي ميوو زيتون جي شڪل جهڙو ٿيندو آهي، پر رنگ ڪارو ٿيندو اٿس، ۽ زيتون وانگر هن ۾ به ٻج ٿيندا آهن.

مٺي نارنگي: هن ملڪ ۾ تمام گهڻي ٿيندي آهي پر ڪٿي نارنگي تمام گهٽ ٿي ٿئي، هن مان هڪ قسم، ڪٿهنءَ به ٿيندو آهي جيڪو مون کي تمام خوش ذائقو معلوم ٿيندو هو. مان ان کي ڏاڏي مزي مان کائيندو هيس.

مهوا: هي وڻ تمام وڏو ٿيندو آهي ۽ پن اخروٽ جي پنن جهڙا پر ڳاڙهاڻ ۽ پيلاڻ ڏانهن مائل ٿيندا اٿس. ان جو ميوو ننڍي آلوبخاري جيڏو ۽ تمام مٺو ٿيندو آهي. هر هڪ داڻي جي مٿان انب جي ڦوٽ وانگر هڪ ننڍيو داڻو ٿيندو اٿس ۽ سندس وچ خالي هوندو آهي. هن ميوي جي گهٽي کائڻ ڪري مٺي ۾ سور ٿي پوندو آهي. اس تي مکائڻ سان هيءُ انجير جهڙو ٿي پوندو آهي. مان ان کي انجير جي بجاءِ استعمال ڪندو هئس، ڇاڪاڻ ته انجير هندستان ۾ تمام گهٽ ٿيندو آهي.

انگور: هي به انب جهڙو خوش ذائقه ميوو ٿيندو آهي. هي هندستان ۾ تمام گهٽ ٿيندو آهي، ۽ صرف دهلي يا ڪن ٻين ٿورن هنڌن تي ٿيندو آهي. هي ميوو سال ۾ ٻه دفعا لهندو آهي ۽ ان جي ککڙين مان تيل ڪڍي ڏيئن ۾ ٻاريندا آهن.

هتي جي ميون مان هڪ ٻيو ميوو به آهي جنهن کي ڪسيرا (١) ڪري چوندا آهن. هن کي زمين مان کوٽي ڪڍيو

---

(١) ڪسيرا: اسان جي خيال موجب ابن بطوط، گجر، گوگڙو يا ٻيهه جو بيان ٿو ڪري. ڇو ته ٻيهه به زمين مان کوٽي ڪڍيو ويندو آهي. — مترجم

ويندو آهي، جو تمام مٺو ۽ قسطل (١) جي شڪل جهڙو ٿيندو آهي.

اسان جي ملڪ جي ميون مان، ڏاڙهون ٻه هندستان ۾ ٿيندو آهي، ۽ سال ۾ ٻه دفعا ميوو جهليندو آهي. جزائر ذيبة المهل (٢) ۾ ڏنو هئم ته انهي ۾ ميوو ٻارهين مهيني لهندو هو. ان کي انار سڏيندا آهن.

---

(١) قسطل: هڪ قسم جو عربي ميوو.

(٢) مالديپ جا ٻيٽ: ذيبة = ديپ، مهل = ملل.

فصل ٻيو

هندستان ۾ اناج جي پوک

هندستان ۾ سال ۾ ٻه دفعا فصل لهندو آهي. جڏهن گرميءَ ۾ مينهن پوندو آهي تڏهن خريف جو فصل پوکيندا آهن ۽ سٺ ڏينهن کان پوءِ ان کي ڪٽي ڇڏيندا آهن. خريف جي اناج جي قسمن مان ڪڌرو (١) ۽ شاماخ (سانئون) ٻه ٿيندا آهن. سانئون گهڻو ڪري عابد، زاهد، فقير ۽ مسڪين ماڻهو کائيندا آهن. هڪ هٿ ۾ ڇڄ ڪٺي ٻئي هٿ سان هڪ نَنڍيءَ لٺ سان وڻ کي ڌوڏيندا آهن ته سانئون اچي ڇڄ ۾ ڪرندو آهي. هن جا داڻا تمام ننڍا ٿيندا آهن. اُس ۾ انهن کي سڪائي، ڪاٺ جي اُکرين ۾ انهن کي ڪٽي، سندن کلون الڳ ڪندا آهن ته اندران سفيد داڻا نڪري پوندا آهن. مينهن جي کير ۾ ان جي کيرڻي ٺاهيندا آهن، جيڪا ان جي پڪل مانيءَ کان وڌيڪ لذيذ ٿيندي آهي.

ماش: هيءَ مٽر جو هڪ قسم آهي- مڱ وري ماش جو هڪ قسم آهي، پر شڪل ۾ ڊگهو ۽ رنگ جو ساوو ٿيندو آهي. مڱ ۽ چانور ملائي، هڪ کاڌو تيار ڪندا آهن، جنهن کي ڪشري (٢) ڪري سڏيندا آهن ۽ ان کي گيهه سان گڏي کائيندا آهن. ڪشري، صبح جو نيرن تي کائيندا آهن، جيئن اسان جي ملڪ ۾ حريره استعمال ٿيندو آهي.

---

(١) ڪڌرو: ”آئين اڪبري“ ۾ هن اناج جو نالو ڪدرون ۽ ڪدرم لکيل آهي. ”آئين اڪبري“ ۾ لکيل آهي ته ڪدرون سانئين جهڙو ٿيندو آهي پر سندس مٿين کل ڪاراٺ ڏانهن مائل ڳاڙهي ٿيندي آهي.

(٢) ڪشري: ابن بطوط کچڙيءَ کي سڏي ٿو، جيڪا گهڻو ڪري بيمار ماڻهن کي پرهيزيءَ ۾ کارائبي آهي. عربيءَ ۾ ک، چ ۽ ڙ کون، ٿين، جن جي بجاءِ ڪ، ش ۽ ر استعمال ڪئي ويئي آهي. عرب رڳو اهڙا ئي اچار ڪري سگهندا آهن.

Marfat.com

لوبيا (۱) بہ هڪ قسم جو اناج ٿيندو آهي، موٺ بہ اناج جو قسم آهي، جيڪو ڪذرو وانگر ٿيندو آهي. پر داڻا ان جا "ڪذرو" کان ڪجھہ ننڍا ٿيندا آهن. گھوڙن ۽ ڍڳن کي داڻو ڪري ڏنو ويندو آهي. چڻا بہ ساڳيءَ طرح داڻو ڪري کارايا ويندا آهن. ماڻهن جو خيال آهي تہ جون ۾ طاقت گهڻ آهي، تنهنڪري چڻا ۽ موٺ ڏري، پاڻيءَ ۾ پچائي، گهوڙن کي کارائيندا آهن، ۽ گهوڙن کي ڪڻڪ جو ساوو گاهہ بہ لڻي کارائيندا آهن، جنهنڪري هو ٿلها متارا ٿي پوندا آهن. پهريائين ڏهہ ڏينهن انهن کي صرف گيهہ پيارينندا آهن — ڪي ٽي رتل ۽ ڪي چار رتل، ۽ انهن ڏينهن ۾ انهن تي سواري ڪين ڪندا آهن. ان بعد هڪ مهينو ساڳي ماش کارائيندا اٿن.

اهي سڀ خريف جا اناج هئا. خريف جي فصل پوکڻ کان سٺ ڏينهن پوءِ زمين ۾ ربيع جو اناج پوکڻ شروع ڪندا آهن — جيئن تہ ڪڻڪ، چڻا، مسور ۽ جَوَ وغيره. زمين سڀ سٺي ۽ آباد آهي. اهڙيءَ طرح سان چانورَ سال ۾ ٽي دفعا پوکيندا آهن. تنهنڪري چانورن جي پيدائش سڀني اناجن جي قسمن کان وڌيڪ ٿيندي آهي. تر ۽ ڪمند بہ خريف جي فصل سان گڏ پوکيندا آهن.

هاڻي اسين سفر جو بيان ٿا ڪريون. ابوهر جي شهر مان نڪري، اسان هڪ بيابان مان لنگهياسين، جنهن جو سفر هڪ ڏينهن جو هو. ان بيابان جي پاسن کان وڏا وڏا جبل هئا ۽ انهن ڏکين ڏونگرن ۾ ڪافر رهندا آهن، جن مان گهڻا رهزن ۽ لٽيرا آهن. ڪافرن مان ڪي بادشاهہ جي رعيت آهن، جيڪي

(۱) لوبيا: "لغات ڪشوري" ۾ هن جي معنيٰ هيئن لکي ويئي آهي = هڪ قسم جي ڦري، جنهن جي ڀاڄي ناهي ڪائيندا آهن. هت شايد لوبيا، ابن بطوطہ چڻن کي ٿو سڏي، ۽ "لغات ڪشوري" بہ ساڳي معنيٰ ٿو لکي. ڇو تہ چڻن جون بہ ڦريون ٿينديون آهن.

(۲) رتل: اڌ سير جي برابر وزن.

سندس مدد لاءِ ڀرارين ۾ رهندا آهن ۽ انهن جو حاڪم مسلمان هوندو آهي، جن جو آفيسر وري اهو عامل يا جاگيردار هوندو آهي، جنهن جي جاگير ۾ اهو ڳوٺ يا شهر هوندو آهي. ڪي ڪافر نافرمان هوندا آهن، جي بادشاهه سان وڙهندا رهندا آهن ۽ ڪي وري جبلن ۾ رهي رستن تي ڦريون ڪندا رهندا آهن.

ڪافر لٽيرن سان اسان جو ڀيڙيون مقابلو

جڏهن اسين ابوهر مان نڪ هلياسين، تڏهن پيا ماڻهو صبح جو سوير اتي هلياه پر مان ۽ ڪي ٿورا ماڻهو ٻپهرن تائين اتي رهياسين ۽ ٻپهرن کان پوءِ هلياسين. اسان تي آسي ڪافرن حملو ڪيو. جن مان ٻه سوار هئا. منهنجا همراه سڀئي چڱا جوان ۽ بهادر هئا. تمام زبردست لڙائي لڳي. اسان انهن مان ٻارهن ماڻهن ۽ هڪ سوار کي ماري وڌو ۽ سندس گهوڙي تي قبضو ڪيوسون. مون کي ۽ منهنجي گهوڙي کي تير جو زخم هو. پر چاڪان ته هنن جا تير تمام ڪمزور ٿا ٿين، تنهنڪري اهي زخم به معمولي هئا. اسان سان هڪڙي ساٿيءَ جو گهوڙو سخت زخمي ٿي پيو، تنهن کي اسان مٿل ڪافر جو گهوڙو ڏنو ۽ زخمي گهوڙي کي ڪٺو ڪئوسين، جنهن کي ترڪ سوار، جيڪي اسان سان گڏ هئا، کائي ويا. پوءِ مٿل ڪافرن جا سر ڪپي، اسان ابي بڪر (١) جي قلعي ۾ کڻي وياسين، جتي شهر جي ديوار تي

---

(١) ابي بڪر: پاڪ پٽن کان اٽڪل هڪ منزل جي مفاصلي تي هيءُ شهر ملتان، ضلعي (مغربي پنجاب) ۾ موجود آهي. هتي هڪ قديمي بزرگ ابوبڪر دقاق جي نالي سان هڪ خانقاه موجود آهي، جتي هر سال چيٽ جي مهيني ۾، چڱي پيماني تي ميلو لڳندو آهي.

ٺنگي ڇڏياسين. ابي بڪر اسان اڌ رات مهل پهتاسين ۽ اتان ڪان ٻن ڏينهن جي سفر بعد اجوڌن (١) ۾ پهتاسين. هي هڪ ننڍو شهر آهي، جو شيخ فريدالدين ”بداوني“ جي ملڪيت آهي. مون کي برهان الدين اسڪندريءَ هلندي وقت چيو هو ته تنهن جي ملاقات شيخ فريد الدين سان ٿيندي ۽ خدا جو شڪر آهي جو مان ان سان اچي مليس. هو هندستان جي بادشاهه جو مرشد آهي، ۽ ان کيس هي شهر انعام طور ڏنو آهي. شيخ انتها درجي جو وهمي آهي؛ ايتري قدر جو نه ڪنهن سان هٿ ٿو ملائي، ۽ نه وري ڪنهن کي پرسان ٿو اچڻ ڏئي. جيڪڏهن سندس ڪپڙو ڪنهن ٻئي جي ڪپڙي سان لڳي وڃي؛ ته يڪدم ان ڪپڙي کي ڌوئي ٿو ڇڏي.

مان سندس خانقاه ۾ ويس ۽ ساڻس ملاقات ڪندي شيخ برهان الدين جا سلام پهچايامانس، جنهن تي کين گهڻو عجب لڳو ۽ فرمايائون ته ڪنهن ٻئي لاءِ سلام ڏنا هوندائين. پوءِ سندس ٻنهي عالم ۽ فاضل پٽن سان ملاقات ڪيم. هڪڙي جو نالو معزالدين ۽ ٻئي جو علم الدين هو. معزالدين وڏو هو ۽ پنهنجي پيءُ جي وفات کان پوءِ سجاده نشين ٿيو.

مون سندن ڏاڏي شيخ فريدالدين بداوني جي قبر جي به زيارت ڪئي. بدايون سنڀل جي علائقي ۾ هڪ شهر آهي، جتان

---

(١) اجوڌن: پاڪ پٽن جو قديمي نالو اجوڌن هوندو هو. شيخ فريدالدين گنج شڪر جي خانقاه جي ڪري، اڪبر بادشاهه جي حڪم سان هن کي پاڪ پٽن سڏيو ويو. تنهن کان ڪجهه اڳ هن کي ”پٽن فريد“ پڻ ڪري چوندا هئا. هتي شيخ فريد گنج شڪر جي مزار تي هڪ ميلو پڻ لڳندو آهي، جنهن ۾ هزارين ماڻهو اچي گڏ ٿيندا آهن، ۽ بهشتي دريءَ مان لنگهڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. ”آئين اڪبري“ ۾ هن شهر کي فقط پٽن ڪري لکيو ويو آهي، ۽ ”تلخ فرشته“ ۾ پٽن باوا فريد ڪري سڏيو ويو آهي.

جڏهن مان وڃي رهيو هيس، تڏهن اتي علم‌الدين مون سان مليو ۽ خواهش ڏيکاريائين ته منهنجي والد بزرگوار سان ضرور ملندا وڃو. سندس والد انهيءَ وقت تمام مٿاهين ڇت تي بيٺو هو، کيس سفيد ڪپڙا پهريل هئا ۽ مٿي تي وڏو پٽڪو ٻڌل هيس، جنهن جو طرّو هڪ طرف لڙڪيل هو. اتي ئي مون سان ڳالهايائين ۽ پوءِ مون ڏانهن مصري ۽ نباتون ڏياري موڪليائين.

فصل ٽيون

هندستان ۾ ستي لڪڙيءَ جو رواج

مان شيخ صاحب جي زيارت کان واپس پئي آيس، تہ مون ڏٺو تہ ڪيترائي ماڻهو، جن مان ڪي اسان جا ماڻهو پڻ هئا، اسان جي ننهن جي طرف کان ڀڄندا پئي آيا. مون پڇيومان تہ ڪهڙي ماجرا آهي؟ جواب ڏنائون تہ هڪ هندو مري ويو آهي، ۽ ان جي ساڙڻ لاءِ جيڪا چکيا تيار ڪئي وئي آهي، انهيءَ ۾ سندس زال بہ ساڻس گڏ سڙندي. جڏهن اهي ٻئي سڙي ويا، تڏهن اسان جا همراه واپس آيا ۽ ٻڌايائون تہ عورت ڪيئن ميت سان چنبڙي، سڙي مري وئي. ٻئي دفعي مون ڏٺو تہ هڪ هندو عورت، نهي ڌوڪي، سينگار ڪري، گهوڙي تي سوار ٿي وڃي رهي هئي. هندو ۽ مسلمان، سندس پٺيان هئا، اڳيان دهل دمامہ وڄندا پئي ويا. برهمڻ جيڪي هنن جا مذهبي اڳواڻ هوندا آهن، سي هن سان گڏ هئا. اهو علائقو بادشاهہ جو هو، تنهنڪري بادشاهہ جي اجازت کان سواءِ، هو کيس جلائي نٿي سگهيا. جڏهن بادشاهہ جي طرفان اجازت ملين، تڏهن کيس وڃي ساڙيائون. ڪجهہ عرصي کان پوءِ هڪ ٻيو اتفاق ٿيو، جو مان هڪڙي اهڙي شهر ۾ هيس، جنهن جا گهڻا رهاڪو هندو هئا؛ انهن کي ابرجي بہ ڪري ڪوٺيندا هئا. هڪ دفعي انهن رستي تي ڦر ڪئي، تنهنڪري اهو امير، هندن ۽ مسلمانن جو گڏيل لشڪر وٺي، انهن سان لڙائي ڪرڻ لاءِ ويو. تمام سخت لڙائي لڳي، جنهن ۾ ست هندو رعيتي ماڻهو مارجي ويا، جن مان ٽن کي زالون هيون. انهن زالن ستيون ٿيڻ جو ارادو ڪيو. ستي ٿيڻ هندن ۾ ڪو واجب ڪونهي، پر جيڪي رنون زالون پنهنجن مڙسن سان گڏ سڙنديون آهن، انهن جو خاندان عزت وارو ليکيو ويندو آهي، ۽ عورتون وفادار سمجهيون وينديون آهن. جيڪي زالون ستيون نہ ٿينديون آهن، انهن کي ٿلها ڪپڙا پائڻ ۽ طرح طرح جي خواريءَ سان زندگي

Marfat.com

بسر ڪرڻي پوندي آهي. ازاسواءِ انهن کي ٻي وفا پڻ سمجهيو ويندو آهي، مگر ڪنهن کي ستي ٿيڻ لاءِ مجبور ڪونه ڪيو ويندو آهي.

جڏهن ستيون ٿيڻ جو ارادو ڪيو هو، اهي ٽي ڏينهن اڳ ڳائڻ وڄائڻ ۽ کائڻ پيئڻ ۾ مشغول ٿي ويون. ڄڻ ته هو هڻ دنيا مان وڃي رهيون هيون. انهن وٽ هر طرف کان زالون پئي آيون. چوٿين ڏينهن انهن وٽ هڪ هڪ گهوڙو آندو ويو، ۽ هر هڪ ٻيو، سينگار ڪري، خوشبوءِ لڳائي، ان تي سوار ٿي. انهن جي ساڄي هٿ ۾ ناريل هئا، جن کي اڇلائي ۽ جهٽي رهيون هيون ۽ کابي هٿ ۾ آئينو هون، جنهن ۾ هر هڪ منهن پئي ڏٺو. برهمڻ انهن جي چوڌاري جمع هئا. سندن مائٽ مٽ به ساڻن گڏ هئا. اڳيان دهل دماما وڄندا پئي ويا ۽ هندن مان هر هڪ انهن کي چئي رهيو هو ته منهنجي فلاڻي ڀيڻ، ماءُ، پاءُ، يا دوست کي سلام پهچائجان، ۽ جنهن تي هو ڪلمنديون، هائو ڪنديون پئي ويون. مان به پنهنجي دوستن کي وٺي سندن سڙڻ جو منظر ڏسڻ ويس. اسان انهن سان ٽي ميل ڪن گڏ وياسين ۽ هڪ اهڙيءَ جڳهه تي پهتاسين، جتي پاڻي تمام گهڻو هو ۽ گهاٽي وڏراه هجڻ ڪري اونداهو ٿي رهيو هو. اهڙيءَ جڳهه جي ٺيڪ وچ تي چار گنبذ ٺهيل هئا، جن مان هر هڪ گنبذ ۾ هڪ بت رکيل هو ۽ وچ تي هڪ حوض ٺهيل هو، جنهن تي وڻن جي ڇانو هجڻ سبب ۽ اس جي نه پوڻ ڪري، اهو اونداهو اڏين پئي معلوم ٿيو، جو ڄڻ ته جهنم جو ٽڪرو هو. جڏهن هي عورتون انهن گنبذن وٽ پهتيون، تڏهن انهيءَ حوض ۾ لهي غسل ڪيائون، پوءِ پنهنجا ڪپڙا ۽ زيور لاهي، انهن جي جاءِ تي هڪ ٿلهي ساڙهي پڌائون. حوض جي ڀرسان هڪ هيٺاهين زمين تي باهه ٻاري ويئي، جنهن ۾ سرنهن جي تيل وجهڻ سان، باهه پنيٽ ڪري ٻرڻ لڳي. پندرهن کن ماڻهن جي هٿن ۾ ٻرندڙ هاڪين ڪاٺين جون ڀريون هيون ۽ ڏهاڪو کن ماڻهو وڏا وڏا

بُنڊ ڪنيون بيٺا هئا، دهلن ۽ شرنائين وارا، عورتن جي انتظار ۾ بيٺا هئا. ٻاهر جي اڳيان ڪپڙي جي اوٽ ڪئي ويئي هئي، تہ جيئن عورتن جي نظر ان تي نہ پوي. انهن مان هڪ عورت زبردستيءَ انهن ماڻهن ڪان اهو ڪپڙو ڦري ورتو ۽ چيائين تہ ”چا، مون کي خبر نہ آهي تہ اها ٻاهر آهي؟ مون کي ڏيکاريو ڀلا؟“ پوءِ جلد، ڪري ٻاهر ڏانهن وڌي ۽ پاڻ کي ٻاهر ۾ اڇلائي وڌائين. انهيءَ وقت دهل ۽ شرنائيون وڄڻ شروع ٿيون. جيڪي ماڻهو سنهيون ڪاٺيون ڪنيون بيٺا هئا، تن اهي ٻاهر ۾ وجهڻ شروع ڪيون ۽ انهن جي مٿان وڏا بنڊ وجهي ڇڏيائون، جيئن اها عورت چُري پُري بہ نہ سگهي. اتي بيٺل ماڻهن وڏي گوڙ ڪيو. مان هي سڀ ڏسي، بيهوش ٿي ويس ۽ گهوڙي تان ڪرڻ تي هوس تہ منهنجي دوستن مون کي سنڀالي ورتو ۽ پاڻيءَ سان منهجو منهن ڌوئاريائون. پوءِ مان اتان موٽي آيس. اهڙيءَ طرح هندو پاڻ کي درياءَ ۾ بہ ٻوڙي ڇڏيندا آهن. گهڻو ڪري اهي گنگا نديءَ ۾ ٻڏندا آهن. گنگا ڏانهن هندو حج لاءِ ويندا آهن ۽ پنهنجي مردن جي خاڪ بہ انهيءَ ۾ لوڙهي ڇڏيندا آهن، ڇو تہ هنن جو گمان آهي تہ اها ندي بهشت مان ٿي نڪري. جيڪڏهن ڪو شخص انهيءَ درياءَ ۾ ٻڏڻ چاهيندو آهي تہ حاضرين کي چوندو آهي تہ مان ڪنهن بہ دنياوي تڪليف يا مفسليءَ ڪان تنگ اچي، ائين ٿو ڪريان، پر پنهنجي ڪسائيءَ (گوسائين) جي رضامندي لاءِ ائين ڪري رهيو آهيان. ”ڪسائي“ انهن جي زبان ۾ خدا جو نالو آهي. جڏهن اهو شخص ٻڏي مري ويندو آهي، تڏهن ڪيس ڪڍي ساڙي، سندس خاڪ گنگا نديءَ ۾ لوڙهي ڇڏيندا آهن.

ان بعد اجوڌن ڪان هلي اسان سرستي (١) پهتاسين.

---

(١) سرستي: قديم تاريخن ۾ سرستي جو نالو ”سرسہ“ لکيل آهي. تاريخ فرشتہ ۾ بہ ”سرسہ“ لکيل آهي. ممڪن آهي تہ سرسوتي درياءَ جي ڪناري تي هجڻ ڪري سندس اصلي نالو ”سرستي“ هجي. — مترجم

جيڪو هڪ وڏو شهر آهي ۽ منجهس چانور تمام گهڻا ۽ سٺي قسم جا ٿيندا آهن، جيڪي اتان دهليءَ ڏانهن پڻ موڪليا ويندا آهن. هن شهر مان آمدني به گهڻي ٿيندي آهي. حاجب شيخ شمس الدين بوشنجيءَ مون کي آمدنيءَ جو حساب ٻڌايو هو، پر اهو مون کي ياد نه رهيو آهي.

اتان ڪان پوءِ اسان حانسي (۱) جي شهر ۾ وياسين. هيءُ هڪ خوبصورت ۽ مضبوط شهر آهي، ۽ منجهس وڏيون وڏيون عمارتون آهن. هن شهر جي پناهه جي ديوار به ڪافي وڏي آهي. چون ٿا ته هيءُ شهر هڪ هندو راجا ”تور“ ٻڌايو هو ۽ ان راجا جي متعلق اتي جا ماڻهو، ڪيتريون ئي حڪايتون بيان ڪري رهيا هئا. قاضي ڪمال الدين صدر جهان قاضي القضات، هندستان، ۽ ان جا ڀائر قطلو خان، بادشاه جو استاد، ۽ شمس الدين، جو هجرت ڪري مڪي هليو ويو هو، ۽ اتي ئي وفات ڪئي هئائين. هن ئي شهر جا رهاڪو هئا. پوءِ اتان ٻن ڏينهن جي سفر بعد مسعودآباد (۲) پهتاسين. هي شهر دهليءَ کان ۱۰ ميل اوري آهي. اتي اسان ٽي ڏينهن ترسياسين. حانسي ۽ مسعودآباد ملڪ هوشنگ ابن ملڪ ڪمال گرگ جي جاگير ۾ آهن. جڏهن اسان اتي پهتاسين، تڏهن بادشاه دارالخلافه ۾ ڪونه هو ۽ قنوج جي طرف ويل هو. قنوج دهليءَ کان ۱۰ ميل پري آهي. دهليءَ ۾ بادشاه جي والده مخدومه جهان ۽ وزير احمد بن غياث رومي موجود هئا. وزير

---

(۱) حانسي: هي هندستان ۾ هڪ چڱو شهر آهي. هتي ابن بطوط جو اشارو شايد انگ پال تور ڏي آهي، جنهن هيءُ شهر ٻڌايو هو. آئين اڪبري ۾ هن شهر لاءِ فقط هيترو لکيل آهي — قلع دارد از خشت پخته.
— مترجم

(۲) مسعودآباد: اڪبر بادشاه جي وقت تائين هي شهر آباد هو، ۽ آئين اڪبري ۾ اڪيل آهي ته هي هڪ پراڻو قلعو آهي. شايد هيءُ اهوئي ٿُل شهر آهي، جنهن جا کنڊر اڄان تائين نجف گڙه جي ويجهو، دهليءَ کان ۱۲ ميل پري موجود آهن.
— مترجم

اسان مان هر هڪ لاءِ سندس شان ۽ مرتبي مطابق ماڻهو استقبال لاءِ موڪليا. منهنجي استقبال لاءِ شيخ بسطامي شريف مازندراني، جو پرديسي مسافرن جو حاجب هو ۽ فقيه مولوي علاءُالدين قند ملتاني آيا هئا. وزير اسان جي اچڻ جي خبر بادشاه کي ٽپال ذريعي موڪلي ۽ ٽئين ڏينهن کيس جواب اچي ويو. انهيءَ سبب ڪري اسان کي ٽي ڏينهن مسعودآباد ۾ ترسڻو پيو. ٽئين ڏينهن ڪان پوءِ اسان جي استقبال لاءِ قاضي، فقيه، مشائخ ۽ امراءُ آيا. مصر ۾ جن ماڻهن کي امير چوندا آهن، ٽن کي هتي ملوڪ ڪري سڏيندا آهن. شيخ ظهيرالدين زنجاني به استقبال لاءِ آيو، جيڪو سلطان جي معزز مقربن مان هڪ هو. پوءِ اسان مسعودآباد کان هلي، هڪ ڳوٺ جي پرسان اچي لٿاسين، جنهن کي پالم (۱) ڪري چوندا آهن. هي ڳوٺ سيد شريف ناظرالدين مطهر اوهريءَ جي جاگير آهي. هي سيد صاحب بادشاه جي مصاحبن مان آهي، ۽ بادشاه جي سخاوت مان تمام گهڻو فائدو کيو اٿائين. اتان هلي، ٻيءَ ڏينهن جي وقت اچي دارالخلافه دهليءَ ۾ پهتاسين، جيڪو هڪ عظيم‌الشان شهر آهي. هن عمارتن ۾ خوب صورتي ۽ مضبوطي، ٻئي موجود آهن. هن جي شهر پناه اهڙي ته مضبوط آهي، جو دنيا ڀر ۾ سندس نظير ملي ڪين سگهندو. مشرق ۾ ڪوبه شهر، اسلامي خواه غير اسلامي، هن شهر جي عظمت جي مقابلي جو نه آهي.

---

(۱) پالم: هي شهر دهليءَ کان ٿورو ئي پري، اٽڪل ڏهاڪو ميلن جي مفاصلي تي، دهليءَ کان ريواڙيءَ طرف ويندڙ ريلوي لائين تي، ٻهرين اسٽيشن آهي. — مترجم

فصل چوٿون

دهليءَ جو شهر

هيءُ شهر تمام ڪشادو آهي ۽ منجهس گهڻيون عمارتون آهن. اصل ۾ هي چار شهر آهن، جيڪي هڪٻئي سان لڳولڳ آهن. انهن مان پهريون دهلي (۱) آهي، جو هندن جي وقت جو قديم شهر آهي، ۽ سنه ۵۸۴ع ۾ فتح ٿيو هو. ٻيو شهر سيري آهي، جنهن کي دارالخلافه به چوندا آهن. هي شهر بادشاه غياث الدين، خليفي مستنصر عباسيءَ جي پوٽي کي، جڏهن هو دهليءَ ۾ رهندو هو، ڏنو هو. سلطان علاءُالدين ۽ قطب الدين پڻ هن شهر ۾ رهندا هئا. ٽيون شهر تغلق آباد آهي، جنهن کي بادشاه جي پيءُ غياث الدين تغلق شاه آباد ڪيو هو. غياث الدين هڪ ڏينهن سلطان قطب الدين خلجيءَ جي خدمت ۾ بيٺو هو، ۽ سلطان سان ڳالهيون ڪندي عرض ڪيو هئائين ته ”اي آخوند عالم، هن جاءِ تي هڪ نئون شهر پڏائڻ گهرجي. جنهن تي سلطان طنز سان چيو جڏهن تون بادشاه ٿين، تڏهن اتي شهر آباد ڪجان. پوءِ جڏهن هو قدرت الاهيءَ سان بادشاه ٿيو، تڏهن هيءُ شهر آباد ڪيائين ۽ پنهنجي نالي تي هن جو نالو رکيائين تغلق آباد. چوٿون شهر جهان پناه آهي، جنهن

---

(۱) دهلي: ابن بطوطه جي وقت ۾ هي شهر چئن جاين تي آباد هو ۱- دهلي (۲) سيري (۳) تغلق آباد (۴) جهان پناه، جن مان دهلي ۽ تغلق آباد موجود آهن. باقي سيري ۽ جهان پناه ڦٽي ويا آهن، جن جا نشان ۽ ڪنڊر دهليءَ جي ويجهو موجود آهن. جهان پناه، جنهن ۾ سلطان محمد بن تغلق رهندو هو، سو دهلي ۽ سيريءَ جي وچ تي آباد هو، جتي بادشاه جي هزار ٿنڀن واري محلات جا ڪنڊر اڃا به موجود آهي. سيريءَ جو قلعو سلطان علاءُالدين خلجيءَ پنهنجي وقت ۾ ٺهرايو هو ۽ اڃا تائين دهليءَ جي ويجهو سندس نشانات موجود آهن. هن قلعي کي علاول به ڪري سڏيندا هئا.

— مترجم

Marfat.com

۾ سلطان محمد بن شاهه تغلق وقت جو بادشاهه رهندو آهي ۽
هن ٻي ھي شهر آباد ڪيو. بادشاهه جو ارادو هو تہ چارئي شهر
ملائي، انهن جي چوڌاري هڪ شهرپناهه ٺهرائجي، جيڪا پوءِ ٺهرائڻ
شروع بہ ڪئي هئائين پر تمام گھڻو خرچ ايندي ڏسي، اڌ ۾ ڇڏي ڏنائين.

دهليءَ جي شهرپناهه ۽ ان جا دروازا

هن شهرپناهه جهڙو مثال سڄيءَ دنيا ۾ ملڻ مشڪل آهي.
هن ديوار جي ويڪرائي يارنهن هٿ آهي، جنهن ۾ ننڍيون
ڪوٺڙيون ۽ جايون ٺهيل آهن، جن ۾ چوڪيدار ۽ دروازن جا
محافظ رهندا آهن. منجنيق (۱)، لڙائيءَ جا سامان ۽ رعادات (۲)
بہ هنن ئي گدامن ۾ رکيا ويندا آهن. هر قسم جو اناج هنن
گدامن ۾ گڏ ڪندا آهن. هيءُ اناج هر ڪنهن آفت کان
محفوظ رهندو آهي، ۽ اڪثر رنگ بہ ڪين ڦيرائيندو آهي. منهنجي
سامهون هنن گدامن مان چانور ڪڍيا ويا هئا، جن جو رنگ
مٿان ڪجهہ ڪارو ٿي ويل هو، پر مزي ۾ ڪجهہ بہ فرق
ڪونہ هو. مڪئي ۽ جوار بہ ان گدام مان ڪڍيا هئائون.
جو ڌا تہ شاهه بلبن جي وقت ۾، جنهن کي نوي سال گذري
چڪا آهن، هيءُ اناج پريو ويو هو. ديوار جي مٿان ڪيترائي
گهوڙي سوار ۽ پيادا، سڄي شهر جي چوڌاري گهمي سگهن ٿا.

---

(۱) منجنيق: ڪي مورخ لکن ٿا تہ محمد بن قاسم سنہ ۹۳ هجري،
ديبل جي قلعي تي اهڙي هڪڙي منجنيق استعمال ڪئي هئي، جنهن تي
پنج سؤ ماڻهو ڪم ڪندا هئا ۽ ان جو نالو العروس يعني ڪنوار هو.
— مترجم

(۲) رعادات: هن لفظ ۾ ابن بطوطہ غلطي ڪئي ٿي ڏسجي. اصل ۾ هيءُ
لفظ عزده يعني ننڍي منجنيق آهي. تاريخ معصومي جي مترجم جناب حضرت
مولانا ڊاڪٽر امير احمد صاحب هيٺين معني، Staingass نالي انگريزي فارسي
ڊڪشنريءَ مان ڳولي ڪڍي آهي، "A kind of hastila or engine
— for hurling missiles, a cart, a truck, a gun carriage". — مترجم

شهر جي اندرئين پاسي گدامن مان لڳل روشندان آهن، جن مان روشني ملي ٿي. هن شهر پناه جو هيٺيون حصو پٿر جو، مٿيون پاسو پڪين سرن جو ٺهيل آهي، ۽ مٿانئس برج تمام گهڻا آهن، جيڪي ٿوري ٿوري مفاصلي تي ٺهيل آهن. هن شهر جا اٺاويهه دروار آهن، جن مان ڪن جو بيان ڪريون ٿا. بدايون دروازو، جو هڪ وڏو دروازو آهي، ۽ شهر بدايون جي نالي مشهور آهي. مندوي دروازو، جنهن جي ٻاهران پوکون آهن. گل دروازو، جنهن جي ٻاهران باغ آهن. نجيب دروازو ۽ ڪمال دروازو، جيڪي ڪن شخصيتن جي نالن تي آهن. غزني دروازو، جنهن جي ٻاهران عيدگاه ۽ قبرستان آهن. هي قبرستان گهڻو ڪري سڀ خوبصورت آهن. هر هڪ قبر تي جيڪڏهن گنبذ نه، ته محراب ضرور هوندو آهي، ۽ وچ تي وڻ ۽ خوشبودار گلن جا ٻوٽا پوکيل اٿس، جن مان قل شبة (گل شنبو)، (١) ريبول (رابيل)، گل نسرين ۽ ٻيا قسمين قسمين گل ٻوٽا موجود آهن.

دهليءَ جي جامع مسجد

هي جامع مسجد (٢) تمام وڏي ۽ ڪشادي آهي. منڊس ديواريون، ڇتيون (گنبذ) ۽ فرش هر هڪ شيءِ تراشيل سفيد پٿر جي ٺهيل آهي. هن ۾ ڪاٺ ته بلڪل ڪم آندل ڪين آهي. منجهس تيرهن گنبذ آهن، جي پٿر جا آهن ۽ منبر به پٿر جو

(١) قل شبة ۽ ريبول — ابن بطوطه عرب هو، تنهنڪري سنڌي اچار پورا پورا لکي نه سگهيو. ازانسواءِ قل انهيءَ لاءِ ٿو چوي، جو "گ" عربي ٻوليءَ ۾ حرف آهي ئي ڪونه، تنهنڪري "گ" جي جاءِ تي "ق" ٿو استعمال ڪري. وري رابيل جو اچار جيڪو ڏکو هوندائين، اهو دل تان لهي ويو هوندس، تنهنڪري رابيل کي ريبول ڪري ٿو استعمال ڪري. — مترجم

(٢) هيءَ جامع مسجد اهائي قوت‌السّلام جي نالي آهي، جيڪا اڄ به پراڻي دهليءَ ۾ قطب مينار جي ڀرسان موجود آهي. سٽي بيان ڪيل قلعي جا نشان پڻ اڄ تائين اتي موجود آهن. (وڌيڪ ڏسو حاشيو صفحي ٤٠ تي.)

Marfat.com

اٿس. (هن کي) چار اگڻ آهن، جن جي وچ ۾ هڪ ٿنڀو لڳل آهي. خبر نه آهي ته هي ٿنڀو ڪهڙي ڌاتوءَ مان ٺهيل آهي. ڪنهن مون کي ٻڌايو ته هن کي ”هفت جوش“ ڪري ٿا چون، معني ستن ڌاتن کي پگهاري هيءُ ٿنڀو تيار ڪيو ويو آهي. ڪنهن شخص هن ٿنڀي مان آگر جيترو ٽڪرو ويهي ڪڍيو آهي، ۽ اهو هنڌ بلڪل لسو پيو لڳو. لوهه هن تي ڪوبه اثر نٿو ڪري. هن جي اوچائي ٽيهه هٿ آهي، جيڪا مون پنهنجي پٽڪي مان ماپي هئي.

مسجد جي اڀرندي پاسي واري دروازي جي ٻاهران ٻه وڏا وڏا پٿر جا بت ڳتا پيا آهن ۽ مسجد ۾ ايندڙ ويندڙ انهن کي لتاڙيندا رهندا آهن. هن مسجد جي جاءِ تي اڳ ۾ هڪ بتخانو هوندو هو. جڏهن دهلي فتح ٿي، تڏهن انهيءَ بتخاني جي جاءِ تي هيءَ مسجد تعمير ڪئي ويئي. مسجد جي اتر واري اڱڻ ۾ هڪ صومعة (۱) (مينار) ٺهيل آهي، جنهن جو مثال دنيا جي ڪنهن به ملڪ ۾ ڪونه هوندو. هيءُ مينار ڳاڙهي پٿر مان تيار ڪيو ويو آهي، مگر مسجد سڄي سفيد پٿر مان ٺهيل آهي. مينار تي سهڻا نقش اڪريل آهن. اُن جي مٿان جيڪو چٽ آهي، سو خالص سنگ مرمر جو ٺهيل آهي. هن جي اندر جيڪا ڏاڪڻ ٺهيل آهي، سا ايتري قدر ويڪري آهي، جو انهيءَ تي هڪ هاٿي خلاصائي سان چڙهي سگهي ٿو. هڪ عمر رسيده شخص مون کي ٻڌايو ته جڏهن هيءُ مينار پئي ٺهيو، تڏهن مون هاٿين کي هن جي مٿان پٿر کڻي چڙهندو ڏٺو هو.

هيءُ مينار معزالدين بن ناصرالدين ابن سلطان غياث الدين بلبن ٺهرايو هو ۽ وري قطب الدين خلجيءَ الهندي اڱڻ ۾ هڪ ٻئي مينار ٺهرائڻ جو ارادو ڪيو هو، جيڪو هن مينار کان

(۱) ”صومعة“ جي معنيٰ آهي مينار، جيڪا مٿي ڏنگين ۾ ڏنل آهي.
— مترجم

Marfat.com

ٽمام ڪشادو ۽ اوچو هجي ها، پر اڃا ان جو ٽيون حصو مس ٺهرايائين ته مارجي ويو. پوءِ سلطان محمد تغلق ان کي مڪمل ڪرائڻ جو ارادو ڪيو، پر فال بد سمجهي، پنهنجو ارادو ترڪ ڪري ڇڏيائين. ورنه اهو مينار دنيا جي عجائبن مان هڪ هجي ها. هي نامڪمل مينار اندران ايتري قدر ڪشادو آهي، جو ٽي هاٿي گڏ هڪٻئي جي برابر ٽي، هن جي ڏاڪڻ تي چڙهي سگهن ٿا. هي فقط ٽيون حصو ٺهيل مينار به اوترو ئي اوچو آهي، جيترو اتر واري اڳ جو سڄو مينار. مون هڪ دفعي انهيءَ تي چڙهي ڏٺو ته شهر جا اوچا اوچا گهر ۽ شهر پناهه باوجود گهڻيءَ اوچائيءَ جي تمام ننڍا پئي معلوم ٿيا ۽ انهيءَ هيٺان بيٺل ماڻهو ڄڻ ته ننڍڙا ٻار پئي ڏسڻ ۾ آيا. هيٺان بيهي ڏسڻ سان هي منارو وڏي ۽ ڪشادي هئڻ سبب گهٽ اوچو ٿو لڳي.

سلطان قطب الدين خلجيءَ سيريءَ ۾ هن (١) جهڙيءَ مسجد ٺهرائڻ جو ارادو ڪيو هو، پر فقط هڪ ديوار ۽ محراب کان سواءِ وڌيڪ ٺهرائي نه سگهيو، جنهن ۾ اڇو ۽ ڳاڙهو، سائو ۽ ڪارو پٿر استعمال ڪيو ويو. جو جيڪڏهن هيءَ مسجد ٺهي وڃي ها ته هن جهڙي مسجد ڪنهن به شهر ۾ نه ملي سگهي ها. وري سلطان محمد تغلق ان کي ٺهرائڻ جو ارادو ڪيو. ڪاريگرن ۽ رازن کان خرچ جو اندازو ڪرايائين ته پنجٽيهه لک روپيا خرچ اچي ٿي ويو. گهڻو خرچ ايندي ڏسي، هن اهو ارادو ترڪ ڪري ڇڏيو. پر بادشاهه جي هڪ مصاحب کان خبر پيئي ته فال بد جي سبب اهو ارادو ترڪ ڪيل هو، ڇاڪاڻ ته قطب الدين تعمير

---

(١) ”جامع مسجد“— هن مسجد جو اصل نالو قوت الاسلام هو. هندن جي دور ۾ هي هڪ بتخانو هو. جڏهن شهاب الدين غوري سنه ٥٨٩ هجريءَ ۾ دهلي فتح ڪئي، تڏهن هن پنهنجي غلام ۽ سپه سالار قطب الدين ايبڪ جي معرفت هن مسجد جو بنياد وجهرايو. بت، جيڪي مسجد جي ٻاهر بيل هئا، سي وڪرماجيت جا هئا، جيڪي اجين جي فتح ڪرڻ وقت التمش اتان ڪڍارائي دهليءَ آيو هو. — مترجم

ڪرائيندي ٿي مارجي ويو هو.

دهليءَ شهر جا وڏا حوض

شهر دهليءَ جي ٻاهران هڪ حوض (۱) آهي، جو سلطان شمس الدين التمش ڏانهن منسوب ٿيل آهي. شهرواسي هن حوض جو پاڻي پيئندا آهن، ۽ عيدگاهه به ويجهو اٿس. هن ۾ بارش جو پاڻي گڏ ٿيندو آهي. سندس ڊيگهه ٻه ميل ۽ ويڪر هڪ ميل آهي. سندس الهندي ۾ عيدگاهه طرف پٿر جا ٻه منزلا ٿلها ٺهيل آهن. انهن ٿلهن کان پاڻيءَ تائين ڏاڪڻيون ٺهيل آهن ۽ هر هڪ ٿلهي جي ڪناري تي گنبذ ٺهيل آهي، جنهن ۾ ويهي، تماشائي نظارو ڏسندا آهن. حوض جي ٺيڪ وچ ۾ وري منقش پٿرن مان هڪ ٻه منزلو گنبذ ٺهيل آهي. جڏهن تلاءَ ۾ پاڻي گهٽ هوندو آهي، تڏهن ماڻهو ٻيڙين ۾ وچواري گنبذ ڏانهن ويندا آهن ۽ جڏهن پاڻي گهٽ ٿيندو آهي تڏهن ماڻهو اتي اُئين ئي هليا ويندا آهن. اتي هڪ مسجد به ٺهيل آهي ۽ اڪثر ڪري پرهيزگار ۽ متوڪل شخص اتي وچي رهندا آهن. جڏهن حوض جا ڪنارا سڪي ويندا آهن، تڏهن انهن ۾ ڪمند، رسنگاڙا، هندانا، ۽ گدرا پوکي ڇڏيندا آهن. هتي جا گدرا ننڍا، پر تمام مٺا ٿيندا آهن.

دهليءَ ۽ دارالخلافه جي وچ تي وري هڪ ٻيو حوض آهي، جنهن کي حوض خاص (۲) ڪري سڏيندا آهن. هي حوض پهرئين حوض (شمسي) کان به وڏو آهي. جنهن جي ڪنارن تي چاليهه گنبذ ٺهيل آهن. هن حوض جي چوڌاري گهڻي ئي راڳ ڳائيندڙ رهندا آهن. تنهنڪري انهيءَ آباديءَ کي طرب آباد (راڳ ڳائيندڙن جي

---

(۱) هي ”حوض شمسي“ جي نالي سان مشهور آهي. حوض جي ڪناري تي شيخ عبدالحق محدث دهلوي جي مزار آهي، جنهن جو سنه ولادت ۹۵۸ هه ۽ سن وفات ۱۰۲۵ هه آهي. هن حوض جا رسنگاڙا اڃا تائين مشهور آهن.

(۲) هي حوض اصل ۾ سلطان علاءُ الدين خلجي ٺهرايو هو، جنهن جي ڪناري تي فيروز شاهه تغلق جو مقبرو اڃان به موجود آهي. — مترجم

بستي) ڪري چوندا آهن. هت ڳائيندڙن جي هڪ تمام وڏي بازار آهي، جنهن ۾ هڪ جامع مسجد پڻ آهي، ۽ انهيءَ ڪان سواءِ اتي ٻيون به ڪيتريون ئي مسجدون آهن. چون ٿا ته جيڪي ڳاني بجاني واريون عورتون هت رهنديون آهن، سي رمضان شريف ۾ تراويح جي نماز جماعت سان پڙهنديون آهن ۽ انهن جا امام پڻ مقرر هوندا آهن. عورتون تعداد ۾ گهٽيون آهن ۽ ڳائڻ وارا مرد به ڪافي تعداد ۾ موجود آهن. مون امير سيف الدين ابن مهنا جي شاديءَ ۾ ڏٺو ته اذان ٻڌڻ سان هر هڪ گويو وضو ڪري، مسلو وڇائي، نماز ۾ بيهندو ٿي ويو.

دهلي شهر جون مزارون

مزارن ۾ مشهور قبر شيخ الصالح قطب الدين بختيار ڪعڪي (۱) (ڪاڪيءَ) جي آهي. هن جي قبر جي برڪت مشهور آهي ۽ ماڻهو ان جي تمام گهڻي تعظيم ڪندا آهن. شيخ صاحب جو نالو ڪعڪي هن سبب جي ڪري مشهور ٿيو آهي، جو اُئين مشهور آهي ته هن وٽ جيڪو به غريب يا مقروض شخص ايندو هو ۽ غريبيءَ يا قرض جي شڪايت ڪندو هو، يا ڪو اهڙو شخص ايندو هوس، جنهن کي جوان ڌيءَ گهر ۾ هوندي هئي ۽ ان جي شاديءَ جو سامان نه هوندو هوس، ته شيخ صاحب اهڙي شخص کي هڪ ڪعڪ (ٽڪي) سون يا چانديءَ جي ڏيندو هو. ٻي مزار فقيہ نورالدين ڪرلانيءَ جي آهي. ٽي فقيہ علاءُالدين ڪرمانيءَ جي، جيڪا گهڻي برڪت واري سمجهي ويندي آهي ۽ ان تي

---

(۱) ڪعڪ: هن لفظ لاءِ گهڻي محنت ڪئي وئي. آخر هڪ اردو ڊڪشنري اٿلائيندي (ڪاڪ) لفظ تي وڃي نظر پيئي، جنهن جي معنيٰ هئي (ٽڪي). هونئن به ڪعڪ هڪ هندستاني لفظ آهي، چو ته ڪنهن به عربي ڊڪشنريءَ ۾ اهڙو لفظ نٿو ملي. ابن بطوطه به ”ڪاڪي“ ٻڌو هوندو، پر عربيءَ ۾ انهي لفظ کي (ڪعڪي) ڪو لکي، سو ڪاڪ معنيٰ ”ايک قسم کی روغني ٽکيہ“. ڏسو فيرز الغات اردو جديد، صفحو ۹۳۸. — مترجم

نور وسندو آهي. هيءَ جڳهه عيدگاهه جي پٺيان طرف آهي. هت پڻ به ڪيترن اوليائن جون مزارون آهن.

دهليءَ جي ڪن زنده عالمن ۽ صالحن جو بيان

زنده عالمن مان شيخ محمود ڪبا وڏو بزرگ شخص آهي. هن لاءِ مشهور آهي ته کيس دست غيب حاصل آهي، ڇو ته هو خرچ تمام گهڻو ڪندو آهي ۽ بظاهر سندس آمدنيءَ جو ڪوبه ذريعو معلوم نه آهي. هو صاحب هر مسافر کي ماني کارائي ٿو. ازانسواءِ رپيا، اشرفيون ۽ ڪپڙا پڻ غريبن ۾ تقسيم ڪندو آهي. سندس پڻ به ڪيتريون ڪرامتون مشهور آهن. مون ڪيترائي دفعا سندس زيارت ڪري فيض حاصل ڪيو.

ٻيو بزرگ شخص شيخ علاءُالدين نيلي آهي. جيڪو مصر جي نيل نديءَ سان منسوب ٿو پاڻڇي. هي صاحب شيخ نظام الدين بدايونيءَ جو خليفو آهي، ۽ هر جمعي جي ڏينهن واعظ ڪندو آهي. ڪيترائي "واعظ" ٻڌندڙ سندس هٿ تي توبهه ڪندا آهن ۽ مٿو ڪوڙائي صاحب وجد ۾ پوندا آهن.

هڪ دفعي واعظ پئي ڪيائين، ته اتي مان به موجود هوس. قاريءَ هيءَ آيت پڙهي- يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيْمٌ ٥ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا اَرْضَعَتْ وَ تَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَ تَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَ مَا هُمْ بِسُكَارَىٰ وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيْدٌ ٥ شيخ صاحب اها آيت ٻيهر پڙهائي، ته هڪ ڪنڊ ۾ ويٺل هڪ فقير ڪان ڇرخ نڪري ويئي. شيخ صاحب وري

(١) معنيٰ: اي انسانو! الله کان ڊڄو. تحقيق زمين جو لوڏو ڪائڻ (هڪ) وڏي شيءِ آهي. ان ڏينهن (قيامت) ۾ تون ڏسندين ته ڪير پيارينڌڙ (ماءُ) پنهنجي کير پيئندڙ (ٻچي) کان بيزار هوندي. ۽ پيٽ واري، جو ڪجهه پيٽ ۾ هوندس (ڪچو ٻار يا ڦر)، سو ڪيرائي ڇڏيندي. انسانن کي نشي جي حالت ۾ ڏسندين، جيتوڻيڪ هو نشي وارا نه هوندا. پر (اهو) الله جو سخت عذاب هوندو. — مترجم

به ساڳي آيت دهرائي. فقير وري ٻي دانهن ڪئي، ۽ ٻي جان ڏي، ڪري پيو. مون به انهيءَ فقير جي جنازي نماز پڙهي.

ٽيون بزرگ عالم، شيخ صدرالدين آهي، جيڪو ڏينهن جو روزو ۽ رات جو نماز ۾ مشغول رهندو آهي. هن دنيا بلڪل ترڪ ڪري ڇڏي آهي، ۽ سندس لباس فقط هڪ ڪمبل آهي. بادشاه ۽ امير سندس زيارت لاءِ ايندا آهن، مگر هو انهن کان لڪندو رهندو آهي. هڪ دفعي بادشاه کيس درخواست ڪئي ته لنگر جي خرچ لاءِ ڪجهه جاگير قبول ڪري. پر شيخ صاحب بلڪل انڪار ڪري ڇڏيو. هڪ دفعي بادشاه زيارت لاءِ آيو، ۽ ڏه هزار دينار نذرانو رکيائين، جيڪي شيخ قبول نه ڪيا. هي شيخ صاحب ٽن ڏينهن کان روزو نه کوليندو آهي. ڪنهن شخص عرض ڪيو ته انهيءَ جو ڪهڙو سبب؟ تنهن تي فرمايائين ته جيستائين مضطر نه ٿيندو آهيان، تيستائين روزو نه کوليندو آهيان، ۽ مضطر کي مردار به حلال آهي.

چوٿون وقت جو امام الصالح ڪمال الدين عبدالله غازي آهي. هي بزرگ، شيخ نظام الدين بدايوني جي خانقاه جي ڀرسان، هڪ غار ۾ رهندو آهي. مون انهيءَ غار ۾ ٽي دفعا سندس زيارت ڪئي.

سندس ڪرامت

هڪ دفعي منهنجو هڪ غلام ڀڄي ويو هو، مون انهيءَ غلام کي هڪ ترڪ وٽ وڃي ڏٺو، ۽ کيس واپس وراڻڻ گهريم. شيخ صاحب منع ڪئي ته اهو شخص تنهنجي لائق نه آهي، تنهنڪري ڇڏي ڏينس. ترڪ جيڪو مون سان اڳهين صلح ڪرڻ پيو گهري، تنهن کان هڪ سؤ دينار وٺي، مون پنهنجو غلام هن وٽ ڇڏي ڏنو. ڇهن مهينن کان پوءِ پڌري ۾ آيو ته هن پنهنجي آقا کي قتل ڪري ڇڏيو، ۽ ان کي پڪڙي، بادشاه وٽ وٺي آيا، بادشاه کيس انهيءَ ترڪ جي پٽن جي حوالي ڪيو

تہ وچي پنھنجو قصاص وٺنس. ھنن کيس اتي جو اتي ماري وڌو.
مان شيخ صاحب جي ھيءَ ڪرامت ڏسي، سندس معتقد
ٿي پيس، ۽ دنيا کي ترڪ ڪري، سندس ملازمت اختيار ڪيم.
مون ڏٺو تہ ھو ڏھہ ڏھہ ۽ ويھہ ويھہ ڏينھن جو روزو رکندو
ھو ۽ رات جو گھڻو وقت عبادت ۾ گذاريندو ھو. مون انھيءَ
وقت تائين، جيستائين بادشاھہ مون کي گھرايو ۽ وري دنيا کي
وچي چنبڙيس، تيستائين سندس خدمت ۾ گذاريو. ھن وقت ھيءَ
ڳالھہ، ھت ختم ڪري، سندس بيان اڳتي ڪندس.

باب ڏيون
فصل پهريون
دهليءَ جي فتح ۽ مختلف بادشاهه

قاضي القضاة علامه كمال الدين محمد بن برهان الدين المقلب به "صدر جهان" مون كي ٻڌايو ته دهليءَ جي فتح سنه ٥٨٤ هه ۾ ٿي هئي ۽ جامع مسجد جي محراب ۾ به اهو ئي سنه هجري اكريل هو، جيكو مون خود پڙهيو. دهلي قطب الدين ايبك فتح كئي هئي. هيءُ شخص سلطان شهاب الدين محمد بن سام غوري، غزني ۽ خراسان جي بادشاه، جو غلام ۽ سندس طرفان سپه سالاريءَ جو عهديدار هو. محمد بن غوري، سلطان ابراهيم بن سلطان محمود غازي سبكتگين جنهن هندستان جي فتح شروع كئي هئي، تنهن جي ملك تي زبردستيءَ قابض ٿي ويو هو. سلطان شهاب الدين، قطب الدين ايبك كي هك وڏو لشكر ڏيئي، هندستان تي چاڙهي موكليو. جنهن پهريائين اچي لاهور فتح كيو ۽ اتي ئي رهائش اختيار كري، هك عظيم الشان بادشاه بڻجي ويو.

بادشاه جي مصاحبن مان، كن هن تي چغلي هڻئين ته هو هندستان ۾ هك الڳ بادشاهت قائم كري، اطاعت كان ٻاهر نكرڻ ٿو چاهي. هيءَ خبر قطب الدين كي به پهچي ويئي، جنهن تي هو تن تنها غزني ڏانهن روانو ٿيو، ۽ اتي رات جو پهچڻ شرط سڌو وڃي بادشاه جي خدمت ۾ حاضر ٿيو. سندس اچڻ جي كنهن كي به خبر نه پيئي. ٻئي ڏينهن جڏهن بادشاه اچي دربار ۾ ويٺو، تڏهن قطب الدين تخت جي هيٺان لكو ويٺو هو. جڏهن سڀ درٻاري ويهي ويا، تڏهن بادشاه قطب الدين ايبك جو حال پڇيو. جن مصاحبن چغلي هڻئين هئي، تن وري به ساڳيو بيان كيو ته اسان كي پكي خبر آهي ته هو خودسر بادشاه بڻجي ويٺو آهي. بادشاه تخت تي پير هنيو ۽ تاڙي

وڃائي ڇڪارپائين، "ايبڪ". قطب الدين "جيءُ حضور" چئي، ٻاهر نڪري آيو، ۽ دربار ۾ سڀني جي سامهون بيهي رهيو. چغلخور ڏاڍا شرمندا ٿيا ۽ ڊپ کان زمين چمڻ لڳا. بادشاهه فرمايو ته مون هن دفعي توهان جو قصور معاف ڪيو، پر آئينده ڪجهه به ايبڪ جي خلاف مون کي نه چئجو، ۽ قطب الدين کي حڪم ڏنائين ته تون واپس هندستان وڃ، جنهن تي هو واپس هليو ويو ۽ وڃي دهلي ۽ ٻيا شهر فتح ڪيائين. تڏهن کان دهلي اسلام جو دارالخلافه هليو ٿو اچي. قطب الدين دهليءَ ۾ ئي وفات ڪئي.

سلطان شمس الدين للمش (التمش)

سلطان شمس الدين للمش (١) دهليءَ جو ٻيو مستقل بادشاهه ٿي گذريو آهي. ٻيو ڀيرو هيءُ قطب الدين جو غلام، سپه سالار ۽ نائب هو، پوءِ قطب الدين جي مرڻ کان پوءِ مستقل (٢)

(١) للمش: هن لفظ جي حرڪات ۽ اشتقاق ۾ جيتوڻيڪ ڪيترن مصنفن اختلاف ڪيا آهن — ڪن التمش ته ڪن ايلتمش وغيره لکيو آهي — پر للمش ڪنهن به نه لکيو آهي. قطب مينار جي ٻيءَ منزل تي هيءُ ڪتبو لکيل آهي. "امر با تمام هذه العمارت ...... من السماع شمس الحق والدين ايلتمش السلطاني ناصر اميرالمومنين". وري سلطان شمس الدين جي پٽ ناصرالدين جي تخت نشينيءَ وقت شاعر هڪ قصيدو پيش ڪيو هو، جنهن جو ٻيو شعر هو: آن خداوندے که حاتم بذل و رستم کوشش است ــ ناصر دنيا ودين محمود الدين التيمش است". مٿين مثالن مان معلوم ٿو ٿئي ته ان زماني ۾ ا ل ت م ش، اي ل ت م ش ۽ ا ل ت ي م ش تنهي طرح سان نالا لکيا ويندا هئا. پر للمش ابن بطوطه جي نسخي تان ڪاتب غلطي ڪري لکي ويو آهي. التمش اصل ۾ چوويهه سال حڪومت ڪئي هئي، ابن بطوطه ويهه سال لکي، غلطي ڪئي آهي. — مترجم

(٢) وچ ۾ ڪجهه مهينا آرام شاه قطب الدين جي پٽ حڪومت ڪئي هئي، جنهن جو ذڪر ابن بطوطه ڪونه ڪيو آهي. آرام شاهه جا ڪجهه سڪا مليا آهن، تنهن مان ثابت آهي ته هو تخت تي ڪجهه وقت ضرور رهيو آهي. ۽ انهيءَ وقت التمش بدايون جو حاڪم هو. — مترجم

بادشاه ٿيو. بادشاه ٿيڻ وقت ماڻهن کان بيعت وٺڻ شروع ڪيائين. سڀ عالم ۽ فقيه قاضي وجيهه الدين ڪاشانيءَ سان گڏجي آيا ۽ بادشاه جي سامهون ويهي رهيا. قاضي حسب عادت، بادشاه سان گڏ وڃي ويٺو. بادشاه سڀ ڪجهه سمجهي ويو ته سڀ ڇا ٿا چوڻ گهرن. پوءِ پنهنجي گاديلي جي هڪ ڪنڊ مٿي ڪري، هڪ ڪاغذ جو ٽڪر ڪڍي، قاضيءَ کي ڏنائين، جنهن مان معلوم ٿيو ته قطب الدين کيس آزاد ڪري ڇڏيو هو. قاضيءَ ۽ فقيهن انهيءَ ڪاغذ کي پڙهي، پوءِ سندس بيعت ڪئي.

ويهن ورهين تائين هن حڪومت ڪئي. هو نيڪ چال، انصاف پرور، عالم ۽ فاضل بادشاه هو. انصاف جي طرف سندس توجهه حد کان وڌيڪ هوندو هو. سندس حڪم هو ته جنهن تي به ڪو ظلم ٿيل هجي، سو رنگيل ڪپڙا پائي گهمي، جيئن بادشاه کيس هڪدم سڃاڻي وٺي، ڇو ته هندستان ۾ گهڻو ڪري، سفيد ڪپڙا پهريندا آهن. رات جو وري هيءَ تجويز ڪئي هئائين، جو پنهنجي دروازي جي برجن تي به سنگمرمر جا ٺهيل شينهن رکائي، انهن جي گلي ۾ زنجير وجهائي، انهن جي ڇيڙن تي گهنڊ ٻڌائي ڇڏيا هئائين. جڏهن به ڪو مظلوم اچي زنجير ڇڪيندو هو، ته بادشاه کي هڪدم خبر پوندي هئي ۽ هڪدم سندس فرياد رسي ڪندو هو. ايتري هوندي به هو راضي نه رهندو هو، ۽ چوندو هو ته رات جو ماڻهن تي ظلم ٿيندا هوندا، تنهنڪري هڪدم فريقين کي گهرائي فيصلو ڪيو وڃي.

سلطان رڪن الدين

سلطان شمس الدين (التمش) کي ٽي پٽ ۽ هڪ ڌيءَ هئي. سندس پٽ رڪن الدين (١) هن کان پوءِ تخت تي ويٺو.

---

(١) رڪن الدين: هي شعبان سن ٦٣٣ هه ۾ پنهنجي پيءُ جي وفات کان پوءِ تخت تي ويٺو. هن کي التمش پنهنجي زندگيءَ ۾ ئي ولي عهد مقرر ڪري ڇڏيو هو. هو خود گهڻو عيش پسند هو، تنهنڪري ڪل اختيارات سندس ماءُ شاهه ترخان جي هٿ ۾ هوندا هئا.

Marfat.com

تخت تي ويھڻ سان ھن پنھنجي ڀاءُ معزالدين، جيڪو رضيہ سلطانہ جو حقيقي ڀاءُ ۽ رڪن الدين جي ماٽيجي ماءُ جي پيٽ مان ھو، تنھن کي قتل (۱) ڪرائي ڇڏيائين۔ رضيہ انھيءَ تي ناراض ٿي، تہ ان کي بہ مارائڻ چاھيائين۔ بادشاھ ھڪ ڏينھن جمعي نماز پڙھڻ لاءِ جامع مسجد ۾ ويل ھو۔ رضيہ، مظلومن جي جي پوشاڪ پھري، پراڻي بادشاھي محل يعني دولت خاني جي ڇت تي چڙھي بيھي رھي۔ اھو محل جامع مسجد مان بلڪل گڏ ھو۔ اتان بيھي، رضيہ ماڻھن کي پنھنجي پيءُ جا عدل ۽ انصاف ياد ڏياري، پڪاريو تہ رڪن الدين منھنجي ڀاءُ کي قتل ڪرائي ڇڏيو آھي، ۽ ھاڻ مون کي بہ مارائڻ ٿو چاھي۔ ھيءُ ٻڌي، ماڻھو تمام ناراض ٿيا ۽ رڪن الدين تي ھلان ڪري آيا، کيس مسجد مان پڪڙي رضيہ وٽ وٺي آيا، جنھن پنھنجي ڀاءُ جي قصاص ۾ کيس مارائي ڇڏيو۔ ناصرالدين (۲) سندس ننڍو ڀاءُ اڃا ننڍو ھو، تنھنڪري لشڪر ۽ اميرن کيس تخت تي ويھاريو۔

رضيہ سلطانہ

ھن ڪل چار سال بادشاھي ڪئي۔ ھيءَ عورت ٿي ڪري، مردن وانگر ھٿيار ٻڌي، گھوڙي تي سوار ٿيندي ھئي، ۽ پردو اصل ڪانہ ڪندي ھئي۔ جڏھن ھن تي تھمت لڳائي ويئي تہ

(۱) ابن بطوطہ، رڪن الدين جي پنھنجي ڀاءُ معزالدين کي مارائڻ بابت، جيڪو واقعو لکيو آھي، تنھن ۾ غلطي ڪئي اٿائين۔ ڇو تہ رضيہ جي مرڻ کان پوءِ معزالدين بھرام شاھ التمش جي ٽئي پٽ حڪومت ڪئي آھي۔ — مترجم

سندس تعلق حبشي غلام (١) سان آهي، تڏهن ساڻهن اتفاق راءِ سان کيس تخت تان لاهي، سندس نڪاح هڪ ويجهي عزيز سان ڪري ڇڏيو ۽ سندس ڀاءُ ناصرالدين کي تخت تي ويهاريائون.

سلطان ناصرالدين

جڏهن رضيه سلطانه کي تخت تان لاٿو ويو، تڏهن سندس ننڍو ڀاءُ (٢) تخت تي ويٺو ۽ ڪافي وقت تائين حڪومت ڪندو رهيو. هن بادشاه جي دوران حڪومت ۾ رضيه سلطانه ۽ سندس مڙس گڏجي تخت حاصل ڪرڻ لاءِ بغاوت ڪئي. هو پنهنجا غلام ۽ ساٿي وٺي مقابلي لاءِ آئي. ناصرالدين ۽ بلبن، جيڪو ڪانئس پوءِ بادشاه ٿيو، ٻنهي گڏجي سندس مقابلو ڪيو. رضيه جي لشڪر کي شڪست آئي ۽ رضيه ميدان مان ڀڄي نڪتي.

هوءَ جڏهن ٿڪجي پيئي ۽ بک اڃ اچي ماندو ڪيس، تڏهن هڪ فريبيءَ هاريءَ کان، جنهن انهيءَ وقت هر ٿي ڪاهيو، کائڻ لاءِ ڪجهه گهريائين. هن هڪ ساڻيءَ جو ٽڪرو ڏنس، جيڪو کائي سمهي رهي. ان وقت هوءَ مردائي لباس ۾ هئي. ننڊ ۾ سندس اندريان ڪپڙا جن ۾ جواهرات جڙيل هئا، ڪجهه ظاهر ٿي پيا. اچانڪ هاريءَ جي نظر پئجي ويئي ۽ تاڙي ورتائين ته هيءَ اصل ۾ عورت آهي.

پوءِ ان هاريءَ کيس ننڊ ۾ ئي قتل ڪري، سندس ڪپڙا ۽ ٻيو سامان لاهي، گهوڙي کي جهنگ ڏانهن ڀڄائي، لاش کي انهيءَ ئي ٻنيءَ ۾ دفن ڪري، انهن لاٿل ڪپڙن مان هڪ ڪپڙو بازار ۾ وڪڻڻ لاءِ کڻي ويو. بازار وارا هن تي شڪ ڪري،

---

(١) هيءَ حبشي غلام جمال الدين ياقوت هو، جنهن تي رضيه مهربان هئي.
— مترجم

(٢) هت وري ابن بطوطه غلطي ڪئي آهي. اصل ۾ رضيه کان پوءِ معزالدين بهرام شاه گاديءَ تي ويٺو. انهيءَ کان پوءِ سلطان علاءُالدين مسعود شاه، جيڪو رڪن الدين جو پٽ هو، سو گاديءَ تي ويٺو، ۽ انهيءَ کان پوءِ ناصرالدين حڪومت ڪئي آهي.
— مترجم

Marfat.com

کيس شهر جي ڪوتوال وٽ پڪڙي وٺي ويا. ڪوتوال جي مار موچڙي تي هاريءَ سچي ڪئي ۽ سربستو احوال کولي ٻڌايائين. پوءِ سلطان پورٽ واري جاءِ ٻه وچي ڏيکاريائين. جتان هنن لاش کي ڪڍي غسل ۽ ڪفن وغيره ڏيئي، انهيءَ جاءِ تي وري کيس دفنائي ڇڏيو، ۽ قبر تي هڪ گنبذ ٺهرائي ڇڏيائون. هاڻي هن جي قبر هڪ زيارت گاهه آهي ۽ جمنا نديءَ جي ڪناري تي شهر کان هڪ فرسخ پري آهي.

ان کان پوءِ ناصرالدين اطمينان سان ٢٠ سال حڪومت ڪئي. هي بادشاهه نهايت نيڪ ۽ پرهيزگار هو ۽ پنهنجي هٿ سان قرآن شريف لکي، ان جي قيمت تي گذارو ڪندو هو. قاضي ڪمال الدين مون کي سنڌس هٿ سان لکيل قرآن شريف پڻ ڏيکاريو هو، جنهن ۾ نهايت صاف ۽ سٺا اکر لکيل هئا. آخر سنڌس نائب غياث الدين بلبن کيس قتل (١) ڪري، پاڻ بادشاهه بڻجي ويٺو.

---

(١) هت به ابن بطوط غلطي ڪئي آهي، ڇو ته ڪنهن به تاريخ ۾ ڪونهي ته ڪو بلبن، ناصرالدين کي ماري، پاڻ بادشاهه ٿيو. ناصرالدين پنهنجو قدرتي موت مئو هو. — مترجم

Marfat.com

فصل ٻيو

سلطان غياث الدين بلبن

بلبن پنهنجي مالڪ کي قتل ڪري، پاڻ بادشاه بڻجي ويٺو، ۽ ويهن سالن تائين حڪومت ڪندو رهيو. ان کان اڳ ويهه سال نائب ٿي رهندي به سلطنت جا سڀ اختيارات سندس هٿ ۾ رهندا هئا. هي بادشاه منصف مزاج، بردبار ۽ نهايت نيڪ بخت هو، ۽ عالم ۽ فاضل پڻ هو. هن هڪ جاءِ ٺهرائي هئي، جنهن جو نالو دارالامن (ڇوٽڪاري جو گهر) رکيو هئائين. جيڪو به مقروض ان گهر ۾ ايندو هو، تنهن جو قرض بادشاه ادا ڪري ڇڏيندو هو، ۽ جيڪو ماڻهو خون ڪري يا ڪو ٻيو سنگين ڏوه ڪري ان ۾ گهڙي ايندو هو، ته مقتول يا مظلوم جي وارثن کي ان جو عيوض ڏيئي راضي ڪري ڇڏيندو هو. هن بادشاه جي قبر به انهيءَ جاءِ (دارالامن) ۾ ٺهيل آهي. مون به اها قبر وڃي ڏٺي هئي. هن بادشاه لاءِ هڪ عجيب ڪهاڻي بيان ڪندا آهن.

بادشاه جي ڪهاڻي

چون ٿا ته بخارا جي بازار ۾ ڪيس هڪ فقير مليو. بلبن قد جو ٺندرو، ڪجهه قدر ڪبڙو ۽ بدصورت هوندو هو. فقير چيس ته "اي ترڪڪ" (ترڪڙا)! چڙ ته، نفرت سان سندس نالو ورتائين، جنهن جي جواب ۾ هن چيو "حاضر منهنجا سائين." فقير جواب ٻڌي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ چيائينس ته "مون کي ڏاڙهون وٺي ڏي." هن چيو ته چڱو؛ ۽ ڪيسي مان، جيڪي هن وٽ پئسا هئا سي ڪڍيائين. جيتوڻيڪ انهن پئسن کان سواءِ ٻيو ڪجهه به ڪونه هئس، تڏهن به هڪدم ڏاڙهون خريد ڪري فقير کي ڏنائين. فقير اهو ڏاڙهون وٺي چيو ته "اسان توکي هندستان جو مالڪ

Marfat.com

بخشش ۾ ڏنو.“ بلبن پنهنجو هٿ ڇنڊي، چيو ته مون کي قبول آهي. ۽ اها ڳالهه هن جي دل تي ويهي ويئي.

اتفاق سان سلطان شمس الدين التمش هڪ سوداگر موڪليو ته بخارا، ترمز ۽ سمرقند مان وڃي هن لاءِ غلام خريد ڪري اچي. هن هڪ سو غلام خريد ڪيا ۽ انهن ۾ بلبن به هڪڙو هو. جڏهن اهي غلام بادشاه جي سامهون حاضر ڪيا ويا، تڏهن ٻيا سڀ غلام کيس پسند آيا پر فقط بلبن کي ناپسند ڪيائين ۽ چيائين ته هي مون کي نه گهرجي. بلبن تنهن تي عرض ڪيو ته ”اي آخوند عالم، هي سڀ غلام حضور جن ڪنهن جي واسطي خريد ڪيا آهن؟“ بادشاه چيو ته ”پنهنجي واسطي.“ بلبن جواب ۾ عرض ڪيو ته ”نوانوي غلام توهان پنهنجي واسطي خريد ڪيا آهن، ته هڪ غلام توهان خدا جي واسطي ٻي ڪٽي خريد ڪريو.“ التمش انهيءَ مذاق تي کلي ڏنو ۽ هن کي به ڪٽي خريد ڪيائين. چالاڪ ته هو ڪيڙو هو، تنهنڪري کيس پاڻي ڏيوڻ جي ڪم تي لڳايو ويو. جلدي نجومين بادشاه کي اطلاع ڏنو ته تنهنجي اولاد کان تنهنجو هڪ غلام سلطنت وٺندو ۽ ان تي قابض ٿي ويندو. نجومي هميشه پيا اها ڳالهه ڪندا هئا پر بادشاه پنهنجي نيڪ بختيءَ ۽ انصاف پروريءَ جي ڪري انهن جي ڳالهين تي توجه ئي ڪونه ڏيندو هو.

آخر هنن بادشاه جي بيگم سان اها ڳالهه ڪئي، جنهن جڏهن بادشاه کي چيو، تڏهن وڃي بادشاه جي دل تي ڪجهه اثر ٿيو، ۽ نجومين کي گهرائي چيائين ته ”توهان انهيءَ شخص کي سڃاڻي سگهندا؟“ انهن چيو ته ”سندس کي نشانيون آهن جن تي اسان کيس سڃاڻي سگهنداسين.“ بادشاه حڪم ڪيو ته سڀ غلام منهنجي سامهون لنگهن. بادشاه ويهي رهيو. غلام ٽوليون ٽوليون ڪري سامهون لنگهندا ويا ۽ نجومي ڏسندا ڇوندا رهيا ته هنن ۾ اهو شخص ڪونهي. ظهر جو وقت ٿي ويو. پاڻي ڀرڻ وارن غلامن جو اڃا وارو نه آيو هو.

هو پاڻ ۾ چوڻ لڳا تہ اسان تہ بک مري وياسين، ۽ پئسا جمع ڪري بلبن کي مانيون وٺڻ لاءِ بازار ڏانهن موڪلي ڏنائون. هن کي ويجهيءَ بازار ۾ مانيون ملي نہ سگهيون، تنهڪري پريءَ بازار ڏانهن هليو ويو، جيڪا ڪجهہ پرڀرو هئي. جڏهن پاڻيءَ وارن جو وارو آيو ۽ بلبن واپس نہ آيو، تڏهن هنن هڪ ڇوڪر کي ڪجهہ ڏيئي، بلبن جي مشڪ ۽ هن جو ٻيو سامان سندس ڪلهي تي رکي، کيس بلبن جي بجاءِ پيش ڪيو. جڏهن بلبن جو نالو پڪاريو ويو تڏهن اهو ڇوڪرو سندس جاءِ تي اٿي بيهي رهيو. هي سڀڪجهہ ٿي چڪو، مگر نجومين کي اهو شخص ملي نہ سگهيو، جنهن جي کين تلاش هئي. بلبن انهيءَ وقت آيو جڏهن سڀ پيش ٿي چڪا هئا.

جو نہ تقدير الاهي پوري ٿيڻي هئي، بلبن پنهنجي لياقت سان ترقي ڪندي، پاڻيءَ وارن جو امير مقرر ٿيو، پوءِ لشڪر ۾ داخل ٿيو ۽ آهستي آهستي سردار ٿي ويو. سلطان ناصرالدين بادشاهہ ٿيڻ کان اڳ پنهنجي ڌيءَ جو نڪاح هن سان ڪري ڇڏيو، ۽ جڏهن بادشاهہ ٿيو تڏهن کيس پنهنجو نائب مقرر ڪيائين. ويهہ ورهيہ هو نائب رهيو ۽ پوءِ سلطان ناصرالدين کي قتل ڪري خود بادشاهہ بڻجي ويو. بلبن کي ٻہ پٽ هئا.

سندس وڏو پٽ خان شهيد هو، جو سندس ولي عهد پڻ هو. هو پيءُ جي طرفان سنڌ جو حاڪم هو ۽ ملتان ۾ رهندو هو. هڪ دفعي هو "تاتارين" (منگولين) سان لڙندي هڪ لڙائيءَ ۾ شهيد ٿي ويو. هن جا ٻہ پٽ هئا، هڪ ڪيقباد ۽ ٻيو ڪيخسرو. بلبن جي ٻئي پٽ جو نالو ناصرالدين هو، جو پنهنجي پيءُ جي وقت ۾ لکنوتي (لکنوتي) ۽ بنگال (بنگال) جو حاڪم هو. جڏهن خان شهيد مارجي ويو تڏهن بلبن سندس پٽ ڪيخسرو کي پنهنجو ولي عهد مقرر ڪيو ۽ پنهنجي پٽ ناصرالدين کي ولي عهد نہ ڪيائين، ۽ ان ناصرالدين جو معزالدين نالي هڪ پٽ هو، جو ان وقت بادشاهہ وٽ رهندو هو.

Marfat.com

سلطان معزالدين بن ناصرالدين بن سلطان غياث‌الدين بلبن

جنهن رات سلطان غياث‌الدين بلبن وفات ڪئي، تنهن رات سندس پٽ ناصرالدين (بغرا خان) بنگال ۾ هو. بادشاه پنهنجي پوٽي ڪيخسرو کي پنهنجو ولي عهد مقرر ڪري ڇڏيو، پر بادشاه جو نائب ڪيخسرو سان عداوت رکندو هو. بادشاه جي مرڻ کان پوءِ هو هڪدم هڪ تجويز سوچي ڪيخسرو وٽ لنگهي ويو ۽ ساڻس همدردي ۽ غمگيني ظاهر ڪندي، هڪ جعلي دستاويز ڏيکاريائين، جنهن ۾ سڀني اميرن اتفاق راءِ سان معزالدين جي هٿ تي بيعت ڪري کيس پنهنجو بادشاه تسليم ڪيو هو، ۽ ائين به چيائين ته سون کي ته تنهنجي سر جو به خير ڏسڻ ۾ نٿو اچي. جنهن تي ڪيخسرو ڊڄي ويو ۽ پڇيائينس ته "هاڻ ڇا ڪرڻ گهرجي؟" نائب صلاح ڏنس ته توهان هن ئي وقت سنڌ ڏانهن هليا وڃو. ڪيخسرو چيو ته "هينئر ته دروازو به بند هوندو." جنهن تي نائب چيو ته "ڪنجيون سون وٽ آهن ۽ توهان کي دروازي سان لنگهائي وري دروازو بند ڪري ڇڏيندس." ڪيخسرو سندس احسان مڃيو ۽ راتو واهه ملتان ڏانهن ڀڄي ويو.

جڏهن ڪيخسرو شهر کان ٻاهر نڪري ويو، تڏهن نائب معزالدين وٽ ويو ۽ کيس جاڳائي چيائين ته سڀ امير توهان جي بيعت لاءِ تيار آهن. معزالدين جواب ڏنو ته "منهنجو سوٽ، جو ولي عهد آهي، تنهن جو ڇا ٿيو؟ ۽ منهنجي بيعت جو مطلب آخر ڇا آهي؟" تنهن تي نائب سمورو قصو بيان ڪري ٻڌايس. معزالدين سندس شڪريو ادا ڪيو. پوءِ سڀني اميرن ۽ خاص ماڻهن کان راتو واهه بيعت ورتي ويئي ۽ ٻئي صبح جو اعلان ڪيو ويو. ان بعد سڀ عام و خاص بادشاه جي بيعت ۾ داخل ٿي ويا. معزالدين جي پيءُ کي جڏهن تخت نشينيءَ جي خبر پيئي، تڏهن چيائين ته اهو حق منهنجو آهي ۽ منهنجي زندگيءَ

۾ منهنجو پٽ بادشاهہ ٿي نہ سگهي. يڪدم هن پنهنجو لشڪر جمع ڪيو ۽ وڏي ڪٽڪ سان هندستان ڏانهن روانو ٿيو. هوڏانهن نائب، بادشاهہ کي ساڻ ڪري، مقابلي لاءِ نڪتو. ٻنهي لشڪر گنگا نديءَ جي ٻنهي ڪنارن تي هڪٻئي جي سامهون ڪڙا (١) شهر جي ڀرسان اچي خيمہ زن ٿيا. لڙائي شروع ٿيڻ تي هئي تہ خدا تعاليٰ ناصرالدين جي دل ۾ خيال وڌو تہ آخر معزالدين تنهنجو پٽ آهي، توکان پوءِ هو ئي بادشاهہ ٿيندو، تنهنڪري ماڻهن جي خونريزيءَ سان ڪهڙو فائدو. هوڏانهن پٽ جي دل ۾ بہ محبت جوش ۾ آئي ۽ آخر ٻنهي بادشاهہ پنهنجي ٻيڙين ۾ ويهي، درياءَ جي وچ ۾ اچي پاڻ ۾ مليا. بادشاهہ پنهنجي پيءُ جي پيرن تي ڪري پيو. ناصرالدين کيس اٿاري، ڳلي لڳائيندي چيو تہ ”جيڪو منهنجو حق هو، سو مون توکي بخشيو“، ۽ سندس هٿ تي بيعت ڪيائين. هن ملاقات لاءِ شاعرن گهڻئي قصيدا (٢) لکيا آهن. هن ملاقات جو نالو لقاءُ السعدين (٣) رکيو ويو. پوءِ بادشاهہ پنهنجي پيءُ کي دهليءَ وٺي ويو. سندس پيءُ

---

(١) ڪڙا شهر: هيءُ شهر هندستان ۾ الهآباد جي ضلعي ۾ گنگا نديءَ جي ڪناري تي آهي. — مترجم

(٢) خاص طرح سان امير خسرو جا فارسي شعر، ان موقعي جي خاصيت متعلق قابل ذڪر آهن. (وڌيڪ ڏسو سندس شعر جون ڪي جهلڪون پنئين صفحي تي.)

(٣) لقاءُ السعدين جي باري ۾ امير خسرو طوطيءَ هند جو هڪ شعر هيٺ ڏجي ٿو، جيڪو هن ئي موقعي تي ڏنو هئائين:

بافت خبر خسرو مشرق پناه — ناصر حق وارث اين تخت گاه
کہ افراد را پسر انبار گشت — دين شرف ازوئے بہ پسر باز گشت
خشم بسر کرد و علم بر کشيد — ساختہ کين شد و لشکر کشيد
تند چو باد آمد ازان خار خار — از پئے گلگشت بسوئے بہار

کيس تخت (١) تي ويهاري، سندس ساموهون بيهي رهيو.

پوءِ ناصرالدين واپس بنگال هليو ويو ۽ ڪجهه عرصو حڪومت ڪري مري ويو. اتي سندس اولاد به هو، انهيءَ مان سندس هڪ پٽ (اهو ئي) غياث الدين بهادر ”پورو“ هو، جنهن کي سلطان غياث الدين تغلق قيد ۾ رکيو هو، پر سلطان محمد تغلق پنهنجي پيءُ جي مرڻ کان پوءِ کيس ڇڏي ڏنو هو. معزالدين چئن سالن تائين حڪومت ڪئي. اهو عرصو هن بادشاه لاءِ هر روز عيد ۽ هر رات شب برات هئي. هيءُ بادشاه تمام سخي ۽ رحمدل هو. جن ماڻهن کيس ڏٺو هو، تن مان ڪن منهنجي ملاقات ڪئي، جي سندس نهٺائيءَ، انسانيت ۽ سخاوت جي گهڻي تعريف ڪري رهيا هئا. هن جامع مسجد دهليءَ جو هڪ مينار (٢) ٺهرايو آهي؛ جنهن جو مثال سڄيءَ دنيا ۾ مشڪل آهي. عياشيءَ ۽ ڪثرت شراب خوريءَ جي ڪري کيس اڌرنگ جي بيماري ٿي پيئي. طبيبن گهڻئي علاج ڪيا، پر ڪجهه فرق نه ٿيو.

---

(١) ايلٽ صاحب ”اسٽڊيز ان انڊين هسٽري“ صفحي ١٣٣ تي امير خسرو جي هڪ شعر جي انگريزي ترجمي ۾ لکي ٿو:

"He then seized his son's hand and seated him on the throne, and when he had descended again from it, **he stood with his hands joined**, and all were astonished at the scene. The son sat but a short time on the throne when he descended and approached his father. The officers of the State stood on each side, holding trays of jwels in their hands, which they poured upon the heads of two kings, and the ground before them was strawed with rubies, pearls, silver and gold."

(٢) هتي ابن بطوطه غلطي ڪئي آهي، جنهن جو سبب آهي: سندس معزالدين سان (محمد غوريءَ) ۽ ٻنهين معزالدين کي (جيڪو ڪيقباد ڪري سڏيو ويندو هو) هڪ ئي ڪري سمجهڻ. اصل ۾ اهو مينار محمد غوريءَ ٺهرايو هو.

فصل ڏيون

جلال الدين فيروز خلجي

اِئين جڏهن بادشاهه بلڪل بيڪار ٿي پيو، تڏهن سندس نائب جلال الدين فيروز خلجيءَ بغاوت ڪئي، ۽ شهر کان ٻاهر نڪري، ڪِبي حبيشانيءَ جي پرسان جيڪو دڙو آهي، تنهن تي وڃي خيما کوڙي ويهي رهيو. معزالدين پنهنجن اميرن کي لڙائيءَ لاءِ موڪليو. جيڪو به امير لڙائيءَ لاءِ ويو ٿي، سو جلال الدين فيروز جي هٿ تي بيعت ڪري، ساڻس ملي ٿي ويو. پوءِ جلال الدين شهر ۾ داخل ٿي، محل کي گهيرو ڪري ويهي رهيو. بادشاهه بک کان مرڻ لڳو. هڪ شخص مون سان ڳالهه ڪئي ته سندس پاڙي ۾ هڪ شريف ماڻهوءَ جو گهر هو، جيڪو کيس کاڌو موڪليندو رهندو هو.

آخر لشڪر محل ۾ داخل ٿي، کيس قتل ڪري ڇڏيو— جنهن جو ذڪر اڳتي ڪنداسين. ان کان پوءِ جلال الدين بادشاهه ٿيو. هيءُ بادشاهه وڏو بردبار ۽ عقلمند هوندو هو. ليڪن هن جي بردباري ئي سندس موت جو سبب ٿي پيئي. جڏهن هيءُ مستقل طرح سان بادشاهه ٿي ويو، تڏهن هن پنهنجي نالي تي هڪ محل ٺهرايو، جيڪو بعد ۾ سلطان محمد تغلق پنهنجي نائيءَ عذا بن مهنيٰ کي ڏيئي ڇڏيو هو. هن بادشاهه کي هڪ پٽ هو، جنهن جو نالو هو رڪن الدين، ۽ علاءُالدين نالي هڪ ڀائٽيو پڻ هئس، جيڪو سندس ناٺي به هو، جنهن کي بادشاهه ڪڙا ۽ ماڻڪ پور جو حاڪم مقرر ڪري ڇڏيو هو. هيءُ علائقو هندستان ۾ تمام گهڻو آباد ۽ زرخيز ليکيو ويندو آهي. هتي ڪڻڪ، چانور ۽ ڪمند جي پيداوار جام ٿيندي آهي. اتي ڪپڙو به تمام قيمتي ٺهندو آهي، ۽ دهليءَ ۾ وڪامڻ لاءِ ايندو آهي. شهر ڪڙا دهليءَ کان ارڙهن منزلون دور آهي.

علاءالدين جي زال کيس هميشه ستائيندي رهندي هئي، تنهن جي شڪايت هو پنهنجي چاچي سان ڪندو رهندو هو، جنهنڪري ٻنهي زال ۽ مڙس جي دلين ۾ هڪٻئي کان نفرت پيدا ٿي پيئي. علاءالدين هڪ بهادر، دانشمند ۽ خود حڪومت قائم ڪرڻ جي طاقت رکندڙ جوان هو، پر هن جي مالي حالت تمام خراب هئي. هڪ دفعي هن ديوگڙهه تي حملو ڪيو. هيءُ شهر مالوا جي مرهٽن جي گاديءَ جو هنڌ هو. اتي جو راجا انهن ڏينهن ۾ هندستان جي سڀني راجائن کان وڌو سمجهيو ويندو هو. رستي تان هلندي، علاءالدين جي گهوڙي جو پير هڪ هنڌ زمين ۾ گهڙي ويو، ته اتان ٽڪي جو آوار نڪتو. انهيءَ هنڌ کوٽائي ڪرائي، ته اتان بيشمار مال هٿ لڳس، جيڪو سڀ پنهنجي فوج ۾ ورهائي ڇڏيائين.

پوءِ اتان ديوگڙهه ڏانهن روانو ٿيو. اتي جي راجا ٻنان لڙائيءَ جي آڻ مڃي ۽ گهڻو ئي مال ڏيئي کيس واپس ڪيائين. علاءالدين واپس ڪڙا ۾ آيو، مگر بادشاه ڏانهن انهيءَ مال مان ڪجهه به نه موڪليائين. درٻارين بادشاه کي گهڻو ڀڙڪايو، جنهن تي بادشاه کيس پاڻ وٽ سڏايو، پر هو سڏ تي به نه ويو. جنهن تي بادشاه خود وڃي کيس وٺي اچڻ جو ارادو ڪيو، جو کيس پنهنجي اولاد وانگر ڪري ڀائيندو هو. بادشاه لشڪر ۽ سفر جو سامان تيار ڪري، ڪڙا ڏانهن روانو ٿيو. هو درياءَ جي ڪناري تي، جتي اڳي معزالدين لٿو هو، ترسي پيو. ٻيڙيءَ ۾ ويهي، پاڻئي ڏانهن وڃڻ لڳو. ٻئي طرف کان علاءالدين پڻ ٻيڙيءَ ۾ ويهي، کيس ملڻ لاءِ وڌيو. هن پنهنجي نوڪرن کي سمجهائي ڇڏيو هو ته، جنهن وقت مان بادشاه سان ڀاڪر پائي ملان، تنهن وقت توهان هڪدم کيس ختم ڪري ڇڏجو. ۽ هنن واعدي مطابق ائين ئي ڪيو.

سلطان علاءالدين محمد شاهه خلجي

بادشاه جي اوچتي قتل ٿيڻ تي سندس لشڪر جو ڪجهه

حصو نہ علاءُالدين سان ملي ويو ۽ ڪجھ ڏهليءَ ڏانهن واپس پيڇي ويو. اتي اچي هن بادشاھ جي پٽ رڪن الدين کي پنهنجو بادشاھ ڪيو. جڏهن رڪن الدين انهن کي پاڻ سان وٺي علاءُالدين سان لڙائي ڪرڻ لاءِ وڌيو، تڏهن اهي بہ علاءُالدين جي لشڪر سان وڃي مليا. رڪن الدين جان بچائي سنڌ ڏانهن ڀڄي ويو. تنهن کان پوءِ علاءُالدين دارالخلافہ ۾ داخل ٿيو ۽ ويهہ سالن تائين بادشاهي ڪيائين.

علاءُالدين بهترين بادشاهن مان هڪ ڳڻيو ويندو آهي، ۽ هندستان جا باشندا اڄا تائين بہ سندس تعريف ڪندا آهن. حڪومت جي ڪم ۾ هو گهڻي دلچسپي وٺندو هو ۽ ڪيترائي ڪم پنهنجي سر ڪندو هو. هر روز شين جي اگهن جي پڇا ڪندو هو ۽ محتسب کان اهڙي رپورٽ وٺندو هو. محتسب کي هن ملڪ ۾ ”رئيس“ چوندا آهن. ڳالهہ ٿا ڪن تہ هڪ ڀيري محتسب کان پڇيائين تہ گوشت جي مهانگي ٿيڻ جو سبب ڇا آهي؟ هن ٻڌايس تہ ڳئن ۽ ٻڪرين تي زڪوات (محصول) ورتي ٿي وڃي. بادشاھ انهيءَ ٿي ڏينهن کان اهڙي قسم جا محصول معاف ڪري ڇڏيا، نہ رڳو ايترو، پر واپارين کي گهرائي، پنهنجي خزاني مان کين رپيا ڏنائين تہ انهن جون ڳئون ۽ ٻڪريون خريد ڪري، انهن جو گوشت وڪڻي، قيمت خزاني ۾ جمع ڪن. ۽ سندن ڪجھ ڪميشن مقرر ڪري ڇڏيائين. اهڙيءَ طرح سان جيڪو ڪپڙو دولت آباد کان ايندو هو، تنهن جو بہ مناسب انتظام ڪيائين.

هڪ دفعي اناج سخت مهانگو ٿي ويو هو، ۽ بادشاھ يڪدم سرڪاري گدام کولائي ڇڏيا؛ نتيجو اهو ٿيو، جو اگهہ سستو ٿي ويو. بادشاھ اناج جو هڪ واجبي اگهہ مقرر ڪري ڇڏيو هو، تہ انهي مطابق خريد و فروخت ڪئي وڃي. اناج جي واپارين انهيءَ اگهہ تي اناج وڪڻڻ کان انڪار ڪيو. بادشاھ جواب ۾ پنهنجو گدام کولائي ڇڏيو ۽ کين وڪڻڻ کان بلڪل منع ڪري ڇڏيائين.

اهڙيءَ طرح پاڻ ڇهه مهينا وڪرو ڪندو رهيو. جڏهن ذخيره-اندوزن ڏنو ته سندن اناج ڪيڙي لڳڻ ڪري خراب ٿي ويو، تڏهن اهو بادشاه کي وچي پيش ڪيائون. بادشاه وري کين اهڙو اگهه مقرر ڪري ڏنو، جيڪو اڳي کان به سستو هو، جو لاچار کين قبول ڪرڻو پيو.

هيءَ بادشاه نه ته جمعي ڏينهن سواريءَ تي ٻاهر نڪرندو هو، نه عيد جي ڏينهن، ۽ نه ٻي وري ڪنهن ٻئي اهڙي ڏينهن. ان جو سبب اهو بيان ڪيو ٿو وڃي ته هن کي هڪ سليمان نالي ڀائٽيو هوندو هو، جنهن سان هن (علاءُالدين) کي تمام گهڻي محبت هوندي هئي. هڪ ڏينهن بادشاهه شڪار تي ويو ته هن کي به ساڻ وٺي ويو. سليمان ارادو ڪيو ته مان به بادشاه سان اهڙو ئي سلوڪ ڪريان، جهڙو هن پنهنجي چاچي جلال الدين سان ڪيو هو. جڏهن ناشتي ڪرڻ لاءِ هڪ جاءِ تي لٿا، تڏهن سليمان بادشاه کي اهڙو تير ڪشي هنيو، جو لڳڻ سان بادشاهه اونڌو ٿي وڃي ڪريو. سندس غلامن مان ڪنهن هن تي ڍال رکي ڇڏي. سليمان پرسان آيو ته بادشاه کي صفا ختم ڪري ڇڏي، پر غلامن ٻڌايس ته هو مري چڪو آهي. سندن ڳالهه سچي سمجهي، سليمان دارالخلافه ڏانهن راهي ٿيو، ۽ حرم ۾ هليو ويو. هوڏانهن بادشاه هوش ۾ اچي ويو. سچو لشڪر اچي اتي گڏ ٿيو. آخر سندس ڀائٽيو جيڪو ڀڄي ويو هو، تنهن کي گرفتار ڪري، هن وٽ وٺي آيا. علاءُالدين کيس اتي ئي قتل ڪرائي ڇڏيو. انهيءَ واقعي کان پوءِ هو ڪڏهن به سوار ٿي ٻاهر نه نڪتو. بادشاه جا پنج پٽ هئا — خضر خان، شادي خان، ابوبڪر خان، مبارڪ خان (جنهن جو پويون نالو قطب الدين خان هو) ۽ شهاب الدين. انهن مان قطب الدين کي بادشاه ڪم عقل، بدنصيب ۽ بيڪار ڪري سمجهندو هو. هن جي ٻين ڀائرن کي وڏا وڏا عهدا، علم ۽ طبل عطا ٿيل هئا، پر هن (قطب الدين) کي ڪجهه به نه ڏنو ويو هو. هڪ ڏينهن بادشاه کيس چيو ته مون کي

اها تعظيم ۽ اهي مرتبا نوڪي ٻه ڏيڻا پيا، جيڪي تنهنجي پيءُ ڀائرن کي ڏنا اٿم. تنهن تي قطب الدين جواب ڏنس ته مون کي منهنجو خدا ڏيندو. هن جواب تي بادشاهه خوفزده ٿي ويو ۽ ڪانئس وڌيڪ ناراض ٿي پيو.

هن واقعي کان پوءِ بادشاهه بيمار ٿي پيو. سندس وڏي راڻي خضر خان جي ماءُ هئي، جنهن جو نالو هو ماهڪ. ان راڻيءَ جو سنجر (١) نالي هڪ ڀاءُ هو، جنهن کان قسم ورتو هئائين ته بادشاهه جي مرڻ کان پوءِ هو سندس پٽ خضر خان کي حڪومت وٺي ڏيڻ ۾ مدد ڪندو. اها خبر بادشاهه جي هڪ نائب کي پهتي، جنهن کي الفي ڪري چوندا هئا — جو ته بادشاهه کيس هڪ هزار دينار ڏيئي خريد ڪيو هو. هن اها خبر وڃي بادشاهه کي پهچائي، ته هن قسم جو واعدو ٿيو آهي. بادشاهه يڪدم پنهنجن خاص ماڻهن کي حڪم ڏنو ته جڏهن سنجر مون وٽ اچي ۽ مان کيس خلعت ڏيان، جيڪا اچا هو پهرڻ شروع ڪري، ته توهان سندس مشڪون ٻڌي، کيس زمين تي ڪيرائي، ساڙي ڇڏجو. حڪم جي بجا آوري ڪئي ويئي.

ان ڏينهن خضر خان سندپت (٢) ڏانهن شهيدن جي زيارت

(١) سنجر: سندس خطاب الپ خان هو؛ الپ خان، الغ خان (بادشاهه جو ڀاءُ)، ظفر خان ۽ نصرت خان بادشاهه جي سلطنت جا چار رڪن هئا، جن کي چار يار به ڪري چوندا هئا. — مترجم

(٢) سندپت: اسان جي خيال موجب ابن بطوط جو اشارو سوني پت ڏانهن آهي، جيڪو موجوده شهر دهليءَ کان اٺاويهه ميل پري لاهور جي پراڻي رستي تي آهي. ڪنهن زماني ۾ جمنا ندي شهر جي ڪوٽ هيٺان وهندي هئي. هن وقت ان جي پيٽ کي ٻيو نالو ڪري سڏيندا آهن. هيءُ شهر تمام پراڻو آهي ۽ چون ٿا ته يڌشٽر راجا دريوڌن کان جيڪي پنج پٽ گهريا هئا، تن ۾ هيءَ به هڪ پٽ هو، ۽ ائين به چيو وڃي ٿو ته هيءَ شهر راجا سوني، "جيڪو ارجن جي تيرهينءَ پيڙهيءَ مان هو"، تنهن ٻڌايو هو. موجوده شهر جي ايراضي هڪ ميل کن ٿيندي، جنهن ۾ اٽڪل چوڏهن يا پندرهن هزار کن ماڻهو رهن ٿا. — مترجم

لاءِ ويو هو. هي جڳهه دهليءَ کان هڪ منزل پري آهي. خضر خان اها ڳالهه ٻڌي ته پيرين اگهاڙو وڃي زيارت ڪندو ۽ پنهنجي پيءُ جي صحت يابيءَ لاءِ وڃي دعا گهرندو. جڏهن هن کي اها خبر پهتي ته سندس پيءُ هن جي ماءُ کي قتل ڪرائي ڇڏيو آهي، تڏهن پنهنجو گريبان ڦاڙي ڇڏيائين. هندستانين ۾ اها رسم آهي ته جڏهن ڪو سندن عزيز مرندو آهي، ته پنهنجو گريبان ڦاڙي ڇڏيندا آهن. بادشاهه کي جڏهن اها خبر پيئي، تڏهن ڏاڍي ڪاوڙ لڳيس. خضر خان جڏهن هن وٽ ويو، تڏهن مٿس ڏاڍو ناراض ٿيو ۽ کيس لعنت ملامت ڪري حڪم ڪيائين ته هن جا هٿ پير ٻڌي، کيس ملڪ نائب (ملڪ ڪافور يعني الفي خان) جي حوالي ڪيو وڃي؛ جنهن کي حڪم ڪيائين ته هن کي گاليور (گواليار) جي قلعي ۾ وڃي قيد ۾ رکي.

هيءُ قلعو هندن جي رياستن جي وچ ۾ آهي ۽ دهليءَ کان ڏهه منزلون پري آهي. هيءُ هڪ نهايت مضبوط قلعو ڪري سمجهيو ويندو آهي. مان به هن قلعي ۾ ڪجهه عرصو رهيو آهيان. خضر خان کي هٿ آڻي، ڪوتوال ۽ قلعي جي محافظين جي سپرد ڪيو ويو، ۽ قلعي جي عملدارن کي چيو ويو ته توهان هن کي بادشاهه جو پٽ ڪري نه سمجهجو، بلڪ هن جي اهڙيءَ طرح چوڪسي ڪجو، جهڙي بادشاهه جي سخت دشمن جي ڪئي ويندي آهي. ان کان پوءِ بادشاهه جي بيماري وڌندي وئي. آخر بادشاهه حڪم ڪيو ته خضر خان کي گهرائي وٺو ته کيس ولي عهد مقرر ڪريان. نائب چيو ته حاضر، کيس جلد گهرائي ٿا وٺون. پر ڄاڻي واڻي گهرائڻ ۾ دير ڪيائين. بادشاهه جي وري پڇا ڪرڻ تي کيس چيو ويو ته اجهو آيو ڪي آيو. پر ايتري ۾ بادشاهه مري ويو.

سلطان شهاب الدين

جڏهن علاءُ الدين مري ويو، تڏهن ملڪ نائب (الفي) سندس سڀ کان ننڍي پٽ شهاب الدين کي تخت تي ويهاريو ۽

Marfat.com

ماڻهن کان ان جي بيعت ڪرائي ڇڏيائين. هينئر ملڪ جو سڄو ڪاروبار ملڪ نائب جي هٿ ۾ رهيو. هن شادي خان ۽ ابوبڪر خان جون اکيون ڪڍرائي، کين گواليار جي قلعي ۾ موڪلي ڏنو. خضر خان لاءِ حڪم ڪيائين ته هن کي به انڌو ڪيو وڃي. قطب الدين کي به قيد ڪيائين، پر سندس اکيون ڪونه ڪڍايائين. سلطان علاءُ الدين جي خاص غلامن مان بشير ۽ مبشر نالي ٻه غلام هوندا هئا. انهن کي بادشاهه بيگم، جيڪا سلطان معزالدين جي ڌيءُ هئي، هيءُ پيغام موڪليو ته ملڪ نائب الفيءَ جيڪو سلوڪ منهنجي پٽن سان ڪيو آهي، سو توهان چائو ڏا، هينئر هو قطب الدين کي به قتل ڪرڻ ٿو چاهي. غلامن جواب ۾ چوائي موڪليس ته اسان جيڪي ڪرڻ وارا آهيون، سو توکي سگهو ئي معلوم ٿيندو.

هنن جي عادت هئي ته هو رات جو نائب وٽ رهندا هئا ۽ کين نائب وٽ هٿيارن سان اچڻ جي پڻ اجازت مليل هوندي هئي. ان رات به هو اهڙيءَ طرح سان آيا. نائب ان رات ڪاٺ جي بالاخاني ۾ ويٺو هو. هيءُ بالاخانو سڀ کان مٿينءَ ڇت تي هو — جنهن کي هن ملڪ ۾ خرمقه ڪري چوندا آهن. نائب هڪ غلام کان تلوار ورتي، اها اونڌي پاسيري ڪري، ڏسي، وري کيس موٽائي ڏني. ان وقت يڪدم انهن مان هڪ تلوار جو وار ڪيو ۽ ٻوءِ ٻئي به تلوار هلائي. ٿوري دير بعد، ٻيئي هن جو سر قطب الدين وٽ قيدخاني ۾ کڻي آيا ۽ اچي اڳيان ڦٽي ڪيائونس. پوءِ قطب الدين کي ٻاهر ڪڍي آيا. قطب الدين ڪجهه ڏينهن تائين پنهنجي ڀاءُ شهاب الدين جو نائب ٿي ڪم ڪندو رهيو، پر آخر کيس تخت تان لاهي، پاڻ بادشاهه ٿي ويٺو.

سلطان قطب الدين

قطب الدين تخت تي ويهڻ سان شهاب الدين جون اکيون ڪڍرائي، هن کي به ٻين ڀائرن ڏانهن گواليار جي قلعي ڏانهن موڪلي

ڏنو، ۽ پاڻ دولت آباد ڏانهن هليو ويو. دولت آباد دهليءَ کان چاليهن ڏينهن جي پنڌ تي آهي، ۽ سڄي رستي جي ٻنهي پاسي قسم قسم جا ڊگها وڻ سڌين قطارن ۾ اهڙيءَ طرح لڳل آهن، جو اتان لنگهندي ائين پيو پائبو، ڄڻ ته ڪنهن باغ جي وچ مان پيو لنگهجي. هر هڪ ميل تي ٽپال جي هرڪارن جون ٽي چونڪيون آهن، جنهن جو اسين مٿي بيان ڪري آيا آهيون. هر چونڪيءَ تي مسافرن جي ضرورت جي هر شيءِ موجود ملي سگهي ٿي، ڄڻ ته هو بازار مان پيا ويندا آهن. اهڙيءَ طرح سان هيءُ رستو تلنگانا ۽ معبر جي ملڪ تائين هليو ٿو وڃي، جو دهليءَ کان ڇهن مهينن جو پنڌ آهي. هر هڪ منزل تي بادشاهي محل ۽ مسافرن لاءِ سراءِ آهي. مسافرن کي رستي لاءِ سيڌي وغيره کڻڻ جي ڪابه ضرورت ڪانه ٿي پوي.

سلطان قطب الدين رستي ۾ ئي هو، ته ڪن اميرن سندس خلاف بغاوت ڪرڻ جو ارادو ڪيو ۽ سندس ڏهن سالن جي عمر جي ڀائٽي کي، "جيڪو خضر خان جو پٽ هو"، تخت تي ويهارڻ چاهيائون. قطب الدين پنهنجي ڀائٽي کي پيرن کان جهلي، سندس مٿو زور سان پٿر تي هڻي، سندس مغز پچي، کيس ماري وڌو، ۽ پنهنجي هڪ امير کي، "جنهن جو نالو ملڪ شاه هو"، گواليار ڏانهن موڪليائين ۽ کيس حڪم ڏنائين ته ڇوڪري جي پيءُ ۽ سندس ٻيني چاچن کي قتل ڪري ڇڏي. قاضي زين الدين مبارڪ، گواليار جي قاضيءَ، مون کي ٻڌايو هو ته جنهن ڏينهن ملڪ شاه قلعي ۾ پهتو، ان وقت مان خضر خان وٽ ويٺو هوس. ملڪ شاه جي اچڻ جي خبر پئي، سندس رنگ اڏامي ويو. ملڪ شاه جڏهن خضر خان وٽ آيو، تڏهن پڇيائينس ته ڪيئن آيو آهين؟ جنهن تي امير جواب ڏنس ته، آخوند عالم، ڪنهن ضروري ڪم سان آيو آهيان. جنهن تي خضر خان وري ٻہ پڇيس ته منهنجي جان جو خير ته آهي؟ امير چيو ته هائو. پوءِ هن ڪوتوال کي گهرايو ۽ قلعي جي عملدارن "جيڪي

ٽي سؤ شخص هئا"، مون کي ۽ ٻين شاهدن کي گهرائي، سيني
جي روبرو بادشاهه جو حڪم پڙهايائين.

هو ڀيريائين شهاب الدين وٽ آيا ۽ هن کي اکيون ڪڍي مارايائون. هن ڪنهن قسم جو ڊپ يا بيقراري ظاهر نه ڪئي. پوءِ ابوبڪر ۽ شادي خان جا سر جدا ڪيا ويا، پر جڏهن خضر خان جو وارو آيو، تڏهن هو وٺي رڙيون ۽ واڪا ڪرڻ لڳو. هن جي ماءُ به هن سان گڏ هئي، جنهن کي گهر ۾ بند ڪيو ويو. پوءِ خضر خان کي ماري، انهن سيني جا لاش بنان ڪنهن ڪفن دفن جي هڪ کڏ کوٽي ان ۾ پوري ڇڏيائون. ڪيترن ئي سالن کان پوءِ ڪين اتان ڪڍي، سندن خانداني مقبري ۾ دفن ڪيو ويو. خضرخان جي ماءُ دير تائين زنده رهي، جو مون کيس ٧٢٨ هه ۾ مڪي معظم ۾ ڏٺو هو.

گواليار جو قلعو هڪ جبل جي چوٽيءَ تي اهڙيءَ طرح ٺهيل آهي، جو چڻ ته پٿر کي تراشي ٺاهيو ويو آهي. ان جي آس پاس ايڏو بلند جبل ٻيو ڪوبه ڪونهي. قلعي جي اندر پاڻيءَ جو هڪ تلاءُ ۽ ويهارو کن کوه آهن. هر هڪ کوه تي پناه جي ديوار آهي، جنهن تي منجنيق ۽ عراده رکيل آهن. قلعي جي چاڙهيءَ جو رستو ايترو ته ڪشادو آهي، جو هڪ هاٿي آسانيءَ سان اچي وڃي سگهي ٿو. قلعي جي دروازي تي پٿر جو تراشيل هاٿيءَ جو هڪ مجسمو فيلبان سميت ٺهيل موجود آهي، جيڪو پري کان جنسي هاٿي پيو لڳي. قلعي جي هيٺان وري شهر آباد آهي، جيڪو تمام خوبصورتيءَ سان اڏيل آهي. سڀ عمارتون ۽ مسجدون سفيد پٿر جون ٺهيل آهن. دروازن کان سواءِ ڪاٺ ڪٿي به استعمال ڪيل نه آهي. رعيت گهڻو ڪري هندو آهي. اتي بادشاه جي طرفان ڇهه سؤ سوار رهندا آهن، جيڪي گهڻو ڪري لڙائيءَ ۾ مشغول رهندا آهن، ڇو ته هي قلعو هندن جي رياستن جي بلڪل وچ ۾ آهي.

جڏهن قطب الدين پنهنجي سيني ڀائرن کي ماري ڇڏيو ۽ سندس حريفن مان ڪو به باقي نه رهيو، تڏهن خدا تعاليٰ وري هن تي هڪ قاتل مقرر ڪري ڇڏيو، جو سندس نهايت دادلو

امير ڪبير هو. آخر انهيءَ امير قطب الدين کي قتل ڪري ڇڏيو، جنهن کي وري خداتعاليٰ سلطان تغلق جي هٿان قتل ڪري ڇڏايو. هيٺ تفصيل سان اُن قاتل امير ڪبير جو بيان ڏنو ڪريون.

سلطان خسرو خان ناصرالدين جو بيان

خسرو خان (١) قطب الدين جي اميرن مان هڪ وڏو بهادر ۽ خوبصورت جوان هوندو هو. چنديري ۽ معبر وارو ملڪ هن ئي فتح ڪيو هو. هي ملڪ هندستان ۾ نهايت سرسبز ۽ آباد ليکيو ويندو آهي ۽ دهليءَ کان ڇهن مهينن جي پنڌ تي آهي. قطب الدين خسرو ملڪ سان تمام گهڻي محبت رکندو هو.

قطب الدين جو استاد قاضي خان (٢) صدر جهان امراءِ عظيم الشان مان هڪ هوندو هو، جنهن کي ڪليد داريءَ جو عهدو به مليل هو، يعني تہ بادشاهي محل جي ڪنجي هن وٽ رهندي هئي. هن جي ڊيوٽي هوندي هئي تہ هو رات جو بادشاهي محل جي دروازي تي رهندو هو، ۽ هڪ هزار ماڻهو سندس زيردستيءَ ۾ ڪم ڪندا هئا. هر رات اڍائي اڍائي سؤ ماڻهو پهري تي رهندا هئا. ٻاهرئين دروازي کان اندرئين دروازي تائين اهي پهريدار رستي جي ٻنهي پاسي قطار ٻڌي، هٿيارن سان بيٺا هوندا هئا. تنهنڪري جڏهن ڪوبہ ماڻهو محل جي اندر ايندو هو، تہ هن کي انهن قطارن جي وچ مان لنگهڻو پوندو هو. انهن پهريدارن کي ”نوبت وارا“ بہ ڪري چوندا هئا. انهن جي مٿان آفيسر ۽ منشي هوندا هئا، جيڪي گشت ڪندا رهندا هئا، ۽ سندن حاضري

---

(١) خسرو خان: هي اصل گجرات جو باشندو هو. ڪن تاريخ نويسن سندس ذات پروار لکي آهي ۽ ابن بطوطه لکيو آهي تہ هيءَ هڪ گهٽ ذات ٿيندي آهي. بداوني هن کي براؤ ٿو لکي، پوءِ هو مسلمان ٿيو هو ۽ سندس نالو حسن هو. — مترجم

(٢) قاضي خان صدر جهان: مولانا ضياءُالدين بن مولانا شهاب الدين خطاط جو اهو لقب هوندو هو. هن بادشاه کي خوش نويسي سيکاري هئي ۽ ڪليد داريءَ جي عهدي تي مامور هو. — مترجم

Marfat.com

به ويندا هئا ته ڪو غير حاضر نه هجي. رات وارا جڏهن پهرو ڏيئي بس ڪندا هئا، تڏهن ڏينهن وارا سندن جاءِ تي پهري لاءِ اچي بيهي ويندا هئا.

قاضي خان خسرو ملڪ کان تمام گهڻي نفرت ڪندو هو، ڇو ته هو اصل ۾ هڪ هندو هو ۽ هندن جي تمام گهڻي پاسخاطري ڪندو هو. تنهنڪري قاضي خان هن کان ناراض رهندو هو. هر موقعي تي قاضي خان بادشاه کي عرض ڪندو رهيو ته هن کان خبردار رهڻ گهرجي، پر بادشاه پڌو اڻ پڌو ڪري ڇڏيندو هوس. ڪڏهن هيئن چئي ٽاري ڇڏيندو هوس، ته اهڙين ڳالهين کي ڇڏي ڏي. ڇاڪاڻ ته خدا تعاليٰ هن لاءِ اها قضا مقرر ڪري ڇڏي هئي ته هن جي هٿان قتل ڪيو وڃي، تنهنڪري ئي بادشاه اهڙي بي رخي اختيار ڪندو رهيو.

هڪ ڏينهن خسرو خان بادشاه کي چيو ته ڪي هندو مسلمان ٿيڻ ٿا چاهين. ان وقت اهو دستور هوندو هو ته جيڪڏهن ڪو هندو (١) مسلمان ٿيڻ چاهيندو هو، ته هو پهريائين بادشاه

---

(١) بادشاه جي هن طرح قتل جي واقعي جو بيان سواءِ ابن بطوط جي ٻئي ڪنهن به مورخ ڪونه لکيو آهي. بلڪ اصل حقيقت هن ريت هئي ته، خسرو خان کي بادشاه نائب مقرر ڪري، چنديري ۽ معبر فتح ڪرڻ لاءِ موڪليو، تڏهن اميرن کي سندس سرداري ناگوار لڳي؛ تنهنڪري هن کي هميشه منجهائن ڊپ رهندو هو. هڪ دفعي بادشاه کي عرض ڪيائين ته "مون کي اجازت ملي ته پنهنجي قوم جا ڪجهه ماڻهو گهرائي وٺان." ان بهاني سان هن چاليهه هزار گجراتي لشڪر ۾ڀرتي ڪيا. هڪ ڏينهن بادشاه کي عرض ڪيائين ته مان گهڻو ڪري رات جو توهان جي خدمت ۾ ٿو رهان ۽ ڏينهن جو گهڻي ڪم ڪاريون آهن، تنهنڪري منهنجا وطني ماڻهو شڪايت ٿا ڪن ته ڪين ملي نٿو سگهان. بادشاه چيس ته، پنهنجي دوستن کي پلي رات جو هتي ئي گهرائيندو ڪر. اهڙيءَ طرح محل جي ننڍي دروازي جي ڪنجي به هن کي ڏيئي ڇڏيائين. اهو ئي سبب هو، جو هو ڪن بدمعاش ۽ اواره قسم جي ماڻهن کي گهرائي، بادشاه ۽ پاڻ ڪري وندرائيندو رهندو هو. ۽ آخر بادشاه جو ڪم ختم ڪرائي ڇڏيائين. — مترجم

Marfat.com

کي سلام ڪرڻ لاءِ حاضر ٿيندو هو ۽ بادشاه جي طرفان کيس خلعت ۽ سونا ڪنگڻ انعام ۾ ملندا هئا. بادشاه، خسرو خان کي چيو ته "انهن هندن کي اندر وٺي اچ." جنهن تي خسرو ملڪ عرض ڪيو ته "هو رات جو اچڻ ٿا گهرن، ڇو ته ڏينهن جو پنهنجي عزيزن ۽ مذهب وارن کان کين شرم ٿو اچي." بادشاه چيو ته "ڇڱو رات جو ٿي کين وٺي اچ." خسرو ملڪ سٺا سٺا بهادر هندو چونڊي هن ڪم لاءِ ڪٺيا هئا، جن ۾ سندس ڀاءُ خان خانان پڻ هڪ هو.

گرميءَ جي موسم هئي، بادشاه سڀ کان مٿئين ڇت تي هو. ان وقت بادشاه وٽ سواءِ ڪن ٿورن غلامن جي ٻيو ڪوبه موجود ڪونه هو. اهي هندو جڏهن ڇهن دروازن کان لنگهي، پنجين دروازي تي پهتا، ته انهن کي هٿيارن سان ڏسي، قاضي خان کي شڪ پيدا ٿيو. هن کين روڪيندي چيو ته "ترسو، جيستائين مان آخوند عالم (بادشاه) کان اجازت وٺي اچان." جنهن تي يڪدم انهن حملو ڪري، قاضي خان کي ماري وڌو. گوڙ گهمسان تي بادشاه پڇيو ته "اهو سڀ ڇا ٿي رهيو آهي؟" ايتري ۾ خسرو خان بادشاه ڏانهن ڀڄندي چيو، ته "هو هندو اچي رهيا آهن ۽ قاضي خان کين روڪيو، تنهنڪري ڪجهه تڪرار ٿي پيو آهي." هي ٻڌي، بادشاه خوفزده ٿي، محل ڏانهن ڀڳو، پر دروازو بند هو. هن دروازو کڙڪايو، پر اوچتو پٺيان خسرو ملڪ اچي جهليس. بادشاه زبردست هو، تنهن ڪٽي کيس دٻيو ۽ مٿان چڙهي ويٺس. ايتري ۾ هندو اچي ويا. خسرو خان رڙ ڪري ٻڌايائين ته بادشاه مون کي هيٺان دٻيو ويٺو آهي. ڪا واهر ڪريو. هنن يڪدم بادشاه کي قتل ڪري وڌو، ۽ سندس سر ڪپي، ڪٽي اڱڻ ۾ ڦٽو ڪيو.

هن ڪم کان پوءِ خسرو خان يڪدم اميرن ۽ آفيسرن کي گهرايو. انهن کي هن واقعي جي ڪابه خبر ڪانه هئي. تنهنڪري هو جيئن اندر آيا تيئن خسرو خان کي تخت تي ويٺل

Marfat.com

ڏناڻون. انهن سڀني سنڌس بيعت ڪئي ۽ صبح ٿيڻ تائين انتي ئي ترسيا. صبح ٿيڻ سان هن پڙهو ڏياريو، ۽ دارالخلافه کان ٻاهر جهڪي به امير هئا، تن جي نالي پروانا ۽ قيمتي خلعتون روانيون ڪيائين. سڀني سنڌس اطاعت مڃي، مگر ديبال پور (١) جي حاڪم تغلق شاه سنڌس خلعت کي ڦاڙي، پٽ تي ڦٽي ڪري، ان جي مٿان چڙهي ويهي رهيو. خسرو خان پنهنجي ڀاءُ خان خانان کي هن تي چاڙهي موڪليو: جنهن کي تغلق شاه شڪست ڏيئي ڀڄائي ڪڍيو.

خسرو ملڪ جڏهن بادشاه ٿيو تڏهن هندن کي وڏا وڏا عهدا ڏنائين ۽ حڪم ڪيائين ته سڄي ملڪ ۾ ڪوبه ڳئون نه کهي. هندو ڳئون کي مارڻ ناجائز سمجهندا هئا ۽ جيڪڏهن ڪو ڳئون کهندو هو ته ان کي سزا طور انهيءَ ڳئون جي کل ۾ سبارائي، ساڙي ڇڏيندا هئا. هي ماڻهو ڳئون جي تمام گهڻي عزت ڪندا هئا ۽ ان جو پيشاب ثواب لاءِ يا دوا طور استعمال ڪندا هئا. ازانسواءِ ان جي پاڻخاني سان پنهنجي گهرن کي ليپو پڻ ڏيندا آهن. خسرو خان چاهيو ٿي ته مسلمان به ائين ڪن. تنهنڪري اهي ڪانئس نفرت ڪرڻ لڳا ۽ سڀني گڏجي تغلق جي طرفداري ڪئي. اهڙيءَ طرح سنڌس دور حڪومت وڌيڪ هلي نه سگهيو — جنهن جو هيٺ بيان ٿا ڪريون.

---

(١) ديبال پور: پاڪستان ۾ سانتگمريءَ جي ضلعي ۾ پاڪ پٽڻ کان ٢٨ ميل اوپر طرف، اوڪاڙا جي اسٽيشن کان ١٧ ميل ڏکڻ طرف هي شهر موجود آهي، ۽ چڱو مشهور آهي. جنرل ڪننگهام جي تحقيقات موجب، هي شهر اصل ۾ راجا ديوپال آباد ڪيو هو، پر اهو معلوم ٿي نٿو سگهي ته اهو راجا ڪهڙي وقت جو حڪمران هو.

فصل چوٿون

سلطان غياث الدين تغلق شاهه

شيخ امام صالح عالم عامل عابد رڪن الدين بن شيخ صالح شمس الدين ابي عبدالله ابن ولي امام عالم عابد بهاءالدين زڪريا قريشي (قريشي) ملتانيءَ سون کي ٻڌايو ته تغلق اصل قرونه (۱) ترڪن جي قوم مان هو. هن قوم جا ماڻهو ترڪستان ۽ سنڌ جي وچ وارن جبلن ۾ رهندا آهن. تغلق هڪ تمام مفلس ماڻهو هو، ۽ پهريائين جڏهن سنڌ ۾ آيو، تڏهن هڪ سوداگر وٽ مال چاريندو هو. هيءَ سلطان علاءُ الدين جي وقت جي ڳالهه آهي. انهن ڏينهن بادشاهه جو ڀاءُ اولو خان (الغ خان) سنڌ جو حاڪم هو. تغلق آخر اچي سندس نوڪريءَ ۾ داخل ٿيو. پهريائين پيادن جي لشڪر ۾ ڀرتي ٿيو، پر پوءِ جڏهن الغ خان کي سندس بهادريءَ ۽ شرافت جي خبر پيئي، تڏهن کيس ترقي ڏيئي سوارن ۾ داخل ڪيائين. ترقي ڪندي، هو آفيسر ٿيو. ان کان پوءِ هن کي مير آخور (طبيلن جو داروغو) ڪيو ويو ۽ آخرڪار وڃي امراء عظيم الشان مان هڪ ٿيو.

سون ملتان ۾ تغلق جي ٺهرايل مسجد ۾ هڪ ڪتبو لکيل پڙهيو آهي، جنهن ۾ لکيل آهي ته "هن اڻٽيهه دفعا تاتارين (منگولن) سان وڙهي، کين شڪست ڏيئي، "ملڪ غازيءَ" جو خطاب حاصل ڪيو هو." آخر سلطان قطب الدين هن کي ديبال پور جو حاڪم مقرر ڪيو ۽ سندس پٽ جونا خان کي ميرآخور

---

(۱) قرونه: مارڪوپولو جي لکڻ موجب قرونه انهن ماڻهن کي چيو ويو، جن جا پيءُ تاتاري ۽ مائرون هندستاني هجن. انهن ماڻهن جو گذران قزاقيءَ ۽ راهه زنيءَ تي آهي.

جو عهدو ڏنائين. خسرو خان ۾ سندن اهڙيءَ عهدا قائم رکيا. جڏهن تغلق خسرو خان جي خلاف بغاوت ڪرڻ جو ارادو ڪيو تنهن وقت هن وٽ رڳو ٽي سو ڪن سپاهي هئا، جن تي هن کي ڀَروسو هوندو هو. هن ڪشلو خان کي لکيو، جو ان وقت ملتان جو حاڪم هو، ته منهنجي هن ڪم ۾ ضرور مدد ڪر ۽ پنهنجي پياري بادشاه جي خون جو بدلو وٺ. ڪشلو خان جواب موڪليس ته جيڪڏهن منهنجو پٽ خسرو خان وٽ نه هجي ها ته مان هر صورت ۾ تنهنجي مدد ڪريان ها. ملڪ غازي غياث الدين تغلق تنهن تي يڪدم پنهنجي پٽ جونا خان کي لکيو ته منهنجو ارادو هي آهي، تنهنڪري ڪيئن به ڪري تون ڪشلو خان جي پٽ کي ساڻ ڪري نڪري، مون وٽ هليو اچ.

جونا خان سوچيندو رهيو ته ڪهڙي تجويز ڪجي. آخر کيس موقعو ملي ويو. هڪ ڏينهن خسرو خان کيس چيو ته گهوڙا تمام ٿلها ٿي پيا آهن ۽ وڃن ٿا بدن تي گوشت چاڙهيندا، تنهنڪري هنن کان ڪم وٺ. اهڙيءَ طرح سان جونا خان هر روز انهن کي گهمائڻ وٺي ويندو هو. هو ڪڏهن ڪلاڪ ۾ واپس موٽندو هو ته ڪڏهن ٻه يا ٽي ڪلاڪ به لڳي ويندا هئس. هڪ ڏينهن ظهر جي وقت ٽائين ڪونه موٽيو. مانيءَ جو وقت ٿي ويو. بادشاه حڪم ڏنو ته هن جي خبر ورتي وڃي. ماڻهو هن جي تلاش ڪري موٽي آيا ۽ اچي ٻڌايائون ته اسان کي معلوم ٿيو آهي ته ڪشلو خان جي پٽ سوڌو پنهنجي پيءُ ڏانهن ڀڄي ويو آهي.

هوڏانهن تغلق پٽ جي پهچندي ئي بغاوت جو اعلان ڪري ڇڏيو ۽ ڪشلو خان جو لشڪر گهرائڻ شروع ڪري ڏنائين. خسرو خان پنهنجي ڀاءُ خان خانان کي هن سان لڙائيءَ لاءِ چاڙهي موڪليو، پر هو شڪست کائي موٽي آيو ۽ سندس سڀ ساٿي مارجي ويا. هن لڙائيءَ مان تغلق کي تمام گهڻو خزانو ۽ ٻيو

مال هٿ لڳو. تغلق دهليءَ ڏانهن وڌڻ لڳو. هوڏانهن خسروخان پنهنجو لشڪر ساڻ ڪري مقابلي لاءِ شهر کان ٻاهر نڪتو ۽ اچي (١) آصيا آباد (آسيا آباد) جي جاءِ تي خيمه زن ٿيو. هن دل کولي خزانو لٽايو، لشڪر کي ڪوڙين جون ڪوٽيون رهڻ سان پيريل بخشش طور ڏنائين. هندو جيڪي خسروخان جي لشڪر ۾ هئا ڏاڍي اهڙي ته بهادريءَ ۽ همت سان مقابلو ڪيو، جو تغلق جو لشڪر پٺتي ويو ۽ سندن سڄو سامان لٽجي ويو. تغلق ڇا ڪيو، جو انهن پنهنجن ڏهه سو جانباز سپاهين کي گڏ ڪري ڇپائين ته هيٺ امان جي پچڻ جي ڪابه جاءِ ڪانه آهي، تنهنڪري وار وريو. ان وقت خسرو خان لٽ مار ۾ مشغول هو ۽ ان وٽ تمام ٿورا ماڻهو وڃي رهيا هئا. تغلق پنهنجي ماڻهن کي وٺي يڪدم اچي هن تي حملو ڪيو.

هندستان جي بادشاه جي جاءِ سندس ڇٽ جي وسيلي سڃاڻي سگهجي. مصر ۾ ڇٽ کي طير يا قبه چوندا آهن ۽ بادشاه رڳو عيد جي ڏينهن مٿي تي رکندا آهن. پر چين ۽ هندستان ۾ بادشاهه سفر ۾ هجن يا وطن ۾، ڇٽ ضرور هوندو اٿن. جڏهن تغلق بادشاهه تي حملو ڪيو، تڏهن تمام سخت لڙائي لڳي، جنهن ۾ بادشاهه جو لشڪر پٺتي ويو ۽ سندس هڪ سائي به هن سان نه رهيو. بادشاهه پنهنجي گهوڙي تان لهي پيو ۽ هٿيار ۽ ڪپڙا ڦٽا ڪيائين. پوءِ ڇا ڪيائين، جو پنهنجي مٿي جا وار ڪولي ڪٽي پرٺتي ڇڏيائين، جيئن هندستان جا فقير ڪندا آهن، ۽ پٺتي وڃي هڪ باغ ۾ لڪو.

سڀ ماڻهو اچي تغلق وٽ گڏ ٿيا، جن سان گڏجي هو شهر ۾ آيو. ڪوتوال شهر جون ڪنجيون اچي سندس حوالي ڪيون. پوءِ هو محل ۾ ويو ۽ ان جي هڪ ڪنڊ ۾ وڃي ويٺو.

---

(١) آسياباد - هن جڳهه جو پورو پتو پئجي نٿو سگهي، پر هيءَ جڳهه امان جي گمان موجب ضرور ڪٿي دهليءَ جي ويجهو هوندي. — مترجم-

آسيا = چڪي، باد = هوا.

تنهن ڪانپوءِ تغلق ڪشلو خان کي چيو ته تون بادشاهه ٿي، جنهن تي ڪشلو خان چيو ته نه تون بادشاهه ٿي. هن ڳالهه تي پنهي جو پاڻ ۾ گهڻو تڪرار ٿيو، تڏهن ڪشلو خان آخر ۾ چيو ته جيڪڏهن تون بادشاهه نٿو ٿين، ته اسين تنهنجي پٽ کي ٿا بادشاهه ڪريون. هيءَ ڳالهه تغلق منظور نه ڪئي ۽ پاڻ بادشاهه ٿيڻ قبول ڪيائين. سڀني عام خاص ماڻهن منهنس بيعت ڪئي.

خسرو خان ٽن ڏينهن تائين باغ ۾ لڪو ويٺو هو؛ ٽئين ڏينهن جڏهن بک چٽو ڪيس، تڏهن ٻاهر نڪتو، ته ماليءَ ڏٺس. ورتس. هن ماليءَ کان کاڌو گهريائين، پر ماليءَ وٽ ڪجهه به ڪونه هو، جو ڏيس. آخر ماليءَ کي پنهنجي منڊي ڏيئي چيائين ته هيءَ گروي رکي، منهنجي لاءِ کاڌو وٺي اچ. مالهي بازار ۾ ويو ۽ منڊي وڃي ماڻهن کي ڏيکاريائين، جن هن تي شڪ ڪيو ته اهڙي قيمتي منڊي هن وٽ ڪٿان آئي؟ سو پڪڙي کيس ڪوتوال وٽ وٺي آيا. ڪوتوال وري هن کي تغلق وٽ وٺي آيو. تغلق هن سان گڏ پنهنجي پٽ جونا خان کي موڪليو ته وڃي خسرو خان کي گرفتار ڪري اچي. جونا خان اچي خسرو ملڪ کي پڪڙيو ۽ هن کي خچر تي چاڙهي، بادشاهه جي سامهون وٺي آيو. جڏهن هو بادشاهه جي روبرو آيو، تڏهن دانهن ڪري چيائين ته مان ڏاڍو بکايل آهيان. جنهن تي بادشاهه حڪم ڪيو ته کاڌو ۽ شربت آڻيو وڃي. پوءِ بادشاهه هن کي ڪائي پياري ڪائڻ لاءِ پان ڏنو. جڏهن کائي بس ڪيائين، تڏهن تغلق بادشاهه کي چيائين ته "او تغلق! مون کي وڌيڪ ذليل ۽ خوار نه ڪر؛ تي سگهجي ته مون سان شاهانو سلوڪ ڪر." تغلق چيس ته اکين سان؛ پوءِ حڪم ڪيائين ته هن کي انهيءَ جاءِ تي وٺي وڃو جتي هن قطب الدين کي قتل ڪيو هو، ۽ منهنس سر لاهي، انهيءَ سر ۽ ڌڙ کي هيٺ ڦٽي ڪريو، جيئن هن قطب الدين سان ڪيو هو! ان کان پوءِ حڪم ڏنائين ته هن کي غسل ۽ ڪفن ڏيئي، قطب الدين جي مقبري ۾ دفن ڪريو.

هن واقعي کان پوءِ تغلق چار سال حڪومت ڪئي. هيءُ نهايت انصاف وارو، عالم ۽ فاضل بادشاهه هو.

سنڌس پٽ جي ناڪام بغاوت

جڏهن تغلق مڪمل طرح سان بادشاهه ٿيو، تڏهن پنهنجي پٽ کي تلنگ (تلنگانه) نالي ملڪ فتح ڪرڻ لاءِ موڪليائين. هيءُ ملڪ دهليءَ کان ٽن مهينن جي پنڌ تي آهي. تغلق پنهنجي پٽ کي وڏو لشڪر ڏنو، جنهن ۾ وڏا وڏا امير، ۽ ملڪ تيمور، ملڪ تگين ۽ ملڪ ڪافور مهردار جهڙا پڻ هن سان گڏ موڪليائين. جڏهن هو تلنگ جي ملڪ ۾ پهتو، تڏهن هن بغاوت جو ارادو ڪيو. هن سان گڏ هڪ مصاحب عبيد نالي هو، جيڪو وڏو شاعر ۽ فقيهه هوندو هو، تنهن کي چيائين ته تون ماڻهن کي وچ پڌاءِ ته بادشاهه (تغلق شاهه) مري ويو. هن جو خيال هو ته اها خبر ٻڌي، لشڪر جا ماڻهو هڪدم اچي منهنجي بيعت ڪندا. پر هن خبر کي ڪنهن به سچ نه سمجهيو ۽ هر هڪ امير سنڌس مخالفت ڪئي ۽ ويا هن کان ڇڄندا. انهيءَ حد تائين، جو جونا خان سان ڪو به ماڻهو نه بچيو. ماڻهن هن کي قتل ڪرڻ جو ارادو ڪيو هو، پر ملڪ تيمور کين منع ڪئي.

جونا خان پنهنجن ڏهن همراهن سان (جن کي هو پنهنجو رازدار سمجهندو هو) دهليءَ ڏانهن ڀڄي نڪتو. بادشاهه هن کي رپيا ۽ لشڪر ڏيئي، وري تلنگانه ڏانهن واپس موڪليو. پوءِ جڏهن بادشاهه کي هن حقيقت جي خبر پيئي، تڏهن هن عبيد کي قتل ڪرائي ڇڏيو ۽ ملڪ ڪافور مهردار لاءِ هڪ نوڪدار سڌي ڪاٺي زمين ۾ کوڙائي، هن جو منهن زمين جي طرف ڪرائي، ان ڪاٺيءَ جي نوڪ سنڌس گردن ۾ چڀائي، پاسرڙن مان ٻاهر ڪڍي ڇڏيائين. باقي رهيل باغي امير خوف کان، سلطان ناصرالدين جي پٽ سلطان شمس الدين وٽ، جو غياث الدين بلبن جو پوٽو هو، ڀڄي ويا.

تغلق جو لکنوتيءَ تي ڪاهڻ ۽ موٽندي سندس اچانڪ موت

اهي پيغام اڃا رستي ۾ ئي هئا، ته سلطان شمس الدين وفات ڪري ويو ۽ سندس ولي عهد سلطان شهاب الدين لکنوتيءَ جو بادشاهه ٿيو. پر سندس ننڍو ڀاءُ غياث الدين بهادر (ڀورو)، کيس تخت تان لاهي، پاڻ بادشاهه ٿي ويٺو ۽ پنهنجي ٻئي ڀاءُ قطلو خان کي مارائي ڇڏيائين. سندس باقي ڀائر شهاب الدين ۽ ناصر الدين تغلق شاهه ڏانهن ڀڄي ويا. تغلق سندن مدد لاءِ هنن سان گڏجي لکنوتيءَ تي ڪاهي ويو ۽ پنهنجي پٽ کي پنهنجو نائب مقرر ڪري، دهليءَ ۾ ڇڏي ويو. تغلق، غياث الدين بهادر (ڀوري) کي قيد ڪري، پاڻ سان گڏ وٺي، واپس موٽيو.

دهليءَ ۾ هڪ ولي، نظام الدين براؤني نالي، رهندو هو. جونا خان هميشه سندس خدمت ۾ حاضر ٿيندو رهندو هو ۽ هن ۾ تمام گهڻو عقيدو رکندو هو. هڪ ڏينهن پنهنجن خادمن کي چئي ڇڏيائين ته جنهن وقت شيخ جذبي ۽ وجد جي حالت ۾ اچي ته هڪدم مون کي خبر ڏجو. اهڙيءَ طرح سان جڏهن اهو موقعو آيو تڏهن هنن وڃي جونا خان کي ٻڌايو، جو يڪدم اچي حاضر ٿيو. شيخ کيس ڏسي چيو ته اسان توکي سلطنت بخشي. پوءِ انهيءَ ئي وجد واريءَ حالت ۾ دم ڏنائين. پوءِ جونا خان سندس جنازي کي ڪلهو ڏنو.

هيءَ خبر جڏهن بادشاهه کي پهتي، تڏهن گهڻو ناراض ٿيو. انهي کان سواءِ جونا خان جي ماڻهن جي دلين جي خبر رکڻ (علم قيافي)، بيجا سخاوت، غلامن جي گهڻي انداز ۾ خريداري ۽ ٻين اهڙي قسم جي ڪمن سبب، بادشاهه اڳ ۾ هن کان ناراض رهندو هو. هينئر هن خبر تي وڌيڪ سندس ناراضگي وڌي. کيس اها به خبر ملي ته جونا خان کي ڪنهن نجوميءَ اهو به ٻڌايو آهي ته

هن سفر تان بادشاهه زنده واپس ڪين موٽندو. بادشاهه جڏهن دارالخلافه جي ويجهو پهتو، تڏهن پنهنجي پٽ کي چوائي موڪليائين ته هن جي لاءِ هڪ نئون محل ”جنهن کي ڪاٺ ڪري ڇوندا آهن“ افغان پور ۾ تيار ڪرائي ڇڏي. جونا خان ٽن ڏينهن ۾ اهو محل تيار ڪرائي ڇڏيو، جنهن جو بنياد ڪاٺ جي ٿنڀن تي زمين کان مٿي رکايائين، جنهن ۾ گهڻو ڪري ڪاٺ جو ڪم ٿيل هو. احمد بن اياس، جيڪو پوءِ خواجه جهان جي لقب سان مشهور ٿيو ۽ محمد تغلق جي وڏن وزيرن مان ٿيو، سو انهن ڏينهن بادشاهه جو مير عمارت (انجنير) هوندو هو؛ تنهن هن محل جو بنياد اهڙيءَ ته ڪاريگريءَ سان رکيو هو، جو جيڪڏهن هڪ هاٿي ان جي اندر هڪ خاص طرف بيهاريو وڃي ته محل اچي پٽ تي ڪري.

بادشاهه به ان محل ۾ اچي ترسيو ۽ ماڻهن جي مهماني ڪيائين. جڏهن ماڻهو کائي پي هليا ويا، تڏهن جونا خان بادشاهه کان اجازت گهري ته مان خدمت ۾ هڪ هاٿي پيش ڪندس. ٿوري دير بعد هڪ ساز ۽ سامان سان سينگاريل هاٿي آندو ويو. شيخ رڪن الدين ملتانيءَ مون کي ٻڌايو ته ان وقت مان بادشاهه وٽ ويٺو هئس ۽ بادشاهه جو لاڏلو پٽ محمود به اتي موجود هو؛ جونا خان مون کي ٻڌايو ته آخوند عالم وڇينءَ جي نماز جو اچي وقت ٿيو آهي، اچ ته نماز پڙهڻ هلون؛ اسان جنهن وقت محل کان ٻاهر نڪتاسون، تنهن وقت هاٿي (ان مقرر جاءِ تي) آندو ويو؛ هاٿي اچا محل جي (ان طرف) پهتو مس ته سڄو محل اچي بادشاهه ۽ شهزادي جي مٿان ڪريو.

شيخ رڪن الدين قصو جاري رکندي چيو ته جڏهن مون گوڙ ۽ آواز ٻڌا تڏهن نماز پڙهڻ کان سواءِ واپس موٽي آيس ۽ اچي ڏٺم ته محل ڪريو پيو هو. جونا خان حڪم ڪيو ته ڪوڏريون ۽ بيلچا کڻي اچي بادشاهه کي ڪوٽي ڪڍو، ۽ اهو به اشارو ڪري ڇڏيائين ته ڪجهه دير سان اچن. آخر انهيءَ وقت ڪوٽڻ شروع

ڪيائون، جڏهن سج لهي چڪو هو. کوٺائيءَ کان پوءِ ڏنو ويو ته بادشاهه پنهنجي ننڍڙي پٽ جي مٿان جهڪيو پيو هو، جڻ ته هن کي موت جي چنبي مان ڇڏائي ٻاهر ڪڍي اچڻ جي ڪوشش ٿي ڪيائين. ڪي ماڻهو چون ٿا ته بادشاهه انهيءَ وقت تائين به زنده هو پر پوءِ سندس ڪم ختم ڪيو ويو. پوءِ راتو واهه ڪيس انهيءَ مقبري ڏانهن، جيڪو بادشاهه پنهنجي لاءِ تغلق آباد ۾ ٺهرايو هو، کڻائي ويا ۽ اتيئي ڪيس دفن ڪيائون.

تغلق آباد شهر ٻڏائڻ جو سبب مان اڳ ۾ بيان ڪري آيو آهيان ته ان ۾ بادشاهه جو محل ۽ خزانو هوندو هو. هن قلعي ۾ بادشاهه هڪ وڏو شاندار محل تيار ڪرايو هو، جنهن جي سرن تي سون جا پٽ چاڙهيا ويا هئا، جو جڏهن سج اڀرندو هو، تڏهن سندس چمڪ جي تيزي اهڙي ته هوندي هئي، جو ڪو به ماڻهو ان ڏانهن نظر ڄمائي ڏسي ڪين سگهندو هو. هن محل ۾ بادشاهه جو تمام گهڻو قيمتي سامان گڏ ڪيل هو. چون ٿا ته ان ۾ هڪ حوض ٺهرائي، سون پگهاري ان جي اندر وڌو ويو هو، جو اتي ڄمي هڪ چڪو ٿي پيو هو. آخر سندس پٽ (جونا خان) اهو سڄو سون ڪپائي ڇٽ ڪري ڇڏيو.

خواجه جهان انهيءَ ڪشڪ محل ناهڻ ۾، جيڪو بادشاهه جي مٿان ڪريو هو، ڏاڍي ڪاريگري ڏيکاري هئي؛ تنهنڪري بادشاهه جي دل ۾ جهڙي هن لاءِ جڳهه هئي، تهڙي ٻئي ڪنهن به ماڻهوءَ لاءِ ڪانه هئي، ۽ هو سڀني وزيرن ۽ اميرن کان بلند مرتبي وارو ليکيو ويندو هو.

Marfat.com

باب چوٿون

فصل پهريون

سلطان ابي المجاهد محمد شاهه
ابن سلطان غياث الدين تغلق

جڏهن سلطان تغلق مري ويو تڏهن سندس پٽ، بنا مقابلي ۽ مخالفت جي تخت تي ويٺو. مان اڳ ۾ بيان ڪري آيو آهيان ته سندس نالو جوناخان هو. بادشاه ٿيڻ کان پوءِ هن پنهنجو نالو "المجاهد محمد شاه" رکيو. مان هن کان اڳ اڳين بادشاهن جو جيڪو احوال لکي آيو آهيان، تنهن جو ڪجھ حصو شيخ ڪمال الدين غزنوي، قاضي القضاة، مون کي ٻڌايو هو. پر هن بادشاه بابت جيڪي ڪجھ، مون لکيو آهي سو منهنجو اکين ڏٺو واقعو آهي.

بادشاه جون خصلتون

هيءَ بادشاه تمام گهڻيءَ سخاوت ۽ خونريزيءَ جي ڪري مشهور آهي. ڪوبه ڏينهن اهڙو ڪونه ٿو گذري، جنهن ۾ ڪو فقير امير نٿو بڻجي ۽ ڪو زنده انسان قتل نٿو ڪيو وڃي. هن جي سخاوت، بهادريءَ، سختيءَ ۽ خونريزيءَ جون ڪيتريون ئي ڳالهيون عام ماڻهن جي زبان تي آهن. تنهن هوندي به ڪوبه شخص هن بادشاه کان وڌيڪ بردبار ۽ انصاف پسند مون ڪٿي ڪونه ڏٺو. هو شريعت جو سخت پابند آهي ۽ نماز جو تاڪيد

Marfat.com

تمام گھٽو ڪندو رھندو آھي، ۽ جو شخص نماز نٿو پڙھي
تنھن کي سزا ڏيندو آھي. ھيءَ سڀني نيڪ بخت ۽ ايماندار بادشاھن
جي مقابلي ۾ جيڪي به ڳالھيون مان ھن بادشاھ جي باري ۾
بيان ڪندس سي بلڪل عجيب ۽ سمجھ کان ٻاھر آھن. پر مان
خدا تعاليٰ، ان جي رسول ۽ ملائڪن کي شاھد ڪري ٿو چوان
ته جيڪي ڪجھه به سندس سخاوت ۽ ڪرم بابت لکندس، سو
حرف به حرف صحيح ھوندو. ھيءَ پڻ لکڻ ضروري ٿو سمجھان ته
جيڪي مون لکيو آھي سو ڪيترن ئي ماڻھن کي سمجھه ۾ نٿو
اچي ۽ ھو ان کي (١) مبالغو ڪري ٿا سمجھن. پر جيڪي به
مون بيان ڪيو آھي سو بلڪل منھنجي اکين جي اڳيان ٿي
گذريو آھي ۽ ھر طرح مان ان جي صحيح ھجڻ جي پڪ
ڪئي اٿم.

شاھي محل جا دروازا ۽ ديوان خانو

شاھي محل، جيڪو دھليءَ ۾ آھي، ان کي دارالسرا چوندا
آھن. ھن محل ۾ اندر وڃڻ لاءِ ڪيترن ئي دروازن مان لنگھڻو
ٿو پوي. پھرئين دروازي تي پھريدار سپاھي موجود رھندا آھن.
تنھن کان سواءِ نفيرين، نقارن ۽ شرناين وارا به انھي دروازي تي
ويٺا ھوندا آھن. جنھن وقت ڪو امير يا وڏو ماڻھو ايندو آھي
ته ھو نقارا ۽ نفيريون وڄائڻ شروع ڪندا آھن. ھو وڄائڻ ۾ اھو
پڻ آواز ڪيندا آھن ته فلاڻو يا فلاڻو شخص آيو آھي. اھڙيءَ
طرح ٻئي ۽ ٽئي دروازي تي پڻ ائين ٿيندو آھي. پھرئين دروازي

---

(١) مٿيون بيان ابن بطوطه انھيءَ لاءِ ڏنو آھي، جو مشرقي ملڪن ۾
جڏھن سندس سفر جي واقعن جون خبرون پھتيون، تڏھن ڪيترائي ماڻھو
ان کي سچ نه پيا سمجھن يا مبالغو پيا خيال ڪن؛ تن کي پڪ ڏيڻ
لاءِ ھن ائين لکيو آھي. خود ابن خلدون جيڪو سندس ھمعصر ھو
تنھن کي پڻ سندس بيان ۾ شڪ محسوس ٿيو ھو. ڏسو ”مقدمه ابن
خلدون“. — مترجم.

Marfat.com

جي ٻاھران ھڪ چبوترو ٺھيل آھي، جنھن تي جلاد ويٺا ھوندا
آھن. جڏھن بادشاھ ڪنھن کي مارڻ جو حڪم ڏيندو آھي،
تڏھن ان کي ”محل ھزار ستون“ (ھزار ٿنڀن واري محل) جي
سامھون ماريو ويندو آھي ۽ ان جو سر ٽن ڏينھن تائين ٻھرئين
دروازي جي ٻاھران لٽڪندو رھندو آھي.

ٻھرئين ۽ ٻئي دروازي جي وچ ۾ ھڪ دھليز (ڏيڍي)
آھي، جنھن جي ٻنھي طرفن چبوترا ٺھيل آھن، جن ۾ نوبت ۽
نقارن وارا ويٺا ھوندا آھن، ۽ ٻئي دروازي تي ان دروازي جا
پھريدار ھوندا آھن. ٻئي ۽ ٽئي دروازي جي وچ تي وري ھڪ
وڏو چبوترو ٺھيل آھي جنھن تي نقيب النقبا ويٺو ھوندو آھي.
ان کي ھڪ چمڪندڙ سونيءَ زريءَ لڳل ڪلاھ، جنھن جي
مٿان مور جا کنڀ لڳل ھوندا آھن، پيل ھوندو آھي. ٻين
نقيبن جي چيلھ ۾ ھڪ چمڪندڙ پٽو ٻڌل، مٿي تي سون جو
پٽ لڳل شاشيو (ٽوپ جو قسم) ۽ ھٿ ۾ چانديءَ يا سون جي
مٺي سان چھبڪ ھوندو اٿن.

ٽئي دروازي سان لڳ ھڪ وڏو ديوان خانو ٺھيل آھي،
جنھن ۾ عام ماڻھو ويٺا ھوندا آھن. ٽئين دروازي تي وري منشي
ويٺا ھوندا آھن، جن وٽ ھڪ ڪتاب رکيل ھوندو آھي ۽ ھنن
جو ڪم آھي ته ڪنھن به ماڻھوءَ کي، سندس ڏنلو انھي ڪتاب
۾ درج ڪرڻ کان سواءِ، اندر نه ڇڏين. ھر ھڪ امير جي ساٿين
جي الڳ الڳ داخلا ڪئي ويندي آھي ۽ منشي پنھنجي روزنامچي
۾ لکندا ويندا آھن ته فلاڻي امير سان گڏ ھيترا ماڻھو فلاڻي
وقت آيا. بادشاھ اھو روزنامچو عشا جي نماز کان پوءِ ڏسندو
ھو. ان روزنامچي ۾ دروازن تي جيڪي وھيو واپريو، تنھن جو
مفصل احوال لکيو ويندو ھو. بادشاھ جي پاران ھڪ جو
اھو فرض ھوندو ھو ته اھو روزنامچو بادشاھ جي سامھون پڙھي
لاءِ پيش ڪري.

ھيءُ به دستور ھوندو ھو ته ڪو به امير ٽن ڏينھن ٻيا

Marfat.com

وٽيڪ عرصي تائين ڪنهن سبب جي ڪري يا بنان ڪنهن سبب جي غير حاضر رهندو هو، ته وري بادشاهه جي خاص اجازت تنهن طرح حاصل ڪرڻ کان سواءِ دروازي جي اندر وڃي نه سگهندو هو. جيڪڏهن اهو امير بيماريءَ يا ٻئي ڪنهن خاص سبب ڪري اچي نه سگهندو هو، ته هو جنهن ڏينهن به ايندو هو ته پنهنجي حيثيت مطابق ڪجهه نه ڪجهه تحفو ضرور پاڻ سان آڻي بادشاه جي اڳيان پيش ڪندو هو. اهڙيءَ طرح سان اهو به دستور هوندو هو ته ڪوبه شخص پهريون دفعو جڏهن بادشاهه جي سلامي لاءِ ايندو هو ته به ڪجهه نه ڪجهه تحفي طور ضرور پيش ڪندو هو. جيڪڏهن مولوي هوندو هو ته قرآن شريف يا ٻيو ڪو ڪتاب، فقير ته تسبيح يا مصلو يا ڏنڊڻ، امير وري گهوڙا يا آٺ يا هٿيار. مطلب ته حيثيت آهر سڀئي نذرانا پيش ڪندا هئا.

هن ٽئين دروازي جي اندرئين پاسي هڪ وڏو ميدان آهي، جنهن ۾ هڪ ديوان خانو ٺهيل آهي. ان ديوان خاني جو نالو هزار ستون آهي، ڇو ته ان جي ڇت جيڪا سڄي ڪاٺ جي آهي، سا ڪاٺ جي هڪ هزار ٿنڀن تي بيٺل آهي. انهن ٿنڀن ۽ ڇت تي روغن ڪيل آهي ۽ طرح طرح جا نظارا ۽ ڇٽ انهن تي چٽيل آهن. سڀ ماڻهو هن جي هيٺان اچي ويهندا آهن ۽ عام جلسي وقت بادشاه به اچي اتي ويهندو آهي.

بادشاه جو مجلس عام ۾ ويهڻ جو طريقو

گهڻو ڪري هيءَ مجلس عصر جي نماز کان پوءِ ٿيندي آهي، پر ڪڏهن ڏينهن جي پهرئين وقت ۾ به ٿيندي آهي. بادشاهه جي ويهڻ جي جاءِ خاص مقرر ٿيل آهي، جيڪا ڪجهه بلنديءَ تي ٺهيل آهي ۽ ان تي عمدي قسم جو غاليچو وڇايل هوندو آهي. بادشاهه جي پٺيان هڪ وڏو ٽول ۽ ساڄي ۽ کابي پاسي کان به ننڍا ٽول هوندا آهن، اها بيهڪ اهڙي هوندي آهي،

Marfat.com

جهڙو ڪو ماڻهو قعد جي حالت ۾ ويهندو آهي، ۽ گهڻو ڪري هندستان ۾ اهڙي ئي بيٺڪ استعمال ڪئي ويندي آهي.

جڏهن بادشاهه ويهي رهندو آهي تڏهن سندس ساڄي طرف کان وزير اچي بيهندو آهي ۽ ڪاتب وري وزير جي پٺيان هوندا آهن. انهن جي پٺيان وري حاجب ۽ نائب حاجب هوندا آهن. اڄڪلهه حاجبن جو سردار بادشاهه جو سوٽ ملڪ فيروز آهي. ان جي پٺيان سندس نائب هوندو آهي. ان کان پوءِ خاص حاجب، تنهن کان پوءِ نائب، خاص حاجب ڪليدار ۽ ان جو نائب شريف الحجاب، سيد الحجاب، ۽ انهن سڀني کان پوءِ نقيب، جيڪي تعداد ۾ هڪ سؤ هوندا آهن، بيهي ويندا آهن. جنهن وقت بادشاهه ويهي رهندو آهي، تنهن وقت نقيب بسم الله چوندا آهن. بادشاهه جي پٺيان ملڪ قبولو بيهندو آهي، جنهن جي هٿ ۾ هڪ مورڇل هوندو آهي، جنهن سان هو مکيون هڪليندو آهي.

بادشاهه جي ساڄي ۽ کاٻي پاسي هڪ هڪ سؤ مسلح سپاهي هٿن ۾ ڍالون، تلوارون ۽ تير ڪمان جهليو بيٺا هوندا آهن. ديوان خاني جي ويڪر ۾ کاٻي ۽ ساڄي طرف قاضي القضاة، ان کان پوءِ خطيب الخطباء، پوءِ ٻيا وڏا وڏا فقيهه، پوءِ سيد، پوءِ ٻيا مشائخ، پوءِ بادشاهه جا ڀائر ۽ نائي، انهن کان پوءِ وڏا وڏا امير، پوءِ پرديسي ۽ ڌارين ملڪن جا سفير، ۽ پوءِ فوج جا آفيسر بيهي ويندا آهن. ان کان پوءِ سٺ گهوڙا زينن ۽ لغامن سميت آڻيندا آهن، جن کي تمام عمدا ساز سامان ۽ زيور پهريل هوندا آهن. ڪن جا لغام ۽ پٽا ڪاري ريشم جا ته ڪن جا سفيد ريشم جا هوندا آهن. انهن تي بادشاهه کان سواءِ ٻيو ڪو به سواري نه ڪندو آهي. اهي گهوڙا اڌ ساڄي ۽ اڌ کاٻي طرف اهڙيءَ طرح بيهاريا ويندا آهن، جو جيئن انهن سڀني تي بادشاهه جي نظر پئجي سگهي.

ان بعد پنجاهه هاٿي آڻيندا آهن، جن تي سونيءَ زري سان ريشم جا ڪپڙا پيل هوندا آهن. انهن جي ڏندن (tusks) تي

Marfat.com

لوهي پٽ چڙهيل هوندا آهن. گهڻو ڪري هنن هاٿين کان ڏوهه دار (مجرم) ماڻهن کي مارڻ جو ڪم ورتو ويندو آهي. هر هڪ هاٿيءَ جي مٿان فيلبان هوندو آهي، جنهن جي هٿ ۾ لوهه مان ٺهيل تبرزين (Hook) نالي اوزار هوندو آهي، جنهن سان هو هاٿيءَ کي هڪليندا آهن. انهن هاٿين جي مٿان هڪ ڏيک سان پيتي پڌل هوندي آهي، جنهن ۾ ويهه يا انهن کان ڪجهه گهٽ وڌ، هاٿيءَ جي ويڪر آهر، جنگي سپاهي ويهي سگهندا آهن. هي هاٿي اهڙا ته سيکاريل آهن، جو جنهن وقت حاجب بسم الله چوندو آهي، تنهن وقت هو سر جهڪائي سلام ڪندا آهن. هي هاٿي ٻه اڌ هڪ طرف ۽ اڌ ٻئي طرف قطار ۾ بيهاريا ويندا آهن.

هر هڪ شخص پهريائين بادشاهه وٽ اچي، سلام ڪري، پوءِ وچي پنهنجي مقرر جڳهه تي بيهي رهندو آهي. جڏهن ڪو هندو سلاميءَ تي ايندو آهي ته حاجب ۽ نقيب بسم الله چوڻ جي بدران هداڪ الله (خدا توکي هدايت ڏئي) چوندا آهن. بادشاهه جا غلام هٿن ۾ تلوارون ۽ ڍالون کڻي، ماڻهن جي پٺيان اهڙيءَ طرح بيٺا هوندا آهن، جو ڪو به ماڻهو هنن وٽان لنگهي، اندر وڃي ڪين سگهندو آهي، بلڪ جيڪو به شخص ايندو آهي، سو نقيبن ۽ حاجبن جي بيهڻ واريءَ جاءِ تان لنگهي، پوءِ اندر ايندو آهي.

فصل ٻيو

ٻاهرين ملڪن جي مسافرن جي نذراني رکڻ جو طريقو

جيڪڏهن ڪو ٻاهرئين ملڪ جو ماڻهو بادشاه جي سلاميءَ لاءِ ايندو آهي ته ٻهريائين دروازي تي اطلاع ڪندو آهي. پوءِ سڀ کان اڳ ۾ امير صاحب، انهيءَ جي پٺيان ان جو نائب پوءِ سيد الحجاب، شرف الحجاب هڪ ٻئي جي پٺيان هلندا اچي بادشاه جي خدمت ۾ حاضر ٿيندا آهن ۽ ٽي دفعا جهڪي سلام ڪري، عرض ڪندا آهن ته فلاڻو شخص سلام لاءِ حاضر ٿيو آهي. جڏهن اجازت ملندي آهي تڏهن ان ماڻهوءَ جا تحفا اهڙيءَ طرح رکايا ويندا آهن، جيئن بادشاه جي انهن تي نظر پئجي سگهي. پوءِ حڪم ٿيندو آهي ته تحفا آڻيندڙ کي گهرايو وڃي. پوءِ اهو شخص بادشاه جي ويجهو پهچڻ کان اڳ ئي ٽي دفعا اتي ئي جهڪي سلام ڪندو آهي. پوءِ اتان هلي، حاجبن جي بيهڻ واريءَ جاءِ تي پهچي، وري به اهڙيءَ طرح سلام ڪري، با ادب بيهي رهندو آهي.

جيڪڏهن ڪو وڏو ماڻهو هوندو آهي ته مير حاجب واريءَ صف ۾ اچي بيهندو آهي، نه ته ان جي پٺيان ئي بيهندو آهي. بادشاه هن سان تمام نرمائيءَ ۽ گهڻيءَ مهربانيءَ سان گفتگو ڪندو آهي ۽ سندس مرحبا ڪندو آهي. جيڪڏهن وڏيءَ عزت جو لائق هوندو آهي ته بادشاه سائس هٿ ملائيندو آهي يا

پاڪر پاڻي ساڻس سلندو آهي ۽ هن جي نذراني رڪيل شين مان
ڪي گهرائي ڏسندو آهي، جيڪڏهن ڪو ڪپڙو يا هٿيار هوندو
آهي، ته ان کي ڦيرائي گهيرائي ڏسندو آهي، ۽ ان ماڻهوءَ جي
دل وندڻ لاءِ ان شيءِ جي تعريف ڪندو آهي. پوءِ هن کي مناسب
خلعت ڏني ويندي آهي ۽ ان بعد سندس لياقت آهر ڪيس دستور
موجب مٿي ذوڻارڻ جي رقم ڏيڻ جو حڪم ڏنو ويندو آهي.

سرڪاري ماڻهن جي نذراني پيش ڪرڻ جو طريقو

جڏهن سرڪاري ماڻهو نذرانو پيش ڪندا آهن يا ڪنهن
ملڪ جي ڊيل آڻيندا آهن، ته ڪي سون جا برتن جهڙوڪ تشتريون
يا ڪوئنڊا يا اهڙي قسم جون ٻيون شيون ۽ سون جون سرون،
جن کي خشت به ڪري چوندا آهن، ڍهرائي ڪٺي ايندا آهن.
فراش جيڪي بادشاهه جا غلام هوندا آهن، انهن مان هڪ هڪ
شيءِ يا سر هٿ ۾ ڪٺي، بادشاهه جي سامهون اچي بيهندا آهن.
جيڪڏهن ڪو هاٿي نذراني لاءِ آڻيندا آهن، ته اهو هاٿي به اتي
پيش ٿيندو آهي. ان کان پوءِ ساز ۽ سامان سان گهوڙا، خچر
۽ اٺ، جن تي مال متاع لڏيل هوندو آهي، پيش ڪيا ويندا آهن.
جڏهن بادشاهه دولت آباد مان موٽي آيو هو، تڏهن وزير
خواجه جهان شهر بيانه مان ٻاهر نڪري، اهڙيءَ ترتيب سان پيش
ڪيو هو، جهڙيءَ طرح هيٺئر مٿي بيان ڪيو اٿم. انهيءَ نذراني ۾
هن هڪ ٿالهي ياقوتن جي، هڪ ٿالهي زمردن جي ۽
هڪ ٿالهي موتين سان ڀريل پيش ڪيون هيون. ان موقعي تي
عراق جي بادشاهه سلطان ابو سعيد جو سوٽ حاجي ڪائون به
موجود هو. بادشاهه ان نذراني جو ڪجھ حصو هن کي بخشي ڇڏيو
هو، جنهن جو بيان اڳتي ڪنهن موقعي تي ڪندس.

عيد نماز لاءِ جلوس ڪڍڻ جي رسم

عيد واريءَ رات بادشاهه پنهنجي طرفان اميرن، وزيرن،

مصاحبن، مسافرن، منشين، حاجبن، نقيبن، آفيسرن، غلامن ۽ اخبار
نويسن ڏانهن سندن مرتبي آهر هڪ هڪ خلعت موڪليندو
آهي. جڏهن صبح ٿيندو آهي تڏهن هاٿي سينگاريا ويندا آهن، جن
تي سون ۽ هيرا جواهر لڳل ريشمي جهاپا ۽ جهولڙا وڌا ويندا
آهن. انهن مان هڪ سؤ هاٿي خاص بادشاهه جي سواريءَ جا هوندا
آهن. انهن سڀني تي هيرن ۽ جواهرن سان جڙيل ريشمي ڇٽ
لڳل هوندا آهن. هر هڪ ڇٽ جي وچين ڏنڊي خاص سون
جي هوندي آهي.

هر هڪ هاٿيءَ تي هڪ جواهرات سان جڙيل ريشمي گدي
رکي ويندي آهي. هڪ هاٿيءَ تي بادشاهه سواري ڪندو آهي.
سندس اڳيان هڪ سينگاريل زين، جنهن تي به هيرا ۽ جواهر
مڙهيا ويندا آهن، هوندي آهي، جنهن تي هڪ چنڊ تاري
وارو پرچم لهرايو ويندو آهي. بادشاهه جي هاٿيءَ جي اڳيان،
غلام ۽ پيا نوڪر چاڪر پيرين پيادا هلندا آهن، جن مان
هر هڪ جي مٿي تي ٽوپ ۽ سوني زري لڳل ڪمر پٽا،
جن مان ڪن تي جواهرات به لڳل هوندا آهن، پهريل هوندا
آهن. بادشاهه جي اڳيان ٽي سؤ ڪن جي تعداد ۾ نقيب پڻ هوندا
آهن، جن جي مٿي تي مخملي ڪلاه، سون لڳل ڪمر پٽا ۽
هٿن ۾ سوني مٺين سان ڇهڪ هوندا آهن. صدر جهان قاضي القضاة
ڪمال الدين غزنوي، صدر جهان قاضي القضاة ناصر الدين خوارزمي
۽ ٻيا سڀ قاضي، ۽ بلند مرتبي جا غير ملڪي ماڻهو جيئن تہ
عراقي، خراساني، شامي، مصري، مغربي وغيره سڀ هاٿين تي
سوار ٿيندا آهن.

هت سڀني غير ملڪي ماڻهن کي گهوٽو ڪري خراساني
ڪري سڏيندا آهن. مؤذن پڻ هاٿين تي چڙهندا آهن ۽ تڪبيرون
هڻندا هلندا آهن. بادشاهه جي سواري مٿين نموني سان شاهي محل
جي دروازي مان ٻاهر ايندي آهي. لشڪر ٻاهر منتظر بيٺو هوندو

آهي ۽ هر هڪ امير پنهنجو لشڪر وٽي الڳ الڳ بيٺو هوندو آهي. هرهڪ لشڪر وٽ پنهنجي پنهنجي ٻئنڊ (نغارن ۽ شرنائن سان) هوندي آهي. سڀ کان پهريائين بادشاهه جي سواري اڳتي وڌندي آهي. بادشاهه جي اڳيان اهي ٽي ماڻهو هوندا آهن جن جو مٿي بيان ڪيو اٿم، ۽ قاضي ۽ موذن تڪبيرون هڻندا هلندا آهن. بادشاهه جي پٺيان وري ٻئنڊ باجي وارا هوندا آهن ۽ انهن جي پٺيان سندس خدمتگار هلندا آهن. پوءِ بادشاهه جي ڀاءُ مبارڪ خان جي سواري، سندس لشڪر ۽ ٻئنڊ باجي وارن سميت. اهڙيءَ طرح ساڻ ان کان پوءِ بادشاهه جي ڀائٽي بهرام خان جي سواري، ان کان پوءِ بادشاهه جي سوٽ ملڪ فيروز جي سواري، پوءِ وزير جي سواري، پوءِ ملڪ مجير بن ذرالرجا جي سواري، ۽ پوءِ ملڪ قبولہ جي سواري.

هي امير (ملڪ قبولہ) بادشاهه جو تمام گهڻو پيارو ۽ دادلو آهي ۽ بادشاهه تي گهڻي حجت رکندو آهي ۽ تمام وڏو دولتمند پڻ آهي. سندس ديوان، ملڪ علاءُ الدين مصري، جيڪو ابن سرشي جي نالي سان مشهور آهي، مون سان ڳالهيون ڪندو هو ته رکيو سندس لشڪر ۽ نوڪرن چاڪرن جو ساليانو خرچ ڇٽيهه لک رپيا اچي ويندو آهي. ان کان پوءِ ملڪ نڪبہ جي سواري، پوءِ ملڪ بغرا جي سواري، پڻ ملڪ مخلص جي سواري، پوءِ قطب الملڪ جي سواري، جن ساڻ هر هڪ سان گڏ سندن لشڪر ۽ ٻئنڊ باجا وڄائيندڙ هوندا آهن. هي ماڻهو، جن جي سواريءَ جو مون بيان ڪيو آهي، سي وڏا امير ليکيا ويندا آهن ۽ هميشه بادشاهه جي خدمت ۾ رهندا آهن. عيد جي ڏينهن هو سڀ بادشاهه سان گڏ ٻئنڊ باڄن سميت گڏجي ويندا آهن، ۽ باقي ٻيا امير اڪيلا پنهنجي ٻئنڊ باجي ۽ لشڪر جي، گڏجي ويندا آهن، چاڪاڻ ته اهي درجي ۾ گهٽ هوندا آهن. عيد جي ڏينهن هر هڪ شخص پنهنجي گهوڙي تي زره پوش سوار ٿي، جلوس ۾ شامل ٿيندو آهي.

•

جڏهن بادشاه عيدگاه جي دروازي تي پهچندو آهي، تڏهن
اتي ترسي، حڪم ڪندو آهي ته قاضي، مؤذن، وڏا امير ۽
وڏي مرتبي وارا غير ملڪي ماڻهو پهريائين اندر داخل ٿين.
تنهن کان پوءِ بادشاه لهي اندر ويندو آهي. پوءِ امام نماز شروع
ڪرڻ کان اڳ ۾ خطبو پڙهندو آهي. جيڪڏهن بقر عيد هوندي
آهي ته هڪ اٺ آڻيندا آهن، جنهن کي بادشاه رمح سان، جنهن
کي نيزو ڪري چوندا آهن، نحر (قرباني) ڪندو آهي. هن
قرباني ڪرڻ کان اڳ بادشاه پنهنجي ڪپڙن جي مٿان هڪ
ريشمي ڪپڙو ڏيڪندو آهي، جيئن رت لڳڻ ڪري ڪپڙا خراب
نه ٿين. هن قربانيءَ کان پوءِ هو هاٿيءَ تي سوار ٿي محل ڏانهن
واپس ايندو آهي.

عيد جي مجلس ۽ تخت وغيره جو بيان

عيد جي ڏينهن سڄي ديوان خاني ۾ گلم ۽ غاليچا وڇائي،
ان کي طرح طرح جي نمونن سان سينگاريو ويندو آهي. ۽ ديوان خاني
جي ڪشادي اڱڻ ۾ بارڪة (بارگاه) (١) لڳائي ويندي آهي.
اها بارڪ اصل ۾ هڪ وڏو تنبو ٿيندو آهي، جنهن کي تمام مضبوط
ٿنڀن تي بيهاريو ويندو آهي ۽ ان جي چئني طرفن کان ننڍا ننڍا
تنبو لڳايا ويندا آهن. ازانسواءِ اتي ريشم مان تيار ڪيل ننڍڙا
وڻ پڻ لڳايا ويندا آهن، جن ۾ رنگا رنگي ريشمي ننڍڙا گل
هوندا آهن. سڄي ديوان خاني ۾ انهن وڻن جون ٽي قطارون
لڳايون وينديون آهن. ٻن ٻن وڻن جي وچ تي هڪ سون جي
ڪرسي رکيل هوندي آهي، جنهن جي مٿان رومال سان ڍڪيل

(١) بارڪة: ”آئين اڪبري“ جي پهرئين جلد ۾ صفحي ٣٣ تي هڪ بارڪ
جي شڪل ڏيکاري ويئي آهي. ابوالفضل لکي ٿو ته وڏي بارگاه جي
هيٺان اٽڪل ڏهه هزار کن ماڻهو ويهي سگهن ٿا ۽ ان کي هڪ هزار
فراش (غلام) ستن ڏينهن جي عرصي ۾ کڙو ڪري سگهن ٿا. ساري
بارگاه جي ناهڻ تي گڏت ۾ گهٽ ڏهه هزار رپيا خرچ اچي ٿو، پر
جيڪڏهن زري، زربفت ۽ مخمل جو ڪم هجيس ته ان کان گهڻو وڌيڪ
خرچ اچيس ٿو. — مترجم

Marfat.com

هڪ گدي رکي ويندي آهي. ديوان خاني جي وچ تي وري هڪ وڏو تخت رکيو ويندو آهي.

هيءُ تخت خاص سون جو ٺهيل آهي، جنهن ۾ جواهرات لڳل هوندا آهن. ان جي ڊيگهه ٣٢ هٿ ۽ ويڪر ان جي اڌ جيتري. ان جا ٽڪرا الڳ الڳ هوندا آهن. جڏهن ان کي ديوان خاني ۾ لڳائڻو هوندو آهي، تڏهن جدا جدا ٽڪرا کڻندي اهو تخت ٺاهيو ويندو آهي. انهن ٽڪرن کي ڪيترائي ماڻهو کڻندا آهن. ان جي مٿان وري هڪ ڪرسي رکي ويندي آهي، جنهن جي مٿان ڇٽ هوندو آهي. بادشاه جڏهن تخت تي ويهندو آهي، تڏهن نقيب ۽ حاجب بسم الله چوندا آهن. پوءِ هڪ هڪ ماڻهو سلام لاءِ اڳتي وڌندو رهندو آهي. سڀ کان پهريائين قاضي، خطيب، عالم، سيد، مشائخ ۽ بادشاه جا عزيز قريب اڳتي وڌندا آهن. انهن کان پوءِ غير ملڪي ماڻهو، پوءِ وزير، پوءِ فوج جا وڏا وڏا آفيسر، پوءِ ڇوٽا ڇوٽا غلام ۽ پوءِ فوج جا سردار وغيره وڌندا ايندا آهن. اهڙيءَ طرح سان (واري واري سان ايندي) هر هڪ ماڻهو سهوليت سان سلام ڪري واپس اچي پنهنجي جاءِ وٺندو آهي.

هيءُ به دستور آهي ته عيد جي ڏينهن، اهي ماڻهو جن کي جاگيرون ۽ ڳوٺ وغيره مليل آهن، سي ڪجهه اشرفيون هڪ رومال ۾ ٻڌي، جنهن تي پيش ڪرڻ واري جو ٿالهو لکيل هوندو آهي، سون جي وڏن ٿالهن ۾، جيڪي انهيءَ مطلب لاءِ ٺهرايا ويا آهن، وجهندا ويندا آهن. اهڙيءَ طرح سان تمام گهڻو مال گڏ ٿي ويندو آهي، جنهن مان بادشاه جنهن کي چاهي، تنهن کي انعام ڏيندو ويندو آهي. جڏهن سلام ختم ٿيندو آهي، تڏهن کاڌو آڻيندا آهن.

عيد جي ڏينهن، برج جي شڪل جهڙي، خالص سون مان ٺهيل هڪ وڏي چلهه آڻي رکندا آهن. ان جا به الڳ الڳ ٽڪرا هوندا آهن، جيڪي ٻاهران آڻي، انهن کي ڳنڍي، اها ٺاهي رکندا آهن. ان ۾ ٽي عدد خانا ٿيندا آهن، جن ۾ فراش (غلام)

Marfat.com

اندر وجي، عود، الائچي ۽ مشڪ عنبر جلائي ڇڏيندا آهن. انهن جي خوشبوءِ سان سڄو ديوان خانو واسجي ويندو آهي. غلامن جي هٿن ۾ وري گلابدانيون هونديون آهن، جن سان هو حاضرين مجلس تي گلاب ۽ ٻين گلن جا عرق ڇڙڪائيندا رهندا آهن. هيءُ وڏو تخت ۽ ڇلهه (معجزة العظمي) فقط عيد جي ڏينهن ئي ٻاهر ڪڍيا ويندا آهن.

عيد کان پوءِ بادشاهه هڪ ٻئي تخت تي ويهندو آهي، جو ٻه سون سان تهيل هوندو آهي. اها مجلس بارگاهه ۾ ٿيندي آهي. بارگاهه جا ٽي دروازا ٿيندا آهن، جن جي اندر بادشاهه ويهندو آهي. پهرئين دروازي تي سرتيز عمادالملڪ، ٻئي دروازي تي ملڪ نڪبه ۽ ٽئين دروازي تي يوسف بغرا ويهندا آهن. بادشاهه جي ساڄي ۽ کاٻي طرف وري ٻيا امير بيٺا هوندا آهن. بارگاهه جو ڪوتوال ملڪ طغي آهي، جنهن جي هٿ ۾ سون جو لڪڻ ۽ ان جي نائب جي هٿ ۾ چانديءَ جو لڪڻ هوندو آهي. هي ٻئي درٻارين کي پنهنجي پنهنجي جاءِ تي ويهاريندا ۽ سڌن صفون سڌيون ڪندا رهندا آهن. وزير ۽ ڪاتب انهن جي پٺيان بيٺا هوندا آهن، ۽ اهڙيءَ طرح سان حاجب ۽ نقيب به پنهنجي مقرر جاين تي هوندا آهن.

ان کان پوءِ راڳ ۽ ناچ وارا ايندا آهن. سڀ کان اول هندو راجائن جون ڌيئون، جيڪي لڙائيءَ يا جنگ کان پوءِ قيد ڪري آنديون وينديون آهن، اچي نچنديون ۽ راڳ ڳائينديون آهن. انهن کي بادشاهه پنهنجي ويجهن عزيزن، ناٺين ۽ شهزادن ۾ اني ٿي ورهائي ڇڏيندو آهي. هيءَ مجلس عصر جي وقت کان پوءِ ٿيندي آهي. عيد جي ٽئين ڏينهن، بادشاهه جي عزيزن خويشن جا نڪاح وغيره ٿيندا آهن ۽ کين جاگيرون انعام ۾ ملنديون آهن. چوٿين ڏينهن غلامن کي آزاد ڪيو ويندو آهي، پنجين ڏينهن ٻانهيون آزاد ڪيون وينديون آهن، ڇهين ڏينهن ٻانهن ۽ ٻانهين جون شاديون ۽ نڪاح ٿيندا آهن ۽ ستين ڏينهن عام طرح سان خير خيرات ڪئي ويندي آهي.

فصل ٽيون

بادشاهه جي سفر ڏان واپسيءَ جو جلوس

بادشاهه جڏهن سفر تان واپس ايندو آهي، تڏهن هاٿين کي سينگاريو ويندو آهي ۽ سورنهن هاٿين تي سورنهن زريءَ ۽ جواهرات سان جڙيل ڇٽ لڳايا ويندا آهن، ۽ غلام سندس اڳيان جواهر ۽ موتين سان جڙيل ڪپڙو کڻي هلندا آهن. ازانسواءِ ڪاٺ جا ڪيترين ئي منزلن جا برج ٺاهيندا آهن، جن کي ريشمي ڪپڙا ويڙهي ڇڏيندا آهن، جن ۾ هرهڪ منزل تي ٻانهيون Slave girls هار سينگار ڪري، موجود رهنديون آهن. هرهڪ برج جي وچ ۾ هڪ چمڙي جو حوض ٺهيل هوندو آهي، جنهن ۾ ٿڌو شربت پيل هوندو آهي. هي غلام زاديون هرهڪ ماڻهوءَ، شهري توڙي پرديسي مسافر، کي انهيءَ حوض مان پاڻي پياريندڀون رهنديون آهن؛ جڏهن اهي پاڻي پي بس ڪندا آهن، تڏهن انهن کي يڪدم پان ۽ سوپاريون کائڻ لاءِ ڏينديون آهن.

شهر کان شاهي محل تائين رستي جي ٻنهي طرفن ديوارن کي ريشمي ڪپڙن سان سينگاري ڇڏيندا آهن، ۽ اهڙيءَ طرح انهيءَ رستي تي به ريشمي ڪپڙي جو فرش وڇايو ويندو آهي، جنهن تان بادشاهه جو گهوڙو هلندو آهي. بادشاهه جي اڳيان هزارين غلام هلندا آهن ۽ پٺيان فوج هلندي ايندي آهي. ڪن وقتن تي مون اهو به ڏٺو آهي ته هاٿين تي ٽي يا چار ننڍيون منجنيقون چاڙهي ڇڏيندا آهن، جن جي وسيلي دينار ۽ درهم ماڻهن ڏانهن اڇلائيندا رهندا آهن. اها دينارن ۽ درهمن جي

ورڪا (وس) شهر جي دروازي کان شاهي محل تائين جاري رهندي آهي.

بادشاه جو خاص دستر خوان

بادشاه جي محل ۾ ٻن قسمن جا دستر خوان ٿيندا آهن، هڪ خاص ٻيو عام. خاص اهو آهي، جنهن مان بادشاه خود نوش فرمائيندو آهي ۽ جنهن ۾ رڳو خاص خاص امير، بادشاه جو سوٽ فيروز، عمادالملڪ سر تيز ۽ مير مجلس يا غير ملڪي ماڻهن مان ڪو جنهن تي بادشاه کي خاص نوازش ڪرڻ منظور هوندي آهي، شرڪت ڪندا آهن. ڪنهن وقت، جيڪڏهن بادشاه کي حاضرين مجلس مان ڪنهن تي خاص مهرباني ڪرڻي هوندي آهي، ته پاڻ هڪ پليٽ کڻي، ان تي هڪ ماني رکي، پنهنجي هٿن مان ان شخص کي ڏيندو آهي. اهو شخص وري اها پليٽ کابي هٿ مان وٺي، ساڄي هٿ سان ڏگهو سلام ڪندو آهي.
ڪڏهن انهيءَ خاص دستر خوان مان ڪنهن غير حاضر شخص لاءِ پڻ کاڌو موڪليو ويندو آهي، ته هو به اهڙي طريقي سان اهو کابي هٿ ۾ وٺي ساڄي سان سلام ڪندو اهي، جيئن حاضر ماڻهو ڪندا آهن. ۽ پوءِ جيڪي به ٻيا ماڻهو اتي موجود هوندا آهن انهن سان گڏجي اهو کاڌو کائيندو آهي. مان پاڻ به انهيءَ خاص دستر خوان ۾ ڪيترائي ڀيرا شريڪ ٿيو آهيان. هن خاص دستر خوان ۾ ڏهاڪو کن ماڻهو شامل ٿيندا آهن.

بادشاه جو عام دستر خوان

هن دستر خوان جو کاڌو شاهي باورچي خاني مان آندو ويندو آهي. ان جي اڳيان نقيب هلندا آهن جيڪي بسم الله چوندا ايندا آهن ۽ انهن سڀني جي اڳيان وري نقيب النقباء هوندو آهي، جنهن جي هٿ ۾ سونو لڪڻ ۽ سندس نائب جي هٿ

۾ چانديءَ جو ڪٽڻ هوندو آهي. جڏهن اهي چوٿين دروازي تائين ايندا آهن تڏهن جيڪي به ماڻهو اتي حاضر هوندا آهن سي سندن آواز ٻڌي، اتي بيهندا آهن. رڪو بادشاه ويٺو هوندو آهي. باقي ٻيا سڀ اٿندا آهن. پوءِ ڪاڏو زمين تي رکي، سڀ نقيب قطار ٻڌي، هڪ طرف بيهي ويندا آهن. بادشاه جي تعريف سندن سردار ڪندو آهي ۽ هيٺ نمي زمين چمندو آهي. اهڙيءَ طرح سڀ نقيب ۽ سڀ حاضرين نمي زمين چمندا آهن.

اهو به دستور آهي ته هن موقعي تي جيئن ئي نقيب جو آواز ٻڌڻ ۾ ايندو آهي، تيئن جيڪو ماڻهو هلندڙ هوندو آهي سو اتي جو اتي بيهي ويندو آهي ۽ جيڪو ويٺل هوندو آهي سو اٿي ئي ڇمي ويندو آهي. نقيب ۽ سندس نائب جي تعريف ختم ٿيڻ کان اڳ ڪو به شخص نه ئي چري پري سگهندو آهي نه وري ڪو آواز وات مان ڪڍي سگهندو آهي. پوءِ سڀ ويهي ويندا آهن ۽ سڀ بادشاه جي اڳيان نمي زمين چمندا آهن. منشي وري سڀني حاضرين جا نالا لکي ڇڏيندو آهي. نالا سڀني جا لکيا ويندا، توڙي بادشاه کي انهن ماڻهن جي هجڻ جي خبر به هجي. پوءِ بادشاه جي ڇوڪرن مان هڪ، اها نالن جي لسٽ بادشاه وٽ کڻي ويندو آهي، جنهن کي ڏسي بادشاه حڪم ڏيندو آهي ته اڄ فلاڻو امير ماني کارائي.

سندن کاڌي ۾ ڪڪڪ جون مانيون، پڪل گوشت، چانور، مرغ ۽ سنبوسا وغيره هوندا آهن، جن جو مان اڳتي تفصيل سان بيان ڪري آيو آهيان. دسترخوان جي وچ تي قاضي، خطيب، فقير، سيد ۽ مشائخ هوندا آهن. انهن کان پوءِ بادشاه جا عزيز ۽ وڏا وڏا امير حيثيت آهر ويهندا آهن. هر هڪ ماڻهوءَ جي ويهڻ جي جاءِ مقرر هوندي آهي، جيڪا کيس معلوم هوندي آهي، ۽ ان ۾ ڪنهن به قسم جي تڪليف ڪانه ٿيندي آهي. جڏهن سڀ ماڻهو ويهي ويندا آهن تڏهن شربدار ايندا آهن، جن جي

ھٿن ۾ سون، چاندي، ٽامي ۽ شيشي جا پيالا شربت سان ڀريل ھوندا آھن. جڏھن سڀ شربت پي بس ڪندا آھن، تڏھن حاجب بسم الله چوندا آھن. ان وقت سڀ ڪاڌو شروع ڪندا آھن.

ھر ھڪ ماڻھوءَ جي اڳيان قسم قسم جا طعام ۽ ھڪ وڏي پليٽ رکيل ھوندي آھي. ھڪ پليٽ ۾ ٻه ماڻھو ڪڏھن به نه کائيندا آھن، بلڪ سڀ الڳ الڳ کائيندا آھن. ڪاڌي کان پوءِ فقاع، قلعي جي پيالن ۾، آڻيندا آھن، جنھن کي حاجب جي بسم الله چوڻ تي پيئڻ شروع ڪندا آھن. ان کان پوءِ پان ۽ سوپاريءَ جون ٿالھيون آڻيندا آھن جن مان ھر ھڪ ماڻھوءَ کي مٺ ڪڻ سوپاريون ۽ پندرھن پان ريشمي ڌاڳي سان ٻڌل ھيل ڏيندا ويندا آھن. پان وغيره جي ورھاست ختم ٿيڻ تي حاجب وري بسم الله چوندا آھن، ته يڪدم سڀ اٿي بيھي رھندا آھن. امير جيڪو ڪاڌو کارائڻ تي مقرر ڪيو ويندو آھي، سو نمي زمين چمندو آھي، ۽ پوءِ سڀ حاضرين به اھڙيءَ طرح زمين چمي، ھليا ويندا آھن. ھيءُ ڪاڌو ڏينھن ۾ ٻه دفعا ٿيندو آھي، ھڪ ظھر جي وقت کان اڳ ۽ ٻيو عصر جي وقت کان پوءِ.

—

باب پنجون

فصل ٻهريون

بادشاهہ جي سخاوت ۽ نيڪي

مان هن بادشاهہ جي سخاوت جي باري ۾ صرف اهو بيان ڪندس، جو مون پاڻ ڏٺو آهي، ۽ خداوند ڪريم ٿو ڄاڻي تہ جيڪي بہ مان بيان ٿو ڪريان سو يمن، خراسان ۽ فارس جا سڀ ماڻهو ڄاڻن ٿا ۽ انهن جي شاهدي ئي منهنجي سچيءَ حقيقت کي ثابت ڪرڻ لاءِ ڪافي آهي. مسافرن ۽ پرديسين تي هن جيڪي مهربانيون ڪيون، تن جي باري ۾ هنن ملڪن جي گهر گهر کي ڄاڻ آهي. هو غير ملڪين جو تمام گهڻو قدر ڪندو آهي ۽ انهن کي هندستانين تي ترجيح ڏيندو آهي، ڪين جاگيرون، انعام ۽ وڏا وڏا عهدا عطا ڪندو آهي. ازانسواءِ هن جو حڪم آهي تہ ڪنهن بہ غير ملڪيءَ کي ڌاريو نہ سمجهيو وڃي، بلڪ ان کي عزيز ڪري مخاطب ڪيو وڃي، ڇاڪاڻ تہ هن جي خيال موجب غير ملڪي ماڻهوءَ کي ڌاريو سڏڻ هن جي دل شڪني ڪرڻي آهي.

بادشاهہ جو شهاب الدين گازرونيءَ کي بخشش ڏيڻ جو قصو

گازرون٭ شيراز جي ڀرسان هڪ شهر آهي، تنهن جو هڪ وڏو واپاري پرويز نالي هوندو هو، جنهن کي ملڪ التجار بہ ڪري ڇوندا هئا. شهاب الدين هن جو گهرو دوست هوندو هو،

Marfat.com

ملڪ پرويز کي بادشاه جي طرفان کنڀات جو شهر جاگير ۾ مليل هو ۽ بادشاه هن سان وعدو ڪيو هو ته هو کيس وزارت جو عهدو پڻ ڏيندو. هن پنهنجي دوست شهاب الدين کي گهرائي ورتو ۽ هن جي ٻهچڻ تي کيس چيائين ته بادشاه جي لاءِ نذر تيار ڪر. هو ريشمي ۽ ڪيمخواب مان ڳاڻ ۽ ٻوٽن جي زرين سان ڀرت ڀريل تنبو ۽ تولان، ٻيو سامان ۽ خچر وغيره ۽ ٻيون تمام قيمتي ۽ اعليٰ قسم جون شيون تيار ڪرائي، پنهنجي دوست ملڪ التجار وٽ کڻي آيو، جو اڳئي پنهنجي ملڪ جي ڍل ۽ نذر تيار ڪيو ويٺو هو.

هوڏانهن بادشاه جي وزير خواجه جهان کي اها خبر هئي ته بادشاه پرويز کي وزارت جي عهدي ڏيڻ جو سائس وعدو ڪيو آهي. هيءَ ڳالهه کيس تمام ناگوار لڳي، ۽ چاڪاڻ ته هن کان اڳ کنڀات ۽ گجرات کيس جاگير ۾ مليل هئا ۽ اتي جي ماڻهن سان هن جو دلي تعلق رهندو هو، جن مان گهڻا اهڙا هندو هوندا هئا، جن جو بادشاه سان تڪرار هلندو هو. انهن سان ڪن کي هن، يعني خواجه جهان، اشارو ڪري ڇڏيو ته ملڪ التجار کي رستي ۾ ئي ختم ڪيو وڃي. تنهنڪري جڏهن ملڪ التجار نذر ۽ ڍل وغيره کڻي دارالخلافه ڏانهن راهي ٿيو ۽ هڪ ڏينهن، ٻهر کن ڏينهن چڙهئي جو ٻيرن جي وقت هڪ منزل تي لهي سڀ پنهنجي ضرورت کان فارغ ٿيڻ ۾ مشغول هئا ۽ کي ته سمهي پيا، تڏهن اوچتو هندن جو هڪ وڏو ڪٽڪ اچي هنن تي ڪڙڪيو.

ملڪ التجار قتل ٿي ويو ۽ هن جو سڀ مال لٽيو ويو، پر ڍل ۽ سرڪاري نذر جو خزانو به اهي هندو کڻي ويندا رهيا. شهاب الدين جو به سڀ سامان لٽجي ويو. مگر سندس جان بچي ويئي. بادشاه جي اخبار نويسن سچي حقيقت بادشاه کي لکي، جنهن جو حڪم آيو ته نهروال جي خزاني مان هن (شهاب الدين) کي ٽي هزار دينار ڏنا وڃن، جيئن هو پنهنجي ملڪ واپس وڃي

سگهي. شهاب الدين کي جڏهن هيءُ حڪم پهتو ويو تڏهن هن
چيو ته مان پادشاه جي زيارت لاءِ نڪتو آهيان، تنهنڪري ضرور
وڃي هن جي چائنٽ چمندس. بادشاه ڏانهن هن جو اهو جواب
لکيو ويو، جنهن تي بادشاه ڏاڍو خوش ٿيو ۽ اجازت ڏنائين ته
شهاب الدين پلي دارالخلافه ڏانهن هليو اچي. جنهن ڏينهن هو
دارالخلافه ۾ پهتو، تنهن ڏينهن اسان کي به بادشاه جي سامهون
پيش ٿيڻو هو، تنهنڪري هو به اسان سان گڏجي هليو هو.
بادشاه اسان کي خلعتون ڏنيون ۽ ترسڻ لاءِ چيائين ۽ شهاب الدين
کي به گهوڙي ڪجهه ڏنائين. ان کان پوءِ بادشاه حڪم ڏنو ته
مون (ابن بطوطه) کي ڇهه هزار تنڪا ڏنا وڃن. ۽ انهيءَ ڏي
ڏينهن شهاب الدين جي باري ۾ دريافت ڪيائين ته هو ڪٿي
آهي. جنهن تي بهاءالدين ابن فلڪي چيو ته "آخوند عالم نميد انم"
معني خبر ڪانه اٿم، پر پوءِ چيائين ته "شنيدم زحمت دارد"
معني پڌو اٿم ته هو بيمار ٿي پيو آهي. تنهن تي بادشاه فرمايو
ته "برو همين زمان در خزانت يک لک تنکه زر بگيري و پيش
او ببري. تا دل او خش (خوش)، يعني ته هن ئي وقت خزاني
۾ وڃي، هن کي هڪ هزار تنڪا سون جا ڏيئي، هن کي خوش
ڪيو وڃي.

اهو به حڪم ڏنائين ته هندستان ۾ تيار ٿيل جيڪو به سامان
هن کي وڻي سو خريد ڪري ۽ جيستائين هن جي خريداري
جاري رهي، ان وقت تائين ڪوبه شخص خريداري نه ڪري.
ازانسواءِ بادشاه جي حڪم موجب ٽي جهاز سامان سان پيرڻ ۽
راه خرچ لاءِ پيسا پڻ کيس ڏنا ويا.

جڏهن شهاب الدين هرمز پهتو، تڏهن اتي پنهنجي لاءِ هڪ
وڏو عاليشان گهر تيار ڪرايائين. انهيءَ شهاب الدين کي مون
وري شيراز ۾ ڏٺو، ته اتي هو سلطان ابو اسحاق جي بخشش جو
طلبگار لڳو ويٺو هو، جو ته ان وقت هو پنهنجو سڀ ڪجهه.

خرچ ڪري بلڪل صفائيءَ تي ويٺو هو. هندستان جي دولت (١) جو حال هي آهي، جو ڌاريائين ته اها دولت هن ملڪ مان ٻاهر وڃي نٿي سگهي. پر جي ڪٿي اها وڃي به ته خدا تعاليٰ وري اُتي ڪٿي وينڌڙ تي اهڙي ڪا آفت نازل ٿو ڪري، جو اها هن وٽ اصل نٿي رهي سگهي. اهڙيءَ طرح سان شهاب الدين جي بيشمار دولت به سندس پاڻئين ۽ هرمز جي بادشاهه جي وچ ۾ هلندڙ تنازعي ۾ بلڪل ختم ٿي ويئي.

شيخ الشيوخ رڪن الدين کي بخشش

هڪ دفعي بادشاهه، مصر جي خليفي ابوالعباس ڏانهن تحفا وغيره موڪلي، درخواست ڪئي ته کيس سنڌ ۽ هندستان تي حڪومت ڪرڻ جو اجازت نامو موڪليو وڃي. اصل ۾ هيءَ درخواست فقط اعتقاد جي ڪري موڪلي ويئي هئي. جنهن تي خليفي ابوالعباس هڪ اجازت نامو شيخ الشيوخ رڪن الدين جي هٿان ڏياري موڪليس. جڏهن شيخ رڪن الدين دارالخلافه ۾ پهتو، تڏهن بادشاهه سندس استقبال تمام شاندار نموني سان ڪيو ۽ ڪاٻه

---

(١) ابن بطوط جو اهو خيال بلڪل غلط آهي. ٿي سگهي ٿو ته کيس پنهنجو ڪو تجربو هجي، جو جڏهن هندستان مان پنهنجي ملڪ موٽيو ٿي ويو، تڏهن هن کي ڦري بلڪل ڪنگال ڪري ڇڏيو ويو هو- جنهن جو تفصيل سان ذڪر ديباچي ۾ ڪيل آهي. شايد پنهنجي دل خوش ڪرڻ لاءِ ٻاهو خيال آٽي پنهنجي دل ٺاري اٿس، ۽ شهاب الدين جو مثال به کيس دل سان لڳو ٿو پائنجي، تنهن ته هيڪاري سندس خيال کي وڌيڪ پختو ڪيو آهي ۽ دل جو ارمان نڪري ويو اٿس. ورنه انگريز جو هيتر ايترا شاهوڪار آهن، سي ڪيئن ٿيا؟ هنن پنهنجي هندستان جي ٢٠٠ سالن جي دوران حڪومت ۾ جيڪو هندستان جو خزانو لٽيو سا سڀني کي خبر آهي. ابن بطوط ۽ ٻين مؤرخن جي روايت موجب هندستان ڪيڏو نه شاهوڪار ملڪ هو، جنهن ۾ ڪيترا هيرا، جواهر، قيمتي پٿر ۽ سون چاندي هئا. اهي سڀ مال هو پنهنجي ملڪن ۾ کڻي ويا، ۽ اهو سڄو مال ۽ سامان ڪين ڦٻي ويو ۽ هو دنيا جا وڏي ۾ وڏا تاجر بنجي ويا. — مترجم

Marfat.com

ڪسر نه ڇڏيائين. ازانسواءِ هو جڏهن به بادشاهه وٽ سلامَ لاءِ ايندو هو ته بادشاهه اٿي بيهي ڪيس ادب سان ملندو هو. تنهن کان سواءِ هن کي جيڪي ڪجهه بخشش ۾ ڏنائين تنهن جو ته حساب ئي ڪونهي. رڳو گهوڙا جيڪي ڪيس ڏنائين، سي به سون جي سنجن ۽ سامانن سوڌا هئا. نه رڳو ايترو پر بادشاهه ڪيس اهو پڻ حڪم ڏنو هو ته موٽندي جڏهن هو جهاز تان لهي خشڪيءَ تي هلڻ شروع ڪري، تڏهن گهوڙي کي نعل به سون جا هڻائي.

پوءِ شيخ صاحب ڪيترائي ڏينهن راهي ٿيو، جتان جهاز ۾ چڙهي ڪيس پنهنجي ملڪ ڏانهن وڃڻو هو. رستي تي قاضي جلال الدين بغاوت ڪري ابن الڪرمي ۽ شيخ رڪن الدين کي ڦري هليو ويو. شيخ صاحب جان بچائي اچي بادشاهه جي دربار ۾ نڪتو. بادشاهه هن کي ڏسي مذاق ۾ چيو: ”آمد ڪه زر بري باد ڪري (دلربائي) صنم خوري زر نه بري - سرنهي -“ پوءِ چيائين ته تون خاطري ڪر، مان دشمنن تي چڙهائي ڪري، سندن اهڙو ئي حال ڪندس جهڙو هنن تنهنجو ڪيو آهي، بلڪ انهي کان به وڌيڪ. جڏهن مان هندستان مان وڃي رهيو هوس، تڏهن مون ٻڌو ته بادشاهه پنهنجو وعدو پورو ڪيو ۽ شيخ کي اڳئين کان به وڌيڪ انعام اڪرام ڏيئي روانو ڪيائين.

واعظ ترمذي ناصرالدين کي بخشش

هيءُ فقيهه، واعظ ترمذي بادشاهه جي خدمت ۾ سلام عرض ڪرڻ لاءِ پنهنجي ملڪ مان آيو هو ۽ گهڻي وقت تائين سندس نوڪريءَ ۾ رهندو آيو. آخر هن کي پنهنجي وطن ورڻ جو شوق ٿيو، جنهن تي بادشاهه ڪيس اجازت ڏني. اڃا تائين بادشاهه سندس تقرير ۽ نصيحت ڪانه ٻڌي هئي، تنهنڪري هن جي وڃڻ کان اڳ ۾ هڪ دفعو سندس تقرير ٻڌڻ جو ارادو ڪيائين ۽ حڪم

ڏنائين تہ سفيد صندل مقاشيري (١) مان هڪ منبر تيار ڪيو وڃي، جنهن ۾ ڪوڪا ۽ ڪليون سون جا هنيا وڃن ۽ ان جي مٿان هڪ وڏو ياقوت رکيو وڃي. ازانسواءِ ناصرالدين کي هڪ خلعت عباسيه ڪاري رنگ جي، جنهن تي زري ۽ هيرا ۽ موتي لڳل هئا ۽ هڪ عمامو (پڳ) پهرڻ لاءِ ڏنائين.

انهيءَ جلسي جو انتظام هڪ قيمتي خيمي ۾ ڪيو ويو، جتي بادشاہ اچي تخت تي ويٺو ۽ سندس ساڄي ۽ کاٻي خاص خاص امير، قاضي ۽ مولوي پنهنجي جاين تي ويٺي ويا. پوءِ واعظ ترمذيءَ هڪ خطبو نهايت فصاحت ۽ بلاغت واريءَ عبارت ۾ پڙهيو ۽ ان کان پوءِ تقرير ڪيائين. جيڪا ڪا خاص نصيحت آموز ڪانہ هئي. پر تقرير نهايت سٺي ڪيائين. جڏهن واعظ (ترمذي) منبر تان لٿو، تڏهن بادشاہ هن ڏانهن وڌي آيو ۽ پاڪر پائي ڪيس ڇاتيءَ سان لڳايائين ۽ پاڻ سان گڏ هاٿيءَ تي سوار ڪرايائينس. سڀني ماڻهن کي حڪم ٿيو تہ هن جي اڳيان پنڌ هلن، جن ۾ مان پاڻ شامل هوس. پوءِ هن کي هڪ سراچہ (خيمي) ۾ وٺي آيا جيڪو خاص هن لاءِ کڙو ڪيو ويو هو ۽ بادشاہ جي خيمي جي سامهون هو. هي خيمو رنگ برنگي ريشمي ڪپڙي مان تيار ڪيل هو ۽ ان جي قنات ۽ رسيون پڻ ريشم مان تيار ڪيون ويون هيون.

خيمي جي هڪ طرف سون جا برتن رکيل هئا جيڪي بادشاہ هن کي انعام ۾ ڏنا هئا. انهن برتنن ۾ هڪ تنور، جنهن ۾ هڪ ماڻهو آسانيءَ سان ويهي سگهي، ٻہ وڏيون ديڳيون، ٿالهيون جن جو تعداد مون کي ياد نہ رهيو آهي، ڪيترائي جڳ، هڪ ڪوزو، هڪ تمسينہ ٽالي چئن پيرن سان خوانچو ۽ هڪ ڪتابن جي پيٽي وغيرہ هئا. هيءُ سڀ سامان سون جو هو. عمادالدين

---

(١) جاوا ۽ بورنيو جي وچهو هڪ پيٽ مڪاسر ٽالي آهي؛ اتي سفيد صندل پيدا ٿيندو آهي، جو تمام قيمتي ايڪيو ويندو آهي.

سمناني ۽ انهيءَ خيمي جون ٻه ڪليون ڪٽي جاچي ڏٺيون ته هڪ پتل ۽ ٻي قلعي ڪيل ٽامي جون هيون، جي اُٺين پٺي معلوم ٿيون ڄڻ ته سون ۽ چانديءَ جون ٺهيل آهن، مگر اصل ۾ سون ۽ چانديءَ جون نه هيون. ان سواءِ هن کي هڪ لک دينار ۽ ٻه سؤ غلام پڻ بادشاهه جي طرفان مليا، جو انهن غلامن مان ڪن کي هن آزاد ڪري ڇڏيو ۽ ڪي پاڻ وٽ رکيائين.

عبدالعزيز اردويليءَ کي بخشش

عبدالعزيز هڪ فقيه ۽ محدث هوندو هو، جنهن دمشق ۾، تقي الدين ابن تيميه، برهان الدين البرڪح، جمال الدين المزي ۽ شمس الدين ذهبي جهڙن عالمن وٽان علم حاصل ڪيو هو. هو جڏهن بادشاهه وٽ نوڪريءَ لاءِ آيو تڏهين سندس تمام گهڻو قدر ڪيو ويو. هڪ ڏينهن اتفاق سان هن حضرت عباس ۽ سندس اولاد جي تعريف ۾ ڪي حديثون تمام مٺي نموني سان پيش ڪيون ۽ ڪن عباسي خليفن جو به بيان ڪيائين. بادشاهه بني عباس سان تمام گهڻي محبت ۽ عقيدت رکندو هو، سو هي ڳالهيون ڪيس ڏاڍيون وڻيون ۽ يڪدم وڃي عبدالعزيز اردويليءَ جا قدم چميائين. پوءِ حڪم ڏنائين ته هڪ سون جي ٿالهيءَ ۾ ٻه هزار مهرون ڪٽي اچو، جيڪي سڀ هن کي بخشش ۾ ڏنائين.

شمس الدين اندڪانيءَ کي بخشش

فقيهه اندڪاني هڪ حڪيم ۽ شاعر هوندو هو. هڪ دفعي هن بادشاهه جي تعريف ۾ هڪ قصيدو پڙهيو، جنهن ۾ ستاويهه شعر هئا. بادشاهه هن کي هرهڪ بيت جي عيوض هڪ هزار درهم ڏنا. مون جيڪو وڌ ۾ وڌ انعام بابت ٻڌو هو، سو هو ته ڪنهن کي، هر شعر جي عيوض هڪ هزار درهم ڏنا ويا هئا، پر اهو بادشاهه جي هن انعام جي ڏهين پتيءَ جيترو مس هو.

قاضي مجد الدين کي بخشش

بادشاهه جڏهين شيراز جي قاضي مجد الدين جي، جيڪو عالم،

صالح ۽ ڪرامت وارو هوندو هو، تعريف ٻڌي، تڏهين هن
ڏانهن شيراز جي شهر ۾ شيخ زاده دمشقيءَ جي معرفت ڏهه هزار
دينار موڪلي ڏنائين.

برهان الدين ساغر کي بخشش

برهان الدين هڪ وڏو واعظي هوندو هو. هو اهڙو ته سخي
هو، جو جيڪي ڪجهه به وٽس هوندو هو، سو غريبن ۽ بکايلن
کي ڏيئي ڇڏيندو هو، بلڪ قرض کڻي به سخاوت جاري رکندو
هو. جڏهين بادشاه کي هن جي خبر پهتي تڏهين هن ڏانهن
چاليهه هزار دينار موڪلي ڏنائين ۽ هندستان اچڻ لاءِ به عرض
ڪيائينس. برهان الدين اهي چاليهه هزار دينار وٺي، پنهنجو قرض
وغيره لاهي، بادشاه ڏانهن وڃڻ کان انڪار ڪيو ۽ هيئن چئي
خطا جي ملڪ ڏانهن هليو ويو ته ”بادشاه عالم کي پنهنجي
ساهون ويهاري ٿو ڇڏي، تنهنڪري مان اهڙي ماڻهوءَ جي
نوڪري نه ڪندس.“

حاجي ڪاون کي بخشش ۽ سندس ڳالهه

حاجي ڪاون شاه عراق جو سوٽ هو. سندس موسي ڻالي
پاءُ عراق جي ڪنهن علائقي جو حاڪم هو، جنهن حاجي ڪاون
کي بادشاه وٽ سفير ڪري موڪليو. بادشاه هن کي تمام گهڻي
عزت ڏني ۽ ڪافي مال به ڏنائينس. هڪ دفعي جي ڳالهه آهي
ته وزير خواجه جهان بادشاه ڏانهن تحفو موڪليو جنهن ۾ ٽي
ٿالهيون به هيون، جن مان هڪ ۾ ياقوت، ٻيءَ ۾ زمرد ۽ ٽينءَ
۾ موتي ڀريل هئا. ان وقت حاجي ڪاون پڻ موجود هو. بادشاه
هن مال مان گهڻو ئي کيس ڏنو ۽ موڪلائيءَ وقت به تمام گهڻو
خزانو کيس ڏنائين. حاجي ڪاون جڏهين عراق پهتو تڏهين سندس
پاءُ مري ويو هو ۽ ان جي جاءِ تي سليمان حاڪم بڻجي ويٺو.
هن پنهنجي پاءُ جو ورثو گهريو ۽ ملڪ جي دعوي پڻ ڪيائين.
ماڻهن ۽ لشڪر سندس هٿ تي بيعت ڪئي، جن مان گڏ هو

فارس هليو ويو.

جڏهن هو شونڪاره جي شهر ۾ پهتو (هن شهر جي امام عضد الدين جو بيان پهرئين حصي ۾ ڪري آيا آهيون)، تڏهين اتي جي چڱن ماڻهن هن وٽ اچڻ ۾ ڪجهه دير ڪئي ۽ پوءِ جڏهين آيا تڏهن هنن کان دير ڪرڻ جو سبب پڇيائين. هنن جيڪو سبب ڏنو سو هن کي پسند نه آيو ۽ يڪدم پنهنجن سپاهين کي حڪم ڏنائين ته قلج (جڪار) يعني تلوارون ڪيو. هنن تلوارون ڪيون، چڱن مڙسن جا سر لاهي ڪٽي ڦٽا ڪيا. ان وقت هن وٽ تمام گهڻو لشڪر هو.

هنئين واقعي جي خبر جڏهن اتي جي اميرن ۽ ماڻهن کي پيئي تڏهن هنن کي گهڻي ڻتيان لڳي ۽ سڀني گڏجي شمس الدين سمنانيءَ کي جيڪو وڏو فقيهه ۽ امير هو، مدد لاءِ لکيو. هو پنهنجو لشڪر وٺي اتي ڪڙو ٿيو ۽ وچي اتي جي ماڻهن سان مليو، جيڪي پنهنجن چڱن ماڻهن جي انتقام وٺڻ لاءِ گڏ ٿيا هئا. هنن حاجي ڪاون جي لشڪر تي رات جو حملو ڪيو ۽ انهن کي پڄائي ڪڍيائون. پوءِ حاجي ڪاون، جيڪو شهر ۾ محل جي اندر هو، جو اچي گهيرو ڪيائون. هو وڃي بيت الطهارة (غسل خاني) ۾ لڪو. آخر هن کي پڪڙي، سندس سر وڍي، سليمان ڏانهن ڏياري موڪليائون ۽ باقي عضوا سڄي ملڪ ۾ ورهائي، پنهنجي انتقام جي باهه وسايائون.

فصل ٻيو

ابن الخليفہ جو بادشاہ وٽ اچڻ

امير غياث الدين محمد بن عبدالقادر بن يوسف بن عبدالعزيز بن خليفہ المستنصر باالله عباسي بغدادي، النهر ماوراء جي بادشاہ سلطان علاءُ الدين طرمشيرين وٽ آيو. سلطان کيس حضرت قثم بن عباس رضہ جي خانقاہ جو متولي ڪري رکيو جتي هو ڪيترائي سال رهيو. هڪ دفعي هن ٻڌو تہ هندستان جو بادشاہ بني عباس جو شيدائي آهي. تنهنڪري هن پنهنجي طرفان محمد بن ابي شرفي حرباوي کي، جيڪو سندس قديمي دوست هو، ۽ محمد همداني صوفيءَ کي قاصد ڪري موڪليو. هو ٻئي اچي بادشاہ جي خدمت ۾ حاضر ٿيا. ناصرالدين ترمذي، جنهن جو مٿي بيان ڪري آيا آهيون، سو بہ امير غياث الدين کي سڃاڻندو هو، چاڪاڻ تہ بغداد ۾ هن جي حسب نسب جي ڪافي جاچ ڪئي هئائين تہ اتي جي مشائخن بہ هن جي خاندان جي تصديق ڪئي هئي، تنهنڪري هن بہ بادشاہ سان اهوئي احوال ڪيو، جو قاصدن ڪيو هو.

بادشاہ قاصدن کي پنج هزار دينار عنايت ڪيا ۽ امير غياث الدين ڏانهن ٽي هزار دينار راهہ خرچ لاءِ موڪلي، هڪ خط ۾ کيس هندستان اچڻ لاءِ دعوت ڏياري موڪليائين. هن خط پهچڻ شرط غياث الدين اتي هليو. جڏهن سنڌ ۾ پهتو تڏهن اخبار نويسن بادشاہ کي خبر موڪلي ڏني. بادشاہ دستور موجب سندس استقبال لاءِ ماڻهو موڪليا. جڏهن هو سرسہ ۾ پهتو، تہ قاضي

ڪمال الدين صدر جهان کي حڪم ڏنائين ته ڪجهه فقيهه پاڻ سان وٺي وڃي ۽ جن جي سواريءَ سان شامل ٿئي: پوءِ ورِي اميرن کي موڪليائين.

جڏهين هو مسعود آباد پهتو تڏهين بادشاهه پاڻ پنهنجن خاص اميرن سان گڏجي سندس استقبال لاءِ ٻاهر آيو. جڏهين ملاقات ٿي، تڏهين غياث الدين گهوڙي تان لهي پنڌ هلڻ لڳو، ته بادشاهه به پنهنجي سواريءَ تان هيٺ لهي آيو. پوءِ دستور موجب غياث الدين بادشاهه جي سامهون نوڙي ڪيس فرشي سلام ڪيو ته بادشاهه پڻ سندس اڳيان اهڙيءَ طرح سان نمي سلام ڪيو. امير غياث الدين پاڻ سان ڪجهه نذر به آندو هو، جنهن ۾ ڪي ڪپڙي جا ٿان به هئا. بادشاهه انهن ٿانن مان هڪ ٿان پنهنجي ڪلهي تي رکي، اهڙيءَ طرح ڪيس سلام ڪيو جهڙيءَ طرح ڪيس ٻيا ماڻهو سلام ڪندا هئا. پوءِ گهوڙا آندا ويا: هڪ گهوڙي کي وٺي بادشاهه غياث الدين کي قسم ڏيندي چيو ته توهان هن تي سواري ڪريو، ۽ پاڻ رڪاب جهلي بيهي رهيو.

غياث الدين جي سوار ٿيڻ کان پوءِ بادشاهه به سوار ٿيو ۽ ساڻس گڏ هلڻ لڳو. هن ٻنهي جي مٿان ڇانوَ لاءِ شاهي ڇٽ کڙو ڪيو ويو هو. پوءِ بادشاهه پنهنجي هٿ سان امير کي پان پيش ڪيو. هيءَ سڀ کان وڏي خاطر تواضع هئي، ڇو ته بادشاهه ڪڏهين به ڪنهن کي پنهنجي هٿ سان پان نه ڏيندو هو. بادشاهه هين به چيس ته جيڪڏهين مون خليفي ابو العباس جي بيعت نه ڪئي هجي ها ته هينئر توهان جي بيعت ڪريان ها. جنهن جي جواب ۾ هن چيو ته مون خود ابوالعباس جي بيعت ڪئي آهي ۽ نهائيءَ سان فرمايائين ته "رسول الله صلي الله عليه وسلم جن جي حديث آهي ته جنهن ڪلراٺي زمين کي آباد ڪيو اها زمين ان جي ملڪيت آهي." سندس مطلب هو ته بادشاهه جي احسانن جي ڪري ته اسان کي نئين زندگي بخشي آهي: جنهن تي

بادشاه گهڙي ادب سان ان جو جواب ڏنو.

جڏهن هو خيمي ۾ پهتا جيڪو بادشاه جي لاءِ لڳايو ويو هو، تڏهن بادشاه غياث الدين کي ان ۾ ٽڪايو ۽ پنهنجي لاءِ وري ٻيو تنبو کوڙايو. اها رات دارالخلافه کان ٻاهر ترسيا ۽ ٻئي ڏينهن شهر ۾ داخل ٿيا. بادشاه سيريءَ وارو محل جيڪو سلطان علاءالدين خلجي ۽ سلطان قطب الدين ٺهرايو هو، سو هن جي رهائش لاءِ مقرر ڪيو، ۽ پاڻ پنهنجي امير سان گڏ وڃي ان محل ۾ سڀ سامان موجود ڪيائين. ان سامان ۾ سون ۽ چانديءَ جي برتنن کان سواءِ هڪ سون مان ٺهيل حمام غسل لاءِ پڻ موجود ڪيو ويو. پوءِ چار لک دينار انهيءَ ئي وقت سندس مٿي ڏوڏارڻ لاءِ موڪلايائين. ازانسواءِ ٻانهيون ۽ غلام ڇوڪرا به سندس خدمت لاءِ موڪليائين ۽ روزاني خرچ لاءِ ٽي سؤ دينار مقرر ڪري ڏنائينس. ان کان علاوه هر وقت پنهنجي خاص دسترخوان مان کيس کاڌو موڪليندو رهندو هو.

ان کان پوءِ سيريءَ جو سڄو شهر گهرن، باغن، زمينن ۽ گودامن سميت کيس جاگير ۾ ڏنو ويو. ان کان سواءِ سؤ ڳوٺ پيا به کيس جاگير ۾ ڏنا ويا ۽ دهليءَ جي ايرندي پاسي وارن علائقن جي حڪومت به کيس عطا ڪئي ويئي. آخر ۾ ٽيهه خچر زري لڳل زينن سان به کيس ڏنا ويا، جن جو داڻو سرڪاري گودامن مان ايندو هو. هن لاءِ بادشاه جو حڪم هو ته جڏهن شاهي محل ۾ اچي تڏهن گهوڙي تان اصل نه لهي ۽ جيستائين بادشاه جي سواري ويندي آهي، ان جاءِ تائين اهڙيءَ طرح هليو اچي. ٻيءَ صورت ۾ ڪنهن شخص کي سوار ٿي، شاهي محل ۾ داخل ٿيڻ جي اصل اجازت ڪانه هوندي هئي. ماڻهن کي بادشاه جو حڪم هو ته جهڙيءَ طرح مون کي نمي فرشي سلام ڪندا آهيو، تهڙيءَ طرح هن جي پڻ تعظيم ڪندا ڪريو.

Marfat.com

جڏهن به هو بادشاه جي خدمت ۾ ايندو هو ته بادشاه تخت (ڪرسي) تان هيٺ لهي ايندو هو ۽ جيڪڏهين تخت جي چوڪي اندر هوندو هو ته اٿي بيهندو هو. پوءِ پيئي هڪٻئي کي سلام ڪندا هئا ۽ بادشاه کيس پاڻ سان گڏ تخت تي ويهاريندو هو. ۽ جڏهين هو موڪلائيندو هو تڏهن وري به اٿي بيهندو هو. پوءِ بادشاه هن کي سلام ڪندو هو ۽ هو بادشاه کي. جڏهن هو مجلس مان اٿي ٻاهر ويندو هو ته ٻاهر هڪ مسند، جيڪا خاص هن لاءِ وڇائي ڇڏيندو هو، اُن تي جيترو وقت کيس وڻندو هو، وڃي ويهندو هو. اهڙيءَ طرح ڏينهن ۾ ٻه دفعا ٿيندو رهندو هو.

حڪايت

امير غياث الدين دهليءَ ۾ مقيم هو ته بنگالي جو وزير آيو. بادشاه حڪم ڏنو ته وڏا وڏا امير سندس استقبال لاءِ وڃن. پوءِ پاڻ به سندس استقبال لاءِ نڪتو ۽ هن جي تمام گهڻي عزت ڪيائين. شهر کي به اهڙيءَ طرح سان سينگاريو ويو جيئن بادشاه جي اچڻ وقت اُن کي سينگاريندا آهن. ابن الخليفو، امير غياث الدين، قاضي، فقيه ۽ مشائخ به هن سان ملڻ لاءِ آيا. جڏهن بادشاه واپس آيو تڏهن وزير کي چيائين ته تون مخدوم زاده جي گهر وڃ. وزير اٿي ويو ۽ وڃي ٻه هزار اشرفيون ۽ ڪپڙن جا ٿان پيش ڪيائين. هن سان گڏ امير قبولو ۽ مان به گڏجي ويا هئاسين.

حڪايت

هڪ دفعي بهرام نالي غزنيءَ جو حاڪم بادشاه وٽ آيو. ابن الخليفي ۽ هن جي وچ ۾ قديمي دشمني هوندي هئي. بادشاه جو حڪم ٿيو ته شاه غزنيءَ کي سيريءَ جي هڪ گهر ۾ رهائش ڏني وڃي ۽ هي به بادشاه جي طرفان حڪم ٿيو ته هن جي لاءِ اتي هڪ اهڙون گهر ٺهرايو وڃي. هيءَ خبر جڏهين ابن الخليفي

کي پهتي تہ ڏهن ڏاڍو غصو لڳس. هو يڪدم بادشاهي محل ۾ وڃي پنهنجي مسند تي ويهي رهيو ۽ وزير کي گهرائي چيائين تہ آخوند عالم (بادشاه) کي وڃي چؤ تہ جيڪي ڪجهہ توهان مون کي عطا ڪيو آهي سو سڀ ڪجهہ منهنجي گهر پيو آهي، مون ان مان ڪجهہ بہ خرچ نہ ڪيو آهي. پاڻ مون ڪيترو سامان وڌايو آهي ۽ هاڻي مان هتي وڌيڪ رهي ڪونہ سگهندس، ائين چئي هو محل مان هليو ويو.

وزير سندس دوستن کان سبب معلوم ڪيو، جن ٻڌايس تہ بادشاه غزنيءَ جي شاه لاءِ سيريءَ ۾ محل تعمير ڪرڻ لاءِ حڪم ڏنو آهي، تنهنڪري ابن الخليفو ڪاوڙيو آهي. وزير سڄي حقيقت وڃي بادشاه سان ڪئي. بادشاه ٻڌڻ شرط پنهنجن ماڻهن کي ساڻ ڪري گهوڙي تي سوار ٿي ابن الخليفي جي جاءِ تي آيو. اتي پهچي، گهوڙي تان لهي، ٻاهر ويهي، اندر وڃڻ جي اجازت گهريائين. پوءِ ابن الخليفي سان ملي، پنهنجي غلطي مڃي، پنهنجي حڪم جو مناسب سبب ڏنائين، جنهن تي ابن الخليفو راضي ٿيو. پر بادشاه چيو تہ اڃا بہ مون کي اطمينان ڪونہ ٿيو آهي تہ توهان راضي ٿيا آهيو. هاڻي جيستائين توهان منهنجي ڪنڌ تي پنهنجو پير نہ رکندؤ، تيستائين مان مطمئن ڪونہ ٿيندس. جنهن تي ابن الخليفي چيو تہ چاهي بادشاه مون کي قتل بہ ڪري ڇڏي مگر مون کان اهڙي ڳالهہ ٿي نہ سگهندي. بادشاه کيس پنهنجي سر جو قسم ڏيندي چيو تہ توهان کي ائين ڪرڻو پوندو ۽ انهيءَ سان گڏ پنهنجو مٿو زمين تي ڪٽي رکيائين. ملڪ قبولي چا ڪيو جو ابن الخليفي جو پير وٺي بادشاه جي ڪنڌ تي ڪٽي رکيو. انهيءَ کان پوءِ بادشاه اٿي کڙو ٿيو ۽ چيائين تہ هاڻ مون کي پڪ ٿي تہ توهان مون مان راضي آهيو. اهڙي عجيب و غريب ڳالهہ مون اڄ تائين ڪنهن بہ ملڪ جي بادشاه بنسبت ڪانہ ٻڌي آهي.

عيد جي ڏينهن مان مخدوم زاده وٽ ويس تہ ملڪ ڪبير

Marfat.com

بادشاھ جي طرفان ھن لاءِ ٽي خلعتون ڪٽي آيو، جن مان چوغن تي ريشمي ڦندڻن جي بجاءِ ھير جيڏا وڏا وڏا موتي لڳل ھئا. ملڪ ڪبير اھي خلعتون ڪنيون دروازي تي ويٺو ھو ۽ جيئن ابن الخليفو ھيٺ لٿو تيئن ڪيس خلعت پھرايائين. بادشاھ ھن کي بي انداز مال ۽ خزانو ڏنو ھو، پر تنھن ھوندي به ھو انتھا درجي جو ڪنجوس انسان نڪتو. ۽ جيتري قدر بادشاھ سخي ھو اوتري قدر وري ھو بخيل ثابت ٿيو، جن مان ڪي ڳالھيون ھيٺ ڏجن ٿيون.

ابن الخليفي جي ڪنجوسائيءَ جون ڪي ڳالھيون

منھنجي ۽ ابن الخليفي جي وچ ۾ تمام گھري دوستي ٿي ويئي ھئي. تنھنڪري مان ھن وٽ گھڻو ايندو ويندو ھوس. مان جڏھن سفر لاءِ نڪتس، تڏھين پنھنجي پٽ کي به ھن وٽ ڇڏي آيو ھوس، جنھن جي مون کي ھينئر تائين خبر نه آھي ته سندس الاجي ڪھڙو حال ٿيو. مون ھڪ ڏينھن کائنس پڇيو ته توھان اڪيلا ڇو ٿا کائو ۽ پنھنجن دوستن کي دسترخوان ۾ ڇو نٿا شامل ڪيو؟ تنھن تي جواب ڏنائين ته مان گھڻن ماڻھن کي پنھنجو کاڌو کائيندي ڏسي، سھي نه ٿو سگھان. اھو سبب آھي جو مان اڪيلو کائيندو آھيان.

ھو فقط پنھنجي ھڪ خاص دوست محمد بن ابي شرفيءَ کي کائڻ لاءِ ڪجھ ڏيندو ھو. باقي سڀ پاڻ کائيندو ھو. جڏھن مان سندس گھر ويندو ھوس ته ٻاھرينءَ ڏيڍيءَ ۾ اونداھ لڳي پيئي ھوندي ھئي، ڇو ته ڏيو ڪونه ٻاريو ويندو ھو. مون ڪيترائي ڀيرا ھن کي پنھنجي باغ ۾ ڪاٺيون ۽ ڪک گڏ ڪندي ڏٺو. ھن انھن ڪکن ۽ ٻين سان پنھنجا گودام ڀرائي ڇڏيا ھئا. مون ھن کان پڇيو ته جناب مخدوم زادا ھي ڇا ٿا ڪريو! تنھن تي جواب ڏنائين ته ڪاٺين جي ڪڏھن ضرورت ٿي پوي، تنھنڪري گڏ ڪندو ٿو وڃان.

اهڙيءَ طرح مان پنهنجن غلامن، نوڪرن ۽ دوستن ڪان باغ ۾ ڪم ڪرائيندو هو ۽ چوندو هو تہ مان نٿو چاهيان تہ هي سڀ ماڻهو مفت ۾ منهنجو ڪائي وڃن. هڪ دفعي مون تي ڪجهہ قرض چڙهي ويو تنهنڪري مون ان جي ادائگي لاءِ ڪانئس قرض گهريو. هڪ ڏينهن چيائين تہ منهنجي دل گهڻيئي ٿي گهري تہ تنهنجو قرض ادا ڪري ڇڏيان، پر ڇا ڪريان ايتري همت ڏي نٿي ٿئي. آخر مون کي ڪجهہ بہ نہ ڏنائين.

حڪايت

هڪ ڏينهن ڳالهين ڪندي مون کي ٻڌايائين تہ هڪ دفعي چار ڄڻا، جن مان هڪ سندس دوست محمد بن ابي شرفي بہ هو، بغداد ڪان ٻاهر ٿي وياسين. اسان ٻنڌ وچي رهيا هئاسين ۽ ڪانئن لاءِ ڪجهہ بہ ڪونہ هئوسين. هڪ چشمي وٽان لنگهندي هڪ درهم لڌوسين. اسان سوچيو تہ هڪ درهم کي ڇا ڪيون. آخر سڀني اتفاق راءِ سان فيصلو ڪيو تہ انهيءَ درهم جي ماني گهرائي کائجي. اسان مان هڪ ماڻهو ماني وٺڻ لاءِ شهر ۾ ويو. نانبائيءَ چيس تہ مان ماني ۽ ان جو چاڻ گڏ وڪڻندو آهيان، جدا جدا مان ڪونہ ڏيئي سگهندس. آخر هن هڪ قيراط (اڌ درهم) جي ماني خريد ڪئي ۽ ٻئي قيراط جو چاڻ وٺي اچي نڪتو. چاڻ جي تہ اسان کي ضرورت ڪانہ هئي (جو گهوڙو يا خچر هوئي ڪونہ)، سو ڪٽي ڦٽو ڪيوسين. باقي مانيءَ مان ٽڪر ٽڪر ڪري کاڌوسين.

ڏورو ٽرسي وري چيائين تہ هائي خدا تعاليٰ سون کي ڪيتري قدر نہ مال ڏنو آهي! تنهن تي مون چيس تہ خدا تعاليٰ جو شڪر بجا آڻيو ۽ غريبن ۽ مسڪينن کي خير خيرات ڪريو. چوڻ لڳو تہ ائين مون ڪان ٿي ڪونہ سگهندو. مون ڪڏهين بہ ڪي خيرات ڏيندو ڪونہ ڏٺو، نہ ڏي وري ڪنهن سان

ڪا چڱائي ڪندي ڏٺو مانس. خدا شال اهڙيءَ ڪنجوسپائيءَ کان
پناهه ڏئي.

حڪايت

هندستان مان وچڙ کان پوءِ مان بغداد هليو ويو هوس.
هڪ ڏينهن مستنصريه مدرسي جي دروازي تي ويٺو هوس، جيڪو
سندس ڏاڏي المستنصر بالله ٺهرايو هو، ته مون هڪ مفلوڪ الحال
نوجوان کي ڏٺو، جو هڪ شخص جيڪو مدرسي کان نڪري
رهيو هو، تنهن جي پٺيان وڃي رهيو هو. هڪ طالب العلم مون
کي ٻڌايو ته اهو جوان امير غياث الدين جيڪو هندوستان ۾ آهي
تنهن جو پٽ آهي. هي ٻڌي، يڪدم مون ان نوجوان کي سڏ
ڪري چيو ته مان هندوستان کان پيو اچان ۽ تنهنجي پيءُ جي
خبر کان توکي واقف ڪري ٿو سگهان. تنهن تي هو چوڻ لڳو
ته تازو سندس احوال مون کي پهتو آهي. ائين چئي وري به ان
شخص جي پٺيان ڊوڙندو هليو ويو.

مون پڇا ڪئي ته اهو شخص جنهن جي پٺيان اهو عباسي
نوجوان وڃي رهيو هو سو ڪير آهي. جنهن تي ڪنهن ماڻهوءَ
مون کي ٻڌايو ته اهو شخص جيلخاني جو ناظر آهي ۽ نوجوان
اتان جي مسجد جو امام آهي، جتان کيس هڪ درهم روز ملندو
آهي، ۽ ان شخص کان پنهنجو روز وٺڻ لاءِ سندس پٺيان ڊوڙي
رهيو هو. هي ٻڌي مون کي تمام گهڻو عجب لڳو ۽ سوچڻ
لڳس ته ابن الخليفو پنهنجي خلعت مان جيڪڏهين رڳو هڪ موتي
ڪڍي ڪٽي هن ڏانهن موڪلي ڏئي، ته جيڪر هن نوجوان کي
عمر ڀر ڪمائڻ جي ڪا ضرورت ئي نه ٿئي.

فصل ٻيون

امير سيف الدين غرا بن هبته الله بن مهني، امير عرب الشام، تي بادشاه جي نظر عنايت

جڏهين امير سيف الدين بادشاه وٽ آيو تڏهن بادشاه سندس تمام گهڻي آجيان ڪئي ۽ کيس بيحد عزت ڏنائين. کيس سلطان جلال الدين فيروز (خلجي) وارو محل، جيڪو ڪشڪ لعل (ڳاڙهو محل) جي نالي سان مشهور آهي ۽ دهليءَ ۾ آهي، رهائش لاءِ ڏنائين. هيءُ محل تمام وڏو آهي جنهن ۾ اڱڻ تمام وڏو آهي ۽ ڏيڍي به تمام وڏي اٿس. انهيءَ ڏيڍيءَ جي مٿان هڪ برج ٺهيل آهي جنهن ۾ اندر وبهي، اندرئين ۽ ٻاهرئين اڱڻ کي چڱيءَ طرح ڏسي سگهجي ٿو. سلطان جلال الدين هن برج ۾ ويهي، اندرئين پاسي کينهوڙءِ راند ڏسندو هو.

جڏهين امير سيف الدين کي هن محل ۾ ترسايو ويو تڏهن مان به اهو محل ڏسڻ ويس، جو سڄو نهايت قيمتي سامان سان آراسته ٿيل هو. پر سڀني شين تي مٽي چڙهي ويئي هئي، ڇو ته هندستان ۾ اهو دستور آهي ته جيڪڏهن ڪو بادشاه مري ويندو آهي ته ان جي محل کي ڇڏي، نئون بادشاه پنهنجي لاءِ هڪ ٻيو محل ٺهرائي ان ۾ رهندو آهي، ۽ اڳين بادشاه جي محل جي ڪنهن به سٺي شيءِ کي اتان هٽايو نه ويندو آهي. مون انهيءَ محل کي چڱيءَ طرح سان گهمي ڏٺو ان جي ڇت تي به ويس. هر شيءِ عجيب هئي، منهنجي ته اکين مان ڳوڙها ڪري پيا.

Marfat.com

فقيه جلال الدين مغربي، جيڪو ننڍي هوندي پنهنجي پيءُ
سان گڏ هندستان آيو هو، ان وقت مون سان گڏ هو ۽ هي
شعر پڙهيائين -

وسلاطينهم سل الطين عنهم
فالرئوس الغطام صارت عظاما

ترجمو - ۽ انهن بادشاهن جي خبر مٽيءَ کان پڇ - جن ۾ وڏن
وڏن سرن جا به هڏا ٿي ويا.

انهيءَ محل ۾ امير سيف الدين جي شاديءَ جي دعوت ٿي
هئي. بادشاهه عرب جي ماڻهن کي گهڻو پائيندو هو ۽ انهن جو
گهڻو قدر ڪندو هو. جڏهن هيءُ امير آيو تڏهين هن سان به
سٺو سلوڪ ڪيائين ۽ ڪيترائي ڀيرا هن کي وڏا وڏا انعام
اڪرام ڏنائين. هڪ دفعي ملڪ اعظم بايزيدي، ماڻڪپور جي
حاڪم، جو نذر آيو ته ان مان به يارنهن اصيل گهوڙا کيس ڏنائين.
ٻئي دفعي ڏهه گهوڙا جن تي زريدار زينون ۽ سون جا لغام هئا،
کيس ڏيئي ڇڏيائين. ازانسواءِ پنهنجي ڀيڻ فيروز خونده (فيروزه)
هن کي پرڻائي ڏنائين.

بادشاهه جي ڀيڻ جي، امير سيف الدين سان شاديءَ جو بيان

جڏهن بادشاهه جو حڪم ٿيو ته سندس ڀيڻ جي شادي
امير سيف الدين سان ڪئي وڃي، تڏهن دعوت وليمه ۽ ٻين
اخراجات جو بندوبست ملڪ فتح الله شونويس جي حوالي ڪيو
ويو، ۽ مون کي حڪم مليو ته مان اهي ڏينهن امير سيف الدين
سان گڏ رهان. ملڪ فتح الله وڏا وڏا شاميانا آڻيدا
جيڪي هن انهيءَ ڪڙهي محل جي ٻنهي اڱڻن ۾ لڳرايا
۽ ٻه هڪ اڱڻ ۾ هڪ وڏو خيمو لڳرايائين، جن جي
اندر قسمين قسمين عمدا گلم ۽ غاليچا لڳرائي، امير المطربين،

شمس الدين تبريزي، ان جا ڳائڻا ۽ ڳائڻ نچڻ واريون عورتون جيڪي سڀ بادشاه جا نوڪر ۽ نوڪرياڻيون هيون، وٺي آيو. ازانسواءِ بورچي، مانيون پچائڻ وارا، حلوائي، پکالي ۽ تنبول دار به حاضر ٿيا.

ٻوءِ ڍڳي ۽ جانور حلال ڪيا ويا ۽ پندرهن ڏينهن تائين سڀني ماڻهن کي ڪاڌو کارايو ويو. ان ڪاڌي ۾ وڏا وڏا امير ۽ غير ملڪي ماڻهو به ساڳي وقت شرڪت ڪندا رهيا. نڪاح جي رات کان ٻه راتيون اڳ شاهي محل مان خواتين (بيگمون) آيون، جن اڇي مٿا مٿا غاليچا وغيره وڇائي، ان محل کي سينگاريو. پوءِ امير سيف الدين کي، جيڪو غير ملڪي ماڻهو هو ۽ ڪوبه مٽ مائٽ ڪونه هوس، گهرائي هڪ هنڌ ويهاريائون. بادشاه جي حڪم موجب بادشاه جي ماٽيجي ماءُ جيڪا مبارڪ خان جي ماءُ هئي، سا سيف الدين جي ماءُ ٿي. ۽ ٻين بيگمن مان ڪا سندس ڀيڻ ٿي، ڪا سندس ڦڦي ته ڪا سندس ماسي بڻي. جيئن هو ائين سمجهي ته سندس سڄو خاندان هتي موجود آهي.

هن کي هڪ مسند تي ويهاري، سندس هٿن ۽ پيرن تي مينديءَ لڳائي ۽ ٻيون زالون وري سندس مٿان کان بيهي ڳائڻ ۽ نچڻ لڳيون. بيگمون هي سڀ ڪجهه تيار ڪري قصرالزفاف (١) ڏانهن هليون ويون، ۽ هو پنهنجن دوستن سان گڏ محل کان ٻاهر رهيو. بادشاه حڪم ڪيو ته ڪجهه امير هن جي طرف ٿين ۽ ڪجهه ڪنوار جي طرف ٿين، ڇو ته هن ملڪ ۾ اهو دستور آهي ته جڏهن گهوٽ ڪنوار کي پنهنجي گهر وٺي اچڻ لاءِ ڪنوار جي گهر جي دروازي تي ويندو آهي ته اتي ڪنوار جي طرف جا ماڻهو بيٺا هوندا آهن. جنهن وقت گهوٽ پنهنجي طرف جي ماڻهن سان اتي ويندو آهي ته ڪنواريتا گهوٽيتن کي اندر

(١) قصرالزفاف- زفاف جي معنيٰ آهي گهوٽ ۽ ڪنوار جي پهريون دفعو همبستر ٿيڻ واري جاءِ (ڏسو لغات ڪشوري صفحه ٢٢٨)

Marfat.com

اچڻ کان روڪيندا آهن، پوءِ جڏهن گهوٽيتا هنن تي غالب ايندا آهن ته اندر هليا ويندا آهن، پر جي اتفاق سان مغلوب ٿي ويندا آهن ته ڪنوار جي طرفدارن کي هزارين روپيه ڏنڊ طور ڏيڻا پوندا اٿن.

مغرب جي نماز کان پوءِ امير سيف الدين وٽ هڪ نيري ريشم جي خلعت، جنهن تي جواهر ايتري انداز ۾ لڳل هئا جو ان ڪپڙي جو رنگ به مشڪل نظر ٿي آيو، ۽ اهڙي ئي نموني جي دستار کڻي آيا. مون اهڙي پوشاڪ اڳ ۾ ڪڏهن به ڪانه ڏٺي هئي. بادشاه جيڪي پوشاڪون پنهنجن نائبن جيئن ته عمادالدين سمنانيءَ کي، ملڪ العلما جي پٽ کي، شيخ الاسلام جي پٽ کي ۽ صدر جهان بخاريءَ جي پٽ کي ڏنيون هيون، سي هن جي اڳيان ڪجهه به نه هيون. پوءِ سيف الدين پنهنجن دوستن ۽ غلامن سان گڏ گهوڙي تي سوار ٿيو. هنن سڀني پنهنجن پنهنجن هٿن ۾ هڪ هڪ لڪڻ کنيو.

پوءِ هڪ تاج وانگر ٺهيل شيءِ (١) جيڪا ياسمين، نسرين ۽ رابيل جي گلن سان تيار ڪئي ويئي هئي، جنهن جون جهالرون منهن ۽ سيني تي لٽڪيون ٿي، کڻي آيا، ۽ امير کي چيو ويو ته اها مٿي تي رکي. پر هن انڪار ڪيو، ڇو ته هو هڪ بدوي عرب هو، سو بادشاهي معاملن مان ڇا ڄاڻي، ۽ پهرڻ کان صفا نابري واري ويٺو. تنهن تي مون قسم وجهي، مس مس مٿي تي رکايو مانس. پوءِ هن جي جماعت حرم جي دروازي تي پهتي جتي ڪنوار جي طرف جي جماعت اڳئي مقابلي لاءِ تيار بيٺي هئي.

امير پنهنجي ساٿين سان هنن تي عربي نموني جو حملو ڪيو ۽ هنن کي ڌڪي پڇاڙي ڪيائون. بادشاه کي جڏهن

---

(١) هتي ابن بطوط، انهيءَ سهري جي ڳالهه ٿو ڪري جيڪو شاديءَ وقت گهوٽن کي ٻڌندا آهن. سنڌيءَ ۾ ان سهري کي موڙ ڪري چوندا آهن. موڙ هندستان جي قديمي رسم آهي. — مترجم

•

هيءُ خبر پيئي تڏهن ڏاڍو خوش ٿيو. پوءِ هو اڳتي ۾ داخل ٿيو جتي هڪ منبر تي، جيڪو ديباج (ڪپڙي) سان سينگاريل هو ۽ ان تي جواهرات جڙيل هئا، ڪنوار کي آڻي ويهاريو هئائون. اتي ڳائڻ وڄائڻ واريون زالون به ويٺيون هيون، جي هن کي ڏسي سڀ اٿي بيٺيون. امير جو گهوڙو جڏهن منبر تائين پهتو، تڏهن اٿي اچي، گهوڙي تان لهي، منبر جي پهرئين ڏاڪي تي بيهي زمين چميائين. ان وقت ڪنوار اٿي بيٺي ۽ امير کي پنهنجي هٿن سان پان ڏنائين، جيڪو هن ورتو.

ان کان پوءِ امير ڪنوار کان هڪ ڏاڪو هيٺ ويهي رهيو. پوءِ سندس سائين تي سونا ورق نثار ڪيا ويا. عورتون ڳائينديون، ٽڪيرون هڻنديون پٺي وريون. ٻاهر دهل ۽ شرنايون وڄي رهيون هيون. پوءِ امير اٿي، پنهنجي ڪنوار کي هٿ کان وٺي، هيٺ لهڻ لڳو ته عورتون به سندن پٺيان هلڻ لڳيون. پوءِ امير گهوڙي تي سوار ٿيو ۽ ڪنوار وري ڏوليءَ ۾ وڃي ويٺي. ان وقت وري پنهي تي درهم ڇٽيا ويا. ڏوليءَ کي غلامن پنهنجي ڪلهن تي کنيو. بيگمون گهوڙن تي چڙهيون ۽ ٻيون عورتون وري سيني جي اڳيان پنڌ هلڻ لڳيون. اهڙيءَ طرح سان هيءَ سواري جڏهن به امير جي دروازي وٽان ٿي لنگهي، تڏهن امير ٻاهر نڪري، انهن جي مٿان پنهنجي پڇندي آهر دينار ٿي ڇٽيا. تان جو اچي پنهنجي محل ۾ لٿا.

ٻئي ڏينهن ڪنوار، پنهنجي گهوٽ جي دوستن جي گهر ڪپڙا، دينار ۽ درهم موڪليا. بادشاه به انهن سان هرهڪ کي ساز ۽ سامان سوڌو گهوڙو ۽ هڪ هڪ ڳوٺڙي، جن ۾ ٻن سون کان وٺي هڪ هزار تائين دينار هئا، پنهنجي طرفان موڪليا. ملڪ فتح الله بيگمن کي قسمين قسمين ڪپڙا ۽ رپئن جون ڳوٺڙيون موڪليون ۽ اهڙيءَ طرح ڳائڻ وارن کي به موڪليائين. هتي هندستان ۾ اهو رواج آهي ته ڳائڻ وارن کي گهوٽيتن کان سواءِ

ٻيو ڪوبه ماڻهو ڪجهه به نه ڏيندو آهي.

انهيءَ ڏينهن وري سڀني جي دعوت ڪئي ويئي، ۽ ائين شادي ختم ٿي. بادشاهه حڪم ڏنو ته امير کي مالوه الجزات (١) ڪنڀات ۽ نهرواله وارا پرڳڻا جاگير ۾ ڏنا وڃن ۽ مذڪور ملڪ تي فتح الله کي سندس نائب مقرر ڪيو وڃي. مطلب ته سندس عزت افزائيءَ ۾ ڪابه ڪمي ڪانه ڪئي ويئي؛ پر آخر هو هڪ بدوي عرب هو سو قدر سڃاڻي نه سگهيو ۽ آخر سندس اها بدويت جي جهالت هن تي غالب آئي، جنهن ڪيس شاديءَ جي پورن ويهن ڏينهن کان پوءِ ٻچڙو ڪرايو.

امير الغرا جو قيد ٿيڻ

شاديءَ جي ويهن ڏينهن کان پوءِ هو شاهي محل ڏانهن ويو ۽ بنا اجازت اندر وڃڻ چاهيائين. تنهن تي امير برددارية (پرده دار) کيس منع ڪئي. امير غرا هن جي ڪا پرواهه ڪانه ڪئي ۽ زبردستيءَ اندر وڃڻ لڳو. انهيءَ دربان کيس وارن کان جهلي ڪٺي پوئتي ڌڪو ڏنو. امير غرا کي جو لڳي ڪاوڙ، سو اکڻ جيڪو سندس هٿ ۾ هو سو اهڙو ته زور سان وهائي ڪڍيائينس، جو رت نڪري آيس. هيءُ دربان به هڪ وڏو امير هو، جنهن جو پيءُ غزنيءَ جو قاضي هو، جيڪو سلطان محمود بن سبڪتگين جي اولاد مان هو ۽ بادشاهه کيس پيءُ جي بجاءِ ڪري سمجهندو هو ۽ سندس پٽ کي، جنهن کي امير غرا مار ڏني، هُن پاڻ ڪري سڏيو هو. هو پنهنجا رت سان ڀريل ڪپڙا ڪٺي سڌو بادشاهه وٽ وڃي دانهين ٿيو ته امير غرا مون کي ماريو آهي. بادشاهه ڪجهه وقت سوچيندو رهيو، آخر چيائينس ته قاضيءَ وٽ وڃي فرياد ڪر.

بادشاهه جي محل ۾ زبردستيءَ گهڙڻ اهڙو ڏوهه آهي، جو

---

(١) الجزات- هتي ابن بطوطه شايد گجرات جو ذڪر ٿو ڪري، ڇو ته الجزات جو ڪوبه ملڪ هندستان ۾ ڪونهي. — مترجم

بادشاھ ڪڏھن بہ معاف نہ ڪندو آھي ۽ ان ماڻھوءَ جي يقيني سزا موت ھوندي آھي. پر چاڪاڻ تہ ھو غير ملڪي ماڻھو ھو تنھنڪري ھن سان رعايت ڪئي ويئي. قاضي ڪمال الدين ان وقت ديوان خاني ۾ ويٺو ھو. بادشاھ ملڪ تتر کي چيو تہ ھنن ٻنھي کي قاضيءَ وٽ وٺي وڃ. ملڪ تتر حاجي ھو ۽ عربي تمام سٺي ڳالھائيندو ھو. جڏھن ٻنھي کي قاضيءَ وٽ حاضر ڪيائين، تڏھن امير غرا کي ڳالھيون ڪندي چيائين تہ تو ھن شخص کي ماريو آھي؟ جيڪڏھين نہ ماريو اٿئي تہ چئو تہ مون نہ ماريو آھي. يعني سندس مطلب ھو تہ چوي تہ نہ. پر ھو جو اصل جاھل ھو ۽ ڪجھہ مغرور بہ ٿي پيو ھو، سو زور ڀڏي بيھي رھيو تہ ھائو مون برابر ماريو اٿس.

ايتري ۾ زخميءَ جو پيءُ بہ اچي نڪتو، تنھن بہ ڪوشش ڪئي تہ ٻنھي جي وچ ۾ صلح ٿئي تہ چڱو. پر سيف الدين اصل اِٽ ھٽي بيھي رھيو. قاضيءَ فيصلو ڪيو تہ ھو سڄي رات جيل ۾ رھي. سندس زال بادشاھ جي خوف کان نہ ھن ڏانھن سمھڻ لاءِ بسترو موڪليو ۽ نہ وري ڪا خبر لڌائينس. سندس دوستن کي بہ اچي خوف ورتو، سو سيني پنھنجا مال وڃي ماڻھن وٽ امانت رکيا. مون ارادو ڪيو تہ قيد خاني ۾ وڃي ساڻس ملاقات ڪريان. ھڪ امير مون کي مليو جنھن منھنجو مطلب سمجھي چيو تہ توکي وسري ويو آھي ڇا تہ تو شيخ شھاب الدين بن شيخ احمد جام سان ملاقات جو ارادو ڪيو ھو ۽ ڪيئن بادشاھ تنھنجي قتل جو حڪم ڏنو ھو. ھن واقعي جو بيان اڳتي ڪندس.

اھو ٻڌي مان واپس موٽي آيس. ٻئي ڏينھن ظھر جي وقت امير غرا کي آزاد ڪيو ويو. ان ڪاڻ پوءِ بادشاھ ھن کان منھن موڙي ڇڏيو ۽ سندس جاگير جو حڪم بہ رد ڪري ڇڏيائين. نہ رڳو ايترو پر جلاوطن ڪرڻ جو بہ ارادو ڪيائينس.

بادشاھ جو ھڪ ڀيڻيو مغيث الدين ابن الملڪ الملوڪ

Marfat.com

ٽالي هوندو هو. بادشاه جي پيٽ هميشه ان جي شڪايت ڪندي ڪندي، آخر مري ويئي. ان وقت سندس ڀائٽين بادشاه کي ياد ڏياريو ته هوءَ ويچاري به هن جي ظلم جي سبب ڪري مُئي آهي، ۽ هو اصل خاندان ۾ ڪونه آهي. جنهن تي بادشاه پنهنجي هٿ سان حڪم لکيو ته قيط (حرامي) ۽ موش خوار کي ملڪ بدر ڪيو وڃي. حراميءَ مان سندس اشارو مغيث الدين ڏانهن هو ۽ موش خوار مان سندس مطلب امير سيف الدين هو- ڇو ته بدوي عرب يربوع ٽالي هڪ جانور کائيندا آهن، جيڪو جهنگلي ڪئي جي شڪل جهڙو ٿيندو آهي. يڪدم نقيب آيا ته هن کي ملڪ مان ٻاهر ڪڍن. هن چاهيو ٿي ته پنهنجي گهر وڃي پنهنجي زال کان موڪلائي اچي، پر نقيب هر هر کيس سڏڻ لاءِ اچي رهيا هئا. تنهنڪري روئندو انهن سان هليو ويو.

مان ان وقت محل ۾ ويس ۽ سڄي رات اتي ترسي پيس. هڪ امير مون کان پڇيو ته رات هتي ڇو ترسيو آهين. مون چيو ته امير سيف الدين جي باري ۾ بادشاه کي چوڻو اٿم ته هن کي ملڪ نيڪالي نه ڏئي ۽ هن کي واپس گهرائي وٺي. هن جواب ڏنو ته ائين بلڪل ناممڪن آهي. تنهن تي مون چيو ته جيڪڏهن مون کي هڪ سو راتيون به هتي رهڻيون پيون ته به رهندس، پر پنهنجو مطلب ضرور حاصل ڪندس.

بادشاه کي جڏهن اها خبر پهتي ته تڏهن حڪم ڏنائين ته امير سيف الدين کي واپس گهرايو وڃي ۽ پوءِ حڪم ڏنائين ته هو ملڪ قبولي لاهوريءَ جي خدمت ۾ رهي. آخر چار مهينا جڏهن هن سان سوارين ۽ سفرن ۾ گڏ رهي، هو تهذيب ۽ ادب چڱيءَ طرح سکي ويو، تڏهن وري هن کي پنهنجي مرتبي تي واپس ڪيو ويو ۽ کيس ساڳيون جاگيرون ۽ لشڪر ڏنائين، سندس عزت افزائي ڪئي ويئي.

سلطان جي وزير جي ڌيءُ جي شادي خداوندزاده قوام الدين جي پٽ سان ٿيڻ

خداوند زاده قوام الدين جڏهن بادشاه وٽ آيو، تڏهن سندس تمام گهڻي خاطرداري ڪرڻ کان سواءِ سائنس نهايت سٺو سلوڪ ڪيو ويو. پوءِ بادشاه سندس پنهنجي پٽ جي شادي وزير خواجه جهان جي ڌيءَ سان ڪئي. وزير جي گهر آيو ۽ اچي سندس ڌيءَ جي نڪاح ۾ شريڪ ٿيو. هو جيستائين قاضيءَ نڪاح ٿي پڙهايو تيستائين بادشاه بيٺو رهيو ۽ ٻيا امير ۽ حاضرين ويٺا رهيا. پوءِ بادشاه پنهنجي هٿن سان ڪپڙا ۽ رپيا جي گوڙهيون ڪڍي قاضيءَ ۽ خداوندزاده جي پٽ کي ڏنيون. هي ڏسي امير اٺي عرض ڪرڻ لڳا ته بادشاه سلامت ايتري تڪليف نه وٺن. تنهن تي بادشاه کين ويهي رهڻ جو حڪم ڏنو، پنهنجيءَ جاءِ تي هڪ وڏي امير کي بيهاري پاڻ هليو ويو.

بادشاه جي تواضع ۽ انصاف جي متعلق ڳالهه

هڪ دفعي هڪ وڏي هندن جي امير بادشاه تي ڪيس داخل ڪيو ته بادشاه سندس ڀاءُ کي بي خطا مارائي ڇڏيو آهي. قاضيءَ جي سڏ تي بادشاه بنا هٿيارن جي پيرين پنڌ وڃي قاضيءَ جي ڪورٽ ۾ پيش ٿيو. اتي وڃي سلام ڪري آداب بجا آندائين. قاضيءَ کي اڳيئي چوائي موڪليو هئائين ته جڏهن مان اچان تڏهن هرگز اٿي نه بيهجانءِ، نه ئي وري منهنجي ڪا خوشامد ڪجانءِ. جڏهن هو قاضيءَ جي سامهون آيو تڏهن قاضيءَ حڪم ڪيو ته هن جي ڀاءُ جي خون لاءِ هن کي راضي ڪر. پوءِ بادشاه وڃي هن کي راضي ڪيو.

اهڙي هڪ ٻي ڳالهه

هڪ دفعي ڪنهن مسلمان شخص بادشاه تي ڪجهه سال

جي دعوي داخل ڪئي. قاضيءَ حڪم ڏنو ته بادشاه هڪدم سندس مال موٽائي ڏئي، ۽ بادشاه هن کي سندس مال موٽائي ڏنو.

هڪ ٻي ڳالهه

هڪ دفعي ڪنهن بادشاه جي عهديدار جي پٽ بادشاه تي ڪيس ڪيو ته بادشاه بنان ڪنهن سبب جي هن کي مار ڏني آهي. قاضيءَ حڪم ڏنو ته بادشاه ڇوڪري کي راضي ڪري يا ان جو قصاص (١) ڏئي. مون ڏٺو ته بادشاه پنهنجي مجلس ۾ ان ڇوڪري کي گهرائي، سندس هٿ ۾ هڪ لڪڻ ڏيئي، هن کي پنهنجو قسم وجهي چيو ته پنهنجو بدلو مون کان وٺ ۽ جهڙيءَ طرح مون تو کي ماريو آهي اهڙيءَ طرح تون به مون کي مار. ڇوڪري بادشاه کان لڪڻ وٺي ايڪويهه دفعا ڪيس هنيو. ايتري قدر جو هڪ دفعي ڏڪ لڳڻ سان بادشاه جو (ڪلاهُ) ڪلاه به سندس مٿي تان ڪري پيو.

نماز لاءِ سختي

هيءُ بادشاه نماز لاءِ تمام گهڻو تاڪيد ڪندو هو. سندس حڪم هو ته جيڪو به شخص جماعت سان نماز نه پڙهي، تنهن کي سزا ڏني وڃي. هڪ دفعي انهيءَ ڳالهه تان نو ماڻهو قتل ڪرائي ڇڏيائين، جن مان هڪ ڳائيندڙ به هو. هن ڪم لاءِ بادشاه ڪيترا ئي ماڻهو مقرر ڪري ڇڏيا هئا، جن جو فرض هوندو هو ته جماعت جي وقت جيڪو به ماڻهو بازار ۾ ڏسندا هئا، تنهن کي پڪڙي ايندا هئا، ايتري قدر جو سئس جيڪي ديوانخاني

(١) قصاص - خون جو بدلو خون. خون جو قصاص ائين ٿيندو آهي، جو خونيءَ کي خون ٿيل جي وارثن جي حوالي ڪيو ويندو آهي، جيڪي قصاص ۾ ان کي ماري ڇڏيندا آهن؛ يا وري جي خوني انهن کي رپيا ڏيئي راضي ڪري، ته به ٿي سگهي ٿو. بادشاه نه، هندوءَ کي مال ڏيئي راضي ڪيو هو، نه ته قصاص ۾ مارجي وڃي ها. - مترجم

Marfat.com

جي در تي گهوڙا جهليو بيٺا هوندا هئا تن کي به پڪڙڻ شروع ڪري ڏنائون. شاهي فرمان هو ته هر شخص، وضو ۽ نماز جا فرض ۽ اسلام جا شرائط سکي، ۽ ماڻهن کان انهيءَ متعلق سوال به ڪيا ويندا هئا. پوءِ جيڪڏهن ڪو چڱيءَ طرح سان جواب ڏئي نه سگهندو هو، ته هڪدم ڪيس سزا ملندي هئي. تنهنڪري سڀ ماڻهو بازارين ۾ ڪاغذن تي نماز وغيره جا مسئلا لکارايو، ياد ڪندا ويندا هئا.

شرعي حڪمن لاءِ سختي

شرعي حڪمن لاءِ به هيءُ بادشاهه تمام گهڻي سختي ڪندو هو. پنهنجي ڀاءُ مبارڪ خان کي هن جو حڪم هو ته هو ديوانخاني ۾ قاضي القضاه ڪمال الدين سان گڏ ويهي انصاف ڪرائي. هن کي اهو به حڪم هو ته هڪ بلند برج ۾ تي ويهي. قاضيءَ لاءِ انهيءَ ئي برج ۾ بادشاهه جي بيٺڪ وانگر هڪ مسند لڳائي ويئي هئي. بادشاهه جو ڀاءُ قاضيءَ جي ساڄي پاسي کان ويهندو هو. پوءِ جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جي ڪنهن وڏي امير تي دعويٰ هوندي هئي ته بادشاهه جي ڀاءُ جا ماڻهو ڪيس وٺي، اچي قاضيءَ جي سامهون پيش ڪندا هئا، ۽ اهو قاضي ان ماڻهوءَ کي سندس حق ڏياريندو هو.

مظلومن جي فرياد رسي ۽ انصاف

سنه ٧٤١ هجريءَ ۾ بادشاهه حڪم ڪيو ته سڄي ملڪ ۾ زڪوات ۽ عشر کان سواءِ ماڻهن کان ٻيو ڪوبه ٽئڪس وغيره نه ورتو وڃي. پاڻ هفتي ۾ ٻه دفعا سومر ۽ خميس جي ڏينهن تي انصاف ڪرڻ لاءِ اچي ديوانخاني جي سامهون ميدان تي ويهندو هو. انهن ڏينهن تي، هن جي سامهون صرف چار ماڻهو موجود هوندا هئا، جي هئا امير حاجب، خاص حاجب، سيدالحجاب ۽ شرف الحجاب. ٻين ماڻهن کي عام اجازت هوندي هئي ته اچي پنهنجون تڪليفون

Marfat.com

۽ فرياد پيش ڪن. ڇهن اميرن کي وري ڇهن ئي دروازن تي مقرر ڪيو ويو ته، فريادين جو بيان لکندا رهن. انهن ڇهن اميرن مان ڇهون بادشاھ جو سوٽ ملڪ فيروز هوندو هو.

اهڙيءَ طرح سان جيڪڏهن پهرئين دروازي وارو فرياديءَ جي شڪايت لکي بادشاھ کي موڪليندو هو ته واھ، نه ته فريادي وري ٻئي دروازي تي ويندو هو. جي اهو به نه لکندو هو ته فريادي وري ٽئين ۽ چوٿين دروازي تي ويندو هو. جيڪڏهن انهن مان ڪنهن به پورتو نه پاريو ته فريادي صدر جهان سرڪاري قاضيءَ وٽ ويندو هو. اتفاق سان جيڪڏهن انهي به سندس فرياد رسي نه ڪئي، ته پوءِ هو سڌو بادشاھ وٽ لنگهي ويندو هو، جنهن جي عام اجازت هوندي هئي. پوءِ بادشاھ کي جيڪڏهن بلڪل يقين ٿي ويندو هو ته انهن اميرن ۽ قاضيءَ وٽ فريادي ويو هو ۽ هنن مان ڪنهن به شڪايت نه لکي موڪلي، ته هنن کي تمام گهڻو ڳالهائيندو هو. اهڙيءَ طرح فريادين جا سڀ لکيل بيان بادشاھ، عشا کان پوءِ، خود پڙهندو هو.

ڏڪار ۾ ماڻهن کي ڪاڻو رسائڻ

جڏهين هندستان ۽ سنڌ جي ملڪن ۾ ڏڪار پيو، تڏهن مهانگائي ايتري ته وڌي ويئي جو، ڪڻڪ ڇهه دينار في مڻ ٿي ويئي. ان وقت بادشاھ حڪم ڏنو ته دهليءَ جي سڀني رهواسين، ننڍي، وڏي، غلام خواھ آزاد کي، ڏيڍ رطل مغربي في ماڻهوءَ جي حساب سان ڇهن مهينن جو راشن (سرڪاري) گوداس مان، هڪدم ڏنو وڃي. پوءِ فقيه ۽ قاضي شهر جي هرهڪ محلي وارن جون لسٽون ٺاهي حاضر ڪندا هئي ويا، ۽ هر ماڻهوءَ کي ڇهن مهينن جو راشن ملندو ٿي رهيو.

باب ڇھون

فصل ٻھريون

بادشاھ جا ظلم

ھن وقت تائين بادشاھ جي تواضع، انصاف ۽ سخاوت جون ڳالھيون جيڪي غير معمولي ھيون، پئي بيان ڪيون اٿم. الھن سڀني چڱين عادتن کان سواءِ ھو خونخوار به انتھا درجي جو ھوندو ھو. ڪڏھن ڪو اتفاق ھوندو ھو، جو سندس دروازي تي ڪنھن کي قتل نه ڪيو ويندو ھو. گھڻو ڪري دروازي تي ماڻھن جا لاش پيا ھوندا ھئا. ھڪ ڏينھن جي ڳالھه آھي ته مان محل ڏانھن ويس ته اتي ڪنھن سفيد شيء کي ڏسي منھنجي گھوڙي وٺي ڏاھ ڪاڏو. مون سان گڏ ھڪ ماڻھو ھو، جنھن ٻڌايو ته اھو ھڪ شخص جو ڌڙ آھي، جنھن مان ٽي ٽڪرا ڪيا ويا آھن.

ھي بادشاھ ننڍي خواھ وڏي ڏوھ جي ھڪجھڙي سزا ڏيندو ھو، جنھن ۾ علم وارن، شريفن يا صالحين مان به ڪنھن قسم جي رعايت نه ڪئي ويندي ھئي. ديوان خاني ۾ ھر روز سوين ماڻھو ھٿڪڙين ۽ زنجير پيل حاضر ڪيا ويندا ھئا، جن مان ڪن کي قتل ڪيو ويندو ھو، ڪن کي عذاب ڏنا ويندا ھئا ته ڪن کي وري مارون ڏنيون وينديون ھيون. ھن جو دستور ھوندو ھو ته جمعي جي ڏينھن کان سواءِ ٻين ڏينھن تي سڀني قيدين کي ديوان خاني ۾ گھرائيندو ھو. جمعي جي ڏينھن ھو (قيدي) ٻاھر ڪونه ڪڍندا ھئا، ڇو ته ان ڏينھن ھو حجامت

وغيره ڪرائي آرام ڪندا هئا. خدا انهيءَ مصيبت کان پناه ڏئي.

پنهنجي پاءُ کي قتل ڪرائڻ جو بيان

هن جو پاءُ هوندو هو جنهن جو نالو هو مسعود خان. هن جي ماءُ سلطان علاءالدين (خلجي) جي ڌيءَ هئي. هيءُ شهزادو اهڙو ته سهڻو هوندو هو، جو سندس مٿ مون اڄ تائين ڪونه ڏٺو آهي. هن ويچاري تي الزام لڳايو ويوهو ته هو بغاوت ڏو ڪري. جڏهن هن کان انهيءَ بابت پڇيو ويو تڏهن عذابن جي خوف کان ڪٿي مڃيائين. چاڪاڻ ته کيس خبر هئي ته اهڙي ڏوه جي ملزمن جي انڪار تي کين ڪيترائي عذاب ڏنا ويندا هئا، تنهن کان هڪ دفعو مرڻ بلڪل آسان هو. بادشاه حڪم ڏنو ته مارڪيٽ جي وچ تي سندس سر جدا ڪيو وڃي. اهڙيءَ طرح سان قتل ٿيڻ کان پوءِ حسب دستور ٽي ڏينهن سندس لاش انتي ئي پيو هو. هن واقعي کان ٻه سال اڳ هن مسعود خان جي ماءُ انهيءَ ساڳئي جاءِ تي سنگسار ڪئي ويئي هئي. هن زنا جو اعتراف ڪيو هو، تنهنڪري قاضي ڪمال الدين هن کي سنگسار ڪرايو هو.

بادشاه جو هڪ ئي وقت ساڍا ٽي سؤ ماڻهو مارائڻ

هڪ دفعي بادشاه، جابلو ڪافرن سان لڙائي ڪرڻ لاءِ، ملڪ يوسف بغرا جي سپهه سالاريءَ ۾ هڪ وڏو لشڪر موڪليو. يوسف جڏهن انهيءَ وڏي لشڪر سان ٻاهر نڪتو تڏهن واٽ تي انهن مان ڪيترا اختلاف ڪري لشڪر مان پڇي ويا ۽ اچي شهر ۾ پنهنجن گهرن ۾ ويهي رهيا. هيءُ سچو واقعو يوسف بادشاه کي لکي موڪليو، جنهن حڪم ڪيو ته سچي شهر جي حصن ۾ سپاهي ڦري وڃن ۽ ڀڄندڙن مان جيڪو به ملي سگهي، تنهن کي گرفتار ڪيو وڃي. اهڙيءَ طرح سان ٽي سو پنجاه اهڙا ماڻهو پڪڙيا ويا جن کي هڪ ئي هنڌ مارايو ويو.

شيخ شهاب الدين کي عذاب ڏيئي قتل ڪرائڻ

هيءُ شيخ شهاب الدين بن شيخ احمد جام خراساني، شهر جي وڏن مشائخن، صالحن ۽ فاضلن مان هڪ هوندو هو ۽ چوڏهن ڏينهن جو روزو رکندڙ هو. هن جي زيارت لاءِ اڳين بادشاهن مان، سلطان قطب الدين ۽ تغلق شاه پڻ ويندا هئا، سندس دعا جا خواهشمند رهندا هئا ۽ کيس تمام گهڻي عزت ڏيندا هئا.

جڏهن سلطان محمد شاه بادشاه ٿيو تڏهن ارادو ڪيائين ته شيخ شهاب الدين کي به پنهنجي نوڪريءَ ۾ رکان. چو ته هو عادت موجب سڀني مشائخن ۽ عالمن کي نوڪريءَ ۾ رکندو ويندو هو ۽ اها حجت اٿاريندو هو ته صدر الاول رضي الله عنهم (خلفاء راشدين) اهل علم ۽ اهل صلاح کان سواءِ ٻئي ڪنهن کي به ڪا نوڪري ڪونه ڏيندا هئا. شيخ شهاب الدين هن جي آڇ تي انڪار ڪيو. جڏهن بادشاه پريءَ عام دربار ۾ عرض ڪيس تڏهن به صاف جواب ڏيئي ڇڏيائينس. بادشاه کي تنهن تي ڏاڍا خار لڳا ۽ شيخ ضياءُ الدين سمناميءَ کي حڪم ڏنائين ته شيخ شهاب الدين جي ڏاڙهي پٽ. ضياءُ الدين تنهن تي انڪار ڪندي چيو ته اهڙو ڪم مون کان نه ٿيندو. تنهن تي بادشاه حڪم ڏنو ته هنن ٻنهي جي ڏاڙهي پٽي وڃي. جڏهن ٻنهي جي ڏاڙهي پٽي ويئي، تڏهن ضياءُ الدين کي تلنڪ (تلنگانه) ڏانهن ڪڍي ڇڏيائين. جتان ڪجهه وقت کان پوءِ کيس (وزوڪل) وارنگل جو قاضي مقرر ڪري موڪليائين، جتي ٿي هو آخري دم تائين رهيو. ۽ شهاب الدين کي وري دولت آباد موڪلي ڇڏيائين، جتي هو ست سال کن رهيو، پوءِ هن کي واپس گهرايو ويو ۽ گهڻي عزت ۽ آبروءِ سان هن کي عاملن کان بقاياائن وصول ڪرڻ جي ڪم تي مقرر ڪيائين. پوءِ وري هن کي اتان به گهرائي تمام گهڻي عزت ڏيئي کيس عاملن کان بقاياائن وصول ڪرڻ وارن جي شعبي تي، ديوان مقرر ڪري، وري به کيس عزت ۽ مال ڏنائين ۽

اميرن کي حڪم ڪيائين ته هن جي سلاميءَ لاءِ هن وٽ ويندا ڪن، ۽ جيئن هو چوي تيئن ڪن. ايتري قدر، جو بادشاه جي گهر ۾ هن کان وڏيڪ عهديدار ٻيو ڪونه هو.

جڏهن بادشاه پنهنجي لاءِ گنگا نديءَ جي ڪناري تي هڪ محل ٺهرايو جنهن جو نالو رکيائين سرنڪ دوار (سرگ دوار) معنيٰ بهشت جو ٽڪرو (شبة الجنت) ۽ ٻين ماڻهن کي به حڪم ڏنائين ته پنهنجا پنهنجا گهر اُتي ٺاهيو، تڏهن شيخ شهاب الدين کي به اهڙو حڪم ڏنائين، پر هن پنهنجيءَ جاءِ تي رهڻ جي اجازت گهري، جنهن تي بادشاه کيس اجازت ڏني ۽ دهليءَ کان ڇهن ميلن جي مفاصلي تي هڪ غير آباد زمين جي ايراضي به هن کي ڏيئي ڇڏي. شيخ شهاب الدين انهيءَ زمين ۾ هڪ وڏو غار کوٽايو، جنهن ۾ گهر، گودام، تنور، حمام ۽ ٻيون ضروري جايون ٺهرايائين، ۽ جمنا نديءَ مان هڪ واهه ڪڍائي پنهنجي زمين آباد ڪرايائين.

انهن ڏينهن ملڪ ۾ ڏڪار هو، تنهنڪري هن کي اناج جي واپار مان تمام گهڻو فائدو ٿيو. اڍائي سالن تائين، جيسين بادشاه دهليءَ کان ٻاهر رهيو، تيسين شهاب الدين اطمينان سان پنهنجي غار ۾ ويٺو رهيو. سندس نوڪر ڏينهن جو زمين تي ڪم ڪار ڪري، پنهنجن ڍورن ڍڳن سميت رات جو غار ۾ وڃي دروازو بند ڪري ڇڏيندا هئا، ڇو ته آسپاس جي جبلن ۾ چور ۽ ڌاڙيل رهندا هئا، جن مان هر وقت ڪين خطرو هوندو هو.

بادشاه جڏهن دارالخلافه ڏانهن واپس اچي رهيو هو، تڏهن شيخ شهاب الدين ستن ميلن جي مفاصلي تي وڃي سندس استقبال ڪيو. بادشاه سندس تمام گهڻي عزت ڪئي. ساڻس ڏاڍا ڀاڪر پائي مليو. ان کان پوءِ شيخ پنهنجي غار ڏانهن هليو آيو. ٿورن ڏينهن کان پوءِ، بادشاه شيخ کي گهرايو، جنهن تي شيخ وڃڻ کان انڪار ڪيو، بادشاه وري مخلص الملڪ الندر باريءَ کي

Marfat.com

جيڪو وڏن اميرن مان هو، ان وٽ موڪليو، جنهن اچي شيخ سان تمام نهٺائيءَ ۽ نرميءَ سان گفتگو ڪئي ۽ کيس سمجهائيندي بادشاه جي غصي کان به ڊيڄارائينس. شيخ جواب ڏنس ته مان هن ظالم بادشاه جي نوڪري وغيره اصل نه ڪندس.

مخلص الملڪ واپس بادشاه وٽ آيو ۽ جيڪو شيخ چيو هو، سو اچي ٻڌايائينس، جنهن تي بادشاه حڪم ڪيو ته شيخ کي گرفتار ڪري پيش ڪيو وڃي. شيخ کي جڏهن پڪڙي آندو ويو، تڏهن بادشاه پڇيس ته ڇا تون مون کي ظالم ٿو چوين؟ شيخ ترڪي بترڪي جواب ڏنس ته هائو تون وڏو ظالم آهين ۽ تو فلاڻا فلاڻا ظلم ڪيا آهن. شيخ دهليءَ جو شهر ڦٻائڻ ۽ اتي جي رهواسين کي دولت آباد وٺي وڃڻ جو به بيان ڪري ٻڌايس. بادشاه يڪدم پنهنجي تلوار ڪڍي صدرالجهان قاضيءَ جي هٿ ۾ ڏني ته مون کي ظالم ثابت ڪري هن تلوار سان منهنجي سسي لاهي ڇڏ. تڏهن شهاب الدين چيس ته جيڪو شخص توتي ظالم هجڻ جي گواهي ڏيندو سو خود قتل ڪيو ويندو، تنهنڪري تون ڪيئن ظالم ثابت ٿيندين، پر تون پاڻ ڄاڻين ٿو ته تون ظالم آهين. هي ٻڌي بادشاه کيس دويداريه (دوادار) جي سردار ملڪ نڪبه جي حوالي ڪيو، جيڪو هن کي سندس هٿ ٻڌي، پيرن ۾ چار زنجيرون وجهي، وٺي ويو.

چوڏهن ڏينهن تائين شيخ نه ڪجهه کاڌو نه پيتو، بلڪ ائين ئي رهيو. هر روز کيس ديوان خاني ۾ وٺي ايندا هئا، جتي فقيهه ۽ مشائخ گڏ ٿي کيس چوندا هئا ته پنهنجا لفظ واپس وٺي. پر هو هر وقت چوندو رهيو ته مان پنهنجا لفظ واپس ڪڏهن ڪونه وٺندس ۽ مان شهيدن ۾ شامل ٿيڻ ٿو گهران. آخر چوڏهين ڏينهن بادشاه هن کي مخلص الملڪ جي هٿان کاڌو ڏياري موڪليو. پر شيخ کاڌي کان جواب ڏيندي چيس ته اهو کاڌو بادشاه ڏانهن واپس کڻي وڃ، جو منهنجو رزق هينئر هن زمين تان کڄي ويو آهي. بادشاه هن خبر پهچڻ سان حڪم ڪيو ته شيخ کي پنج

Marfat.com

استار پائخاني جا - جيڪو اڍائي رطل مغربي جيترو ٿيندو- ڪارايو وڃي. هن ڪم تي جي ڪافر مقرر ٿيل هوندا هئا سي يڪدم اُٿيا، ڇا ڪيائون، جو شيخ کي زمين تي سنئون سمهاري، سندس وات لوهه جي ڪلهن سان کولي، پائخانو پاڻيءَ ۾ ملائي، پياري ڇڏيائونس! پوءِ ڏينهن شيخ کي صدرجهان قاضيءَ وٽ وٺي ويا، جتي فقيهن ۽ مشائخن گهڻوئي سمجهايس ۽ هيئون شيون ڏنائونس ته پنهنجا لفظ واپس وٺ. پر هن صفا انڪار ڪري ڇڏيو. آخر ۾ سندس سر ڪپيو ويو. خدا شل هن تي رحمت ڪري.

مدرسي جي فقيه عفيف الدين ڪاشانيءَ کي ۽ ٻن فقيهن کي هن سان گڏ قتل ڪرائڻ

ڏڪار جي زماني ۾ بادشاه حڪم ڪيو هو ته دارالملڪ (دارالخلافه) کان ٻاهر کوهه کوٽائي ان تي آبادي ڪرائي وڃي ۽ ماڻهن کان ان لاءِ ٻج ۽ پوک لاءِ ضرورت آهر مدد ورتي وڃي. هي سڀ زبردستيءَ سان، سرڪاري گودامن کي ڀرڻ لاءِ ڪيو ٿي ويو. فقيه عفيف الدين کي جڏهن اها خبر پيئي تڏهن هو چوڻ لڳو ته، اهڙيءَ پوک سان عوام کي ڪوبه فائدو ڪونه ٿيندو، وغيره.

ڪنهن بادشاه کي به هيءَ خبر وڃي ڪئي، جنهن تي بادشاه هن کي سلطنت جي ڪمن ۾ دست اندازي ڪرڻ جي ڏوهه ۾ ڪٿي جيل ۾ رکيو، ۽ ڪجهه ڏينهن کان پوءِ ڇڏي ڏنائينس. آزاديءَ ملڻ کان پوءِ جڏهن هو گهر وڃي رهيو هو، تڏهن واٽ تي ٻه دوست، جي ٻئي فقيه هئا ملس. انهن چيس ته خدا جا لک شڪرانا جو تون آزاد ٿئين! تنهن تي فقيه (عفيف الدين) ورائي ڏني ته هائو خدا جو شڪر آهي، جنهن مون کي ظالمن جي قوم کان بچايو. اڃا هو ٽيئي ٽڙي پکڙي پنهنجي گهرن ۾ به نه پهتا، ته اها خبر بادشاه تائين پهچي ويئي، جنهن

تنهي کي حاضر ڪرڻ جو حڪم ڪيو.

جڏهن ٽيئي ڄڻا حاضر ڪيا ويا تڏهن بادشاهه جي حڪم موجب عفيف الدين جو سر تڙ سوڌو وڍي ڪِس ۾ ٽڪر ڪيو ويو ۽ ٻن فقيهن لاءِ بادشاهه حڪم ڪيو ته هنن جا سر وڍي ڦٽي ڪيا وڃن. هنن ٻنهي التجا ڪئي ته عفيف الدين کي سندس بدڪلاميءَ سبب اها سزا ڏني وئي، پر اسان ته نه ڪجهه ڇيو نه آکيو، اسان کي آخر ڪهڙي گناهه جي سزا ڏني ٿي وڃي! تنهن تي بادشاهه چيو ته توهان هن جي ڳالهه ٻڌي ان جي مخالفت نه ڪئي ۽ ڪٿي ماٺ ڪيو، جڻ ته توهان به هن سان شامل راءِ هئا. آخر تنهي کي اهڙيءَ طرح قتل ڪيو ويو. خدا شل هنن سڀني تي رحم ڪري.

بادشاهه جو ٻن سنڌي فقيهن کي، جيڪي سندس نوڪري ۾ هئا، قتل ڪرائڻ

هنن ٻن سنڌي فقيهن کي بادشاهه حڪم ڏنو ته توهان فلاڻي امير سان، جنهن کي فلاڻي ملڪ جو والي مقرر ڪيو اٿم، گڏجي اتي وڃو ۽ اتي به چيائين ته مون ان ملڪ جي رعيت توهان جي سپرد ڪئي آهي، تنهنڪري هيءُ امير به جيئن توهان چوندا تيئن ڪندو رهندو. تنهن تي هنن ٻنهي عرض ڪيو ته اسان هن امير تي شاهدن وانگر رهنداسين ۽ جيڪي ڪجهه سچ هوندو، هن کي چوندا رهنداسين. بادشاهه هي ٻڌي چيو ته توهان جي نيت نيڪ نه آهي ۽ توهان جو خيال آهي ته توهان منهنجو مال کائيندا رهو ۽ هن بيوقوف ترڪي امير تي ان جو الزام لڳائيندا رهو! هي ٻڌي ٻنهي سنڌي فقيهن هٿ ٻڌي عرض ڪيو ته اي آخوند عالم! خدا جو قسم، اسان جي اها نيت نه آهي. بادشاهه فرمايو ته انهيءَ کان سواءِ توهان جي ٻي ڪا به نيت ڪانه آهي ۽ حڪم ڏنائين ته هنن ٻنهي کي شيخ زاده

Marfat.com

نهاونديءَ وٽ وٺي وڃو.

هيءُ شيخ زادو ماڻهن کي عذاب ڏيڻ تي مقرر ٿيل هوندو هو. جڏهن هنن فقيرن کي ان وٽ آندو ويو تڏهن هن کين سمجهائيندي چيو ته بادشاهه توهان ٻنهي کي قتل ڪرڻ ٿو چاهي، تنهنڪري خيريت انهيءَ ۾ آهي ته ڪٿي پنهنجو ڏوهه قبول ڪريو ۽ پاڻ کي عذابن کان بچايو. هنن جواب ڏنو ته اسان جي جيڪا نيت هئي تنهن جو عرض بادشاهه کي ڪري ڇڏيو اٿئون. هي ٻڌي شيخ زاده نهاونديءَ پنهنجي نوڪرن کي حڪم ڪيو ته هنن کي عذاب جو مزو چکايو وڃي. جنهن تي هنن ٻنهي فقيرن کي زمين تي سنئون سمهاري، سندن سينن تي تتل لوهه جون سرون ڪٿي رکيون. ٿوري وقت کان پوءِ جڏهن اهي سرون انهن تان سٽي ڪنيائون ته هنن جي سينن جو سڄو گوشت انهن سرن سان گڏ هليو آيو. پوءِ سندن انهن زخمن تي پيشاب سان مليل خاڪ رکي ويئي.

هن عذاب کان پوءِ هنن ڏوهه قبول ڪندي چيو ته اسان جي برابر اهائي نيت هئي جيڪا بادشاهه سمجهي هئي ۽ اسان برابر قتل جا حقدار آهيون، ڇو ته سچا پچا ڏوهاري آهيون ۽ اسان پنهنجي قتل لاءِ ٻنهي جهانن ۾ دعويٰ نه ڪنداسين. هيءَ سڄي خبر خط ذريعي بادشاهه کي پهچائي ويئي. بادشاهه سڄوئي ڪيس وري قاضيءَ کي فتوا لاءِ موڪلي ڏنو، جنهن ان تي مهر هڻي پنهنجي هٿ سان نوٽ لکيو ته هي ٻئي فقير بنا ڪنهن عذاب ۽ سختيءَ جي پنهنجو ڏوهه قبول ٿا ڪن. جيڪڏهن هو ڪٿي اڳيئن به لڪائين ها ته اسان پنهنجو ڏوهه عذابن جي تڪليفن کان پوءِ قبول ڪيو آهي ته وري به کين نموني نموني جا عذاب ڏنا وڃن ها، تنهنڪري هنن انهيءَ ڳالهه کي سمجهي، هڪ دفعي سر لهڻ انهن عذابن کان وڌيڪ آسان ٿي ڄاتو. آخر سندن سر لاٿا ويا. خدا هنن ٻنهي تي شل رحمت ڪري.

شيخ هود کي قتل ڪرائڻ

هن جو اصل نالو شيخ زاده هود هو ۽ الشيخ الصالح الولي رڪن الدين بن بهاءالدين بن ابي ذڪريا ملتانيءَ جو پوٽو هو. بادشاھ سندس ڏاڏي رڪن الدين ۽ ان جي ڀاءُ عمادالدين جي تمام گهڻي عزت ڪندو هو. عمادالدين شڪل ۾ هوبهو بادشاھ جي شڪل جهڙو هوندو هو، تنهنڪري هن کي ڪشلو خان واريءَ لڙائيءَ جي ڏينهن دشمن خود بادشاھ سمجهي ماري ڇڏيو هو. ان جي بدلي ۾ بادشاھ شيخ رڪن الدين کي هڪ سو ڳوٺ جاگير ۾ ڏنا هئا ته انهن جي آمدنيءَ مان خانقاھ جي لنگر جو خرچ هلائيندو رهي.

شيخ رڪن الدين جي وفات کان پوءِ شيخ هود پنهنجي ڏاڏي جي وصيت موجب انهيءَ خانقاھ جو سجاده نشين ٿيو، پر شيخ رڪن الدين جو هڪ ڀائٽيو هو جنهن پنهنجي چاچي جي ورثي لاءِ حقدار هجڻ جي دعوي ڪئي. ٻئي ڄڻا نبيري لاءِ بادشاھ وٽ دولت آباد آيا. دولت آباد ملتان کان اسي منزلون پري آهي. بادشاھ شيخ رڪن الدين جي وصيت موجب شيخ هود کي سجاده نشين مقرر ڪيو. شيخ هود عمر ۾ وڏو ۽ شيخ رڪن الدين جو ڀائٽيو اڃا نوجوان هو. بادشاھ حڪم ڏنو ته شيخ هود جي گهڻي عزت ۽ آبرو ڪئي وڃي ۽ جنهن به منزل تي لهي ته اتي بادشاھ جي طرفان سندس دعوت جو انتظام ڪيو وڃي. تنهن کان سواءِ شهر جي سڀني عملدارن کي حڪم ٿيو ته هن جي استقبال ڪرڻ لاءِ وڃن. تنهنڪري هو جڏهن دارالخلافه ۾ پهتو تڏهن شهر جا سڀ فقيھ، قاضي ۽ مشائخ سندس استقبال لاءِ ٻاهر آيا، جن ۾ مان پڻ شامل هوس.

شيخ هڪ پالڪيءَ ۾ ويٺو هو، جنهن کي ماڻهو ڪلهي تي کڻي هلي رهيا هئا ۽ سندس گهوڙا ڊڪي هلي رهيا هئا. اسان هن کي

ظاهري سلام ڪيو پر امان ڪي سندس پالڪيءَ ۾ سواري ڪرڻ
باڪل ڪانه وڻي. مون ڪنهن شخص سان ڳالهه ٻڌي ڪئي ته
هن ڪي گهوڙي تي سوار ڏٺي، قاضي ۽ مشائخ وغيره جيڪي
سندس استقبال لاءِ آيا آهن، تن سان گڏ هلڻ گهرجي. هن ڪي
به ڪنهن اها ڳالهه وڃي ٻڌائي، تنهن تي هو گهوڙي تي سوار
ٿي هلڻ لڳو، ۽ پالڪيءَ جي سواري ڪرڻ جو سبب ٻڌي ڏنائين
ته ڪنهن سور (درد) جي ڪري گهوڙي تي چڙهي نٿي سگهيو.

جڏهن هو دارالخلافه ۾ پهتو، تڏهن بادشاهه جي خرچ سان
هڪ دعوت جو انتظام ڪيو ويو جنهن ۾ قاضي، فقيهه ۽ غير
ملڪي ماڻهن کي به شامل ڪيو ويو. ڪاڏي کان پوءِ هرهڪ
کي سندس درجي، آهر انعام ۽ اڪرام ڏنا ويا. جيئن ته قاضي القضاة
کي پنج سو دينار مليا ۽ مون کي اڍائي سو دينار وغيره. هي
هن ملڪ جو رواج آهي ته هرهڪ شاهي دعوت جي موقعي تي
هن قسم جا انعام ۽ اڪرام ڏنا ويندا آهن. هن کان پوءِ شيخ
هود پنهنجي شهر ڏانهن روانو ٿيو. بادشاهه هن سان گڏ شيخ
نورالدين شيرازيءَ کي به موڪليو ته هو اتي وڃي کيس پنهنجي
ڏاڏي جو سجاده نشين بڻائي. اتي پڻ بادشاهه جي خرچ سان هڪ
وڏي دعوت ڪئي ويئي هئي.

شيخ هود ڪيترن ئي سالن تائين سجاده نشين رهيو. هڪ
دفعي سنڌ جي حاڪم عمادالملڪ بادشاهه کي لکي موڪليو ته شيخ
هود ۽ سندس عزيز دولت ۽ مال گڏ ڪندا ٿا وڃن ۽ اجاين
ڪمن تي خرچ ڪندا ٿا رهن. باقي خانقاه ۾ ڪنهن کي به ماني
نٿا کارائين. جنهن تي بادشاهه حڪم ڏنو ته سندس مال ضبط ڪيو
وڃي. عمادالملڪ هنن سڀني کي گهرايو ۽ ڪن کي ته جيل ۾
وجهي ڇڏيائين ۽ ڪن کي مار موچڙو ڪري، هنن کان ويهه هزار
دينار روزانا وصول ڪندو رهيو. ايتري قدر، جو هنن وٽ آخر
ڪجهه نه رهيو. هنن جي گهرن مان تمام گهڻي دولت ۽ قيمتي

Marfat.com

سامان نڪتو، جن مان هڪ جتيءَ جو جوڙو اهڙو ته عمدو هو، جو ان تي ياقوت ۽ جواهرن جو ڪم ٿيل هو ۽ انهن جي قيمت ست هزار دينار چئي ٿي ويئي. ڪنهن ٿي چيو ته اهو جتيءَ جو جوڙو شيخ هود جي ڏيءَ جو هو ۽ ڪنهن ٿي چيو ته اهو سندس دلپسند ٻانهيءَ جو هو.

جڏهن شيخ تي تمام گهڻي سختي ڪئي ويئي، تڏهن هن ترڪستان ڀڄي وڃڻ جو ارادو ڪيو، پر هي پڪڙجي پيو. عمادالملڪ بادشاه کي سمورو احوال لکي موڪليو، جنهن تي بادشاه حڪم ڪيو ته شيخ هود ۽ جنهن شخص کيس پڪڙيو آهي، ٻنهي کي مون ڏانهن موڪلي ڏي. هو ٻئي جڏهن دارالخلافه ۾ پهتا، تڏهن جنهن شخص شيخ هود کي پڪڙيو هو، تنهن کي آزاد ڪيو ويو، باقي شيخ هود کان بادشاه پڇيو ته تون ڪيڏانهن ٿي ڀڄي وئين؟ تنهن تي شيخ لڳو عذر ۽ بهانا ڪرڻ ۽ ٺاهڻ. بادشاه آخر چيس ته تو ارادو ڪيو هو ته ترڪستان ڀڄي وڃي اتي چئين ته مان شيخ بهاءالدين ذڪريا جو پٽ آهيان ۽ اتي جي بادشاه مون سان هيءُ سلوڪ ڪيو آهي ۽ پوءِ تون انهن کي پنهنجي مدد لاءِ وٺي اچي اسان کي قتل ڪرائين ها. بادشاه ائين چئي، سندس سر لاهڻ جو حڪم ڏنو ۽ اهڙيءَ طرح مان هو قتل ڪيو ويو. خدا شل هن تي رحمت ڪري.

ابن تاج العارفين ۽ ان جي اولاد کي قيد ڪرائڻ ۽ مارائڻ

شيخ شمس الدين ابن تاج العارفين، ڪول جي شهر ۾ رهندو هو، ۽ هڪ وڏو تارڪ الدنيا عابد شخص هوندو هو. جڏهن بادشاه ڪول جي شهر ۾ ويو هو، تڏهن شيخ شمس الدين کي پاڻ وٽ گهرايو هئائين. پر هو بادشاه جي سڏ تي نه ويو. تنهنڪري بادشاه پاڻ هلي هن جي ملاقات لاءِ ويو. بادشاه جڏهن هن جي گهر جي ويجهو پهتو، تڏهن هو ڪيڏانهن کسڪي نڪري ويو ۽

بادشاهہ سان ملاقات نہ ڪيائين.

ان واقعي کان پوءِ چئا ٿيو، جو هڪ امير بادشاهہ جي خلاف بغاوت ڪئي ۽ ڪيترن ئي ماڻهن وٽي سندس بيعت ڪئي. بادشاهہ کي ڪنهن وٽي خبر ڪئي تہ هڪ دفعي جڏهن شيخ شمس الدين جي مجلس ۾، انهيءَ امير جي ڳالهہ نڪتي هئي، تڏهن شيخ صاحب سندس گهڻي تعريف ڪندي چيو هو تہ واقعي هو بادشاهہ ٿيڻ جي لائق آهي. اهو ٻڌي بادشاهہ يڪدم هڪ امير کي حڪم ڏنو تہ وڃي شيخ شمس الدين کي گرفتار ڪري اسان وٽ وٺي اچ، جنهن تي هو وڃي شيخ، سندس پٽن، ڪول جي قاضيءَ ۽ محتسب کي ٻڌي وٺي آيو، جو تہ اهي سڀئي انهيءَ مجلس ۾ شريڪ هئا، جنهن ۾ شيخ صاحب انهيءَ باغي امير جي تعريف ڪئي هئي. بادشاهہ حڪم ڏنو تہ انهن کي قيد ۾ رکيو وڃي. پوءِ محتسب ۽ ڪول جي قاضيءَ کي ماري ڇڏيو ۽ شيخ شمس الدين قيد ۾ ئي وفات ڪئي. ان بعد قاضيءَ ۽ محتسب کي قيدخاني وارا هر روز ماڻهن کان خيرات پنڻ لاءِ ٻاهر وٺي ويندا هئا ۽ اهڙيءَ طرح وري کين وڃي قيد ۾ وجهندا هئا.

بادشاهہ کي اها بہ خبر پهتي هئي تہ شيخ صاحب جي پٽن جو هندن سان تمام گهڻو رستو هوندو هو ۽ ڪيترائي باغي هندو هنن وٽ ايندا ويندا رهندا هئا. جڏهن شيخ صاحب وفات ڪري ويو، تڏهن سندس پٽن کي قيدخاني مان ڪڍي بادشاهہ جي سامهون وٺي آيا. بادشاهہ کين چيو تہ جيڪي ڪجهہ بہ ٻہ توهان ڪيو سو ڪيو، پر هن کان پوءِ وري ڪڏهن بہ نہ ڪجو. تنهن تي جواب ڏنائون تہ اسان اڳ ۾ بہ ڪجهہ نہ ڪيو آهي. بادشاهہ هنن جي جواب تي ڏاڍو ڪاوڙيو ۽ حڪم ڏنائين تہ هنن سڀني کي هڪدم قتل ڪيو وڃي. ان بعد بادشاهہ قاضيءَ مذڪور کي گهرائي چيو تہ هنن قتل ٿيل جوانن جي پوئلڳن ۽ دوستن جا نالا ٻڌاءِ. جنهن تي هن ڪيترن ئي ماڻهن

Marfat.com

جا نالا پڌائي ڇڏيا. جڏهن بادشاه انهن ڏنل نالن جي فهرست ڏني تڏهن (غصي ۾ ڀرجي) چيائين ته هيءُ شخص سڄي شهر کي برباد ڪرڻ ٿو گهري، تنهنڪري هن جو سر ڪپيو وڃي. پوءِ ان جو به سر لاٿو ويو. خدا هن تي رحمت ڪري.

شيخ علي حيدريءَ کي قتل ڪرائڻ

شيخ علي حيدريءَ نالي هڪ بزرگ شخص ڪنبايت جي شهر ۾، جيڪو هندستان جو هڪ بندرگاهه آهي، رهندو هو. هو هڪ وڏو مشهور ۽ معروف درويش ڪري مڃيو ويندو هو. ايتري قدر جو سمنڊ ۾ ڏکين وقتن تي، سوداگر هن جي نالي جون باسون باسيندا هئا ۽ جڏهن (صحيح سلامت) هن بزرگ جي سلام لاءِ ايندا هئا تڏهن هيءُ ڪشف جي زور تي ڪين سندن سڀ احوال پڌائي ڇڏيندو هو. ڪنهن وقت جيڪڏهن ڪو سوداگر وڏي باس باسيندو هو ۽ نيت ڦيرائي ڇڏيندو هو ته شيخ وٽ اچڻ وقت، شيخ کيس چوندو هو ته تو هيتري باس باسي هئي، تنهنڪري هاڻي پنهنجي ڳالهه پوري ڪر. ڪيترا ئي دفعا جو اهڙا اتفاق ٿيا، سو شيخ پاڻ اڳي کان به وڌيڪ مشهور ٿيڻ لڳو.

جڏهن قاضي جلال الدين افغانيءَ ۽ ان جي قبيلي هن ملڪ ۾ بغاوت ڪئي، تڏهن بادشاهه کي معلوم ٿيو ته شيخ حيدريءَ قاضي جلال الدين لاءِ دعا گهري آهي ۽ پنهنجي مٿي جي ٽوپي پڻ هن کي ڏني اٿس، نه رڳو ايترو پر هن جي هٿ تي بيعت به ڪري ڇڏي اٿس. جڏهن بادشاهه پاڻ پنهنجي سر ان بغاوت کي بند ڪرڻ لاءِ آيو ۽ قاضي جلال الدين کي شڪست نصيب ٿي، تڏهن شرف الملڪ امير بخت کي ڪنبايت ۾ ڇڏي، پاڻ واپس موٽي ويو ۽ هن کي حڪم ڏيئي ويو ته باغين کي ڳولي هٿ ڪري، کين مناسب سزائون ڏيئي ڇڏي. هن سان گڏ بادشاهه کي

فقيهہ به چڏي ويو، جن لاءِ ڪيس حڪم ڏنو هئائين ته هنن جي صلاح موجب هلندو رهي. شرف الملڪ، شيخ علي حيدريءَ کي پاڻ وٽ گهرايو ۽ جڏهن اهو ثابت ٿيو ته هن قاضي جلال الدين کي پنهنجي ٽوپي ڏني هئي ۽ هن جي لاءِ دعا به گهري هئائين، تڏهن فقيهن (يڪراءِ) هن جي قتل جو حڪم ڏنو. پر جڏهن جلاد هن تي تلوار هلائي، تڏهن تلوار پنهنجو ڪم ڪري نه سگهي. ان تي ماڻهن کي ڏاڍو عجب لڳو ۽ سمجهيائون ته هاڻي هن کي معاف ڪيو ويندو. پر شرف الملڪ وري هڪ ٻئي جلاد کي حڪم ڪيو، جنهن هن جو سر لاهي ڇڏيو. خدا شال هن تي رحمت ڪري.

طوغان ۽ ان جي ڀاءُ کي قتل ڪرائڻ

طوغان فرغاني ۽ ان جو ڀاءُ، فرغانه جي وڏن ماڻهن مان ليکيا ويندا هئا. هو جڏهن بادشاه وٽ لنگهي آيا هئا، تڏهن هنن جي تمام شاندار سرحبا ڪئي ويئي هئي ۽ گهڻو ڪجهه ڪين عطا ڪيو ويو هو. پوءِ هو ڪيترو وقت بادشاه وٽ رهيا ۽ جڏهن ڪين ڪافي عرصو گذري ويو، تڏهن هنن پنهنجي ملڪ ڏانهن وڃڻ جو ارادو ڪيو. هنن ڀڄڻ جو سڄو انتظام ڪري ڇڏيو هو. پر سندن ڪنهن دوست وڃي بادشاه کي سڄي حقيقت ٻڌائي، جنهن تي بادشاه حڪم ڏنو ته (هنن کي پڪڙي) ڪين وچان ودي، اڌو اڌ ڪيو وڃي. پوءِ هنن جو سمورو مال انهيءَ ماڻهوءَ جي حوالي ڪيو ويو، جنهن سندن خلاف بادشاه کي خبر ڏني هئي. هن ملڪ ۾ اهو رواج آهي ته جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ جي خبر پهچائي ۽ اها سچ هجي ته ان ماڻهوءَ کي قتل ڪري سندس سمورو مال خبر ڏيندڙ کي ڏنو ويندو آهي.

ملڪ التجار جي پٽ کي قتل ڪرائڻ

ملڪ التجار جو هڪ پٽ، جيڪو اڃا ننڍڙو جوان هو ۽ ڊڄڻ جي ساوڪ ۾ ڪاڻ لٿي هئس، سو عين الملڪ جي بغاوت وقت، (جنهن جو سڄو احوال اڳتي ايندو،) ساڻس شامل هو. جڏهن عين الملڪ کي شڪست آئي، تڏهن هن کي ۽ هن جي ٻين همراهن کي پڪڙي وٺي آيا، جن ۾ ملڪ التجار جو پٽ ۽ سندس پيٽيوٽي قطب الملڪ جو پٽ به هئا. بادشاه هنن ٻنهي لاءِ حڪم ڏنو ته سندن هٿ ڪاٺ جي ٿنڀي سان ٻڌي کين مٿي ٽنگيو وڃي ۽ ان بعد اميرن جي پٽن کي حڪم ڏنو ويو ته انهن تي تيرن جا 'نشان' چٽين. اهڙيءَ طرح ٻنهي کي قتل ڪيو ويو.

جڏهن هو ٻئي مري ويا، تڏهن خواجه امير علي تبريزيءَ نالي هڪ حاجب، قاضيءَ ڪمال الدين کي چيو ته هن ننڍڙي جوان تي قتل واجبي نه هو. بادشاه کي جڏهن اها خبر پيئي، تڏهن کيس گهرائي چيائين ته هنن جي مرڻ کان اڳ ۾ تو اها ڳالهه ڇو نه ٿي ڪئي، ۽ حڪم ڏنائين ته هن کي ٻه سو دُرا هنيا وڃن. ان کان پوءِ کيس قيد ۾ رکيو ويو ۽ سندس سمورو مال جلادن جي سردار کي ڏنو ويو. ٻئي ڏينهن مون ان (جلاد) کي ڏٺو ته هو امير علي تبريزيءَ جا ڪپڙا ۽ پڳ پهريو، هن جي گهوڙي تي چڙهيو پئي ويو، ۽ پري کان مون ڀانئيو ته امير علي تبريزي آهي.

ان بعد امير علي تبريزي ڪيترائي مهينا جيل ۾ رهيو ۽ ڪجهه عرصي گذرڻ بعد هن کي آزاد ڪري وري کيس ساڳيو عهدو موٽائي ڏنو ويو. ان کان پوءِ وري ٻئي دفعي بادشاه هن تي ڪاوڙجي، هن کي خراسان جي طرف ڪڍي ڇڏيو. تنهنڪري هو وڃي هرات ۾ رهيو. اتان هن بادشاه ڏانهن هڪ درخواست لکي موڪلي، جنهن ۾ رحم ۽ نظر عنايت جي تمام گهڻي عاجزيءَ

مان گهڻ ڪيائين. بادشاه سندس انهيءَ ٿي درخواست جي ٻنهان لکي موڪليس ته "اگر بار آمدي بار (آ)" يعني جيڪڏهن توبهه تو ڪرين ته ٻيلي موٽي اچ، جنهن تي هو موٽي آيو.

خطيب الخطباء کي موت جي مار ڏيارڻ

هڪ دفعي سفر ۾ دهليءَ جي خطيب الخطباء کي بادشاه حڪم ڏنو ته "جواهرات واري خزاني جي تون سنڀال ڪر." اتفاق سان هڪ رات کي هندو ڌاڙو آيا ۽ اچي خزاني کي ڌاڙو هڻي، ان مان ڪجهه مال کڻي ويندا رهيا. (ٻئي صبح جو) بادشاه (غصي مان) حڪم ڏنو ته خطيب کي ڏاڍي مار ڏني وڃي، جنهن تي هن کي ايترو ماريو ويو، جو آخر هو مري ويو. خدا هن تي رحمت ڪري.

دهليءَ جي شهر کي برباد ڪرڻ ۽ انڌي ۽ منڊي کي مارائڻ جو عجيب واقعو

بادشاه سڀ کان وڏي ڳالهه اها ڪئي هئي، جنهن لاءِ اڪثر کيس ذميدار ٺهرايو ويندو آهي، ته هن دهليءَ جي سڀني رهواسين کي شهر نيڪالي ڏيئي شهر کي برباد ڪري ڇڏيو هو. انهيءَ جو خاص سبب هيءُ هو، جو ڪي ماڻهو بادشاه جي لاءِ خط لکي، سيل مهر ڪري، مٿان لکندا هئا ته "بادشاه جي سر جو قسم، هيءُ خط خود بادشاه کان سواءِ ٻيو ڪوبه شخص نه کولي." پوءِ هو اهي خط رات جو وجهي، ديوان خاني ۾ رکي ايندا هئا. بادشاه وري جڏهن اهي خط کولي پڙهندو هو تڏهن انهن ۾ سواءِ گارين جي ٻيو ڪجهه به لکيل ڪين هوندو هو.

تنهن تي بادشاه غصي ۾ ڀرجي دهليءَ جي سڄي شهر کي برباد ڪرڻ جو ارادو ڪيو. تنهنڪري ڇا ڪيائين جو اتي جي

Marfat.com

رهواسين کي سندن رهڻ جي جاين جي اصل قيمت ادا ڪري، شهر جون سڀ جايون خريد ڪري، ماڻهن کي حڪم ڏنائين ته وڃي دولت آباد ۾ رهن. ماڻهن وڃڻ کان انڪار ڪيو ته هڪدم ڍنڍورو گهارايائين ته پورن ٽن ڏينهن کان پوءِ شهر ۾ ڪوبه ماڻهو ڏسڻ ۾ اچڻ نه گهرجي! جنهن تي ڪيترا ئي ماڻهو هليا ويا. پر اڃا به ڪي ماڻهو اتي لڪي ويهي رهيا. بادشاه پنهنجن غلامن کي حڪم ڏنو ته وڃي ڏسو ته شهر ۾ ڪو ماڻهو اڃا به رهيو ته ڪونه پيو آهي. هو ويا سو وڃي ٻن ماڻهن کي، جيڪي هڪ گهٽيءَ ۾ لڪا ويٺا هئا، پڪڙي بادشاه وٽ وٺي آيا. انهن مان هڪ انڌو هو، ٻيو منڊو.

بادشاه انهيءَ منڊي کي ته منجنيق ۾ ويهاري ڪيس هوا ڪري ڇڏيو، باقي انڌي لاءِ حڪم ڏنائين ته هن کي دهليءَ کان دولت آباد تائين، (جيڪو چاليهن ڏينهن جو پنڌ آهي،) گهليو پهچايو وڃي. هن کي اهڙيءَ طرح گهليندي جڏهن دولت آباد پهچايو ويو، تڏهن هن جو صرف هڪ عدد پير سلامت پهتو، باقي ٻيو سڄو جسم وات تي ڇڏي گسي ويس. شهر ۾ باقي ترسيل ماڻهن، جو اهو واقعو ٻڌو، سو ٻپ ۾ پنهنجا مال ۽ متاع اتي ئي ڇڏي وٺي ڀڳا. اهڙيءَ طرح سڄو شهر بلڪل ويران ٿي ويو. هڪ معتبر شخص مون سان ڳالهه ڪئي ته هڪ رات بادشاه پنهنجي محل جي ڇت تي چڙهي، شهر جي طرف ڏٺو ته اتي هن کي نه ڪو دونهون نظر آيو ۽ نه ڏيئي وري ڪٿي ڪو ڏيئو ٻرندو ڏسڻ ۾ آيس. اهو حال ڏسي، بادشاه چوڻ لڳو ته هاڻي منهنجي دل تي چنبو پيو آهي. ان بعد بادشاه ٻين شهرن جي ماڻهن کي حڪم ڏنو ته اچي دهليءَ ۾ رهن. اهڙيءَ طرح سان وري ٻيا شهر به برباد ٿي ويا، ۽ دهلي ته وري اڳين وانگر آباد ٿي نه سگهي. جنهن وقت اسان دهليءَ جي شهر ۾ داخل ٿيا هئاسين ان وقت تائين هيءُ شهر بلڪل غير آباد لڳو پيو هو ۽

رکيو ڪٿي ڪنهن گهر ۾ ڪي ماڻهو پئي رهيا. باقي پوءِ جا واقعا ۽ حادثا جيڪي انهيءَ وقت ۾ ٿيا هئا، (جن جو تعلق بادشاه سان آهي،) تن جو بيان اڳتي هلي ڪنداسين.

غياث الدين بهادر (ڀوري) جو قتل

جڏهن هيءُ بادشاه (محمد شاه تغلق) پنهنجي پيءُ جي موت کان پوءِ تخت تي ويٺو ۽ ماڻهن سندس بيعت ڪئي، تڏهن غياث الدين بهادر * (ڀوري) کي سندس اڳيان حاضر ڪيو ويو. سلطان تغلق هن کي ان وقت تائين قيد ۾ رکيو هو. بادشاه هن تي احسان ڪري، قيد مان ڪڍي، کيس هاٿي، گهوڙا ۽ ٻيو سامان ڏيئي، پنهنجي ملڪ ڏانهن وڃڻ جي اجازت ڏني. هن سان گڏ بادشاه پنهنجي ڀائٽي ابراهيم خان کي به موڪليو ۽ کانئس انجام ورتائين ته ٻئي گڏجي حڪومت ڪندا، ٻنهي جا نالا سڪن تي لڳارايا ويندا ۽ ٻنهي جي نالي جو خطبو پڙهايو ويندو. ازانسواءِ بادشاه، غياث الدين کان اهو به وعدو ورتو ته هو پنهنجو پٽ محمد، جيڪو برباط جي نالي سان مشهور هوندو هو، بادشاه ڏانهن ضمانت طور موڪلي ڏيندو.

غياث الدين پنهنجي ملڪ ۾ پهچي، ٻيا سڀ شرط پورا ڪيا، باقي پنهنجي پٽ کي بادشاه ڏانهن ڪين موڪليائين ۽ بهانو ڪيائين ته هو منهنجو چيو ڪونه مڃي ۽ ڳالهائڻ ۾ به گستاخيءَ

* هيءُ اهو ئي غياث الدين آهي، جنهن جي باري ۾ ابن بطوطه اڳ ۾ سلطان تغلق شاه واري دور حڪومت ۾ لکي آيو آهي ته، ڪيئن هو پنهنجي هڪ ڀاءُ کي ماري، پاڻ تخت تي ويٺو هو، ۽ سندس ٻيا ڀائر ڪيئن سلطان تغلق شاه وٽ مدد لاءِ پهچي آيا هئا، ۽ ان بعد ڪيئن سلطان تغلق شاه لکنوتيءَ تي ڪاهي ويو هو ۽ هن کي قيد ڪري پاڻ سان وٺي اچي دهليءَ جي قيد خاني ۾ رکيو هئائين. — مترجم

Marfat.com

سان ٽو پيش اچي. بادشاه يڪدم ابراهيم خان ڏانهن داجلي ٽتريءَ جي سرداريءَ هيٺ هڪ لشڪر ڏياري موڪليو، جنهن وڃي غياث الدين جو مقابلو ڪيو ۽ ان کي قتل ڪري، سندس (لاش جي) ڪل لهرائي، ان ۾ ٻُهه ڀرائي، ساري ملڪ گهمارايو.

فصل ٻيو

بادشاهه جي ڪُشلوخان جي بغاوت

سلطان تغلق کي ڀائيجو بهاءُالدين گشتاسپ نالي هوندو هو، جنهن کي هن ڪنهن علائقي جو حاڪم مقرر ڪري ڇڏيو هو. جڏهن هن جو ماموں وفات ڪري ويو تڏهن هن بادشاهه (محمد شاه تغلق) جي بيعت ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. هو هڪ وڏو بهادر انسان هوندو هو، (تنهنڪري) بادشاهه هڪ لشڪر جنهن ۾ ملڪ مجير ۽ خواجه جهان امير عليءَ جهڙا وڏا وڏا امير شامل هئا، هن تي چاڙهي موڪليو. زبردست لڙائيءَ ۾ بهاءُالدين شڪست کاڌي، راءِ ڪنبيله جي ملڪ ڏانهن ڀڄي ويو. راءِ جو لفظ هت ائين آهي جيئن روم ۾ بادشاهه لاءِ استعمال ڪندا آهن ۽ ڪنبيله ان ملڪ جو نالو هو جنهن تي هن بادشاهي ٿي ڪئي. هن راجا جو ملڪ تمام ڏکين جبلن ۾ هو ۽ اهو راجا سڀني هندو راجائن ۾ وڏو ڪري ليکيو ويندو هو.

جڏهن بهاءُالدين انهيءَ راجا وٽ ڀڄي ويو، تڏهن شاهي لشڪر به هن جي پٺيان وڃي شهر کي گهيرو ڪيو. جڏهن راجا جو اناج اڇي کٽو تڏهن اڇي خوف ٿيس ته چاڙهه ته هاڻي قيد ٿيو. ان وقت راجا بهاءُالدين کي گهرائي چيو ته "اسان جو حال توکي معلوم آهي، جو تون خود ڏسي رهيو آهين. مون پنهنجي ۽ پنهنجي سڄي خاندان جي موت جو فيصلو ڪري ڇڏيو آهي، تنهنڪري هاڻي تون فلاڻي راجا وٽ هليو وڃ."
ان بعد هن کي انهيءَ راجا وٽ (سلامتيءَ سان) پهچائي ڇڏيائين.

آخر راءِ ڪنبيلهہ هڪ وڏي باهہ ٻارائي، پنهنجو سڀ مال ۽ متاع ان ۾ وجهائي، ساڙائي ڇڏيو ۽ پوءِ پنهنجين زالن ۽ ڌيئرن کي سڏائي چيائين ته ”مون مرڻ جو پڪو ارادو ڪيو آهي. توهان مان جنهن کي به مون وانگر ڪرڻو هجي سو (بيشڪ) ڪري.“ ان بعد هر هڪ عورت وهنجي، مقاصري صندل بدن تي مَلي، سندس اڳيان اچي زمين چمي، پنهنجو پاڻ باهہ ۾ آڻيو تي اڇلايو ۽ موت تي حاصل ڪيو. پوءِ هن جي اميرن، وزيرن ۽ عوام مان به جن چاهيو تن پاڻ کي باهہ ۾ اڇلائي ماريو. ان بعد راجا غسل ڪري، بدن تي صندل لائي، زرهہ ڪان سواءِ ٻيا سڀ هٿيار ٻڌي، پنهنجن ماڻهن کي وٺي، اچي شاهي لشڪر جي سامهون ٿيو ۽ وڙهندي وڙهندي سڀني سان گڏ مارجي ويو.

پوءِ بادشاهہ جي لشڪر شهر ۾ داخل ٿي، اتي جي سڀني رهواسين کي گرفتار ڪيو. انهن ۾ راجا جا ٻارنهن پٽ به پڪڙيا، جن کي بادشاهہ وٽ وٺي آيا. بادشاهہ سندن خاندان ۽ پيءُ جي بهادريءَ جو لحاظ ڪيو، ۽ هنن اسلام به قبول ڪيو، تنهنڪري انهن سڀني ڳالهين کي خيال ۾ رکي، کين وڏا عهدا عطا ڪيا ويا. مون به انهن مان ٽن ڄڻن کي ڏٺو هو، جن مان هڪ جو نالو ناصر هو، ٻئي جو بختيار ۽ ٽئين کي مهردار پئي سڏيائون. هن (مهردار) عهديدار وٽ بادشاهہ جي مهر (منڊي) رهندي هئي، جيڪا بادشاهہ جي انهيءَ پاڻيءَ تي لڳائي ويندي هئي، جيڪو پاڻ بادشاهہ استعمال ڪندو هو. هن جي ڪنيت ابو مسلم هئي ۽ منهنجي هن سان خاصي دوستي به ٿي وئي هئي.

جڏهن ڪنبيلهہ جو راجا مارجي ويو، تڏهن شاهي لشڪر وري انهيءَ راجا جي علائقي ڏانهن روانو ٿيو، جتي بهاءُ الدين ڀڄي وڃي پناهہ ورتي هئي ۽ وڃي اتي جو گهيرو ڪيائون. اهو حال ڏسي، اتي جي راجا بهاءُ الدين کي چيو ته ”مان راءِ ڪنبيلهہ،

وانگر ڪري ڪين سگھندس.“ تنهنڪري هن ڇا ڪيو، جو بهاءُ الدين کي ٻڌي، اچي شاهي لشڪر جي حوالي ڪيائين. لشڪر وارن هڪدم هن کي زنجير ۾ هٿڪڙيون وجهي بادشاه ڏانهن ڏياري موڪليو. جڏهن هو بادشاه جي سامهون پيش ٿيو تڏهن بادشاه حڪم ڏنو ته هن کي (حرم ۾) سندس عزيز عورتن ڏانهن موڪليو وڃي. اتي انهن عورتن کيس گهڻوئي گهٽ وڌ ڳالهايو ۽ ڪن ته کيس ٿُڪون به هنيون. ان بعد بادشاه حڪم ڪيو ته هن جي جيئري کل لاٿي وڃي. ان کان پوءِ هن جي گوشت ۾ پلاءُ رڌائي، ان مان ڪجهه هن جي اهل ۽ اولاد کي موڪليو ويو ۽ باقي بچيل پلاءُ ٿالهيءَ ۾ وجهي، هڪ هاٿيءَ کي کارائڻ لاءِ ڏنو ويو، جو هن نه کاڌو. ازانسواءِ سندس لاش کل ۾ ڀُهه ڀرائي، بهادر پوري جي کل سان گڏ ساري ملڪ ۾ ان کي گهمايو ويو.

جڏهن هي ٻيئي کلون سنڌ جي ملڪ ۾ پهتيون، تڏهن ان وقت سلطان تغلق جو دوست ’ڪشلو خان‘ سنڌ جو حاڪم هو. بادشاه انهيءَ ڪري سندس تمام گهڻي عزت ڪندو هو ۽ کيس چاچا ڪري سڏيندو هو ۽ جڏهن هو دارالخلافه ڏانهن ايندو هو تڏهن خود هن جي استقبال لاءِ ويندو هو. ڪشلو خان انهن کلن کي (هڪدم) دفن ڪرڻ جو حڪم ڏنو. جڏهن اها خبر بادشاه کي پهتي، تڏهن هن کي ان تي ڏاڍي مٺيان لڳي ۽ ڪشلو خان کي قتل ڪرائڻ جو ارادو ڪيائين.

ڪشلو خان جي بغاوت ۽ سندس قتل

جڏهن کلن کي دفن ڪرائڻ جي واقعي جي خبر بادشاه کي ملي تڏهن بادشاه کي ڏاڍي ڪاوڙ آئي ۽ هڪدم ڪشلو خان کي گهرائڻ لاءِ ماڻهو موڪليائين، جنهن تي ڪشلو خان وڃڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو، ڇو ته کيس خبر هئي ته بادشاه جو ارادو

Marfat.com

کيس سزا ڏيڻ جو آهي. ان بعد بادشاهه جي خلاف کُلي عـام
بغاوت جـو جهنڊو بلند ڪري، گهڻا رپيا خـرچ ڪري، وڏو
لشڪر گڏ ڪيائين. نه رڳو ايترو پر تـرڪن، افغانن ۽ خراسان
جي رهاڪن کان پڻ مدد ورتائين. جڏهن کيس انهن جي مـدد
پهتي تڏهن سندس لشڪر بادشاهه جي لشڪر جيترو بلڪ اجا به
وڌيڪ ٿي ويو.

بادشاهه خود هن لڙائيءَ لاءِ ويو ۽ ابوهر جي صحرا ۾
ملتان کان ٻه منزلـون اوري، ٻنهي جـو مقابلو ٿيو. ان ڏينهن
بادشاهه هڪ چالاڪي ڪئي جا ڪيائين جو شاهي ڇٽ جـي
هيٺان، پنهنجي ڀدران شيخ عماد الدين کي، جيڪو شيخ رڪن الدين
ملتانيءَ جو ڀاءُ هو ۽ بادشاهه جي شڪل جهڙو هو، ڪٽي ويهاريائين،
۽ جاهن لڙائي زور شور سان هلي رهي هئي، تڏهن پاڻ پنهنجا
چار هزار ماڻهو وٺي، هڪ پاسي هليو ويو. هوڏانهن ڪشلو خان
جي لشڪر شاهي ڇٽ تائين پهچي، عماد الدين کي قتل ڪري
ڇڏيو. پوءِ سڄي لشڪر ۾ مشهور ٿي ويو ته بادشاهه مارجـي
ويو. هيءَ ٻڌي ڪشلو خان جو لشڪر وڃي لٽ مار ۽ مـال
گڏ ڪرڻ کي لڳو ۽ ڪشلو خان وٽ تمام ٿورا ماڻهو وڃي
رهيا. بادشاهه هن موقعي جو فائدو وٺي يڪدم پنهنجن ماڻهن
سان اچي هـن تـي ڪڙڪيو ۽ کيس قتل ڪري ڇڏيـائين.
ڪشلو خان جي لشڪر هيءَ خبر ٻڌي وٺي ڀاڄ ڪاڍي.

پوءِ بادشاهه ملتان جي شهر ۾ ويو، اتي جي قاضـي
ڪريم الدين کي پڪڙائي، سندس کل لهرائي، ۽ ڪشلو خان جو
سر وڍائي شهر جي دروازي تي ٽنگائي ڇڏيو، جو مان جڏهـن
ملتان ۾ پهتس تڏهن هن جو سر اتي لٽڪيل ڏٺو هوم. بادشاهه
پوءِ عماد الدين جي ڀاءُ شيخ رڪن الديـن ۽ سندس پٽ شيخ
صدرالدين کي هڪ سؤ ڳوٺ انعام طور جاگير ۾ ڏنا ته پنهنجو گذران
ڪندا رهن ۽ پنهنجي ڏاڏي شيخ بهاءُ الدين ذڪريا ملتانيءَ جي
خانقاه جو خرچ هلائيندا رهن. ان بعد بادشاهه پنهنجي وزير خواجه

Marfat.com

جهان کي حڪم ڏنو ته ڪمال پور (۱) جي شهر ڏانهن وڃي، جتي جي رهواسين به بغاوت مچائي ڏني هئي.

هيءُ شهر تمام وڏو آهي ۽ سمنڊ جي ڪناري تي پٽل آهي، هڪ فقيهه مون سان ڳالهه ڪئي ته ان وقت هو ڪمال پور جي شهر ۾ هو. جڏهن وزير خواجه جهان اتي پهتو ۽ شهر جو قاضي ۽ خطيب وزير جي سامهون پيش ڪيا ويا تڏهن هن حڪم ڪيو ته هنن جي کل لاٿي وڃي. هنن وزير کي چيو ته اسان کي ڪنهن ٻئي طريقي سان ڇو نٿو ماريو وڃي. وزير جواب ڏنو ته پلا توهان کي ڇو نه قتل ڪيو وڃي. تنهن تي هنن چيو ته بادشاه جي نافرمانيءَ ڪرڻ ڪري. هيءُ ٻڌي وزير جواب ڏنو ته پوءِ مان ڪيئن بادشاه جي حڪم جي نافرماني ڪريان، بادشاه جو حڪم آهي ته توهان کي اهڙيءَ طرح سان بي جان ڪيو وڃي. پوءِ وزير کل لاهڻ وارن کي حڪم ڏنو ته هنن جون کلون لاهين ۽ سندن منهن جي هيٺان ۾ کڏون کوٽين جيئن هو ساهه کڻي سگهن، ڇو ته کل لاهڻ وقت ڏوهين کي منهن پر ليٽائي پيرن کان کل لاهڻ شروع ڪندا آهن. ان کان پوءِ سنڌ ۾ بلڪل صلح سانت ٿي ويئي، ۽ بادشاه پنهنجي ملڪ ڏانهن موٽي ويو.

قراجيل (۲) جي جبل ۾ بادشاه جي لشڪر سان هڪ واقعو

قراجيل جبل هڪ وڏو جبل آهي جنهن جي ڊيگهه اٽڪل

---

(۱) ڪمال پور — انگريز مورخ هنٽر موجب هي شايد اهو ڪمال پور شهر آهي، جيڪو ڪاٺياواڙ ۾ پاٽو ننگر ۽ ڪولبن جي لمري ريلوي اسٽيشن کان سترهن ميل پري اپرانڊي پاسي هڪ ڳوٺ آهي. انهيءَ وقت هي سڄو سنڌ جو ملڪ ڪري ليکيو ويندو هو.

(۲) قراجيل جبل "ابن بطوط" هن هماليه جبل جو بيان ٿو ڪري ڇو ته ايترو ڊگهو جبل سواءِ هماليه جي ٻيو نٿو ٿي سگهي.

ڏهن مهينن جي پنڌ جيتري ٿيندي ۽ دهليءَ کان ڏهن منزلن جي مفاصلي تي آهي. اتي جو هندو راجا تمام وڏن راجائن مان هڪ شمار ڪيو ويندو آهي. بادشاه ملڪ نائب جي سرداريءَ ۾ هڪ وڏو لشڪر ان جبل تي لڙائيءَ لاءِ ڏياري موڪليو. ان لشڪر ۾ هڪ لک گهوڙي سوار ۽ ٻيا ڪيترائي پيادا ماڻهو شامل هئا. هنن وڃي جريه جي شهر تي جيڪو جبل جي هيٺان آهي، قبضو ڪيو ۽ ملڪ کي ساڙي برباد ڪري ڇڏيائون. ازانسواءِ ڪيترن هندن کي به گرفتار ڪيائون. هيءُ ڏسي، ڪافر پنهنجي ملڪيت، مال ۽ خزانا پڌي مٿي جبل تي چڙهي ڀڄي ويا.

هن جبل ۾ صرف هڪ لڪ هو، هيٺ هڪ ندي وهندي هئي ۽ مٿي رڳا جبل ئي جبل لڳا پيا هئا، ۽ هڪ دفعي سان هڪ ماڻهوءَ کان وڌيڪ مٿي چڙهي نٿي سگهيو. بادشاه جي لشڪر اتان چڙهي وڃي شهر درنڪل (دارنگل) تي، جيڪو جبل جي مٿان آهي، قبضو ڪيو ۽ بادشاه کي فتح جي مبارڪ لکي موڪلي. بادشاه وري هڪ قاضيءَ ۽ هڪ خطيب کي اتي ڏياري موڪليو ۽ انهن کي حڪم ڏنائين ته انهن مان وڃي شامل ٿيو. ان کان پوءِ جڏهن برسات جي موسم شروع ٿي تڏهن لشڪر ۾ اچي بيماري پيئي، جنهن سپاهين کي هيڻو ڪري ڇڏيو، گهوڙا مرڻ لڳا ۽ تيرن جون ڪمانون گهم جي ڪري بيڪار ٿي پيون. اتي اميرن بادشاه کي درخواست ڪئي ته جيستائين برسات جي موسم آهي تيستائين امان کي جبل تان هيٺ لهي ترسڻ ۽ ان موسم جي ختم ٿيڻ تي وري مٿي چڙهي وڃڻ جي اجازت ملي.

بادشاه جي اجازت ملڻ تي ملڪ نائب سڄو خزانو جواهرات سميت هيٺ ڪڍائڻ لاءِ ماڻهن کي ورهائي ڏنو. هندن کي جو هيءَ خبر پئي سو ڇا ڪيائون جو غارن ۽ سوڙهن لنگهن ۾ سندن گهٽ جهلي ويهي رهيا. تنهن کان سواءِ وڏا وڏا وڻ ڪپي جبل جي هر طرف پکيڙي ڇڏيائون. نتيجو اهو نڪتو، جو جيڪو به ماڻهو انهيءَ ڪنهن وڻ جي لپيٽ ۾ ٿي آيو سو وڃي ٿي هيٺ ڪرڻ ۾

ڪريو، ۽ اهڙيءَ طرح سان ڪيترائي ماڻهو انهن مري ويا ۽ ٻيا وري انهن جي هٿان گرفتار ٿيا. آخر سڄو خزانو، هٿيار ۽ گهوڙا انهن جي هٿ لڳا ۽ سڄي لشڪر مان فقط ٽي ماڻهو وڃي بچيا، جن مان هڪ هو ملڪ نڪبي، ٻيو هو بدرالدين ملڪ دولت شاه، باقي ٽئين جو نالو هينئر ياد نه اٿم.

هن واقعي جو شاهي لشڪر تي تمام گهڻو اثر پيو ۽ اهو تمام گهڻو ڪمزور ٿي ويو. آخر بادشاه انهن جبلن جي اڙانگائي خيال ۾ آڻي، اتي جي ماڻهن کان ڪجهه ڏنڊ طور وٺي، ساڻن صلح ڪري، اتان ٽريو ۽ هنن ماڻهن به ان کي غنيمت ڄاتو، ڇو ته سندن زمينون وغيره به جبل جي هيٺان هيون، جن کي هو بادشاه جي اجازت کان سواءِ آباد ڪري نٿي سگهيا.

شريف جلال الدين جي معبر جي ملڪ ۾ بغاوت ۽ وزير جو پنهنجي پاڙيچي کي جيڪو انهيءَ سان شامل هو، قتل ڪرڻ جو بيان

هڪ دفعي بادشاه معبر جي ملڪ تي جيڪو دهليءَ کان ڇهن مهينن جي پنڌ تي آهي، شريف جلال الدين احسن شاه کي حاڪم ڪري موڪليو. هو اتي وڃي، بادشاه کان باغي ٿي، بادشاه جي نائب ۽ ٻين عملدارن کي قتل ڪري خودمختار حاڪم ٿي ويٺو ۽ هن پنهنجا سڪا ۽ درهم جاري ڪيا، جن جي هڪ پاسي "سلالة طه و ياسر ابوالفقراءِ والمساڪين جلال الدين والدين،" ۽ ٻئي طرف "الواثق بتائيد الرحمان احسن شاه السلطان" ڇپارايو. بادشاه هن بغاوت جي خبر ٻڌي، هن جي قتل جو ارادو ڪري، پاڻ هن تي چڙهي ويو ۽ هڪ جاءِ تي جنهن جو نالو هو ڪوشڪ زر يعني سون جو محل، اتي ڏينهن ڏائين سامان ۽ ٻين ضرورتن پورين ڪرڻ لاءِ ترسي پيو. انهن ڏينهن وزير خواجه جهان جي پاڙيچي ۽ ٻين ڇهن پائن اميرن کي گرفتار ڪري، بادشاه جي سامهون آندو ويو.

بادشاهه وزير کي پاڻ کان ڪجهه اڳ ۾ روانو ڪري ڇڏيو هو، جڏهن هو طهار (ڌار) جي شهر ۾ پهتو، جيڪو دهليءَ کان ڇويهن منزلن جي مفاصلي تي آهي، تڏهن اتي ڪجهه وقت لاءِ ترسي پيو. اتي سندس پاڻيجي، جيڪو تمام همت پرو ۽ بهادر هوندو هو، ڪن اميرن سان سازش ڪئي ته وزير کي قتل ڪري، سڀ خزانو ۽ مال ڪٺي، شريف جلال الدين ڏانهن معبر جي ملڪ ۾ پهچي هلجي. ان صلاح ۾ هڪ ماڻهو ملڪ نصرت نالي حاجب بہ شريڪ هو، جنهن اچي سچي حقيقت وزير کي ٻڌائي ۽ ثابتيءَ لاءِ ٻڌايائين ته هينئر بہ ڪپڙن جي هيٺان فولادي زرهون پهريل اٿن، جيڪا سندن ارادي جي پوري ثابتي آهي. وزير يڪدم هنن کي گهرايو ۽ جيئن ملڪ نصرت ٻڌايو هئس تيئن سندن ڪپڙن جي اندران فولادي زرهون نڪري پيون. وزير پوءِ هنن کي گرفتار ڪري بادشاهه ڏانهن ڏياري موڪليو.

ان وقت مان بہ بادشاهه وٽ ويٺو هئس، جڏهن هو سڀ اتي پهتا تڏهن انهن مان هڪ اميرکي مون ڏٺو ته هن جي ڏاڙهي وڏي رکيل هئي ۽ ڏپ ۾ ڏڪندي سوره ياسين پڙهي رهيو هو. بادشاهه وزير جي پاڻيجي کي موٽائي وزير ڏانهن موڪليو ته هن کي قتل ڪرائي، باقي ٻين اميرن لاءِ حڪم ڪيائين ته هنن کي هاٿين جي اڳيان ڦٽو ڪيو وڃي. انهن هاٿين، جن کان ماڻهن جي مارائڻ جو ڪم ورتو ويندو آهي، تن جي ڏندن تي ڏندا لڳل پٽ چڙهيل هوندا آهن. اهي ڏندا وري هر جي چونيءَ وانگر ٻنهي پاسي تيز هوندا آهن، هاٿين جي مٿان وري فيل بان چڙهيل هوندا آهن، ۽ جنهن ماڻهوکي هاٿيءَ جي هيٺان ڦٽو ڪيو ويندو آهي تنهن کي هاٿي پنهنجيءَ سونڊ ۾ ويڙهي وٺي مٿي اڇلائيندو آهي ۽ پوءِ اتي جو اتي وري ان کي ڏندن تي جهٽي وٺندو آهي؛ پوءِ ڪيس زمين تي پنهنجي سامهون رکي، اڳيون پير ان جي سيني تي رکي وٺي زور ڏيندو آهي. اتي فيلبان جيڪڏهن ڪيس ڇوندو

Marfat.com

آهي ته هڻ جا ٻه اڌ ڪري، ته هڪدم پنهنجن تيز ڏندن سان هن جا ٻه ٽڪر ڪري ڇڏيندو آهي، پر جي فيلبان چوندو اٿس ته ان کي اتي ڇڏي ڏي ته ڇڏي ڏيندو اٿس. جنهن کي ٻه اڌ ته ڪرائيندا آهن، ان جي وري جيئري کل لهرائي ويندي آهي.

هنن اميرن جي به کل لهرائي ويئي ۽ مغرب کان پوءِ بادشاه جڏهن محل مان نڪتو ٿي ته ان وقت هنن جو گوشت ڪتن پئي کاڌو ۽ سندن کلن ۾ مٽي پئي پريائون. توبه، خدا پناه ڏئي. ان کان پوءِ بادشاه معبر ڏانهن وڃڻ جو ارادو ڪيو ۽ مون کي دارالخلافه ۾ رهڻ جو حڪم ڏنائين. اڃا بادشاه دولت آباد مس پهتو ته وري امير حلاجون پنهنجي ملڪ ۾ بغاوت ڪئي ۽ وزير خواجه جهان دارالخلافه ۾ لشڪر گڏ ڪرڻ لاءِ ترسي پيو.

امير حلاجون جي بغاوت

جڏهن بادشاه دولت آباد ۾ پهتو ۽ پنهنجي ملڪ کان ڪافي پري نڪري ويو، تڏهن لاهور ۾ امير حلاجون بغاوت ڪئي ۽ خود مختار بادشاهت جي دعويٰ ڪيائين. امير قلجند، (ڪلچند) به هن جي مدد ڪئي، تنهنڪري حلاجون ڪٺي ڪيس پنهنجو وزير ڪيو. هيءَ خبر خواجه جهان کي پهچي ويئي جيڪو ان وقت دهليءَ ۾ هو. هن ماڻهو گڏ ڪرڻ شروع ڪيا ۽ جيڪي خراساني اتي هئا تن کان سواءِ ٻيو به جيڪو لشڪر دهليءَ ۾ موجود هو، سو وٺي لاهور روانو ٿيو. سندس ساٿي به هن سان گڏجي ويا هئا. بادشاه وري هن جي مدد لاءِ ٻه امير، هڪ قيران ملڪ صفدار يعني لشڪر جون صفون درست ڪندڙ، ۽ ٻيو ملڪ تمور شربدار يعني ساقي روانا ڪيا.

هوڏانهن حلاجون به مقابلي لاءِ سنبري آيو ۽ ٻنهي جو مقابلو هڪ وڏي درياءَ جي ڪناري تي ٿيو، جنهن ۾ حلاجون شڪست کائي ڀڄي ويو ۽ هن جو ڪيترو ئي لشڪر درياءَ ۾

Marfat.com

غرق ڪري ڇڏيو ويو، وزير شهر ۾ اچي کين رهواسين جون جيئري کلون لهرايون، ۽ کن کي ٻئي طرح سان قتل ڪرايو، ۽ باقي رهيل ڪم محمد بن نجيب، نائب وزير جي حوالي ڪيائين، هن شخص کي اجر ملڪ به ڪري سڏيندا هئا ۽ سندس خطاب هو صڳ (سڳ) السلطان ۽ صڳ (سڳ) هن ملڪ ۾ ڪتي کي چوندا آهن. هو تمام ظالم ۽ سخت دل انسان هوندو هو. بادشاه هن کي بازارين جو شينهن پڻ ڪري سڏيندو هو. هو ڇا ڪندو هو، جو ڇتو ٿي، ڏوهين کي پنهنجن ڏندن سان چڪ پائي، زخمي ڪري ڇڏيندو هو.

پوءِ وزير باغين جي اٽڪل ٽي سؤ کن عورتن کي ڪاليور (گواليار) جي قلعي ڏانهن قيد ڪري موڪليو. انهن زالن ۾ هڪ فقيهه جي زال پڻ هئي، جيڪو هن زال وٽ ايندو ويندو هو، انتري قدر جو هن کي انهيءَ جيل خاني ۾ ٻار به ڄائو هو.

بادشاه جي لشڪر ۾ وبا پوڻ

جڏهن بادشاه ملڪ تلنگ (تلنگانه) ۾ پهتو، جيڪو معبر جي رستي تي آهي، تڏهن بدرڪوٽ جي شهر ۾ ترسي پيو. بادشاه معبر ڏانهن شريف جلال الدين جي بغاوت بند ڪرڻ لاءِ وڃي رهيو هو. هن شهر کان معبر جو ملڪ اڃان به ٽن مهينن جي پنڌ جيترو پري آهي. اوچتو اتي بادشاه جي لشڪر ۾ اچي وبا جو مرض پکڙيو، جنهن ۾ لشڪر جا ماڻهو، غلام ۽ امير جن سان ملڪ دولت شاه جنهن کي بادشاه چاچا ڪري چوندو هو، ۽ امير عبدالله هروي جهڙا وڏا وڏا امير به هئا، مري ويا. هي امير عبدالله هروي اهو آهي، جنهن جو بيان مان پهرئين سفر ۾ ڪري آيو آهيان ته ڪيئن بادشاه چيو هو ته خزاني مان جيترو مال کڻي سگهين سو کڻي وڃ. ۽ هو ٻڌرن ٿيلهيون ٻانهن سان ٻڌي کڻي ويو هو. هيءَ حال ڏسي، بادشاه دولت آباد

ڏانهن موٽي ويو. هن کان پوءِ سڄي ملڪ ۾ بغاوت ۽ بدانتظامي پکڙجي ويئي، ايتري قدر جو جيڪڏهن بادشاهه جي قسمت چڱي نه هجي ها ته هوند حڪومت سندس هٿان هميشه لاءِ هلي وڃي ها.

بادشاهه جي موت جو افواهه ۽ ملڪ هوشنج (هوشنگ) جو ڀڄي وڃڻ

بادشاهه جڏهن دولت آباد واپس اچي رهيو هو تڏهن رستي تي بيمار ٿي پيو ۽ ماڻهن وٽي افواهه اڏريو ته بادشاهه مري ويو. هيءَ خبر سڄي ملڪ ۾ پکڙجي ويئي ۽ هر هنڌ فتنو، فساد شروع ٿي ويو. ان وقت ملڪ ڪمال الدين ڪرلڪ (گرگ) جو پٽ ملڪ هوشنگ دولت آباد ۾ هو. هن کان بادشاهه انجام وٺي ڇڏيو هو ته بادشاهه جي زندگيءَ ۾ يا موت کان پوءِ، ٻنهي صورتن ۾، هو ڪنهن جي بيعت نه ڪندو. هن، جو بادشاهه جي موت جي خبر ٻڌي، سو هڪ بربرڌ نالي هندو بادشاهه وٽ جبلان ۾ ڀڄي ويو. هن هندو بادشاهه جو ملڪ، دولت آباد ۽ ڪوڪن ٿاڻه (ڪوڪن ٿاڻي) جي وچ ۾ هو.

بادشاهه ملڪ هوشنگ جي ڀڄي وڃڻ جي خبر ٻڌي، انهيءَ خيال کان ته ڪٿي فتنو وڌي نه وڃي، تڪڙو تڪڙو هلي اچي دولت آباد پهتو، جتان يڪدم ملڪ هوشنگ جي پٺيان ويو ۽ وڃي ان هنڌ راجا جي شهر کي گهيرو ڪيائين ۽ ان کي چوائي موڪليائين ته ملڪ هوشنگ کي منهنجي حوالي ڪيو وڃي. هن جواب ڏنو ته ”مان پنهنجي پناهه ۾ آيل ماڻهوءَ کي هرگز تنهنجي حوالي نه ڪندس، چاهي مون کي ٻه راءِ ڪنبيلم وانگر ڪرڻو پوي. هنن ڳالهين هلندي، ملڪ هوشنگ کي جو اچي خوف ڪنيو سو بادشاهه سان خط و ڪتابت شروع ڪري ڏنائين، جنهن ۾ اهو فيصلو ڪيو ويو ته بادشاهه دولت آباد ڏانهن هليو وڃي ۽ پٺيان

پنهنجي استاد قطلو خان کي ڇڏي وڃي، جنهن وٽ ملڪ هوشنگ وڃي حاضر ٿئي. جنهن تي بادشاه روانو ٿي ويو ۽ ملڪ هوشنگ قطلو خان وٽ اچي پيش پيو.

قطلو خان هن سان واعدو ڪيو ته بادشاه نه هن کي قتل ڪرائيندو، نه ئي هن جي مال ۽ مرتبي مان ڪجهه گهٽائيندو. ان کان پوءِ ملڪ هوشنگ پنهنجو مال، اهل و عيال ۽ ساٿي وغيره وٺي بادشاه وٽ هليو آيو. بادشاه هن جي واپس اچڻ تي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ خلعت ڏيئي کيس راضي ڪري ڇڏيائين. هيءُ قطلو خان وعدي جو ڏاڍو پڪو هوندو هو، تنهنڪري ماڻهو هن ۾ گهڻو ويساه رکندا هئا. بادشاه به ڏاڍي عزت ڪندو هوس ۽ جڏهن به هو بادشاه وٽ ويندو هو ته ڏهن بادشاه اٿي بيهي سندس آجيان ڪندو هو. هو انهيءَ سبب جي ڪري به بادشاه وٽ گهڻو ڪونه ويندو هو ته متان بار بار اٿڻ جي تڪليف وٺي. هو صدقو ۽ خيرات به تمام گهڻي ڪندو هو ۽ فقيرن ۽ مسڪينن کي گهڻوئي ڪجهه ڏيندو هو.

شريف ابراهيم جي بغاوت

هيءُ شريف ابراهيم خريطه دار جي لقب سان مشهور هوندو هو، يعني بادشاه جي لکڻ جو سامان هن وٽ رهندو هو. ازانسواءِ هو سرستيءَ ۽ هانسيءَ جو والي به بادشاه جي طرفان مقرر ٿيل هو. هن شريف ابراهيم جي پيءُ (شريف جلال الدين) جڏهن معبر ۾ بغاوت ڪئي، ۽ بادشاه معبر تي ڪاهي ويو، ۽ جتي ان وقت بادشاه جي موت جي افواه جو پڌي شريف ابراهيم کي به اچي بادشاهت جو حرص لڳو. هو ڏاڍو بهادر، سخي ۽ شڪل جو سهڻو هوندو هو. منهنجو نڪاح به هن جي ڀيڻ حورنسب سان ٿيو هو، جا ڏاڍي نيڪ ۽ پرهيزگار هوندي هئي. هوءَ رات جو اٿي تهجد پڙهندي هئي ۽ گهڻو ڪري خدا تعاليٰ جي عبادت ۾

Marfat.com

مشغول رهندي هئي. هن جي پيٽ مان مون کي هڪ نياڻي بہ ٿي هئي. پر هاڻي خبر نہ آهي اتي هنن پنهي جو ڪهڙو حال ٿيو! هوءَ پڙهي سگهندي هئي، باقي لکي ڪانہ ڄاڻندي هئي.

جڏهن ابراهيم بغاوت جو ارادو ڪيو تڏهن هڪ امير، جيڪو سنڌ مان بادشاه جو خزانو کنيو، هن جي علائقي مان ٿي لنگهيو، تنهن کي هن پاڻ وٽ ترسائي ڇڏيو ۽ چيائينس تہ ”هيئنر رستي تي تمام گهڻو خوف ۽ خطرو آهي، تنهنڪري ڪجهہ وقت هتي ترس تہ امن امان قائم ٿئي، پوءِ ڀلي وڃجانءِ.“ اصل ۾ هن جو ارادو هو تہ ايتري ۾ ڀلي بادشاه جي موت جي حقيقت معلوم ٿئي، تہ پوءِ خزانو مان ڦٻائي وڃان. پر جلدي خبر پيس تہ بادشاه اڃا زنده آهي، تنهنڪري ان امير کي ڇڏي ڏنائين. ان امير جو نالو ضياءُ الملڪ بن شمس الملڪ هو. هن واقعي کان اڍائي سال پوءِ بادشاه جڏهن دارالخلافہ ۾ موٽي آيو تڏهن شريف ابراهيم سندس سلاميءَ لاءِ حاضر ٿيو. هن جي هڪ غلام وڃي بادشاه وٽ جوٽي کنئين ۽ سندس ارادي بابت بادشاه کي سڄي ڳالهہ ٻڌائي ڇڏيائين. جنهن تي بادشاه کيس مارائڻ چاهيو، پر هن سان ڪجهہ پيار هوندو هئس تنهنڪري پنهنجي ارادي کي في الحال درگذر ڪري ڇڏيائين.

هڪ دفعي چا ٿيو، جو بادشاه وٽ هڪ ڪٺل هرڻ آندو ويو، جنهن کي بادشاه خود ڪسندي ڏٺو هو. بادشاه چيو تہ هيءُ پوريءَ طرح سان ذبح نہ ڪيو ويو آهي، جنهنڪري هن کي فتو ڪيو وڃي. ابراهيم جڏهن انهيءَ ذبح ٿيل هرڻ کي ڏٺو تڏهن چيائين تہ هي صحيح طريقي سان ذبح ڪيو ويو آهي. ۽ مان هن کي کائڻ لاءِ تيار آهيان. هيءَ خبر جڏهن بادشاه کي پيئي تڏهن ڏاڍي ڪاوڙ لڳيس ۽ هن کي گرفتار ڪرڻ جو حڪم ڏنائين. پوءِ هن تي الزام لڳايو ويو تہ هن اهو شاهي خزانو، جيڪو ضياءُ الملڪ سنڌ مان آڻي رهيو هو، ڦٻائڻ ٿي چاهيو، اتي

ابراهيم کي پٽو پئجي ويو ته منهنجي پيءُ جي بغاوت جي عيوض بادشاه مون کي قتل ڪرائڻ ٿو گهري. تنهنڪري ڪوبه حيلو بهانو ڪرڻ بيڪار آهي ۽ ناحق عذاب ۽ سختيون سهڻيون پونديون.

پوءِ هن موت کي عذاب جي سختين کان آسان سمجهي ڪٽي پنهنجو ڏوهه قبول ڪيو. بادشاه پوءِ هن کي ٻه اڌ ڪري مارڻ جو حڪم ڏنو. هن ملڪ ۾ اهو رواج آهي ته جنهن ماڻهوءَ کي بادشاه قتل ڪرائيندو آهي، ان جو لاش ٽن ڏينهن تائين انهيءَ جاءِ تي پيو هوندو آهي ۽ ٽن ڏينهن کان پوءِ ڪافر جيڪي انهي ڪم تي مقرر ٿيل هوندا آهن، سي انهيءَ لاش کي کڻي وڃي شهر جي ٻاهر خندق ۾ ڦٽو ڪندا آهن. اهي ماڻهو رات جو خندق جي نگهباني ڪندا رهندا آهن، جيئن مقتولن جا وارث انهن جا لاش کڻي نه وڃن. پوءِ مقتولن جا وارث ڇا ڪندا آهن، جو انهن ماڻهن کي ڪجهه رقم ڏيئي اهي لاش ميڄائي کڻي ويندا آهن ۽ وڃي دفن ڪري ڇڏيندا آهن. اهڙيءَ طرح مان شريف ابراهيم جو لاش به حاصل ڪيو ويو ۽ ان کي دفن ڪيو ويو. خدا شل هن تي رحمت ڪري.

تلنگانا ۾ بادشاه جي نائب جي بغاوت

جنهن وقت بادشاه تلنگانا کان واپس ٿي آيو ته پٺيان تاج الملڪ نصرت خان ترڪ کي، جيڪو سندس ديرينو خاص دوست به هو، پنهنجو نائب مقرر ڪندو آيو. اچا هو وات تي هو ته سندس موت جو افواه اڏاريو ويو. نصرت خان کي جڏهن هيءَ خبر پهتي تڏهن هن رسم موجب بادشاه جو پٽڙ ڪيو ۽ پوءِ بادشاهت جي دعوي ڪيائين. ماڻهن اتي جي (تلنگانا جي) دارالخلافه بدر ڪوٽ (بيدر جي قلعي) ۾ هن جي بيعت ڪئي. بادشاه کي جڏهن هيءَ خبر پهتي تڏهن هن پنهنجي استاد قطلو خان کي هڪ وڏو لشڪر ڏيئي هن تي چاڙهي موڪليو.

Marfat.com

قطلو خان سخت لڙائيءَ کان پوءِ (جنھن ۾ ڪيترائي ماڻھو مارجي ويا) اچي بدر ڪوٽ جو گھيرو ڪيو. ھي تمام مضبوط قلعو ھوندو ھو، تنھنڪري وچي آن جي ھيٺان سرنگ کوٽائڻ شروع ڪيائين. ھيءُ حال ڏسي نصرت خان اچي امان گھريو، جنھن تي قطلو خان کيس امان ڏنو. پوءِ ھن کي بادشاھ وٽ موڪليو ويو. اھڙيءَ طرح سيئي شھرواسي ۽ لشڪر جا ماڻھو بچي ويا.

باب ٽيون

بادشاھ جو گنگا نديءَ جي ڪناري تي شهر پڌائڻ ۽ عين الملڪ جي بغاوت

جڏهن ملڪ ۾ اڃ جي ڏڪار پيو ته ڏهڻ بادشاهه پنهنجو لشڪر وٺي گنگا نديءَ جي ڪناري ڏانهن هليو ويو. هن نديءَ کي هندو تمام پاڪ (پوتر) ڪري سمجهندا آهن ۽ هر سال اتي حج (ياترا) ڪرڻ لاءِ ويندا آهن. هيءَ جڳهه، جتي بادشاهه وڃي رهيو هو، سا دهليءَ کان ڏهن منزلن تي هئي. بادشاهه ماڻهن کي حڪم ڏنو ته اتي اچي پنهنجا گهر ٺاهين. تنهنڪري ڀريائين هو گاهه ۽ ڪاٺ جون ڀنگيون اڏي انهن ۾ رهڻ لڳا، جن ۾ گهڻو ڪري باهيون پيون لڳنديون هيون. ماڻهن باهين کان بچڻ لاءِ چارو ڪيو، جو زمين جي اندران تهه خانا به ٺاهي ڇڏيائون. پوءِ جڏهين باهه لڳندي هين ته سمورو سامان انهن تهه خانن ۾ وجهي، مٿان مٽيءَ سان ان جو منهن بند ڪري ڇڏيندا هئا.

مان به انهن ڏينهن بادشاهه جي ڪئمپ ۾ آيل هوس. گنگا نديءَ جي الهندي ڪناري سخت ڏڪار هو، پر اڀرندي پاسي بلڪل سڪار هو ۽ اتي بادشاهه جي طرفان عوض (اوڌ)، ظفرآباد ۽ لکنو وغيره شهرن تي امير عين الملڪ حاڪم مقرر ٿيل هو. هيءَ امير بادشاهه جي ڪئمپ ۾ پنجاهه هزار مڻ ڪڻڪ، چانور ۽ چڻا چوپائي مال جي لاءِ موڪليندو رهندو هو. پوءِ بادشاهه حڪم ڏنو ته هاٿي، گهوڙا ۽ خچر وغيره اڀرندي ڪناري ڏانهن

چارڻ لاءِ موڪليا ويچن ۽ عين الملڪ کي انهن جي نظرداريءَ تي مقرر ڪيائين.

عين الملڪ کي چار پٽ ٻه ڀائر هوندا هئا، جن سان تن جا نالا هئا: شهرالله، نصرالله، فضل الله - باقي چوٿين جو نالو مون کي ياد نه آهي. انهن پنهنجي پيءُ (عين الملڪ) سان صلاح ڪئي ته بادشاهه جا هاٿي ۽ ٻيو چوپايو مال ڀڄائي وڃجي، ۽ پوءِ عين الملڪ جي هٿ تي بيعت ڪري ڪيس بادشاهه بڻائجي. نيٺ هڪ رات عين الملڪ اوچتو غائب ٿي ويو، ۽ شايد هنن جي اها رٿ ڪامياب ٿي وڃي ها ۽ بادشاهه کي ان جي ڪاٻه خبر نه رهي ها، پر هندستان جي بادشاهن جو اهو طريقو آهي ته هر هڪ ننڍي خواهه وڏي امير وٽ بادشاهه جو هڪ غلام ضرور رهندو آهي، جيڪو انهيءَ امير جي هر معاملي جي خبر بادشاهه تائين پهچائيندو رهندو آهي. اهڙيءَ طرح سان انهن اميرن جي گهرن ۾ جيڪي وهي واپري، تنهن جي خبر رکڻ لاءِ وري بادشاهه جي طرفان ٻانهيون مقرر ٿيل هونديون آهن جيڪي انهن اميرن جي گهرن ۾ رهنديون آهن. اهي ٻانهيون وري ڀنگيائڻ کي، جيڪي صفائي وغيره لاءِ اينديون آهن، خبرون ڏينديون آهن، جي اهي خبرون ڪٺي سڌو وڃي ملڪ المخبرين کي پهچائينديون آهن، جو وري بادشاهه کي موڪلي ڏيندو آهي.

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪ دفعي ڪو امير پنهنجي زال سان گڏ سمهيو پيو هو ته امير کي هن سان گڏ ليٽڻ جو خيال ٿيو، جنهن تي سندس زال ڪيس بادشاهه جي سر جو قسم وجهي ائين ڪرڻ کان منع ڪئي. پر امير هن جي هڪ به نه ٻڌي ۽ آخر ڪين مڙيو. صبح جو انهيءَ امير کي بادشاهه سڏايو ۽ پڇيائين ته تو هيئن ڪيو آهي؟ ۽ انهيءَ ڏي سبب جي ڪري هن کي قتل ڪيو ويو.

بادشاهه جو هڪ غلام، ابن ملڪ شاهه، نالي عين الملڪ وٽ رهندو هو: تنهن بادشاهه کي هن جي ڀڄي وڃڻ جي خبر

Marfat.com

موڪلي ڏني. هيءَ خبر پڙهندي ئي بادشاه جا حواس باختہ ٿي ويا ۽ ائين ڄاڻائين تہ موت آيو ڪي آيو. ڇو تہ هن جا گهوڙا، هاٿي ۽ اناج، سڀ شيون عين الملڪ جي قبضي ۾ هيون. ازانسواءِ سندس لشڪر بہ هيڏي هوڏي پکڙيو پيو هو. آخر بادشاه دارالخلافہ ڏانهن واپس وڃڻ جو ارادو ڪيو، جيئن اتان لشڪر گڏ ڪري عين الملڪ جي مقابلي لاءِ تيار ٿي اچي. سيئي امير اچي گڏ ٿيا ۽ صلاح مشورو ڪرڻ لڳا. خاص ڪري خراسانين ۽ غير ملڪي ماڻهن کي تہ عين الملڪ مان تمام گهڻو خطرو هو، ڇو تہ انهن تي بادشاه ڏاڍو مهربان هوندو هو، جنهن سبب ڪان هندستاني هنن کي حسد جي نگاهہ سان ڏسندا هئا، ۽ عين الملڪ بہ هندستاني هو.

ماڻهن بادشاه جي صلاح صحيح نہ سمجهي عرض ڪيو تہ اي آخوند عالم! جيڪڏهن توهان دارالخلافہ هليا ويندا ۽ عين الملڪ کي اها خبر پوندي، تہ هو انهيءَ عرصي ۾ گهڻو ئي لشڪر گڏ ڪري ويندو ۽ گهڻائي باغي ۽ فتنہ انگيز ماڻهو هر هند پکڙيل آهن، تن کي هو گڏ ڪري پنهنجي طاقت وڌائيندو؛ بهتر ائين ٿيندو تہ هن تي هڪدم حملو ڪرڻ گهرجي. هيءَ ڳالهہ شروع ناصرالدين مطهر اوهريءَ ڪئي ۽ باقي ماڻهن ان جي تائيد ڪئي. بادشاه سڀني جي صلاح کي بهتر ڄاڻي ان تي عمل ڪيو. ويجهو ويجهو جيڪي بہ امير ۽ لشڪر هئا، تن کي انهيءَ وقت خط لکي گهرائي موڪليائين. هو خط پهچندي ئي اچڻ شروع ٿيا. بادشاه هيءَ تجويز ڪئي، جو جيڪڏهن انهن مان هڪ سؤ ماڻهو ٿي آيا تہ سندن استقبال لاءِ وري هڪ هزار ماڻهو ٿي موڪليائين جي ڪن يارهن سؤ ماڻهو ٿي، گڏجي ڪئمپ ۾ ٿي گهڙيا. انهيءَ لاءِ تہ جيئن دشمن کي سندن تعداد وڌيڪ معلوم ٿئي.

پوءِ بادشاه درياءَ جو ڪنارو ئي ڪنارو ڏيئي اڳتي وڌيو. هن جو ارادو هو تہ قنوج جو شهر پنهنجي پٺيان رکي، اڳتي

وڌندو رهي، جيئن وقت تي الهيءَ ۾ قلعي بند ٿي سگهجي- ڇو ته قنوج جو قلعو تمام مضبوط ڪري ليکيو ويندو هو. پر اهو اڃا ٽن منزلن جي پند جيترو پري هو. بادشاه جڏهن ڀرين منزل ڪري آيو، تڏهن پنهنجي لشڪر کي لڙائيءَ لاءِ تيار ڪندي، انهن کي هڪ قطار ۾ بيهاري ڇڏيائين. هر هڪ سپاهيءَ جي بدن تي سڀ هٿيار ٻڌل هئا، ۽ پرسان ان جو گهوڙو هو.

بادشاه سان گڏ هڪ ننڍڙو تنبو هو، جنهن ۾ هو ماني کائيندو ۽ غسل ڪندو هو. وڏي ڪئمپ اتان ڪجهه پري هئي. ٽن ڏينهن تائين بادشاه تنبوءَ ۾ نه آرام ڪيو ۽ نه ٿي ڇانوَ جي هيٺان ويٺو. هڪ ڏينهن مان پنهنجي تنبوءَ ۾ ويٺو هوس ۽ مون سان گڏ ٻانهيون به هيون ته منهنجي هڪ نوڪر، سنبل نالي، مون کي سڏ ڪيو ۽ چيائين ته جلدي ٻاهر اچو. منهنجي ٻاهر اچڻ تي هن ٻڌايو ته بادشاه اڃا هينئر حڪم ڏنو آهي ته جنهن به ماڻهوءَ سان ان جي زال يا ڪا ٻانهي هجي ته ان کي قتل ڪيو وڃي.

اميرن به اهو حڪم ٻڌو. سو بادشاه کي وڃي انهن لاءِ عرض ڪيائون. تنهن تي بادشاه وري حڪم ڏنو ته ڪيئن به ڪري ڪئمپ ۾ ڪا به عورت رهڻ نه گهرجي. آخر سڀني زالن کي ڪنبيل نالي قلعي ۾ موڪليو ويو، جيڪو اتان ٽي ميل پري هو. اهڙيءَ طرح سان ڪا به عورت پٺتي نه بچي، ايتري قدر جو خود بادشاه سان به ڪا عورت ڪانه هئي. اها رات اسان تياريءَ ۾ گذاري. ڏينهن ٿيڻ تي بادشاه سڄي لشڪر کي فوجن ۾ ورهايو ۽ هر هڪ فوج سان گڏ زره سان ڍڪيل پاکرن سان هاٿي هئا جن جي مٿان جنگي جوان ويٺا هئا.

سڄي لشڪر کي زره پوش رهڻ جو حڪم ڏنو ويو ۽ پوءِ سڀئي لڙائيءَ لاءِ تيار ٿي ويا. ٻي رات به تياريءَ ۾ ئي گذري، ۽ جڏهن صبح ٿيو تڏهن خبر پيئي ته، عين الملڪ درياءُ پار ڪري

Marfat.com

آيو آهي، هيءُ ٻڌي بادشاهه کي ڪجهه خوف پيدا ٿيو ته هو متان درياءَ پار ٻين رهيل اميرن سان مدد لاءِ لکپڙهه نه ڪري آيو هجي. پوءِ بادشاهه حڪم ڏنو ته منهنجي سڀني دوستن ۾ ڀلا گهوڙا ورهايا وڃن. ان ڪري مون ڏانهن به ڪجهه گهوڙا موڪليا ويا. منهنجو هڪ ساٿي امير اميران ڪرماني نالي هوندو هو، جو وڏو پهلوان ۽ بهادر سمجهيو ويندو هو. ان کي مون هڪ ڪميت (شهه الاول) گهوڙو ڏنو. هو ان تي اڃا سوار مس ٿيو ته گهوڙو وٺي ڀڳو. هن گهڻي روڪڻ جي ڪوشش ڪئي، پر گهوڙو هن کان روڪيو نه ٿيو ۽ آخر هن کي زمين تي ڪيرائي ڇڏيائين. جنهنڪري هو اتي جو اتي مري ويو.

بادشاهه انهيءَ ڏينهن ڏاڍو تڪڙو اڳتي وڌيو ۽ عصر جي وقت کان پوءِ اچي قنوج جي شهر ۾ پهتو. بادشاهه کي ڏاڍو ڏپ هو ته متان هن جي پهچڻ کان اڳ ۾ ئي عين الملڪ هن شهر تي قبضو ڪري وڃي. ان رات بادشاهه خود لشڪر کي ٺاهي رکيو ۽ اسان وٽ اچي بيٺو. ان وقت اسان لشڪر جي اڳين حصي ۾ هئاسين ۽ اسان سان گڏ بادشاهه جو سوٽ ملڪ فيروز جو ساٿي، امير غرا بن مزا، سيد ناصرالدين ۽ ڪي خراسان جا امير به هئا، ۽ اسان کي چيائين ته توهان منهنجي خاص ساٿين مان آهيو تنهنڪري توهان مون سان گڏ رهو.

انهيءَ ۾ به ڪا ڀلائي هئي، جو رات جي پوئين پهر عين الملڪ لشڪر جي اڳين حصي تي حملو ڪيو هو. وزير خواجه جهان به لشڪر جي انهيءَ حصي ۾ هو. ڏاڍو هل هنگامو برپا ٿيو. بادشاهه حڪم ڏنو ته ڪو به پنهنجي جاءِ تان نه چري ۽ صرف تلوارن سان لڙائي ڪئي وڃي. سڄي لشڪر پنهنجون تلوارون سنڀاليون ۽ دشمن ڏانهن وڌيا. ڏاڍي زور شور سان لڙائي هلي. ان رات بادشاهه پنهنجي سڃاڻپ جي نشاني 'دهلي' ۽ 'غزني' مقرر ڪئي. يعني جڏهن اسان جي لشڪر مان ڪو ڪنهن سان

Marfat.com

ملي تہ دهلي جو لفظ ڇوي، پوءِ ٻيو جيڪڏهن غزنيءَ جو جواب ڏئي تہ چئبو تہ هو پنهنجي لشڪر مان آهي، ٻيءَ صورت ۾ حڪم هو تہ هن کي هڪدم قتل ڪيو وڃي.

عين الملڪ جو ارادو هو تہ انهيءَ حصي تي حملو ڪري جتي بادشاهہ موجود هو. پر هن جي رهنما هن کي غلط ٻڌايو، تنهنڪري هو اچي وزير واري حصي تي ڪڙڪيو. عين الملڪ ان رهنما کي قتل ڪري ڇڏيو. وزير واري لشڪر جي حصي ۾ عجمي، ترڪ ۽ خراساني گهڻي انداز ۾ هئا ۽ ڇو تہ هو هندستانين جا دشمن هئا، تنهنڪري هو سر جي بازي لڳائي وڙهيا. عين الملڪ جي لشڪر ۾ پنجاهہ هزار جي قريب ماڻهو هئا، جيڪي صبح ٿيڻ تائين سڀيئي شڪست کائي ڀڄي ويا.

ملڪ ابراهيم تتري (تاتاري)، جيڪو "ٻنگي" جي لقب سان مشهور هو، تنهن کي بادشاهہ عين الملڪ جي شهر مان هڪ سندريلہ ڦالي هڪ ڳوٺ جدا ڪري ڏنو هو. هن بہ بغاوت ۾ عين الملڪ سان اتفاق ڪيو، تنهنڪري هن ڪٽي ڪيس پنهنجو نائب مقرر ڪيو هو. قطب الملڪ جو پٽ داؤد ۽ ملڪ التجار جو پٽ پڻ، جيڪو گهوڙن ۽ هاٿين جو آفيسر مقرر ٿيل هو، اچي هن سان شامل ٿيا هئا ۽ هن داؤد کي عين الملڪ پنهنجو حاجب مقرر ڪيو هو. جڏهن عين الملڪ اچي وزير واري لشڪر تي حملو ڪيو هو، تڏهن داؤد بادشاهہ کي وڏي سڏ ڏاڍيون گنديون گاريون بڪي رهيو هو، جيڪي بادشاهہ ٻڌيون پئي ۽ داؤد جي آواز کي بہ سڃاڻائين پئي.

جڏهن عين الملڪ جي لشڪر کي شڪست آئي تڏهن هن پنهنجي نائب ابراهيم کي چيو تہ "او ابراهيم! هاڻي تنهنجو ڇا خيال آهي. گهڻو لشڪر ۽ وڏا وڏا سردار تہ ڀڄي ويا آهن، هاڻي جيڪڏهن تنهنجي بہ اها صلاح هجي تہ اسان بہ ڀڄي پنهنجو سر بچايون." جنهن تي ابراهيم يڪدم پنهنجن ساٿين کي پنهنجي

Marfat.com

ٻوليءَ ۾ چيو ته جيڪڏهن عين الملڪ پڄڻ جي ڪندو ته ان
وقت مان ڪيس وارن کان ڪٽي جهليندس ۽ توهان ڇهڪ هٽي
سندس گهوڙي کي ڀڄائي ڪيس هيٺ ڪيرائي ڇڏجو؛ پوءِ هن
کي ٻڌي بادشاه وٽ وٺي هلنداسين، شايد منهنجي هن خدمت جي
بدلي ۾ بادشاه اسان کي معاف ڪري ڇڏي.

جڏهن عين الملڪ ڀڄڻ جو ارادو ڪيو تڏهن ابراهيم ڇيس
ته سلطان علاءُ الدين ڪيڏانهن ٿو وڃين. عين الملڪ پنهنجو لقب
سلطان علاءُ الدين رکيو هو. اٿين چئي ڪٽي وارن کان جهليائينس.
هن جي ساٿين وري ڇهڪ هٽي سندس گهوڙي کي ڀڄائي ڇڏيو
۽ هو اچي زمين تي ڪريو. ابراهيم هن کي ڪٽي ٻانهن وٽ قابو
ڪيو ۽ جڏهن وزير جا ماڻهو هن کي گرفتار ڪرڻ آيا تڏهن
انهن کي روڪيندي چيائين ته "هن کي مان پاڻ وزير وٽ وٺي
ويندس... مان وڙهندي وڙهندي مارجي وڃان پر هن کي ڪنهن
ٻئي ماڻهو هٿان ڇهڻ نه ڏيندس." تنهن تي هن کي ڇڏي ڏنائون.
پوءِ ابراهيم عين الملڪ کي وزير وٽ وٺي ويو.

ان وقت صبح ٿي ويو هو ۽ مان بادشاه وٽ، جيڪي هاٿي
جهندا پيش ٿي رهيا هئا، ڏسي رهيو هوس، ته ڪنهن عراقيءَ اچي
مون کي ٻڌايو ته عين الملڪ گرفتار ڪيو ويو آهي، ۽ هن کي
وزير وٽ وٺي آيا آهن. مون کي اعتبار ئي نه ٿي آيو. مان ٿورو
ئي اڳتي وڌيس ته ملڪ تمور (تيمور) شربدار اچي مون کي هٿ
کان جهليو ۽ مبارڪ ڏيندي چيائين ته "عين الملڪ گرفتار ڪيو
ويو آهي ۽ وزير جي حوالي ٿيو آهي." هيءَ ٻڌي بادشاه ۽
اسان سان گڏجي عين الملڪ جي ڪئمپ ڏانهن هليو. جيڪا گنگا
نديءَ جي ڪپ تي هئي. لشڪر هن جي سڄي ڪئمپ کي ڦري
ماري اجاڙي ڇڏيو هو. ۽ عين الملڪ جا ڪيترائي ماڻهو درياءَ ۾
گهڙي پيا ۽ ٻڏي مئا.

قطب الملڪ جو پٽ ۽ ملڪ التجار جو پٽ ٻه پڪڙجي

پيا هئا. بادشاهہ اُهيءَ ڏينهن ڪناري تي ٽي ڪئمپ ڪئي ۽ جڏهن وزير عين الملڪ کي بادشاهہ جي سامهون آندو، تڏهن هو هڪ ڏاند تي سوار هو ۽ سڄو بدن اگهاڙو هوس، صرف هڪ پراڻي ڦاٽل ڪپڙي جي لنگوٽ اوگهڙ واريءَ جاءِ تي پيل هيس جنهن کي ورائي سندس ڪنڌ ۾ ٻڌي ڇڏيو هئائون. وزير عين الملڪ کي شاهي خيمي جي دروازي تي ويهاري پاڻ بادشاهہ وٽ ويو. بادشاهہ کيس پيئڻ لاءِ شربت ڏنو. هوڏانهن اميرن جا ڇوڪرا عين الملڪ وٽ اچي کيس گاريون ڏيڻ، سندس منهن ۾ ٿڪون هڻڻ ۽ سندس ساٿين تي مار موچڙو ڪرڻ لڳا.

بادشاهہ هن کي هڪ وڏي امير هٿان چوائي موڪليو تہ "تو هي سڀ ڇا ڪيو؟" جنهن تي هو ماٺ ۾ رهيو ۽ ڪوبہ جواب ڪونہ ڏنائين. پوءِ بادشاهہ حڪم ڪيو تہ هن کي غريبن جهڙا ڪپڙا پهرائي، پيرن ۾ چار زنجير وجهي ۽ سندس هٿ ڪنڌ سان ٻڌي، وزير جي حوالي ڪيو وڃي تہ هن کي پنهنجي حفاظت ۾ قابو رکي؛ عين الملڪ جا پوئلڳ درياءَ پار ڪري اوڏ ڏانهن ڀڄي ويا، جتان پنهنجا ٻار ٻچا، مال متاع جيڪي ڪٺي سگهيا سو ڪٺي ڪنهن طرف ڀڄي ويا.

هنن ويندي، پنهنجي پاءُ عين الملڪ جي زال کي بہ چيو تہ تون بہ پنهنجا ٻار ٻچا وٺي اسان سان گڏ ڀڄي هل. پر هن وڃڻ کان انڪار ڪندي، جواب ڏنو تہ "مان هڪ هندو عورت کان بہ گهٽ آهيان ڇا، جيڪا پنهنجي مڙس سان گڏ سڙي مرندي آهي. جيڪڏهن منهنجو سرتاج مرندو تہ مان بہ مرنديس، پر جي هو زندهہ رهندو تہ مان بہ هن لاءِ زندهہ رهنديس." پوءِ هو هن کي ڇڏي هليا ويا. بادشاهہ کي جڏهن هن جواب جي خبر پيئي، تڏهن ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ان زال تي ڏاڍو رحم آيس.

سهرا نالي هڪ جوان عين الملڪ جي پوئلڳن مان هڪ، نصرالله، کي پڪڙي وٺو، ۽ کيس قتل ڪري، ان جو سر بادشاهہ وٽ کڻي آيو؛ ۽ ان سان گڏ عين الملڪ جي زال، ماءُ ۽

ان جي پيٽ کي ٻه پاڻ مان ونيو آيو. بادشاه انهن کي ٻه وزير جي حوالي ڪيو. هن لاءِ عين الملڪ جي خيمي جي پرسان هڪ خيمو لڳايو ويو، جتي عين الملڪ اچي ويهي ماڻهن ڳالهيون ڪري وري قيدخاني ڏانهن هليو ويندو هو. فتح واري ڏينهن عصر جي وقت کان پوءِ بادشاه حڪم ڏنو ته اهي بيڪار ماڻهو جيڪي ذليل، بازاري ۽ غلام قسم جا آهن ۽ هن سان گڏ پڪڙيا ويا آهن انهن کي آزاد ڪيو وڃي.

ملڪ ابراهيم تتريءَ (پينگي) کي ٻه بادشاه جي سامهون پيش ڪيو ويو، جنهن لاءِ سپهه سالار ملڪ بغرا رت ڏني ته ”اي آخوند عالم هن کي ٻه قتل ڪرڻ گهرجي ڇو ته هن ٻه بغاوت ۾ حصو ورتو هو.“ تنهن تي وزير جواب ڏنس ته ”عين الملڪ کي گرفتار ڪرڻ جي سلسلي ۾ هن جو قصور معاف ڪيو ويو آهي، ۽ بادشاه ٻه کيس معافي ڏني آهي.“ پوءِ هن کي حڪم ڏنو ويو ته هو پنهنجي جاگير ڏانهن هليو وڃي. بادشاه مغرب کان پوءِ هڪ ڪاٺ جي برج ۾ اچي ويٺو، جتي عين الملڪ جي ساٿين مان ٻاهٺ وڏا وڏا امير سندس سامهون پيش ڪيا ويا، پوءِ انهن کي هاٿين جي اڳيان ڦٽو ڪيو ويو. انهن مان ڪن کي هاٿين پنهنجي فولاد جي ٻٽ چڙهيل ڏندن سان ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڇڏيو ۽ ڪن کي مٿي هوا ۾ اڇلائي اڇلائي ساري ڇڏيو. ان وقت نغارا ۽ واڄا وڄي رهيا هئا. عين الملڪ هيءُ سڀڪجهه خاموشيءَ سان ڏسي رهيو هو، ۽ انهن جا ٽڪرا ٽڪرا ڪري هن ڏانهن اڇلايا پئي ويا.

پوءِ هن کي قيدخاني ۾ وٺي ويا. ماڻهن جي گهڻائيءَ ۽ ٻيڙين جي ٿوراڻيءَ سبب بادشاه درياءَ جي ڪناري تي ترسي پيو. شاهي سامان ۽ خزانو وري هاٿين ذريعي درياءَ جي هن پار پهچايو ويو. بادشاه، ڪجهه هاٿي پنهنجي خاص خاص اميرن ۾ ٻه ورهائي ڏنا ته هو پنهنجو سامان درياءَ جي پار پهچائين. تنهنڪري مون کي

ٻه هڪ هاٿي مليو، جنهن تي مون پنهنجو سامان لڏي هن پر پهچايو.

ان کان پوءِ بادشاهه برائچ (ٻڙائچ) وڃڻ جو ارادو ڪيو. ان وقت اسان ٻه هن سان گڏ هئاسين. هيءُ هڪ تمام خوبصورت شهر آهي ۽ سرو نديءَ جي ڪناري تي ٻڌل آهي. هيءَ ندي تمام وڏي آهي ۽ اڪثر ڪناري کي ڪائيندي رهندي آهي. هتي رسم موجب بادشاهه، شيخ (الصالح البطل) سالار جي قبر جي زيارت ڪرڻ لاءِ درياءُ پار ڪري آيو هو. شيخ سالار هن طرح جا گهڻائي ملڪ فتح ڪيا هئا ۽ ماڻهن ۾ هن لاءِ ڪيتريون ئي عجيب و غريب ڳالهيون مشهور هونديون هيون. ماڻهن جي درياءَ پار ڪرڻ وقت ڏاڍي ڀيڙ اچي لڳي، ايتري قدر جو هڪ ٻيڙي جنهن ۾ ٽي سؤ ماڻهو چڙهيل هئا سا ٻڏي ويئي ۽ صرف هڪ عرب جيڪو امير غزار جي سائين مان هڪ هو، بچي سگهيو.

اسان هڪ ننڍيءَ ٻيڙيءَ ۾ چڙهيل هئاسين، جنهنڪري الله سائينءَ اسان کي بچايو. عرب جيڪو ٻڏڻ کان بچي ويو هو تنهن جو ڏالو سالم هو. اتي عجيب اتفاق اهڙو ٿيو، جو هن عرب جو پهريائين ارادو هو ته اسان واريءَ ٻيڙيءَ ۾ چڙهي؛ پر اسان جي ٻيڙي ڪجهه اڳتي نڪري ويئي هئي، تنهنڪري هو وڃي وڏيءَ ٻيڙيءَ ۾ چڙهيو هو، جيڪا ٻڏي ويئي. جڏهن هو بچي درياءَ اُڪري آيو، تڏهن ماڻهن خيال ڪيو ته هو اسان واريءَ ٻيڙي ۾ چڙهيل هو. ان تي اسان جي سائين ۾ اچي ڏرتلو پيو جو سمجهيائون ته شايد اسان ٻڏي وياسين. پر پوءِ جڏهن اسان کي صحيح سلامت ڏٺائون تڏهن اسان کي اچي مبارڪ ڏنائون.

پوءِ اسان شيخ سالار جي قبر، جيڪا هڪ گنبذ ۾ آهي، جي زيارت ته ڪئي، باقي ان تائين پهچڻ جي وات، گهڻيءَ ڀيڙ سبب، هٿ نه آئي. پوءِ اسان هن طرف جي هڪ ڪانهن جي ٻيلي مان تي لنگهياسين ته اسان گينڊو ڏٺو. ماڻهن ان کي

ماري وڌو ۽ ان جي سسي وڍي کڻي آيا، جو هاٿيءَ کان ننڍو پر مندس سسي هاٿيءَ جي سسيءَ کان ڪافي وڏي هئي.

بادشاه جو دارالخلافه ۾ واپس اچڻ ۽ علي شاهڪر (پوڙي) جي بغاوت

جڏهن بادشاه عين الملڪ کي شڪست ڏني، تڏهن ادائي مالن کان پوءِ هو دارالخلافه ۾ آيو. عين الملڪ جو گناهه ڪيس بخش ڪيو ويو؛ تنهن سان گڏ نصرت خان جنهن تلنگانه جي ملڪ ۾ بغاوت ڪئي هئي، تنهن کي به معاف ڪيو ويو. بادشاه هن ٻنهي کي پنهنجي باغن ۾ ناظر مقرر ڪري ڇڏيو ۽ کين خلعت ۾ سواري به عطا ڪيائين. ازانسواءِ اٽو ۽ گوشت به هنن لاءِ روزانو بادشاه جي طرفان مقرر ڪيو ويو هو.

هن کان پوءِ خبر آئي ته قطلو خان جو هڪ ساٿي علي شاهڪر بادشاه کان باغي ٿي ويو آهي. هي شخص ڏاڍو بهادر، چڱين عادتن وارو ۽ شڪل جو به سهڻو هوندو هو. هن بدرڪوٽ (بيدر جو قلعو) فتح ڪري، ان کي پنهنجي ملڪ جي گاديءَ جو هنڌ بنايو. بادشاه پنهنجي استاد کي هن سان لڙائي ڪرڻ لاءِ چاڙهي موڪليو، جنهن وڃي بدرڪوٽ جو گهيرو ڪيو ۽ قلعي جي ٻرجن جي هيٺان سرنگ لڳائڻ شروع ڪيائين. آخر علي شاهڪر جڏهن ڏاڍو پريشان ٿيو، تڏهن امان گهريائين. قطلو خان کيس امان ڏيئي، قيد ڪري بادشاه ڏانهن ڏياري موڪليو.

بادشاه هن جو ڏوهه معاف ڪري کيس خراسان جي طرف غزنيءَ جي شهر ڏانهن ڪڍي ڇڏيو. اتي هو ڪجهه وقت رهيو. آخر هن کي جو ڪٿيءَ اچي ڪنيو، سو وطن جي اڪير اچي لڳيس، جنهنڪري هو واپس هليو آيو. سنڌ ۾ پهچڻ تي هو پڪڙجي پيو ۽ بادشاه وٽ پيش ڪيو ويو. بادشاهه کيس چيو ته "تون وري پنهنجي ملڪ ۾ فساد ڪرڻ آيو آهين" ۽ حڪم ڪيائين ته هن کي قتل ڪيو وڃي. پوءِ هن جو سر ڪپيو ويو.

امير بخت جو ڀڄي وڃڻ ۽ قيد ٿيڻ

بادشاه جڏهن امير بخت تي ڪاوڙيو، جنهن جو لقب شرف ملڪ هوندو هو، تڏهن هن جو عهدو چار هزاريءَ مان گهٽائي هڪ هزاري ڪري ڪيس دهليءَ ۾ وزير ڏانهن ڏياري موڪليائين. هيءُ شخص انهن ماڻهن مان هو جيڪي اسان مان گڏجي بادشاه وٽ آيا هئا. اتفاق سان امير عبدالله هروي تلنگانه واريءَ وبا ۾ مري ويو. هن جو سڀ سامان سندس سائين وٽ دهليءَ ۾ رکيل هو، سو انهن ۽ امير بخت سان گڏ ڀڄڻ جي صلاح ڪئي. ۽ جڏهن وزير، بادشاه جي استقبال لاءِ، دهليءَ کان نڪتو تڏهن هو وجهه وٺي امير بخت سان گڏ ڀڄي نڪتا.

هو چاليهن ڏينهن جو رستو ستن ڏينهن ۾ طئي ڪري اچي سنڌ ۾ پهتا. هنن وٽ ڏاڍا عمدا تيز رفتار گهوڙا هئا. هنن ڇيو تہ سنڌوندي تري پار هليو وڃجي. پر امير بخت ۽ سندس پٽ تري ڪونہ ٿي سگهيا، تنهنڪري ڪاهن جو ترهو ٺاهي، ان ۾ ريشمي رسيون ٻڌي، پار اڪرڻ چاهيائون؛ پر هو نديءَ جي ڪناري تي پهچي، انهيءَ ۾ گهوڙن کان ٻجي بيهي رهيا.

پوءِ هنن اوچہ (اچ) جي حاڪم جلال الدين ڏانهن ٻہ ماڻهو موڪليا، جن وڃي جلال الدين کي چيو تہ ڪجهہ سوداگر درياءَ پار ڪرڻ ٿا چاهين ۽ هيءَ زين توڏانهن تحفي طور موڪلي اٿن تہ هنن کي درياءَ پار اڪرڻ جي اجازت ۽ ان ۾ مدد ملي. جلال الدين هڪدم سمجهي ويو تہ اهڙي قسم جي زين سوداگرن وٽ ڪانہ هوندي آهي ۽ ضرور ڪو گهوٽالو آهي. تنهنڪري حڪم ڏنائين تہ هنن ٻنهي ماڻهن کي گرفتار ڪيو وڃي.

انهن مان هڪ ڪنهن طرح سان ڇڏائي، ڀڄي وڃي شرف ملڪ وٽ نڪتو، جي مسلسل پنڌ جي ٿڪاوٽ ۽ اوجاڳي سبب ننڊ پيا هئا. اينديءَ شخص هڪدم شرف الملڪ کي سڄي روئداد ٻڌائي، جنهن تي هو سڀ گهوڙن تي سوار ٿي اٿي ڀڳا. جلال الدين

Marfat.com

حڪم ڪيو تہ جيڪو ماڻهو پڪڙيو ويو آهي تنهن کي خوب موچڙا هڻي سچي ڪرائي وجهي، جنهن آخر شرف الملڪ جو سمورو احوال ٻڌائي ڇڏيو. پوءِ جلال الدين پنهنجي نائب کي حڪم ڪيو تہ هو لشڪر پاڻ سان وٺي يڪدم شرف الملڪ ۽ سندس ساٿين ڏانهن وڃي.

هو ڏس واريءَ جاءِ تي پهتو تہ هو اڳيئي ڊپ ۾ ڀڄي ويا هئا، پر نائب سندن پيڇو ڪيو ۽ آخر وڃي رسين. لشڪر وارن هنن تي تير وسائڻ شروع ڪيا ۽ نائب جو تير اتفاق سان شرف الملڪ جي پٽ طاهر جي هڪ ٻانهن ۾ وڃي لڳو، جنهن تي هو ڪري پيو. نائب هن کي سڄائي ڪٽي قابو ڪيو. آخر ٻيا بہ سڀ پڪڙجي پيا ۽ سڀني کي جلال الدين جي سامهون آندو ويو، جنهن کين پيرن ۾ زنجير وجهي، سندن مشڪون ٻڌي، ڪٽي پاڻ وٽ قيد ۾ رکيو. پوءِ وزير کي لکيائين تہ هنن کي ڇا ڪيو وڃي. وزير حڪم ڏنس تہ هنن کي دارالخلافہ ڏانهن موڪليو وڃي.

پوءِ جلال الدين هنن کي دارالخلافہ ڏانهن موڪليو، جتي کين قيد ۾ رکيو ويو. پوءِ بادشاه حڪم ڪيو تہ شرف الملڪ کي هڪ سو ڇهڪ زور سان هنيا وڃن. هو هر روز اهڙي مار کائيندو رهيو ۽ آخر تائين زنده رهي سگهيو. تنهن تي بادشاه کي هن تي رحم اچي ويو ۽ سندس ڏوه معاف ڪري کيس چنديريءَ ڏانهن امير نظام الدين وٽ ڏياري موڪليائين. هن کان پوءِ شرف الملڪ جي حالت تمام خراب ٿي پيئي ۽ تنگدستيءَ اچي ورايس، ايتري قدر جو هن وٽ سواريءَ لاءِ ڪو گهوڙو ڪونہ رهيو، تنهنڪري هو ڏاند تي سواري ڪندو هو.

ڪيترو ئي وقت هو هن حال ۾ رهيو. پوءِ امير نظام الدين جڏهن بادشاه ڏانهن ڪجهہ ماڻهو موڪلي ڏنا، انهن ۾ هيءُ بہ شامل هو. بادشاه هن کي ڪٺي پنهنجو (جاشنگير) چاشنگير مقرر

Marfat.com

ڪيو. هن عهديدار جو ڪم اهو هوندو هو ته هو گوشت ٽڪرا ٽڪرا ڪري، دسترخواني تي رکندو ويندو هو ۽ ڪاٽو ڪٽي بادشاه وٽ حاضر ٿيندو هو.

پوءِ بادشاه هن تي تمام گهڻو مهربان ٿيو ۽ سندس مرتبو ايترو ته وڌائي ڇڏيائين جو جڏهن هو بيمار ٿيندو هو ته بادشاه خود سندس مزاج پرسيءَ لاءِ هن وٽ ويندو هو، ۽ هن کي سون ۾ توري اهو سون به هن کي عنايت ڪيو هئائين. اها سموري ڳالهه مان پهرئين سفر ۾ ڪري آيو آهيان. پوءِ ڪيس پنهنجي پيٽ سان شادي ڪرائي، چنديريءَ جو حاڪم مقرر ڪري موڪليائين. هيءَ اها ڄاءِ هئي جتي هو پهريائين امير نظام الدين جي نوڪري ڪندو هو ۽ ڏيگي تي سواري ڪندو هو. خدا جا شان آهن، هو دلين جو مالڪ آهي جيئن وڻيس تيئن ڪري.

شاه افغان جي سنڌ ۾ بغاوت

شاه افغان سنڌ جي ملڪ، ملتان، ۾ بغاوت ڪئي ۽ اتي جي امير بهزاد کي قتل ڪري بادشاهت جي دعويٰ ڪيائين. بادشاه هن کي مارائڻ جو ارادو ڪيو، پر هو پنهنجي قوم جي پٺاڻن جيڪي ڏکين جبلن ۾ رهندا هئا، ڏانهن ڀڄي ويو. بادشاه کي ڏاڍو غصو آيو ۽ پنهنجي نائبن کي لکي موڪليائين ته جنهن هنڌ به ڪو پٺاڻ موجود هجي ان کي هڪدم گرفتار ڪيو وڃي. ۽ اهو ئي قاضي جلال الدين جي بغاوت جو سبب بڻيو.

قاضي جلال جي بغاوت

قاضي جلال ۽ پٺاڻن جي هڪ قوم شهر ڪنبات ۽ بلوڏره جي پرسان رهندي هئي. جڏهن بادشاه پنهنجي نائبن کي پٺاڻن جي پڪڙڻ جو حڪم ڏنو تڏهن ملڪ مقبل کي، جو انهيءَ وقت وزير جي طرفان الجزرات (گجرات) ۽ نهرواله ۾ نائب هو، هي

حڪم ڏنائين ته ڪنهن طريقي سان قاضي جلال ۽ ان جي ساٿين
کي گرفتار ڪري. بلوڏره جو علائقو ملڪ الحڪما جي جاگير ۾
هوندو هو، جنهن جي شادي بادشاه جي ساٿيجي ماءُ جي ڌيءَ سان،
جنهن کي بادشاه پاليو هو، ٿي هئي. انهيءَ ڌي ماءُ مان وري
بادشاه کي ٻه ڀينرون هيون جنهن جو نڪاح امير غرا سان
ڪيو هئائين.

اهو ملڪ الحڪما انهيءَ وقت ملڪ مقبل وٽ هو، ڇاڪاڻ
ته سندس جاگير ملڪ مقبل جي علائقي ۾ هئي. جڏهن هو گجرات
۾ پهتا تڏهن ملڪ مقبل، ملڪ الحڪما کي حڪم ڏنو ته قاضي
جلال ۽ ان جي ساٿين کي مون وٽ وٺي اچ. جڏهن ملڪ الحڪما
انهن جي علائقي ۾ پهتو، تڏهن هنن کي ڪجهه طرح سان نيابو
ڏياري موڪليائين ته ملڪ مقبل توهان کي گرفتار ڪرڻ چاهي،
تنهنڪري توهان کي پاڻ وٽ گهرايو اٿس، سو توهان هشيار پڙدي
تيار ٿي هن وٽ وڃجو.

نتيجي ۾ قاضي جلال ٽي سو زره پوش تيار ڪري پاڻ سان
گڏ وٺي آيو ۽ اچي چيائين ته اسان سڀئي اندر ويندا سين. ملڪ
مقبل سمجهي ويو ته هنن کي پڪڙڻ ڏاڍو ڏکيو آهي ۽ انهن کان
ڊڄي حڪم ڏنائين ته واپس هليا وڃو ۽ هن کي امان ڏيڻ جو
خيال ظاهر ڪيائين. پر هنن بغاوت ڪئي. ڪنبات جي شهر ۾ داخل
ٿي، شاهي خزانو ۽ ماڻهن جو مال ڦريائون. انهيءَ ڦرمار ۾ ابن
الڪومي تاجر واپاريءَ جو سمورو مال ڦرجي ويو. هي اهو شخص
هو جنهن اسڪندريه جي شهر ۾ هڪ عاليشان مدرسو ٺهرايو آهي،
جنهن جو اڳتي هلي بيان ڪندس.

پوءِ ملڪ مقبل، قاضي جلال جي مقابلي لاءِ آيو، پر شڪست
کاڌائين. تنهن کان پوءِ ملڪ عزيز خمار به هنن کان شڪست کاڌي.
اهڙيءَ طرح ملڪ جهان بنبل به ست هزار ماڻهن جو لشڪر وٺي
هن سان لڙائي ڪئي، پر انهيءَ به شڪست کاڌي. هي پڙدي، ملڪ

۾ جيڪي فسادي ۽ جرائم پيشي ماڻهو هئا سي به اچي قاضي جلال سان مليا، جنهن ڪري هن بادشاهيءَ جي دعويٰ ڪري، پنهنجن ساٿين کان بيعت وٺي ڇڏي. بادشاه هن ڏانهن ڪيترائي لشڪر موڪليا پر سڀني کي شڪست نصيب ٿي. انهن ڏينهن دولت آباد ۾ هڪ پٺاڻن جو گروه رهندو هو، جن به بغاوت ڪئي.

ابن ملڪ مل جي بغاوت

دولت آباد ۾ جيڪا پٺاڻن جي جماعت رهندي هئي ان ۾ ابن ملڪ مل به رهندو هو. بادشاه پنهنجي نائب نظام الدين کي، جيڪو سندس استاد قطلو خان جو ڀاءُ هو، موڪليو ته انهن پٺاڻن کي گرفتار ڪري ۽ گڏوگڏ هٿڪڙيون، زنجيرون ۽ سياري جون خلعتون به موڪلي ڏنائينس. هندستان ۾ اهو رواج آهي ته هرهڪ شهر جي حاڪم ڏانهن ۽ فوج جي عملدارن ڏانهن سال ۾ ٻه ڀيرا خلعتون موڪليندا آهن، يعني هڪ خلعت اونهاري جي ۽ ٻي سياري جي. جڏهن خلعتون آنديون وينديون آهن، تڏهن اهو حاڪم ۽ سڄو لشڪر انهن جي استقبال لاءِ شهر کان ٻاهر ايندو آهي. ۽ جڏهن خلعت آڻيندڙ جي ڀرسان پهچندا آهن، تڏهن پنهنجي سوارين تان لهي پوندا آهن. پوءِ انهن مان هرهڪ پنهنجي پنهنجي خلعت وٺي، ڪلهي تي رکي، بادشاه جي طرف منهن ڪري، دستوري سلام ڪندو آهي.

بادشاه نظام الدين کي لکي موڪليو هو ته جڏهن اهي پٺاڻ شهر کان ٻاهر اچن ۽ خلعتون وٺڻ لاءِ گهوڙن تان لهن تڏهن انهن کي گرفتار ڪري وٺي. خلعت آڻيندڙن مان هڪ سوار اها خبر پٺاڻن کي اڳواٽ موڪلي ڏني، جنهن ڪري نظام الدين جي ڪوشش ناڪام ٿي پيئي. جڏهن هو (نظام الدين) ۽ پٺاڻ سوار ٿي شهر کان ٻاهر آيا ۽ خلعت آڻيندڙ جي ڀرسان پهتا، تڏهن نظام الدين پنهنجي گهوڙي تان لهي پيو. پڪڊ [illegible] ڪري

هن کي ڪٽي قيد ڪيو ۽ سندس سائين مان ڪيترن کي قتل ڪري، وچي شهر جي خزانن تي قبضو ڪيائون ۽ ناصرالدين ملڪ مل جي پٽ کي ڪٽي پنهنجو حاڪم مقرر ڪيائون. هن واقعي کان پوءِ ڪيترا ئي فسادي ماڻهو به اچي هنن سان شامل ٿيا، تنهنڪري پاڻ هنن وڏيڪ زور ورتو.

جڏهن بادشاهه کي کنڀات ۽ دولت آباد ۾ پٺاڻن جي بغاوت جي خبر پهتي، تڏهن بذات خود کنڀات جي طرف وڃڻ جو ارادو ڪيائين، ۽ پوءِ دولت آباد ڏانهن موٽي، پنهنجي نائي اعظم ملڪ بايزيديءَ کي چار هزار لشڪر ڏيئي، پاڻ کان اڳ ۾ موڪلي ڏنائين، جو وڃي قاضي جلال جي لشڪر سان سامهون ٿيو ۽ کين شڪست ڏنائين. پوءِ هو پڇي وڃي قلعي ۾ لڪا ۽ اتي ئي لڙائي جاري رکيائون. قاضي جلال جي لشڪر ۾ هڪ شيخ جلول نالي هوندو هو، جو اهڙو ته زبردست هوندو هو، جو دشمن جي لشڪر ۾ زبردستي گهوڙي پوندو هو ۽ ڪيترا ئي ماڻهو ماري وجهندو هو. هو اعلان ڪري چوندو هو ته مون سان مقابلي لاءِ ڪو ماڻهو ٻاهر اچي، پر ڪنهن کي به هن سان وڙهڻ جي همت نه ٿيندي هئي.

هڪ ڏينهن اهڙو اتفاق ٿيو: جو هن وٽي پنهنجي گهوڙي کي تيز ڊوڙايو، جو هن کي ڪٽي هڪ غار ۾ وڃي ڪريو. جلول گهوڙي تان ڪري پيو هو، تنهن کي اتي هڪ لڪل شخص ڪرندي ئي يڪدم قتل ڪري ڇڏيو. پوءِ معلوم ٿيو ته هن جي بدن تي به زرهون چڙهيل هيون. پوءِ هن جو سر بادشاهه ڏانهن موڪليو ويو ۽ سندس بدن ٻاوزره (١) جي شهر جي ديوار تي لٽڪائي، سندس ٽنگون ۽ ٻانهون ٻين شهرن ڏانهن نموني طور موڪليون ويون.

پوءِ بادشاهه به لشڪر وٺي اچي پهتو. قاضي جلال، بادشاهه جي اچڻ جو ٻڌي، ثابت قدم رهي نه سگهيو، سو پنهنجن سائين کي وٺي، پنهنجي مال اولاد کي ڇڏي، پڇي ويو. لشڪر انهن

---

(١) ٻڙودو.

سيني کي ڦُري شهر ۾ داخل ٿيو. بادشاه اتي ڪيترائي ڏينهن ترسي پيو. پوءِ اتان اڳتي وڌيو ۽ پنهنجي نائي شرف الملڪ امير بخت کي، جنهن جو اڳ ۾ بيان ڪري آيو آهيان، پٺيان ڇڏي ويو ۽ هن کي حڪم ڏنائين ته جن ماڻهن قاضي جلال جي بيعت ڪئي هئي، انهن کي ڳولي هٿ ڪري. ان کان سواءِ ڪيترائي فقيه، به هن وٽ ڇڏي ويو ته انهن جي فيصلي جي مطابق عمل ڪندو رهي. شيخ علي حيدري جو قتل به، جنهن جو بيان اڳ ۾ ڪري آيا آهيون، هن موقعي تي ڪرايو ويو هو.

قاضي جلال هتان سڌو ملڪ مل جي پٽ ناصرالدين وٽ دولت آباد ۾ پهچي آيو ۽ ان جي ساٿين ۾ اچي شامل ٿيو. بادشاه خود انهن سان مقابلي لاءِ آيو. باغين جو لشڪر ڪل چاليهه هزار کن گڏ ٿي ويو هو، جنهن ۾ افغان، ترڪ، هندو ۽ غلام به شامل هئا. انهن سڀني قسم کنيو هو ته ڪنهن به لڙائيءَ جي ميدان مان ڪونه ڀڄندا سين ۽ بادشاه سان مقابلو ڪندا سين. جڏهن بادشاه هنن سان مقابلي لاءِ آيو تڏهن شاهي ڇٽ ڪونه لڳارايائين. هنن سمجهيو ته بادشاه لڙائيءَ ۾ موجود ڪونهي. جڏهن لڙائي زور شور سان جاري ٿي، تڏهن اوچتو ئي اوچتو شاهي ڇٽ کڙو ڪيو ويو. دشمن جا ماڻهو ڇٽ ڏسي عجب ۾ پئجي ويا ۽ بدحواسيءَ ۾ ڀڄي ويا.

ابن ملڪ مل، قاضي جلال ۽ انهن چئن سون خاص ماڻهن (ڏويتر) ديوگير جي قلعي ۾ وڃي پناه ورتي. هيءُ قلعو سڄيءَ دنيا ۾ نهايت مضبوط ڪري ليکيو ويندو آهي. پوءِ بادشاه دولت آباد جي شهر ۾ ترسي پيو. ديوگير ان شهر جو قلعو آهي. بادشاه هنن کي قلعي تان لهي اچڻ لاءِ چوائي موڪليو. پر هنن جواب ڏنو ته جيستائين امان نه ڏنو ويندو، تيستائين نه لهندا سين. پر بادشاه امان ڏيڻ کان انڪار ڪيو ۽ انهن جي دل وٺڻ لاءِ کين کاڌو ڏياري موڪليائين، ايستائين منهنجو اکين ڏٺو احوال آهي، اڳتي الاجي ڇا ٿيو.

ملڪ مقبل ۽ ابن الڪوميءَ جي لڙائي

هيءَ لڙائي قاضي جلال الدين جي خروج ۽ بغاوت کان اڳ ۾ لڳي هئي. تاج الدين ابن الڪومي هڪ وڏو سوداگر هوندو هو. هن بادشاه جي لاءِ تمام قيمتي تحفا، جن ۾ غلام، اٺ، ڪپڙا ۽ هٿيار وغيره به هئا، ترڪستان مان ڪٺي آيو هو. بادشاه هن تي ڏاڍو راضي ٿيو ۽ انهن تحفن جي عيوض ڪيس ٻارهن لک رپيا ڏنائين. چون ٿا ته انهن تحفن جي قيمت هڪ لک رپين کان زياده ڪانه هئي. پوءِ بادشاه هن کي ڪنبايت جو حاڪم مقرر ڪري موڪليو. اهو علائقو وزير جي نائب مقبل جي هٿ هيٺ هوندو هو.

ابن الڪومي ڪنبايت پهچي اتان ملبار ۽ سيلان جي ٻيٽن ڏانهن جهاز موڪلڻ شروع ڪيا، جتان ڪيس قسم قسم جا تحفا ۽ هديا ايندا رهندا هئا. جنهنڪري هو تمام وڏو شاهوڪار ٿي ويو. جڏهن هن دارالخلافه ڏانهن پنهنجي ملڪ جو سرڪاري مال ڪونه موڪليو، تڏهن ملڪ مقبل هن کي چوائي موڪليو ته دستور موجب تحفا ۽ سرڪاري مال دارالخلافه ڏانهن موڪلي ڏي، جنهن تي ابن الڪوميءَ جواب ۾ چوائي موڪليس ته مان پاڻهي سڀ ڪجهه اوڏانهن ڪٺي ويندس يا نوڪرن جي هٿان ڏياري موڪليندس. ۽ ايترو به چيائينس ته مان ڪو نائب وزير يا وزير جو زيردست نه آهيان. اصل هو بادشاه جي مهربانيءَ جي ڪري ڪجهه مغرور ٿي ويو هو. نائب وزير سڄي حقيقت وزير کي لکي موڪلي، جنهن سندس خط جي پٺيان لکي موڪليس ته جيڪڏهن منهنجي علائقي جو انتظام تون نٿو ڪري سگهين ته هڪدم واپس هليو اچ.

هن جواب پهچڻ شرط هن لڙائيءَ جو سامان تيار ڪيو ۽ پنهنجا غلام ۽ لشڪر گڏ ڪري وڃي ابن الڪوميءَ سان مقابلو ڪيائين. ابن الڪوميءَ کي شڪست آئي، ۽ ٻنهي طرف ڪيترائي ماڻهو مارجي ويا. پوءِ هن ابن الڪوميءَ جي لشڪر جي سيني

Marfat.com

اميرن کي مارائي ڇڏيو ۽ ڪيس چوائي موڪليائين ته جيڪڏهن بادشاه جو مال ۽ تحفا وغيره موڪلين ته توکي امان ڏيان. هي شرط ابن الڪوميءَ منظور ڪيو. پوءِ ملڪ مقبل هن کان سڀ مال وٺي بادشاه ڏانهن موڪلي ڏنو ۽ انهيءَ سان گڏ بادشاه ڏانهن ابن الڪوميءَ جي شڪايت به لکي موڪليائين.

هوڏانهن ابن الڪوميءَ به بادشاه ڏانهن هن جي شڪايت جو خط ڏياري موڪليو، جنهن تي بادشاه ملڪ الحڪما کي پنهي جي جهيڙي جي فيصلي ڪرڻ لاءِ موڪليو. انهيءَ کان سگهو ئي پوءِ قاضي جلال بغاوت ڪئي، جنهن ۾ ابن الڪوميءَ جو مال ڦرجي ويو ۽ هو جان بچائي پنهنجي ملڪ ڏانهن ڀڄي ويو، جتان بادشاه وٽ هليو ويو.

Marfat.com

باب ستون

فصل ٻھريون

هندستان ۾ ڏڪار پوڻ

جڏهن بادشاه دارالخلافه کان معبر ڏانهن هليو ويو، تڏهن هندستان ۾ اچي سخت ڏڪار پيو ۽ اگهه ايترا تہ چڙهي ويا، جو اناج جو اگهه وڌي وڃي ڇهه درهم في مڻ ٿيو. ان کان پوءِ پاڻ وڌيڪ اگهه چڙهي ويا ۽ مهانگائيءَ سبب ماڻهن جا حال ڏاڍا خراب ٿي ويا. هڪ دفعي سان وزير سان ملڻ لاءِ وڃي رهيو هوس، رستي تي ٽي عورتون هڪ مئل گهوڙي جي کل لاهي ان کي کائي رهيون هيون، ۽ هيءُ گهوڙو ڪن مهينن کان اتي مئو پيو هو. ماڻهو تہ جانورن جا چمڙا لاهي، ان کي رڌي، بازار ۾ وڪڻندا هئا.

ڪن خراساني طالب علمن مون سان ڳالهه ڪئي تہ هو (اڪروهه) اگروه جي شهر ۾، جيڪو هانسي ۽ سرستي جي وچ ۾ آهي، ويا تہ ڏٺائون تہ سڄو شهر سڃو لڳو پيو هو. پوءِ هو هڪ گهر ۾ رات بسر ڪرڻ لاءِ گهڙي ويا. گهر جي هڪ پاسي ۾ هنن هڪ ماڻهوءَ کي ڏٺو، جنهن جي اڳيان باهه ٻري ۽ هو هڪ انساني ٽنگ پچائي کائي رهيو هو. جڏهن ماڻهن کي ڏاڍي تڪليف پهتي، تڏهن بادشاه حڪم ڪيو تہ دهليءَ جي سڀني رهواسين کي ڇهن مهينن جو راشن ڏنو وڃي. پوءِ قاضي، منشي ۽ امير شهر جي هر هڪ گهٽيءَ ۽ محلي ۾ گهمندا،

ماڻهن جا نالا لکندا پئي ويا ۽ انهن مان هر هڪ کي ڇهن مهينن جو راشن، ڏيڍ رطل روزاني جي حساب سان، ڏيندا پئي ويا. مون به ان وقت ۾ سلطان قطب الدين جي مقبري جي لنگر مان ماڻهن ۾ کاڌو پئي ورهايو. پوءِ آهستي آهستي ماڻهن جي حالت درست ٿيندي ويئي. خداوند ڪريم مون کي به منهنجي انهيءَ خدمت لاءِ جزاي خير ڏيندو.

هن وقت تائين مون رڳو بادشاه جي زماني جي واقعن جو بيان پئي ڪيو، پر هاڻي مان صرف پنهنجي بابت بيان ڪندس. جنهن ۾ اسان جو دارالخلافه ۾ پهچڻ جو احوال، بادشاه جي نوڪري ڪرڻ ۽ ڇڏي ڏيڻ، پوءِ بادشاه جي طرفان چين جو سفير ٿي وڃڻ ۽ آخر چين کان واپس پنهنجي ملڪ موٽڻ وغيره جو بيان هوندو. انشاءالله تعاليٰ.

اسان جو بادشاه جي غير حاضريءَ ۾ شاهي محل ڏانهن وڃڻ

جڏهن اسين دارالخلافه دهليءَ ۾ پهتاسين، تڏهن سڌو شاهي محل ڏانهن هليا وياسين. اسين اتي پهچي پهرئين دروازي مان لنگهياسين، پوءِ ٻئي دروازي مان، ٽئين دروازي تي نقيب موجود هئا، جن جو اڳي ئي تفصيل سان بيان ڪري آيو آهيان. جڏهن اسان نقيبن وٽ پهتاسين، تڏهن انهن مان هڪ نقيب اسان کي هڪ ڪشادي اڱڻ ۾ وٺي آيو، جتي وزير خواجه جهان، اسان جو انتظار ڪري رهيو هو. اسان مان سڀني کان اڳيان خداوند زادو ضياءُ الدين هو. ان جي پٺيان سندس ڀاءُ قوام الدين، ان کان پوءِ انهن جو ڀاءُ عماد الدين، پوءِ مان ۽ منهنجي پٺيان هن جو ڀاءُ برهان الدين، پوءِ امير مبارڪ سمرقندي، ان جي پٺيان ارن بغا ترڪي، پوءِ خداوند زادي جو ڀائيجو ملڪ زادو ۽ ان جي پٺيان بدر الدين فصال.

اهڙيءَ طرح نمبروار جڏهن اسان ٽئين دروازي مان لنگهياسين، تڏهن اسان کي هڪ وڏو ديوان خانو نظر آيو، جنهن کي هزار ستون (هزار ٿنڀن وارو) ڪري سڏيندا آهن. هن ۾ بادشاهه عام مجلس ڪندو آهي. هت پهچي وزير جهڪي سلام ڪيو. هو ايتري قدر ته جهڪيو، جو هن جو مٿو زمين جي بلڪل ويجهو ٿي ويو. پوءِ اسان به جهڪي سلام ڪيو، پر اسان رڳو رڪوع جيترو جهڪياسين، تنهن هوندي به اسان جون آڱريون زمين کي ڇهي ٿي سگهيون. هيءَ سلامي بادشاهه جي تخت جي هئي. پوءِ پيا ماڻهو جهڪي اسان سان گڏ هئا، تن به اهڙيءَ طرح جهڪي سلام ڪيو. جڏهن اسان هن طرح خدمت بجا آڻڻ کان فارغ ٿياسين، تڏهن ٻاهر هليا آياسين.

بادشاهه جي والده جي گهر پهچڻ ۽ سندس خصلتن جو بيان

بادشاهه جي والده کي مخدوم جهان ڪري سڏيندا آهن. هيءَ تمام نيڪ ۽ پرهيزگار زال آهي ۽ خير خيرات تمام گهڻو ڪندي رهندي آهي. هن ڪيترين ئي خانقاهون ٺهرايون آهن، جتان مسافرن کي باقاعدي کاڌو ملندو آهي. هوءَ اکين کان نابينا آهي، جنهن جو سبب اهو بيان ڪيو ٿو وڃي ته جڏهن سندس پٽ بادشاهه ٿيو، تڏهن سڀ بيگمون ۽ اميرزاديون چمڪ دمڪ وارا ڪپڙا پهري هن وٽ آيون هيون، ان وقت هوءَ هڪ سون جي تخت تي، جنهن تي هيرن ۽ جواهرن جو ڪم ٿيل هو، ويٺي هئي. هيرن چمڪندڙ شين جي تيزي ۽ چمڪاٽ اهڙو ته ٿيو، جو انهيءَ ئي وقت سندس نظر هلي وئي. پوءِ ڏاڍا علاج ۽ حيلا ڪيا ويا، پر ڪجهه فائدو ڪونه ٿيس.

بادشاهه هن جي ڏاڍي عزت ڪندو آهي ۽ سندس فرمانبرداري پنهنجو فرض اولين سمجهندو آهي. چون ٿا ته هوءَ هڪ دفعي

بادشاه سان گڏ سفر تي ويئي، جتان بادشاه هن کان ڪجهه ڏينهن اڳ ۾ هليو آيو. پوءِ جڏهن هوءِ دارالخلافه ڏانهن آئي، تڏهن بادشاه هن جي استقبال لاءِ آيو ۽ گهوڙي تان لهي پيو ۽ جنهن وقت هوءِ پالڪيءَ ۾ سوار تي تنهن وقت هن جا پير چميائين، جو ان وقت سڀ ماڻهو ڏسي رهيا هئا. هاڻي مان پنهنجي اصل مقصد تي ٿو اچان.

جڏهن اسان شاهي محل مان نڪتاسين تڏهن وزير ۽ اسان سڀ حرمسرا جي دروازي ڏانهن وياسين. مخدوم جهان به اتي ئي گهر ۾ رهندي آهي. اسان سندس دروازي تي پهچي سوارين تان لهي پياسين. اسان مان هر هڪ پنهنجي پڄنديءَ آهر مخدوم جهان جي لاءِ تحفو کڻي آيو هو. اسان سان قاضي القضاة ڪمال الدين ابن برهان الدين به گڏجي آيو هو. وزير ۽ قاضيءَ مخدوم جهان جي دروازي جي اڳيان اچي دستوري سلام ڪيو. پوءِ اسان به اهڙيءَ طرح سلام ڪيو. هڪ منشي جيڪو دروازي تي موجود هو تنهن اسان جا سڀ تحفا لکي ڇڏيا. پوءِ ڪي نوجوان ڇوڪرا آيا، جن مان جيڪو وڏو هو، سو وزير ڏانهن وڌي آيو ۽ اچي آهستي سان ساڻس ڪجهه ڳالهه ٻولهه ڪري محل ڏانهن هليو ويو. اهڙيءَ طرح هو وري آيا ۽ ساڳيءَ طرح هليا ويا. ايترو وقت اسين اتي ئي بيٺا رهياسين.

پوءِ اسان کي هڪ ڇت واريءَ جاءِ هيٺان ويهڻ جو حڪم ٿيو. انهيءَ کان پوءِ ڪاڏو کڻي آيا، جنهن سان گڏ سون جا مٽ، جن کي "سين" چوندا آهن ۽ ديڳين جهڙا ٿيندا آهن، آندائون. انهن جون گهڙامنجون به سون جون ٺهيل هيون. ازانسواءِ پيالا، رڪابيون ۽ ڪونڌرا، جيڪي به سون جا هئا، آندا ويا. دسترخوان وڇائجي ويا ۽ هر هڪ دسترخوان تي ٻه ٻه صفون هيون. صف ۾ سڀ کان اڳ اهو ماڻهو ويهندو آهي جيڪو پنهنجي ساٿين کان مرتبي ۾ وڏو هوندو آهي.

Marfat.com

جڏهن اسان ڪاڏي ڏانهن وڌياسين، تڏهن حاجبن ۽ نقيبن جهڪي آداب بجا آندا ۽ اسان به اٿين ڪيو. شروع ۾ شربت آندو ويو، جنهن جي ختم ٿيڻ تي حاجبن بسم الله چيو ۽ ان وقت اسان ڪاڌو شروع ڪيو. ڪاڌي ڪان پوءِ فقاع (مشروبات جو قسم) آندو ويو ۽ آخر ۾ پان ڏنا ويا. پوءِ حاجبن بسم الله چيو، جنهن تي اسان وري آداب بجا آندا. ۽ پوءِ اسان کي هڪ جاءِ ڏانهن وٺي ويا، جتي اسان کي ريشمي خلعتون، جن تي سوني زريءَ جو ڪم ٿيل هو، ڏنيون ويون. ان بعد اسان سينې محل جي دروازي تي پهچي، وري جهڪي، اڳين وانگر سلام ڪيو.

حاجبن وري بسم الله چيو ته وزير اتي ترسي پيو. جنهن سان گڏ اسان به ترسياسين. ٿوري وقت ڪان پوءِ محل مان ريشمي، اوني ۽ سوتي ڪپڙي جا اڻ سيبيل ٿان ڪڍي آيا، جن مان اسان مان هر هڪ کي ان جو حصو ڏنو ويو. ان ڪان پوءِ سون جا ٿالهه آندائون، جن مان هڪ ۾ سڪو سون هو ۽ اهڙيءَ طرح سان ٻئي ۾ گلاب ۽ ٽئي ۾ پان هئا. هي سڀ شيون انهيءَ لاءِ آنديون ويون، جو هن ملڪ ۾ اهو ئي دستور آهي. هنن شين وٺڻ جو اهو طريقو آهي ته ٿالهه هڪ هٿ تي رکي، ٻئي هٿ سان زمين ڇهي آداب بجا آڻبا آهن. وزير به اهو ٿالهه، هٿ ۾ کڻي، ڦيرائين اٿين ڪري سون کي ڏيکاريو، جيئن مان به اٿين ڪريان. پوءِ مون به ساڳيءَ طرح ڪيو. پوءِ اسان ان گهر ڏانهن وياسين جيڪو دهلي شهر ۾ اسان لاءِ مخصوص ڪيو ويو هو. هيءَ گهر پالم دروازي جي ويجهو هو، جتي اسان جي مهمانيءَ جو سڀ بندوبست ڪيو ويو هو.

مهمانيءَ جو بيان

جڏهن مان انهيءَ گهر ۾ پهتس تڏهن اتي ضرورت جي هر ڪا شيءِ مثلاً گلم غاليچا، ٿانو، ڪٽون ۽ هنڌ وغيره موجود ڏٺم. هندستان ۾ ڪٽون اهڙيون ته هلڪيون ٿينديون آهن، جو

هڪ ماڻهو هڪ ڪٽ ڏاڍيءَ سولائيءَ سان ڪٽي سگهندو آهي. تنهنڪري سفر ۾ هرڪو ماڻهو ڪٽ پاڻ سان کڻندو آهي. جيڪا سندس غلام مٿي تي کڻي هلندو آهي. هن ڪٽ کي مخروطي قسم جا چار پاوا هوندا آهن، جن جي ڊيگهه ويڪر ۾ چار ڪاٺيون (ايسون ۽ اوپرا) ٺوڪيلون هونديون آهن. ان کي ريشمي يا سوٽي واڻ سان واڻيندا آهن. جڏهن ان تي ڪو ماڻهو سمهندو آهي، تڏهن ان کي پساڻو ڪونه پوندو آهي، ڇو ته اها اڳ ئي تڏي ٿيندي آهي.

انهيءَ ڪٽ سان گڏ ٻه پٿراڻيون، ٻه وهاڻا ۽ هڪ سوڙ به موجود ڪيون ويون هيون. هي سڀ ريشم جا ٺهيل هئا ۽ هن ملڪ جو رواج آهي ته پٿراڻين ۽ سوڙين تي سوٽي يا اوني غلاف چاڙهي ڇڏيندا آهن. ۽ جڏهن اهي ميرا ٿيندا آهن، تڏهن انهن کي ڌوئي، وري انهن تي چاڙهي ڇڏيندا آهن. اهڙيءَ طرح انهن جي اندران سوڙيون ۽ پٿراڻيون گهڻو وقت هلي سگهنديون آهن.

انهيءَ رات اسان وٽ ٻن ماڻهن کي آندو ويو، جن مان هڪ اٽي وارو هو جنهن کي خراص چوندا آهن ۽ ٻيو گوشت وارو جنهن کي قصاب ڪري چوندا آهن. اسان کي چيو ويو ته انهن کان هيتري انداز ۾ اٽو ۽ گوشت وٺندا رهو. اهو انداز مون کي ياد نه آهي. هن ملڪ ۾ اهو به رواج آهي ته اٽو ۽ گوشت هڪ جيترو ڏيندا آهن. هيءَ مهمان نوازي بادشاه جي والده جي طرفان ٿي رهي هئي ۽ ان کان پوءِ بادشاه جي طرفان ضيافت اچڻ شروع ٿي. جنهن جو بيان اڳتي هلي ڪندس.

انهيءَ کان پوءِ ٻئي ڏينهن اسان شاهي محل ڏانهن وياسين ۽ وڃي وزير کي سلام ڪيوسين. وزير مون کي هزار هزار دينارن جون ٻه ڳوٿريون ڏنيون ۽ چيائين ته اها رقم تنهنجي سرسٽي (يعني مٿي ڌئارڻ) لاءِ آهي. ۽ ان کان پوءِ مون کي هڪ ريشمي خلعت ڏنائين. پوءِ وزير منهنجي سائين، غلامن ۽ نوڪرن جا نالا لکي، انهن جا چار درجا مقرر ڪيا، ۽ پهرئين درجي وارن مان

هر هڪ کي ٻه سو دينار، ٻئي درجي وارن کي ڏيڍ سو، ٽئين درجي وارن کي هڪ هڪ سو ۽ چوٿين درجي وارن کي منو سو دينار ڏنائين.

مون سان گڏ ڪل ڇاليهه ماڻهو هئا، جن کي اهڙيءَ طرح مان اٽڪل ۴ هزار دينار مليا. ان کان پوءِ بادشاه جي طرفان ضيافت جو حڪم ٿيو ۽ هڪ هزار رطل اٽو ۽ هڪ هزار رطل گوشت اسان کي ڏنو ويو، اٽي جو ٽيون حصو ميدو هو ۽ باقي ٻه حصا اٽ ڇاڻيل اٽو هو. ازانسواءِ ڪيترا ئي رطل (مکر) کنڊ، گيهه، سوپاريون ۽ هڪ هزار پنا پان جا اسان کي ڏنا ويا. هيءُ هندستاني رطل مغرب جي ويهن رطلن ۽ مصر جي پنجويهن رطلن جي برابر ٿيندو آهي. اهڙيءَ طرح خداوند زادي جي ضيافت ۾ به هن کي چار هزار رطل اٽو ۽ چار هزار رطل گوشت ٻين ضروري شين سميت ڏنو ويو.

منهنجي ڌيءَ جي وفات ۾ منهنجي همدردي

منهنجي هت اچڻ کان ڏيڍ مهينو پوءِ منهنجي هڪ ڌيءَ جنهن جي عمر سال کن هئي، وفات ڪئي. هن جي فوت ٿيڻ جي خبر وزير کي پيئي. هن حڪم ڏنو ته هن کي پالم دروازي ٻاهران، شيخ ابراهيم قونوي جي مقبري پرسان هڪ خانقاهه ۾، جيڪا پاڻ ٺهرائي هئائين، دفن ڪيو وڃي. وزير بادشاه کي لکيو، ۽ جيتوڻيڪ بادشاه ڏهه منزلون پري هو، تڏهن به ٻئي ڏينهن شام جو اچي ويو. هن ملڪ ۾ رواج آهي ته ٽئين ڏينهن صبح جو سوير ميت جي قبر تي ويندا آهن ۽ ان جي چوڌاري ريشمي ڪپڙا ۽ گديلا وڇائي قبر تي گل وغيره رکندا آهن.

هي گل هر موسم ۾ ملي سگهندا آهن. مثلاً ياسمين، گل شنبو، (هي زرد رنگ جا گل ٿيندا آهن)، رابيل جيڪي سفيد ٿيندا آهن ۽ نسرين (هي ٻن قسمن جا ٿيندا آهن - هڪڙا سفيد ۽ ٻيا زرد). ازانسواءِ نارنگي ۽ ليمي جون ڏاريون به ميون سميت

قبر تي رکندا آهن. پوءِ جيڪڏهن انهن ۾ ميوا نه هوندا آهن ته ڊاڳي سان انهن ميون جا داڻا مڃي، اڪائي ڇڏيندا آهن؛ ۽ پاڻ سان گڏ ڪلام الله ڪٽي اچي اتي پڙهندا آهن. ختمو پورو ڪري، پوءِ ماڻهن کي گلاب آڻي پيارينداآهن ۽ پيو گلاب انهن جي مٿان ڇنڪاريندا آهن، پان ۽ سوپاريون ورهائيندا آهن، تنهن کان پوءِ سڀڪو هليو ويندو آهي.

جڏهن ٽئين ڏينهن جو صبح ٿيو تڏهن دستور موجب مان قبر تي وڃڻ لاءِ تيار ٿيس ۽ جيڪي ڪجهه مون وٽ موجود هو سو به کنيم، پر اتي وڃي ڏٺم ته وزير اڳيئي موجود هو، جنهن سڀڪجهه تيار ڪرڻ جو حڪم ڏنو ۽ هڪ تنبو لڳائڻ جو به حڪم ڏنائين، جيڪو انهيءَ قبر تي لڳايو ويو. اتي حاجب شمس الدين فوشنجي، جيڪو اسان کي سنڌ ۾ مليو هو، قاضي نظام الدين ڪرواني ۽ ٻيا شهر جا وڏا وڏا ماڻهو به آيا. هي سڀ ماڻهو منهنجي اچڻ کان اڳ اتي آيل هئا ۽ انهن جي سامهون حاجب ويٺو هو. هو سڀ قرآن شريف پڙهي رهيا هئا.

مان به پنهنجن سائين سميت اچي قبر تي ويٺس. جڏهن ختمو پورو ڪيائون تڏهن قارين نهايت مٺي آواز ۾ ڪلام الله پڙهڻ شروع ڪيو. ان کان پوءِ قاضي اٿي منهنجي ڌيءَ لاءِ مرثيو پڙهيو ۽ بادشاهه جي ثنا ڪيائين. جڏهن بادشاهه جو نالو ورتائين تڏهن سڀ اٿي بيٺا ۽ آداب بجا آندائون. پوءِ سڀ حاضرين ويهي رهيا ۽ قاضيءَ دعا گهري. ان کان پوءِ حاجب ۽ سندس مددگارن گلاب جو پاڻي ماڻهن تي ڇنڪارڻ، نباتن جو شربت پيارڻ ۽ ان کان پوءِ پان ورهائڻ شروع ڪيا.

جڏهن هي سڀ ختم ٿيو تڏهن مون کي ۽ منهنجي سائين کي يارهن خلعتون ڏنيون ويون. پوءِ حاجب سوار ٿي بادشاهه جي محل ڏانهن روانو ٿيو ۽ اسان به ان سان گڏ وياسين. شاهي تخت وٽ پهچي، دستوري آداب بجا آڻي، مان پنهنجي گهر هليو آيس. اتي اچي معلوم ٿيو ته انهيءَ ڏينهن جو کاڌو بادشاهه جي والده،

وڏان آيل هو. امان سڀني اهو ڪاڌو، ۽ غريبن، مسڪينن ۾ بہ ورهايو ويو. تنهن کان پوءِ بہ ڪيترين ڏسي مانيون، حلوو ۽ نباتون بچي پيون، جيڪي ڪيترن ڏينهن تائين پيون هيون. هي سڀڪجهہ بادشاه جي حڪم سان ڪيو ويو هو. ڪجهہ ڏينهن کان پوءِ مخدوم جهان، بادشاه جي والده، جي گهران هڪ دولت (ڏولي) ڪي جوان کڻي آيا. هيءَ هڪ قسم جو محفو ٿيندو آهي، جنهن ۾ عورتون چڙهنديون آهن، پر ڪڏهن انهن تي مرد بہ چڙهندا آهن. هيءَ کٽ جي شڪل جهڙي ٿيندي آهي ۽ ريشمي يا سوٽي واڻ سان واڻيل هوندي آهي. هن جي مٿان هڪ مضبوط بانس جي لڪڙيءَ کي ڏنگو ڪري، ڇٽيءَ وانگر ڇانهي چڙيندا آهن، جنهن کي اٺ ماڻهو واري واري سان کڻندا آهن، يعني چار ماڻهو ان کي کڻي هلندا آهن تہ چار وري ساهي کڻندا هلندا آهن. هي ڏوليون هندستان ۾ اهڙوئي ڪم ڏينديون آهن جهڙو مصر ۾ گڏه.

ڪيترن ئي ماڻهن جو روزگار هنن ڏولين تي منحصر آهي. جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ وٽ غلام هوندا آهن، تہ اهي ڏولي کڻي هلندا آهن، پر جيڪڏهن غلام نہ هوندا اٿس تہ ماڻهو مزدوريءَ تي ملي سگهندا آهن. اهڙي قسم جا مزدور شهر ۾ تمام گهڻا ملي سگهندا آهن، جيڪي بازارين ۾، شاهي محل جي دروازي وٽ يا ماڻهن جي دروازن تي بيٺل نظر ايندا آهن، تہ ڪو انهن کي ڏولي کڻائڻ لاءِ مزوريءَ تي وٺي وڃي. عورتن جي ڏولين تي ريشمي پردا لڳل هوندا آهن. انهيءَ ڏوليءَ ۾، جيڪا بادشاه جي والده جي گهران سندس غلام کڻي آيا هئا، پڻ ريشمي پردو لڳل هو، جنهن ۾ منهنجي انهيءَ ٻانهيءَ کي، جيڪا منهنجي فوتي ڌيءَ جي ماءُ هئي، ويهاريو ويو. مون ان سان گڏ هڪ ترڪي ٻانهي بہ تحفي طور موڪلي ڏني هئي.

اها رات منهنجي ٻانهي (فوتي ڌيءَ جي ماءُ) هنن وٽ

رهي، ٻئي ڏينهن واپس مون وٽ آئي، هن کي بادشاه جي ماءُ جي طرفان هڪ هزار دينار، سون جا جڙادار ڪنگڻ، اهڙوئي سونو جڙادار هار، سوني زريءَ جو پرت پريل ڪڙتو، زري دار ريشمي خلعت ۽ ڪيترن ئي قسمن جي ڪپڙن جا ٿان مليا.
جڏهن هوءَ اهي سڀ مون وٽ کڻي آئي، تڏهن مون پنهنجي وقار ۽ عزت قائم رکڻ لاءِ، اهي پنهنجن دوستن ۽ سوداگرن، جن جو مون تي قرض هو، ڏيئي ڇڏيا، پوءِ اها خبر بادشاه کي پهچي ويئي، ڇو ته مخبر منهنجي سموري احوال کان کيس واقف ڪندا رهندا هئا.

بادشاه ۽ وزير جا مون تي احسان

جڏهن منهنجي هن خبر کان بادشاه واقف ٿيو، تڏهن حڪم موڪليائين ته منهنجي لاءِ جاگير ۾ ايترا ڳوٺ مقرر ڪيا وڃن، جن جي آمدني پنج هزار دينار کن ساليانې هجي. پوءِ وزير ۽ اهل ديوان منهنجي لاءِ ڳوٺ "بدلي"، ڳوٺ "سهي" ۽ اڌ ڳوٺ "بالره" جاگير طور مقرر ڪيا. اهي ڳوٺ دارالخلافه کان سورنهن ڪوهن جي مفاصلي تي هئا ۽ هندپت جي صديءَ ۾ شامل هئا. صدي هن ملڪ ۾ هڪ سو ڳوٺن جي مجموعي کي چوندا آهن. هر هڪ صديءَ تي هڪ چوڌري (اڄڪلهه جو چوڌري) هوندو آهي، جيڪو هندن ۾ وڏي مرتبي وارو ڪري ليکيو ويندو آهي؛ انتي هڪ متصرف پڻ هوندو آهي، جيڪو ڍل گڏ ڪندو آهي.

انهن ڏينهن ڪيترين ئي هندو عورتون لٽ جي مال ۾ آيون، انهن مان ڏهه وزير مون کي ڏياري موڪليون هيون، جن مان هڪ مون آڻيندڙ کي ڏني ۽ هو ان تي به راضي ڪين ٿيو. انهن مان ٽنهي ننڍيون ننڍيون ته ڇوڪريون ته منهنجن ساٿين ڪنيون، باقي خبر نه آهي ته ڪيئن ٿيون. اصل ۾ لٽ جي مال ۾ جيڪي به عورتون ايندڙون هيون، سي هن ملڪ ۾ ڏاڍيون

سستيون وڪامنديون هيون، جو ته هو سڀ تهذيب کان غير واقف ۽ نهايت گنديون هيون. هت سڌارڻ ۽ سيڪاريل ٻانهيون تمام سستيون هونديون آهن، تنهنڪري لٽ واريءَ عورتن کي ڪو به خريد ڪرڻ پسند نه ڪندو آهي.

هندستان ۾ هندو ملڪ جي مسلمانن سان ملي جلي رهندا آهن ۽ مسلمان انهن تي هر طرح غالب آهن. ڪيترائي هندو تمام اڙانگين جبلن، غارن ۽ بانس جي ٻيلن ۾ لڪا رهندا آهن. هت بانس پورو ڪونه ٿيندو آهي، ۽ تمام ڊگهو ٿيندو آهي، ان جون ڏاريون هڪٻئي کان ايتريون ته ڀري هونديون آهن، جو باهه به انهن تي اثر نه ڪندي آهي. هي هندو بانس جي جهنگلن ۾ گهڙي وڃي اتي رهائش اختيار ڪندا آهن؛ هنن کي بانس ديوار جو ڪم ڏيندا آهن، جن جي اندر سندن چوپايو مال ۽ آباديون هونديون آهن، ۽ ڪهڙو به لشڪر انهيءَ بانس جي ديوار کي ضروري اوزارن سان ڪپڻ کان سواءِ انهن تي غالب اچي نه سگهندو آهي.

بادشاهه جي غير حاضريءَ ۾ عيد

عيدالفطر به اچي وئي پر بادشاهه اجا دارالخلافه ۾ ڪونه پهتو. جڏهن عيد جو ڏينهن ٿيو، تڏهن خطيب هاٿيءَ تي سوار ٿيو ۽ هاٿيءَ جي پٺيءَ تي هڪ چوڪنڊيارو صندل تخت وانگر وڇايو ويو ۽ چار جهنڊا انهيءَ جي چئني ڪنڊن ۾ لڳايا ويا. خطيب کي ڪارا ڪپڙا پهريل هئا ۽ مؤذن سندس اڳيان هاٿين تي سوار، تڪبيرون هڻندا، ٿي هليا. شهر جا فقيه، ۽ قاضي به اهڙيءَ طرح سوار هئا ۽ انهن سان گڏ صدقا به آيا هئا، جيڪي هو عيدگاهه جي رستي تي ورهائيندا پئي هليا.

عيدگاهه تي سوٽي ڪپڙي جو شاميانو لڳايو ويو هو، جنهن ۾ گلم ۽ غاليچا وڇايل هئا. جڏهن سڀ نمازي گڏ ٿيا،

Marfat.com

تڏهن خطيب نماز پڙهائي خطبو پڙهيو. ان کان پوءِ سڀڪو پنهنجي گهر ڏانهن هليو ويو، پر اسان شاهي محل ڏانهن وياسين، جتي سڀني اميرن ۽ غير ملڪين گڏجي کاڌو تناول ڪيو ۽ پوءِ پنهنجي گهر هليا وياسين.

اسان جو بادشاهه جي استقبال لاءِ ٻاهر وڃڻ

شوال جي چوٿين تاريخ بادشاهه، دارالخلافه کان ست ميل دور، تلپت نالي محل ۾ اچي لٿو. وزير اسان کي حڪم ڏنو هو ته بادشاهه جي استقبال لاءِ اوڏانهن وڃو. تنهنڪري اسان شهر کان ٻاهر نڪتاسين ۽ اسان سان هر هڪ کي تحفي طور پيش ڪرڻ لاءِ گهوڙا، اٺ، خراساني ميوا، مصري، تلوارون، غلام ۽ ترڪستان جي ملڪ جا دنبا هئا. جڏهن اسان انهيءَ محل جي دروازي تي پهتاسين، تڏهن اچڻ وارن ماڻهن جي سخت پيڙ لڳي ويئي. پوءِ سڀڪو پنهنجي مرتبي آهر اندر داخل ٿيندو ويو، جتي هر هڪ کي نفيس ڪپڙي جي زريدار خلعت پئي ملي.

جڏهن منهنجي اندر وڃڻ جو وارو آيو، تڏهن مون اندر وڃي ڏٺو ته بادشاهه هڪ ڪرسيءَ تي ويٺو آهي. پهرياڻين مون سمجهيو ته ڪو حاجب آهي، پر جڏهن هن جي پرسان ملڪ الندما ناصر الدين ڪافي هرويءَ کي بيٺل ڏٺم، جنهن کي مان چڱيءَ طرح سڃاڻندو هوس، تڏهن پڪ ٿيم ته اهو ئي بادشاهه آهي. حاجب نمي سلام ڪيو. ۽ مون به اهڙيءَ طرح سلام ڪيو. تنهن تي امير حاجب جيڪو بادشاهه جو سوٽ فيروز هو، سو اٿي منهنجي استقبال لاءِ آيو. مون وري ٻيو دفعو نمي سلام ڪيو. پوءِ ملڪ الندما چيو ته بسم الله مولانا بدر الدين. مون کي هندستان ۾ بدر الدين چوندا هئا ۽ اتي هر هڪ عالم عرب کي مولانا چوندا آهن.

مان بادشاهه جي ويجهو ٿيس ته بادشاهه يڪدم مون سان

Marfat.com

هٿ ملايو ۽ منهنجو هٿ پنهنجي هٿ ۾ جهلي، تمام نرميءَ سان
فارسي زبان ۾ مون کي چوڻ لڳو ته ”تون ڀلي ڪري آئين! يقين
ڄاڻ ته مان توتي تمام گهڻي نوازش ڪندس. توکي ايترو ته انعام
ڏيندس، جو تنهنجا وطني اهو ٻڌي مون وٽ اچڻ شروع ڪندا.“
تنهن کان پوءِ مون کان پڇيائين ته ”تنهنجو ملڪ ڪهڙو آهي؟“
مون جواب ڏنو ته ”مغرب“، تنهن تي چيائين ته ”اميرالمؤمنين
جو ملڪ!“ مون چيو ته ”هائو“.

هو ڪا به ڳالهه ڪري بس ٿيو ڪري، ته مان سندس هٿ
پيو چمان، ايتري قدر جو گفتگو جي دوران ۾ مون سندس ست
دفعا هٿ چميو. آخر خلعت ملڻ کان پوءِ مان واپس ورئس.
جڏهن سڀ نوان ملاقاتي اچي گڏ ٿيا، تڏهن انهن جي لاءِ دستر
خوان وڇايو ويو، جنهن جي مٿان قاضي القضاة صدر جهان
ناصر الدين خوارزمي، جيڪو هڪ وڏو فقيه هو، قاضي القضاة
صدر جهان ڪمال الدين غزنوي، عماد الملڪ عرض الممالڪ (آزاد)
جلال الدين ڪبجي ۽ ٻيا ڪيترائي حاجب ۽ امير ويٺا هئا.

ان دسترخوان تي خداوند زادو غياث الدين به موجود هو،
جيڪو خداوند زادي قوام الدين ترمذ جي قاضيءَ جو سوٽ هو،
جنهن جي بادشاه تمام گهڻي عزت ڪندو هو ۽ کيس ڀاءُ ڪري
سڏيندو هو، ۽ هو پنهنجي ملڪ مان ڪيترائي دفعا بادشاه وٽ
آيو ۽ ويو هو. ان ڏينهن مسافرن مان هيٺين مصاحبن کي خلعتون
مليون. خداوند زادي قوام الدين ۽ ان جي ڀائرن، ضياءُ الدين،
عماد الدين ۽ برهان الدين کي، ۽ انهن جي ڀائيجي امير بخت بن
سيد تاج الدين کي، جنهن جو ڏاڏو وجيهه الدين خراسان ۾
وزير هو ۽ سندس مامون علاءُ الدين هندستان ۾ امير وزير هو، ۽
امير هبة الله ابن الفلڪي تبريزيءَ کي، جنهن جو پيءُ عراق ۾
نائب وزير هو، جنهن تبريز ۾ مدرسه فلڪيه ٺهرايو هو، ۽ ملڪ
ڪسريٰ کي، جيڪو بهرام جور (چوبين) صاحب ڪسريٰ جي اولاد

ماڻ هو ۽ بدخشان جي جبل جو رهاڪو هو، جتان ياقوت بلخش (لعل بدخشاني) ۽ لازورد (لاجورو) آڻيندا آهن، ۽ امير مبارڪ شاه سمرقنديءَ ڪي، جيڪو هڪ سوداگر هو ۽ تبريز ماڻ بادشاه جي لاءِ تحفو ڪٺي آيو هو، پر رستي تي ڦرجي ويو هو.

Marfat.com

فصل ٻيو الف

بادشاه جو دارالخلافه ۾ اچڻ ۽ اسان کي سواريءَ لاءِ پنهنجي گهوڙن مان گهوڙا عطا ڪرڻ

ٻئي ڏينهن اسان مان هر هڪ کي بادشاه پنهنجي خاص گهوڙن مان هڪ هڪ گهوڙو عطا ڪيو ۽ انهيءَ سان گڏ زين ۽ لغام به ڏنائين، جن تي سون ۽ چانديءَ جو ڪم ٿيل هو. دارالخلافه ۾ داخل ٿيڻ لاءِ بادشاه سوار ٿي هليو ۽ اسان به اڳيان اڳيان صدر جهان سان گڏ گهوڙن تي سوار ٿي هلياسين. اڳيان هاٿي هئا، جن مان سورنهن هاٿين کي تمام گهڻو سينگاريو ويو هو ۽ انهن جي مٿان جهنڊا چاڙهيا ويا هئا. هر هڪ هاٿيءَ تي هڪ ڇٽ لڳل هو انهن ڇٽن مان ڪي هيرن ۽ جواهرن سان مرصع هئا ته ڪن تي سون ۽ چانديءَ جو ڪم ٿيل هو. انهن مان هڪ ڇٽ بادشاه جي مٿان جهليو ويو هو.

ڪن هاٿين تي وري ننڍيون ننڍيون رعادات (منجنيقون) رکيون ويون هيون. جڏهن بادشاه شهر ۾ قدم رکيو، تڏهن انهن منجنيقن وسيلي دينار ۽ درهم ملائي، اڇلائيندا پئي ويا، ۽ بادشاه جي اڳيان جيڪي هزارها پيادا، سپاهي ۽ عام ماڻهو هئا، تن اهي پئي چونڊيا. محل ۾ پهچڻ تائين اهي درهم ۽ دينار وسائيندا پئي هليا. رستي ۾ ڇپي ڇپي تي ڪاٺ جا برج ٺاهيا ويا هئا، جن تي ريشمي ڪپڙا لڳل هئا، ۽ انهن ۾ وري ڳائڻ

وڃائڻ وارين عورتون ويٺيون هيون، جن جو مان اڳ ۾ بيان
ڪري آيو آهيان.

بادشاه جي دربار ۾ حاضر ٿيڻ ۽
اسان کي جاگيرون ۽ عهدا ملڻ

ٻئي ڏينهن جمعي جو ڏينهن هو. اسان ديوان خاني جي
دروازي ۾ داخل ٿي، ٽئين دروازي جي ڇت جي هيٺان وڃي
ويهي رهياسين. اسان جي اندر وڃڻ جي اجازت اچا ڪانه آئي
هئي. ڪجهه وقت کان پوءِ شمس الدين فوشنجي حاجب آيو ۽
اچي متصدين کي اسان جي نالن لکڻ جو حڪم ڏنائين ۽ اٿين
ٻه ڇپائين ته هنن سڀني کي اندر اچڻ جي اجازت آهي. پوءِ اسان
مان هر هڪ سان سندس انهن ساٿين جو تعداد مقرر ڪيو ويو،
جن کي اندر وڃڻ جي اجازت ڏني ويئي هئي. مون کي ٻه اجازت
ڏني ويئي ته پنهنجن اٺن ماڻهن کي اندر وٺي وڃان.
پوءِ اسان سڀ پنهنجي پنهنجي ساٿين سان اندر وڃڻ
لڳاسين، جتي اڳي ئي دينارن جون ڳوٿريون ۽ تارازي ڪٽي آيا
هئا. قاضي القضاة ۽ متصدي اتي ويٺا هئا ۽ دروازي تان غير ملڪين
کي سڏيندا، هر هڪ کي، جيڪو سندس حصو مقرر ڪيو ويو
هو، سو انهن کي پڪاري ڏيندا ٿي وياه منهنجي حصي ۾ پنج
هزار دينار آيا ۽ هن وقت ان وقت ڪل هڪ لک دينار هئا. هي سڀ مال بادشاه جي
والده پنهنجي پٽ جي خير ۽ عافيت سان واپس اچڻ تي صدقي طور ورهائڻ جي لاءِ
ڏنو هو. ان ڏينهن پوءِ اسين واپس هليا وياسين. تنهن کان پوءِ
اسين واپس هليا ويا سين. تنهن کان پوءِ ڪيترائي ڀيرا اسان کي
پنهنجي دستر خوان تي ڪاڌو کارائڻ لاءِ بادشاه اسان کي سڏايو
۽ تمام نرمائي سان اسان کان حال احوال پڇيو.
بادشاه اسان کي چوڻ لڳو ته "توهان منهنجي ملڪ ۾ اچي،
مون تي تمام گهڻي مهرباني ڪئي آهي. توهان جي تڪليفن جو

عيوضو وڌيڪ توهان کي ڏيئي نه ٿو سگهان. باقي توهان مان جيڪو وڏيءَ عمر وارو ماڻهو آهي، سو منهنجي پيءُ جي برابر آهي، منهنجي هم عمر منهنجو ڀاءُ آهي ۽ مون کان ننڍو مون کي پنهنجي اولاد وانگر آهي. منهنجي سڄي ملڪ ۾ هن شهر کان ٻيو ڪوبه وڏو شهر ڪونه آهي ۽ اهو شهر توهان جي ملڪيت آهي." اهو ٻڌي اسان سندس شڪرانا بجا آندا ۽ سندس حق ۾ دعا گهري.

ان کان پوءِ اسان جون پگهارون ۽ عهدا مقرر ڪيا ويا. ٽي ڳوٺ اڳي ئي مون کي جاگير ۾ ڏنا ويا هئا ۽ هينئر منهنجي پگهار ٻارهن هزار دينار ساليانو مقرر ڪئي وئي، ۽ ٻه ڳوٺ وڌيڪ جاگير طور ڏنا ويا، جن مان هڪ ڳوٺ جو نالو جوره ۽ ٻئي جو ملڪپور هو.

هڪ ڏينهن بادشاهه اسان ڏانهن خداوندزادي غياث الدين ۽ سنڌ جي حاڪم قطب الملڪ کي موڪليو، جن اچي چيو ته آخوند عالم جن فرمائين ٿا ته وزارت يا منشگيري يا اميري يا قضا يا تدريس يا مشيخة جي عهدي مان جيڪو عهدو توهان پنهنجي لاءِ پسند ڪريو، سو توهان کي ڏنو وڃي. هي ٻڌي سڀ في الحال خاموش رهيا، ڇو ته اسان سڀني جو خيال هو ته جيڪي ڪجهه اسان کي انعام ملندو سو وٺي پنهنجي وطن هليا وينداسين. پر آخر امير بخت بن تاج الدين، جنهن جو بيان مان اڳ ڪري آيو آهيان، چيو ته منهنجا وڏا وزير ٿي رهيا هئا ۽ مان پاڻ ڪاتب آهيان ۽ انهن ٻن ڪمن کان سواءِ ٻيو ڪم مان ڪري ڪونه سگهندس.

پوءِ هبة الله فلڪي به ڪجهه اهڙيءَ طرح چيو. آخر ۾ خداوندزادي مون کي عربي زبان ۾ چيو ته "سيدنا! توهان جو ڇا ارادو آهي؟" هن ملڪ جا ماڻهو عربن کي سيد ڪري سڏيندا آهن، ڇو ته بادشاهه ڪين عزت ڏيڻ جي خاطر ڪين هن لفظ سان

Marfat.com

مخاطب ڪندو آهي. مون جواب ڏنو ته ”وزارت يا ڪتابت نه منهنجو ڌنڌو ڪونهي، باقي قضا ۽ مشيخت منهنجو ڌنڌو آهي، ۽ اهو ئي منهنجي ابن ڏاڏن جو ڌنڌو هو. ازانسواءِ فوج جي آفيسريءَ بابت توهان خود چاڙهو ٿا ته عربن جي تلوار جي ئي زور سان سڄو عجم مسلمان ٿيو آهي. مطلب ته سپهگري ۽ تلوار بازي اسان جو آبائي ڌنڌو آهي.“

بادشاه جڏهن منهنجو هي جواب ٻڌو، تڏهن ڏاڍو خوش ٿيو. ان وقت بادشاهه، هزار سطون ۾ ڪاڌو نوش فرمائي رهيو هو، جتي اسان سڀني کي گهرائي ورتائين. پوءِ اسان بادشاه سان گڏجي ڪاڌو. ان بعد اسان هزار سطون مان ٻاهر نڪري آياسين، ۽ منهنجا سڀ ساٿي اڃا اتي ويٺا رهيا، ڇو ته مون کي هڪ ڦرڙي نڪري پيئي هئي، جنهن سبب جي ڪري ويهي نٿي سگهيس، تنهنڪري پنهنجي گهر هليو آيس. هوڏانهن بادشاه وري به سڀني کي سڏايو. پيا سڀ ويا پر منهنجي باري ۾ معذرت ڪيائون. پر مان عصر جي نماز کان پوءِ اوڏانهن هليو ويس، ۽ ديوانخاني ۾ وڃي، مغرب ۽ عشا جون نمازون پڙهيم، ته حاجب ٻاهر آيو ۽ اچي چيائين ته توهان سڀني کي بادشاه ياد فرمايو آهي.

پهريائين خداوند زادو ضياء الدين، جيڪو سڀني پاڙن ۾ وڏو هو، سو اندر ويو. بادشاه کيس ميرداد مقرر ڪيو. هن عهدي تي تمام وڏي ماڻهوءَ کي مقرر ڪيو ويندو آهي، جنهن جو ڪم هوندو آهي: قاضيءَ سان گڏ ويهڻ، ۽ جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن امير يا وڏي ماڻهوءَ تي فرياد داخل ڪري ته هن کي قاضيءَ جي روبرو آڻي حاضر ڪرڻ. هن جي پگهار پنجاه هزار دينار ساليانو مقرر ڪئي ويئي، جنهن لاءِ هن کي اها جاگير ڏني ويئي، جنهن جو فائدو ايتريءَ آمدنيءَ جي برابر هو، ۽ پنجاه هزار پيشگي ڏيڻ جو به حڪم ڪيو ويو. ازانسواءِ کيس زريدار ريشمي خلعت پهرائي ويئي، جنهن کي شير صورت ڪري سڏيندا آهن، ڇاڪاڻ ته انهيءَ

Marfat.com

خلعت جي پٺ ۽ سيني تي شينهن جي شڪل ٺهيل هوندي آهي ۽ ان خلعت جي اندر هڪ ڪاغذ ويڙهي سبي ڇڏيندا آهن، جنهن ۾ لکيل هوندو آهي ته هن خلعت ۾ هيتري مقدار ۾ سون آهي. پوءِ ڪيس هڪ پهرئين درجي وارو گهوڙو به عطا ڪيو ويو. هن ملڪ ۾ گهوڙن جا چار درجا مقرر هوندا آهن. گهوڙن جون زينون مصري زينن جهڙيون ٺهنديون آهن، جن جي گهڻي حصي تي سون جي پاٽيءَ چڙهيل چاندي لڳل هوندي آهي.

ان کان پوءِ اميربخت اندر ويو، جنهن جي لاءِ حڪم ٿيو ته وزير سان گڏ مسند تي ويهي، ۽ ديوانن جي حساب جي جانچ به هن جي حوالي ڪئي ويئي، ۽ سندس پگهار چاليهه هزار دينار ساليانو مقرر ڪيو ويو. جنهنڪري ڪيس ايتري جاگير ڏني ويئي جنهن جو فائدو چاليهه هزار دينارن جي برابر ٿئي ۽ چاليهه هزار نقد ڪيس انهيءَ وقت ڏنا ويا. ازانسواءِ گهوڙو ۽ خلعت جيئن اڳ ۾ بيان ڪري آيو آهيان، تيئن ڪيس به مليا ۽ شرف الملڪ جو خطاب مليس. ان کان پوءِ هبة الله بن فلڪي اندر ويو، جنهن کي رسولدار جو عهدو ڏنو ويو، جنهن جي معني آهي حاجب الارسال (پوسٽ جو بالا عملدار)، ۽ سندس پگهار ٢٤ هزار مقرر ٿيو. انهيءَ حساب سان ڪيس جاگير ملي ۽ ٢٤ هزار پيشگي مليس ۽ بهاء الملڪ خطاب مليس. ان کان پوءِ مان اندر ويس.

بادشاه محل جي ڇت مٿان تخت تي آرام سان ويٺو هو ۽ وزير خواجه جهان پرسان ويٺو هوس. ملڪ قبولو سامهون بيٺو هوس. جڏهن مون وڃي سلام ڪيو، تڏهن ملڪ ڪبير مون کي چيو ته شڪرانا بجا آڻ، جو آخوند عالم توکي دارالخلافه دهليءَ جو قاضي مقرر ڪيو آهي ۽ تنهنجو پگهار ١٢ هزار دينار ساليانو مقرر فرمايو اٿس، جنهن جيتري توکي جاگير ملندي ۽ اهو به حڪم ڪيو اٿس ته ميائي خزاني مان توکي ١٢ هزار دينار پيشگي ڏنا وڃن، ازانسواءِ هڪ گهوڙو، زين ۽ لغام سميت،

Marfat.com

هڪ محرابي خلعت به توکي ملندي. هن خلعت جي پٺ ۾ سيني
تي محراب جي شڪل ٺهندي آهي. مون آداب بجا آندا. پوءِ
ملڪ ڪبير مون کي هٿ کان وٺي، بادشاهه جي سامهون وٺي
ويو. بادشاهه چيو ته دهليءَ جي قضاء جو عهدو ڪو معمولي عهدو
ڪونهي ۽ اسان ان کي تمام وڏو عهدو ڪري سمجهندا آهيون.

مان پارسي سمجهندو هوس، پر ان ۾ جواب ڏيئي ڪونه
سگهندو هوس ۽ بادشاه وري عربي سمجهندو هو، پر ان ۾ جواب
ڏيئي ڪونه سگهندو هو. مون عرض ڪيو "يا مولانا! مان ته
امام مالڪ جي مذهب تي آهيان ۽ شهر جا سڀ رهواسي حنفي
آهن. ازانسواءِ مان هتي جي زبان مان به غير واقف آهيان." تنهن
تي بادشاه فرمايو ته مون بهاء الدين ملتانيءَ ۽ ڪمال الدين بجنوريءَ
کي اڳي ئي تنهنجي مدد لاءِ مقرر ڪري ڇڏيو آهي، جيڪي
توکان هر معاملي ۾ صلاح وٺندا رهندا ۽ سيني ڪاغذن تي
تنهنجي مهر لڳندي. پوءِ بادشاه ايتري قدر به چيو ته تون مون
کي پنهنجي اولاد وانگر آهين. جنهن تي مون عرض ڪيو ته
مان حضور جو ادني غلام ۽ نوڪر آهيان. ان جي جواب ۾
بادشاه مون کي مان ڏيندي چيو ته "انت سيدنا مخدومنا".

ان کان پوءِ بادشاه، شرف الملڪ ڏي منهن ڪري، چيو
ته هن شخص جي هن پگهار مان پوري ڪانه ٿيندي، ڇو ته هي
تمام گهڻو خرچائو آهي؛ تنهنڪري منهنجي مرضي آهي ته هڪ
خانقاه به کيس ڏنو هن جي حوالي ڪريان، جيئن هو فقيرن جي
سنڀال لهي سگهي. پوءِ شرف الملڪ کي چيائين ته اها ڳالهه هن
کي عربيءَ ۾ ٻڌاءِ. بادشاه جو گمان هو ته هو عربي تمام سٺي
ڳالهائيندو آهي، جيڪو بلڪل صحيح هو. بادشاه هن کي سمجهيو
۽ چيائين ته "برو يکجا بخشيي آن حکايت براو بگوئي و تفهيم
کن تافردا انشاء الله پيش من بيائي و جواب او بگوئي" - يعني
"وڃو ۽ پيئي ڇٽا رات هڪ هنڌ بسر ڪريو ۽ تون کيس سموري

ڳالھہ سمجھائي، سڀائي اچي مون وٽ حاضر ٿجانءِ ۽ مون کي ٻڌائجانءِ تہ ھو ڇا ٿو چوي."

اسان اتان واپس آياسين تہ ٽيون حصو رات گذري چڪي ھئي، نوبت وڄي چڪي ھئي. نوبت وڄڻ کان پوءِ ڪوبہ شخص ٻاھر نہ نڪرندو ھو، انھيءَ ڪري اسان وزيرن جي اچڻ تائين ترسي پياسين ۽ ھنن سان گڏجي ٻاھر آياسين. شھر جا دروازا بند ٿي چڪا ھئا، تنھنڪري اسان اھا رات سيدابوالحسن عباديءَ جي گھر سمھي پياسين. ھيءُ شخص بادشاھ جي طرفان واپار ڪندو ھو ۽ عراق ۽ خراسان مان بادشاھ جي لاءِ ھٿيار ۽ ٻيو سامان خريد ڪري ايندو ھو.

ٻئي ڏينھن اسان کي گھرائي، روڪ پئسا، گھوڙا ۽ خلعتون ڏنيون ويون. اسان مان ھرھڪ، ھن ملڪ جي دستور موجب، خلعت ڪلھي تي رکي، بادشاھ جي سامھون وڃي آداب بجا آندا. اسان گھوڙن کي، جن تي ڪپڙا وڌا ويا ھئا، لغام کان جھلي، خود شاھي محل جي دروازي تائين وٺي وياسين، جتان انھن تي سوار ٿي پنھنجي گھر ھليا وياسين. بادشاھ منھنجي ساٿين کي ٻہ ھزار دينار ۽ ڏھہ خلعتون ڏنيون. باقي ٻئي ڪنھن جي ٻہ ساٿين کي ڪجھہ بہ ڪين ڏنو ويو، ڇاڪاڻ تہ منھنجا ساٿي اڇا اجرا ۽ ڏيک ويک وارا ھئا، جن کي ڏسي بادشاھ خوش ٿيو ھو. ھو بہ بادشاھ جي اڳيان جھڪي نياز ۽ نئڙت سان پيش آيا، جنھن تي بادشاھ شڪريو بہ ادا ڪيو.

بادشاھ جو ٻيو عطيو ۽ ان ۾ دير ٿيڻ

قاضي مقرر ٿيڻ کان ڪيترا ڏينھن پوءِ ھڪ ڏينھن مان ديوانخاني جي ٻاھران ھڪ وڻ جي ھيٺان ويٺو ھوس ۽ منھنجي پرسان مولانا ناصرالدين ترمذي عالم ۽ واعظ ويٺو ھو تہ ھڪ حاجب آيو ۽ مولانا ناصرالدين کي سڏي وٺي ويو. جڏھن ھو

بادشاه جي سامهون وچي حاضر ٿيو تڏهن بادشاه هن کي هڪ
خلعت ڏني ۽ هڪ ڪلام الله شريف، جنهن تي موتي جڙيل هئا،
بہ عنايت ڪيائين. ايتري ۾ هڪ حاجب ڊوڙندو مون وٽ آيو
۽ اچي چيائين تہ بادشاه تنهنجي لاءِ ١٢ هزار دينار انعام ڏيڻ
جو حڪم ڪيو آهي؛ جيڪڏهن مون کي بہ ڪجهہ ڏين تہ
”خط خورد“ پاڻ سان کڻي اچان. مون سمجهيو تہ هو مذاق
ٿو ڪري يا انهيءَ بهاني سان مون کان ڪجهہ ڇڏائڻ ٿو چاهي،
پر حقيقت ۾ هن نيڪ ٿي چيو. اتي منهنجي هڪ دوست
هن کي چيو تہ چڱو مان ٿو توکي بہ ٽي دينار ڏيان، تون وڃي
خط خورد کڻي اچ. پوءِ هو وڃي اهو کڻي آيو.

خط خورد جي معنيٰ آهي، ننڍي چٺي، جنهن تي لکيل
هوندو آهي تہ ”آخوند عالم جو حڪم آهي تہ فلاڻي شخص کي،
فلاڻي حاجب جي معرفت هيترا روپيا فوراً خزاني مان ڏنا وڃن.
پوءِ انهيءَ چٺيءَ تي ان چٺيءَ جو آڏيندڙ، جنهن جي سڃاڻپ تي
روپيا ڏنا ويندا آهن، پنهنجي صحيح وجهندو آهي. جنهن کان پوءِ
ٽن ٻين اميرن جون بہ صحيحون پونديون آهن. اهي امير آهن:
خان اعظم قطلو خان - بادشاه جو استاد، امير خريطہ دار - جنهن
وٽ بادشاه جو قلمدان رهندو آهي، ۽ امير نکبہ دوات دار - جنهن
وٽ بادشاه جي مس ڪپڙي رهندي آهي. هي سڀ جڏهن
صحيحون ڪري ختم ڪندا آهن، تڏهن ان کي وري ديوان
وزارت ڏانهن کڻي ويندا آهن. جتي متصدي ان جو نقل ڪري
پاڻ وٽ رکندا آهن. پوءِ وري ان جا نقل ديوان اشرف ۾ ڪندا
آهن، ۽ تنهن کان پوءِ ديوان النظر ۾. ان کان پوءِ پروانو لکيو
ويندو آهي، جنهن ۾ وزير خزانچيءَ کي حڪم ڏيندو آهي تہ
مقرر روپيا ڏئي. خزانچي وري پنهنجي حساب ۾ داخل ڪري،
ان ڏينهن جي سڀني پروانن جو هڪ چٺو ناهي، بادشاه جي
سامهون وڃي پيش ڪندو آهي.

جنهن لاءِ بادشاه جو حڪم هوندو آهي تہ يڪدم پئسا

ڏنا وڃن، ان ڪري انهيءَ وقت ادائگي ڪئي ويندي آهي، ۽ جنهن جي لاءِ حڪم هوندو آهي ته ڪجهه دير ٿئي نه پرواهه نه آهي، ان ڪري ادائگي دير سان ٿيندي آهي؛ پر ٿيندي ضرور آهي، پوءِ ڪٿي ڪيترا به ڏينهن لڳي وڃن! اهڙيءَ طرح اهو انعام مون کي ڇهن مهينن کان پوءِ ٻئي انعام سان گڏ مليو، جنهن جو اڳتي هلي بيان ڪندس. هندستان ۾ اهو رواج آهي ته ڪيتري به انعام جو حڪم ملي ته، ان جو ڏهون حصو ڪاٽجي ملندو آهي، يعني جيڪڏهن هڪ لک جو انعام ملي ته نوي هزار ملندا آهن ۽ جيڪڏهن ڏهن هزارن جو انعام ملي ته ۹ هزار ملندا آهن.

لهڻيدارن جو مون کي تنگ ڪرڻ، منهنجو بادشاهه جي مداح ۾ قصيدو لکڻ، بادشاهه جو قرضن جي ادائگيءَ لاءِ حڪم ڏيڻ، ۽ دير پوڻ

مان اڳ ۾ بيان ڪري آيو آهيان ته رستي ۾ ايندي، جيڪو منهنجو خرچ ٿيندو رهيو، بادشاهه جي نذر ۽ تحفن تي خرچ ڪيم، ۽ ان سواءِ ان کان پوءِ به جيڪي ڪجهه خرچ ڪيم، سو سڀ مون سوداگرن کان قرض ڪٺي ڪيو هو. جڏهن اهي سوداگر پنهنجي وطن ورڻ لڳا ته هن اچي قرض جي ادائگيءَ لاءِ مون کي سوڙهو ڪرڻ لڳا، جنهن ڪري مون بادشاهه جي تعريف ۾ هڪ قصيدو* لکيو، جنهن جو مطلعو ۽ متن هو:

١- اليڪ اميرالمومنين المبجلا اتينا نجدالسير نحوڪ في الفلا

٢- فجئت محلا منڪ علاڪ زائرا و مغناڪ ڪهف للزيارة اهلا

---

* ١- اي عزت وارا اميرالمومنين، مان جهنگل سان تو ڏانهن هلي آيس.
٢- پوءِ توهان جي محل ۾ ان جي زيارت ڪرڻ آيس جيڪو زيارت ڪرڻ جي لائق آهي.

٣- فلوان فوق الشمس المجد رتبة - لكنت لاعلاها اماما مؤهلا
٤- فانت الامام الماجد الاوحد الذي - سجاياه حتما ان يقول و يفعلا
٥- ولي حاجة من فيض جودك ارتجي - قضاها و قصدي عند مجدك سهلا
٦- اذكرها ام قد كفاني حياؤ كم - فان حيا كم ذكره كان اجملا
٧- فجعل لمن وافي محلك زائرا - قضا دينه ان الغريم تعجلا

هڪ ڏينهن بادشاهه ڪرسيءَ تي ويٺو هو ته مان به قصيدي مان وچي سندس اڳيان پيش ٿيس، جنهن کي بادشاهه گوڏن تي رکي، هڪ چيڙي ڪان جهلي ويٺو، پيو چيڙو منهنجي هٿ ۾ رهيو. پوءِ مان هڪ هڪ شعر پڙهندو ٿي ويس ۽ قاضي القضاة ڪمال الدين غزنوي ان جو ترجمو ڪندو ٿي ويو، جو ٻڌي بادشاهه ڏاڍو خوش ٿي ٿيو. هندستان جا ماڻهو عربي شعر تمام گهڻو پسند ڪندا آهن. جڏهن مون ستون شعر پڙهيو، تڏهن بادشاهه چيو "مرحمت"، جنهن جو مطلب هي ٿيندو آهي ته، "مون تو تي رحم ڪيو." ان وقت حاجب اچي مون کي هٿ کان وٺي، منهنجي ويهڻ واريءَ مقرر جاءِ تي وٺي ويو ته مان آداب بجا آڻيان. تنهن تي بادشاهه حاجب کي چيو ته ڇڏي ڏينس ته پنهنجو

٣- جيڪڏهن سج کان مٿي ڪو درجو هجي ها ته، تون ضرور ان کان به مٿي هجين ها.
٤- تون امام آهين، عزت وارو آهين، اڪيلو آهين ۽ جيڪي چوندو آهين سو ڪندو آهين.
٥- منهنجو به هڪڙو ڪم آهي، جو تنهنجي فيض، سخاوت ۽ ادائگيءَ جو اميدوار آهيان، جو ته منهنجو توهان جي حضور ۾ اچڻ آسان آهي.
٦- مان ڪجهه بيان ڪرڻ تو چاهيان، پر توهان جي مهرباني ڪافي آهي. پوءِ بيشڪ توهان جي احسان جي يادگيري چڱي آهي.
٧- پوءِ ان لاءِ جلدي ڪريو، جيڪو توهان جي گهر ۾، توهان جي زيارت لاءِ آيو آهي، ان جو قرض ادا ڪريو، جو قرض وارا جلدي ڪري رهيا آهن.

قصيدو پورو ڪري ونيٖ. پوءِ مون سڄو قصيدو پورو ڪري وري به آداب بجا آندا. ماڻهن مون کي مبارڪون پئي ڏنيون. پر ڪيترو وقت گذري ويو، ڪابه خبر پئجي ڪانه سگهي (ته انعام جو ڇا ٿيو).

آخر مون هڪ درخواست لکي سنڌ جي حاڪم قطب الملڪ کي ڏني، جيڪا ان وجي بادشاه جي اڳيان پيش ڪئي. بادشاه هن کي چيو ته خواجه جهان وٽ وڃ ۽ وڃي چئينس ته هن جو قرض ادا ڪري ڇڏي. قطب الملڪ وڃي هن کي چيو، پر تڏهن به ڪو نتيجو ڪونه نڪتو، ڇاڪاڻ ته انهن ئي ڏينهن بادشاه دولت آباد ڏانهن سفر جو حڪم ڏنو هو. ڪجهه ڏينهن لاءِ وري شڪار لاءِ ٻاهر هليو ويو هو، ته وزير به هن سان گڏ ويو هو. اهوئي سبب هو، جو انعام مون کي ڪيترن ڏينهن کان پوءِ مليو، ۽ دير جو سبب مان هيٺ تفصيل سان بيان ٿو ڪريان.

جڏهن منهنجن قرض خواهن سفر تي وڃڻ جو ارادو ڪيو، تڏهن مون انهن کي چيو ته ”مان جڏهن بادشاه جي دروازي تي پهچان، تڏهن توهان هن ملڪ جي رواج موجب اچي اٿي ڏرٿو هڻي ويهجو، ته بادشاه کي اها خبر پوي ۽ قرض جي ادائگي ڪري ڇڏي.“ هن ملڪ ۾ اهو رواج هوندو آهي ته جڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جو قرض ڪنهن وڏي ماڻهوءَ تي هوندو آهي ۽ هو ادا ڪري نه سگهندو آهي ته ان جا قرض خواهه وڃي بادشاه جي دروازي تي ويهي رهندا آهن. پوءِ جڏهن اهو مقروض شخص شاهي محل ۾ وڃڻ لاءِ دروازي مان لنگهندو آهي، ته اهي وٺي زور زور سان ڪيس قرض جي ادائگيءَ لاءِ وڏي سڏ چوندا آهن ۽ بادشاه جي سر جو قسم وجهي چوندا اٿس ته جيستائين اسان جو قرض ادا نه ڪندين توستائين اندر نه ويندين. ان وقت مقروض شخص لاءِ پنهنجي قرض ادا ڪرڻ

کان سواءِ ٻيو ڪو چارو ڪونہ هوندو آهي يا هنن کان منٿ ميڙ ڪري ڪجهہ وقت لاءِ هو مهلت وٺندو آهي.

هڪ ڏينهن اهڙو اتفاق ٿيو، جو بادشاہ پنهنجي پيءُ جي قبر جي زيارت لاءِ ويل هو ۽ اتي هڪ محل ۾ ترسيل هو. مون ٻہ پنهنجي قرض خواهن کي چيو تہ ”هي وقت موقعو اٿو.“ سو جڏهن مان محل ۾ اندر وڃڻ لڳس تہ انهن اچي ڏرڙو هنيو ۽ بادشاہ جو قسم وڌائون تہ اسان جي قرض ادا ڪرڻ کان سواءِ اندر نہ وڃ. متصدين اها خبر يڪدم وڃي بادشاہ تائين پهچائي، جنهن تي شمس الدين حاجب، جيڪو هڪ وڏو فقيهہ هو، ٻاهر ڪڍيو ۽ اچي انهن ماڻهن کان پڇيائين تہ ”توهان ڇو اچي ڏرڙو هنيو آهي.“ هنن جواب ڏنو تہ هن شخص تي اسان جو قرض آهي. اهو ٻڌي هو اندر هليو ويو ۽ وڃي بادشاہ کي خبر ڏنائين. بادشاہ پڇائي موڪليو تہ ڪيترو قرض آهي، جنهن تي هنن ٻڌايو تہ پنجويهہ هزار دينار. فقيهہ اهو سڀ ڪجهہ وڃي بادشاہ کي ٻڌايو ۽ پوءِ ٻاهر اچي هنن کي چيائين تہ بادشاہ سلامت فرمائي ٿو تہ اسان قرض جا ذميدار آهيون، ۽ اسان جي طرفان اهو قرض ادا ڪيو ويندو ۽ هن ماڻهوءَ کان قرض جي گهر نہ ڪريو.

پوءِ بادشاہ عماد الدين سمناني ۽ خداوند زادي غياث الدين کي حڪم ڏنو تہ هزار سطون ۾ ويهي، هنن قرض خواهن جا دستاويز ۽ رسيدون وغيره جانچي ڏسو ۽ تحقيقات ڪريو تہ اهي درست آهن يا نہ. هو ٻيئي حڪم موجب وڃي اچي ويٺا، جتي قرض خواهن مان هرهڪ پنهنجا دستاويز آڻي، هنن کي ڏيکاريندو ٿي ويو. آخر هنن وڃي بادشاہ کي عرض ڪيو تہ رسيدون وغيره بلڪل صحيح آهن. اهو ٻڌي بادشاہ کلي ڏنو ۽ کلندي چيائين تہ مان ڄاڻان ٿو تہ هو قاضي آهي ۽ پنهنجي ڪم کان چڱيءَ طرح سان واقف آهي. پوءِ خداوند زادي کي حڪم ڏنائين تہ هن جو قرض ادا ڪري ڇڏ. پر هن رشوت جي لالچ ڪئي ۽ ”خط خورد“.

Marfat.com

لڳڻ ۾ دير ڪيائين. مون هن ڏانهن ٻه سؤ تنڪا موڪليا پر هن وٺڻ کان انڪار ڪيو، ۽ سندس هڪ نوڪر اچي مون کي ٻڌايو ته ٥٠٠ تنڪا ٿو گهري، جي مون ڏيڻ کان انڪار ڪيو.

اها ڳالهه مون عمادالدين سمنانيءَ جي پٽ عبدالملڪ سان ڪئي، جنهن وڃي پيءُ کي ٻڌايو؛ هن وري وڃي وزير کي ٻڌايو. وزير ۽ خداوندزادي جي وچ ۾ ڪجهه اڻبڻت هئي، تنهنڪري هن وڃي بادشاه کي اها ڳالهه ٻڌائي ۽ تنهن سان گڏ ٻيون به سندس ڪيتريون شڪايتون ڪيون، جنهنڪري بادشاه خداوندزادي تي ڏاڍو ناراض ٿيو ۽ هن کي شهر ۾ نظربند ڪري رکيائين. پوءِ بادشاه چيو ته فلاڻو شخص هن کي رشوت ڇو پيو ڏئي؟ ۽ حڪم ڏنائين ته هن ڳالهه جي تحقيقات ڪئي وڃي ته هن رشوت ٿي ڏني ۽ خداوندزادي نه ورتي يا خداوندزادي رشوت پئي گهري ۽ هن ڏيڻ کان انڪار ٿي ڪيو بس، اهوئي سبب هو، جو منهنجي قرض جي ادائگيءَ ۾ دير ٿي ويئي.

—

Marfat.com

فصل ٻيو - ب

بادشاهه جو شڪار لاءِ ٻاهر وڃڻ ۽ اسان جو هن سان گڏ وڃڻ

جڏهن بادشاهه شڪار لاءِ دارالخلافه کان ٻاهر نڪتو، تڏهن مان ساڻس گڏ ويس. مون هن سفر لاءِ سڀ شيون خريد ڪيون هيون، جن ۾ هڪ تنبو به خريد ڪيو هوم. هن ملڪ ۾ تنبو هرڪو شخص رکي سگهندو آهي ۽ اميرن لاءِ ته بلڪل هڪ ضروري شيءِ آهي: فرق رڳو ايترو هوندو آهي، جو شاهي تنبو رنگ جو ڳاڙهو ٿيندو آهي ۽ اميرن جا تنبو سفيد ٿيندا آهن، جن تي نيري رنگ جا ڇٽ نڪتل هوندا آهن. مون هڪ شاميانو به خريد ڪيو هو، جيڪو تنبوءَ تي ڇانو ڪرڻ لاءِ لڳايو ويندو آهي ۽ ٻن ڏڪڻ ٿنڀن (لڪڙن) تي بيهاريو ويندو آهي. اهي لڪڙا ماڻهو (جن کي ڪيواٽي ڪري چوندا آهن) ڪلهن تي کڻي هلندا آهن. هندستان ۾ رواج آهي ته مسافر هنن ڪيوانن کي ٻگهار تي رکندا آهن، ۽ اهڙيءَ طرح سان اهي ماڻهو، جيڪي چوپائي مال لاءِ گاهه ڪندا آهن، پڻ ٻگهار تي رکيا ويندا آهن، ڇو ته هن ملڪ ۾ گهوڙن کي ٻهه کونه کارائيندا آهن. اهڙيءَ طرح ڪهار به رکيا ويندا آهن، جيڪي بورچيخاني جا ٿانو کڻي هلندا آهن؛ ۽ ڏولي کڻڻ وارا به رکيا ويندا آهن، جن جو ڪم هوندو آهي تنبو لڳائڻ؛ ان ۾ گلم غاليچا وغيره وڇائڻ ۽ سامان اٿن تي لڏڻ لاءِ دوا دوي به رکيا ويندا آهن، جيڪي اڳيان اڳيان

ٻوڙيندا هلندا آهن ۽ رات جو مشعلون کڻي روشني ڪندا
هلندا آهن.

مون ٻه اهڙ قسمن جي سڀني ماڻهن کي روزانيءَ مزدوريءَ
تي پاڻ سان ڪنيو ۽ ڏاڍي ٺٺ سان اٿي هليس. مان ته انهيءَ
ڏينهن شهر کان ٻاهر نڪتو هوس، جنهن ڏينهن بادشاهي سواري
ٻاهر نڪرڻي هئي. مون کان سواءِ ٻيا ماڻهو ٻه ٻه، ٽي ٽي ڏينهن
پوءِ آيا. بادشاه، سواريءَ نڪرڻ واري ڏينهن عصر کان پوءِ، ارادو
ڪيو ته هاٿيءَ تي سوار ٿي ڏسڻ وڃي ته ڪير ڪير تيار آهي
۽ ڪنهن ڪنهن تياريءَ ۾ جلدي يا دير ڪئي آهي. ان وقت
بادشاه پنهنجي تنبوءَ جي ٻاهران هڪ ڪرسيءَ تي ويٺو هو. مون
وڃي وڃي سلام ڪيو ۽ ساڄي پاسي پنهنجي مقرر جڳهه تي وڃي
بيهي رهيس.

بادشاه ملڪ قبولي سرجامدار کي مون وٽ موڪليو. هن
جو ڪم آهي ته بادشاه جي مٿان مکيون هڪليندو آهي. هن
اچي مون کي چيو ته بادشاه جو حڪم آهي ته ويهي رهو. هيءَ
بادشاه جي خاص مهرباني هئي. ورنه انهيءَ ڏينهن ڪنهن کي به
ويهڻ جي اجازت ڪانه هئي. ايتري ۾ هاٿي اچي پهتو، جنهن
تي ڏاڪڻ لڳائي ويئي. بادشاه سوار ٿيو، مٿانئس چٽ لڳايو ويو،
۽ پوءِ بادشاه جا خاص ماڻهو به سوار ٿيا. ٿوري دير گهمي، وري
بادشاه پنهنجي تنبوءَ ڏانهن واپس آيو. هتي اهو رواج آهي ته
جڏهن بادشاه سوار ٿيندو آهي تڏهن هر هڪ امير پنهنجي فوجي
جهنڊي، طبل، نفيري ۽ شرنايون، جن سڀني کي گڏي مراتب چيو
ويندو آهي، ساڻ ڪري سوار ٿيندو آهي.

بادشاه جي اڳيان فقط پردیدار يعني حاجب ۽ ڳائي بجائي
وارا هوندا آهن، جن مان ڪي دهل وارا دهل ڳچيءَ ۾ وجهي وڄائيندا
هلندا آهن ۽ شرنائن وارا وري شرنايون وڄائيندا هلندا آهن.
بادشاه جي ساڄي پاسي پندرهن ماڻهو هوندا آهن ۽ کابي پاسي به
ايترائي ماڻهو هوندا آهن. هنن ماڻهن ۾ فقط وڏا وڏا امير، وزير،

۽ ڪي غير ملڪي شرفا شامل هوندا آهن. مان به ساڄي پاسي وارن اميرن ۾ شامل هوس. بادشاهه جي اڳيان پيادا ۽ رهنما هوندا آهن ۽ پٺيان ريشمي ۽ زريدار جهنڊا ۽ اٺن تي وڏا طبل رکيل هوندا آهن، انهن جي پٺيان بادشاهه جا غلام ۽ ٻيا خادم، انهن کان پوءِ ٻيا امير ۽ پوءِ عام ماڻهو هوندا آهن. ڪنهن کي به اها خبر نه هوندي آهي ته ڪهڙي هنڌ منزل ٿيندي. پر جڏهن ڪو نديءَ جو ڪنارو يا وڻن جو ڪو جهڳٽو بادشاهه کي وڻندو آهي ته بادشاهه جو انهيءَ جاءِ تي ترسڻ جو حڪم ٿيندو آهي. جيستائين بادشاهه جو تنبو لڳي پورو نه ٿئي، تيستائين ڪو به شخص تنبو نٿو لڳائي سگهي. پوءِ موڪل ڏيندا آهن، ۽ هرهڪ شخص کي سندس جڳهه ٻڌائيندا ويندا آهن. بادشاهه جو تنبو وچ ۾ لڳندو آهي. ٻڪري جو گوشت، تليهون مڪاريون ڪڪڙيون، نتر ۽ ٻدڪون وغيره اڳ ۾ ئي موجود هونديون آهن.

پوءِ يڪدم اميرن جا ڇوڪرا اچي، حاضر ٿيندا آهن، جن مان هرهڪ سيخ هٿ ۾ کڻي، باه ٻاري، گوشت پچائيندو ويندو آهي. هڪ ننڍو تنبو به لڳايو ويندو آهي جنهن ۾ بادشاهه پنهنجي خاص خاص اميرن سان اچي ويهندو آهي. پوءِ دسترخوان وڇايو ويندو آهي ۽ بادشاهه جنهن کي چاهي تنهن کي پاڻ سان گڏ کائڻ لاءِ سڏيندو آهي.

هڪ ڏينهن بادشاهه تنبوءَ ۾ ويٺو هو ۽ ٻچا ڪيائين ته ٻاهر ڪير ڪير ويٺا آهن. جنهن تي سيد ناصر الدين مطهر اوهريءَ جيڪو بادشاهه جو نديم هو، چيو ته فلاڻو مغربي شخص ويٺو آهي ۽ ڏاڍو پريشان حال آهي. بادشاهه پڇيو ته "ڇو؟" سيد ناصرالدين جواب ڏنو ته هن جا قرض خواهه سانس وصوليءَ لاءِ سختي ڪري رهيا آهن، آخوند عالم وزير کي سندس قرض جي ادائگي لاءِ حڪم ڏنو هو، پر وزير ان کان اڳي ئي سفر تي هليو ويو؛

تنهنڪري حضور جن قرض خواهن کي حڪم ڏين ته وزير جي اچڻ تائين هن سان سختي نه ڪن يا ساڻس جن سندس قرض ادا ڪري ڇڏين.

ان وقت ملڪ دولت شاه به موجود هو، جنهن کي بادشاه چاچا ڪري سڏيندو هو، جنهن چيو ته ”آخوند عالم! هي شخص هر روز عربيءَ ۾ مون کي ڪجهه چوندو آهي، پر مان سمجهي ڪونه سگهندو آهيان، شايد سيد ناصرالدين هن کي سمجهندو هوندو ته ڇا ٿو چوي“. اصل ۾ هن جي ان چوڻ جو مطلب هو ته سيد ناصرالدين وري به منهنجي قرض جي ادائگيءَ جو ذڪر ڇيڙي. تنهن تي سيد ناصرالدين چيو ته ”هو انهي قرض جي باري ۾ چوندو رهندو آهي“. بادشاه هي ٻڌي فرمايو ته ”چاچا، اسين جڏهن دارالخلافه ڏانهن واپس هلون تڏهن توهان هن کي خزاني ۾ وٺي اهي پئسا ڏياري ڇڏجو.“ اتي خداوند زادو به حاضر هو، تنهن چيو ته آخوند عالم! هي شخص ڏاڍو خرچائو آهي، سندس اهو ئي حال ماوراالنهر جي سلطان طرمشيرين جي دربار ۾ به هو، جتي منهنجي ساڻس ملاقات ٿي هئي.

اهي ڳالهيون ختم ٿيون ته بادشاه مون کي دسترخوان تي سڏايو. مون کي خبر ڪانه هئي ته منهنجي باري ۾ ڪهڙيون ڳالهيون هليون آهن. جڏهن ٻاهر آياسين تڏهن سيد ناصرالدين مون کي چيو ته ”ملڪ دولت شاه جا ٿورا مڃ.“ ۽ ملڪ دولت شاه وري چيو ته ”خداوند زادي جا ٿورا مڃ!“ انهيءَ ئي ڏينهن اسان شڪار تي بادشاه سان گڏ هئاسين ۽ بادشاه ڪئمپ مان سوار ٿي پئي لنگهيو، ته سندس گذر منهنجي تنبوءَ وٽان ٿيو. مان به سندس ساڄي طرف ساڻس گڏ هوس. منهنجا ساٿي تنبوءَ ۾ هئا. جڏهن بادشاه اتان اچي لنگهيو ته هنن اٿي ٻيهي سلام ڪيو. بادشاه عمادالملڪ ۽ ملڪ دولت شاه کي موڪليو ته انهن ماڻهن کان پڇن ته اهو ڪنهن جو تنبو آهي. هنن موٽي اچي جواب

ڏنو ته فلاڻي شخص جو (يعني منهنجو) آهي. بادشاه هي
ٻڌي مشڪيو ۽ ٻئي ڏينهن مون کي، سيد ناصرالدين بن قاضي مصر
۽ ملڪ صبيح کي حڪم ڏنو ته شهر ڏانهن موٽي وڃو. پوءِ اسان
کي خلعتون ڏنيون ويون ۽ اسين موٽي شهر هليا آياسين.

بادشاه کي مون هڪ اٺ تحفي طور ڏنو

مون کان هڪ دفعي انهن ڏينهن بادشاه پڇيو ته "ملڪ
ناصر اٺ تي سواري ڪندو آهي يا نه؟" مون عرض ڪيو ته
حضور! حج جي ڏينهن هو ڏاچيءَ تي سوار ٿي، مصر کان مڪي
شريف ڏانهن ڏهن ڏينهن ۾ پهچي ويندو آهي. مون ائين به عرض
ڪيو سانس ته "اهي اٺ اهڙا ڪين آهن جهڙا هن ملڪ ۾ آهن،
۽ مون وٽ به ان ملڪ جو هڪ اٺ موجود آهي." جڏهن مان
دارالخلافه ۾ آيس تڏهن هڪ مصري عرب کي سڏايم جنهن منهنجي
لاءِ ڏاچيءَ جي پاکڙي جو نمونو تيار ڪرائي، مون کي ڏنو،
جو مون هڪ لوهار کان ٺهرائي ورتو. مون ان تي عمدو پلاڻ
وجهائي، ان جي خوبصورتيءَ ۾ ڪائي ڪسر ڪانه ڇڏيم ۽ ان
جي مهار به ريشم جي تيار ڪرايم. مون وٽ هڪ يمن جو
ماڻهو هو، جيڪو حلوي ناهڻ ۾ هوشيار ڪاريگر هو. ان کان
مون قسم قسم جو حلوو تيار ڪرايو، جن مان هڪ قسم جو
حلوو کجور جي شڪل جهڙو هو ۽ ٻيا به ڪي قسم هئا.

پوءِ مون اها ڏاچي ۽ حلوو بادشاه جي خدمت ۾ ڏياري
موڪليا ۽ کڻي ويندڙ کي سمجهائي ڇڏيم ته هي سڀ شيون
ملڪ دولت شاه جي حوالي ڪجانءِ، جنهن جي لاءِ به مون
هڪ گهوڙو ۽ ٻه اٺ ڏياري موڪليا هئا. ملڪ دولت شاه اهي
شيون بادشاه جي حضور ۾ کڻي ويو ۽ اندر وڃي عرض ڪيائين
ته "آخوند عالم! مون هڪ عجيب شيءِ ڏٺي آهي." بادشاه
پڇيو ته "اها ڪهڙي شيءِ آهي؟" تنهن تي هن جواب ڏنو ته

Marfat.com

"سائين! اُٺ تي زين." بادشاه فرمايو ته "جلد اسان جي سامهون پيش ٿئي." اُٺ کي تنبوءَ ۾ اندر پهچايو ويو. بادشاه ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو، ۽ منهنجي هڪ ماڻهوءَ کي چيائين ته هن تي سوار ٿي ڏيکار. هو يڪدم اُٺ تي سوار ٿيو ۽ ان کي بادشاه جي سامهون ڊوڙائي ڏيکاريائين. بادشاه هن کي هڪ سؤ درهم ۽ خلعت انعام ۾ ڏني. هو ماڻهو مون وٽ آيو ۽ اچي سڄو احوال مون کي ٻڌايائين، جو ٻڌي مان ڏاڍو خوش ٿيس ۽ هن کي ٻه اُٺ تحفي طور ڏنم. تنهن کان پوءِ سوڌي دارالخلافه ۾ آيس.

بادشاه کي منهنجا ٻه اٺ ٻيا ۽ حلوو پيش ڪرڻ، ۽ منهنجي قرض جي ادائگي

جڏهن منهنجو ماڻهو اٺ جو نذرانو ڏيئي واپس آيو ۽ مون کي اچي سڄيءَ حقيقت کان آگاهه ڪيائين، تڏهن مون وري ٻيا ٻه پلاڻ تيار ڪرايا، جن جي اڳين ۽ پٺين حصي تي سون جو پاڻي چڙهيل هو، مٿن چانديءَ جا پتر چاڙهيم ۽ ويهڻ واريءَ جاءِ جا استر ڪمخواب جي ڪپڙي جا لڳارايم، ان سواءِ پاڻي چڙهيل چانديءَ جا گهنگهرو انهن ٻنهي اٺن جي گوڏن تي ٻڌايم. ان کان سواءِ ٻارهن ڊاڪون حلوي جا تيار ڪرايم. ۽ هر هڪ ڊاڪونءَ جي مٿان ريشمي رومال رکيم. جڏهن بادشاه شڪار تان واپس آيو ۽ ٻئي ڏينهن عام دربار ۾ اچي ويٺو تڏهين مون اهي اٺ وڃي سندس اڳيان پيش ڪيا. بادشاهه حڪم ڏنو ته هنن جو پنڌ ڏيکار. مون يڪدم سوار ٿي، انهن کي ڊوڙائي ڏيکاريو، ته انهن مان هڪ جو (خلخال) پائيل ڪري پيو. بادشاه بهاءُ الدين فلڪيءَ کي حڪم ڏنو ته "پائيل برداري" يعني پائيل وڃي کڻ، جيڪو هن وڃي کنيو.

پوءِ بادشاه ڊاڪن ڏانهن ڏٺو ۽ پڇيائين "چه داري؟ در آن طبقها حلوه است!" يعني تو وٽ ڇهو ڇا آهي؟ هنن ڊاڪن ۾

Marfat.com

حلوو آهي ڇا؟ مون چيو تہ ”هائو حضور“ بادشاه فقير ناصرالدين ترمذي واعظ کي چيو تہ ”مون اهڙو حلوو، جيڪو فلاڻي شخص (يعني مون) لشڪر ۾ اسان ڏانهن موڪليو هو، ڪڏهن بہ ڪونہ کاڌو آهي.“ ۽ حڪم ڏنائين هي ڏيکون اسان جي خاص مجلس ۾ موڪليا وڃن. بادشاه ٻيءَ عام دربار مان اٿي هليو ويو ۽ مون کي اندر گهرائي، کاڌي آڻڻ جو حڪم ڏنائين. مون بہ اتيئي کاڌو. بادشاه مون کان پڇيو تہ ”جيڪو حلوو تو اسان ڏانهن موڪليو هو ان جو نالو ڇا آهي؟“ مون عرض ڪيو تہ ”آخوند عالم! ان حلوي جا ڪيترائي قسم هئا، خبر نہ آهي حضورجن ڪهڙي قسم جي حلوي جو نالو پڇي رهيا آهن.“ بادشاه چيو تہ ”هي طباخ ڪٺي ونو.“ هن ملڪ ۾ طيفور کي طباق چوندا آهن. طباق پيش ڪري انهن جا رومال لاٿا ويا. بادشاه هڪ حلوي ڏانهن اشارو ڪري پڇيو تہ ”هن جو نالو ڇا آهي؟“ مون عرض ڪيو تہ هن کي لقيمات القاضي (قاضيءَ جا لقما) ڪري سڏيندا آهن. ان وقت هڪ بغداد جو شيخ، جنهن کي سامري ڪري سڏيندا هئا، پاڻ کي آل عباس ڏانهن منسوب ڪندو هو، هڪ وڏو شاهوڪار هو ۽ بادشاه کيس ٻيءُ ڪري سڏيندو هو، سو حسد جي ڪري، مون کي بادشاه جي اڳيان شرمندو ڪرڻ خاطر چوڻ لڳو تہ ”اهو لقيمات القاضي نہ آهي.“ پر هڪ ٻيو قسم کڻي، جنهن جو نالو جلدالفرس (گهوڙي جي کل) هو، چيائين تہ ”هي لقيمات القاضي آهي.“

سندس سامهون وري ناصرالدين ڪافي هروي، جيڪو بادشاه جو نديم هو ۽ هن شيخ سان اڪثر بادشاه جي روبرو کل مسخري ڪندو هو، ويٺو هو، تنهن چيس تہ ”خواجہ صاحب توهان ڪوڙ ٿا ڳالهايو ۽ قاضي سچو آهي.“ بادشاه پڇيو تہ سو وري ڪيئن؟“ هن عرض ڪيو تہ ”آخوند عالم! هي شخص قاضي آهي ۽ پنهنجي لقمن کي ٻين جي بنسبت وڌيڪ سمجهي،

ٿو سگهي." تنهن تي بادشاه کلي چيو ته "بلڪل صحيح آهي" جڏهين اسان ڪاڻي چڪاسين تڏهين فقاع پي ۽ پان وٺي گهر هليا وياسين. تنهن کان ٿورو اڳ ۾ خزانچيءَ اچي چيو ته پنهنجا ماڻهو موڪليو ته پيسا کڻي اچن. مون پنهنجا ماڻهو هن سان گڏ موڪلي ڏنا. شام جو جڏهين گهر آيس ته ڏٺم ته اتي ٿي ڳوٿريون پيون هيون، جن ۾ ڇهه هزار ٻه سؤ ٽيٽيهه (٦٢٣٣) تنڪا رکيا هئا، جن مان پنجونجاهه هزار دينار ته مون کي قرض ۾ ڏيٺا هئا، باقي ٻارهن هزار دينارن جو انعام مليو هوم ۽ مٿين ڪل رقم عشر (ڏهون حصو) دستور موجب ڪاٽڻ کان پوءِ ڏني وئي هئي. تنڪا مغرب جي ادائي سون دينارن جي برابر ٿيندو آهي.

بادشاه جو ٻاهر وڃڻ ۽ مون کي دارالخلافه ۾ رهڻ جو حڪم ڏيڻ

جماداالاول جي نائين تاريخ بادشاه معبر جي ملڪ ڏانهن وڃڻ جو ارادو ڪري اوڏانهن روانو ٿيو، ڇو ته اتي سندس هڪ نائب (سيد حسن شاه) باغي ٿي ويو هو، جنهن کي منهن ڏيٺو هوس. مون پنهنجو سڀ قرض ادا ڪري ڇڏيو هو ۽ سفر جو پڪو ارادو ڪيو ويٺو هوس. ڪموانين، فراشن، ڪهارن ۽ اڳيان ڊوڙندڙن کي نون مهينن جو پگهار به اڳواٽ ڏيئي ڇڏيو هوم، پر مون کي حڪم مليو ته مان دارالخلافه ۾ رهان ۽ حاجب مون کان ان حڪم نامي تي صحيح به وٺي ڇڏي، جنهن جو مطلب هو ته مون کي حڪم نامو ملي ويو هو. اهو هن ملڪ جو رواج آهي ته متان جنهن کي حڪم نامو پهچايو وڃي، سو ان جي پهچ کان انڪار ڪري ڇڏي.

بادشاه منهنجي لاءِ ڇهن هزارن درهمي دينارن ڏيڻ جو حڪم ڪيو ۽ ابن قاضي مصر لاءِ ڏهن هزارن جو ۽ اهڙيءَ

طرح جنهن ۾ غير ملڪيءَ کي ترسڻ جو حڪم مليو هو، تنهن کي انعام ڏنو ويو. پر اُني جي ماڻهن کي ڪجهه به ڪونه ڏنو ويو. بادشاه مون کي اهو به حڪم ڏنو ته ”تو کي سلطان قطب الدين جي مقبري جو متولي مقرر ڪيو ويو آهي، تنهنڪري اُن جو سڄو بندوبست تنهنجي ذمي آهي.“ بادشاه اُن مقبري جي، جنهن جو بيان اڳتي ايندو، تمام گهڻي تعظيم ڪندو هو، ڇو ته ڪنهن زماني ۾ هو سلطان قطب الدين جي نوڪريءَ ۾ رهي چڪو هو. مون ڪيترائي ڀيرا ڏٺو هو ته بادشاه اُن مقبري ۾ اچي سلطان قطب الدين جا جوتا کڻي، چمي، پنهنجي مٿي تي رکندو هو. هن ملڪ ۾ اهو به رواج آهي ته ميت جا جوتا سندس قبر جي ڀرسان هڪ مٿاهينءَ جاءِ تي رکندا آهن.

بادشاه جڏهين به مقبري ۾ ايندو هو تڏهين اهڙيءَ طرح سان نمي سلام ڪندو هو، جهڙيءَ طرح هو بادشاه جي زندگيءَ ۾ ڪندو هو. هن جي بيوه زال جي به ڏاڍي عزت ڪندو هو، کيس ڀيڻ ڪري سڏيندو هو ۽ هن کي پنهنجي حرم ۾ رهڻ لاءِ هڪ خاص جڳهه ڏني هئائين، پوءِ هن جو نڪاح ابن قاضي مصر سان ڪري ڇڏيو هئائين، جنهن سبب ڪري هن کي به گهڻو نوازيندو رهندو هو ۽ هر جمعي تي بادشاه هن عورت سان ملڻ ويندو هو.

جڏهن بادشاه رواني ٿيڻ وقت اسان کان موڪلائڻ لاءِ اسان کي گهرايو، تڏهن ابن قاضي مصر اٿي بيهي عرض ڪيو ته ”مان حضور جن کان جدا رهڻ نٿو چاهيان.“ تنهن تي بادشاه چيس ته ”چڱو ڀلا تون وڃي پنهنجي سفر جو سامان تيار ڪر.“ اهو هن جي لاءِ ڏاڍو مٺو ٿيو. هن کان پوءِ مان اڳتي وڌيس ۽ شهر ۾ رهڻ ٿي چاهيم، سو وري منهنجي لاءِ مصيبت جو باعث ٿيو.

بادشاه مون کان پڇيو ته ”تو کي ڪجهه عرض ڪرڻو

آهي؟" مون يڪدم پنهنجي يادداشت وارو ڪاغذ ڪڍيو، پر بادشاهه فرمايو ته "پنهنجي زبان سان چئو." مون عرض ڪيو ته، "آخوند عالم! توهان مون کي قاضي مقرر ڪيو آهي، پر سان اچا پنهنجي عهدي تي قائم نه ٿيو آهيان. حالانڪ منهنجو مطلب انهي عهدي جي بزرگي قائم رکڻ به آهي. تنهن تي بادشاهه منهنجي مقرري ۽ به نائب مقرر ڪرڻ جو حڪم ڏنو. وري پڇيائين ته "ٻيو ڪجهه؟" مون عرض ڪيو ته "سلطان قطب الدين جي مقبري جو ڪم منهنجي حوالي ڪيو ويو آهي، جنهن لاءِ مون چار سؤ سٺ ماڻهو مقرر ڪيا آهن، پر ان جي موقوفي وقفن جي آمدني انهن جي کاڌي ۽ خرچ لاءِ پوري ڪانه پوندي." جنهن تي بادشاهه وزير ڏانهن منهن ڪري چيو ته "آمدني پنجاهه هزار آهي". ۽ حڪم ڏنائينس ته "لڪ من غله بده" يعني هڪ لک مڻ اناج ڏينس، ۽ مون کي چيائين ته "جيستائين مقبري جو اناج اچي نه، تيستائين اهو اناج هلاءِ." غله جو مطلب ڪڻڪ ۽ چانور آهي.

هن ملڪ جو مڻ مغربي ويهن رطلن جي برابر ٿيندو آهي. تنهن کان پوءِ بادشاهه پڇيو ته "ٻيو ڇا عرض ڪرڻو اٿيئي؟" مون عرض ڪيو ته، "منهنجا ڪي ساٿي هن ڪري قيد ڪيا ويا آهن ته هنن انهن ڳوٺن، جن جي عيوض مون کي ٻيا ڳوٺ مليا آهن، جي ڪجهه وصولي ڪئي آهي. هاڻي ديوان وارا ٿا چون ته توکي اُنان جيڪا به آمدني ٿي آهي، سا خزاني ۾ جمع ڪراءِ يا بادشاهه جو حڪم آڻ ته اها تقاضا معاف ڪئي وڃي." بادشاهه پڇيو ته اتان توکي ڪيتري آمدني ٿي آهي؟ مون عرض ڪيو ته "پنج هزار دينار". تنهن تي بادشاهه فرمايو ته "چڱو اها رقم اسان توکي انعام طور ڏني". پوءِ مون ٻيو عرض ڪيو ته "جيڪو گهر بادشاهه سلامت مون کي رهڻ لاءِ ڏنو آهي، سو بالڪل جهونو ٿي ويو آهي ۽ مرمت جوڳو آهي". تنهن تي وزير کي حڪم ڪيائين ته "عمارت ڪنيد" يعني جڳهه ٺهرائي وڃي. پوءِ مون کي

چيائين ته "پيو به ڪجهه باقي رهيو اٿيئي ڇا." مان عرض ڪرڻ ني هوس ته يڪدم چيائين ته "وصيت ديگر است...." يعني مان توکي وصيت ٿو ڪريان ته تون قرض نه ڪڍندو ڪر، ممڪن آهي ته توکي قرضخواه ڪا تڪليف ڏين ۽ اسان کي خبر ئي نه پئجي سگهي؛ باقي مان جيڪي ڪجهه توکي ڏيان ٿو ان کان وڌيڪ خرچ نه ڪر، ڇو ته الله تعاليٰ فرمائي ٿو ته "فلاتجعل يدك مغلولة ولا تبسطها كل البسط و كلوا و اشربوا ولا تسرفوا و الذين اذا انفقوا لم يسرفوا و كان بين ذالك قواما." هي پڙهي مون ارادو ڪيو ته بادشاه جا پير چمان، سو جيئن ئي هيٺ نميس ته بادشاه ڪٺي مون کي مٿي کان جهليو ۽ ائين ڪرڻ کان منع ڪيائين.

پوءِ بادشاه جا هٿ ڪٺي، چمي، مان ٻاهر نڪتس ۽ شهر ۾ اچي مون پنهنجي جاءِ ٺهرائڻ شروع ڪئي، جنهن تي منهنجا چار هزار دينار خرچ ٿيا، جن مان ڇهه سو دينار مون کي خزاني مان مليا، باقي پيا مون پنهنجي هٿان خرچ ڪيا هئا. مون پنهنجي گهر جي سامهون هڪ مسجد به ٺهرائي ڇڏي. ان کان پوءِ سلطان قطب الدين جي مقبري جي انتظام ۾ لڳي ويس. بادشاه حڪم ڏنو هو ته ان تي هڪ سو گز ڊگهو قبو ٺهرايو وڃي، يعني عراق جي بادشاه قاران جي ٺهيل قبي کان ويهه گز زياده اوچو، ۽ اهو به حڪم ڏنائين ته ويهه ڳوٺ خريد ڪري مقبري لاءِ وقف ڪيا وڃن ۽ خريد ڪرڻ جو حڪم به مون کي ڏنو ويو، جيئن عشر (ڏهون حصو) جو واڌو به دستور موجب مون کي ملي.

مقبري جو انتظام

هندستانين جو اهو به دستور آهي ته مردن جي قبرن تي سڀ شيون جيڪي انهن جي زندگيءَ ۾ ضروري هونديون آهن،

موجود رکندا آهن. اهڙيءَ طرح سان هاٿي ۽ گهوڙا به اٽي اڇي ٻڌي چڙهندا آهن ۽ قبر کي تمام گهڻو سينگاريندا آهن. مون به اٺين کيو ۽ ڏٺو سو قرآن پڙهڻ وارا، جن کي هن ملڪ ۾ ختمين کري چوندا آهن، نوڪريءَ ۾ رکيا ۽ اسي طالب علمن جو انتظام کيم: اٺ مکريون (١) ۽ مدرس به پگهار تي رکيم، ۽ اسي صوفين جو انتظام کيم. ازانسواءِ هڪ امام، ڪيترائي سريلا مؤذن، قاري، مولودن وارا، حاضري نويس ۽ معترف به پگهار تي رکيم. انهن سڀني کي گڏي هن ملڪ ۾ ارباب کري چوندا آهن. ٻئي قسم جا ملازم جن کي حاشيا کري چوندا آهن، سي به رکيم، جي هئا، فراش، طباخ (پچائڻ ۽ رڌڻ وارا)، روشني کرڻ وارا، آبدار (بهشتي يا مقه)، شرب دار يعني شربت پيارڻ وارا، تنبول دار يعني پان وارا، سلحدار، نيزه دار، چٽ دار، طشت دار، حاجب ۽ نقيب. اهي کل چار سو سٺ ماڻهو هئا.

بادشاه جو حڪم هو ته هر روز ٻارهن مڻ اٽو ۽ ٻارهن مڻ گوشت استعمال کيو وڃي. پر مون ڏٺو ته اهو کافي نه هو، ۽ زمين جنهن لاءِ حڪم مليو هو سا گهٽي هئي، تنهنکري مون حڪم ڏنو ته پنجٽيهه مڻ اٽو ۽ پنجٽيهه مڻ گوشت هرروز استعمال کيو وڃي، ۽ انهيءَ حساب سان کنڊ، نباتون، گيهه ۽ پان به استعمال ٿيندا هئا جنهن مان مقبري وارن ۽ مسافرن کي کاڌو ڏنو ويندو هو. ڏکار جي زماني ۾ ماڻهن کي هن لنگر مان تمام گهڻي مدد ملي، تنهن سبب مان تمام گهڻو مشهور ٿي ويس. ايتري قدر جو جڏهن ملڪ صحيح دولت آباد ويو ۽ بادشاه پنهنجي دهليءَ جي نوڪرن بابت هن کان پڇا ڳاڇا کئي تڏهن هن عرض کيو ته دهليءَ ۾ فلاڻي شخص (يعني مون) جهڙا جيکڏهن ٻه ٽي ٻيا به ماڻهو هجن ته هوند غريبن کي کا به تکليف کانه پهچي.

---

(١) شايد هي ماڻهو اهي آهن، جيکي قرآن شريف جي کا به هڪ سورة بار بار پڙهندا آهن. — مترجم

Marfat.com

هي ٻڌي بادشاه ڏاڍو خوش ٿيو ۽ پنهنجي خاص لباس مان سون کي هڪ خلعت موڪلي ڏنائين.

شب برات، ٻنهي عيدن تي، عيد ميلاد النبي، عاشوري جي ڏينهن، ۽ سلطان قطب الدين جي وفات جي ڏينهن، هڪ سو مڻ اٽو ۽ هڪ سو مڻ گوشت پچارائي، غريبن ۽ مسڪينن کي کارائيندو هوس. ۽ جن خاص ماڻهن جي گهر کاڌو موڪليو ويندو هو، اهو ان کان سواءِ هو- هن رواج جو بيان مان کولي ٿو لکان.

ماڻهن کي وليمي مان کاڌي ڏيڻ جو رواج

هندستان ۽ سراءِ جي ملڪن جو اهو دستور آهي ته جڏهن وليمي جو کاڌو کائي بس ڪندا آهن، تڏهن هر هڪ شرفا، فقيه، مشائخ ۽ قاضيءَ جي اڳيان پينگهي جي شڪل جهڙو هڪ خوان، جنهن جي هيٺان چار پاوا هوندا آهن ۽ سڄو ڪچيءَ جي پتن جو ٺهيل هوندو آهي، آڻي رکندا آهن. ٻهريائين ان تي مانيون رکي، انهن جي مٿان ٻڪري جي پڪل منڍي ۽ گيهه ۾ تريل چار ٽڪيون، جن ۾ حلوو صابونيه ڀريل هوندو آهي، رکندا آهن، ۽ انهن جي مٿان حلوي جا چار ٽڪرا، ۽ هڪ چمڙي جي ننڍي طبق ۾ سموسا ۽ حلوو وجهي رکندا آهن. ۽ جيئن جيئن ماڻهو مرتبي ۾ گهٽ هوندا آهن ته ٻڪري جي منڍيءَ جو اڌ ۽ ٻيون شيون به انهيءَ حساب سان؛ ۽ اڃا به گهٽ درجي وارن ڏي چوٿون حصو وغيره موڪلي ڏيندا آهن. پوءِ هر هڪ ماڻهوءَ جي اڳيان جڏهن اهو خوان رکيو ويندو آهي، تڏهن هو اهو پنهنجي پنهنجي گهر کڻي ويندو آهي. اهو رواج ٻهريائين سون سلطان ازبوڪ جي دارالخلافه شهر سراءِ ۾ ڏٺو هو. سون پنهنجن ماڻهن کي منع ڪري ڇڏي هئي ته هو اهو کاڌو نه کڻن، ڇو ته اهو اسان جي اصول جي خلاف هو. اهڙيءَ طرح سان وڏن ماڻهن جي گهر اهڙي طريقي سان وليمي جي ماني موڪلي ويندي هئي.

فصل ٻيون

هزار امروهه ڏانهن سفر

بادشاه جي حڪم موجب وزير مون کي فقط ڏهه هزار مڻ اناج ڏنو ۽ باقيءَ لاءِ حڪم نامو لکي ڏنائين (۱) ته هزار امروهه مان ڏنو وڃي. ان وقت اتي جو والي عزيز خمار هو ۽ اتي جو امير شمس الدين بدخشاني هو. مون پنهنجا ماڻهو اوڏانهن موڪليا، جن وڃي ان مذڪور اناج مان ڪجهه وصول ڪيو ۽ موٽي اچي عزيز خمار جي سخت رويي جي شڪايت ڪيائون. پوءِ رهيل اناج وٺڻ لاءِ مان خود اوڏانهن روانو ٿيس. هي علائقو دهليءَ کان ٽن ڏينهن جي سفر تي آهي. برسات جي موسم هئي، مان ٽيهه ماڻهو پاڻ مان وٺي ويو هوس، ۽ ٻه تمام سٺا ڳائيندڙ، جيڪي ڀيڻ ڀائر هئا، به ساڻ کنيا هئم.

اسان جڏهن بجنور (۲) ۾ پهتاسين، تڏهن اتان مون ٽي ڳائڻا ٻيا به پاڻ سان کنيا، هو به ٽيئي ڀائر هئا. مان ڪڏهن ڀڻ ڀائرن جو راڳ ٻڌندو هوس ته ڪڏهن هنن ٽن ڀائرن جو. آخر اچي امروهه ۾ پهتاسين. هي هڪ ننڍڙو مگر خوبصورت شهر آهي. اتي جا رهواسي اسان جي استقبال لاءِ شهر کان ٻاهر آيا، انهن ۾ شهر جو قاضي شريف علي ۽ خانقاهه جو شيخ به هئا،

۱- هندستان ۾ هيءُ شهر مراد آباد جي ضلعي ۾ آهي ۽ مراد آباد کان ۳۳ ميل ڏکڻ اولهه طرف آهي. — مترجم

۲- بجنور پڻ هندستان ۾ هڪ قديم شهر آهي. — مترجم

جن ٻنهي گڏجي منهنجي چڱيءَ طرح مان خاطر تواضع ڪئي. عزيز خمار ان وقت افغانپور ۾ هو، جيڪو سرو درياءَ تي ٻڌل آهي. هي درياءَ اسان جي ۽ افغانپور جي وچ ۾ هو، ان تي ڪاٺ جي ٻيڙي ڪانه هئي. تنهنڪري اسان ڪاٺ ۽ گاهه مان هڪ ننڍي ٻيڙي تيار ڪري، سامان ان تي رکي، پار پهچايو ۽ اسان وري ٻئي ڏينهن درياءَ پار ڪري وياسين.

عزيز خمار جو پٽ نجيب پنهنجا ڪي ماڻهو وٺي اسان جي استقبال لاءِ آيو ۽ اسان جي لاءِ انهن هڪ ڪئمپ تاڻي هئي. پوءِ هن جو پيءُ جيڪو والي هو، سو آيو. هي ظلم جي ڪري مشهور هو. سندس ماتحت ڏيڍ هزار ڳوٺ هئا، جن جي آمدني سٺ لک سالاني هئي ۽ هن کي هن آمدنيءَ جو ويهون حصو ملندو هو. هن درياءَ جي وري هڪ عجيب خاصيت آهي جا هيءَ آهي ته برسات جي موسم ۾ ڪوبه ماڻهو هن جو پاڻي استعمال نه ڪندو آهي ۽ نه ئي وري ڪنهن جانور کي پيارڻو ويندو آهي.

اسان ٽي ڏينهن ان جي ڪناري تي ترسيل هئاسين، پر اسان مان ڪنهن به ان جو پاڻي نه پيتو ۽ نه ڪوئي ان جي ويجهو ويو. هي درياءُ هماليه جبل مان نڪرندو آهي، جنهن ۾ سون جي کاڻ آهي. هيءُ درياءَ زهريلين ٻوٽين جي مٿان وهي ايندو آهي، تنهنڪري جيڪو به ان جو پاڻي پيئندو آهي سو مري ويندو آهي. هيءُ جبل ٽن مهينن جي سفر جيترو ڊگهو، سڌو ئي سڌو هليو ٿو وڃي ۽ ان جي ٻئي پاسي تبت جو ملڪ آهي جتي مشڪ وارا هرڻ ٿيندا آهن. هن جبل ۾ مسلمانن جي لشڪر جي جيڪا بري حالت ٿي هئي، تنهن جو اڳ ۾ بيان ڪري آيا آهيون.

هن شهر ۾ مون وٽ حيدري فقيرن جي هڪ ٽولي آئي جن پهريائين ته سماع ڪيو، پوءِ هڪ وڏي باهه ٻاري سڀ ان ۾ گهڙي ويا ۽ انهن کي ڪجهه به نقصان نه رسيو، جنهن جو بيان اڳ به ڪري آيو آهيان. هن علائقي جي امير شمس الدين بدخشانيءَ ۽ والي عزيز خمار جي وچ ۾ ڪجهه اڻبڻت ٿي پئي

Marfat.com

هئي تنهنڪري شمس الدين هن سان لڙائي ڪرڻ آيو، پر عزيز خمار گهر ۾ لڪي ويهي رهيو. پوءِ ٻنهي ڌرين هڪٻئي جي شڪايت وزير ڏانهن لکي موڪلي، جنهن مون کي، ملڪ شاهه امير المماليڪ، جنهن جي هٿ هيٺ چار هزار شاهي غلام هئا، ۽ شهاب الدين روميءَ کي چوائي موڪليو ته هنن جي جهڳڙي جو فيصلو ڪري، جيڪو ڏوهي هجي، تنهن کي ٻڌي، دارالخلافه ڏانهن موڪليو وڃي.

سڀ اچي منهنجي گهر ۾ گڏ ٿيا؛ عزيز خمار، شمس الدين تي گهڻيون ئي دعوائون ڪيون جن مان هڪ هيءَ هئي ته شمس الدين جو هڪ ملازم رضي ملتاني نالي، سندس (عزيز خمار جي) خزانچيءَ جي گهر اچي لٿو ۽ شراب پي خزانچيءَ جي مال مان پنج هزار دينار چورايائين. مون رضيءَ کان پڇيو ته جواب ڏنائين ته "مون کي اٺ سال ٿيا آهن، جڏهن ملتان کان آيو آهيان، شراب ڪونه پيتو آهيم". مون پڇيومانس ته "ڀلا ملتان ۾ تو شراب پيتو هو؟" ته چيائين ته "هائو." مون يڪدم هن کي اسي درا هڻايا ۽ عزيز خمار جي مقدمي ۾ هن کي جيل ۾ وجهايم.

مان امروهه ۾ ٻه مهينا رهي واپس موٽيس ۽ هر روز پنهنجن ماڻهن لاءِ هڪ ڳئون ذبح ڪرائيندو هوس. مان پنهنجي ساٿين کي پوئتي ڇڏي آيو هوس ته عزيز خمار کان اناج وٺي اچن. هن ڳوٺ وارن کي لکي موڪليو ته ويهه هزار مڻ اناج ٽن هزارن ڏاندن تي ڍوئي پهچائي ڏين. هندستان جا ماڻهو ڏاندن تي بار ڍوئيندا آهن ۽ سفر جو سامان به انهن تي ئي لڏيندا آهن. گڏه تي سواري ڪرڻ عيب سمجهندا آهن. هن ملڪ ۾ گڏه ننڍي قد جا ٿيندا آهن. ڪنهن به ماڻهوءَ کي جيڪڏهن خوار خراب ڪرڻو هوندو اٿن ته ان کي سوچڙا هڻي گڏه تي چاڙهي گهمائيندا آهن.

ڪن دوستن جي مون سان مهرباني ڪرڻ

سيد ناصرالدين اوهري جڏهن سفر تي ويو هو تڏهن مون

Marfat.com

وٽ ٻه سو مَٽ ننڍڪا امانت طور ڇڏي ويو هو، جيڪي مون خرچ ڪري ڇڏيا هئا. مان جڏهن اروهه ڪان واپس آيس تڏهن خبر پيم ته ناصرالدين ان رقم وٺڻ لاءِ خداوند زادي قوام الدين کي چٺي ڇڏيو آهي، جيڪو وزير جو نائب ٿي آيو هو. مون کي ائين چوندي شرم ٿي آيو ته مون اها رقم خرچ ڪري ڇڏي آهي. تنهنڪري ان رقم جو ٽيون حصو ته مون هن کي ڏيئي ڇڏيو ۽ ڪجهه ڏينهن گهر ڪان ٻاهر ڪونه نڪتس، ۽ جلد ئي مشهور ٿي ويو ته مان بيمار ٿي پيو آهيان.

ناصر الدين خوارزمي صدر جهان مون سان ملاقات لاءِ آيو ۽ مون کي ڏسي چيائين ته "تون بيمار ته ڏسڻ ۾ ڪونه ٿو اچين". مون جواب ڏنس ته "باطني بيماري اٿم". پڇيائين ته "ڪهڙي؟" تنهن تي مون چيومانس ته "پنهنجي نائب شيخ الاسلام کي مون ڏانهن موڪلجو ته ان کي ٻڌائيندس". جڏهن هو مون وٽ آيو تڏهن مون کيس سچو حال کولي ٻڌايو. پوءِ هن (صدر جهان) مون ڏانهن هڪ هزار دينار موڪلي ڏنا. هن جا هڪ هزار دينار اڳ ۾ به مون تي قرض هئا. جڏهن خداوند زادي مون کان باقي رقم جي گهر ڪئي، تڏهن سوچيم ته صدر جهان شاهوڪار ماڻهو آهي، اهوئي هن موقعي تي منهنجي مدد ڪري سگهندو، سو مون هن ڏانهن زين سوڌو گهوڙو، جنهن جي قيمت سورنهن سؤ دينار هئي، ٻه خچر جن جي قيمت ٻارنهن سؤ دينار هئي، هڪ چانديءَ جو ترڪش ۽ ٻه تلوارون جن جي مياڻن تي چاندي چڙهيل هئي، موڪلي ڏنا ۽ چوائي موڪليومانس ته هنن جي قيمت ڪٿي، جيڪا رقم ٿئي سا موڪلي ڏئي. هن ڇا ڪيو جو ڪل ٽي هزار دينار قيمت ٺهرائي، پنهنجا مون تي جيڪي ٻه هزار دينار قرض هئس سي ڪاٽي، باقي هڪ هزار دينار موڪلي ڏنائين.

هي (ونگ) ڏسي، مون کي ڏاڍو ارمان ٿيو ۽ انهيءَ ڪري ئي سبب مون کي بخار چڙهي ويو ۽ دل ۾ چيم ته جيڪڏهن وزير

مان تو اها شڪايت ڪريان ته پاڻ ڳالهه وڏيڪ ڪلندي، تنهنڪري ڪٽي چپ ڪيم. پوءِ پنج گهوڙا، ٻه ٻانهيون ۽ ٻه غلام مغيث الدين محمد بن عماد الدين سمناني ۾ ڏانهن موڪلي ڏنم. جنهن جوان اهي مون ڏانهن واپس موڪلي ڏنا ۽ ٻه سؤ تنڪه به مون ڪي موڪلي، مون تي وڏي مهرباني ڪيائين. ۽ مون اها رقم خداوند زادي کي ادا ڪري پنهنجي جند آزاد ڪرائي.

بادشاه جو منزل ڏانهن وڃڻ

جڏهن بادشاه معبر جي ملڪ ڏانهن وڃي رهيو هو ۽ تلنگانه جي ملڪ مان ٿي لنگهيو، ته اتي اچي لشڪر ۾ وبا پيئي، جنهن ڪري بادشاه دولت آباد موٽي آيو ۽ اتان وري گنگا نديءَ جي ڪناري تي اچي ترسيو ۽ ماڻهن کي حڪم ڏنائين ته اتي پنهنجا گهر ٺاهين. مان به انهن ڏينهن اتي ويس ۽ انهيءَ وقت ۾ عين الملڪ جي بغاوت جو واقعو ٿيو هو. مان بادشاه جي خدمت ۾ رهيس. بادشاه پنهنجي خاص گهوڙن مان مون کي هڪ گهوڙو عطا ڪيو ۽ پنهنجي خاص ماڻهن ۾ شامل ڪرڻ فرمايو. پوءِ بادشاه سان عين الملڪ جي لڙائيءَ ۾ شامل ٿيس ۽ گنگا ندي پار ڪيم. ان کان سواءِ سرو ندي پار ڪري صالح البطل سالار مسعود جي قبر جي زيارت لاءِ ويس، ۽ بادشاه جڏهن دارالخلافه دهليءَ کان ٿي موٽيو ته مان ان سان گڏ هوس.

بادشاه جي ناراضگي ۽ خدا جي فضل سان منهنجي جند آزاد ٿيڻ

هڪ دفعي مان شيخ شهاب الدين ابن شيخ جام سان ملاقات لاءِ سندس غار ۾، جيڪو دهليءَ کان ٻاهر هو، ويو هوس. منهنجو مطلب فقط غار کي ڏسڻ جو هو. پوءِ جڏهن بادشاه هن کي گرفتار ڪيو ۽ هن جي پٽن کان پڇيائين ته

نوهان جي پيءُ سان ڪير ڪير سلوڪ ايندا هئا، ته هنن پڻ سان گڏ منهنجو ناتو به ڪيو. بادشاه يڪدم حڪم ڏنو ته منهنجي ديوان خاني تي چئن غلامن جو پهرو لڳايو وڃي. جڏهن به ائين ٿيندو آهي، تڏهن ان ماڻهوءَ جو، جنهن تي پهرو لڳايو ويندو آهي، بچڻ مشڪل ٿيندو آهي. مون ٽي جمعي جي ڏينهن کان پهرو بيهي ويو. مون "حسبنا الله و نعم الوڪيل" پڙهڻ شروع ڪيو ۽ انهيءَ ڏينهن مون ٽيهه هزار ڀيرا اهو پڙهيو. رات جو به ديوان خاني ۾ ئي رهندو هوس ۽ پنجن ڏينهن جو هڪ روزو رکيم ۽ هر روز ڪلام الله پورو ڪندو هوس. انهي مان پاڻيءَ سان روزو کوليندو هوس ۽ پنجن ڏينهن کان پوءِ روزو کولي وري چئن ڏينهن جو روزو رکيم. آخر شيخ جي قتل کان پوءِ مون کي آزادي ملي. والحمد الله تعاليٰ.

منهنجو نوڪري ڇڏي تارڪ الدنيا ٿيڻ

پوءِ منهنجي دل نوڪريءَ مان ڪني ٿي پيئي، تنهنڪري وڃي شيخ امام عالم عابد زاهد خاشع فريد الدهر و جيدالعصر شيخ ڪمال الدين عبدالله غازيءَ جي خدمت ۾ رهيس. هيءُ بزرگ وڏو ولي الله شخص هو، جنهن جون ڪرامتون مشهور هيون، جن جو مان اڳ ۾ بيان ڪري آيو آهيان. مان دنيا ترڪ ڪري، پنهنجو سڀ مال فقيرن ۽ مسڪينن ۾ ورهائي ڏيئي، شيخ وٽ هليو ويس. شيخ ڏهن ڏينهن جو روزو رکندو هو ۽ ڪڏهن ته ويهن ڏينهن جا روزا به رکندو هو. منهنجي دل به چاهيو ته مان به ائين ڪريان، پر شيخ منع ڪندو هو ۽ چوندو هو ته عبادت ۾ پنهنجي نفس تي سختي نه ڪر ۽ دل سان توبهه تائب ٿيڻ واري لاءِ سفر ڪرڻ وقت پيادي هلڻ جي ڪا ضرورت نه آهي. مون وٽ اڃا به ڪجهه مال هو، جنهنڪري منهنجي دل ۾ اڃا به ڪنڊڪو رهندو هو، تنهنڪري جيڪي به مون وٽ

Marfat.com

هو سو ڏيٺي ڇڏيم. رڳو جان جا ڪپڙا ۽ هڪ گدڙي ڪري ڏيئي، سندس ڪپڙا وٺي پاڻ پاتم، ۽ پنجن مهينن تائين هن شيخ وٽ رهيس. انهن ڏينهن ۾ بادشاهه سنڌ جي ملڪ ۾ ويل هو.

بادشاهه جو مون کي واپس نوڪريءَ لاءِ سڏڻ ۽ منهنجو انڪار ڪري عبادت ۾ جهد ڪرڻ

جڏهن بادشاهه کي خبر پهتي ته مان تارڪ الدنيا ٿي ويو آهيان، تڏهن مون کي پاڻ وٽ گهرائي ورتائين. ان وقت بادشاهه سيوستان (سيوهڻ) ۾ هو. مان فقيرن جي ڪپڙن ۾ بادشاهه جي سامهون حاضر ٿيس. مون سان بادشاهه تمام نرميءَ سان ٿي ڳالهايو ۽ وري سندس نوڪري ڪرڻ لاءِ مون کي زور ڪرڻ لڳو. پر مون صاف انڪار ڪيو ۽ کانئس حجاز جي سفر لاءِ اجازت گهريم. جيڪا هن منظور ڪئي. پوءِ مان بادشاهه وٽان واپس هليو آيس، ۽ هڪ خانقاهه ۾ جيڪا ملڪ شير جي نالي سان منسوب هئي، ترسي پيس. هي جماد الثانيءَ جون آخري تاريخون ۽ سنه ۷۴۲ هجري هو. مان رجب وارو سڄو مهينو ۽ شعبان جي ڏهين تاريخ تائين اتي عبادت ڪندو رهيس. هت مون پنجن پنجن ڏينهن جو روزو رکڻ شروع ڪيو ۽ پنجين ڏينهن ٿورا چانور بنا ٻوڙ جي کائيندو هوس. جنهن ڪري پيٽ تي ڀار ٿي پوندو هوم، ۽ جيستائين الٽي نه ڪندو هوس، تيستائين آرام ڪين ايندو هوم. اهڙيءَ طرح مان چاليهه ڏينهن پورا ڪيم.

بادشاهه جو مون تي راضي ٿيڻ ۽ مون کي چين جو سفير ڪري موڪلڻ

جڏهن چاليهه ڏينهن پورا ٿيا، تڏهن بادشاهه مون ڏانهن هڪ زين سميت گهوڙو، ٻانهيون، غلام، خرچ ۽ ڪپڙا موڪلي ڏنا.

Marfat.com

پوءِ مون اهي ڪپڙا پهريا. مون وٽ هڪ سوٽي نيري رنگ جو استر پيل جبو هو، جيڪو مان عبادت جي وقت پهريندو هوس؛ سو لاهي جڏهن شاهي ڪپڙا ڏٺم تڏهن پاڻ کي سجائي ڏٺم ته پيو سگهان ۽ جڏهن هن جبي ڏانهن پيو ڏسان ته پنهنجي اندر ۾ نور پيو ڏسان.

اهو جبو مون وٽ ان وقت تائين رهيو، جنهن وقت سمنڊ ۾ هندن اسان کي ڦريو ۽ ڪپڙا به لاهي هليا ويا. جڏهن مان بادشاه وٽ پهتس تڏهن هن منهنجي اڳيان کان به وڌيڪ عزت افزائي ڪئي ۽ فرمايائين ته مان توکي چين جي بادشاه وٽ پنهنجو سفير ڪري ٿو موڪليان، ڇو ته مون کي خبر آهي ته توکي سفر ڪرڻ ۽ گهمڻ ڦرڻ جو تمام گهڻو شوق آهي. پوءِ بادشاه منهنجي سفر جو سامان تيار ڪرايو ۽ مون سان گڏ هلڻ لاءِ ماڻهو مقرر ڪيائين، جن جو مان پوءِ بيان ڪندس.

چين جي بادشاه ڏانهن تحفا موڪلڻ

چين جي بادشاه، هڪ سؤ غلام ۽ ٻانهيون، پنج سؤ ٿان ڪمخواب جا، جن مان هڪ سؤ ٿان زيتون جي شهر جا ٺهيل ۽ هڪ سؤ ٿان خنسان جي شهر جا هئا، پنج مڻ مشڪ، پنج وڳا ڪپڙن جا جن تي جواهر لڳل هئا، پنج طلاڪار ترڪش، ۽ پنج تلوارون بادشاه ڏانهن موڪليون هيون، ۽ اهو به لکي موڪليو هئائين ته ڪيس قراجيل جبل ۾ هڪ جڳهه تي، جنهن کي سمهل ڪري چوندا هئا، بتخاني ٺهرائڻ جي وري اجازت ڏني وڃي. اتي چين جا ماڻهو ياترا لاءِ ايندا آهن ۽ جڏهن اتي اسلامي لشڪر حملو ڪيو هو، تڏهن ان شهر جي بتخاني کي ڀڃي ڀوري تباه ڪري ڇڏيو هئائون.

هيٺر، جو بادشاه چين اجازت لاءِ لکيو، تنهن جي جواب ۾ بادشاه جواب موڪليس ته اسلامي ملڪ ۾ سواءِ ان ماڻهوءَ جي

جيڪو جزيو ڀرڻ قبول ڪري، پڻ ڪنهن کي به بتخاني ٺاهڻ
جي اجازت نٿي ملي سگهي. جيڪڏهن بادشاهه چين جزيو ڏيڻ
قبول ڪري ته پوءِ اجازت ڏئي سگهي ٿي. ان سان گڏ بادشاهه،
جيڪي تحفا هن ڏانهن موڪليا، سي هن جي تحفن کان تمام
گهڻا هئا، جي هئا: هڪ سؤ هندو غلام ۽ هڪ سو ٻانهيون، جيڪي
راڳ ۽ ناچ ڄاڻنديون هيون، هڪ سؤ بيرمه ڪپڙي جا ٿان،
جيڪي ڪپهه مان تيار ڪيل هئا ۽ بينظير هئا جو هڪ هڪ
ٿانَ جي قيمت سؤ، سؤ دينار هئي؛ هڪ سؤ ٿان ريشمي ڪپڙي
جا، جنهن کي جز^ ڪري چوندا آهن ۽ پنجن رنگن جو ريشم
انهن ۾ استعمال ڪيو ويندو آهي، هڪ سؤ چار ٿان صلاحيه ڪپڙي
جا، هڪ سؤ ٿان شيرين باف جا، پنج سؤ ٿان مرغر ڪپڙي جا،
جن مان هڪ سؤ ٿان ڪاري رنگ جا، هڪ سؤ ٿان سفيد رنگ
جا، هڪ سؤ ٿان ڳاڙهي رنگ جا، هڪ سؤ ٿان سائي رنگ جا،
۽ هڪ سؤ ٿان نيري رنگ جا هئا، هڪ سؤ ٿان ڪتان رومي
جا، هڪ سؤ صدريون نهايت قيمتي ڪپڙي جون، هڪ وڏو تنبو
۽ ڇهه ننڍا تنبو، چار شمعدان سون جا، ۽ ڇهه شمعدان چانديءَ
جا، ۽ چار طشتريون سون جون، اهڙي قسم جي ڪوئرن سميت،
۽ ڇهه طشتريون چانديءَ جون، ڏهه بادشاهه جي لباس مان خلعتون
جن تي زريءَ جو ڪم ٿيل هو، ڏهه بادشاهه جي پهرڻ جون شاشيه
ٽوپيون جن مان هڪ تي جواهر لڳل هئا، ڏهه طلاڪار ترڪش
جن مان هڪ تي جواهرات جو ڪم ٿيل هو، ڏهه تلوارون جن
مان هڪ جي مياڻ تي جواهر لڳل هئا، دست ٻان (دستانو) جن
تي جواهر لڳل هئا ۽ پندرنهن نوجوان غلام.

بادشاهه اهي سڀ تحفا سون سان گڏ روانا ڪيا ۽ امير
ظهيرالدين زنجانيءَ کي مون سان گڏ سفر تي هلڻ جو حڪم ڪيائين.
هيءُ شخص هڪ وڏو عالم ۽ فاضل هوندو هو. هن هڪ جوان
ڪافور شربدار نالي جي نگرانيءَ ۾ اهي تحفا روانا ڪيا ۽ اسان
کي سمنڊ تائين پهچائڻ لاءِ اسان سان گڏ امير محمد هرويءَ کي

Marfat.com

هڪ هزار سوارن سان موڪليائين. ازانسواءِ بادشاهه چين جي سفارت جا پندرهن ماڻهو هئا ۽ سندس وڏي عملدار (سفير) جو نالو "ترسي" هو ۽ هن سان گڏ هڪ سو نوڪر هئا. انهن سڀني جي هلڻ جي ڪري اسان سان گڏ هڪ وڏي جماعت ٿي پيئي. بادشاهه جو حڪم هو ته سفر ۾ سڄي رستي تي اسان جي ضيافت جو انتظام ملڪ جي طرفان ڪيو وڃي.

اسان سنه ٧٤٣ هه ۾ صفر مهيني جي سترهين تاريخ روانا ٿياسين. هن ملڪ ۾ گهڻو ڪري مهيني جي ٻي، ستين، ٻارهين، سترهين، ٻاويهين يا ستاويهين تاريخ تي سفر ڪندا آهن. اسان پهريائين هڪ جاءِ تلپت (١) نالي تي منزل ڪئي. هي شهر دارالخلافه دهليءَ کان ٻه يا ٽي فرسخ پري آهي. اتان هلي وري شهر آؤ (٢) ۾ منزل ڪئيسين.

هتان هلي شهر هيلو (٣) ۾ منزل ڪري، اتان روانا ٿي،

---

(١) تلپت:- هي مٿرا واري رستي سان لڳ، دهليءَ جي پرسان هڪ پراڻي ڳوٺ جو نالو آهي. هت هڪ سرڪاري اسڪول به آهي. تاريخن ۾ هن ڳوٺ جو نالو ٿو اچي، جو ته دهليءَ ڏانهن ايندي، هر مسافر کي هتان ضرور لنگهڻو پوندو هو. هي شايد مها ڀارت واري زماني جي پنجن پٽن اِندر پٽ، تلپت، سوني پٽ، ٻاغپٽ ۽ پاني پٽ، مان شايد هڪ آهي، تنهنڪري تمام قديم شهر آهي. — مترجم

(٢) آؤ:- هي هڪ پراڻو ڳوٺ مٿرا جي رستي تي آهي، جنهن جو ذڪر "آئين اڪبري" ۾ به آيل آهي. — مترجم

(٣) هيلو:- هن جو پتو نٿو پوي ته ڪٿي آهي. پر ڪنهن زماني ۾ ضرور هوندو، ۽ مٿرا جي رستي تي ٿي هوندو. — مترجم

اچي بيانا (١) ۾ منزل انداز ٿياسين. هي شهر (بيانا) تمام وڏو ۽ سهڻو شهر آهي، هن جي بازار ڏاڍي رونق واري آهي ۽ جامع مسجد بہ بي مثال ٺهيل اٿس، جنهن جون ديواريون ۽ ڇتيون پٿر جون ٺهيل آهن.

هتي جو حاڪم بادشاه جي دائي جو پٽ مظفر نالي آهي. هن کان اڳي هتي جو حاڪم ملڪ مجيد ابن ابي الرجاء هو، جيڪو وڏن اميرن مان هڪ هوندو هو، جنهن جو بيان اڳ ۾ ڪري آيو آهيان تہ هو پاڻ کي قريشي سڏائيندو هو، پر اول درجي جو بي رحم ۽ ظالم هوندو هو. هن شهر جي ڪيترن ماڻهن کي قتل ڪرائي ڇڏيو هو ۽ گهڻن ئي ماڻهن جا هٿ پير ڪپائي ڇڏيا هئائين.

مون هن شهر ۾ هڪ ماڻهو ڏٺو جيڪو ڏاڍو سهڻو ٿي لڳو ۽ پنهنجي گهر جي ڏيڍيءَ ۾ ويٺو هو. پر سندس هٿ ۽ پير ڪپيل هئا. هڪ دفعي بادشاه هن شهر وٽان اچي لنگهيو هو تہ هتي جي باشندن ملڪ مجيد جي اچي شڪايت ڪئي. بادشاه يڪدم هن جي گرفتاريءَ جو حڪم ڏنو ۽ هن جي ڳچيءَ ۾ ڳٽ وجهائي ڇڏيائين. پوءِ هو ديوان (ڪورٽ) ۾ قاضيءَ جي سامهون اچي ويٺو، ۽ شهر جا ماڻهو اچي سندس ظلم ۽ جبر، جيڪي هن ماڻهن مان ڪيا هئا، سي هڪ هڪ ڪري لکائيندا ويا. بادشاه تنهن تي حڪم ڪيس تہ انهن سڀني کي راضي ڪر. جڏهن هن پنهنجو سمورو مال ڏيئي، ماڻهن کي راضي ڪيو، تڏهن بادشاه کيس قتل ڪرائي ڇڏيو.

شهر جي وڏن عالمن مان هڪ عالم امام غزالدين زبيري

---

(١) بيانا:- هي شهر دهليءَ کان ١٠٠ ميل پري ڏکڻ طرف آهي، ۽ پرتاپور جي ڏکڻ اولهہ طرف آهي. تمام قديمي شهر آهي. موجوده حالت ۾ بہ چڱو آباد آهي، ۽ ڪافي آدمشماري اٿس. هن وقت اهو شهر آگري ۽ بمبئي واري رستي تي پرتاپور جي رياست ۾ آهي. — مترجم

Marfat.com

هو ۽ زبير بن العوام رضہ صحابيءَ جي اولاد مان هو. هن مان منهنجي ملاقات گواليار ۾ ملڪ عزالدين بنتاني عرف باعظم ملڪ وٽ ٿي هئي.

پوءِ اسان بياناَ مان ڪوچ ڪري اچي شهر ڪول ۾ لٿاسين. هيءُ هڪ سهڻو شهر آهي ۽ منجهس باغ تمام گهڻا آهن. جن ۾ انبن جا وڻ زياده آهن. اسان ٻاهر هڪ ميدان تي اچي ترسياسين، جتي مون شيخ صالح عابد شمس الدين، جو تاج العارفين جي لقب سان مشهور هو، سان ملاقات ڪئي. هو نابينا هو ۽ عمر ۾ به تمام وڏو هو. ان کان پوءِ بادشاهه هن کي گرفتار ڪري جيل ۾ وڌو، جتي هن وفات ڪئي هئي. اهو سڄو قصو مان اڳ ۾ بيان ڪري آيو آهيان.

ڪول جي پرسان اسان جي ڪافرن سان لڙائي

جڏهن اسين ڪول (١) جي شهر ۾ پهتاسين، تڏهن خبر آئي ته هندن جلالي (٢) جي شهر کي اچي گهيرو ڪيو آهي. هي شهر ڪول کان ستن ميلن جي مفاصلي تي هو. پوءِ اسان اوڏانهن وڃڻ لاءِ ارادو ڪيو. ان شهر جا باشندا هندن سان لڙي رهيا هئا. ۽ هندو هنن کي قتل ڪري انهن جي شهر کي ڦري برباد ڪري ڇڏيندا هئا. پر هنن کي اسان جي اچڻ جي خبر نه هئي. اسان هنن تي وڃي حملو ڪيو. هو ڪل هڪ هزار سوار ۽ ٽي هزار پيادا هئا. جي سڀ اسان جي هٿان مارجي ويا ۽ اسان هنن جي گهرن ۽ هٿيارن تي وڃي قبضو ڪيو. اسان جا

---

(١) (٢) شهر ڪول ۽ جلالي:- جنهن صورت ۾ ابن بطوطه بياناَ کان پوءِ ڪول جو بيان ڪيو آهي. تنهن مان شڪ ٿو پوي ته اهو شهر ضرور بياناَ ۽ گواليار جي وچ تي هوندو. پر ان ۾ به ڪجهه شڪ ڪونهي ته ڪول جو مطلب اها ئي ڪوئل آهي، جنهن کي هن وقت علي ڳڙهه سڏبو ٿو وڃي، جو ته جلالي نالي هڪ قديمي شهر جا نشان به علي ڳڙهه جي اڀرندي طرف تمام ويجهو موجود آهي. --- مترجم

ٽيهه سوار ۽ پنجاهه پيادا مارجي ويا، ۽ ڪافور ساقي يعني شربدار، جنهن جي نگرانيءَ هيٺ چين جا تحفا هئا، سو به هن لڙائيءَ ۾ شهيد ٿي ويو. اسان هن جي شهادت جي خبر بادشاهه کي ڏياري موڪلي ۽ جواب جي انتظار ۾ انهيءَ شهر ۾ ترسي پياسين. هندو جبلن مان نڪري اچي جلالي شهر تي حملا ڪندا هئا. تنهنڪري اسان جو امير هر روز اسان کي انهن جي مقابلي لاءِ وٺي ويندو هو.

Marfat.com

فصل ٽيون

منهنجو مصيبت ۾ پوڻ ۽ هڪ ولي الله جي مدد سان ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻ

هڪ ڏينهن مان پنهنجي هڪ جماعت سان سوار ٿي ٻاهر ويس. اسان هڪ باغ ۾ لنگهي وياسين. گرميءَ جي موسم هئي. اسان اتي گوڙ ۽ شور جو آواز ٻڌي، ان جي ڏوهه ۾، سوار ٿي، هڪ ڳوٺ ڏانهن وياسين، جنهن تي هندو ڪاهي آيا هئا. اسان اچي انهن جي پٺيان پياسين. هو ڌڙي پکڙي ويا. تنهنڪري منهنجا ساٿي انهن جي پٺ وٺندي، جدا جدا طرفن ڏانهن هليا ويا. ۽ مون وٽ وڃي باقي پنج ماڻهو بچيا. اوچتو هڪ جهنگ مان، ڪجهه سوار ۽ پيادا نڪري ظاهر ٿيا، ۽ اچي اسان تي حملو ڪيائون. اسان تعداد ۾ هنن کان ٿورا هئاسين، تنهنڪري وڃي ڦاٿاسين.

انهن مان ڏهه ڄڻا اسان جي پٺيان آيا، اسان باقي وڃي ٽي ماڻهو بچيا هئاسين. زمين هئي ٿريلي، تنهنڪري ڪوبه چارو نظر نٿي آيو. منهنجي گهوڙي جا اڳيان پير پٿرن ۾ ڦاسي پيا هئا، تنهنڪري هيٺ لٿي، مون هن جا پير ڇڏايا ۽ وري ان تي سوار ٿيس. ان ملڪ ۾ ٻه تلوارون رکندا آهن، جن مان هڪ زين ۾ لٽڪندي رهندي آهي، جنهن کي رڪابي ڪري چوندا آهن، ٻي ترڪش ۾ پيل هوندي آهي. منهنجي رڪابي تلوار ميان مان نڪري هيٺ ڪري پيئي. ان جو مٺيو سونو هو. مان ان کي کڻڻ لاءِ وري گهوڙي تان لٿس ۽ ان کي

Marfat.com

ڪٺي زين ۾ لڙڪائي، سوار ٿي اڳتي وڌيس. دشمن به منهنجي پٺيان اچي رهيا هئا. مان هڪ خندق جي ڪپر تي اچي پهتس ۽ ان ۾ گهڙي هنن جي نظر کان غائب ٿي ويس.

انهيءَ خندق ۾ پاڻيءَ جو هڪ رستو هو، جنهن جي ٻنهي ڪپرن تي گهاٽا وڻ هئا، جنهن جي وچان اهو رستو ٿي هليو. مان به اهو رستو وٺي هلندو رهيس پر خبر ڪانه هيم ته ڪٿي پهچندس. اوچتو چاڙهارو ڪن ماڻهو نظر آيا، جن وٽ تير هئا ۽ اچي مون کي گهيرو ڪيائون. مون سوچيو ته جيڪڏهن ڀڄندس، ته انهن مان ڪو تير هڻي ماري نه وجهي، ڇو ته ان وقت منهنجي بدن تي زره ڪان هئي؛ تنهنڪري زمين تي ليٽي پيس ۽ اشاري ۾ چيومان ته مان توهان جو قيدي آهيان. جڏهن ڪو ماڻهو ائين ٿي ڪندو آهي ته ان کي هي ماڻهو قتل نه ڪندا آهن. پوءِ انهن اچي مون کي گرفتار ڪيو ۽ منهنجا ڪپڙا لاهي، باقي بدن تي فقط هڪ جبو، پاجامو ۽ قميص ڇڏي ڏنائون.

هو مون کي هڪ جهنگ ۾ وٺي ويا، جتي هو هڪ حوض جي ڪناري تي لٿل هئا. اهو حوض وڻن جي وچ ۾ هو. اتي پهچي هنن مون کي ماش جي ماني کائڻ لاءِ ڏني، جيڪا کائي مون پاڻي پيتو. انهن سان گڏ ٻه مسلمان به هئا، جن مون کان پارسيءَ ۾ پڇيو ته مان ڪير آهيان؟ مون هنن کي پنهنجو حال ٻڌايو. پر اهو ڪونه ٻڌايومان ته ڪو مان بادشاهه جو طرفدار آهيان. هنن مون کي ٻڌايو ته اهي ماڻهو ضرور مون کي ماري ڇڏيندا ۽ هڪ شخص ڏانهن اشارو ڪري چيائون ته هي شخص هنن جو سردار آهي. مون انهن ٻنهي مسلمانن جي معرفت هن سان گفتگو ڪئي ۽ تمام نرماڻيءَ سان خوشامد جون ڳالهيون ڪيومانس.

آخر هن مون کي ٽن ماڻهن جي حوالي ڪيو، جن مان هڪ پيرمرد هو ۽ ٻيو ان جو پٽ هو. باقي ٽيون ماڻهو هڪ

ڪارو خبيث پٺي لڳو، جنهن هنن سان ڪجهه ڳالهايو، جو مان سمجهي نه سگهيس. پر هن هنن کي منهنجي مارڻ جو حڪم ڏنو هو. پوءِ هو مون کي هڪ غار ڏانهن وٺي ويا، جتي هن ڪاري ماڻهوءَ تي خدا ڏڪڻيءَ وارو بخار نازل ڪيو ۽ هن پنهنجا ٻئي پير ڪٽي منهنجي مٿان رکيا. هو پيرمرد ۽ سندس پٽ به ننڊ ۾ غافل ٿي ويا.

جڏهن صبح ٿيو تڏهن پاڻ ۾ ڳالهيون ڪرڻ لڳا ۽ اشاري سان مون کي چيائون ته حوض ڏانهن هل. مان سمجهي ويس ته هو مون کي اتي قتل ڪرڻ ٿا گهرن، تنهنڪري مون هن پيرمرد کي ڏاڍيون منٿون ڪيون ۽ خوشامد ڪيمانس. هن کي به مون تي رحم اچي ويو. مون ڇا ڪيو جو پنهنجي قميص جون ٻئي ٻانهون ڦاڙي ڪٽي هن کي ڏنيم، ته جيئن هو پنهنجي سائين کي ڏيکاري چئي سگهي ته قيدي زبردستيءَ ڀڄي ويو آهي.

ظهر جو وقت ٿيو ته حوض تي اسان ڪن ماڻهن جي ڳالهائڻ جو آواز ٻڌو. پيرمرد سمجهي ويو ته سندس ساٿي اچي ويا آهن، سو مون کي اشارو ڪيائين ته مون سان هليو اچ. جڏهن اسان حوض تي آياسين، تڏهن اتي ڪيترن ئي ماڻهن کي موجود ڏٺوسين. انهن پيرمرد کي چيو ته اسان سان گڏجي هل. پر پيرمرد ۽ ان جي سائين، هنن سان وڃڻ کان انڪار ڪيو، ۽ ٽيئي ڄڻا منهنجي سامهون ويهي رهيا. پوءِ هنن قنب جي هڪ رسي، جا هنن جي هٿ ۾ هئي، ڪٽي زمين تي رکي. مان هنن کي ڏسي رهيو هوس ۽ دل ۾ پئي چيم ته شايد انهيءَ ئي رسيءَ سان مون کي لڙڪائي ماريندا. پوءِ انهن مان ٽي ماڻهو، جن مون کي گرفتار ڪيو هو، هن وٽ آيا، ۽ مون اندازو لڳايو ته هنن کانئس پڇيو ته توهان هن شخص (مون) کي ڇو اڃا تائين ڪين ماريو آهي؟ تڏهن پيرمرد هن ڪاري ماڻهوءَ ڏانهن اشارو ڪندي ٻڌايائين ته هي بيمار ٿي پيو هو، تنهنڪري اڃا تائين

ھڻ کي نہ ماريو اٿئون. انھن ٽن ماڻھن مان ھڪ نوجوان شڪل ۾ سھڻو ٿي لڳو، تنھن مون ڏانھن اشارو ڪري چيو تہ ”تون چاھين تہ مان توکي ٻاڏي ڏيان.“ مون چيو تہ توھان جي وڏي نوازش ٿيندي. ھن مون کي چيو تہ ھليو وڃ! مون ھن کي پنھنجو جيو، جيڪو مون کي ڏيکاريل ھو، لاھي ڏنو ۽ ھڻ وري مون کي ڪا شيءِ جيڪا ھڻ وٽ ھئي، ڏني. ھن مون کي اھو بہ ٻڌايو تہ ھو رستو اٿئي، ان رستي تان ھليو وڃ.

مان اتي ھليس ۽ ٻچندو ٿڻي ويس تہ متان ڪي ٻيا ماڻھو نہ مون کي ڏسي وٺن. آخر اچي ھڪ بانس جي جھنگل ۾ داخل ٿيس، جتي سج لھڻ تائين لڪو رھيس. ان کان پوءِ اتان نڪري اچي، اھو رستو ورتم، جيڪو ھن نوجوان مون کي ڏسيو ھو ۽ اچي ھڪ پاڙيءَ تي پھتس، جتان پاڻي ٻي وري اٿي ھليس، ۽ رات جو ٽيون حصو پنڌ ۾ گذاري، اچي ھڪ جبل تي پھتس، مان اتي سمھي پيس. صبح ٿيڻ سان وري اٿي پنڌ پيس. ٻن پھرن جي وقت ھڪ اوچيءَ ٽڪريءَ تي اچي پھتس، جتي ٻير ۽ ٻير جا وڻ ھئا. اتي مون ٻير کاڌا پر منھنجا پير ڪنڊن ھٿي زخمي ڪري ڇڏيا، جنھن جا نشان اڃا تائين بيٺا اٿم.

پوءِ مان ان ٽڪريءَ تان لھي، ھڪ گاھ واريءَ زمين ۾ داخل ٿيس. اتي ھيرڻ جا وڻ ھئا ۽ ويجھو ھڪ باڻين (ٻانھين؟) ھئي. باڻين ھڪ وڏي کوھ کي چوندا آھن، جنھن ھيٺ لھڻ لاءِ ڏاڪڻ ٺھيل ھوندي آھي. ان ڏاڪڻ جا ڪي ڏاڪا پاڻيءَ جي اندر ٺھندا آھن. انھن جي چئني پاسن کان قبا، ڇتيون وارا گھر ۽ ويھڻ جون جايون ٺھيل ھيون. ھن ملڪ جا امير ماڻھو، اھڙي قسم جون جايون ۽ کوھ ٺھرائڻ ۾ پنھنجو فخر سمجھندا آھن. ھي کوھ گھڻو ڪري اھڙن ملڪن ۾ ھوندا آھن، جتي پاڻي ناياب ھوندو آھي.

جڏھن مان پاڻيءَ تي پھتس، تڏھن مون پاڻي پيتو ۽ اٿي

سرنهن جا پن ۽ ٽاريون پيون هيون ۽ اُٺين تي معلوم ٿيو، جڻ اتي ڪنهن وقت سرنهن ڏوٿي آهي. مون اُتهين مان ڪجهه ڪاٺو ۽ ڪجهه پاڻ وٽ ٻڌي رکي ڇڏيم ۽ هيرڻ جي وڻ هيٺان وڃي سمهي رهيس. ايتري ۾ چاليهه سوار اچي، اُنهيءَ ٻانيڻ تي لٿا، جيڪي سڀ زره پوش هئا. اُنهن مان ڪي ته پوک ڏانهن به آيا، پر خدا تعاليٰ هنن کي انڌو ڪري ڇڏيو، جو ڪنهن به مون کي ڪونه ڏٺو. ان کان پوءِ ٻيا پنجاه ماڻهو ٻانيڻ تي اچي لٿا، جن مان هڪ ته مون واري وڻ جي بلڪل سامهون اچي لٿو. پر هن به مون کي ڪونه ڏٺو. مان گاه واريءَ زمين ۾ گهڙي پيس ۽ شام تائين اتي لڪو رهيس.

اهي ماڻهو ٻانيڻ تي لٿا پيا هئا ۽ ان ۾ گهڙي، ڪپڙا ڌوئيندا، وهنجندا، رانديون روندڙيون ڪندا رهيا. رات پوڻ تي هنن جو آواز اچڻ بند ٿي ويو. تنهن مان سمجهيو ته هو هليا ويا يا ننڊ ۾ پئجي ويا هئا. ان وقت مان ٻاهر آيس ۽ گهوڙن جي تلاش ۾ نڪري پيس. چانڊوڪي رات هئي. مان هلندي هلندي هڪڙيءَ ٻيءَ ٻانيڻ وٽ، جنهن تي هڪ قبو ٺهيل هو، اچي پهتس. پوءِ مان اتي ترسي پيس ۽ پاڻي پيتم ۽ سرنهن جا پن، جيڪي مون وٽ هئا، سي کاڌم، اُنهيءَ قبي ۾ هليو ويس. اتي گاه جو ڍير لڳو پيو هو، جيڪو شايد ڪنهن آڻي اتي گڏ ڪيو هو. مان به ان تي سمهي پيس. رات جي ڪنهن حصي ۾ اُٺين تي محسوس ڪيم ته ڪو ساهوارو اُنهيءَ گاه ۾ سري رهيو هو، شايد نانگ هو. پر مون کي ٿڪ ايترو ته گهڻو هو، جو ان جي ڪا به پرواه ڪا نه ڪيم ۽ آخر اچي صبح ٿيو.

مان به هڪ ڪشادي رستي تان اتي هليس. ٿورو اڳتي وڌيس ته هڪ ويران ڳوٺ آيو. پوءِ مان ٻئي ڳوٺ ڏانهن هليس. اهو به سنسان لڳو پيو هو. اهڙيءَ طرح ڪيترائي ڏينهن گذري ويم. هڪ ڏينهن مان هڪ وڻ جي جهنگٽي ڏانهن ويس. جنهن

Marfat.com

جي وچ تي هڪ پاڻيءَ جو حوض هو، جنهن ۾ اندر هڪ گهر ٺهيل هو ۽ سندس پاسن کان ڪجيءَ جا وڻ هئا. مون ارادو ڪيو ته اتي وڃي رهان ته من ڪو خدا ڪنهن انسان کي هتي موڪلي، جنهن کان آباديءَ جو رستو پڇي سگهان.

منهنجي بدن ۾ ڪجهه طاقت اچي ويئي هئي، تنهنڪري وري اٿي پنڌ پيس. رستي تي مون کي ڏاندن جي کُرن جا نشان ڏسڻ ۾ آيا ۽ هڪ ڏاند به ڏسڻ ۾ آيو، جنهن جي مٿان هڪ ڪمبل ۽ لوهه جو ڪو اوزار رکيل هو. ڄاڻان ته اهو رستو ڪافرن جي علائقي ڏانهن ٿي ويو. تنهنڪري مون وري ٻيو رستو ورتو ۽ هڪ ويران ڳوٺ ۾ اچي نڪتس. اتي مون ۾ ڪاري رنگ جا بلڪل اگهاڙا ماڻهو ڏٺا. مان ڊڄي ويس ۽ هڪ وڻ جي هيٺان وڃي ويهي رهيس.

جڏهن رات ٿي تڏهن انهيءَ ڳوٺ ۾ گهڙي ويس، جتي هڪ ويران جاءِ ۾ هڪ مٽيءَ جي وڏي گندي ڏٺم، جيڪا اناج ڀرڻ جي ڪم ايندي آهي. ان جي هيٺان هڪ ايترو ته وڏڪرو سوراخ هو، جنهن مان هڪ ماڻهو آسانيءَ مان اندر لنگهي وڃي. مان ان ۾ اندر گهڙي ويس. ان جي فرش تي مٽيءَ جو ليپو ڏنل هو ۽ هڪ پٿر به اتي پيو هو، جنهن کي سيراندي ڪري اتي سمهي رهيس. ان جي مٿان سڄي رات ڪنهن پکيءَ جي ڦڙ ڦڙاهٽ جو آواز پئي آيو ۽ اٿڻ تي ڀانيم ته هو مون کان ڊڄي رهيو هو، هيڏانهن وري مان هن کان ڊڄي رهيو هوس.

ان ڏينهن مون کي پورا ست ڏينهن گذري ويا هئا ۽ اهو ڇنڇر جو ڏينهن هو. ستين ڏينهن، مان هندن جي هڪ ڳوٺ ۾ پهتس. اتي پاڻيءَ جو هڪ حوض هو ۽ ڪجهه ماڻهو به نظر پئي آيا. مون انان جي ماڻهن کان کاڌي لاءِ ڪجهه گهريو، پر هنن مون کي ڪجهه به نه ڏنو. اتي کوهه جي ڀرسان، هيڏانهن هوڏانهن ڪجهه موريءَ جا پن پيل ڏٺم، جي کڻي کاڌم ۽ ڳوٺ

Marfat.com

۾ گهڙي ويس. اتي هندن جو هڪ مجموعو ڏٺم جن ۾ هڪ انهن جو سردار به هو. هن مون کان پڇيو ته تون ڪير آهين؟ مون ڪوبه جواب ڪونه ڏنومانس ۽ هيٺ پٽ تي ويهي رهيس. انهن مان هڪ تلوار ڪڍي مون ڏانهن وريو، هن مون کي مارڻ لاءِ تلوار ڪڍي هئي، پر مون هن ڏانهن ڏٺو به ڪين، جو ته مان ڏاڍو ٿڪل هوس.

پوءِ هن منهنجي تلاشي ورتي ۽ جڏهن مون وٽان ڪجهه به نه مليس، تڏهن مون هن کي پنهنجي اها قميص لاهي ڏني، جنهن جون ٻانهون مان هن پير مرد کي ڏيئي آيو هوس. ٻيو ڏينهن ٿيو ته مون کي اڃ ستايو، پر مون کي پاڻي نه ملي سگهيو. پوءِ هڪ ويران ڳوٺ ڏانهن ويس، پر اتي ڪوبه پاڻي جو تلاءُ ڪونه هو. هن ملڪ ۾ مينهن جو پاڻي، تلائن ۾ گڏ ڪري، اتان پيئندا رهندا آهن.

پوءِ مان رستو وٺي، اٿي هليس، ته ٿورو اڳيان هڪ ڪچو کوهه ڏٺم، جنهن تي هڪ ڪجيءَ جي رسي پيئي هئي، پر ڏول ڪونه هوس. مون ان رسيءَ ۾ پنهنجو پٽڪو اٽڪائي، کوهه ۾ اندر ڪيو ۽ جيڪو پاڻي ان ۾ لڳو، سو چوسڻ لڳس، پر تنهن هوندي به منهنجي اُڃ ڪانه لٿي. پوءِ پنهنجو موزو لاهي، رسيءَ ۾ ٻڌي، ٻيو دفعو کوهه مان پاڻي ڪڍڻ جي ڪوشش ڪيم، پر رسي ڇڄي پيئي ۽ موزو وڃي کوهه ۾ ڪريو. پوءِ مون ٻيو موزو ٻڌي، پاڻي ڪڍيو ۽ خوب پيٽ ڀري، پاڻي پيتم. ان کان پوءِ انهيءَ موزي کي ڪپي، ان جو مٿيون حصو انهيءَ رسيءَ ۽ هڪڙي ليڙ جي وسيلي، پير تي ٻڌي ڇڏيم. مان اهو پير تي ٻڌي رهيو هوس ته هڪ ماڻهو نظر آيم. مون ان ڏانهن غور سان ڏٺو ته اهو ماڻهو ڪاري رنگ جو هو. هن جي هٿ ۾ هڪ لٺ ۽ لوٽو هو ۽ ڪلهي تي جهولي هيس.

هن اچڻ سان مون کي السلام عليڪم چيو، مون ان جو

Marfat.com

جواب وعليڪم السلام و رحمت الله و برڪاته ڏنوماڻس. پوءِ هن مون کان پارسيءَ ۾ پڇيو ”چه ڪسي“ يعني ڪير آهين؟ مون جواب ڏنو ته مان رستو ڀلجي آيو آهيان. پوءِ هن لوٽو، رسيءَ ۾، جيڪا هن وٽ هئي، ٻڌو ۽ پاڻي ڪڍيائين. مون ارادو ڪيو ته پاڻي پيئان پر هن چيو ته ٿورو ترس ۽ پنهنجي جهوليءَ مان ڀڳڙا ۽ ڀڳل چانور ڪڍي، مون کي ڏنائين، جي مون کائي پاڻي پيتو. هن وضو ڪري ٻه رڪعت نماز پڙهي. مون به وضو ڪري نماز پڙهي.

پوءِ هن مون کان منهنجو نالو پڇيو، مون چيو ته منهنجو نالو محمد آهي. پوءِ وري مون هن جو نالو پڇيو، جنهن تي هن پنهنجو نالو ”قلب فارح“ ٻڌايو. مون چيو ته فال ته نيڪ ٿي ڏسجي، ۽ اٿي پنڌ لاءِ سنبريس. هن مون کي چيو ته مون سان گڏجي هل. مون چيو ته چڱو. اڃا هن سان ٿوروئي اڳيرو ويس ته منهنجا عضوا جواب ڏيڻ لڳا ۽ ٻيهڻ جي به همت نه رهيم، تنهنڪري ويٺي رهيس. هن پڇيو ته ڪهڙو حال اٿئي؟ مون جواب ڏنو ته تنهنجي ملڻ کان اڳ مان هلي ٿي سگهيس، پر هاڻي هليو نٿو ٿئيم. هن چيو ته سبحان الله! اچي منهنجي ڪلهي تي چڙهي ويهه! مون چيومانس ته تون خود ضعيف ماڻهو آهين ۽ مون کي ڪيئن تون کڻي سگهين! پر هن چيو ته توکي ضرور چڙهڻو پوندو ۽ خدا پاڻهي مون کي طاقت بخشيندو.

پوءِ مان هن جي ڪلهي تي چڙهي ويٺس. هن مون کي چيو ته حسبنا الله و نعم الوڪيل پڙهندو هل. مون اهو ذڪر شروع ڪيو ته مون کي ننڊ اچي وئي ۽ ان وقت اک کلي، جڏهن هن مون کي زمين تي لاٿو. مان جاڳيس ته هن ماڻهوءَ جو پتوئي نه پيو ته الاجي ڪيڏانهن ويو! ۽ مون پاڻ کي هڪ آباد ڳوٺ جي پاسي ۾ ڏٺو. مان ان ڳوٺ ۾ لنگهي ويس، جنهن ۾ هندو رهندا هئا، پر اهي سڀ بادشاه جي رعيت هئا ۽ انهن

جو حاڪم مسلمان هو. ماڻهن وچ ان کي خبر ڪئي، ته يڪدم هو مون ڏانهن هليو آيو. مون هن کان پڇيو ته هن ڳوٺ جو نالو ڇا آهي؟ هن چيو ته تاج پور، ۽ ڪول هتان ٻه فرسخ پري آهي.

پوءِ اهو حاڪم مون کي پنهنجي گهر وٺي ويو ۽ مون کي وهنجاري، گرم گرم کاڌو کارايائين ۽ چيائين ته مون وٽ هڪ گهوڙو، ڪپڙا ۽ هڪ پٽڪو آهي، جيڪو هڪ مصري ماڻهو، مون وٽ ڪول واري ڪئمپ مان اچي، رکي ويو آهي. مون چيومانس ته ڪٿي اچ ته ڪئمپ ۾ پهچڻ تائين اهي پهريان. جڏهن هو ڪٿي آيو تڏهن معلوم ٿيو ته اهي منهنجا ئي ڪپڙا هئا، جيڪي جڏهن مان ڪئمپ ۾ هوس، تڏهن ان مصري ماڻهوءَ کي ڏنا هئم.

مون کي ڏاڍو عجب لڳو ۽ اتي سوچڻ لڳس ته اهو ماڻهو، جيڪو مون کي ڪلهي تي چاڙهي آيو هو، سو ڪير هو؟ مون کي ڪجهه ياد آيو ته ولي الله ابو عبدالله مرشديءَ، جنهن جو پهرين سفر ۾ بيان ڪري آيو آهيان، مون کي هن کان اڳ ۾ ٻڌايو هو ته تون هندستان ويندين، ته اتي ڏو کي منهنجو ڀاءُ ملندو، جيڪو تو کي هڪ مصيبت مان ڇڏائيندو. هينئر مون کي ياد آيو ته مون هن جو نالو به پڇيو هو ته هن (ولي الله) سندس نالو "دلشاد" ٻڌايو هو ۽ "قلب فارح" جي به اهائي معنيٰ آهي. هاڻي مون کي پڪ ٿي ته هي اهو شخص هو جنهن جي باري ۾ هن (ابو عبدالله مرشدي) مون کي ٻڌايو هو ۽ هو ضرور ولي الله هو. مون کي ڏاڍو ارمان ٿيو ته مون کي سندس صحبت ڪرڻ جو وڌيڪ وقت نصيب ٿي نه سگهيو.

مان ان ئي رات دوستن وٽ هلي آيس ۽ اچي انهن کي پنهنجي سلامتيءَ ۽ مان موٽڻ جي خبر ٻڌايم. هو ڏاڍا خوش ٿيا ۽ منهنجو گهوڙو ۽ ڪپڙا آنداءون. ان عرصي ۾ بادشاه جو جواب

Marfat.com

به اچي ويو، جنهن ۾ هڪ ٻئي جوان سنبل جامدار نالي کي
ڪافور شهيد جي جاءِ تي موڪليو ويو هو ۽ اسان لاءِ حڪم
هو ته اڳتي وڌي پنهنجو سفر جاري رکون. اهو به معلوم ٿيو
ته هنن منهنجي سچي خبر بادشاهه کي لکي موڪلي هئي، جنهن
۾ ڪافور جي مارجڻ ۽ منهنجي قيد ٿيڻ جي فال بد سمجهي
بادشاهه کي منهنجي واپس گهرائڻ جي به درخواست ڪئي هئائون.
جڏهن بادشاهه سفر جاري رکڻ جو تاڪيد ڪري موڪليو،
تڏهن مون به ان جي تائيد ڪري، پنهنجي ارادي کي وڌيڪ
مضبوط ڪيو. هنن مون کي چيو هو ته سفر جي شروعات
۾ ئي اسان مان اهڙيون مصيبتون پيش آيون آهن، سو يا اسان کي
واپس وڃڻ گهرجي يا گهٽ ۾ گهٽ بادشاهه جي جواب تائين
ته ترسڻ گهرجي، پر مون چيو مان ته ترسڻ مناسب نه آهي. رهيو
جواب، سو اسان کي رستي ۾ ئي پهچي ويندو.
پوءِ اسان ڪول مان ڪوچ ڪيو ۽ ٻئي ڏينهن اچي
برجپور ۾ منزل ڪئيسين. اتي هڪ خانقاهه هو، جنهن ۾ اسان
هڪ شيخ سان، جيڪو صورت ۽ سيرت ٻنهي ۾ سٺو هو ۽ سندس
نالو "محمد عريان" هو، ملاقات ڪئي. هي شيخ رڳو هڪ
گوڏ ٻڌندو هو ۽ ٻيو سڄو بدن اگهاڙو رکندو هو. هو شيخ
صالح ولي الله محمد عريان قاطن قرافه مصر جو شاگرد هو.

ان شيخ جي ڳالهه

هيءُ شيخ هڪ وڏو ولي الله ۽ بزرگ هوندو هو ۽
مجرد (غير شادي شده) رهندو هو. هو فقط هڪ گوڏ ۾ گذاريندو
هو، جيڪا سندس دن کان وٺي پير تائين بدن جو حصو
ڍڪيندي هئي. چون ٿا ته عشاءَ جي نماز کان پوءِ هن جي
خانقاهه ۾، جيڪو به کاڌو يا ان پاڻي هوندو هو، سو هو غريبن
۾ ورهائي ڇڏيندو هو. رڳو ڏئي جي وٽ به ڪٽي ڪري ڇڏيندو

هو ۽ صبح جو توڪل تي ويٺو هوندو هو. هن جي اها به عادت هوندي هئي ته هر صبح جو سوير مانيءَ ۽ دال وڪڻڻ وارا خانقاهه ۾ اچي ويهي رهندا هئا، پوءِ جيتري ضرورت هوندي هئي، شيخ انهن کان خريد ڪندو هو ۽ ڪين چوندو هو ته توهان اچا ويٺا رهو، ته پهريائين ڪو به شخص، جو ڪجهه به تحفي طور آڻيندو، پوءِ ٿورو هجي يا گهڻو، توهان کي ڏنو ويندو.

ڳالهه مشهور آهي ته جڏهن بادشاه قازان تاتاري، پنهنجي لشڪر سميت، شام جي ملڪ ۾ پهتو ۽ دمشق تي قبضو ڪيائين، پر قلعو اڃا هٿ ڪري نه سگهيو هو، تڏهن ملڪ ناصر هن جي مقابلي لاءِ ٻاهر نڪتو. انهن جي لڙائي، دمشق کان ٻن ڏينهن جي پنڌ تي، هڪ جاءِ تي، جنهن کي قشحب ڪري چوندا آهن، لڳي. ملڪ ناصر، ان وقت اڃا نوجوان هو ۽ اڃا تائين هن جو لڙائيءَ سان ڪو به واسطو ڪونه پيو هو. شيخ عريان به هن سان گڏ هو، تنهن ڇا ڪيو، جو ملڪ ناصر جي گهوڙي جي پيرن ۾ زنجير وجهي ڇڏيائين ته جيئن هو ڀڄي نه سگهي، متان هن جي ڀڄڻ سان مسلمانن جي لشڪر ۾ ڀاڄ نه پوي! پوءِ ڇاڪاڻ ته ملڪ ناصر پنهنجي جاءِ تي مضبوط بيٺو رهيو، تنهنڪري تاتارين جي لشڪر کي سخت شڪست آئي ۽ انهن مان ڪيترا مارجي ويا ۽ باقي درياءَ ۾ ٻڏي مئا. ان کان پوءِ تاتارين ڪڏهن به اسلامي ملڪن تي ڪونه ڪاهيو، ۽ مذڪور شيخ محمد عريان مون کي ٻڌايو ته هو ان شيخ جو شاگرد هو ۽ ان لڙائيءَ ۾ به موجود هو پر عمر ۾ ان وقت ننڍو هو.

پوءِ اسان برج پور مان ڪوچ ڪري، اچي هڪ پاڻيءَ جي ڍنڍ تي پهتاسين، جيڪا آب سياهه (ڪاري پاڻي) جي نالي سان سڏبي آهي، ۽ اتان هلي اچي قنوج جي شهر ۾ پهتاسين. هيءُ هڪ وڏو ۽ خوبصورت عمارتن وارو شهر آهي ۽ هڪ مضبوط قلعو پڻ اٿس. هت کنڊ جي پيداوار تمام گهڻي ٿيندي آهي. جيڪا هتان دهليءَ ڏانهن کڻي ويندا آهن. هن جي شهر پناهه به

تمام اوچي آهي. هن شهر جو بيان اسان اڳي به ڪري آيا آهيون. هن شهر ۾ شيخ معين الدين باخرزي به رهندو هو، جنهن اسان جي دعوت ڪئي هئي. هن شهر جو حاڪم فيروز بدخشاني، بهرام گور، صاحب ڪسريٰ، جي اولاد مان آهي. هت ڪيترائي صالح ۽ عالم، فاضل شخص، جيڪي حسن اخلاق جي ڪري مشهور آهن ۽ شرف جهان جو اولاد ڪري سڏيا ويندا آهن، رهندا آهن. هنن جو ڏاڏو دولت آباد ۾ قاضي القضاة هوندو هو، جيڪو ڏاڍو نيڪوڪار ۽ سچار هوندو هو. هتي هندستان جي بادشاهي اچي ٿي ختم ٿئي.

هن قاضيءَ جي ڳالهه

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪ دفعي هو پنهنجي عهدي تان معزول ڪيو ويو. هن جا دشمن تمام گهڻا هوندا هئا. انهن مان هڪ ان قاضيءَ وٽ، جيڪو هن جي جاءِ تي مقرر ٿي آيو هو، اچي دعويٰ ڪئي ته اڳئين قاضيءَ وٽ منهنجا ڏهه هزار دينار آهن، پر منهنجو ڪوبه شاهد وغيره ڪونهي. هن جو مطلب ته قاضي قسم کڻي. نئين قاضيءَ هن کي گهرايو. هن سڏيندڙ کان پڇيو ته هن شخص جي ڪهڙي دعويٰ آهي؟ تنهن تي هن ٻڌايس ته هي شخص تو تي ڏهه هزار دينارن جي دعويٰ ٿو ڪري. پوءِ قاضيءَ يڪدم ڏهه هزار دينار هن ڏانهن ڏياري موڪليا ته مدعيءَ کي ڏنا وڃن.

سلطان علاءالدين کي به اها خبر پهچي ويئي ته هيءَ دعويٰ ڪوڙي هئي، تنهنڪري وري هن کي مقدس عهدي تي رکيائين ۽ ڏهه هزار دينار به موڪلي ڏنائينس. اسان هن شهر ۾ ٽي ڏينهن ترسياسين. اتي اسان کي بادشاه جو جواب به پهچي ويو، جنهن ۾ لکيل هو ته جيڪڏهن فلاڻو (مان) اچا تائين پيدا نه ٿيو هجي، ته مقدس جاءِ تي دولت آباد جي قاضي وجيه الدين کي مقرر ڪيو

وڃي. پوءِ اسان هن شهر مان ڪوچ ڪري اچي هنول (١) ۾ پهتاسين، جتان وزير پور، بجالصا شهرن ۾ منزلون ڪندا اچي شهر موري ۾ پهتاسين . هي هڪ ننڍڙو شهر آهي، پر بازارون تمام سٺيون اٿس .

هتي مون شيخ صالح المعمر قطب الدين سان، جنهن کي ”حيدر فرغاني“ ڪري سڏيندا هئا، ملاقات ڪئي. هو بيمار هو ۽ مون کي هڪ جون جي ماني عنايت ڪيائين. ان ٻڌايو ته سندس عمر ڏيڍ سو سال آهي. ۽ سندس دوست چوندا هئا ته هو هميشه روزو رکندو آهي ۽ ڪڏهن ته ڪيترن ئي ڏينهن کان پوءِ روزو کوليندو آهي، يا گهڻو ڪري اعتڪاف ۽ خلوت ۾ رهندو آهي، ۽ چاليهن ڏينهن ۾ چاليهه ڇوهارا، هڪ ڇوهارو روز، کائيندو آهي. دهليءَ ۾ مون هڪ شيخ رجب برقعي کي ڏٺو ته هو چاليهه ڇوهارا کڻي خلوت ۾ ويٺو هو ۽ چاليهن ڏينهن کان پوءِ هو اٿيو، ته هن تيرهن ڇوهارا اڃا به هن وٽ بچيا هئا.

هن شهر مان ڪوچ ڪري، اسان شهر مره (مالوه) ۾ اچي پهتاسين، جو هڪ وڏو شهر آهي، جنهن ۾ اڪثر ڪري ذمي هندو رهندا آهن. هت ڪڻڪ تمام اعليٰ قسم جي ٿيندي آهي، جيڪا دهليءَ ڏانهن کڻي ويندا آهن. هن جو داڻو ڊگهو، زوردار ۽ ٿلهو ٿيندو آهي، ۽ مون هن جهڙي ڪڻڪ، چين جي ملڪ کان سواءِ، ٻئي هنڌ ڪٿي ڪانه ڏٺي. هي شهر مالوه قوم ڏانهن منسوب ٿيل آهي. هي (مالوه) هڪ هندن جو قبيلو آهي، جيڪي جسم جا

---

(١) هنول، وزير پور، بجالصه ۽ موري — هنن شهرن جو پتو نٿو پئجي سگهي ته ڪٿي هئا. هي شهر تمام قديمي آهن ، جن جو نالو ۽ نشان به نه رهيو آهي. رڳو بجالصه جي نالي سان، دهليءَ جو هڪ دروازو ڪري سڏيو ويندو هو، تنهن مان معلوم ٿو ٿئي ته اهو هڪ وڏو شهر هوندو. پيا به ان وقت چڱا شهر هوندا، پر هن وقت اهي موجود ڪونه آهن يا ڪي نا معلوم ڳوٺڙا وڃي رهيا هوندا، جن جا نالا به ڦيرائي ڇڏيا هوندائون.

— مترجم

Marfat.com

مضبوط ۽ ڏيک ويک ۾ تمام سهڻا ٿيندا آهن. هنن جون عورتون به حسن واريون، وندرائيندڙ ۽ جماع ۾ لذت واريون ٿينديون آهن- جهڙن مرهٽن ۽ جزيره ذيبة المهل (مالديپ) جون عورتون.

پوءِ اسان اتان علاپور جي شهر ڏانهن روانا ٿياسين. هيءَ هڪ ننڍو شهر آهي ۽ گهڻو ڪري هن ۾ هندو رهندا آهن، جيڪي بادشاه جي رعيت آهن. هن شهر کان هڪ ڏينهن جي پنڌ تي هڪ هندو راجا جو علائقو آهي، جنهن جو نالو قتشم آهي، ۽ سندس ملڪ کي جنبيل ڪري چوندا آهن. هي اهو راجا آهي، جنهن (ڪماليه) گواليار جي شهر کي گهيرو ڪيو هو ۽ ان بعد قتل ڪيو ويو هو.

ڳالهه

ان (قتشم) هندو راجا رامريءَ جي شهر تي به حملو ڪيو هو. هي شهر (نهرالجون) جمنا نديءَ جي ڪپ تي آهي. ان نديءَ تي تمام گهڻا ڪوٽ ۽ آباديون آهن. اتي جو حاڪم خطاب افغان هو، جيڪو وڏن بهادرن مان ليکيو ويندو هو. ان هندو راجا سندس وانگر هڪ ٻئي رجو نالي هندو راجا کان، جنهن جي ملڪ کي سلطان پور چوندا هئا، مدد ورتي ۽ اچي رامريءَ جي شهر کي گهيرو ڪيائين. هوڏانهن خطاب وري بادشاه کان مدد گهري، پر ان مدد پهچڻ ۾ دير لڳي، ڇو ته هي شهر دارالخلافه کان چاليهه منزلون پري هو. هو ڏڄي ويو ته متان هندو اسان تي غالب نه ٿي وڃن. سو ڇا ڪيائين، جو پنهنجي قبيلي جا ٽي سو پٺاڻ، ٽي سو غلام ۽ چار سو ٻيا ماڻهو گڏ ڪري، سڀني جا پٽڪا، سندن گهوڙن جي ڪنڌن ۾ ٻڌايائين. هن ملڪ جو دستور آهي ته جڏهن مرڻ ۽ مارڻ لاءِ تيار ٿيندا آهن، تڏهن ائين ڪندا آهن.

پوءِ صبح جو سوير خطاب، پنهنجن ماڻهن کي وٺي، دروازو

Marfat.com

ڪولائي، اچي هندن جي لشڪر تي پيو ۽ هنن جي پندرهن هزار ماڻهن جي لشڪر کي شڪست ڏنائين. پيٺي راجا مارجي ويا. پوءِ سندن سر لاهي، بادشاهه ڏانهن دهليءَ موڪليا ويا. ڪافرن جي لشڪر مان، فقط اهي ماڻهو بچي سگهيا، جيڪي ڀڄي ويا.

علاپور جي حاڪم جي شهادت

علاپور(١) جو حاڪم، بدر حبشي هوندو هو، جيڪو بادشاهه جي غلامن مان هو ۽ بهادريءَ ۾ بي مثال هوندو هو. هو هميشه اڪيلي سر وڃي، هندن جي علائقن تي پوندو هو ۽ وڃي انهن کي تاخت و تاراج ڪري، سندن ڪيترائي ماڻهو ماري ۽ قيد ڪري ايندو هو. ايتري قدر ته سندس نالو مشهور ٿي ويو، جو هندو هن جي نالي کان ڀيا ڇرڪندا هئا. هو قد جو ڊگهو ۽ ٿلهو متارو هوندو هو ۽ هڪ هنڌ ويهي سڄي ٻڪري کائي ائي ڪڙو ڏيندو هو. ائين به چوندا هئا ته هو حبشين جي رواج موجب ڏيڍ رطل (ٽي پاءُ) گيهه پي ويندو هو. هن جو پٽ به اهڙو ئي بهادر هوندو هو.

هڪ دفعي اهڙو اتفاق ٿيو، جو هن هندن جي هڪ ڳوٺ تي وڃي حملو ڪيو. هن جا غلام به هن سان گڏ هئا. اوچتو سندس گهوڙي جو پير هڪ کڏ ۾ ڦاسي پيو، ته مٿان اچي اهي ڳوٺاڻا پيس. انهن مان هڪ هن تي قتارة (ڪٽاري) سان حملو ڪري، کيس ماري وڌو. پوءِ هن جي غلامن، ڳوٺاڻن سان ڏاڍي لڙائي ڪئي ۽ هنن کي قتل ڪري، سندن زالن کي قيد ڪري، سندس گهوڙي کي صحيح سلامت، سندس پٽ وٽ وٺي آيا. ان کان پوءِ هڪ عجيب اتفاق ٿيو، جو هن جو پٽ به انهيءَ ئي گهوڙي تي سوار ٿي، دهليءَ ڏانهن ٿي ويو، ته رستي ۾ ڪافرن هن تي حملو ڪيو ۽ هو هنن سان مقابلو ڪندي،

---

(١) علاپور: هي شهر گواليار جي ويجهو ئي ڪٿي آباد هو. — مترجم

سارجي ويو ۽ سندس گهوڙو موٽي وري به پنهنجي ماڻهن وٽ آيو هو. هن کي وري گهر وٺي آيا، ۽ پوءِ هن (بدر حبشيءَ) جو ناٺي به انهيءَ ساڳي گهوڙي تي سوار هو ته ڪافرن جي هٿان قتل ٿي ويو.

پوءِ اسان گالپور (گواليار) ڏانهن روانا ٿياسين. هن کي گياليرُ به ڪري چوندا آهن. هي هڪ وڏو شهر آهي، جنهن جو قلعو هڪ ٽڪريءَ جي مٿان نهايت مضبوط ٺهيل آهي. ان جي دروازي تي هاٿي ۽ ان تي فيلبان جا پٿر جا بت رکيل آهن. سلطان قطب الدين واري بيان ۾ ان جو اڳ ۾ بيان ڪري آيو آهيان. هن شهر جو حاڪم احمد بن شير خان فاضل آهي. هن سفر کان اڳ مان ان وٽ اچي ترسيو هوس ۽ منهنجي ڏاڍي خاطر ڪئي هئائين. هڪ ڏينهن مان هن وٽ ويس ته هن هڪ مجرم هندو کي ٻه ٽڪر ڪري مارائڻ ٿي چاهيو؛ مون هن کي خدا جو قسم وجهي چيو ته ائين نه ڪر، ڇو ته مون اڄ تائين پنهنجي سامهون ڪوبه ماڻهو قتل ٿيندي ڪونه ڏٺو آهي.

پوءِ هن ان کي قيد ڪرڻ جو حڪم ڏنو ۽ انهيءَ سبب (پوءِ) هن کي ڇڏيو ويو. ان کان پوءِ اسان گواليار مان ڪوچ ڪري برون (١) جي شهر ڏانهن روانا ٿياسين. هي هڪ مسلمانن جو ننڍڙو شهر آهي، جو هندن جي ملڪن جي وچ ۾ آهي ۽ هتي جو حاڪم محمد بن بيرم ترڪي الاصل آهي. هن شهر ۾ وحشي جانور تمام گهڻا ٿيندا آهن. هتي جي هڪ رهاڪوءَ مون کي ٻڌايو ته رات جو دروازن بند ٿيڻ کان پوءِ به هڪ وحشي جانور شهر ۾ گهڙي ايندو هو ۽ ڪيترن ئي ماڻهن کي ماري هليو ويندو هو ۽ ڪنهن کي به پتو پئجي نه سگهندو هو ته

---

(١) برون — هن نالي سان هن وقت ڪوبه شهر هندستان ۾ مشهور ڪونهي، پر گواليار جي قريب ڪنهن رستي تي ضرور ڪو ڳوٺ هوندو، جنهن جو نالو به مٽجي ويو هوندو. — مترجم

اهو جانور ڪهڙيءَ طرح ان شهر ۾ گهڙي ٿو اچي.

محمد توفيري نالي هڪ شهر جي باشندي مون کي ٻڌايو ته اهو جانور منهنجي هڪ پاڙيسريءَ جي گهر ۾ گهڙي آيو ۽ سندس ٻار کي ماري ڪٽ ڏان ڪڍي هليو ويو. پوءِ هڪ ماڻهوءَ ڳالهه ڪئي ته هو هڪ شاديءَ ۾ گڏ ٿيا هئا ته انهن مان هڪ ماڻهو ڪنهن ڪم سان ٻاهر ويو ته شينهن هن کي ماري وڌو؛ هن جا ساٿي هن جي ڳولا ۾ ويا ۽ لاش کي وچ بازار ۾ ڏٺائون، ته شينهن هن جو سڄو رت پي ويو هو ۽ سندس گوشت کي چکيو به ڪونه هئائين.

چون ٿا ته ماڻهن سان هو هميشه اهڙا ڪار ڪندو هو. ڪن ماڻهن پئي چيو ته اصل ۾ اهو ڪو به وحشي جانور ڪونه آهي پر اهو هڪ جادوگر انسان آهي، جنهن کي جوڪيه (جوڳي) ڪري چوندا آهن، جيڪو وحشي جانور جي صورت بدلائي ايندو آهي. مون کي يقين نٿي آيو پر مون کي ٻڌايو ويو ته انهن جي هڪ جماعت آهي، جن جي جادوءَ جون ڪي ڳالهيون ڪجن ٿيون.

جوڳين جي جادوءَ جو بيان

هي جوڳي عجيب عجيب ڪم ڪندا آهن. انهن مان ڪي ته مهينن تائين نه ڪجهه کائيندا آهن ۽ نه پيئندا آهن، ۽ ڪي زمين ۾ کڏ کوٽي، ان جو منهن مٿان بند ڪري فقط هوا لاءِ هڪ سوراخ ڇڏي، ان ۾ رهندا آهن. هو انهن جي اندر مهينن جا مهينا رهندا آهن ۽ ڪن ماڻهن جو چوڻ آهي ته اهي هڪ سال به اتي رهي سگهندا آهن. منجرور (منگلور) جي شهر ۾ مون هڪ مسلمان کي ڏٺو هو، جيڪو هنن جوڳين جي شاگردي ڪندو هو ۽ هڪ اوچي پيچي ۾ بنا کاڌي پيتي جي ويٺو هوندو هو. مون هن کي پنجويهن ڏينهن تائين ته اهڙيءَ حالت ۾ ڏٺو هو، پوءِ مان اتان هليو آيو هوس. خبر نه آهي

Marfat.com

۽ هو اهڙيءَ حالت ۾ ڪيترو وقت رهيو هوندو.

ماڻهو چون ٿا ته هي جوڳي هڪ قسم جون گوليون تيار ٿا ڪن، جن مان هڪ گولي روز کائي ٿا ڇڏين، ته هنن کي کاڌي پيتي جي ڪابه ضرورت محسوس نٿي ٿئي. هي ماڻهو غيب جون ڳالهيون به ٻڌائيندا آهن. بادشاه هنن جي گهڻي عزت ڪندو آهي ۽ کين پنهنجي صحبت ۾ رکندو آهي. انهن مان ڪي پاڇيون کائيندا آهن ۽ ڪي گوشت، پر هنن مان گهڻا گوشت نه کائيندا آهن. انهيءَ جو به ظاهري مطلب اهو هوندو آهي ته رياضت ڪري، هو پنهنجي نفس کي انهن ڳالهين جو عادي ڪري ڇڏيندا آهن ۽ دنيا جي زيب ۽ زينت سان هنن جو ڪوبه واسطو نه رهندو آهي.

انهن مان ڪي اهڙا به هوندا آهن، جي رڳو ڪنهن ماڻهوءَ تي نظر وجهن ته يڪدم اهو ماڻهو مري ويندو آهي. عام ماڻهن جي راءِ آهي ته جڏهين ڪو ماڻهو نظر سان مري ٿو وڃي، ته جيڪڏهين ان جي سيني کي چاڪ ڪري ڏٺو وڃي ته ان جي اندر سندس دل ڪانه هوندي آهي، چاڪاڻ ته نظر هڻندڙ ماڻهو، هن جي دل کائي ڇڏيندو آهي. هي ڪم گهڻو ڪري عورتون ڪنديون آهن - ۽ اهڙي قسم جي عورتن کي ڪفتار ڪري چوندا آهن.

ڳالهه

جڏهين هندستان ۾ وڏو ڏڪار پيو هو تڏهين بادشاه تلنگاڻا ۾ هو ۽ سندس حڪم ٿيو هو ته دهليءَ جي هر هڪ باشندي کي ڏيڍ رتل روزانا جي حساب سان کاڌي لاءِ ڏنو وڃي. وزيرن ماڻهن جي آدمشماري ڪري، اميرن ۽ قاضين کي ماڻهن جي هڪ هڪ جماعت سپرد ڪئي ته انهن ۾ کاڌو ورهائين. منهنجي حوالي پنج سؤ ماڻهن جي جماعت هئي، جن جي لاءِ

مون پنهنجي گهر ۾ صفحا ٺهرائي ڇڏيا هئا جن ۾ هو رهندا هئا ۽ پنجن پنجن ڏينهن جو اناج هنن کي پيري پيري سان ورهائي ڏيندو هوس.

هڪ ڏينهن هو مون وٽ هڪ عورت کي وٺي آيا، ۽ مون کي ٻڌايائون ته هيءَ ڏائڻ آهي ۽ پنهنجي پاڙي واري گهر جي ماڻهوءَ جي ٻار جي دل ڪڍي کاڌي اٿس ۽ ٻار مري ويو آهي. مون کيس حڪم ڏنو ته هن کي نائب سلطان وٽ وٺي وڃو، جنهن سندس آزمائش جو حڪم ڏنو. اها آزمائش هيئن وٺندا آهن، جو چار دلا پاڻيءَ جا ڀري هن جي ڇتي هٿن ۽ پيرن ۾ ٻڌي ڪٽي کيس جمنا نديءَ ۾ وجهندا آهن، ته پوءِ جيڪڏهن هوءَ نه ٻڏي، ته سمجهندا ته ڏائڻ آهي، پر جي ٻڏي ويئي ته ڏائڻ نه آهي. آزمائش کان پوءِ نائب حڪم ڏنو ته هن کي ٻاهر ۾ ساڙيو وڃي. پوءِ شهر جا مرد ۽ زالون هن جي سڀ خاڪ ميڙي کڻي ويا، ڇو ته هنن جو خيال آهي ته جيڪو ماڻهو انهيءَ خاڪ کي لڳائيندو آهي، اهو هڪ سال تائين ڏائڻ جي نظر کان محفوظ رهي سگهندو.

ڳالهه

مان دارالخلافه ۾ هوس ته هڪ ڏينهن بادشاه مون کي گهرايو. مان وڃي حاضر ٿيس ته بادشاه خلوت ۾ ويٺو هو. خاص خاص امير اتي موجود هئا، ۽ اهي ٻه جوڳي به ويٺا هئا جيڪي رليءَ ۾ پاڻ کي ڍڪي ويهندا آهن. هو پنهنجن سِرن کي ڍڪي ڇڏيندا آهن، ڇو ته هو مٽي جا وار خاڪ لڳائي پٽي ڇڏيندا آهن. بادشاه مون کي ويهڻ جي اجازت ڏني. مان ويهي رهيس ته بادشاه هنن کي چيو ته هي شخص (مان) تمام ڏورانهين ملڪ کان آيو آهي، تنهنڪري هن کي ڪا اهڙي نئين شيءِ ڏيکاريو، جيڪا هن اڳ ۾ ڪڏهن به نه ڏٺي هجي. هنن چيو ته چڱو.

Marfat.com

پوءِ هنن مان هڪ جوڳي پلٿي ماري ويهي رهيو ۽ آهستي آهستي ويو زمين کان مٿي هوا ۾ بلند ٿيندو، تان جو هو اسان جي مٿان هوا ۾ بيهي ويو. مون کي ڏاڍو عجب لڳو، مٿو ڦرڻ لڳم ۽ زمين تي ڪري پيس. جنهن تي بادشاه مون کي دوا پياري ته ڪجهه فرحت ٿيم ۽ ويهي رهيس، پر هو شخص اڃا ئي هوا تي ويٺو رهيو. پوءِ ٻئي جوڳيءَ پنهنجون چاکڙيون ڪڍي هٿن ۾ ڪنيون ۽ غصي ۾ اچي گهڻيئي دفعا انهن کي زمين تي سٽ سٽ ڪري هنيائين. پوءِ اهي چاکڙيون به هوا تي مٿي چڙهي ويون ۽ جيڪو جوڳي مٿي هوا تي ويٺو هو، تنهن جي ڪنڌ تي اهي وسڻ لڳيون جنهن تي هو ٿورو ٿورو هيٺ ٿيندو ويو ۽ اچي اسان جي پرسان ويٺو.

بادشاه مون کي ٻڌايو ته چاکڙين موڪلڻ وارو استاد هو ۽ هوا ۾ اڏامڻ وارو سندس شاگرد، ۽ اڃا به چيئي ڏنائين ته جيڪڏهن تنهنجي عقل چرخ تي وڃڻ جو انديشو نه هجي ها، ته جيڪر اسان توکي ان کان وڌيڪ تماشا ڏيکاريون ها. تنهن هوندي به مون کي سوداءُ ٿي پيو ۽ بيمار ٿي پيس. بادشاه مون ڏانهن هڪ شربت موڪليو، جنهن جي پيئڻ سان ڪجهه ٺيڪ ٿيس.

شهر بروز کان پوءِ اسان امواري (١) وياسين، جتان هلي اچي ڪچراد (ڪجراوية) * جي شهر ۾ پهتاسين. هت هڪ وڏو حوض آهي، جنهن جي ڊيگهه هڪ ميل آهي ۽ ان جي ڪناري تي هڪ مندر آهي، جنهن ۾ بت رکيل آهن ۽ مسلمانن انهن

---

* ڪجراوية يا ڪچراد:- هي هندستان ۾ هڪ شهر آهي، جيڪو چترپور کان ٢٧ ميل پري اڀرندي طرف آهي، ۽ شهر پنا کان ٢٥ ميل پري ڏکڻ اولهه ۾ آهي. -- مترجم

(١) امواري:- هن نالي سان هن وقت هندستان ۾ ڪوبه اهڙو مشهور شهر ڪونهي، پر ابن بطوط، جي زماني ۾ ضرور ڪو شهر هوندو جيڪو هينئر ميٽجي ويو هوندو يا ڪو ننڍڙو ڳوٺڙو وڃي رهيو هوندو. -- مترجم

Marfat.com

ٻنهن جون اکيون، نڪ ۽ ڪن وڍي ڇڏيا آهن. هن حوض جي وچ ۾ ڳاڙهي پٿر جا ٽي قبا ٺهيل آهن. ان جي چئن ڪنڊن تي چار ٻيا قبا ٺهيل آهن، جن ۾ جوڳي رهندا آهن. انهن جي وارن ۾ ڏوڙ پيل آهي ۽ پيرن تائين ڊگها وار رکيل اٿن. رياضت جي ڪري هنن جو رنگ زردو ٿي پيو آهي. ڪيترا مسلمان به انهن جي پٺيان ڦرندا وتندا آهن ته من انهن کان ڪي فن سکي سگهن.

ماڻهو ڳالهه ڪندا آهن ته ڪوڙهه جي بيماريءَ وارا ماڻهو هنن جوڳين وٽ اچي ترسندا آهن، ته خدا جي حڪم سان چڱا ڀلا ٿي ويندا آهن. پهريون دفعو مون جوڳي ماوراءالنهر جي بادشاه طرمشيرين جي ڪئمپ ۾ ڏٺا هئا، جيڪي تعداد ۾ پنجاه هئا ۽ انهن جي لاءِ زمين جي هيٺان هڪ غار کوٽايو ويو هو. هو رات ڏينهن ان ۾ رهندا هئا ۽ رڳو ضروري حاجت لاءِ ٻاهر نڪرندا هئا. هنن وٽ سڱ جي شڪل جهڙي هڪ شيءِ هوندي هئي، جيڪا هو صبح ۽ شام وڄائيندا رهندا هئا.

هنن جا عجيب عجيب طريقا هوندا هئا. انهن مان هڪڙي معبر جي بادشاه، سلطان غياث الدين دمغانيءَ جي لاءِ جماع ۽ قوت باه واسطي هڪڙا حب ٺاهيا هئا، جنهن ۾ فولاد جو جزو به هو. جڏهن انهن جو اثر سنئو ظاهر ٿيو، تڏهن معبر جو بادشاه ان مان وزن کان گهڻو وڌيڪ کائي ويو ۽ مري پيو. ان کان پوءِ هن جو بادشاه ناصرالدين ٿيو، جو انهيءَ جوڳيءَ جي ڏاڍي عزت ڪندو هو. ان کان پوءِ اسان اتان ڪوچ ڪيو ۽ اچي جنديري* (چنديري) ۾ پهتاسين. هي هڪ وڏو شهر آهي ۽ منڊس بازارين ۾ ڏاڍي رونق لڳي پيئي هئي.

---

* چنديري:- هي شهر هينئر ننڍڙو ڳوٺڙو وڃي رهيو آهي، جو دهليءَ کان ٢٨٠ ميل پري آهي. ان جي ڀرسان ٽڪريءَ تي اڃا به هڪ شڪسته قلعو پيئو آهي، جو تنهن زماني ۾ هڪ مضبوط قلعو هوندو هو. — مترجم

هنن ملڪن جو اميرالامراء، عزالدين بنتاني (ملتاني)، جيڪو اعظم ملڪ جي لقب سان مشهور آهي، پڻ هن شهر ۾ رهندو آهي. هو ڏاڍو نيڪ ۽ فاضل شخص آهي ۽ عالمن سان صحبت ڪندڙ آهي. فقيه عزالدين زبيري، وجيه الدين بيانوي جيڪو بيانا جو آهي، جنهن جو ذڪر اڳ ۾ ڪري آيو آهيان، فقيه قاضي جيڪو قاضي خاصه ڪري سڏبو آهي، ۽ امام شمس الدين هن جي مجلس جا خاص رڪن آهن. هن جو نائب خزانه قمرالدين نالي آهي ۽ سندس نائب فوج سعادت تلنگي آهي، جيڪو هڪ وڏو مشهور بهادر آهي. اهو ئي لشڪر جي ڪمن ڪارين جي خبر لهندو آهي. ملڪ اعظم رڳو جمعي جي ڏينهن ٻاهر نڪرندو آهي يا ڪنهن ڏينهن اتفاقاً ظاهر ٿيندو آهي.

پوءِ اسان چنديريءَ مان هلي اچي ظهار (ڌار) جي شهر ۾ پهتاسين. هيءُ شهر مالوه جو سڀ کان وڏو شهر آهي. هن ملڪ ۾ زراعت جام ٿيندي آهي، جنهن ۾ ڪڻڪ جي پيداوار گهڻي ٿيندي آهي. هتان دهليءَ، جيڪا چوويهه منزلون پري آهي، تائين پٿر جا ٿنڀ بيٺل آهن، جن تي مفاصلو به لکيل آهي، جيئن ڪو مسافر اهو معلوم ڪري سگهي ته هو اڄ ڪيترو پنڌ ڪري آيو آهي يا منزل تائين ڪيترو پنڌ باقي آهي يا جنهن شهر ڏانهن وڃي رهيو آهي سو ڪيترو پري آهي.

هي شهر شيخ ابراهيم (زيتاالهه جي رهاڪو) سالديپي جي جاگير ۾ آهي. هي شيخ ابراهيم پهريائين شهر جي ٻاهران اچي ويٺو هو ۽ اتي گدراپور جي غير آباد زمين کي آباد ڪيو هئائين. هن جا گدرا تمام مٺا ٿيندا هئا، پر هن جي آسپاس پيا ماڻهو جيڪي گدرا پوکيندا هئا سي اهڙا مٺا ڪين ٿيندا هئا. ۽ هو فقيرن ۽ غريبن کي کاڌو به کارائيندو هو. جڏهن بادشاه معبر ڏانهن ٿي ويو ته هن هڪ گدرو اچي بادشاه جي خدمت ۾ پيش ڪيو هو، جيڪو بادشاه کائي ڏاڍو خوش ٿيو هو. هي

Marfat.com

شهر ظهار (١) هن کي ان ڪري جاگير ۾ ڏيئي ڇڏيو هئائين. ڪيس حڪم ڏنو هئائين ته هڪ ڏڙو، جيڪو شهر کان ڪجهه مٿڀرو هو، تنهن تي هڪ خانقاهه ٺهرائي. پوءِ هن اتي هڪ نهايت سٺو خانقاه ٺهرايو، جنهن ۾ هو غريبن ۽ مسافرن کي کاڌو کارائيندو هو ۽ ڪن سالن تائين ائين ڪندو رهيو.

هڪ دفعي هن بادشاه وٽ اچي، ٽيرهن لک دينار ڪيس نذرانو ڏنو، ۽ چيائين ته غريبن کي کاڌي کارائڻ کان پوءِ به هيءُ مال بچيو آهي، جيڪو شاهي خزاني جي ملڪيت آهي. بادشاه کانئس اهو مال نه ورتو، پر سندس انهيءَ ڪم کي نه رڳو پسند ڪيو، پر هن کي غريبن کي ڇوڻ ـ ڪارايـو، پسند ته ڪيائين. هن شهر ۾ وزير جي پاڻيهجي (حسن شاه) پنهنجي مامي 'خواجه جهان' کي گرفتار ڪرڻ جو ارادو ڪيو هو، ته جيئن سندس سڄو خزانو هٿ ڪري، باغي معبر ڏانهن ڀڄي وڃي. پر هن جي مامي کي بروقت خبر پهچي ويئي، جنهن يڪدم هن کي گرفتار ڪري ورتو ۽ هن ۽ هن جي رازدار اميرن کي بادشاه ڏانهن موڪلي ڏنو. بادشاه انهن اميرن کي ته مارائي ڇڏيو، باقي وزير جي پاڻيهجي کي وزير ڏانهن واپس موڪلي ڏنائين، جنهن هن کي قتل ڪرائي ڇڏيو.

ڳالهه

جڏهن وزير جي پاڻيهجي کي واپس وزير وٽ آندو ويو، ته هن کيس قتل ڪرڻ جو حڪم ڏنو هن وٽ (وزير جي

---

(١) شهر ظهار يا ڌار — ”آئين اڪبريءَ“ ۾ هن شهر جو بيان آيل آهي ته هي شهر راجا ڀوج جي راڄڌاني هوندو هو. هن وقت ڌار هڪ ننڍڙي رياست آهي ۽ چڱي آدمشماري اٿس. مسلمانن جي وقت ۾ هيءُ هڪ وڏو شهر هوندو هو، ۽ اڄا تائين به هن ۾ هڪڙي ڳاڙهي پٿر جون مسجدون مرمت جي قابل موجود آهن. - مترجم

پاڻيجي وٽ) هڪ ٻانهي هوندي آهي، جنهن تي هو عاشق هوندو هو، ۽ درخواست ڪيائين ته انهيءَ ٻانهيءَ کي سندس سامهون گهرايو وڃي. پوءِ ان ٻانهيءَ جي هٿان هڪ پان وٺي کاڌائين، ۽ پاڻ به هڪ پان ناهي، هن کي ڏنائين، ۽ ڪيس گلي سان لڳائي، ڪانئس موڪلائي ڪيائين. ان کان پوءِ هن کي هاٿيءَ جي اڳيان اڇلايو ويو، ۽ سندس ڪل لهرائي، ان ۾ ٻهه ڀريو ويو. جڏهن رات پئي، تڏهن اها ٻانهي ٻاهر اڪتي ۽ سندس قتل ٿيڻ واريءَ جڳهه جي ڀرسان، هڪ کوهه ۾ ٽپو ڏيئي مري ويئي. پئي ڏينهن هن کي مرده ڏٺو ويو، ۽ هن کي اتان ڪڍي، ٻنهي کي هڪڙيءَ قبر ۾ دفن ڪيو ويو. ان قبر کي گور عاشقان (عاشقن جي قبر) ڪري سڏيندا آهن.

ان کان پوءِ اسان ظهار جي شهر مان ڪوچ ڪري اچي اجين (١) ۾ پهتاسين. هيءُ هڪ سهڻو شهر آهي، جنهن ۾ وڏيون وڏيون عمارتون آهن، ۽ ملڪ ناصرالدين بن عين الملڪ، جيڪو هڪ وڏو فاضل، عالم ۽ شريف النفس انسان هوندو هو، به هن شهر ۾ رهندو هو. هو سنداپور جي ٻيٽ (گوا) جي فتح وقت شهيد ٿي ويو هو. مون سندس قبر جي زيارت ڪئي هئي، جنهن جو بيان ڪري آيو آهيان. فقيه ۽ طبيب جمال الدين مغربي غرناطي به هن شهر ۾ رهندو هو.

---

(١) اجين — هي هندستان ۾ هڪ قديمي شهر آهي، جيڪو سپيرا نديءَ جي ڪناري تي ٻڌل آهي. هيءُ مالوه جو قديم دارالخلافه هوندو هو، پر هاڻي گواليار جي رياست ۾ آهي. پراڻي شهر جا ڪنڊرات اجا تائين به نئين اجين جي ڀرسان اٽڪل هڪ ميل جي ايراضيءَ ۾ موجود آهن، جنهن مان ثابت آهي ته هي تمام وڏو شهر هوندو هو. سن ١٦٥٨ع ۾ اورنگزيب ۽ دارا شڪوه جي لڙائي به هن شهر جي ويجهو لڳي هئي. سن ١٧٩٢ع ۾ 'هولڪر' هن شهر کي ساڙيو هو ۽ سن ١٨١٠ع تائين هيءُ شهر سنڌيا جو پايه تخت ڪيو ويو، پر پوءِ 'گواليار' دارالحڪومت رهيو.

— مترجم

Marfat.com

پوءِ اسان اچڻ مان هلي اچي، دولت آباد ۾ پهتاسين، جو تمام وڏو شهر آهي ۽ دهليءَ جو مقابلو ٿو ڪري. هن جا ٽي حصا آهن: هڪ حصي کي دولت آباد ٿا چون، جنهن ۾ بادشاه ۽ ان جو لشڪر موجود آهي، ٻئي حصي کي ڪٽڪه چوندا آهن، ۽ ٽئين حصي کي، جيڪو هڪ قلعو آهي، ديوگير چوندا آهن. هي قلعو تمام مضبوط آهي، ايتري قدر جو سندس جهڙو ٻيو مضبوط قلعو سڄي ملڪ ۾ ڪونه آهي. بادشاه جو استاد خان اعظم قتلو خان به هن ئي قلعي ۾ رهندو آهي. ساگر ۽ تلنگانا به هن جي ماتحت آهن ۽ سندس علائقو ٽن مهينن جي پنڌ تائين پکڙيل آهي. هن جي طرفان هر جڳهه نائب ۽ حاڪم رهندا آهن. ديوگير جو قلعو، زمين جي سطح کان مٿي هڪ ٽڪر تي ٺهيل آهي، جنهن جي کوٽائي ڪرائي، ان جي چوٽيءَ تي هي قلعو ٺهرايو ويو آهي.

هن قلعي تي چمڙي جي ڏاڪڻ جي ذريعي چڙهي ويندا آهن ۽ رات جو اهي ڏاڪڻيون مٿي ڇڪي وٺندا آهن. هن قلعي جا محافظ پنهنجي اهل اولاد سميت ان ۾ رهندا آهن. هن قلعي ۾ هڪڙا غار ٺهيل آهن، جن ۾ وڏن ڏوهارين کي قيد ڪندا آهن. هنن غارن ۾ وري ايڏا ته وڏا ڪوئا رهندا آهن، جن کان ٻلي به ڊڄندي آهي ۽ اٽڪل ۽ چالاڪيءَ کان سواءِ انهن کي ڦاسائي نه سگهندي آهي.

'ملڪ خطاب' افغان مون کي ٻڌايو ته هڪ دفعي هن قلعي جي هڪ غار ۾ هو قيد ڪيو ويو هو، جنهن کي ڪوئن جو غار ڪري چوندا آهن: "پوءِ رات جو اهي ڪوئا گڏجي، اچي مون تي حملو ڪندا هئا ۽ مان سڄي رات انهن سان لڙائي ڪندي گذاريندو هوس. هڪ رات مان سمهيو پيو هوس ته ڪنهن خواب ۾ مون کي چيو ته سورت اخلاص هڪ لک دفعا پڙهه ته الله تعاليٰ توکي هتان ڇڏائيندو. پوءِ مون ايترا ڀيرا سورة اخلاص پڙهي، ته منهنجي آزاديءَ جو حڪم اچي پهتو. منهنجي

Marfat.com

آزاديءَ جو سبب هي هو، جو سندس ڀر واري غار ۾ ملڪ سل قيد هو، ته سندس آڱريون ۽ اکيون اهي ڪٽا ڪاٽي ويا هئا، جنهنڪري هو مري ويو هو. بادشاه کي جڏهن اها خبر پهتي، تڏهن چيائين خطاب کي ته وڃي ڪيو ستان هن کي به ڪٽا ڪاٽي وڃن!"

هن ئي قلعي ۾ ناصرالدين بن ملڪ سل ۽ قاضي جلال الدين، جڏهن بادشاه کين شڪست ڏني هئي، اچي پناهه ورتي هئي. دولت آباد جا اصل باشندا مرهٽا آهن، جن جون عورتون تمام سهڻيون ٿينديون آهن ۽ سندن نڪ ۽ ڀرون خاص طرح سان بي مثال ٿيندا آهن. اهي محبت ڪندڙ ۽ جماع ۾ لذت ڏيندڙ به مشهور آهن. هن شهر ۾ گهڻو ڪري هندو واپار ڪندا آهن ۽ جواهرات جي سوداگري به ڪندا آهن، تنهنڪري ڏاڍا مالدار آهن. انهن کي شاهه (ساهوڪار) ڪري چوندا آهن، جيئن مصر ۾ واپارين کي "مڪارم" چوندا آهن. دولت آباد ۾ انب ۽ انار جام ٿيندا آهن ۽ سال ۾ ٻه دفعا ڦر جهليندا آهن. هن ملڪ جي آمدني به سندس آباديءَ ۽ ڪشادگيءَ سبب ٻين علائقن کان وڌيڪ آهي. هڪ هندوءَ مون کي ٻڌايو ته هن سڄي علائقي جو ٺيڪو هڪ هندو واپاريءَ تيرهن ڪروڙ دينارن ۾ ڪنيو هو، پر هو اهو پورو ڪري نه سگهيو ۽ ان ڏانهن بقاياڻون رهجي ويون، تنهنڪري هن جو سڄو مال ضبط ڪيو ويو ۽ سندس کل لهرائي ويئي.

ڳائي ٻجائي جي بازار

دولت آباد ۾ ڳائڻ ۽ وڄائڻ وارن جي هڪ بازار آهي، جنهن کي طرب آباد ڪري سڏيندا آهن. هيءَ بازار تمام ڪشادي ۽ خوبصورت آهي، جنهن ۾ ڪيترائي دڪان آهن. هر هڪ دڪان جو هڪ دروازو سندس مالڪ جي گهر ڏانهن کلندو آهي، ۽ ٻئي طرف، انهيءَ دروازي کان سواء، انهيءَ گهر کي

پيو به دروازو ٺهندو آهي. دڪانن ۾ ڏاڍا عمدا فرش هوندا آهن، ۽ ٽيڪ وچ تي هڪ هندوري جهڙي پينگهه ٽنگيل هوندي آهي، جنهن ۾ گاني واري عورت ويٺل يا ليٽيل هوندي آهي، ۽ سندس ٻانهيون انهيءَ پينگهه کي پيون لوڏينديون آهن: اهي پينگهون به تمام سينگاريل هونديون آهن.

بازار جي وچ ۾ هڪ وڏو گنبذ ٺهيل آهي، جيڪو فرش فروش سان تمام گهڻو سينگاريل رهندو آهي، ۽ ان ۾ هنن ڳائيندڙن جو چوڌري هر خميس جي ڏينهن عصر جي نماز کان پوءِ اچي وهندو آهي. هن جا غلام ۽ خادم به اتي حاضر هوندا آهن. پوءِ هر هڪ گاني واري هن جي سامهون اچي، واري واري سان ڳائيندي وڄائيندي آهي. اها محفل مغرب تائين هلندي آهي، جنهن کان پوءِ هو اٿي، پنهنجي گهر هليو ويندو آهي. هن بازار ۾ مسجدون به آهن ۽ اتي رمضان شريف ۾ تراويح جي جماعت به ٿيندي آهي. گهڻو ڪري هندو راجا، جيڪي هيءَ بازار گهمڻ ايندا آهن، سي ان گنبذ ۾ اچي ترسندا آهن، ۽ گاني واريون اچي، انهن جي سامهون ڳائينديون آهن. ڪي مسلمان بادشاه به ائين ڪندا آهن.

پوءِ اسان دولت آباد جي شهر مان ڪوچ ڪري اچي نذر بار (١) پهتاسين. هي هڪ ننڍڙو شهر آهي، جنهن ۾ گهڻو

---

(١) نذربار- هن وقت هن شهر کي نندو بار ڪري سڏيندا آهن، ۽ خانديش جي پرسان تاپتي نديءَ جي پرسان ڏاکڻي ڪناري تي آهي. 'تاريخ فرشته' موجب جڏهن ملڪ ڪافور ديول ديويءَ جي ونڻ لاءِ ويو هو، ته ان وقت هن سلطان پور ۽ نذربار ٻه شهر آباد ڪيا هئا. موجوده وقت ۾ هيءُ ڪو اهڙو وڏو شهر ڪونهي، پر ڪنهن زماني ۾ ضرور هي هڪ وڏو شهر ۽ تجارت گاهه هوندو هو. سنه ١٦٦٦ع ۾ هت ايسٽ انڊيا ڪمپنيءَ وارن هڪ ڪوٺي کولي هئي، جيڪا پوءِ احمد آباد ۾ ڪٺي ويا. باجي راءِ جي وقت ۾ ئي هيءُ شهر غير آباد ٿي ويو. هن ۾ اڃا تائين به ڪي جهونيون مسجدون ۽ عمارتون موجود آهن. — مترجم

ڪري مرهٽا رهندا آهن. هو دستڪاريءَ ۾ مشهور آهن ۽ انهن سان ڪي سٺا طبيب ۽ منجم به آهن. شريف خاندان جا مرهٽا، برهمڻ ۽ کتري آهن. هنن جي غذا سايون ڀاڄيون ۽ سرنهن جو تيل آهي، ۽ هو گوشت کي نه اصل ويجهو به ڪين وڃن. هو ڪنهن به جانور کي ايذاءُ نه پهچائيندا آهن ۽ نه وري انهن کي ذبح ڪندا آهن. جيئن جنابت کان پوءِ غسل ضروري ٿيندو آهي، تيئن هو ڪاڏي ڪاٺ کان اڳ ۾ غسل ضروري ڪندا آهن. ۽ پنهنجي ويجهن عزيزن سان اصل سانڱي نه ڪندا آهن، بلڪ شاديءَ ۾ ستن پيڙهين جي، سانڱيءَ جو ضرور فرق ڪندا آهن. هو شراب به ڪونه پيئن ۽ شراب پيئڻ کي عيب ڪري سمجهندا آهن.

هندستان ۾ مسلمان به شراب پيئڻ کي سخت عيب سمجهندا آهن. ۽ جيڪڏهن ڪو مسلمان شراب پيئندو آهي ته هن کي اسي درا لڳائي، ان مهينن ٽائين تهه خاني ۾ قيد ڪندا آهن ۽ ڪاڏي جي وقت کان سواءِ هن کي ڪڏهن به ڪونه ڪوليندا آهن.

ان کان پوءِ اسان اتان هلي اچي ساغر (ساگر) * ۾ پهتاسين. هيءُ هڪ وڏو شهر آهي ۽ ان نالي واري درياءَ ساگر تي ٻڌل آهي. هن درياءَ جي ڪناري تي نار چڙهيل آهن، جن تي انب، ڪيلي ۽ ڪمند جا ڪيترائي باغ آهن. هن شهر جا رهاڪو ڏاڍا ديندار ۽ نيڪ آهن. هنن باغن ۾ خانقاهه ۽ اوطاقون نهرائي ڇڏيون آهن، جن ۾ مسافر اچي رهندا آهن. جيڪو به شخص خانقاهه نهرائيندو آهي ته ان سان گڏ باغ ضرور پوکائيندو آهي ۽ پنهنجي اولاد کي ان جو متولي ڪري ويندو آهي، پر جيڪڏهن اولاد نه هجيس ته ان جو متولي قاضي ٿيندو آهي.

هن شهر ۾ عمارتون تمام گهٽيون آهن، ۽ ڪيترائي ماڻهو هتان جي ماڻهن سان ملڻ ۽ گهمڻ ڦرڻ ايندا آهن، ڇو ته هت

---

* ساگر - هن نالي وارو هن وقت ڪوبه اهڙو مشهور شهر هندستان ۾ ڪونه رهيو آهي. — مترجم

ڪنهن به قسم جو خرچ يا محصول ڪونه ورتو ويندو آهي. اهو ئي سبب آهي ته هت تمام گهڻا مسافر ايندا آهن. ٻوءِ اسان ساگر مان هلي، اچي ڪنبايت ۾ پهتاسين. هي شهر سمنڊ جي هڪ ڪاريءَ تي ٻڌل آهي، جيڪا هڪ واديءَ جي شڪل جهڙي ٿيندي آهي ۽ ان ۾ جهاز اندر اچي سگهندا آهن. هن ۾ سدوجزر (چنڊ جي ڪشش جي ڪري، پاڻيءَ جو لهڻ ۽ چڙهڻ، جنهن کي هنديءَ ۾ جوار ڀاٽا چوندا آهن) به ٿيندو رهندو آهي.

پاڻيءَ جي لهڻ وقت، مون ڪيترائي ننڍا جهاز گپ ۾ کُپيل ڏٺا، ۽ جڏهن سمنڊ جو پاڻي چڙهيو، تڏهن اهي وري تري رهيا هئا. هيءُ شهر، ٻين سڀني شهرن کان مضبوط ۽ خوبصورت ٻڌل آهي. هن ۾ تمام سٺيون عمارتون ۽ مسجدون آهن، ۽ گهڻو ڪري، هتان جا رهاڪو پرڏيهي سوداگر آهن، جيڪي گهڻو ڪري عاليشان گهر ۽ وڏيون مسجدون ٺهرائڻ ۾ هڪٻئي کان گوءِ کڻي وڃڻ جي ڪوشش ڪندا آهن.

سڀني کان وڏو عاليشان گهر انهيءَ شريف سامريءَ جو آهي، جنهن مون کي حلوي جي ٿالي ٻڌائڻ وقت بادشاه جي اڳيان شرمندو ڪرڻ تي گهريو. ان گهر ۾ جيڪو ڪاٺ استعمال ڪيو ويو آهي، تنهن کان وڌيڪ مضبوط ۽ ٿلهو ڪاٺ مون ٻئي ڪنهن به گهر ۾ استعمال ٿيل ڪونه ڏٺو. هن گهر جو دروازو به ايترو وڏو آهي، جيترا شهر جا ٻيا دروازا آهن، ۽ ان جي پرسان هڪ وڏي مسجد آهي، جنهن کي سامريءَ جي مسجد ڪري چوندا آهن. ملڪ التجار ڪازرونيءَ جو گهر به تمام عاليشان آهي ۽ ان جي پرسان به مسجد ٺهيل آهي. ازانسواءِ شمس الدين ڪلاه دوز، يعني ٽوپيون ٺاهيندڙ، جو گهر به تمام وڏو آهي.

جڏهن قاضي جلال جي بغاوت ٿي هئي، تڏهن شمس الدين، ناخدا الياس، جيڪو پهريائين هن ملڪ جو هندو هو، ۽ ملڪ الحڪماء، هن شهر ۾ اچي پناه ورتي هئي، ۽ شهر جي چوڌاري خندق

Marfat.com

ڪوٽائڻ شروع ڪئي هئائون، جو هت شهر پناه ڪانه هئي. جڏهن ناڪامياب ٿيا ۽ بادشاه جو لشڪر اچي شهر ۾ داخل ٿيو، تڏهن ٽيئي ڄڻا وڃي هڪ گهر ۾ لڪا ۽ گرفتاريءَ جي ڊپ کان ارادو ڪيائون ته هڪٻئي کي ڪٽار سان پورو ڪري ڇڏين ۽ اهڙيءَ طرح سان انهن مان ٻه ڄڻا ته مري ويا، پر ملڪ الحڪماءُ ڪونه مئو.

هن ئي شهر ۾ نجم الدين جيلاني هڪ وڏو واپاري هوندو هو، جيڪو شڪل ۾ سوچارو ۽ وڏو مالدار هو. هن به هڪ وڏو گهر ۽ مسجد ٺهرائي هئي. بادشاه هن کي پاڻ وٽ گهرائي، ڪيس ڪنپات جو حاڪم مقرر ڪري، طبل ۽ علم به بخشيو هو، ۽ اهو ئي سبب هو، جو ملڪ الحڪماءُ باغي ٿيو هو ۽ آخر پنهنجي جان ۽ مال تان هٿ ڌوئڻا پيس. جڏهن اسان ڪنپات ۾ پهتاسين، تڏهن اتي جو حاڪم مقبل تلنگي هو. بادشاه هن جو ڏاڍو قدر ڪندو هو. شيخ زادو اصفهاني هن جي صحبت ۾ رهندو هو ۽ هن جي طرفان ملڪ جا معاملا شيخ جي سپرد هوندا هئا. هي شيخ امور سلطنت مان تمام گهڻو واقف هوندو هو، تنهنڪري هو ڏاڍو مالدار ٿي ويو هو ۽ پنهنجي دولت آهستي آهستي پنهنجي ملڪ ڏانهن موڪليندو رهندو هو. آخر هو ڀڄي وڃڻ لاءِ ڪا ترڪيب سوچڻ لڳو، ته بادشاه کي خبر پئجي وئي.

ڪنهن وڃي بادشاه کي ٻڌايو ته هو ڀڄي وڃڻ ٿو چاهي، تنهنڪري بادشاه مقبل کي لکيو ته هن کي ٽپال (١) جي ذريعي دارالخلافه ڏانهن موڪلي ڏيو. مقبل هن کي موڪلي ڏنو. جڏهن

---

(١) شيخ کي 'ٽپال' ۾ موڪلڻ:- هن کان اڳ هندستان ۾ ٽپال جي عنوان ۾ ابن بطوطه لکي آيو آهي ته رستي تي اهڙيون چونڪيون ٺهيل هونديون هيون، جتي ٽپال پهچائيندڙ ماڻهو، تيار بيٺا هوندا هئا. ان ۾ جلد گهربل ماڻهوءَ کي به کٽ تي کڻي، ڀڄندا ويندا هئا، وغيره.

— مترجم

هي بادشاه جي روبرو وڃي حاضر ٿيو، تڏهن هن تي پهرو مقرر ڪيو ويو هن ملڪ جو دستور آهي ته جڏهن ڪنهن تي پهرو مقرر ڪيو ويندو آهي ته ان جو ڀڄڻ محال آهي. هن پهريدار سان سازش ڪري هن کي تمام گهڻو سامان ڏيڻو ڪيو. پوءِ ٻيئي ڄڻا ڀڄي نڪتا. هڪ معتبر ماڻهوءَ مون کي ٻڌايو ته مون هن کي شهر قلهات (قلات) جي مسجد ۾ ڏٺو هو، ۽ پوءِ هو اتان پنهنجي وطن هليو ويو ۽ وڃي پنهنجو سمورو مال هٿ ڪيائين ۽ جان به بچائيائين.

ڳالهه

جڏهن ملڪ مقبل اسان جي دعوت پنهنجي گهر ۾ ڪئي، تڏهن اتي هڪ مزي جي ڳالهه ٿي. ڇا ٿيو جو شهر جو قاضي، جيڪو هڪ اک کان ڪاڻو هو، تنهن جي سامهون شريف بغدادي ويٺو هو. هو شڪل ۾ هوبهو قاضيءَ جهڙو پئي لڳو، پر کاٻيءَ اک کان ڪاڻو هو. شريف، قاضيءَ ڏانهن ڏسي، پئي هن ڏي کليو. قاضي تنهن تي هن کي ڇڙٻ ڏيڻ لڳو. شريف به ترڪي به ترڪي جواب ڏنس ته ”ان ۾ ناراض ٿيڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي؟ مان توکان وڌيڪ خوبصورت آهيان.“ قاضيءَ پڇيس ته سو وري ڪيئن؟ تنهن تي جواب ڏنائينس ته منهنجي کاٻي اک ڪاڻي، پر تنهنجي ته ساڄي اک ڪاڻي آهي. هي ٻڌي امير ۽ سڀ حاضرين اچي کل ۾ پيا ۽ قاضي ڏاڍو شرمندو ٿيو، پر هن کي ڪو به جواب ڏيئي نه سگهيو، ڇو ته هندستان ۾ شريفن (سيدن) جي تمام گهڻي تعظيم ۽ عزت ڪندا آهن.

هن شهر ۾ هڪ بزرگ الحاج ناصر باربڪر جو رهاڪو جامع مسجد جي هڪ قبي (حجري) ۾ رهندو آهي. اسان هن جي زيارت لاءِ هن وٽ ويا هئاسين، ۽ ماني به هن سان گڏجي کاڌي

هئيسين. جڏهن قاضي جلال ڪنبايت ۾ داخل ٿي، اچي بغاوت ڪئي هئي، تڏهن هن بزرگ وٽ اچي حاضر ٿيو هو. بادشاه کي ڪنهن وچي ٻڌايو ته هن بزرگ، قاضي جلال لاءِ دعاگهري آهي، تنهنڪري هي ويچارو بزرگ، بادشاه جي اچڻ جو ٻڌي، پڇي ويو هو ته ڪٿي هن جو حال به شيخ حيدريءَ جهڙو نه ٿئي!

هن شهر ۾ ٻيو بزرگ خواجه اسحاق نالي هڪ تاجر آهي، جنهن جي خانقاه ۾ هر مسافر کي کاڌو ملندو آهي ۽ فقيرن ۽ مسڪينن کي روڪ پئسا به ڏنا ويندا آهن ۽ چون ٿا ته هن جي ايتري خرچ هوندي به هن جي مال ۾ روز بروز واڌارو ٿيندو ٿو وڃي. پوءِ اسان هن شهر مان ڪوچ ڪري ڪاويءَ (١) ۾ پهتاسين، جيڪو سمنڊ جي هڪ کاريءَ جي ڪناري تي آهي ۽ هت به پاڻيءَ جو لاهه ۽ چاڙهه ٿيندو آهي ۽ راءِ جاليسي، هندو راجا جي علائقي ۾ آهي، جنهن جو بيان اڳتي ڪنداسين. پوءِ اسان اتان ڪوچ ڪري اچي، 'قندار' جي شهر ۾ پهتاسين، جو هندن جو هڪ تمام وڏو شهر آهي ۽ سمنڊ جي ڪناري تي ٻڌل آهي.

اتي جي راجا جو بيان

قندار جي هندو راجا جو نالو جاليسي آهي. هي اسلامي حڪومت جي ماتحت آهي ۽ هر سال هندستان جي بادشاه جي ڏيل ڀريندو آهي. اسان جڏهن قندار ۾ پهتاسين تڏهن هي اسان جي استقبال لاءِ ٻاهر آيو ۽ اسان جي ڏاڍي عزت ڪيائين. هن

(١) ڪاوي (گاوي) ۽ قندار- هي ٻئي بندر هن وقت تپتي ويا آهن. قندار، هي افغانستان وارو قندار ڪونهي، پر هندستان ۾ هڪ بندر جو نالو هو، جيڪو نربدا نديءَ جي منهن وٽ هوندو هو. - مترجم

Marfat.com

پنهنجو محل اسان لاءِ خالي ڪري ڇڏيو هو، جنهن ۾ اسان وڃي لٿاسين. پوءِ وڏا وڏا مسلمان امير هن جي طرفان اسان جي استقبال لاءِ آيا، جن ۾ خواجه بهره جا ٻه پٽ ۽ ناخدا ابراهيم به هو، هن شخص جا ڇهه جهاز خاص سندس ملڪيت آهن. پوءِ اسان هن شهر مان سمنڊ ۾ سفر شروع ڪيو.

Marfat.com

باب اٺون

فصل پهريون

اسان جي سمنڊ رستي سفر جو بيان

اسان ناخدا ابراهيم جي جهاز "جاگير" (۱) نالي تي چڙهياسين ۽ تحفي جي گهوڙن مان ستر گهوڙا به اسان ان تي چاڙهيا. تحفي جا ٻيا رهيل گهوڙا ۽ نوڪر چاڪر، ابراهيم جي ڀاءُ جي جهاز تي، جنهن جو نالو "منورت" هو، سوار ٿيا. راءِ جالينسي اسان کي هڪ ٻيو جهاز ڏنو، جنهن ۾ ظهيرالدين جا گهوڙا، سنبل ۽ ان جا نوڪر چاڪر چڙهيا. جالينسي اسان جي لاءِ پاڻي، زاد راهه ۽ گهوڙن جي چاري جو پڻ بندوبست ڪيو ۽ پنهنجي پٽ کي "عڪيري" نالي جهاز ۾ چاڙهي اسان سان گڏ موڪليائين. اهو جهاز غوراب جي شڪل جهڙو هو، پر ان کان گهڻو ڪشادو هو. ان ۾ مضبوط ٿنڀا هئا. لڙائيءَ جي وقت ان تي چت چاڙهي ڇڏيندا هئا ته انهيءَ ٿنڀائينءَ چت کي تير يا پٿر لڳي نه سگهندا هئا.

جهاز جاگير جنهن ۾ اسان چڙهيا هئاسين، تنهن ۾ پنجاهه تير انداز ۽ پنجاهه جنگي حبشي هئا، جيڪي هن سمنڊ جا امير ليکيا ويندا آهن، ۽ جيڪڏهين انهن مان ڪو هڪ به ڪنهن جهاز تي سوار هوندو آهي، ته هندو چور ۽ باغي ان کي ڪجهه

(۱) هت اصل متن ۾ جاڪر لکيل آهي، اصل هنديءَ ۾ جاگير صحيح آهي.

ٻہ نہ چوندا آهن. ان سان ٻن ڏينهن جي سفر کان پوءِ هڪ ٻيرم (١) نالي ٻيٽ تي اچي لٿاسين. هيءُ ٻيٽ بلڪل خالي لڳو پيو هو، ۽ خشڪيءَ کان پوءِ صرف چار ميل پري هو. اسان اتي ترسي حوض مان پاڻي کنيو.

ان جي غير آباد هجڻ جو سبب اهو ٿو ڏيو وڃي ته مسلمانن هتي جي هندن تي حملو ڪيو هو. ان وقت کان پوءِ وري هندن وٽي ان کي آباد نہ ڪيو. ملڪ التجار، جنهن جو بيان ڪري آيا آهيون، هن کي آباد ڪرڻ جو ارادو ڪيو هو ۽ ان کي شهر پناهہ ڏياري، ان جي مٿان منجنيقون رکائي، مسلمانن کي ان ۾ آباد ڪيو هئائين. پوءِ اسان اتان هلي، ٻئي ڏينهن اچي قوقہ (٢) (گهوگها) ۾ پهتاسين. هيءُ هڪ وڏو عاليشان شهر آهي، جنهن ۾ تمام وڏيون بازاريون آهن. اسان شهر کان چار ميل پري اچي لنگر انداز ٿيا هئاسين، ڇو تہ اهو جزر جو وقت هو، ننهنڪري، پاڻي لهي ويو هو.

پوءِ اسان ننڍين ٻيڙين ۾ چڙهي شهر ڏانهن وياسين. جڏهن شهر کان اڃا هڪ ميل پري هئاسين تہ ٻيڙيون پاڻيءَ جي نہ هئڻ سبب گپ ۾ کپي پيون. مان پنهنجي ٻن ماڻهن جي مدد سان شهر ڏانهن روانو ٿيس. ماڻهو ڊپ ڏياري رهيا هئا تہ جيڪڏهن پاڻي چڙهي ويو تہ ڏاڍا مشڪل ۾ پوندؤ ۽ مان تہ تري بہ ڪونہ ڄاڻندو هوس. آخر اچي شهر ۾ پهتس ۽ بازاريون گهمي، هڪ مسجد ۾، جيڪا حضرت خضر ۽ حضرت الياس ڏانهن منسوب

---

(١) ٻيرم - هڪ ميل ڪن ڊگهو ٻيٽ آهي. هت انگريزن سنہ ١٨٦٥ع کان هڪ لائيٽ هائوس تعميرائي ڇڏيو آهي، جنهن تي سمنڊ جي سطح کان هڪ سو فوٽ مٿي ٻتيون ٻرنديون هونديون آهن — ڏسو نقشو هندستان ابن بطوط جو سير. — مترجم

(٢) قوقہ - ڪاٺياواڙ ۾ بمبئي کان ٩٣ ميل پري هڪ ٻيٽ آهي، هتي جا ماڻهو جهازن تي خلاصي يا لشڪر ۾ ڀرتي ٿيل آهن، ۽ گهڻو ڪري جهازرانيءَ جا شوقين آهن. — مترجم

هئي، وچـي مغرب جـي نماز پڙهيم. ان مسجد ۾ مون حيدري فقيرن جي هڪ جماعت ڏٺي، جن جـو شيخ بہ، هنن سان گـڏ هو. پوءِ مان جهاز ڏانهن واپس هليو آيس.

هنيءَ جو راجا

هنيءَ جي راجا جو نالو دنڪول آهي، ۽ رکو نالـي ۾ بادشاه جو مطيع آهي، پر حقيقت ۾ هو نافرمان آهي. پوءِ اسان هن شهر مان هلي، ٽن ڏينهن کان پوءِ اچي سنداپور (١) جي ٻيٽ ۾ پهتاسين. هن ٻيٽ ۾ ڇٽيهه ڳوٺ آهن. هن جي اردگرد سمنڊ جي هڪ ڪاري آهي، جنهن ۾ پاڻيءَ جي لاهه وقت تہ پاڻي مٺو هوندو آهي، پر چاڙهہ وقت لوڻ جهڙو کارو هوندو آهي. هن ٻيٽ جي وچ ۾ ٻہ شهر آهن، جن مان هڪ تمام پراڻو هندن جو آباد ڪيل آهي، ۽ ٻيو مسلمانن انهيءَ وقت آباد ڪيو هو، جڏهن هنن هن ٻيٽ کي پهريون دفعو فتح ڪيو هو. ان ۾ هڪ جامع مسجد، بغداد جي مسجدن جي نموني تي، ٺهيل آهي، جيڪا ناخدا حسن سلطان جمال الدين محمد هنوريءَ جي والد ٺهرائي هئي. هن ٻيٽ کي ٻئي دفعي فتح ڪرڻ جي موقعي تي مان بہ موجود هوس، جنهن جو اڳتي بيان ڪندس. هن ٻيٽ مان هلي، اسان هڪ ننڍڙي ٻيٽ تي اچي لٿاسين، جيڪو خشڪيءَ جي بلڪل ويجهو هو. ان ۾ هڪ مندر، هڪ باغ ۽ هڪ حوض هو، اتي مون هڪ جوڳي ڏٺو هو.

ان جوڳيءَ جي ڳالهہ

جڏهن اسان هيٺ ٻيٽ تي اچي لٿاسين، تڏهن اسان هڪ جوڳيءَ کي ڏٺو، جيڪو هڪ بتخاني ۾ ٻن بتن جـي وچ ۾ پنهنجي آسڻ تي ويٺو هو. ان جي منهن مان معلوم پئي ٿيو تہ

(١) سنداپور- هن کي هاڻي گوا ڪري ٿا سڏين. — مترجم

هُن ڏاڍي رياضت ۽ جفاڪشي ڪئي آهي. اسان هُن سان ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هُن ڪوبہ جواب ڪونہ ڏنو. اسان جاچ ڪئي تہ هن وٽ ڪائِي پيٽ لاءِ بہ ڪجهہ آهي يا نہ، پر اسان کي ڪجهہ بہ نظر نہ آيو. اُن وقت هن يڪدم وٽي ڏانهن ڪئي، تہ هڪدم هڪ ناريل وڻ مان ڇنجي اچي هن جي سامهون ڪريو. هُن اهو ناريل ڪٽي اسان کي ڏنو. اسان کي ڏاڍو عجب لڳو ۽ هن کي دينار ۽ درهم ڏيڻ لڳاسين، جي هُن نہ ورتا. پوءِ هُن کي ڪاٺي جون شيون آڇيوسين، پر هُن اهي بہ نہ ورتيون.

هن جي سامهون هڪ اٺ جي ڏاس جو چوغو پيو هو، جيڪو مون کڻي اٿلائي ڏٺو، تہ هُن اهو مون کي ڏيئي ڇڏيو. مون وٽ زيلع جي هڪ تسبيح هئي، جيڪا هن غور سان ڏٺي. مون اها تسبيح هن کي ڏيئي ڇڏي، جنهن کي هُن هٿ ۾ وٺي سنگهيو، ۽ پوءِ پاڻ وٽ رکي، آسمان ڏانهن اشارو ڪيائين. پوءِ وري قبلي ڏانهن اشارو ڪيائين. منهنجا ساٿي ڪجهہ بہ سمجهي نہ سگهيا تہ هن ڇا ٿي چاهيو، پر مان سمجهي ويس تہ هو مسلمان آهي ۽ هُن پيٽ جي رهاڪن جي سبب کان پنهنجي مذهب کي مخفي رکيو ٿو اچي ۽ ناريل کائي پنهنجو گذران ڪندو ٿو رهي.

جڏهن اسان هن کان موڪلايو ٿي، تڏهن مون سندس هٿ تي چمي ڏني، جنهن ڪري منهنجا دوست ناراض ٿيڻ لڳا. يڪدم هو سمجهي ويو ۽ منهنجو بہ هٿ وٺي چميائين. پوءِ مشڪي اسان کي وڃڻ جو اشارو ڪيائين. ويندي وقت مان سڀني جي پٺيان هوس. هن منهنجي ڪپڙي کان جهلي ٿورو ڇڪيو. مون مڙي پٺيان ڏٺو، تہ هُن مون کي ڏهہ دينار ڏنا.

جڏهن اسان ٻاهر آياسين، تڏهن منهنجي ساٿين مون کان پڇيو تہ هُن جوڳيءَ تنهنجي ڪپڙن کان ڇو پئي ڇڪيو! تنهن تي مون ٻڌايومان تہ هُن مون کي ڏهہ دينار ڏنا آهن. انهن دينارن مان ٽي دينار مون ظهيرالدين کي ڏنا ۽ ٽي دينار سنبل کي ڏنم.

Marfat.com

۽ ان وقت ٻڌايومان ته اهو شخص (جوڳي) مسلمان آهي ڇوته جڏهن هن آسمان ڏانهن آڱر کڻي، تنهن مان سندس مطلب هو ته مان خدا تعاليٰ تي ايمان رکان ٿو ۽ جڏهن قبلي ڏانهن اشارو ڪيائين ته ان مان سندس پيغمبر تي ايمان رکڻ جو مطلب هو. ازانسواءِ هن جو مون کان تسبيح وٺڻ هن ڳالهه جي تصديق آهي. جڏهن مون هنن کي اهو ٻڌايو، تڏهن هو ٻيهي واپس موٽي ويا ته انهي جوڳيءَ کي ڪوٺي ڏنائون.

پوءِ اسان انهيءَ وقت اتان روانا ٿياسين ۽ ٻئي ڏينهن صبح جو اچي هنور (۱) ۾ پهتاسين. هيءُ شهر سمنڊ جي هڪ وڏيءَ ڪاريءَ تي، جنهن ۾ جهاز وڃي سگهن ٿا، ٻڌل آهي، ۽ سمنڊ کان اڌ ميل جي مفاصلي تي آهي. برسات جي موسم ۾ سمنڊ ڏاڍو چڙهندو آهي، ۽ ان ۾ طوفان ايندو آهي. ان وقت ڇهن مهينن تائين مڇيءَ جي شڪار ڪندڙن کان سواءِ ٻيو ڪوبه شخص سمنڊ ڏانهن ڪونه ويندو آهي.

جڏهن اسان هنور ۾ پهتاسين، تڏهن هڪ جوڳي اسان وٽ آيو ۽ اچي مون کي ڇهه دينار ڏيئي چيائين ته "جنهن برهمڻ کي تو تسبيح ڏني هئي، تنهن هي ڇهه دينار موڪليا اٿئي." مون هن کان اهي دينار ورتا ۽ انهن مان هن کي هڪ دينار ڏيڻ لڳس، پر هن وٺڻ کان انڪار ڪيو ۽ هليو ويو. مون پنهنجي ساٿين سان اها ڳالهه ڪئي ۽ چيومان ته جي چاهيو ته

---

(۱) هنور:- هي شهر بمبئي جي ڏکڻ طرف سمنڊ ۾ ۲ ميل اندر هڪ ڪاريءَ تي ٻڌل آهي، ۽ چڱو بندر آهي. سورهين صديءَ جي شروع ۾ پورچوگيزن هت هڪ قلعو ٺهرايو هو. پر بيجانگر جي راجا سان لڙائيءَ وقت ان کي ساڙي ڇڏيو هئائون. ان کان پوءِ هن تي بيدنور جي راجا قبضو ڪيو، جنهن کان حيدر عليءَ جي قبضي ۾ آيو ۽ ٽيپو سلطان جي آخري شڪست کان پوءِ، هي شهر ايسٽ انڊيا ڪمپنيءَ جي قبضي ۾ آيو.

— مترجم

پنهنجو حصو وٺي سگهو ٿا، پر هنن چيو ته "نه" ۽ ان وقت مون کي ٻڌايائون ته جيڪي ڇهه دينار تو اسان کي ڏنا هئا، انهن ۾ ڇهه دينار پنهنجي کيسي مان ملائي، جنهن جاءِ تي جوڳي ويٺو هو، اتي رکي آيا هئاسين. اهو ٻڌي مون کي اچرج ۽ وڏيڪ حيرت ٿي ۽ اهي دينار مون پاڻ وٽ احتياط سان رکي ڇڏيا.

هنور شهر جا باشندا شافعي مذهب جا آهن ۽ ديندار، نيڪبخت ۽ بحري طاقت کان مشهور آهن، پر سندا پور (گوا) جي فتح ٿيڻ کان پوءِ، زماني هنن کي پست ڪري ڇڏيو، ان جو اڳتي بيان ڪندس.

شيخ محمد ناگوري هن شهر جي عابدن مان هڪ آهي، جنهن پنهنجي خانقاهه ۾ اسان جي دعوت ڪئي هئي. هو پنهنجي ماني پاڻ پچائيندو هو، جيئن غلامن ۽ ٻانهين جا ناپاڪ هٿ ان کي نه لڳن. فقيہ اسماعيل جيڪو پڙهائيندو آهي ۽ هن شهر جو رهاڪو آهي، سو ڏاڍو پرهيز، خوش خلق ۽ فياض آهي. هن شهر جو قاضي نورالدين علي آهي، ۽ خطيب جو نالو مون کي هينئر ياد نه رهيو آهي.

هن شهر ۽ سڄي ساحل جون عورتون سبيل ڪپڙو ڪونه ڍڪينديون آهن، بلڪ اڻ سبيل ڪپڙو پهرينديون آهن. چا ڪنديون آهن جو چادر جي هڪ پلاند سان سڄو بدن ڍڪي، ٻئي پلاند سان ڇاتي ۽ مٿو ڍڪي ڇڏينديون آهن. هي عورتون سهڻيون ۽ پارسا ٿينديون آهن ۽ نڪ ۾ سون جون نٿون پائينديون آهن.

انهن جي خاصيت اها آهي، جو انهن مان هرڪا عورت حافظ قرآن آهي. هن شهر ۾ تيرهن ڇوڪرين جا ۽ تيرهن ڇوڪرن جا مڪتب آهن. هن شهر کان سواءِ اها ڳالهه مون ٻئي هند ڪٿي به ڪانه ڏٺي. هتي جا ماڻهو رڳو سمنڊ جي واپار تي گذران ڪندا آهن ۽ کيتي ڪونه ڪندا آهن. مليبار (مليبار) جا ماڻهو

Marfat.com

هتي جي بادشاه جمال الدين کي سال ۾ ڪجھ مقرر ڏل ڏيندا آهن، چاڪاڻ ته هن وٽ زبردست بحري طاقت ۽ ڇهه هزار پيادل ۽ سوارن جو لشڪر آهي، جنهن کان هو ڊڄندا آهن.

هنور جي بادشاه جو بيان

هتي جي بادشاه جو نالو جمال الدين محمد بن حسن آهي، ۽ هو ڏاڍو نيڪ بخت انسان ۽ طاقت ور آهي. هو هڪ هندو راجا جي ماتحت آهي، جنهن جو نالو آهي هريب. ان جو بيان مان انشاالله تعالي اڳتي ڪندس. هي سلطان جمال الدين هميشه جماعت سان نماز پڙهندو هو. هن جي عادت هئي ته صبح ٿيڻ کان اڳ ۾ مسجد ڏانهن هليو ويندو هو، جتي صبح ٿيڻ تائين ويهي قرآن شريف جي تلاوت ڪندو هو. پوءِ فجر جي نماز پڙهي، شهر کان ٻاهر گهوڙي تي سوار ٿي ويندو هو ۽ ٻيهر محل واپس مسجد ۾ اچي ٻه رڪعتون نماز پڙهي، پوءِ پنهنجي محل ڏانهن هليو ويندو هو. هو ايام بيض ۾ روزا به رکندو هو.

جڏهن مان هن وٽ وڃي رهيو هوس، تڏهن هو مون کي افطار جي وقت گهرائيندو هو، فقيه علي ۽ فقيه اسماعيل اڳيئي اتي موجود هوندا هئا. پوءِ زمين تي چار ننڍيون ڪرسيون رکيون وينديون هيون، جن مان هڪ تي هو ويهندو هو ۽ باقي ڪرسين تي اسان مان هر هڪ ويهندو هو.

هن جي ماني جو نمونو

هن جي ماني جو طريقو هي هو ته ٿالهيءَ جي ناپي جو هڪ دسترخوان جنهن کي خونچو چوندا آهن، آڻيندا آهن، جنهن تي هڪ ٿامي جو طباق آڻي رکندا آهن. ان طباق کي "طالم" ڪري چوندا آهن، ان کان پوءِ هڪ خوبصورت ٻانهي ريشمي

ڪپڙا پهري، پاڻ سان ڪاڏي جون ديگڙيون ۽ ٿامي جا وڏا چمچا آڻيندي آهي ۽ چانورن جو هڪ چمچو ڪري طباق ۾ وجهندي ويندي آهي. پوءِ ان جي مٿان گيهه وجهي، انهيءَ طباق ۾ ٻئي پاسي ڪان مرچن، ادرڪ، ليمي ۽ انب جا آچار رکندي آهي، جن کي هر هڪ لقمي کان پوءِ کائيندا رهندا آهن. جڏهن اهي چانور ختم ٿي ويندا آهن، تڏهن وري ٻيو چمچو چانورن مان ڀري طباق ۾ وجهي، ان جي مٿان سرڪي ۾ رڌل مرغيءَ جو گوشت رکندي آهي، جنهن سان چانور کاڌا ويندا آهن.

هن چانورن جي ختم ٿيڻ تي وري ٽيون چمچو ڀري وجهندي آهي، ۽ ان جي مٿان وري ٻيءَ طرح رڌل مرغيءَ جو گوشت رکندي آهي، ۽ ان کان پوءِ هر هڪ چمچي سان گڏ نموني نموني جي رڌل مڇي وجهندي ويندي آهي، پوءِ گيهه ۾ رڌل ساڳي ڀاڄي آڻيندي آهي، جا به چانورن سان کاڌي ويندي آهي.

جڏهن اهي سڀ کاڌا پورا ٿي ويندا آهن، تڏهن ڪوشان (١) ايندو آهي، جنهن تي کاڌو ختم ٿيندو آهي. جڏهن هيءَ لسي ايندي آهي، تڏهن سمجهبو آهي ته هاڻي سڀ طعام ختم ٿي ويا. ان کان پوءِ گرم پاڻي پيئندا آهن، جو ته برسات جي موسم ۾ ٿڌو پاڻي نقصانڪار ٿيندو آهي.

هن بادشاه وٽ مان ٻيو دفعو ٻارهن مهينا وچ ۾ رهيو هوس ته ايترن ڏينهن ۾ ڪڏهن به مون ڪڻڪ جي ماني ڪانه کاڌي، جو ته هتي جي ماڻهن جو کاڌو رڳو چانور آهن. اهڙيءَ طرح مان جڏهن مان مالديپ، سيلان، مليبار ۽ معبر جي ٻيٽن ۽ ملڪن ۾ ٽن سالن ڌاڌين وچ ۾ رهيو هوس، ته انهن ۾ به چانورن کان سواءِ ٻيو مون ڪجهه به ڪونه کاڌو، ايتري قدر جو اهي چانور مون کي نڙيءَ ۾ ڦاسي پوندا هئا، ۽ پاڻيءَ سان انهن کي گهٽندو رهندو هوس.

---

(١) ڪوشان - جميل ڪير يا ڏونئري مان ٺهيل لسي. - مترجم

هي بادشاهه ريشمي باريڪ ڪپڙن جا ڪپڙا پائيندو آهي. ۽ چيلهه تي چادر ٻڌي، ۽ لحاف هڪڙي جي شان ڪري ڍڪيندو آهي. هو وارن کي ويڙهي، شان پٽڪو ٻڌي ڇڏيندو آهي ۽ جڏهن سوار ٿي نڪرندو آهي، تڏهن قباء (وڏي دستار) پهري، ان جي شان لحاف به وجهي ڇڏيندو آهي. ان جي اڳيان ساڏهو نغارا ۽ طبل وڄائيندا هلندا آهن. هن دفعي اسان هنور ۾ ٽي ڏينهن ترسياسين ۽ ويندي وقت هن اسان جي سفر جو سامان وغيره به ڏنو. اتان هلي ٽن ڏينهن کان پوءِ اچي مليبار (ملبار) جي حد ۾ پهتاسين. هيءُ اهو ملڪ آهي جتي ڪارا مرچ پيدا ٿيندا آهن. ان جي ڊيگهه ٻن مهينن جو رستو آهي، جيڪو درياءَ جو ڪنارو ڏيئي سنداپور (گوا) کان ڪولم تائين هليو ٿو وڃي.

هن رستي جي ٻنهي طرف وڻ آهن ۽ هر هڪ اڌ ميل کان پوءِ هڪ دڪان جي ٺهيل جاءِ آهي، جنهن ۾ دڪان ۽ چبوترا ٺهيل آهن، جتي هرڪو هندو يا مسلمان مسافر آرام ڪندو آهي. هر ڪنهن جاءِ جي ڀرسان وري هڪ کوهه هوندو آهي، جتي هڪ هندو پاڻي پياريندو رهندو آهي. هو هندن کي برتن ۾ پاڻي پياريندو آهي ۽ مسلمانن کي ٻڪ ۾، جيڪو هو پنهنجي ٻنهي هٿن سان وات تي جهلي بيهندا آهن ۽ اهو هندو ان ۾ پاڻي وجهندو رهندو آهي، جڏهن بند ڪرڻ جو ارشاد ملندو اٿس، تڏهن پاڻي وجهڻ بند ڪندو آهي.

ملبار ۾ اهو رواج آهي ته مسلمانن کي گهر ۾ اچڻ ڪونه ڏيندا آهن ۽ نه ئي وري انهن کي پنهنجي ڪنهن برتن ۾ کاڌو ڏيندا آهن. پر اتفاق سان جيڪڏهن ڪنهن کي کاڌو ڏين به ڪٿي، ته پوءِ ان کي ڀڃي ڇڏيندا آهن يا ڪنهن مسلمان کي ڏيئي ڇڏيندا آهن، ۽ جنهن جاءِ تي ڪو مسلمان ڪونه رهندو آهي، اتي هو مسلمان لاءِ کاڌو تيار ڪري، اهو ڪيوڙي

Marfat.com

جي ٻن ٽي رڪي، ٻوڙ ۾ ان ۾ وجهي، ڪم ڏيندا آهن، ۽ جيڪي ٻچڙو آهي، سو ڪتن ۽ پکين کي وجهي ڇڏيندا آهن.

هن رستي جي سڀني منزلن تي مسلمانن جا گهر آهن، جن وٽ مسلمان مسافر وڃي ترسندا آهن، ۽ هر هڪ شيءِ خريد ڪري انهن لاءِ کاڌو تيار ڪندا آهن. جيڪڏهن مسلمانن جا گهر نه هجن ها ته جيڪر مسلمانن لاءِ هن ملڪ ۾ سفر ڪرڻ ڏاڍو ڏکيو ٿي پوي ها. هن ٻن مهينن جي رستي ۾ هڪ ڇپي جيتري زمين به اهڙي ڪانه آهي، جيڪا آباد نه آهي. هت هر هڪ ماڻهوءَ جو گهر الڳ الڳ آهي، جنهن جي چوڌاري باغ رکيل هوندو آهي. ۽ ان جي چوطرف ڪاٺ جي پٽ ڏنل هوندي آهي. اهڙي طرح سان اهو سڄو رستو هنن باغن جي وچ مان لنگهي ٿو. جڏهن هڪ باغ پورو ٿيندو آهي، تڏهن ان جي پٽ تي ڪاٺ جي ڏاڪڻ رکيل هوندي آهي، جنهن تان چڙهي ٻئي باغ ۾ پهچبو آهي. اهڙيءَ طرح سان ٻن مهينن جو سفر آهي.

هن ملڪ ۾ بادشاه کان سواءِ ٻيو ڪوبه ماڻهو گهوڙي يا ڪنهن ٻئي جانور تي سواري ڪونه ڪندو آهي. گهڻو ڪري ماڻهو ڏوليءَ تي چڙهندا آهن، جنهن کي مزدور يا غلام کڻي هلندا آهن. نه ته هر شخص پنڌ سفر ڪندو آهي. جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ وٽ واپار جو سامان وغيره يا ٻيو ڪو مال متاع وڌيڪ هوندو آهي، ته ان کي مزدور ڀاڙي تي ڪرتا پوندا آهن، جيڪي اهو سامان پٺيءَ تي کڻي هلندا آهن. ڪي سوداگر اهڙا به ڏسڻ ۾ ايندا آهن، جن سان سامان کڻڻ وارا سوَ سوَ ماڻهو به هوندا آهن. هر هڪ مزدور کي هٿ ۾ هڪ ٿلهي لٺ ٿيندي آهي، جنهن جي هيٺئين پاسي لوهه، جي هڪ ڪلي ۽ مٿئين پاسي هڪ لوهه جو انگڙو ٿيندو آهي. جڏهن هو ٿڪجي پوندو آهي ۽ ترسڻ لاءِ ويجهو ڪوبه دڪان وغيره ڪونه هوندو اٿس، تڏهن اها لٺ زمين ۾ کوڙي، ان تي سامان جي پري لڙڪائي ڇڏيندو آهي ۽

ماھہ پٺيءَ، اھو سامان ڪٽي وري اٿي ھنڌ پوندو آھي .

مون ھن رسمي جھڙو امن ۽ امان ٻئي ڪنھن بہ رسمي تي ڪونہ ڏٺو. ھن ملڪ ۾ رڳو ھڪ ناريل جي چوريءَ تي انھيءَ چور کي ماري ڇڏيندا آھن. جيڪڏھن ڪوبہ ميوو زمين تي ڪري پوندو آھي تہ ان کي ڪوبہ ھٿ ڪونہ لڳائيندو آھي، ۽ آخر ان جو مالڪ اچي اھو کڻي ويندو آھي. چون ٿا تہ ھڪ ھندوءَ ھڪ ناريل کڻي ورتو ھو، تہ حاڪم کي خبر پئجي وئي، جنھن ھڪ ڪاٺ جي ٽنڊي کي زمين ۾ کوڙائي، ان جي مٿان جيڪا لوھہ جي ڇھنبدار سيخ ھئي، تنھن مان ھڪ تختو لنگھائي، ان تي کڻي ھن کي اونڌو ليٽايائين، تہ اھا سيخ ھن جي پيٽ مان آر پار لنگھي، وڃي سندس پٺيءَ کان نڪتي. ٻيءَ ٻين ماڻھن کي سبق سيکارڻ لاءِ ھن کي اتي ئي اھڙيءَ طرح ٽنگيل ڇڏي ڏنائين .

اھڙي قسم جا ٽنيا رسمي ۾ گھڻن ئي ھنڌن تي ڪتل آھن، جيئن مسافرن کي ان جو مطلب سمجھہ ۾ اچي سگھي. رات جي وقت اسان کي ڪيترائي ھندو رستي تي ملندا ھئا ۽ اسان جي لنگھي وڃڻ کان پوءِ ھلڻ شروع ڪندا ھئا. ھن ملڪ ۾ مسلمانن جي تمام گھڻي عزت ڪئي ويندي آھي، پر ايترو ضرور ٿيندو آھي، جو نہ ھنن سان گڏ کاڌو ويندو آھي ۽ نہ ھنن کي گھر ۾ اچڻ ڏنو ويندو آھي .

ملبار جي ملڪ ۾ ڪل ٻارھن راجا آھن، جن مان سڀني کان وڏي راجا جو لشڪر پندرھن ھزار آھي ۽ سڀ کان ننڍي راجا رٽ ٽي ھزار لشڪر آھي. انھن جي وچ ۾ ڪڏھن بہ تڪرار ڪو نہ ٿيندو آھي ۽ نہ وري ڪو ڏاڍو راجا ڀاڻ کي ضعيف راجا جي ملڪ تي قبضو ڪرڻ چاھيندو آھي. جڏھن ھڪ راجا جو علائقو پورو ٿيندو آھي ۽ ٻئي راجا جو علائقو شروع ٿيندو آھي، تڏھن انھيءَ جاءِ تي ھڪ ڪاٺ جو دروازو ٺھيل ھوندو آھي،

جنهن تي اڳيان اينڌڙ علائقي جي راجا جو تالو لڳل هوندو آهي، جنهن جو مطلب آهي ته اهو فلاڻي راجا جي امان يا پناهه جو دروازو آهي. جيڪڏهن ڪوبه هندو يا مسلمان ڪنهن علائقي ۾ ڪو ڏوهه ڪري ٻئي راجا جي دروازي ۾ داخل ٿي ويندو آهي، ته ان کي ڪنهن به قسم جو ڊپ نه رهندو آهي - پوءِ جيتوڻيڪ اهو راجا ڪٿي ڏاڍو يا وڏي لشڪر وارو سلطان هجي، ته به ان ضعيف راجا کي اچي مجبور ڪري نٿو سگهي ته ڏوهي سندس حوالي ڪيو وڃي.

هنن راجائن جي تخت جا وارث پٽ ڪونه ٿي سگهندا آهن، پر سندن ڀاڻيجا تخت جا وارث ٿيندا آهن. هن ملڪ جو دستور، الثلم سوڊان ملڪ جـي مسوف قـوم کان سـواءِ، ٻئي هند مون ڪٿي به ڪونه ڏٺو. هن جو بيان مان اڳتي ڪندس. جيڪڏهن مليبار جي ڪنهن راجا کي ڪنهن به دڪاندار جي خريد و فروخت بند ڪرڻي هوندي آهي، ته سندس غلام وڻن جون ٽاريون آڻي ان دڪان تي ٽنگي ڇڏيندا آهن، پوءِ جيستائين اهي ٽاريون اتي هونديون آهن، ان وقت تائين ڪوبه ان دڪان تي خريد فروخت ڪري نه سگهندو آهي.

ڪارن مرچن جو بيان

ڪارن مرچن جو ٻوٽو انگور جي ول جي شڪل جهڙو ٿيندو آهي، جنهن کي ناريل جي وڻ جي پرسـان پوکي ڇڏيندا آهن. پوءِ اهو ٻوٽو ناريل جي وڻ تي ول وانگر چڙهي ويندو آهي. ان کي شاخون ڪونه ٿينديون آهـن، جيئن انگور کـي ٿينديون آهن، ۽ ان جا پن گهوڙي جي ڪن جي شڪل جهڙا ٿيندا آهن. ڪن جا پن عليق (هڪ قسم جي گاهه) جـي پنن جهڙا ٿيندا آهن. ان جو ميوو ننڍن ننڍن ڇڳن ۾ لڳندو آهي، جنهن کي خريف جي موسم ۾ چنڊي، زمين تي کوڏين ۾ اس تي

سڪائيندا آهن، جيئن ڪشمش ناهڻ لاءِ انگورن کي سڪايو ويندو آهي. ان کي وقت ۾ وقت اٿلائيندا پٿلائيندا رهندا آهن ۽ جڏهن صفا خشڪ ٿي ويندا آهن ۽ رنگ ڪارو ٿي ويندو اٿن، تڏهن سوداگرن کي وڪڻي ڇڏيندا آهن.

اسان جي ملڪ جي ماڻهن جو خيال آهي ته انهن کي باهه تي پچائيندا آهن، تڏهن انهن ۾ سختي پيدا ٿيندي آهي، پر اهو غلط آهي. ان ۾ سختي اس ۾ سڪڻ جي ڪري پيدا ٿيندي آهي. قالقوط (ڪاليڪٽ) جي شهر ۾ مون ڏٺو ته انهن کي ماپي سان سٽي رهيا هئا، جيئن اسان جي ملڪ ۾ جوئر ميندا آهن. ملبار جو سڀ کان پهريون شهر جنهن ۾ اسين داخل ٿياسين سو هو ابي سرور (۱). هي هڪ ننڍڙو شهر آهي، جيڪو هڪ وڏي سمنڊ جي ڪاريءَ جي ڪناري تي ٻڌل آهي. هت ناريل جا وڻ تمام گهڻا آهن. هت مسلمانن ۾ سڀ کان وڏو ماڻهو شيخ جمعو آهي، جيڪو 'ابي ستہ' جي نالي سان مشهور آهي. هي شخص ڏاڍو سخي آهي ۽ پنهنجو سڀڪجهه فقيرن ۽ مسڪينن تي خرچ ڪري ڇڏيو اٿائين.

اتان ٻن ڏينهن جي سفر کان پوءِ اچي فاڪنور (۲) جي شهر ۾ پهتاسين. هيءُ شهر به هڪ ڪاريءَ تي ٻڌل آهي. هت ڪمند جي پوک تمام گهڻي عمدي ٿيندي آهي، جنهن جو مثال

---

(۱) ابي سرور - هن شهر جو هن وقت پتو نٿو پوي ته ڪٿي آهي. - مترجم

(۲) فاڪنور - هن وقت هن شهر کي بدڪور ڪري سڏيندا آهن، جيڪو مدراس ۾ آهي. جڏهن ابن بطوط اتي ويو هو، تڏهن هن شهر کي بيجا نگر جي راجائن فتح ڪيو هو، ۽ جڏهن دکن جي مسلمانن بيجا نگر جي راجا کي سنه ۱۵۶۵ع ۾ مغلوب ڪيو، تڏهن هي علائقو بيدنور جي راجا جي قبضي ۾ اچي ويو. هن نئين شهر کي جيڪو پراڻي بدڪور يا فاڪنور کان ۵ ميلن جي مفاصلي تي آهي، هنگوڪٽہ ڪري چوندا آهن. هي شهر سيلا نديءَ جي منهن وٽ آهي. هت اجا به چانور، ڪپڙي، ناريل ۽ لوڻ جو واپار هلندو آهي. — مترجم

هن ملڪ جي ڪنهن ٻئي هنڌ ملي نٿو سگهي. هن شهر ۾ ڪيترائي مسلمان موجود آهن، جن مان سڀني کان وڏو حسين سلاط ليکيو ويندو آهي، جنهن هتي هڪ جامع مسجد به ٺهرائي آهي. هت قاضي ۽ خطيب به رهندا آهن.

هتي جي راجا جو بيان

هن شهر جي هندو راجا جو نالو باسديو آهي، جنهن وٽ ٽيهه جنگي جهاز آهن ۽ انهن سڀني جو وڏو عملدار ٻولا نالي هڪ مسلمان آهي. هو ٻهريائين سامونڊي لٽيرو هوندو هو، ۽ سوداگرن کي ڦريندو رهندو هو. جڏهن اسان هن شهر جي ڀرسان اچي لنگرانداز ٿياسين، تڏهن راجا اسان ڏانهن پنهنجي پٽ کي موڪليو، جيڪو اسان وٽ جهاز ۾ بطور رهينه (۱) (گروي) اچي رهيو هو. ان کان پوءِ اسين شهر ۾ وياسين، جتي راجا ٽن ڏينهن تائين اسان جي مهماني ڪئي. هيءَ مهماني، هندستان جي بادشاه جي عزت افزائيءَ، پنهنجي مهمانوازيءَ ۽ اسان جي جهازن سان خريد فروخت جي فائدي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪئي ويئي هئي.

هن شهر جو دستور آهي ته جيڪو به جهاز هتي پهچندو آهي، تنهن کي اتي ترسي، راجا کي ڪجهه تحفي طور ڏيڻو پوندو آهي، جنهن کي حق بندر چوندا آهن. پر جيڪڏهن ڪو جهاز ائين نه ڪندو آهي، تنهن کي راجا جا جهاز زبردستيءَ بندر تي

---

(۱) رهينه - اڳئين وقت ۾ هن ملڪ ۾ امن امان ڪجهه گهٽ هو، ڇاڪاڻ ته بادشاهه به ڪڏهن شاهوڪار واپارين کي پنهنجي پالتو ڌاڪن هٿان ڦرائيندا رهندا هئا؛ تنهنڪري واپاري ڊڄندا هئا، ۽ انهن وٽ نه ويندا هئا. انهن کي پڪ ڏيارڻ لاءِ راجا پنهنجن پٽن کي هنن وٽ ڏياري موڪليندا هئا، جيڪي وڃي هنن جي ماڻهن وٽ هنن جي جهازن ۾ ضامن طور رهندا هئا، ۽ هنن جي صحيح سلامت موٽڻ تي واپس ويندا هئا. — مترجم

وٺي ايندا آهن ۽ جيستائين هو اهو حق ادا نہ ڪندا آهن، تيستائين ان کي وڃڻ نہ ڏيندا آهن. پوءِ اتان تن ڏينهن جي سفر کان پوءِ اچي، مجرور (١) (منگلور) جي شهر ۾ پهتاسين. هي شهر تمام وڏو آهي ۽ هڪ ڪاريءَ تي، جنهن کي 'دنب' ڪري چوندا آهن، ٻڌل آهي. ملبار جي ملڪ ۾ هيءَ ڪاري وڏي ۾ وڏي آهي. هن شهر ۾ 'فارس' ۽ 'يمن' جا وڏا وڏا واپاري ايندا آهن. هتي سنڌ ۽ ڪارا مرچ تمام گهڻي انداز ۾ پيدا ٿيندا آهن.

هتي جي بادشاهہ جو بيان

هتي جو راجا هن ملڪ ۾ وڏي ۾ وڏو راجا آهي، ۽ سندس نالو رامديو آهي. هن شهر ۾ اٽڪل چار هزار ڪن مسلمان رهندا آهن، جيڪي شهر کان ٻاهر رهندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن انهن مسلمانن ۽ شهر وارن جي وچ ۾ لڙائي لڳندي آهي، تہ راجا وچ ۾ پيئي صلح ڪرائي ڇڏيندو آهي، ڇاڪاڻ تہ هو واپارين جو هميشہ محتاج رهندو آهي. هن شهر ۾ هڪ شافعي قاضي رهندو آهي، جنهن جو نالو بدرالدين معبري آهي، جيڪو تعليم بہ ڏيندو آهي.

اهو قاضي اسان جي جهاز ۾ آيو ۽ اسان کي اچي چيائين تہ اسان جي شهر ۾ هلي رهو. اسان چيس تہ جيستائين راجا پنهنجو پٽ بطور ضمانت اسان وٽ نہ موڪليندو، جيئن فاڪنور جي راجا موڪليو هو، تيستائين اسان جهاز تان نہ لهنداسون. تنهن تي هن جواب ڏنو تہ فاڪنور ۾ مسلمان تمام ٿورا آهن،

(١) مجرور- هن کي هاڻي منگلور ڪري چوندا آهن. هن شهر تي اهو نالو شايد، منگل ديوي جي نالي تي، جنهن جو مندر هن شهر جي ويجهو آهي، رکيو ويو آهي. هي شهر بہ مدراس ۾ آهي، ۽ تمام آباد، خوبصورت ۽ صفائيءَ وارو آهي. 'ڪرگ' ۽ ميسور جي قهوه بہ هن بندر تان ٻاهر ويندو آهي. — مترجم

۽ اتي جي مسلمانن جو ايترو زور به ڪونهي، پر هن شهر جو راجا خود اسان کان ڊڄندو آهي، تنهنڪري ضمانت جي ڪا به ضرورت ڪانهي. اسان سندس ڳالهه نه مڃي. پوءِ آخر راجا پنهنجي پٽ کي اسان جي جهاز تي موڪلي ڏنو، تڏهن اسان جهاز تان لهي شهر ڏي وياسين. هنن اسان جي تمام گهڻي عزت ڪئي ۽ اسان ٽي ڏينهن ان شهر ۾ ترسي پياسين.

ان کان پوءِ اسان 'هيلي' (١) ڏانهن وياسين. ۽ ٻن ڏينهن جي سفر کان پوءِ اتي پهتاسين. هي هڪ وڏو شهر آهي، جنهن ۾ عمديون عمارتون ٺهيل آهن. هيءُ شهر هڪ وڏي کاريءَ تي ٻڌل آهي، جنهن ۾ وڏا وڏا جهاز اچي سگهن ٿا. هن شهر تائين چين جا جهاز ايندا آهن، جيڪي قاالقوط (ڪاليڪٽ)، 'ڪولم' ۽ 'هيلي' کان سواءِ ٻئي هند ڪٿي به ڪونه ترسندا آهن. هن شهر کي هندو توڙي مسلمان متبرڪ ڪري سمجهندا آهن، ڇو ته هتي هڪ جامع مسجد آهي، جيڪا ڏاڍي برڪت واري آهي. جهازن تي چڙهڻ وارا خير و عافيت سان واپس ورڻ لاءِ هن جامع مسجد جون باسون باسيندا آهن ۽ وڏيون وڏيون رقمون نذر ڪندا آهن. خطيب حسين جي، جيڪو هتي جي سيني مسلمانن کان وڏو آهي، نگرانيءَ ۾ هن مسجد جو خزانو رهندو آهي. هن مسجد ۾ طالب علمن کي تعليم به ڏني ويندي آهي، ۽ انهن کي خرچ به مسجد جي مال مان ڏنو ويندو آهي. ازانسواءِ هن مسجد ۾ هڪ بورچيخانو به آهي، جنهن مان مسافرن، مسڪينن ۽ مسلمان فقيرن کي کاڌو ڏنو ويندو آهي.

هن مسجد ۾ منهنجي ملاقات هڪ نيڪ انسان فقيهه سان ٿي، جنهن جو نالو سعيد هو ۽ 'مقدشو' جو رهاڪو هو. هو ڏاڍو نيڪ سيرت ۽ خوش خلق ماڻهو هو، ۽ هميشه روزا رکندو هو. هو چوندو هو ته مان چوڏهن سال مڪي معظم ۾ ايترا ڏي سال

---

(١) هيلي- هن وقت هن نالي سان ڪوبه شهر ڪونه آهي. - مترجم

مديني منور ۾ رهيو آهيان، ۽ مڪي معظم ۾ امير بانمي ۽ مديني منور ۾ منصور بن جماز سان مليو آهيان، ان کان سواءِ هندستان ۽ چين جو سفر پڻ ڪري آيو آهيان. پوءِ اسان 'هيلي' مان هلي اچي 'جرفتن' (۱)، ۾ پهتاسين، جيڪو هيلي کان صرف ٽي فرسخ پري آهي. اتي هڪ فقيھ سان مليس، جيڪو بغداد جو رهاڪو هو ۽ 'صرصري' ڪري سڏبو هو. صرصري بغداد ۽ ڪوفي جي رستي تي، بغداد کان ڏهن ميلن جي مفاصلي تي هڪ شهر آهي. هن شهر ۾ هن جو هڪ ڀاءُ رهندو هو، جو ڏاڍو مالدار هو، ۽ صغير اولاد ڇڏي مري ويو هو. جڏهن مان اتان روانو ٿيس، تڏهن هو به انهن کي وٺي بغداد وڃي رهيو هو.

هندستان جي ماڻهن جو به سوڊان جي ملڪ وارو ساڳيو دستور آهي ته جڏهن ڪو مسافر مري ويندو آهي، تڏهن ڇاهي سندس هزارن جو مال هجي، اهو ڪنهن مسلمان وٽ امانت طور هوندو آهي، ۽ جيستائين ڪو شرعي وارث نه اچي، تيستائين ڪوبه ان مان ڪجھ، صرف ڪري نه سگهندو آهي.

هِلي جي بادشاهه جو بيان

هن شهر جي راجا جو نالو ڪويل آهي، جو ملبار جي وڏن راجائن مان هڪ ليکيو ويندو آهي. هن وٽ ڪيترائي جهاز آهن، جيڪي عمان، فارس ۽ يمن جي ملڪن ڏانهن (واپار لاءِ) ويندا آهن. دهه فتن (۲) ۽ بدفتن جن جو اسان هينئر بيان ٿا ڪريون، پڻ هن جا شهر آهن. ان کان پوءِ جرفتن کان دهه فتن پهتاسين. هيءُ هڪ وڏو شهر آهي، جيڪو هڪ ڪاريءَ تي ٻڌل

---

(۱) جرفتن- هن وقت ملبار جي ضلعي ۾ هي هڪ ننڍو ڳوٺ آهي. — مترجم

(۲) دهه دفتن- هنٽر صاحب جي لکڻ موجب هيءُ بندر، 'ٽيلي چري' بندر جي ويجهو موجود هو. ٽيلي چري ملبار جي اتر ۾ هڪ وڏو بندر آهي. — مترجم

Marfat.com

آهي. هن ۾ باغ تمام گهڻا آهن، جن ۾ ناريل، ڪارا مرچ، سوپاريون ۽ پان پيدا ٿيندا آهن.

هتي قلقاص (١) به گهڻي پيدا ٿيندي آهي، جنهن کي گوشت سان گڏ پچائيندا آهن. ڪيلو ته هتي ايترو گهڻو پيدا ٿيندو آهي جيترو مون ڪنهن به ٻئي ملڪ ۾ نه ڏٺو. هن شهر ۾ هڪ وڏي باءِين (حوض) آهي، جنهن جي ڊيگهه پنج سؤ قدم ۽ ويڪر ٽي سو قدم ٿيندي. اها سڄي ڳاڙهي پٿر کي تراشي ٺاهي وئي آهي، ان جي ڪنارن تي اٺاويهه وڏا وڏا قبا ٺهيل آهن ۽ هرهڪ قبي ۾ پٿر جون چار ويهڻ جون جايون ٺهيل آهن. هرهڪ قبي تي باءِين (حوض) جي هيٺان ڏاڪڻيون ٺيون چڙهن ۽ ان جي وچ تي هڪ وڏو قبو ٺهيل آهي، جنهن کي ٽي طبقا آهن. هرهڪ طبقي ۾ چار ويهڻ جون جايون آهن. چون ٿا ته راجا ڪويل جي پيءُ هيءَ باءِين ٺهرائي هئي.

انهيءَ باءِين جي سامهون وري هڪ جامع مسجد آهي، جنهن سان هيٺ باءِين ۾ ڏاڪڻيون ٺيون وڃن. ماڻهو انهن ڏاڪڻين تان لهي هيٺ باءِين ۾ وڃي وضو ۽ غسل ڪندا آهن. فقيهه حسين مون کي ٻڌايو ته هيءَ باءِين ۽ جامع مسجد، راجا ڪويل جي هڪ ڏاڏي ٺهرائي هئي، جيڪو مسلمان ٿيو هو. هن جي اسلام ۾ اچڻ جي متعلق به هڪ عجيب قصو مشهور آهي، جيڪو بيان هيٺ ٿا ڪريون.

جامع مسجد جي سامهون، عجيب شان وارو وڻ

مون به ڏٺو آهي ته جامع مسجد جي سامهون هڪ وڏو وڻ بيٺل آهي، جنهن جا پن انجير جي پتن جهڙا آهن، پر انهن کان ڪجهه قدر وڏيڪ نرم آهن. هن وڻ جي چوڌاري پٿ ڏنل

(١) قلقاص- هيءَ هڪ قسم جي سائي ڀاڄي آهي. — مترجم

آهي. انتي هڪ محراب به ٺهيل آهي، جنهن ۾ مون به رڪعتون نفل پڙهيو هو. هن وڻ کي ”درخت شهادت“ سڏيندا آهن. ۽ ڳالهه ڪندا آهن ته خريف جي موسم ۾ هن وڻ جو هڪ پن ڀريائين زرد ٿي، پوءِ ڳاڙهو ٿي ويندو آهي. ان کان پوءِ اهو پن هيٺ ڪري پوندو آهي، جنهن تي قدرت جي قلم سان ”لا اله الا الله محمد الرسول الله“ لکيل هوندو آهي.

فقيه حسين ۽ معتبر ماڻهن جي هڪ جماعت کان مون ٻڌو ته هن اهو پن ڏٺو آهي، ۽ ان تي لکيل ڪلمو به پڙهيو آهي. جڏهن اهو پن هيٺ ڪري پوندو آهي، تڏهن ان جو اڌ مسلمان کڻي ويندا آهن ۽ باقي اڌ راجا جي خزاني ۾ رکيو ويندو آهي، ۽ ان سان ڪيترن مريضن کي شفا حاصل ٿيندي آهي. هن ڏي پن جي ذريعي سان، اهو ڪويل راجا مسلمان ٿيو هو، جنهن مسجد ۽ بائين ٺهرايون هيون. هو عربي اکر پڙهي سگهندو هو، تنهنڪري جڏهن هن پن تي لکيل ڪلمو پڙهيو، تڏهن مسلمان ٿي ويو ۽ وري مسلمان به پڪو ٿيو. هيءَ روايت مسلسل هلندي ٿي اچي. فقيه حسين وڌيڪ ٻڌايو ته ان راجا کان پوءِ سندس هڪ پٽ مرتد ٿي ويو هو، جنهن هن وڻ کي پاڙان پٽائي، ان جو نشان به ڪونه ڇڏيو هو، پر هي وڻ وري ڄمي پيو ۽ اڳي کان به وڌيڪ سرسبز ٿيو ۽ وڌيو. پر اهو راجا جلدي مري ويو.

ان کان پوءِ اسان بدفتن (۱) جي شهر ۾ وياسين. هيءَ هڪ وڏو شهر آهي، جيڪو پڻ هڪ وڏيءَ کاريءَ تي ٻڌل آهي. هن شهر کان ٻاهر سمنڊ جي پرسان هڪ مسجد ٺهيل آهي، جنهن ۾ مسلمان مسافر اچي ترسندا آهن. هن شهر جو بندرگاهه ڏاڍو سهڻو آهي ۽ پاڻي به تمام مٺو اٿس. هتي سوپاريون تمام گهڻي انداز ۾ پيدا ٿينديون آهن، جيڪي هندستان ۽ چين ڏانهن موڪليون وينديون آهن. هت جا باشندا اڪثر ڪري برهمڻ آهن، جن

---

(۱) هن شهر جو پتو نٿو پوي ته هاڻي ڪٿي آهي. — مترجم

جي هندو تمام گهڻي عزت ڪندا آهن، پر هو مسلمانن جا سخت دشمن آهن. اهو ئي سبب آهي، جو هن شهر ۾ ڪوبه مسلمان ڪونه ٽڪيو رهي.

ڳالهه

چون ٿا ته هتي هن مسجد کي انهيءَ لاءِ برباد ڪرڻ کان سواءِ ڇڏي ڏنو آهي، جو اتي جي هڪ برهمڻ هن مسجد جي ڇت ڪيرائي، ڪاٺي وٺي ان مان پنهنجي گهر جي ڇت ٺاهي هئائين، ته هن جي گهر ۾ اوچتي ته باهه لڳي، جو ان ۾ پاڻ، سندس اهل اولاد ۽ مال متاع سڀڪجهه، سڙي خاڪ ٿي ويو. ان حادثي کان پوءِ هتي جا ماڻهو انهيءَ مسجد جي تعظيم ڪرڻ لڳا ۽ پوءِ ڪنهن به ان جي بي ادبي نه ڪئي، بلڪ ان جي ٻاهران مسافرن جي پاڻي پيئڻ لاءِ هڪ حوض به ٺهرائي ڇڏيائون ۽ ان جي درين تي ڄاريون هڻائي ڇڏيائون، جيئن پکي ان جي اندر نه وڃي سگهن.

پوءِ اتان هلي، اسان اچي فندرينا جي شهر ۾ پهتاسين. هيءُ هڪ وڏو شهر آهي ۽ منجهس بازارون ۽ باغ تمام گهڻا آهن. هن ۾ مسلمانن جا ٽي محلا آهن ۽ هر هڪ محلي ۾ مسجد ٺهيل آهي. سمنڊ جي ڪناري تي هڪ جامع مسجد ٺهيل آهي، جنهن ۾ سمنڊ جي طرف کان ويهڻ جون جايون ٺهيل آهن- اتي عجيب نظارو لڳو پيو آهي. ان جو قاضي ۽ خطيب عمان جو رهاڪو آهي، جنهن جو ڀاءُ، جيڪو هڪ وڏو فاضل شخص آهي، پڻ هتي ئي رهندو آهي. هت گرميءَ ۾ چين جا جهاز اچي ترسندا آهن. ان کان پوءِ اسان قالقوط* (ڪئليڪٽ) ڏانهن روانا ٿياسين. هي ملبار جي ملڪ ۾ تمام وڏو بندر آهي، جتي چين، جاوا، سيلان، مهل (مالديپ)، يمن ۽ فارس جا سوداگر، بلڪ سڄيءَ دنيا جا

---

* قالقوط- جو مطلب ڪئليڪٽ آهي، جيڪو مدراس ۾ ملبار ضلعي جو هڪ شهر آهي. -مترجم

واپاري اچي گڏ ٿيندا آهن. هيءُ بندرگاه دنيا جي وڏن بندرن مان هڪ آهي.

هنيءَ جو راجا

هنيءَ جو راجا هندو آهي، جنهن کي سامري ڪري چوندا آهن. هو عمر ۾ گهٽ وڏو آهي ۽ اهڙيءَ طرح ڏاڙهي ڪوڙائيندو آهي، جهڙيءَ طرح سان هنيءَ رهندڙ روم جي ملڪ جي هڪ جماعت جا ماڻهو ڪوڙائيندا آهن. هنيءَ جي امير التجار جو نالو ابراهيم شاهه بندر آهي، جيڪو بحرين جو رهاڪو آهي ۽ هڪ وڏو عالم ۽ سخي مرد آهي. هن وٽ هر طرف جا سوداگر اچي گڏ ٿي، هن جي دسترخوان تي ماني کائيندا آهن، هنيءَ جو قاضي فخرالدين عثمان پڻ هڪ وڏو سخي مرد آهي ۽ خانقاه جو شيخ، شهاب الدين گازروني آهي، جيڪي ماڻهو چين ۽ هندستان ۾ شيخ ابو اسحاق گازرونيءَ جي باس باسيندا آهن، سي هن کي اچي اهو نذر ڏيندا آهن.

ناخدا 'مثقال' پڻ هن شهر ۾ رهندو آهي، جيڪو هڪ وڏو مالدار ۽ مشهوريءَ وارو ماڻهو آهي، جنهن جا جهاز هندستان، چين، يمن ۽ فارس ۾ واپار ڪندا آهن. جڏهن اسان هن شهر کي ويجهو پهتاسين، تڏهن شيخ شهاب الدين، ابراهيم شاهه بندر، وڏا وڏا سوداگر ۽ بادشاهه جو نائب جنهن کي 'قلاج' ڪري سڏيندا هئا، اسان جي استقبال لاءِ آيا، ۽ هنن سان گڏ جهازن ۾ نوبت، نغارا ۽ علم پڻ هئا. ان ڪري اسان هڪ وڏي جلوس سان بندرگاه ۾ داخل ٿياسين.

هيءُ بندر تمام وڏو ۽ ڪشادو آهي ۽ هن جهڙو بندر مون هن ملڪ ۾ ٻئي هنڌ ڪٿي به ڪونه ڏٺو. اسان اچي اتي لنگرانداز ٿياسين. ان وقت چين جي ملڪ جا تيرهن جهاز اتي ترسيل هئا. اسان جهاز تان لهي، شهر ۾ هڪ هڪ گهر مسواڙ

ٿي وٺي رهياسين ۽ ٽن مهينن تائين چين ڏانهن وڃڻ لاءِ مناسب موسم جو انتظار ڪندا رهياسين. ايتري وقت تائين امان جي مهماني راجا جي طرفان ايندي رهندي هئي. چين جي سفر ۾ جيستائين چين جا جهاز ساڻ نه هجن، تيستائين سفر ڪري نٿو سگهجي، جنهن جو اڳتي بيان ٿا ڪريون.

فصل ٻيو

چين جا جهاز

چين جي جهازن جا ٻه قسم ٿيندا آهن، وڏن جهازن کي 'جنوڪ' جنهن جو واحد ٿيندو 'جنڪ' (١)، وچولي درجي واري کي 'زو' ۽ ننڍي جهاز کي 'ڪڪم' ڪري سڏيندا آهن. وڏن جهازن کي ٻارهن قلعا (مستول) ٿيندا آهن ۽ ننڍن کي فقط ٽي. انهن جا قلعا (مستول) خيزران (بيد) جي ڪاٺ جا ٺهيل هوندا آهن. انهن جا باد بان وري ڳوڻين وانگر اڻيل ٿيندا آهن، جن کي ڪڏهن به هيٺ نه لاهيندا آهن ۽ انهن کي رڳو هوا جي رخ تي ڦيرائيندا رهندا آهن. جهاز جي لنگر انداز ٿيڻ وقت پڻ اهي باد بان اتيئي بيٺا، هوا ۾ ڦڙ ڦڙ ڪندا رهندا آهن. هر هڪ جهاز ۾ هڪ هزار ماڻهو هوندا آهن، جن مان ڇهه سؤ ته جهاز کي هلائيندا رهندا آهن ۽ باقي چار سؤ سپاهي هوندا آهن. انهن سپاهين مان ڪي تيرانداز ۽ جرخيا هوندا آهن، جيڪي نفط (٢) ٻري هٽندا آهن.

---

(١) جنڪ — اڄ به چين ۾ جهاز کي جنڪ ڪري چوندا آهن. - مترجم

(٢) نفط - ”بارود يا روغن سياه و سفيد، جيڪو شردان جي زمين مان نڪرندو آهي.“ (لغات ڪشوري، صفحو ٥٣٠) هي اهي ماڻهو هئا، جيڪي اهو تيل (روغن)، جيڪو گرم ٿيندو آهي، پچڪارين ۾ ڀري دشمن جي لشڪر تي ڦٽي ڪندا هئا. محمد بن قاسم جي لشڪر ۾ پڻ اهڙا ماڻهو موجود هئا، جن راجا ڏاهر جي هاٿيءَ تي نفط ڦٽي ڪيو هو، جو پاڻيءَ ڏانهن ڀڳي، وچي راجا ڏاهر کي گپ ۾ ڪيرايو هئائين. (تاريخ سنڌ، مصنف مولانا عبدالحليم شرر لکنوي.) - مترجم

Marfat.com

هر هڪ وڏي جهاز جي هيٺان ٽي ننڍا جهاز ٿيندا آهن، جن مان هڪ وڏي جهاز جي اڌ جيترو، ٻيو ان جي ٽئين حصي جيترو ۽ ٽيون ان جي چوٿين حصي جيترو. هي جهاز چين جي هڪ شهر زيتون ۾ يا چين ڪلان ۾ ٺاهيا ويندا آهن، ۽ انهن جي ٺاهڻ جو هي طريقو آهي: ٻهريائين ڪاٺ جون ٻه ٻٽيون ٺاهي، انهن کي ڪاٺ جي ٿلهن ٿلهن بندن سان ملائيندا آهن: انهن ڪاٺ جي بندن ۾ ٽي ٽي گز ڊگهيون ڪليون هڻندا آهن؛ جڏهن اهي ٻٽيون تيار ڪري، اهڙيءَ طرح سان ڳنڍيون وينديون آهن، تڏهن انهن ٻٽين جي مٿان وري فرش ٺاهي ڇڏيندا آهن، جيڪو جهاز جو سڀ کان هيٺيون فرش ٿيندو آهي؛ پوءِ ان کي ڪٽي سمنڊ ۾ وجهندا آهن؛ ۽ هڪ پڇرو پاڻيءَ ۾ ٻاسي تي پيو هوندو آهي، جتي هو اچي غسل ۽ رفع حاجات وغيره ڪندا آهن؛ ۽ انهيءَ ڪاٺ جي پاسن تي انهيءَ جا ونجهه ٽنڊا آهن جي ٿنين وانگر ڊگها هوندا آهن، انهن مان هر هڪ کي ڏهه يا پندرهن ماڻهو ٻيرن تي بيهي هلائيندا آهن.

هر هڪ جهاز کي چار ڇتيون ٿينديون آهن، جن ۾ گهر، مصاري (١) (ڪمرا) ۽ سوداگرن لاءِ دريون ٺهيل آهن. هي مصاري ٻه رهڻ لاءِ ڇڻ گهر هوندا آهن، جن ۾ پاڙخانو پڻ هوندو آهي، ان کي دروازو پڻ ٿيندو آهي، جنهن ۾ تالو به لڳي سگهندو آهي، جو ماڻهو مصريو وٺندو آهي، سو اهو دروازو بند ڪري ڇڏيندو آهي ۽ پاڻ سان عورتون به رکي سگهندو آهي. بعضي مصري جي رهڻ واري کي جهاز وارا يا ٻيا ماڻهو سڃاڻي به ڪونه سگهندا آهن، جيستائين انهن جي ملاقات ڪنهن شهر ۾ جتي جهاز لنگر هڻي، نه ٿئي. هي بحري ماڻهو (ملاح) پنهنجي اهل اولاد سميت جهاز ۾ رهندا آهن ۽ ڪاٺ جا حوض ٺاهي

---

(١) 'مصريه' جو جمع آهي، جنهن جي معنيٰ آهي ڪئبن، جيڪي اڄڪلهه جي جهازن ۾ عام آهن. - مترجم

انهن ۾ ياچيون ۽ ادرڪ وغيره پوکي ڇڏيندا آهن.

جهاز جو وڪيل (ڪپتان) هڪ وڏي امير جهڙو شان رکندو آهي. جڏهن هو خشڪيءَ تي ويندو آهي، تڏهين تيرانداز ۽ حبشي ماڻهو هٿيار کڻي هن جي اڳيان هلندا آهن ۽ نوبت نفيرين ۽ نقارن وارا به وڄت ڪندا ساڻس گڏ هلندا آهن. جڏهن هو ڪنهن منزل تي پهچندا آهن ۽ اتي ترسڻو هوندو اٿن ته، پنهنجا نيزا ان جاءِ جي ٻنهي طرف کوڙي ڇڏيندا آهن، ۽ جيستائين اتي ترسيل هوندا آهن، اهي اتي ڪٽل هوندا آهن. چين جا ڪي ماڻهو ڪيترن ئي جهازن جا مالڪ هوندا آهن ۽ پنهنجا وڪيل (ڪپتان) انهن تي رکندا آهن. چين جي ماڻهن کان وڌيڪ شاهوڪار سڄيءَ دنيا ۾ ڪنهن به ملڪ ۾ ڪونه آهن.

اسان جو چين جي سفر تي سنبرڻ ۽ تباهيءَ جو اچڻ

جڏهن چين ڏانهن سفر شروع ڪرڻ جو وقت آيو، تڏهن راجا سامري اسان جي لاءِ انهن تيرهن جنڪ جهازن مان هڪ جهاز تيار ڪرايو، جنهن جو وڪيل (ڪپتان) سليمان صفوي شامي هو. منهنجي ساڻس واقفيت هئي، تنهنڪري چيومانس ته، "مون کي هڪ الڳ مصربي جي ضرورت آهي، جنهن ۾ ٻيو ڪوبه شامل نه هجي، ڇو ته مون وٽ ڪجهه ٻانهيون آهن، جن کان سواءِ مان سفر ڪري ڪين سگهندس." هن جواب ڏنو ته "چين جي واپارين سڀئي مصربا اڳواٽ بُڪ ڪرائي ڇڏيا آهن، جن جو هتي اوٽ موٽ جو ڀاڙو به ڏيئي ڇڏيو آهي. پر منهنجي ناٺيءَ وٽ هڪ مصربو آهي، جيڪو مان توکي ڏيئي سگهندس، پر ان ۾ پاڻخانو ڪونه آهي، جنهن جو به مان توکي ڪجهه بندوبست ڪري ڏيندس."

پوءِ مون پنهنجي ماڻهن کي حڪم ڏنو ته منهنجو سامان

ڪٽي هلي، جي منهنجي غلامن ۽ پانهين سميت وچـي جهاز ۾ چڙهيا. اهو خميس جو ڏينهن هو. مون ارادو ڪيو هو ته ٻئي ڏينهن جمعي جي نماز پڙهي، پوءِ وچي جهاز ۾ چڙهندس. ظهيرالدين ۽ سنبل به وچي جهاز ۾ چڙهيا هئا، جن وٽ سفارت جو سڀ سامان ۽ جانور (گهوڙا وغيره) به ساڻ هئا. جمعي جي صبح جو منهنجو غلام هلال اچي مون کي چوڻ لڳو ته ”جيڪو مصريو اسان پاڙي ڪيو آهي، سو تمام تنگ آهي، تنهنڪري اسان جي ڪم جو نه آهي.“

مون ناخدا کي سڄي ماجرا ٻڌائي، جنهن جواب ڏنو تـه ”مجبوري آهي ۽ انهيءَ کان وڌيڪ انتظام ٿي نه سگهندو، پر جيڪڏهن ڪڪم يعني سڀ کان ننڍي جهاز ۾ مصريو گهرجيو، ته بهترين کان بهترين توهان کي ملي سگهندو.“ مون سندس ڳالهه منظور ڪندي، پنهنجي ساٿين کي چيو تـه منهنجي سامان ۽ پانهين کي جنڪ جهاز مان لاهي، انهيءَ ڪڪم جهاز ۾ وٺـي وڃن، ۽ تاڪيد ڪيومان ته جمعي جي نماز کان اڳ وچي اٿي پنهنجي جاءِ وٺجو. هن سمنڊ جو قاعدو آهي ته عصر جي وقت کان پوءِ هن ۾ تلاطم ٿيندو آهي، جنهنڪري ان وقت ڪوبه جهاز تي چڙهي ڪين سگهندو آهي.

سڀ جنڪ جهاز اٿي هليا هئا، باقـي اهو جنڪ جهاز، جنهن ۾ سفارت جا تحفا هئا، ترسيل هو. هڪ ٻيو جنڪ جهاز، جنهن جو فندرين ۾ ترسڻ جـو ارادو هـو ۽ هڪ اهو ڪڪم جنهن ۾ مون گهر ورتو هو، پڻ پوئتي رهجي ويـا هئا. ڇنڇر جي رات اسان سمنڊ جي ڪناري تي ترسي پياسين، ڇو ته ڪڪم مان لهي ڪو ڪناري تي اچي نٿي سگهيو ۽ نـه وري اسـان ان تي چڙهي ٿي سگهياسين. مـون وٽ بستري کان سواءِ ٻيو ڪجهه به ڪونه هو.

صبح جو جنڪ جهاز ۽ ڪڪم جهاز ٻئي بندرگاهه کان

ڏکڻ ۾، وڃي ٻري پيا هئا، ۽ اهو جنگ جهاز جيڪو ٽُندريٽا ۾ ترسيل هو، سو موج سان ٽڪر کائي ٻڏي پيو هو. ان جون ڪي سواريون ٻڏي ويون، ته ڪي بچيون. هڪ سوداگر جي ٻانهي به انهن ۾ شامل هئي، جنهن سان هن کي ڏاڍي محبت هوندي هئي. هن اعلان ڪيو ته جيڪو انهيءَ ٻانهيءَ کي زنده ڪڍي ايندو، تنهن کي هو ڏهه هزار دينار انعام ڏيندو. اها ٻانهي جهاز جي پٺين حصي ۾ هڪ تختي کي چنبڙي پيئي هئي، جتان هڻ کي هڪ هرمز جو خلاصي ڪڍي آيو. هڻ ڏهه هزار دينار وٺڻ کان انڪار ڪندي چيو ته ”مون هيءُ ڪم خدا واسطي ڪيو آهي.“

رات جو سمنڊ جي موج انهيءَ جنگ جهاز سان به ٽڪر کاڌو، جنهن ۾ سفارت جا تحفا هئا. نتيجو اهو نڪتو، جو جهاز ٻڏي پيو ۽ ان جا سڀ ماڻهو مري ويا. صبح جو اسان سيني کي ڪناري تي پيل ڏٺو. ظهيرالدين جو متو ڦاٽي پيو هو ۽ سندس مغز به نڪري آيو هو. سنبل جي وري ڪن ۾ اهڙي ته ميخ ڇپي وئي هئي، جو ٻئي پاسي کان آرپار نڪري آئي هيس. اسان سندن جنازي نماز پڙهي، پوءِ انهن کي دفنائي ڇڏيو.

ڪاليڪٽ جو راجا به ڌوتي ٻڌي، هڪڙي ننڍي پڳڙي مٿي تي پائي، پيرن اگهاڙو اچي رهيو هو ۽ هڪ غلام سندس مٿان ڇٽ کنيو ٿي آيو. سندس اڳيان باهه ٻرندي پئي آئي ۽ سندس سپاهي ماڻهن تي مارڪٽ ڪري رهيا هئا، ته متان سمنڊ جي ڪناري تي پيل ڪا شيءِ کڻن. ملبار جي ملڪ جو رواج آهي ته اهڙو مال سرڪاري خزاني ۾ ويندو آهي. پر خاص ڪاليڪٽ جو اهو رواج آهي ته اهو سڀ مال جهاز وارن جي ملڪيت ٿيندو آهي. انهيءَ ڪري هيءُ شهر ڏاڍو آباد آهي ۽ هت جهازن جي آمدرفت تمام گهڻي رهندي آهي.

ڪڪم جي جهاز رانن جڏهن جنگ جهاز جو اهو حال

Marfat.com

ڏنو، تڏهن هو جهاز جا ٻادبان چاڙهي اتي راهي ٿيا. ان ۾ منهنجو سمورو سامان، ٻانهيون ۽ غلام ٻه هليا ويا ۽ مان اڪيلو ڪناري تي رهجي ويس. مون وٽ فقط اهي ڏهه دينار وڃي رهيا هئا، جيڪي جوڳيءَ مون کي ڏنا هئا ۽ هڪ بسترو هوم. ماڻهن مون کي چيو ته اهو ڪڪر، ڪنهن به صورت ۾ ڪولم جي بندر تي ضرور وڃي پهچندو. تنهنڪري مون خشڪيءَ جي رستي ڪولم وڃڻ جو ارادو ڪيو.

خشڪيءَ يا پاڻيءَ جي رستي مان ڪولم ڏهه منزلون پري آهي. مون نهر جي رستي سفر ڪيو ۽ هڪ مسلمان مزور پاڻ سان ڪنيم، جيڪو منهنجو بسترو کڻي هلندو هو. نهر ۾ سفر ڪرڻ وارا رات جو خشڪيءَ جي ڪنهن ويجهو ڳوٺ ۾ وڃي ترسندا آهن ۽ ٻئي ڏينهن صبح جو وري اچي ٻيڙيءَ ۾ چڙهندا آهن. اسان به اهڙيءَ طرح ڪندا رهياسين. ٻيڙيءَ ۾ انهيءَ مزور کان سواءِ ٻيو ڪوبه مسلمان ڪونه هو. اهو مزور منزل تي پهچي، وڃي هندن سان گڏ شراب پيئندو هو ۽ اچي مون سان وڙهندو هو، جنهنڪري منهنجي طبيعت ڏاڍي خراب ٿيندي هئي. پوءِ اسان اهڙيءَ طرح سفر ڪندي، پنجين ڏينهن اچي ڪنجيڪريءَ (۱) ۾ پهتاسين. هيءُ شهر جبل جي چوٽيءَ تي آهي، جنهن ۾ يهودي رهندا آهن؛ هنن کي پنهنجو الڳ امير آهي ۽ ڪولم جي راجا جي ڍل ڀريندا آهن.

---

(۱) ملبار جي ملڪ ۾ هن وقت هن شهر کي ڊنگ لور ڪري چوندا آهن.
— مترجم

دارچيني ۽ بقم

هن نهر جي ڪناري تي دارچيني ۽ بقم (١) جا وڻ بيشمار آهن ۽ انهن وڻن جون ڪاٺيون ٻارڻ جي ڪم ايندڀون آهن. پوءِ ڏهين ڏينهن اسان اچي ڪولم (٢) ۾ پهتاسين.

ملبار جي ملڪ ۾ هيءُ شهر سڀ کان خوبصورت ليکيو ويندو آهي ۽ منجهس تمام سهڻيون بازاريون آهن. هتي جي سوداگرن کي "صولي" ڪري چوندا آهن، جي ڏاڍا مالدار ٿيندا آهن. ڪي سوداگر ته جهازن جا جهاز (مال جا ڀريل) خريد ڪري، پنهنجي گهرن ۾ واپار لاءِ رکائي ڇڏيندا آهن. مسلمان سوداگر به هن شهر ۾ ڪافي تعداد ۾ موجود آهن، جن مان سڀ کان وڏو علاءالدين آوجي، عراق جي شهر آوة جو رهواسي آهي. هو رافضي آهي ۽ سندس سڀ ساٿي پڻ انهيءَ طريقي جا آهن ۽ ان طريقي جي تبليغ به ڪندا رهندا آهن.

هن شهر جو قاضي قزوين جي شهر جو هڪ فاضل شخص آهي. مسلمانن ۾ تمام وڏو ماڻهو محمد شاه بندر آهي، جنهن جو ڀاءُ تقيءُ الدين هڪ وڏو فاضل شخص آهي. هن شهر جي جامع مسجد، جيڪا خواجه مهزب ٺهرائي هئي، پڻ عجيب آهي. ملبار جي شهرن ۾ هيءُ شهر چين کي سڀ کان ويجهو آهي، انهيءَ ڪري چين جا ڪيترائي ماڻهو سفر سانگي هت ايندا رهندا آهن. هن شهر ۾ مسلمانن جي ڏاڍي عزت ڪئي ويندي آهي.

---

(١) "مخزن الادويه" ۾ لکيل آهي ته هيءُ هڪ وڏو وڻ ٿيندو آهي، جيڪو ملبار، زنزيبار ۽ سيلان ۾ ٿيندو آهي. ان جا پن بادام جي پنن جهڙا ۽ گل پيلي رنگ جا ۽ ميوو گول ۽ ڳاڙهو ٿيندو آهي. ان جي ميوي کي پچائي، ان مان رنگ ڪيندا آهن. — مترجم

(٢) هيءُ شهر هاڻي تراونڪور جي رياست ۾ آهي.

ھٽي جو راجا

ھٽي جي ھندو راجا کي ٽيروري ڪري چوندا آھن. ھو مسلمانن جو گھڻو احترام ڪندو آھي ۽ چورن ۽ بدمعاشن سان تمام گھڻي سختي ڪندو آھي. ھڪ واقعو مون ڪولم ۾ ڏٺو ته عراقي تيراندازن مان ھڪڙي ٻئي کي ماري وڌو ۽ آوجيءَ جي گھر ۾ وڃي پناھ ورتائين. اھو قاتل تمام مالدار شخص ھو. مسلمانن ارادو ڪيو ته مقتول کي وڃي دفن ڪن، پر راجا جي نائب کين ائين ڪرڻ کان منع ڪئي ۽ چيائين ته جيستائين قاتل اسان جي حوالي نه ڪيو ويندو تيستائين مقتول دفن ڪري نٿو سگھجي.

پوءِ ان جو جنازو کڻي وڃي آوجيءَ جي دروازي تي رکيائون. جڏھن بدبوءِ اچڻ لڳي تڏھن آوجيءَ قاتل کي وڃي ھنن جي حوالي ڪيو ۽ راءِ ڏنائين ته مقتول جي وارثن کي مال ڏيئي راضي ڪيو وڃي ۽ قاتل کي نه ماريو وڃي. پر راجا جي ماڻھن ائين ڪرڻ کان انڪار ڪيو ۽ ھن کي قصاص ۾ مارائي ڇڏيائون. تنھن کان پوءِ مقتول وڃي دفن ڪيائون.

ڳالھه ٿا ڪن ته ھڪ ڏينھن ڪولم جو راجا شھر کان ٻاھر سواريءَ تي نڪتو، ته سندس گذر باغن جي وچ مان ٿيو، ھن مان گڏ سندس نائي پڻ ھو، جيڪو خود ڪنھن راجا جو پٽ ھو. ھن ھڪ وڻ جي ھيٺان ھڪ پيل انب وڃي کنيو. راجا يڪدم ھن ڏانھن ڏسي حڪم ڏنو ته "ھن جا ٻه ٽڪرا ڪري ھڪ ٽڪر رستي جي ھڪ طرف ۽ ٻيو ٽڪر رستي جي ٻئي طرف رکيو وڃي، ۽ اھڙيءَ طرح سان انب جا ٻه ٻه اڌ ڪري، ھڪ رستي جي ھڪ طرف ۽ ٻيو وري ٻئي طرف رکائي ڇڏيائين، ته جيئن ڏسڻ وارا ھن مان سبق سکن.

ھڪ ٻي ڳالھه مشھور آھي ته ھڪ دفعي ڪاليڪٽ ۾ راجا جي نائب جي پاڙيسري ھڪ مسلمان سوداگر کان سندس

Marfat.com

ٽلوار زبردستيءَ ڦري ورتي، جنهن تي انهيءَ سوداگر وڃي سندس چاچي سان هن جي شڪايت ڪئي، جنهن واعدو ڪيس ته مان تنهنجو انصاف ضرور ڪندس. پوءِ هو پنهنجي گهر جي دروازي تي وڃي ويهي رهيو. جڏهين سندس ڀائٽيو اها تلوار ٻڌي اتي آيو، تڏهين پڇيائينس ته اها فلاڻي مسلمان جي تلوار نه آهي؟ هن جواب ڏنو ته هائو، پر مون اها هن کان خريد ڪري ورتي آهي. نائب يڪدم حڪم ڏنو ته هن کي گرفتار ڪري انهيءَ ئي تلوار سان سندس سر وڍيو وڃي.

مان ڪولم جي شهر ۾ شيخ فخرالدين جي خانقاهه ۾ وڃي رهيو هوس. هيءَ بزرگ شخص شيخ شهاب الدين گازرونيءَ جو پٽ آهي، جنهن جو ڪاليڪٽ جي احوال ۾ بيان ڪري آيو آهيان. ڪڪم جهاز جي ڪابه خبر ملي نه سگهي، پر انهيءَ عرصي ۾ چين جي بادشاهه جي سفارت جيڪا دهليءَ مان واپس آئي هئي ۽ اسان سان گڏ هئي، پر ٻئي جنڪ جهاز ۾ سوار هئي، ڪولم پهچي ويئي. انهن جو جهاز ڀڄي پيو هو. پوءِ چين جي واپارين هنن کي سرد وغيره ڏيئي، انهن پنهنجي ملڪ ڏانهن روانو ڪري ڇڏيو. ان کان سواءِ انهن سان وري چين ۾ منهنجي ملاقات ٿي هئي.

آخر مون ارادو ڪيو ته هتان دهليءَ واپس وڃي، جيڪو حال مون سان ٿي گذريو آهي، سو سمورو وڃي ڏو بادشاهه کي عرض ڪريان. پر مان ان ڳالهه کان ڊڄي ويس ته متان بادشاهه مون کان اهين نه ڪٿي پڇي ته تون اسان جي موڪليل تحفن کان جدا ڇو ٿيو هئين. تنهنڪري مون پڪو ارادو ڪيو ته جيستائين ڪڪم جهاز جي ڪا خبر پوي، تيستائين وڃي ڏو هنوز جي شهر ۾ سلطان جلال الدين وٽ ترسان. جيئن ئي مان ڪاليڪٽ ۾ پهتس ته اتي بادشاهه (محمد شاهه تغلق) جا ڪي جهاز بيٺل ڏٺم، جن ۾ هن سيد ابوالحسن پرده دار کي گهڻو ئي

Marfat.com

مال ڏيئي موڪليو هو، ته هرمز (١) ۽ قطيف ۾ وڃي، اتان جيتري قدر به عرب ملي سگهن، (هندستان ۾) وٺي اچي، ڇو ته بادشاهه عربن سان تمام گهڻي محبت ڪندو هو.

مان سيد ابوالحسن ڏانهن ويس. ته معلوم ٿيو ته هن جو ارادو هو ته گرميءَ جي موسم ڪنلوڪٽ ۾ گذاري، پوءِ عربستان ڏي سفر ڪري. مون کانئس صلاح ورتي ته بادشاهه ڏانهن واپس وڃان يا نه، جنهن تي هن به مون کي وڃڻ جي صلاح نه ڏني. ان کان پوءِ مان وڃي ڪنلوڪٽ جي هڪ جهاز ۾ چڙهيس. هي انهيءَ موسم جو سڀ کان آخري سفر هو، جنهن ۾ اڌ ڏينهن اسان سفر ڪندا هئاسين ۽ باقي اڌ ڏينهن لنگر هٽي، بيهي رهندا هئاسين. رستي ۾ اسان کي ڌاڙن جون چار ٻيڙيون مليون، جن مان اسان کي ڏاڍو خوف هو، پر هنن اسان کي ڪابه تڪليف ڪانه ڏني ۽ اسان سلامتيءَ سان هنور جي شهر ۾ پهچي وياسين.

پوءِ مان هنور جي سلطان وٽ لنگهي ويس ۽ وڃي سلام ڪيومانس. هن مون کي هڪ شخص جي گهر ۾ ترسايو، ڇاڪاڻ ته مون وٽ ڪوبه نوڪر ڪونه هو. ۽ اتي مون کي چوائي موڪليائين ته مان ساڻس گڏجي نماز پڙهندو رهان. مان به گهڻو ڪري مسجد ۾ ويٺو هوندو هوس ۽ هر روز هڪ ڪلام الله ختم ڪندو هوس. پوءِ ٻه ڪلام الله ختم ڪرڻ شروع ڪيم، جن مان هڪ صبح کان شروع ڪري ظهر جي وقت تائين ختم ڪندو هوس ۽ ٻيو ظهر کان مغرب تائين. اهڙيءَ طرح سان ٽي مهينن تائين ڪندو رهيس، ۽ انهيءَ عرصي ۾ چاليهه ڏينهن اعتڪاف ۾ به رهيس.

اسان جو سندابور تي ڪاهي وڃڻ
۽ فتحياب ٿيڻ

سلطان جمال الدين ٻاونجاهه جهاز تيار ڪيا هئا، ڇو ته هن

(١) هرمز ۽ قطيف عربستان جا شهر آهن. — مترجم

جو ارادو سنداپور تي چڙهائي ڪرڻ جو هو. انئي جي راجا ۽ سندس پٽ جي وچ ۾ ڪجهه اختلاف هو، تنهنڪري راجا جي پٽ سلطان ڏانهن لکي موڪليو ته جيڪڏهن سلطان سنداپور کي فتح ڪندو ته هو مسلمان ٿيندو ۽ پنهنجي پيءُ کيس پرڻائي ڏيندو. جڏهن جهاز تيار ٿي ويا، تڏهن منهنجي دل ۾ به آيو ته مان به جهاد جي ثواب ۾ ڇو نه شامل ٿيان. مون ڪلام الله کي کولي، فال (١) ڏٺي، ته هيءَ آيت نڪتي ته "يذکر فيها اسم الله کثيراً ولينصرن الله من ينصره" - جنهن ۾ فتح جي بشارت هئي.

جڏهن سلطان عصر جي نماز لاءِ مسجد ۾ آيو، ته مون کيس چيو ته "مان به هن سفر ۾ شامل ٿيڻ ٿو چاهيان." تنهن تي هن جواب ڏنو ته "ڏاڍو چڱو، ۽ مان توکي هن جهاد جو امير مقرر ٿو ڪريان." تنهن تي مون پڌايو سانس ته ڪلام الله مان به هيءَ فال نڪتي آهي. هي پڌي، هو ڏاڍو خوش ٿيو ۽ خود به هلڻ لاءِ تيار ٿي ويو، پر پوءِ ڀڙيائين هن جو اهڙو ارادو بلڪل ڪونه هو. مان ۽ هو هڪڙي ئي جهاز ۾ سوار هئاسين.

اسان ڇنڇر جي ڏينهن روانا ٿياسين ۽ منگل جي ڏينهن سنداپور پهتاسين. ڪاريءَ ۾ داخل ٿيندي معلوم ٿيو ته سنداپور جا باشندا لڙائيءَ لاءِ بلڪل تيار بيٺا آهن ۽ منجنيقون به لڳائي ڇڏيون اٿن. رات جو اسان ترسي پياسين. صبح ٿيڻ شرط نوبت ۽ نقارا وڄڻ شروع ٿيا ۽ جهاز لڙائيءَ لاءِ تيار ٿيا. دشمن جهازن تي منجنيقن جي ذريعي پٿر اڇلائڻ شروع ڪيا. هڪ پٿر ته سلطان

---

(١) هن جا ڪيترا ئي نمونا آهن. ڪي ماڻهو ابجد جي حساب تي فالون وجهندا آهن، ۽ ڪي وري پارسي شعرن ذريعي فال وجهندا آهن. گهڻو ڪري ملا ماڻهو فالنامن جا ڪتاب رکي، وقت بوقت انهن جي ذريعي فال وجهندا آهن، وضو ڪرڻ جي ڪونئري ۾ به شڪي چورن جا نالا وجهي پڙهندا آهن. پوءِ جنهن جي نالي تي ڪونئرو ڦري، اهو چور پڌائيندا آهن. اهڙيءَ طرح مان قرآن شريف کولي، ان مان به فال نيڪ يا بد، جنهن جو نڪتل آيت تي مدار آهي، پڌائيندا آهن. — مترجم

جي پرسان ٻيٺل هڪ ماڻهوءَ کي اچي لڳو. جهاز وارا هٿن ۾ تلوارون ۽ ڀالون کڻي پاڻيءَ ۾ ٽپي پيا ۽ بادشاه پڻ ان ۾ ڏاڍيءَ بهادريءَ سان ٽپي پيو. مون به پاڻ کي کڻي پاڻيءَ ۾ اڇلايو.

اسان وٽ اهڙا جهاز به هئا، جن جا پٺيان حصا کليل هئا ۽ انهن ۾ گهوڙي سوار ويٺل هئا. اهي جهاز اهڙيءَ طرح ٺهيل هئا، جو انهن ۾ اندران ئي اندران ماڻهو گهوڙي تي سوار ٿي، زره پهري، گهوڙي تي چڙهيل ئي ٻاهر نڪري ايندو. اسان به اهڙيءَ طرح ڪيو. خدا مسلمانن جي مدد ڪئي ۽ اسان تلوارون کڻي شهر ۾ گهڙي پياسين. ڪيترن ئي هندن وڃي راجا جي محل ۾ پناه ورتي. اسان هنن تي ٻاهه وسائي، آخر هنن کي گرفتار ڪري ورتو. پوءِ سلطان هنن کي امان ڏنو، ۽ سندن عورتون به کين واپس ورائي ڏنيون. هي ماڻهو اٽڪل ڏهه هزار کن هئا، جن کي شهر جي ٻاهران رهڻ لاءِ جڳهه ڏني ويئي. سلطان محل ۾ وڃي رهيو ۽ ان جي آسپاس واريون جايون پنهنجن ملازمن ۽ اميرن کي ورهائي ڏنيون ۽ مون کي هڪ مڪيءَ نالي ٻانهي ڏنائين. مون وري هن جو نالو مٽائي کڻي مبارڪه رکيو. هن جو مڙس مون کي فديو (عيوض) ڏيڻ لاءِ تيار ٿيو، پر مون انڪار ڪري ڇڏيو. سلطان مون کي هڪ مصري فرجيه* (چوغو) پڻ ڏنو، جيڪو راجا جي توشه خاني مان مليو هو. مان سندا پور ۾ سلطان وٽ ١٣ جمادي الاول کان وٺي شعبان جي اڌ مهيني تائين رهيس، ۽ پوءِ سفر ڪرڻ جي اجازت گهريم. سلطان مون کان وعدو ورتو ته مان وري هن وٽ واپس ايندس. پوءِ مان جهاز ۾ سوار ٿي هنور، فاڪنور، منجرور، هيلي، جرفتن، ده فتن، بد فتن، فندرينا ۽ ڪاليڪٽ، جن جو مان اڳ ۾ بيان ڪري آيو آهيان، کان

---

* فرجيه - "آئين اڪبريءَ" ۾ هيئن لکيل آهي "فرجيه بي بند وکشاده پيش باشد و برخ لکمه افزايند. بيشتر به افير ان جامه پوشند". جنهن جو مطلب چوغو يا لبادو ٿيو. — مترجم

ٿيندو اچي شاليات (١) جي شهر ۾ پهتس. هي هڪ خوبصورت شهر آهي، ۽ اهو ڪپڙو، جيڪو ان شهر ڏانهن منسوب آهي، هتي ٺهندو آهي. مان هن شهر ۾ ڪيترائي ڏينهن رهيس ۽ پوءِ ڪاليڪٽ ڏانهن موٽي آيس. اتي مون کي، منهنجا ٻه غلام، جيڪي هڪ ڪڪم جهاز تي ويٺا هئا، انهن مون کي ٻڌايو ته منهنجي اها ٻانهي جيڪا حامله هئي ۽ جنهن جي لاءِ مون کي تمام گهڻو فڪر رهندو هو، مري ويئي. ۽ جاوا جي راجا سڀ ٻانهيون ۽ مال اسباب اسان کان ڦري ورتو، ۽ منهنجا ساٿي، ڪجهه جاوا ۾، ڪجهه چين ۾ ۽ ڪجهه بنگاله ۾ ٽڙي پکڙي ويا.

اهي خبرون ٻڌي مان هنور هليو ويس، جتان وري سندابور واپس هليو ويس. مان محرم جي آخري تاريخن ۾ اتي پهتس، ربيع الثاني جي ٻيءَ تاريخ تائين اتي رهيس. اتي جو راجا جنهن کان اسان هي شهر فتح ڪيو هو، ڪنان اچي اتي نڪتو. سڀ هندو وڃي هن وٽ گڏ ٿيا. سلطان جو لشڪر ان وقت ڳوٺن جي طرف ٽڙيو پکڙيو پيو هو، سو هنن اچي سلطان کي گهيرو ڪيو ۽ سڀ آمدورفت بند ڪري ڇڏيائون. مان ڪنهن نه ڪنهن طريقي سان اتان ڪسڪي ڪاليڪٽ ڏانهن هليو ويس، جتان ذيبة المهد * (مالديپ) جي ٻيٽن جي سفر جو ارادو ڪيم.

مان هنن ٻيٽن جون خبرون ٻڌندو رهندو هوس، ۽ ڪاليڪٽ کان سمنڊ رستي هلي، ڏهين ڏينهن اچي هنن ٻيٽن ۾ لٿاسين. هي ٻيٽ دنيا ڀر ۾ عجيب آهن. ۽ تعداد ۾ اٽڪل ٻه هزار کن ٿيندا. هڪ هڪ سؤ يا انهن کان ڪجهه گهٽ ٻيٽن جي هرهڪ مجموعي کي هڪ گول جي صورت هوندي آهي، جنهن کي فقط هڪ دروازو

---

(١) هن کي هاڻي "شاليا" ڪري سڏيندا آهن ۽ ڪاليڪٽ جي ڀرسان آهي.
— مترجم

* ذيبة - ديپ جو واحد ۽ معرب آهي. ديب سنسڪرت ۾ ٻيٽ کي چوندا آهن، ۽ مهل يا مال سيني کان وڏي ٻيٽ جو نالو آهي. تنهنڪري هنن لفظن کي اڳي پوءِ ڪري، ان کي مال- ديپ ڪري ٿا چون. - مترجم

ٿيندو آهي، جتان جهاز اندر وڃي سگهندا آهن. جهازن جي رهبريءَ لاءِ هڪ مونهين جي ضرورت ٿيندي آهي، تنهنڪري جيڪڏهن هنن ٻيٽن جي باشندن مان ڪو هجي ته سڀئي ٻيٽ گهمائي سگهي ٿو. هڪ ٻيٽن جو مجموعو ٻئي مجموعي کي ايترو ته نزديڪ آهي، جو جيڪڏهن هڪ مان نڪرجي ته ٻئي جي ڪجين جا وڻ ڏسڻ ۾ ايندا آهن. پر جيڪڏهن طرفن جي غلطي ٿي وڃي ته اتي پهچڻ ڏاڍو ڏکيو آهي، ڇو ته هوا جهاز کي ڪٽي وڃي سيلان يا معبر جي ملڪن ۾ ڇڏيندي.

هن ٻيٽ جا سڀ باشندا مسلمان آهن، جيڪي تمام نيڪ بخت ۽ ديانتدار آهن. هنن ٻيٽن ۾ جدا جدا اقليمون آهن ۽ هر هڪ اقليم (ملڪ) تي جدا جدا والي آهي، جنهن کي "ڪردوبي" ڪري چوندا آهن. انهن اقليمن جا نالا هي آهن: 'ٻالپور' (١)، 'ڪنلوس'، 'مهل' (مال)، جنهن جي نالي سان سڄو ٻيٽ مشهور آهي، ۽ ان ۾ اتي جو بادشاه پڻ رهندو آهي. 'تلاديب'، 'ڪرايدو'، 'تيم'، 'تلدمتي'، 'هلدمتي'، 'بريدو'، 'ڪندڪل'، 'ملوڪ' ۽ 'سويد'. اهي ٻيٽ هڪٻئي کان ڪجهه پري آهن. هنن ٻيٽن ۾ سويد اقليم کان سواءِ ٻئي هنڌ ڪٿي به ڀوڪ ڪانه ٿيندي آهي.

سويد ۾ هڪ قسم جو اناج ٿيندو آهي، جيڪو انلي (ڪنگڻي چانورن) جي شڪل جهڙو ٿيندو آهي، جنهن کي اتان مهل (مال) جي ٻيٽ ۾ کڻي ويندا آهن. هتان جا باشندا هڪ قسم جي مڇي کائيندا آهن، جيڪا ليرون (مڇيءَ جو قسم) جي شڪل جهڙي ٿيندي آهي، ان کي اتي جا ماڻهو قلب الماس (٢)

---

(١) اصل متن ۾ "بالبور" لکيل آهي. پر اصل ۾ "ٻالپور" هوندو، جو عربيءَ ۾ "پ" جو حرف ڪونه آهي. — مترجم

(٢) هيءَ هڪ قسم جي خاص مڇي آهي، جنهن کي ابن بطوطه 'ليرون' جي مشابهه ٿو لکي ۽ چاڪاڻ ته ان جو گوشت ڳاڙهو آهي، تنهنڪري قلب (دل) جي رنگ سان سندس ماس کي مشابهت ڏيئي، هن تي اهو نالو ڪٽي رکيو هوندائون. — مترجم

ڪري چوندا آهن. هن مڇيءَ جو گوشت ڳاڙهو ٿيندو آهي، جنهن جي بوءِ اهڙي آهي، جهڙي چوپائي مال جي گوشت جي. ان کي ڦاسائي، ان جا چار ٽڪرا ڪري، ٿورو پچائي، پوءِ ڪچيءَ جي ڦرهن جي ٿهيل تختي تي رکي، ان کي ڏوئيندا آهن. ان کان پوءِ ان کي هلڪي باهه تي ٽنگي ڇڏيندا آهن. جڏهن بلڪل خشڪ ٿي ويندي، تڏهن ان کي کائيندا آهن. ان کي هندستان، چين ۽ يمن ڏي به کڻي ويندا آهن.

—

فصل ٽيون

هتي جا وڻ

هتي ٻيٽن ۾ ناريل جا وڻ گهڻي انداز ۾ ٿيندا آهن. تنهنڪري هتي ناريل جام ٿيندو آهي. جنهن کي هتي جا ماڻهو مڇيءَ سان کائيندا آهن. ناريل جو وڻ به عجيب ٿيندو آهي. سال ۾ ٻارهن دفعا ڦر جهليندو آهي. يعني هر مهيني منڊس ڦر تيار ٿيندو رهندو آهي. اهي وڻ کي ننڍا، کي وڏا، کي خشڪ، کي ساوا ٿيندا آهن. ناريل مان وري کير، تيل ۽ ماکي ٺاهي ويندي آهي. جنهن جو بيان پهرئين حصي ۾ تفصيل سان ڪري آيو آهيان. ناريل جي ماکيءَ مان حلوو ٺاهي، ناريل جي گوري سان گڏ کاڌو ويندو آهي. ناريل جي مٺين سيني شين ۽ انهيءَ مڇيءَ ۾ جنهن جو بيان مٿي ڪري آيو آهيان، عجيب قوت باه ٿيندي آهي ۽ هن ٻيٽ جا ماڻهو به هن ڪم ۾ عجائبات ظاهر ڪندا آهن. خود منهنجي نڪاح ۾ اتي چار زالون هيون ۽ ٻانهيون تنهن کان سواءِ هيم، جن سان رات ڏينهن هم بستري ٿيندو رهندو هئس، ۽ ڏيڍ سال ٿائين اتي رهندي، مون اهو دستور جاري رکيو.

هتي ٻيٽن ۾ ناسپاتيون، نارنگيون، ليمان ۽ قلقاس (ساڳي ٻاڇي ءَجو قسم) به ٿيندا آهن. قلقاس جي ٻاڙن کي ڪيڏي، ان جو اٽو پيهي، ان مان اطريه (سيون) ٺاهي، ناريل جي کير ۾ رڌيندا آهن، جيڪو ڏاڍو مزيدار کاڌو ٿيندو آهي. مون کي به هي کاڌو ڏاڍو وڻندو هو ۽ اهو گهڻو ڪري کائيندو هوس.

هنن ٻيٽن جا ٻاشندا ۽ انهن جي رهائش

هن ٻيٽ جا ماڻهو نيڪوڪار، دينڊار، پرهيزگار ۽ ايماندار ٿيندا آهن. هو حلال جي روزي ڪائيندا آهن، تنهنڪري هنن جي دعا هميشه قبول ٿيندي آهي. جيڪڏهن ڪو به ماڻهو هنن ڏانهن ڏسندو آهي ته چوندا آهن، "الله منهنجو رب آهي، محمد ﷺ منهنجو نبي آهي، ۽ مان هڪ غريب جاهل آهيان." هو بدن ۾ ضعيف ۽ هيڻا ٿيندا آهن. لڙائي جهڳڙي مان هو ڪين چاهن، ۽ سندن هٿيار فقط سندن دعا آهي. هڪ دفعي سون هڪ چور جي هٿ ڪپڻ جو حڪم ڏنو، ته اتي ويٺلن مان ڪيترائي بيهوش ٿي ويا هئا.

هندستان جا چور ۽ ڌاڪو، هنن کي ڪو نقصان ڪونه پهچائيندا آهن، ڇو ته هنن کي تجربو ٿي ويو آهي ته جيڪو به هنن جو مال ٿو چورائي يا زبردستيءَ ٿو ڦري، ته يڪدم ان تي مصيبت تي نازل ٿئي. جڏهن هندن جا جهاز هن طرف ايندا آهن، تڏهن هنن کان سواءِ ٻيو جيڪو به ماڻهو ماندو ائين، تنهن کي يڪدم پڪڙي ويندا آهن، باقي هن ٻيٽ جي ٻاشندن کي ڪجهه به ڪين چوندا آهن. جيڪڏهن ڪو هندو انهن جو رڳو هڪ ليمون به چورائيندو آهي، ته سندن سردار عذاب الاهيءَ جي خوف کان هن کي سخت سزا ڏيندو آهي. جيڪڏهن هنن کي اهو خوف نه هجي ها، ته ٻوءِ هنن ويچارن جو خدا حافظ هجي ها، ڇو ته هي ماڻهو بدن جا ضعيف ٿي ڪري، اصل سندن مقابلو ڪري ڪين سگهن ها.

هر هڪ ٻيٽ ۾ مسجدون آهن، جيڪي گهڻو ڪري ڪاٺ جون ٺهيل آهن. هي ماڻهو هميشه پاڪ ۽ صاف رهندا آهن. ۽ هر روز ٻه دفعا غسل ڪندا آهن، ڇو ته اتي گرمي تمام گهڻي ٿيندي آهي، تنهنڪري پگهر گهڻو نڪرندو آهي. هو خوشبوءِ ۽

عطرن جو استعمال تمام گھڻو ڪندا آهن. مقدشو (١) مان جيڪو غاليہ (٢) ايندو آهي، سو لڳائيندا آهن. هنن ۾ رواج آهي تہ صبح جو نماز کان پوءِ هر هڪ عورت پنھنجي مڙس يا پٽ وٽ سرمي داني، گلاب ۽ غاليو کڻي ايندي آهي ۽ هو جي اکين ۾ سرمون پائي، گلاب ۽ غاليي سان هن جو بدن ۽ منهن مھڪيندي آهي، جنھنڪري هن جي بگڙيل چھري تي رونق ۽ بدن ۾ سينگار اچي ويندو آهي.

هو فقط هڪ چادر، سلوار جي بجاءِ، چيلھہ تي ٻڌندا آهن ۽ پٺيءَ تي ٻيو ڪپڙو رکندا آهن، جيڪو احرام جي شڪل جھڙو ٿيندو آهي. الهن مان ڪي مٿي تي عمامو (پٽڪو) رکندا آهن ۽ ڪي انھيءَ جي بدران رڳو رومال ٻڌي ڇڏيندا آهن. جيڪڏهن انهن مان ڪو ماڻھو، خطيب يا قاضيءَ سان رستي ۾ ملندو آهي، تہ ڪاهن ٿان ڪپڙو لاهي، پٺي اگھاڙي ڪري، هن کي گھر تائين پھچائي ايندو آهي.

هنن جو اهو بہ دستور آهي تہ جيڪڏهن ڪنھن جو نڪاح ٿيندو آهي ۽ پنھنجي زال جي گھر ويندو آهي، تڏهن سندس زال جي گھر جي ٻاهرئين دروازي کان اندرئين دروازي تائين ڪپڙو وڇايو ويندو آهي ۽ هن جي ساڄي ۽ کابي پاسي ڪوڏين جون ڍيريون ٺاهيون وينديون آهن. سندس زال وري اندرئين دروازي وٽ سندس انتظار ڪندي آهي. پوءِ جڏهن اهو گهوٽ هن وٽ پھچندو آهي، تڏهن هو سندس پيرن تي ڪپڙو رکندي آهي، جيڪو گھوٽ جا خادم کڻي ويندا آهن. وري جڏهن ڪا زال پنھنجي گھوٽ جي گھر ۾ ايندي آهي تہ بہ اهڙيءَ طرح فرش وڇائي، ڪوڏين

---

(١) مقدشو- عربستان ۾ عدن جي طرف هڪ علائقي جو نالو. - مترجم

(٢) غاليو- "مخزن" ۾ لکيل آهي تہ هي هڪ قسم جي عطر وانگر خوشبوءِ آهي، جيڪا عنبر، لوبان ۽ ٻين ڪي خوشبوئدار گڏي ٺاهيندا آهن. - مترجم

جون ڏيريون ناهيون ويندڙيون آهن. ان وقت ٻه زال پنهنجي مڙس جي پيرن تي ڪپڙو رکندي آهي.

هتي جا گهر ڪاٺ جا ٺهيل هوندا آهن، ۽ سڀني گهرن جا فرش زمين جي سطح کان ڪجهه اوچا رکيل هوندا آهن. ڇاڪاڻ ته اتي جي زمين هميشه مرطوب رهندي آهي، ٺڪري سمي وغيره کان بچڻ لاءِ تي گز ڊگها پٿر تراشي، انهن جي قطار ناهي، انهن جي پٺيان ناريل جو ڪاٺ وڇائيندا آهن، جنهن تي وري ڪاٺ جون پٽيون ڪڙيون ڪري بيهاريندا آهن. هو پنهنجي گهرن ناهڻ وقت ڪمال درجي جي صنعت ڪندا آهن. هو ڏيڍيءَ تي هڪ ڪونو ناهيندا آهن، جنهن کي ”مالم“ چوندا آهن. ان جو هڪ دروازو ڏيڍيءَ طرف هوندو آهي، ته ٻيو گهر جي طرف. ان جي دروازي تي ناريل جي کوپي جو ٺهيل هڪ ڏول رکيل هوندو آهي. ان ڏول ۾ ٻه گز ڊگهي رسي ٻه ٻڌل هوندي آهي. ان ڏول کي 'وانج' ڪري چوندا آهن، جنهن سان کوه مان پاڻي ڀڻ ڀريندا آهن. ڇو ته هتي کوه گهٽا اونها ڪونه ٿيندا آهن.

هتان جا سڀ ماڻهو اگهاڙين پيرين گهمندا آهن. هو وڏ گهراڻا هجن يا ڪم ذات، پر پنهنجا گهر ۽ گهٽيون بلڪل صاف رکندا آهن، جن ۾ ٻهاري ڏنل ۽ ٻنهي طرفن کان وڻ رکيل هوندا آهن، جن جي ڇانوَ ۾ هلڻ وارو ائين سمجهندو آهي ته ڄڻ ڪو باغ مان پيو وڃي. انهيءَ صفائيءَ کان پوءِ ٻه گهر ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ ۾ هر شخص انهيءَ رکيل مٽ مان پاڻي کڻي، پنهنجا پير ڌوئي، ناريل جي وارن مان ٺهيل ٿلهيءَ ٻهاري سان، جيڪو اتي پيو هوندو آهي، پنهنجي پيرن کي چڱيءَ طرح سان رگڙيندو آهي. مسجد ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ ۾ ٻه ائين ڪندا آهن.

هن ملڪ ۾ اهو ٻه دستور آهي ته جڏهن ڪو جهاز هتي ايندو آهي تڏهن هتي جا ماڻهو ننڍين ٻيڙين، جن کي ڪندره

ڪري چوندا آهن، ۽ ويهي جهاز وارن جو استقبال ڪندا آهن.
پوءِ پان ۽ ناريل جا گورا به ساڻ کڻي ويندا آهن ۽ جنهن شخص
کي وڻين، تنهن کي ڏيندا آهن. پوءِ اهو شخص ان جو مهمان
سمجهيو ويندو آهي. پوءِ هن جو سامان پنهنجي گهر کڻي ويندا
آهن، جڻ ته هو ڪو سندن ويجهو عزيز آهي. جيڪڏهن اهو
مسافر نڪاح ڪرڻ گهرندو آهي ته سندس نڪاح به ڪري
ڇڏيندا آهن ۽ جڏهن هو واپس ويندو آهي ته ان زال کي طلاق
ڏيئي ويندو آهي، ڇو ته هن ٻيٽ جون زالون پنهنجي ملڪ کان
ٻاهر ڪونه وڃن. پر جيڪڏهن ڪو نڪاح ڪرڻ نه چاهيندو
آهي ته سندس ميزبان جي زال ان مسافر لاءِ ماني ڪندي آهي
۽ سندس خدمت به اهائي زال ڪندي آهي. جڏهن هو سفر تي
ويندو آهي ته اها عورت رستي لاءِ ماني به ٻڌي ڏيندي اٿس ۽
ان جي بدلي ۾ جيڪي ٿورو گهڻو هو کيس ڏيندو آهي، سو وٺي
ڏاڍي خوش ٿيندي آهي. جيڪڏهن ڪو ڪجهه به نه ڏئي ته ان
مان جيڪو فائدو خزاني کي ٿئي، تنهن کي ئي ڪافي سمجهندا آهن.
خزاني کي "بندر" چوندا آهن. جهاز جي مال جو ڪجهه
حصو هڪ مقرر رقم جي عيوض خواه اهو مال جو حصو ان قيمت
جو هجي يا ان کان وڌيڪ، بندر جي لاءِ خريد ڪيو ويندو
آهي ۽ ان کي 'شروع بندر' ڪري چوندا آهن. سڀ ڪنهن
ٻيٽ ۾ بندر جي لاءِ ڪاٺ جو ٺهيل گهر ٿيندو آهي جنهن کي
'بجه قبا' ڪري چوندا آهن. ان ۾ والي، جنهن کي "ڪردوري"
چوندا آهن، سڀ سامان گڏ ڪري رکندو آهي؛ پوءِ اتي ئي
ان جي خريد فروخت ٿيندي آهي.
هن ٻيٽ جا باشندا مرغين جي عيوض مٽيءَ جا برتن
خريد ڪندا آهن. اهڙيءَ طرح سان هڪ ڪنيءَ جي قيمت پنج،
يا ڇهه مرغيون هوندي آهي جهاز هتان ٻيٽن مان مڇيءَ جو گوشت،
ناريل، چادرون، دليان (ڪپڙي جو قسم)، سٽ جا عماما (پٽڪا)،
ٽامي جا برتن، ڪوڏيون ۽ ڪنبر يعني ناريل جون سڳون ٻاهر

ڪٽي ويندا آهن. ناريل جون سٽيون ڪلون لاهي، سمنڊ جي ڪناري تي پاڻيءَ ۾ پسائي، پوءِ انهن کي سوٽن سان ڪٽيندا آهن. ان بعد عورتون ان کي ڪتي ان مان جهازن جي لاءِ رسيون ٺاهينديون آهن، جيڪي هندستان، چين ۽ يمن ۾ وڪڻڻ لاءِ وينديون آهن. هيءَ رسي قنب (هڪ گاهه جو قسم) جي رسيءَ کان سٺي ٿئي، تنهنڪري انهن ۾ لوهه جون ڪليون استعمال ڪونه ڪندا آهن. ڇو ته لوهه جون ڪليون پٿر سان ٽڪرائجي ڀڄي پونديون آهن. پر رسين سان جڪڙيل تختن کي، خواهه جهاز کي ڪيترو به ٽڪر لڳي، نقصان پهچي نٿو سگهي.

هتي ٻيٽن ۾ ڪوڏيون (خريد فروخت لاءِ) هلنديون آهن. ڪوڏي هڪ جانور آهي، جنهن کي سمنڊ مان ڪڍي، ڪناري تي هڪ غار ۾ گڏ ڪندا آهن. جڏهن اهو سڪي ويندو آهي، تڏهن ان جي سفيد هڏي وڃي بچندي آهي. هڪ سؤ ڪوڏين کي 'سياهه'، ست سؤ ڪوڏين کي 'قال'، ٻارهن هزارن ڪوڏين کي 'ڪٽي' ۽ هڪ لک ڪوڏين کي 'بستو' ڪري چوندا آهن. اهڙا چار بستو هڪ طلائي دينار جي عيوض وڪڻندا آهن؛ پر ڪڏهن ته اهڙيون سستيون ٿينديون آهن، جو ڏهه بستو به ڏيئي ڇڏيندا آهن. بنگالي جا ماڻهو وري انهن جي عيوض جانور ڏيندا آهن. بنگالي جي ملڪ ۾ به ڪوڏيون هلنديون آهن. يمن جا ماڻهو پڻ ڪوڏيون خريد ڪندا آهن ۽ پنهنجن جهازن تي اهي ريتيءَ جي بجاءِ وڇائي ڇڏيندا آهن. سوڊان جي ملڪ ۾ به اهي ڪوڏيون هلنديون آهن، ۽ 'مالي' ۽ 'جوجو' جي ملڪ ۾ ته هڪ طلائي دينار جي عيوض ٻارهن سؤ پنجاهه ڪوڏيون وڪامنديون آهن.

هتي جون عورتون

هتي ٻيٽن جون عورتون پنهنجو منهن ڪين ڍڪين، ايتري قدر جو سندن ملڪه پڻ منهن ڪانه ڍڪي. هو وارن کي ڦٽي

Marfat.com

ڏينديون آهن، ۽ وارن جو جوڙو مٿي جي هڪ پاسي ٻڌي ڇڏينديون آهن. انهن مان ڪيترين فقط چادر ڍڪينديون آهن، جنهن مان دن ڪان وٺي هيٺ پيرن تائين جسم ڍڪي ڇڏينديون آهن ۽ باقي سڄو بدن اگهاڙو رکنديون آهن. هو بازارين ۽ گهٽين ۾ به اهڙيءَ طرح سان گهمنديون رهنديون آهن. جڏهن مان اتي جو قاضي مقرر ٿيو هئس، تڏهن مون ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته هنن ڪان اهو رواج ڇڏايان ۽ هنن کي لباس پهرڻ جو حڪم به ڏنم، پر مان ڪامياب ٿي نه سگهيس. آخر مون حڪم ڏنو ته مون وٽ ڪابه عورت مقدمي جي حاضريءَ وقت ننگي بدن نه اچي، ۽ انهيءَ ڪان وڌيڪ مان ڪجهه ڪري نه سگهيس.

ڪي عورتون ساڙهيءَ جي مٿان ننڍڙين ۽ سوڙهين ٻانهن سان ننڍڙي چولي به پائينديون آهن. منهنجن ٻانهن جو لباس دهليءَ جي باشندن جهڙو هوندو هو ۽ هو پنهنجو مٿو به ڍڪينديون هيون. پر اتي جون عورتون انهيءَ کي عيب ڪري سمجهنديون هيون. انهن جو زيور ڪنگڻ آهي، جنهن سان هو پنهنجي ٻانهون ڪرائيءَ ڪان وٺي ٺونٺ تائين پري ڇڏينديون آهن. اهي ڪنگڻ چانديءَ جا ٺهيل هوندا آهن، جو ته بادشاهه ۽ ان جي عزيزن جي عورتن ڪان سواءِ ٻي ڪابه عورت سون جا ڪنگڻ پهري نٿي سگهي. هو پيرن ۾ ڇيرون پائنديون آهن، جنهن کي پايل ڪري چوندا آهن. هن ٻيٽ ۾ هڪ عجيب رسم آهي ته هتي جون عورتون فقط پنج دينار يا اچا به گهٽ رقم وٺي، ڪاڏي ۽ ڪپڙي تي گهرن ۾ پورهيو ڪنديون آهن؛ ۽ انهيءَ کي عيب ڪين سمجهنديون آهن ته ان جي قيمت پيشڪي وٺي پاڻ گروي ڪري ڇڏين. جيڪڏهن هو هڪ گهر ڇڏي ٻئي گهر ۾ وڃڻ چاهينديون آهن ته جيڪو گهر انهن کي حاصل ڪرڻ گهرندو آهي، سو پهرئين گهر واري کي اهي دينار جن جي عيوض هوءَ گروي هوندي آهي، يعني (پيشڪي رقم) پري ڏيندو آهي ۽ آئينده لاءِ

Marfat.com

اها رقم هن عورت تي قرض سمجهيو ويندو آهي. اهڙي قسم جون عورتون گهڻو ڪري 'ڪنبر' يعني ناريل جو رسيون ڪتڻ جو ڪم ڪنديون آهن.

هن ٻيٽ ۾ نڪاح تمام آسانيءَ سان ٿي سگهندو آهي، ڇو ته حق مهر تمام ٿورو آهي ۽ هي عورتون حسن معاشرت جي ڪري مشهور آهن. گهڻو ڪري ماڻهو سندن مهر مقرر ڪندا آهن ۽ اهڙيءَ صورت ۾ ڪين واجبي مهر ڏيارڻو ويندو آهي. جڏهن ڪو جهاز هتي ايندو آهي ته جهاز وارا هتي جي عورتن سان نڪاح ڪندا آهن ۽ واپس وڃڻ وقت انهن عورتن کي طلاق ڏيئي ويندا آهن. هي هڪ قسم جو متعو ٿيندو آهي. هي عورتون پنهنجي ملڪ کان ٻاهر بلڪل ڪونه وڃن.

هتي جي عورت پنهنجي خاوند جي رڳو هڪ ئي خدمت ڪانه ڪندي آهي، بلڪ اها ئي هن لاءِ کاڌو آڻيندي ۽ (برتن) کڻي ويندي آهي، سندس هٿ ڌئاريندي آهي، وضوءَ جي لاءِ پاڻي آڻيندي آهي ۽ سمهڻ وقت ڪيس زور به ڏيندي آهي. هتي عورتون پنهنجي خاوند سان ڪڏهن به ڪين کائين. نه رڳو ايترو پر خاوند کي خبر به ڪين پوندي آهي ته هوءَ ڇا ٿي کائي. مون به اتي ڪيترين عورتن سان نڪاح ڪيو هو، جن مان ڪن تي زوربار آڻڻ کان پوءِ هنن مون سان کائڻ منظور به ڪيو هو، پر ڪن ته اصل نه کاڌو. مون ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته هنن کي کائيندي ڏسان پر ناڪام رهيس.

هنن ٻيٽن ۾ اسلام پکڙڻ جو سبب
۽
هڪ خوفناڪ جن جي ڳالهه جنهن سببان شهرن کي تباهه ڪيو هو

هنن ٻيٽن جي ڪن معتبر ماڻهن جهڙوڪ فقيه، عيسيٰ يمني،

Marfat.com

لقيهم معلم علي ۽ قاضي عبدالله وغيره مون کي ٻڌائيندا هئا ته اصل ۾ هن ٻيٽ جا ماڻهو بت پرست هوندا هئا، ۽ هر مهيني سمنڊ جي طرف کان هڪ جن ايندو هو، جنهن جي شڪل اهڙي هوندي هئي جو ڄڻ کو جهاز آهي ۽ ان ۾ ٻٽيون پيون ٻرن. هتي جي ماڻهن جو دستور هو ته هڪ ڪنواريءَ ڇوڪريءَ کي ٻنائي سينگاري هڪ بت خاني ۾ جيڪو سمنڊ جي ڪناري تي هوندو هو، وٺي ڇڏي ايندا هئا ۽ صبح جو ان ڇوڪريءَ کي مئل ڏسندا هئا. ته رکو ايترو پر سندس عصمت به لٽيل هوندي هئي. هو هر مهيني پاڻ ۾ ڪڻان وجهندا هئا ۽ جنهن جو نالو نڪرندو هو، تنهن کي پنهنجي ڌيءَ موڪلڻي پوندي هئي.

هڪ دفعي هن ٻيٽ ۾ هڪ مغربي البرڪات بربريءَ نالي، مسافري ڪندي اچي نڪتو. هيءُ شخص قرآن شريف جو حافظ هو، ۽ ٿهل (سال) جي ٻيٽ ۾ هڪ پوڙهيءَ زال جي گهر ۾ اچي ترسيو. هڪ ڏينهن جيئن ئي هو گهر ۾ گهڙيو تيئن ڏٺائين ته اها پوڙهي زال ۽ ان جا مائٽ روئي پٽي رهيا آهن، ڄڻ ته کو ماتم تي ڪيائون. هن حال احوال پڇيو، پر هن کي ڪجهه به سمجهه ۾ نه آيو. آخر ترجمان گهرايو ويو، جنهن هن کي سچو حال ٻڌائيندي چيو ته هن پوڙهيءَ زال جو نالو ڪڻي ۾ آيو آهي ۽ هن کي رکو اها هڪڙي ڌيءَ آهي، جنهن کي هاڻي جن ماري ڇڏيندو. انتي ابوالبرڪات انهيءَ زال کي چيو ته، تنهنجي ڌيءَ جي بدران مان ويندس.

هو ڪجهه ٻچي هو، تنهنڪري ڏاڙهي ۽ مڇون ڪونه رکندو هو ۽ حسب دستور هن کي وٺي وڃي انهيءَ بت خاني ۾ ڇڏي آيا. هن اتي اچا ڪيو، جو وضو ڪري، ڪلام الله ڪڍي ويهي، پڙهڻ لڳو. جڏهن جن ظاهر ٿيو ۽ هن کي ڪلام الله پڙهندي ڏٺائين، تڏهن سمنڊ ڏانهن واپس هليو ويو. صبح ٿيو ته به مغربي ساڳئي حال ۾ رهيو. جڏهن پوڙهي زال ۽ ان جا عزيز

حسب معمول هن جو لاش ڪڍڻ آيا، تڏهن مغربيءَ کي زنده ڏٺائون.

پوءِ هن کي پنهنجي بادشاه وٽ، جنهن جو نالو 'شنورازه' هو، وٺي ويا، ۽ هن کي سمورو حال وچي ٻڌايائون. بادشاه کي اهو ڏاڍو عجب لڳو. اتي مغربيءَ هن کي مسلمان ٿيڻ جي ترغيب ڏني، جنهن تي هن جواب ڏنس ته ايندڙ مهيني تائين ترس، ۽ جيڪڏهن ايندڙ مهيني ۾ توُن اهڙيءَ طرح سلامت رهئين ته پوءِ مان مسلمان ٿيندس. ان ڪان پوءِ مغربي اتي ترسي پيو ۽ اچا مهينو به پورو ڪونه ٿيو هو، ته بادشاه جي دل ۾ اسلام لاءِ محبت پيدا ٿي. پوءِ هو پاڻ، پنهنجي خاندان ۽ اميرن سميت، مسلمان ٿيو.

جڏهن مهينو پورو ٿيو، تڏهن مغربيءَ کي وري وچي انهيءَ بتخاني ۾ ڇڏي آيا. 'جن' هن دفعي به سندس ويجهو ڪونه آيو ۽ هو صبح تائين ويٺو قرآن شريف پڙهندو رهيو. جڏهن بادشاه ۽ عوام اتي آيا، تڏهن مغربيءَ کي تلاوت قرآن ۾ محو ڏٺائون. هنن انهيءَ دم سڀ بتخانا ڀڃي ڇڏيا ۽ ٻيٽ جا سڀ ماڻهو مسلمان ٿي ويا. انهن پوءِ ٻين ٻيٽن جي ماڻهن کي به مسلمان ڪري ڇڏيو. هي ماڻهو مغربيءَ جي تمام گهڻي تعظيم ۽ تڪريم ڪندا هئا ۽ هن جي ڪري هي سڀ ماڻهو به امام مالڪ جي مذهب جا پيروي ڪندڙ ٿي رهيا.

هي ماڻهو اڃا تائين به 'مغرب' جي ماڻهن جي تمام گهڻي عزت ڪندا آهن. هنن ان وقت هڪ مسجد به تعمير ڪرائي هئي، جيڪا اڃا به ان شخص جي نالي سان مشهور آهي ۽ انهيءَ مسجد جي محراب تي هي ڪتبو اڪريل آهي: "سلطان احمد شنورازه ابوالبرڪات مغربيءَ جي هٿ تي مسلمان ٿيو." ان بادشاه پوءِ هنن ٻيٽن جي آمدنيءَ جو ٽيون حصو مسافرن جي لاءِ مقرر ڪري ڇڏيو، ڇاڪاڻ ته هن جي مسلمان ٿيڻ جو سبب به هڪ مسافر هو، ۽ اڃا تائين به اهو دستور هليو ٿو اچي.

انهيءَ 'جنّ' جي سبب کان ڪيترائي ڀيرا غيرآباد ٿي ويا هئا ۽ جڏهن مان انهن ٻيٽن ۾ ويس ته هڪ رات مون ڏٺو ته ماڻهو تڪبيرون ۽ ڪلما وڏي آواز سان پڙهي رهيا هئا، ٻار مٿن تي ڪلام الله کنيو بيٺا هئا ۽ ٿالهيون ۽ ٿانءَ جا برتن وڄائي رهيون هيون. مون ڪائنن انهيءَ جو سبب پڇيو، ته جواب ڏنائون ته "سمنڊ ڏانهن نهار." مون ڏٺو ته هڪ وڏو جهاز جنهن ۾ چراغ ۽ مشعلون ٻري رهيون هيون، اچي رهيو هو. هنن چيو ته اهو 'جنّ' مهيني ۾ هڪ دفعو ايندو آهي ۽ اسان اهڙيءَ طرح ڪندا آهيون ته واپس هليو ويندو آهي ۽ ڪوبه نقصان ڪونه ڪندو آهي.

هنن ٻيٽن جي حڪمران ملڪه

هيءَ به هڪ عجيب ڳالهه آهي ته هنن ٻيٽن جي حڪمران خديجه نالي هڪ عورت آهي. هوءَ سلطان جلال الدين عمر بن سلطان صلاح الدين صالح بنگاليءَ جي ڌيءَ آهي. هن جو ڏاڏو بادشاهه هو. پوءِ سندس پيءُ بادشاهه ٿيو. جڏهن هن جو پيءُ مري ويو، تڏهن سندس ڀاءُ شهاب الدين بادشاهه ٿيو، جيڪو اڃا صغير هو، تنهنڪري وزير عبدالله بن محمد خضريه هن جي ماءُ سان نڪاح ڪري، سلطنت جي سمورن ڪمن ڪارين ۾ خود مختيار ٿي ويو. تنهن کان پوءِ هن وزير جمال الدين جي مرڻ کان پوءِ هن ملڪه خديجه سان پڻ نڪاح ڪيو هو، جنهن جو اڳتي بيان ڪنداسين.

جڏهن شهاب الدين بلوغت کي پهتو، تڏهن وزير عبدالله کي سندس عهدي تان هٽائي، سويد جي ٻيٽ ڏانهن جلاوطن ڪري ڇڏيائين ۽ پاڻ مستقل بادشاهه ٿي، پنهنجي غلام 'ڪلڪي' کي ڪٺي وزير ڪيائين. ٽن سالن کان پوءِ ان کي به جلاوطن ڪري ڇڏيائين.

ڳالهه ڪندا آهن ته هي شهاب الدين، پنهنجي اميرن ۽ مصاحبن

Marfat.com

جي گهرڻ ۾ رات جو گهڙي پوندو هو، تنهنڪري هن کي معزول ڪري هلرمتيءَ جي پيٽ ۾ موڪليو ويو، جتي هڪ ماڻهوءَ کي موڪلي کيس قتل ڪرايو ويو.

هاڻي شاهي خاندان ۾ فقط ٽي ڀيڻون وڃي رهيون، جن جا نالا هيون: خديجه، مريم ۽ فاطمه. ماڻهن خديجه کي پنهنجي ملڪه منتخب ڪيو. جيڪا سندن خطيب جمال الدين جي نڪاح ۾ هئي، جنهن چالاڪيءَ سان پنهنجي پٽ محمد کي پنهنجي جاءِ تي خطيب مقرر ڪري، پاڻ بادشاهه بڻجي، حڪومت جي سڄي ڪاروبار تي قابض ٿي ويو. پر تنهن هوندي به سڀئي حڪم ملڪه خديجه جي نالي سان جاري ٿيندا هئا. هن ٻيٽ ۾ سڀ حڪمناما کجيءَ جي پنن تي، هڪ لوهه جي ڏنگي ڪپ سان لکندا آهن ۽ ڪاغذ تي فقط ڪلام الله ۽ ٻيون ڪتاب لکندا آهن. خطيب اهي جمعي ڏينهن خطبي ۾ پڙهي ٻڌائيندو آهي، جنهن جي شروعات هن طرح ڪندو آهي: "او خدا! پنهنجي ٻانهيءَ جي مدد ڪر، جنهن کي تو سندس علم جي طفيل سڄي عالم جي ماڻهن کان بلند مرتبي ڪيو آهي ۽ ان کي سڀني مسلمانن جي لاءِ ذريعو رحمت جو بڻايو آهي. اها ڪير آهي! سلطانه خديجه سلطان جلال الدين جي ڌيءَ، جيڪو سلطان صلاح الدين جو پٽ هو."

هن ملڪ ۾ اهو به دستور آهي ته جيڪڏهن ڪو مسافر هتي ايندو آهي، تڏهن شاهي محل ۾ ٻه ڪپڙا ساڻ کڻي ايندو آهي. جن سان هو ملڪه کي سلام ڪرڻ وقت سندس پيرن تي رکندو آهي ۽ پوءِ جمال الدين وزير کي سلام ڪرڻ وقت سندس پيرن تي رکندو آهي. هن ملڪ جو لشڪر اٽڪل هڪ هزار کن سپاهين جو آهي، جيڪي گهڻو ڪري غير ملڪي آهن ۽ انهن ۾ ڪي ٿورا هن ملڪ جا باشندا به آهن. هو هر روز شاهي محل ۾ ايندا آهن ۽ سلام ڪري وري هليا ويندا آهن. هنن کي پگهار جي عيوض چانور ملندا آهن، جيڪي هنن کي هر مهيني سرڪاري

خزاني مان ڏنا ويندا آهن، جڏهن مهينو پورو ٿيندو آهي تڏهن لشڪر وارا شاهي محل ۾ ايندا آهن ۽ سلام کان پوءِ وزير کي چوندا آهن ته، اسان جا سلام وڃي ملڪ، کي پهچاءِ ۽ پڌائينس ته اسان پنهنجي پگهار گهرڻ آيا آهيون. پوءِ وزير حڪم ڏيندو ته هنن جو مقرر ماهيانو کين ڏنو وڃي. اهڙيءَ طرح قاضي ۽ سڀ وزير به هر روز ايندا هئا. غلام انهن جا سلام ملڪ تائين پهچائيندا هئا ۽ پوءِ هو موٽي ويندا هئا.

وزير، ان جون خلعتون ۽ ٻيا عهديدار

هتي جي وزير اعظم کي، جيڪو ملڪ جو نائب پڻ آهي، ”ڪاڪي“ ڪري چوندا آهن. قاضيءَ کي ”فند يار قالوا“ چوندا آهن. قاضيءَ جو عهدو سڀني کان وڏو آهي ۽ هن جو حڪم بادشاهه کان به وڌيڪ هلندو آهي، جو هميشه شاهي محل ۾ هڪ مسند تي ويهندو آهي. ۽ قاضيءَ جي ٽن ڏينهن جي ڏل، سلطان احمد شنورازه جي وقت کان وٺي، معاف رهندي ٿي اچي. خطيب کي ”هنديجري“، ديوان کي ”فاملداري“، صاحب اشغال (فوجدار) کي ”مافاڪلوا“، حاڪم کي ”فيتايڪ“، ۽ امير البحر کي ”مانايڪ“ ڪري چوندا آهن، ۽ اهي سڀ عهديدار وزير سڏبا آهن. هن ملڪ ۾ قيد خانا ڪونه ٿين، پر جيڪڏهن گهڻا قيدي گڏ ٿي وڃن ته، انهن کي ڪاٺ جي جاين ۾ جيڪي سوداگرن جي مال رکڻ لاءِ ٺهيل آهن، بند ڪري ڇڏيندا آهن. جيڪڏهن ڪو هڪ قيدي هوندو آهي ته ان کي اهڙيءَ طرح ڪاٺ ۾ وجهي ڇڏيندا آهن، جهڙيءَ طرح اسان جي ملڪ ۾ رومي قيدين کي بند ڪيو ويندو آهي.

مان هتن ٻيٽن ۾ ڪيئن آيس

پهريائين مان ڪنلوس جي ٻيٽ ۾ پهتو هوس، جيڪو

ڏاڍو سھڻو ٻيٽ آھي ۽ منجھس مسجدون تمام گھڻيون آھن. اتي مان ھڪ نيڪ انسان جي گھر ۾ وڃي ترسيو ھوس، جتي فقيھ عليءَ، جيڪو ھڪ وڏو فاضل ھو، منھنجي مھماني ڪئي. ھن جا پٽ طالب العلم آھن، ھن ٻيٽ ۾ مون کي ”ظفار“ جو باشندو مليو، جنھن جو نالو محمد ھو. ھن پڻ منھنجي مھماني ڪئي ۽ مون کي ٻڌايائين تہ جيڪڏھن تون مھل (مال) جي ٻيٽ وڃين تہ وزير تو کي اتي ضرور رکندو، ڇو تہ اڄڪلھ ھن وٽ ڪو بہ قاضي ڪونہ آھي.

منھنجو ارادو ھو تہ ھيءُ ٻيٽ ڏسندو معبر، سرانديپ ۽ بنگالہ کان ٿيندو، چين ھليو وڃان، ۽ ھتي ناخدا عمر ھنوريءَ جي جھاز ۾ آيو ھئس، جيڪو ھڪ حاجي ۽ فاضل شخص ھو. ھو ’ڪنلوس‘ جي ٻيٽ ۾ ڏھہ ڏينھن ترسيو، پوءِ ھن ھڪ ’ڪنوره‘ ٻيڙي ياڙي ڪئي، جنھن ۾ ملڪہ ۽ وزير لاءِ تحفا کڻي ٿي ويو. مون ھن سان گڏ وڃڻ جو ارادو ظاھر ڪيو، جنھن تي ھن چيو تہ تنھنجي ساٿين جي لاءِ جڳھہ جو انتظام ٿي ڪونہ سگھندو، باقي جيڪڏھن تون اڪيلو ھلڻ گھرين تہ ھليو ھل. مون اڪيلو وڃڻ کان انڪار ڪيو ۽ ھو ھليو ويو. پر مخالف ھوا جي تڪليف جي ڪري، ھو چوٿين ڏينھن وري موٽي آيو ۽ اچي مون سان عذر ڪرڻ لڳو. آخر ھو مون کي ۽ منھنجي ساٿين کي وٺي ھليو.

اسان صبح کان ٻن پھرن تائين سفر ڪندا ھئاسين ۽ ٻپھر ڪنھن ٻيٽ تي لھي، سڄي رات اتي ترسندا ھئاسين. پوءِ ٻئي ڏينھن سفر ڪندا ھئاسين. اھڙي طرح ھلندي ھلندي، اسان چوٿين ڏينھن اچي ”ليم“ جي ٻيٽ تي پھتاسين. اتي جو والي جلال نالي ھو، جنھن مون کي سلام ڪيو ۽ منھنجي مھماني ڪئي. جڏھن مون وٽ آيو، تڏھن ھن سان گڏ چار ماڻھو ھئا، جن مان ٻن جي ڪلھن تي ھڪ لٺ ھئي، جنھن ۾ چار مرغيون ٽنگيل

Marfat.com

هيون. ٻين ٻن ماڻهن جي ڪلهن تي پڻ هڪ لٺ هئي، جنهن ۾ وري ڏهه ناريل ٽنگيل هئا. مون کي ڏاڍو عجب لڳو ته هيءَ ڪهڙي نه خسيس شيءِ آندي اٿن. پر پوءِ معلوم ٿيو ته هيءَ هن ملڪ ۾ تمام وڏي مان ۽ شان رکڻ جي نشاني سمجهي ٿي وڃي.

ان کان پوءِ ڇهين ڏينهن اسان عثمان جي پيٽ ۾ پهتاسين. هيءُ شخص وڏو فاضل ۽ نيڪ بخت هو. هن اسان جي مهماني ٻه ڪئي. اٺين ڏينهن اسين وزير جي پيٽ ۾ پهتاسين، جنهن کي "تلمدي" چوندا آهن ۽ ڏهين ڏينهن اچي مهل (محال) جي پيٽ ۾ پهتاسين، جتي ملڪ ۽ ان جو وزير رهندا هئا. اسان اتي اچي لنگر هنيو. هتي جو دستور آهي ته اجازت کان سواءِ ڪوبہ شخص جهاز تان لهي نٿو سگهي. جڏهن اجازت اچي ويئي تڏهن مون ڪنهن مسجد ڏانهن وڃڻ جو ارادو ڪيو، پر خادمن چيو ته پهريائين توکي وزير وٽ وڃڻو پوندو.

مون ناخدا کي اڳئي سمجهائي ڇڏيو هو ته جڏهن توکان منهنجي باري ۾ ڪجهه پڇن، ته تون لاعلمي ظاهر ڪجانءِ، ڇو ته مون کي ڊپ هو ته ڪٿي مون کي هن پيٽ ۾ ترسائي نہ ڇڏين. پر مون کي اها خبر ئي نہ رهي ته منهنجي پهچڻ کان اڳ ۾ ئي، ڪنهن فضول شخص هنن کي اهو لکي موڪليو هو ته هيءُ فلاڻو شخص آهي ۽ دهليءَ ۾ قاضي رهي چڪو آهي. جڏهن اسان شاهي محل ۾ پهتاسين، تڏهن ٽئين دروازي واريءَ جاءِ ۾ ترسي پياسين.

قاضي عيسيٰ يمني مون وٽ آيو ۽ اچي مون کي سلام ڪيائين. پوءِ مون وزير کي سلام ڪيو. ناخدا ابراهيم پاڻ سان ڏهه ڪپڙا کڻي آيو هو، جن سان هڪ ملڪ جي تعظيم ڪرڻ وقت سندس پيرن تي وڌائين. پوءِ وزير جي تعظيم ڪري، ان جي پيرن تي ٻہ ڪپڙو رکيائين. اهڙيءَ طرح جڏهن واري واري

مان ڪپڙا وجهي پورا ڪيائين، تڏهن ڪانئس مون بابت پڇيو ويو، جنهن تي مون چيو ته ”مون کي ڪا به خبر ڪانه آهي.“ پوءِ هن مون ڏانهن پان ۽ گلاب جو پاڻي موڪليو، جو هن ملڪ ۾ وڏي تعظيم سمجهي ويندي آهي. پوءِ مان شاهي محل ۾ ٽي ترسي پيس. ان کان پوءِ مون لاءِ کاڌو آيو. وڏي ٿالهيءَ جي وچ ۾ چانور پيل هئا، جنهن جي چوڌاري ڪيترائي پيالا هئا، جن ۾ خليع گوشت (١)، ڪڪڙ جو گوشت، گيهه ۽ مڇي وغيره هئا.

ٽئي ڏينهن مان نا خدا ۽ قاضي عيسيٰ يمنيءَ سان گڏ، هڪ خانقاه جي زيارت لاءِ ٻيٽ جي هڪ هنڌ ويس، هيءَ خانقاه شيخ نجيب جو ٺهرايل آهي. رات جو اسان اتان واپس آياسين ۽ ٻئي ڏينهن صبح جو سوير وزير مون ڏانهن خلعت ۽ مهماني موڪلي، جنهن ۾ چانور، گيهه، خليع گوشت ۽ ناريل جي ماکي خاص شيون هيون. ناريل جي ماکيءَ کي هتي جا ماڻهو ”قوباني“ ڪري سڏيندا آهن، جنهن جي معنيٰ آهي کنڊ جو پاڻي. ان کان سواءِ خرچ لاءِ مون ڏانهن هڪ لک ڪوڏيون به موڪليون هئائين.

ڏهين ڏينهن کان پوءِ سيلان جي ٻيٽ مان هڪ جهاز آيو، جنهن ۾ عرب ۽ عجم جا فقير پڻ هئا، جيڪي مون کي سڃاڻندا هئا. هنن وزير جي نوڪرن کي سڄي ڳالهه ٻڌائي ڇڏي. ان کان پوءِ هو منهنجي عزت اڳي کان وڌيڪ ڪرڻ لڳو. رمضان جي چنڊ واريءَ رات وزير مون کي پاڻ وٽ گهرايو. مان ويس ته اتي سڀ امير ۽ وزير موجود هئا. کاڌو آيو ته دسترخوان تي پڻ ڪيترائي ماڻهو موجود هئا. وزير مون کي پنهنجي ڀر ۾ ڪٺي ويهاريو ۽ هن وٽ قاضي عيسيٰ يمني، وزير ”فاملداري“ ۽ وزير ”ڪرديري“ يعني سپهه سالار به موجود هئا. پوءِ چانور، ڪڪڙ، گيهه، مڇي، خليع گوشت ۽ ڪيلي جي ڀاڄي آڻي دسترخوان تي رکيون ويئون. کاڌي کان پوءِ هتي جا ماڻهو ناريل جي ماکي،

---

(١) خليع گوشت - پڪل گوشت جو قسم يا نمونو. — مترجم

Marfat.com

جنهن ۾ خوشبوء ملايل هونديون آهن، پيئندا آهن، جيڪا کاڌي کي هضم ڪندي آهي.

رمضان جي ٽائين تاريخ وزير جو ناني مري ويو. ان ڇوڪريءَ جو پهريون مڙس سلطان شهاب الدين هو ۽ ان کان پوء هن شخص سان نڪاح ٿيو هو، پر هيءَ ڇوڪري اڃا تائين بلوغت کي نه پهتي هئي. هن جي پيءُ هن کي پنهنجي گهر موڪلي ڏنو ۽ اهو گهر رهڻ لاءِ ڏيئي ڇڏيائين. هيءُ گهر ڏاڍو سهڻو هو. مون وزير کان اجازت گهري ته جيڪي فقير ميلان کان واپس آيا آهن، تن جي مان مهماني ڪرڻ ٿو گهران. وزير يڪدم اجازت ڏني ۽ پنج ٻڪريون، جيڪي هن ملڪ ۾ گهريءَ قيمت واريون هونديون آهن، ڇو ته اهي معبر، مليبار ۽ مقدش مان آنديون وينديون آهن، موڪليائين. ازانسواءِ چانور، گيهه ۽ گرم مصالحا به مون کي موڪلي ڏنائين. اهي سڀ شيون مون امير البحر سليمان جي گهر موڪلي ڏنيون، جنهن تمام عمدو کاڌو تيار ڪرايو ۽ ڪجهه پنهنجي طرفان به ان ۾ وڌيڪ شامل ڪيو هئائين. وزير مون کي گلم ۽ ٽامي جا برتڻ به موڪلي ڏنا هئا.

دستور موجب اسان شاهي محل ۾ وزير سان گڏ روزو افطار ڪيو. مون وزير کي عرض ڪيو ته هو فقيرن کي هن مهمانيءَ ۾ شامل ٿيڻ جي اجازت ڏئي. هن اجازت ڏيندي چيو ته "مان به ايندس." جنهن تي مون سندس شڪرانا ادا ڪيا ۽ پنهنجي گهر هليو آيس. ڪجهه وقت کان پوء وزير، پنهنجي ٻين وزيرن سان گڏ، اچي نڪتو ۽ ڪاٺ جي هڪ اوچي حجري ۾ اچي ويٺو. جيڪو به امير يا وزير آيو ٿي، سو وزير اعظم کي سلام ڪندو، دستور موجب سندس پيرن تي ڪپڙو وجهندو ٿي ويو. اهڙيءَ طرح مان هڪ سؤ ڪپڙا گڏ ٿي ويا، جيڪي فقيرن کي ڏنا ويا. پوء کاڌو آيو ۽ سڀني گڏجي کاڌو. ان کان سواءِ قارين تمام سهڻي آواز ۾ ڪلام الله پڙهيو ۽ تنهن کان پوء سماع

۽ رقص شروع ٿيو، جنهن لاءِ ٻاهه ٻاري ويئي. فقير ان ٻاهه ۾ ٽپي ٽپي پيا ۽ پيرن سان ٽانڊن کي لتاڙيائون ٿي؛ ڪي وري اهي ڪٺي اهڙي طرح وات ۾ وجهڻ لڳا ته ڪو حلوو هو، ايتري قدر جو اهي ٽانڊا وسامجي ٿي ويا.

وزير جا مون تي ڪي احسان

جڏهن رات ختم ٿي، تڏهن وزير پنهنجي گهر ڏانهن واپس ويو ۽ مان هن سان گڏ ويس. اسان بيت المال جي هڪڙي باغ وٽان ٿي لنگهياسين ته وزير مون کي چيو ته هي باغ مون توکي ڏنو ۽ هن ۾ تنهنجي لاءِ هڪ گهر به ٺهرائيندس. مون هن جو شڪريو ادا ڪيو ۽ هن لاءِ دعا گهريم. ٻئي ڏينهن هن منهنجي لاءِ هڪ ٻانهي موڪلي ۽ چوائي موڪليائين ته جيڪڏهن هيءَ ٻانهي توکي پسند اچي ته رکجاءِ، نه ته هڪ ٻي مرهٽي ٻانهي توڏانهن موڪلي ڏيندس. مون کي مرهٽي ٻانهيون تمام گهڻيون وڻنديون هيون، تنهنڪري مون چيو ته مون کي مرهٽي ٻانهي موڪلي ڏيو ۽ وزير مون کي اها موڪلي ڏني، جنهن جو نالو "گلبستان" هو ۽ پارسي پڻ ڳالهائي سگهندي هئي. مان هن جي ٻولي سمجهي ڪونه سگهندو هوس. ٻئي ڏينهن وري مون کي معبري ٻانهي موڪليائين، جنهن جو نالو 'عنبري' هو.

ٽين ڏينهن رات عشا جي نماز کان پوءِ وزير پنهنجي چند مصاحبن سان گڏ منهنجي گهر آيو ۽ هن سان گڏ ٻه ننڍيءَ عمر وارا غلام هئا. مون هن کي سلام ڪيو. هن مون کان حال احوال پڇيو، جنهن جي جواب ۾ مون کيس دعا ڪئي. ان کان پوءِ هڪ غلام منهنجي اڳيان هڪ 'بقشة' جيڪا سفية (ڪوٺڙي) جي شڪل جهڙي هئي، آڻي رکي. هن انهيءَ مان ريشمي ڪپڙن ۾ ويڙهيل هڪ دابلو ڪڍيو، جنهن ۾ موتي زيورات پيل هئا. هن اهو سمورو مال منهنجي حوالي ڪندي چيو ته هي شيون جيڪڏهن توکي

پاڻھين سان گڏ موڪلي ڏيان ھا، ته ھو (پاڻھيون) سمجھن ھا ته اھو مال ھن جو آھي ۽ اسان جي آقا اھو اسان کي عطا ڪيو آھي. ھاڻي ھيءُ مال تنھنجو آھي ۽ تون پنھنجي طرفان ھن کي ڏيئي ڇڏ. سون ھن جي حق ۾ دعا گھري ۽ سندس شڪرانا ادا ڪيا، ڇو ته ھو شڪريي جو مستحق ھو. خدا ھن تي رحمت ڪري.

فصل چوٿون

وزير جو رخ بدلجڻ ۽ منهنجو اتان هلڻ وڃڻ جو ارادو ڪرڻ

وزير سليمان ”مانائڪ“ (اميرالبحر) مون ڏانهن پيغام موڪليو ته مان منهس ڌيءُ سان نڪاح ڪريان. مون وزير جمال الدين کان ان جي اجازت گهري، ته هن ناراضگي ظاهر ڪئي ۽ چوائي موڪليائين ته مان خود پنهنجي ڌيءُ، جيڪا سلطان شهاب الدين جي بيواه آهي، توکي ڏيڻ ٿو گهران ۽ سندس عدت پوري ٿيڻ کان پوءِ توسان ان جو نڪاح ڪرائيندس. مون ائين ڪرڻ کان انڪار ڪيو، ڇو ته مان هن کي منحوس سمجهندو هوس. هن جا ٻه مڙس ته اڳيئي مري چڪا هئا ۽ هن وقت مون کي ٻه ٻخار اچڻ لڳو هو.

هن ٻيٽ ۾ جيڪو به نئون مسافر ايندو آهي، تنهن کي ٻخار اچڻ ته ضروري آهي. تنهنڪري مون سفر ڪرڻ جو پڪو ارادو ڪيو. مون ڪي زيور ڪوڏين جي عيوض وڪڻي ڇڏيا ۽ بنگاله وڃڻ لاءِ هڪ جهاز به ڀاڙي ڪري ڇڏيم. جڏهن مان وزير کان موڪلائڻ لاءِ ويس، تڏهين قاضيءَ اچي مون کي وزير جو نياپو ڏنو ته جيڪڏهن تون سفر ڪرڻ ٿو گهرين ته جيڪي ڪجهه، اسان توکي ڏنو آهي، سو واپس ڪر. مون جواب ڏنو ته ”ڪي زيور وڪڻي مون ڪوڏيون خريد ڪيون آهن، سي ڀلي ڪڻي وڃو.“ قاضي وري مون وٽ موٽي آيو ۽ چيائين ته ”وزير

ٿو چوي ته اسان توکي سون ڏنو هو، تنهنڪري ڪوڏيون اسان نه وٺنداسين.“ تنهن تي مون جواب ڏنو ته ”مان ڪوڏيون وٺي وري توهان کي سون وٺي ٿو ڏيان.“ پوءِ مان سوداگرن ڏانهن لنگهي ويس ته ڪوڏيون مون کان وٺو. وزير اڳيئي انهن کي چوائي موڪليو هو ته هن شخص کان ڪوڏيون هرگز نه وٺجو، هن مان وزير جو ارادو هو ته مان نه وڃان. پوءِ هن مون ڏانهن پنهنجو هڪ مصاحب موڪليو ۽ ان جي معرفت چوائي موڪليائين ته جيڪڏهن اسان وٽ ترسندين ته جيڪي به گهرندين سو تنهنجي لاءِ حاضر ڪنداسين.

مون دل ۾ خيال ڪيو ته هن وقت مان انهن جي حڪومت ۾ آهيان ۽ جيڪڏهن خوشيءَ سان رهڻ منظور ڪندس ته اهو انهيءَ کان بهتر آهي، جو رهڻ لاءِ مجبور ڪيو وڃان. تنهنڪري مون ان مصاحب کي چيو ته چڱو مان ترسي ٿو پوان. هن وڃي وزير کي ٻڌايو، جو ڏاڍو خوش ٿيو ۽ هڪدم مون کي پاڻ وٽ گهرايائين. جڏهن مان هن وٽ ويس، تڏهن منهنجي تعظيم لاءِ هو اٿي بيٺو ۽ مون سان ٻاڪر پائي، ملندي، چيائين ته ”اسان توکي پنهنجي قريب آڻڻ ٿا گهرون، پر تون چو اسان کان دور ٿيڻ ٿو چاهين؟“ تنهن تي مون ڪجهه عذر ڪيو، جو هن منظور ڪيو.

ان بعد مون هن کي چيو ته ”جيڪڏهن مون کي هتي ترسائڻ ٿو گهرين ته منهنجا ڪي شرط آهن.“ وزير جواب ڏنو ته ”تنهنجا سڀ شرط منظور آهن. ٻڌاءِ اهي ڪهڙا آهن؟“ مون چيو ته ”مان پيدل هلي نٿو سگهان، ۽ هن ملڪ جو دستور آهي ته وزير کان سواءِ، ٻي ڪنهن به شخص کي گهوڙي تي سوار ٿيڻ جي اجازت نه آهي.“ جنهن تي وزير مون کي هڪ گهوڙي ڏياري. جڏهن مان ان گهوڙي تي سوار ٿيندو هوس، تڏهن عام ماڻهن جا ٻار مون کي تماشو بڻائڻ لاءِ اچي منهنجي

Marfat.com

پٺيان پوندا هئا. مان اها شڪايت وٺي وزير سان ڪئي، جنهن
"دنقرة" (ڍنڍورو) گهمارايو ته ڪوبه شخص منهنجي پٺيان نه هلي.
هي دنقرة هڪ وڏو پٽل يا ٽامي جو ٺهيل ٿالهه آهي، جنهن تي
هڪ لوهه جي ميخ هڻندا ته ان جو آواز تمام پري پڌڻ ۾ ايندو
آهي. جيڪڏهن ڪنهن شخص کي ڪو اعلان ڪرڻو هوندو آهي
ته هو اهڙيءَ طرح ڍنڍورو گهمارائيندو آهي.

پوءِ وزير مون کي چيو ته "جيڪڏهن تون ڏوليءَ ۾
سوار ٿيڻ چاهين ته اها به موجود آهي، نه ته گهوڙو يا گهوڙي
پنهي مان جيڪو تون پسند ڪرين، سو پلي رک." مون هڪ
گهوڙي پسند ڪئي، جيڪا انهي وقت حاضر ڪئي ويئي ۽ ان
سان گڏ خلعت به کڻي آيا. ان کان پوءِ مون وزير کي چيو ته
"هي ڪوڏيون مان ڪيڏانهن ڪريان؟" هن جواب ڏنو ته "پنهنجي
سائين مـان ڪنهن کي کڻي بنگاله موڪل ته اتي وڃي اهي
وڪڻي اچي." مون چيو ته "چڱو." پوءِ انهي ئي وقت مون
پنهنجي هڪ رفيق ابو محمد بن فرحان کي بنگاله روانو ڪيو
۽ ان سان گڏ حاجي عليءَ نالي هڪ شخص کي پڻ موڪليو.

اتفاق اهڙو ٿيو، جو سمنڊ ۾ طوفان اچي ويو. تنهنڪري
جيڪي ڪجهه به هنن وٽ هو، سو سمنڊ ۾ ڦٽي ڪري ڇڏيائون.
ايتري قدر جو کاڌي پيتي جون شيون، پاڻي، مستول ۽ مشڪ
وغيره به اڇلائي ڇڏيائون، ۽ سڄا سارا سورهن ڏينهن بغير بادبانن
۽ لنگر جي سمنڊ ۾ هئا. ان کان پوءِ سيلان جي پيٽ تي وڃي
پهتا. هو اهو سمورو وقت بک ۽ اڃ جي سخت تڪليف سهندا
رهيا. هڪ سال کان پوءِ ابو محمد، حضرت آدم جي قدم جي
زيارت ڪري واپس موٽي آيو ۽ پوءِ وري به مون سان گڏ ٻئي
دفعي زيارت ڪيائين.

منهنجي هنن سان عيد ڪرڻ

جڏهن رمضان جو مهينو پورو ٿيو، تڏهن وزير مون ڏانهن

Marfat.com

هڪ خلعت موڪلي. ان بعد اسان عيدگاه ڏانهن وياسين. وزير جي گهر کان عيدگاه تائين سڄو رستو سينگاريو ويو هو. ان تي ڪپڙا وڇائي ان جي ساڄي ۽ کابي ڪوڏين جا ڍير لڳايا ويا هئا. رستي ۾ جتي به ڪنهن امير جو گهر هو، اتي ان جي دروازي تي ناريل، سوپاري ۽ ڪيلي جا وڻ لڳايا ويا هئا ۽ هڪ وڻ کان ٻئي وڻ تائين رسيون ٻڌي انهن ۾ سبز ناريل ٽنگايا ويا هئا، ۽ هرهڪ گهر جو مالڪ وري پنهنجي دروازي تي بيٺو هو ۽ وزير جڏهين اتان لنگهيو ٿي، تڏهن ريشمي يا سوٽي ڪپڙو سندس پيرن تي وجهندو ٿي ويو.

رستي تي جيڪي ڪپڙا ۽ ڪوڏيون پيل هيون، سي سڀ غلامن ٻئي کنيون. وزير پيادو ٿي هليو ۽ هن کي 'سرڪز' جو نهيل مصري چوغو ۽ مٿي تي وڏو پٽڪو پهريل ۽ حمائل جي بدران هڪ ريشمي چادر پيل هئس. هن جي مٿان چار ڇٽ هئا. ۽ پيرن ۾ جتي هئس. پيا سڀ ماڻهو اگهاڙين پيرين ٻئي هليا. هن جي اڳيان نوبت، نقارا ۽ نفيريون وڄنديون ٿي هليون ۽ لشڪر به اڳيان اڳيان ٿي هليس. سڀ ماڻهو تڪبيرون پڙهندا ٿي هليا. عيدگاه ۾ وزير جي پٽ نماز کان پوءِ خطبو پڙهيو. ان کان پوءِ وزير وڃي محفل ۾ ويٺو ۽ سڀني وزيرن ۽ اميرن سندس تعظيم بجا آڻيندي، دستور موجب سندس پيرن تي ڪپڙا وڌا. هن کان اڳ ۾ هي وزير ڪڏهين به محفي تي سوار ڪونه ٿيو هو، ڇو ته بادشاه کان سواءِ ٻيو ڪو به محفي تي سوار ٿي نٿو سگهي.

پوءِ اهو محفو کڻي هليا ۽ مان وري گهوڙي تي سوار ٿي، محل ڏانهن ويس. اتي وزير هڪ شانهين جاءِ تي وڃي ويٺو ۽ ان وٽ امير ۽ وزير به اچي ويٺا. پوءِ غلام تلوارون، ڍالون ۽ لٺيون کڻي بيهي ويا. ان بعد ڪاڏو آيو، تنهن کان پوءِ پان ۽ سوپاريون آنديون. آخر ۾ هڪ ٿالهيءَ ۾ مقاصري صندل پيل

Marfat.com

هو، آئي رکيائون ۽ جڏهن ڪا جماعت ڪاڏو ڪائي ٻس پئي ڪري ته انهن تي اهو صندل مليو ٿي ويو.

ان ڏينهن مون ٻين ڪاڏي جي قسمن ۾ هڪ 'سر ذين' جي قسم جي لوٽيل مڇي ڏٺي، جيڪا ڪچي هئي. هيءَ مڇي ڪولم مان ڪنهن سوڪڙيءَ طور موڪلي هئي، ڇو ته ملبار جي ملڪ ۾ هيءَ مڇي جام ٿيندي آهي. وزير اها مڇي مون کي ڏيندي چيو ته "هيءَ کاءُ." مون جواب ڏنو ته "هيءَ ته ڪچي آهي. تنهنڪري ڪيئن کائجي." پر وزير ضد ڪري چيو ته "نه پڪل آهي." تنهن تي مون جواب ڏنومانس ته "مون کي هن جي مڇي خبر آهي، ڇاڪاڻ ته اها منهنجي ملڪ ۾ به گهڻي انداز ٿيندي آهي."

منهنجي شادي ڪرڻ، ۽ منهنجو قاضي مقرر ٿيڻ

شوال جي ٻي تاريخ وزير سليمان (امير البحر) سان سندس ڌيءَ جي سڱ جي باري ۾ منهنجي ڳالهه ٻولهه ٿي، جنهن چيو ته اڄ ڏي نڪاح ٿي وڃڻ گهرجي. مون وزير کي چوائي موڪليو ته سندس محل ۾ هن جي روبرو نڪاح پڙهيو وڃي، جيڪو وزير منظور ڪيو. اتي دستور موجب پان ۽ صندل آندو ويو ۽ ماڻهو به اچي گڏ ٿيا، پر وزير سليمان کي دير ٿي ويئي. هن پنهنجي جلد اچڻ جو چوائي موڪليو، پر تڏهن به نه آيو. اسان ٻيو دفعو هن ڏانهن ماڻهو موڪليو ته هن چوائي موڪليو ته سندس ڌيءَ جي طبيعت ٺيڪ نه آهي. وزير مون کي ڪن ۾ چيو ته "اصل ۾ سندس ڌيءُ نڪاح ڪرڻ کان انڪار ٿي ڪري، ڇاڪاڻ ته هوءَ پنهنجي نفس جي مالڪياڻي آهي. پر جنهن صورت ۾ ماڻهو گڏ ٿي ويا آهن، تنهنڪري جي تنهنجي مرضي هجي ته ملڪ جي ٻيءَ جي ٻيوه سان جنهن جي ڌيءَ سان منهنجي پٽ جو نڪاح ٿيو آهي، ڪٿي ڏا تنهنجو نڪاح ڪريون." منهنجي هاڏو ڪرڻ

ٿي وزير انھيءَ وقت قاضيءَ ۽ گواھن کي گھرايو ۽ نڪاح ٿي ويو، جنھن ۾ منھنجي طرفان وزير مھر جي ادائگي ڪري ڇڏي. ھوءَ ڪجھہ ڏينھن کان پوءِ منھنجي گھر آئي. ھوءَ نھايت نيڪ بخت ۽ سليقي شعار زال ھئي ۽ پھرئين ئي ڏينھن ھن منھنجي بدن تي خوشبوءِ ملي، منھنجي ڪپڙن کي خوشبوءِ جو واس ڏنو. ھوءَ ھميشه کلمک رھندي ھئي ۽ ڪڏھن بہ ان جي منھن مان رنج معلوم نہ ٿيو.

ھن نڪاح کان پوءِ وزير مون کي قاضي ٿيڻ لاءِ مجبور ڪيو، جنھن جو سبب ھي ھو، جو اتي جو قاضي ترڪي جي ملڪيت جي ورھاست وقت ان ملڪيت جو ڏھون حصو پاڻ ڪٽيندو ھو. مون ھن ڳالھہ تي اعتراض ڪندي، کيس چيو تہ ”تنھنجو اھو حق آھي، جيڪو وارث خوشيءَ سان توکي ڏين.“ ازانسواءِ ھو چڱيءَ طرح سان ڪم بہ ھلائي ڪين سگھندو ھو.

جڏھن مان قاضي ٿيس تڏھين شرعي ڪمن جي لاءِ تمام گھڻو تاڪيد ڪيم، ھن ٻيٽ ۾ اسان جي ملڪ وانگر گھڻا جھيڙا جھڳڙا ڪونہ ٿين. ھن ملڪ جو ھڪ دستور ھو تہ طلاق کان پوءِ بہ عورتون ان وقت تائين پنھنجي اڳين مڙس جي گھر ۾ رھنديون ھيون، جيستائين ڪو ٻيو ساڻن نڪاح نہ ڪري. مون اھڙا پنجويھہ ماڻھو پنھنجي روبرو گھرائي، انھن کي درا ھڻائي، سندن شھرت ڪرائي، ۽ عورتن کي سندن گھرن مان ڪڍرائي ڇڏيو. نماز جي پابنديءَ ۾ سختي ڪيم ۽ حڪم ڪيم تہ جمعي جي نماز جي اذان کان پوءِ جيڪو بہ ماڻھو بازار يا گھٽيءَ ۾ ڏسو، تنھن کي ھڪدم گرفتار ڪيو وڃي. پيش امامن ۽ بانگن جون پگھارون مقرر ڪيم ۽ سڀني ٻيٽن ۾ اھڙيءَ طرح حڪم جاري ڪيم. عورتن کي بہ ڪپڙن پھرڻ جو حڪم ڏنم، پر ڪامياب ٿي نہ سگھيس.

وزير عبدالله بن محمد الحضرمي ۽، جنهن کي سلطان شهاب الدين "سويد" جي ٻيٽ ۾ جلاوطن ڪري موڪليو هو، جو احوال ۽ منهنجي ۽ هن جي وچ ۾ اڻبڻت ٿيڻ

هن وزير عبدالله جي زال جي ڌيءُ منهنجي نڪاح ۾ هئي، تنهنڪري مان ساڻس تمام گهڻي محبت رکندو هوس. جڏهن وزير جمال الدين هن کي مهل (مال) جي ٻيٽ ۾ واپس گهرايو، تڏهن مون هن ڏانهن تحفا موڪليا هئا، ۽ سندس استقبال لاءِ وڃي، محل تائين ساڻس گڏ ويو هوس. وزير مون کي سلام ڪيو، ۽ هن کي هڪڙي سهڻي گهر ۾ ترسايائين، جتي هن وٽ مان ايندو ويندو هوس. اتفاق سان رمضان شريف جي مهيني ۾ مان اعتڪاف ۾ ويس ته سڀ ماڻهو مون سان ملڻ لاءِ آيا، وزير عبدالله نه آيو، ۽ پوءِ جڏهن وزير جمال الدين آيو، تڏهن ان سان گڏجي آيو. ان ڪري مون کي ڏاڍو رنج ٿيو. جڏهن مان اعتڪاف مان ٻاهر آيس، تڏهن منهنجي زال، جيڪا جمال الدين سنجريءَ جي ڌيءَ هئي، جو ماءُ، جنهن جو سنڀاليندڙ وزير عبدالله هو، مون وٽ شڪايت ڪئي آئي، ته اسان جي ڪجهه ملڪيت اڃا به هن وٽ (وزير عبدالله وٽ) رهيل آهي ۽ هاڻي ته اسين بالغ ٿي ويا آهيون، تنهنڪري اها اسان کي ڏياري وڃي.

مون هيءُ قاعدو مقرر ڪري ڇڏيو هو ته ڪو به متولي گهرائڻ وقت، هن کي هڪ ڪاغذ جو ٽڪر موڪليندو هوس، جنهن ۾ لکيل هوندو هو ته "جنهن وقت اهو ڪاغذ تو کي ملي، تنهن وقت هڪدم اچي حاضر ٿي." پوءِ جيڪڏهن هو ائين حاضر نه ٿيندو هو، ته ان کي سزا ڏيندو هوس. اهڙيءَ طرح سان هن ڏانهن پڻ مون اهڙو ڪاغذ موڪليو، جنهن تي هو ڏاڍو ڪاوڙيو ۽ منهنجو دشمن ٿي پيو، پر هن اها ڳالهه دل ۾ رکي، ۽

پنهنجي طرفان هڪ وڪيل ڏياري موڪليو. مون کي اها به خبر پئي ته هو مون کي گهٽ وڌ ڳالهائيندو ٿو رهي.

ماڻهو به هن جي اهڙي ئي تعظيم ڪندا هئا، جهڙي وزير جي. هن پيٽ ۾ تعظيم جو قاعدو آهي ته تعظيم ڪرڻ وارو پنهنجي ڏسڻي آگر زمين تي رکي، اها چمي ڪڻي مٿي تي رکندو آهي. پر مون پڙهو ڏياريو هو ته "ڪو به شخص وزير کان سواءِ ٻئي ڪنهن به شخص جي اهڙي تعظيم نه ڪري، ۽ ڪو به شخص جيڪڏهن وزير عبدالله جي اهڙي تعظيم ڪندو ته ان کي سزا ڏني ويندي." هن کي به حڪم موڪليم ته پنهنجي سامهون اهڙي تعظيم ڪنهن کي به ڪرڻ نه ڏي. ان ڪان پوءِ دشمني اڳي ڪان به وڌي ويئي.

ان بعد مون ٻئي هڪ وڏي وزير جي ڌيءَ سان ٻي شادي ڪئي. ان وڏي وزير جو ڏاڏو سلطان داؤد، سلطان احمد شنورازه جو ڏوهٽو هو، ۽ ان ڪان پوءِ مون سلطان شهاب الدين جي بيوه سان به نڪاح ڪري ڇڏيو. مون ان باغ ۾، جيڪو وزير مون کي ڏنو هو، ٽي گهر ٺهرايا ۽ منهنجي چوٿين زال، جيڪا وزير عبدالله جي زال جي ڌيءَ هئي، پنهنجي گهر ۾ الڳ رهندي هئي. هيءَ زال مون کي سڀني کان وڌيڪ پياري هوندي هئي. جڏهن مون آهي سڀ ماڻهون ڪيون، تڏهن وزير ۽ ان پيٽ جا سڀ ماڻهو مون کان ڊڄڻ لڳا ۽ وزير سان منهنجون شڪايتون ڪرڻ ۽ مون تي چغليون هڻڻ لڳا. هن ڳالهه ۾ سڀ کان وڌيڪ ڀرو وزير عبدالله ورتو ۽ آخر اسان جي وچ ۾ بغض پيدا ڪرائي ڇڏيائين.

منهنجي هتان کان جدائي ۽ ان جو سبب

هڪ دفعي اهڙو اتفاق ٿيو، جو وزير جي زال هن سان سلطان جلال الدين جي غلامن مان هڪ غلام جي شڪايت ڪئي

ته هو سلطان جي هڪ ٻانهيءَ وٽ ويندو آهي ۽ هن سان زنا ڪندو آهي. وزير يڪدم شاهد موڪليا، جي وڃي ان ٻانهيءَ جي گهر ۾ گهڙيا ته ڏٺائون ته غلام ۽ ٻانهي هڪ ئي بستري تي آرام ڪري رهيا هئا. هنن کي گرفتار ڪيو ويو. جڏهن صبح ٿيو ۽ مون کي اها خبر پيئي، تڏهن شاهي محل ۾ وڃي پنهنجي پلنگ تي ويهي رهيس.

مون ان غلام ۽ ٻانهيءَ جي باري ۾ ڪا به ڳالهه ڪانه ڇيڙي. پوءِ مون وٽ هڪ خاص ماڻهو آيو ۽ اچي مون کان پڇيائين ته وزير صاحب چوي ٿو ته توهان ڪنهن ڪم سان آيا آهيو؟ مون جواب ڏنو مانس ته نه. اصل ۾ هن جي پڇڻ جو مطلب هو ته مان ان غلام ۽ ٻانهيءَ جي ڪيس جي باري ۾ ڪجهه چوان، ڇو ته منهنجو دستور هو ته جيستائين مان حڪم نه ڏيان، تيستائين ڪنهن به ڪيس جو فيصلو ٿيڻ نه ڏيندو هوس. پر چاڪاڻ ته مان ناراض هوس، تنهنڪري فقط اٿي ڇڏيم پنهنجي گهر ڏانهن واپس آيس ۽ پنهنجي ڪچهريءَ ۾ وڃي ويٺس. پوءِ وزير مون ڏانهن هڪ ٻئي وزير هٿان چوائي موڪليو ته ڪالهه رات هيءَ واقعو ٿي گذريو آهي، ان ۾ جيڪو به شرعي حڪم هجي، سو ٻڌايو. مون هن کي چيو ته هن ڪيس جو فيصلو شاهي محل ۾ ٿيڻ گهرجي. مان به اوڏانهن ويس. ماڻهو اچي گڏ ٿيا هئا. مون حڪم ڏنو ته ٻنهي کي هڪ پاسي وٺي وڃي درا هڻو. ان بعد عورت کي ڇڏي ڏنم ۽ غلام کي قيد ڪرڻ جو حڪم ڏيئي گهر هليو آيس.

وزير مون ڏانهن کي وڏا وڏا ماڻهو موڪليا جن اچي سفارش ڪئي ته هن غلام کي به ڇڏيو وڃي. جنهن تي مون چيومان ته وزير هڪ انهيءَ بدڪار غلام جي سفارش ٿو ڪري، جنهن پنهنجي مالڪ جي عزت جو به خيال نه ڪيو ۽ اهڙا ڪالهه جي ڳالهه آهي، جو توهان سلطان شهاب الدين کي رکيو

انھيءَ ڪري تخت تان لاهي قتل ڪري ڇڏيو هو، جو هو پنهنجي هڪ غلام جي گهر ۾ گهڙي ويو هو. سون يڪدم حڪم ڏنو ته غلام کي ٻيڌ هنيا وڃن، جيڪي دري کان وڏيڪ سخت ٿيندا آهن، ۽ سندس ڪنڌ ۾ رسي وجهائي، سڄي پيٽ ۾ سندس تشهير ڪرايم. امير وڃي وزير کي ٻڌايو، جو ٻڌي غصي کان ڪڏهن اٿيو ٿي ته ڪڏهن ويٺو ٿي ۽ انهيءَ وقت پنهنجي سڀني وزيرن ۽ فوج جي سردارن کي گڏ ڪري، سون کي ٻه اتي گهرايائين.

مان اوڏانهن ويس ۽ دستور موجب، ان جي تعظيم نه ڪري، فقط السلام عليڪم چئي ويهي رهيس. پوءِ سون سڀني حاضرين کي چيو ته ”توهان سڀئي شاهد هجو ته، اڄ کان سون قاضيءَ جي عهدي تان استعيفا ڏني ۽ پنهنجي پاڻ کي معزول ٿو ڪريان، ڇو ته منهنجو حڪم هلي نٿو سگهي.“ تنهن تي وزير ڪجهه چيو، پر مان سندس مقابلي ۾ هڪ ٻٽاٿين جاءِ تي وڃي ويٺس ۽ سخت لفظن ۾ کيس ان جو جواب ڏنم. ايتري ۾ مغرب جي اذان آئي ۽ وزير هيٺ چوندي پنهنجي محلي ۾ هليو ويو ته ”مان هن جو بادشاه آهيان. سون هن شخص کي انهيءَ لاءِ گهرايو هو ته هن تي مان پنهنجو غصو ظاهر ڪريان، پر اٽلو هو سون تي غصو ڇنڊي ويو.“ هتي جا ماڻهو منهنجي انهيءَ ڪري ٻه گهڻي عزت ڪندا هئا جو کين معلوم هو ته مان هندستان جي بادشاه جو مقرب آهيان، جيتوڻيڪ هنن جو پيٽ هن کان گهڻو پري هو، پر تڏهن ٻه هو ڊڄندا هئا. وزير پنهنجي گهر وڃي سون ڏانهن اڳئين معزول ٿيل قاضيءَ کي موڪليو، جيڪو ڏاڍو زبان دراز هو. هن اچي سون کي چيو ته وزير چيو آهي ته تو پريءَ دربار ۾ منهنجي تعظيم ڇو نه ڪئي. سون جواب ڏنومانس ته جيستائين منهنجي دل صاف هئي، تيستائين تعظيم ڪندو رهيس؛ جڏهن اها صفائي نه رهي، تڏهن تعظيم نه ڪيم ۽ فقط مسلمانن وارو معمولي

منهنجا سهرا ۽ ساٿي مون سان ملي ڪري بغاوت نہ مچائين. پوءِ مان اتان هلي وزير، عليءَ، جي پيٽ ۾ پهتس، جتي پڇندي ٿي، منهنجي زال کي اڃي سخت سور پيو، تنهنڪري هن واپس وڃڻ جي خواهش ڏيکاري، مون هن کي طلاق ڏيئي، اني ڇڏي ڏنو ۽ وزير کي هن مضمون جو هڪ خط لکيم تہ مون انهيءَ زال کي بہ طلاق ڏني، جنهن لاءِ معياد مقرر ڪري آيو هوس. مون پاڻ سان فقط اُها ٻانهي ڪئي جنهن سان مون کي ڏاڍو پيار هوندو هو. ان کان پوءِ اقليم مان ٿيندا سفر ڪندا رهياسين.

هڪ پستانءَ واري عورت

هن پيٽ مان هڪ پيٽ ۾ مون هڪ پستان واري عورت ڏٺي، جنهن کي ٻہ ڏيئرون هيون. انهن مان هڪڙي هڪ پستان واري هئي ۽ ٻيءَ جا ٻہ پستان تہ هئا پر هڪ پستان ننڍو هوس. مون کي هيءُ ڏسي ڏاڍو عجب لڳو. هڪڙو پيٽ وري تمام ننڍو ڏٺوسين، جنهن ۾ فقط هڪ گهر هو. ان گهر جو مالڪ ڪم ڪار ڪندو هو، ۽ هن کي زال ۽ ٻارڙا بہ هئا. هن اتي ناريل جا وڻ پوکيا هئا ۽ هڪ ننڍي ٻيڙي پڻ هيس، جنهن تي چڙهي هو مڇيون قاسائيندو هو ۽ ڪيڏانهن وڃڻو هوندو هوس تہ ان ۾ سفر ڪندو هو.

هن پيٽ ۾ ڪيلي جا وڻ بہ هئا ۽ اتي خشڪيءَ جي پکين مان، سواءِ ٻن ڪانگن جي ٻيو ڪوبہ پکي ڪونہ هو. اهي ٻئي ڪانگ اسان جي جهاز کي ڏسي، ان جي پرسان اڇي چوڌاري ڦرڻ لڳا. مان ان شخص جي پر امن زندگي بسر ڪرڻ تي رشڪ ڪرڻ لڳس ۽ دل ۾ چيم تہ جيڪڏهن هيءُ پيٽ مون کي ملي وڃي تہ جيڪر مان ان ۾ گوشہ نشين ٿي ويهي رهان ۽ اتي ئي مري وڃان.

Marfat.com

پوءِ اسان 'ملوڪ' جي پيٽ ۾ پهتاسين، جتي ناخدا ابراهيم جو جهاز بيٺو هو، جنهن ۾ چڙهي سون معبر ڏانهن وڃڻ جو ارادو ڪيو. ناخدا سان گڏ منهنجا ساٿي پڻ هئا، جن گڏجي منهنجي دعوت ڪئي. وزير هن پيٽ ۾ اڳيئي لکي موڪليو هو ته جڏهن مان هن پيٽ ۾ پهچان، تڏهن مون کي هڪ سؤ ويهه بستو ڪوڏيون، ڏيهه پيالا ماکي، پان، سوپاري، ۽ مڇي هر روز ڏني وڃي. مان هن پيٽ تي سترَ ڏينهن رهيس ۽ اتي ٻن عورتن سان نڪاح ڪيم. هيءَ پيٽ ايتري قدر ته سرسبز آهي، جو وڻ مان ڏاري پئي ڪٽي زمين يا پيٽ ۾ هڻجي ته ان ۾ ٻه پڻ نڪري ايندا ۽ هڪ وڻ ٿي ويندو.

هتي ڏاڙهون ٻارهن ئي مهينا ڦر ڏيندو آهي. هن پيٽ جي ماڻهن کي ڏپ هو ته ڪٿي ناخدا ابراهيم هنن کي ڦري نه وڃي، تنهنڪري هنن چيو ته جهاز وارن جا سڀ هٿيار هنن وٽ رکيا وڃن ۽ هو وڃڻ وقت واپس وٺي وڃن. هن ڳالهه تي جهڳڙو ٿي پيو ۽ پوءِ وري اسان مهل (مال) جي پيٽ ڏانهن واپس وياسون، پر پيٽ ۾ داخل ڪونه ٿياسون. مون هٿيارن جي باري ۾ وزير کي هڪ خط لکي موڪليو. وزير جواب موڪليو ته هٿيار ضرور رکيا ويندا، تنهنڪري اسان 'ملوڪ' جي پيٽ ڏانهن واپس هليا آياسون، جتان پندرهين ربيع الثاني سن ٧٤٥ هجري جي روانا ٿياسين.

انهيءَ سال شعبان جي مهيني ۾ وزير جمال الدين مري ويو. خدا ان تي رحمت ڪري. ملڪه حامله هئي، تنهن کي هن جي مرڻ کان پوءِ ٻار ٿيو ۽ وزير عبدالله هن سان شادي ڪئي.

جڏهن اسان اتان روانا ٿياسين، تڏهن اسان سان ڪوبه سونهون ڪونه هو. هنن پيٽن کان معبر فقط ٽن ڏينهن جي مفاصلي تي آهي. پر اسان پورا نوَ ڏينهن سفر ڪندا رهياسون ۽ نائين ڏينهن

Marfat.com

سيلان جي ٻيٽ ۾ وڃي اڪتاسين. سرانديپ جو جبل، جنهن جي چوٽي آسمان سان گسندي پئي نظر آئي، پري کان ائين ٿي ڏٺو، ڄڻ ته ڪو دونهين جو ٿنڀو هو. جڏهن اسان اتي پهتاسون، تڏهن جهاز وارن چيو ته هيءُ بندرگاه انهيءَ راجا جو ڪونهي، جتي واپاري ماڻهو بنا خوف يا خطري جي وڃي ٿا سگهن، پر هيءُ شهر هڪ ڌاڙن جي سردار جو آهي، جنهن جا جهاز سمنڊ ۾ ڦريون ڪندا آهن.

اسان اتي لنگر هڻڻ کان پئي ڊڄاسين، پر هوا تيز ٿي ويئي هئي، تنهنڪري ٻڏڻ جو خوف هو. اتي مون ناخدا ابراهيم کي چيو ته مون کي ڪناري تي لاهي ڇڏيو، مان ڪافر راجا وٽ وڃي، توهان جي لاءِ امن گهري اچان. هنن مون کي ڪناري تي لاهي ڇڏيو. مون ڏانهن ڪيترائي ڪافر آيا ۽ پڇڻ لڳا ته "تون ڪير آهين." مون چيومان ته "مان معبر جي بادشاه جو شريڪ آهيان ۽ راجا سان ملڻ آيو آهيان." اهو ٻڌايومان ته "هن جهاز ۾ راجا جي لاءِ تحفا پيري آيو آهيان." هنن وڃي بادشاه کي اها خبر ڪئي، جنهن مون کي گهرائي موڪليو ۽ مان بطالہ جي شهر ۾ هن سان ملڻ لاءِ ويس. هيءُ شهر هن راجا جو تخت گاه آهي، ۽ هڪ ننڍڙو شهر آهي، جنهن جي چوڌاري ڪاٺ جي شهر پناه آهي، جنهن جا برج ٻه ڪاٺ جا ئي ٺهيل آهن. سمنڊ جي ڪناري تي فرفہ (دارچيني) جي ڪاٺين جا ڍير لڳا پيا آهن. هي ڪاٺيون سمنڊ رستي لڙهي، هت اچي پونديون آهن، جن کي معبر ۽ ملبار جا ماڻهو قيمت ادا ڪرڻ کان سواءِ کڻي ويندا آهن. پر ان جي عيوض راجا کي ڪپڙا وغيره نذراني طور ڏيندا رهندا آهن. معبر ۽ هن ملڪ جي وچ ۾ فقط هڪ ڏينهن ۽ هڪ رات جو رستو آهي. هن ملڪ ۾ بقم(١) جو

---

(١) هن ڪاٺ مان ڳاڙهو رنگ نڪرندو آهي — "لغات ڪشوري" صفحو ٧١.
— مترجم

ڪاٺ ٻه گهڙي انداز ۾ ٽپندو آهي. ازانسواء عود هندي، جنهن
کي ڪلخي چوندا آهن، ٻڻ جهجهو ٽپندو آهي، ۽ اهو قاقله
۽ قمار جي عود ڪان گهٽ درجي جو ٽپندو آهي.

Marfat.com

باب ڏاڍون

فصل ٻهريون

سبلان جو راجا

هن راجا جو نالو 'ايري چڪر ورتي' آهي. هن راجا جي سامونڊي طاقت تمام مضبوط آهي. هن دفعي مان معبر ۾ هوس، ته هن جا هڪ سؤ ننڍا ۽ وڏا جهاز اتي موجود ڏٺم. انهيءَ وقت معبر جي بادشاهه جا اٺ جهاز پڻ يمن ڏانهن وڃڻ لاءِ تيار هئا. بادشاهه حڪم ڏنو ته مقابلي لاءِ تيار ٿي وڃو. يڪدم پيا ماڻهو ۾ پنهنجي ٻيڙين جي مدد لاءِ گڏ ٿي ويا. جڏهن راجا جي جهازن ڏٺو ته ڪين وڙهڻ ملي ته سگهيو، تڏهن چوڻ لڳا ته "اسان به يمن ڏانهن وڃي رهيا آهيون ۽ هت انهيءَ لاءِ آيا هئاسين ته سلطان جي جهازن جي حمايت سان اوڏانهن وڃون."

مان جڏهن هن راجا وٽ ويس تڏهن منهنجي تعظيم ڪرڻ لاءِ اٿي بيٺو ۽ مون کي پنهنجي پر ۾ ويهاريائين. پوءِ مون سان فرمائي ۽ مهربانيءَ سان گفتگو ڪرڻ لڳو ۽ اٿين به چيائين ته "تنهنجا ساٿي بنا ڪنهن ڊپ جي پلي جهاز تان لهن، ۽ جيستائين رهندا منهنجا مهمان هوندا، ڇو ته معبر جي بادشاهه ۽ منهنجي گهاٽي دوستي آهي." مان هن وٽ ٽي ڏينهن رهيس. هو هر روز منهنجي پهرئين ڏينهن کان وڌيڪ تعظيم ۽ تڪريم ڪرڻ لڳو. هو پارسي زبان به سمجهي سگهندو هو. مون جڏهن هن کي سيني ملڪن ۽ شهرن جون ڳالهيون ٻڌايون تڏهن هو ڏاڍو خوش ٿيو. هڪ ڏينهن مان هن وٽ ويس ته ڏٺم ته سندس اڳيان

سڻي سڻي موتين جو ڍير لڳو پيو هو، چاڪاڻ ته هن جي علائقي ۾ ٽوپا سمنڊ مان موتي ڪڍندا آهن. اتي پرک وارا به ويٺا هئا، جيڪي سٺا موتي جدا ڪندا ٿي ويا. هن چيو ته "تو به ڪٿي موتي نڪرندي ڏٺا آهن؟" مون جواب ڏنو ته هائو، قيس ۽ ڪش جي ٻيٽن ۾، جتي حاڪم ابن السواملي آهي. هن چيو ته "برابر مون به اُهين ٻڌو آهي." پوءِ ڪي داڻا ڪڍي چيائين ته "ڇا! هن جيڏا وڏا موتي به اتي ليندا آهن؟" مون جواب ڏنو ته "نه، آهي ننڍا ٿيندا آهن." اهو ٻڌي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ چيائين ته "هي داڻا مان توکي ڏيو ڏيان." تنهن کان پوءِ مون کي چيائين ته "تون ڪنهن به قسم جو حجاب نه ڪر ۽ جيڪي ڪجهه به توکي گهرجي سو هڪدم مون کان گهري وٺ." مون جواب ڏنو ته "منهنجو هتي اچڻ جو مطلب هو ته قدم شريف جي زيارت ڪريان." سيلان ۾ آدم کي باوا ۽ حوا کي ماما چوندا آهن. راجا چيو ته "اها ڪا مشڪل ڳالهه ڪانه آهي ۽ مان توکي ماڻهو ڏيندس، جيڪي توکي اتي پهچائيندا." مون چيومانس ته "جنهن جهاز ۾ مان آيو آهيان، تنهن کي معبر ڏانهن وڃڻو آهي ۽ متان مون کي دير ٿي وڃي، تنهنڪري تون مون کي پنهنجي جهازن ۾ اتي پهچائي ڇڏجانءِ." تنهن تي چيائين ته "چڱو."

مون جڏهن جهاز جي مالڪ سان اها ڳالهه ڪئي، تڏهن هن چيو ته "مان توکان سواءِ ڪونه ويندس ۽ تون جيڪڏهين هڪ سال جي عرصي ۾ به واپس ايندين، ته به مان ترسيو پيو هوندس." مون اهو راجا کي ٻڌايو ته هن جواب ڏنو ته "جيستائين تون موٽي اچين، تيستائين سڀ جهاز وارا منهنجا مهمان ٿي رهندا." پوءِ راجا مون کي هڪ ڏولي ۽ ڪي غلام ڏنا، جيڪي مون کي کڻي اتي هليا. ان کان سواءِ چار جوڳي، جيڪي هر سال قدم شريف جي زيارت لاءِ ويندا رهيا هئا، ٽي برهمڻ، ڏهه پنهنجا ڪم ڪار وارا ماڻهو ۽ منهنجي رستي جو راشن کڻي هلڻ وارا

پندرهن ماڻهو پڻ مون سان گڏ موڪليائين.

هن رستي تي پاڻي تمام گهڻو ملي سگهندو آهي. پهرئين ڏينهن اسان هڪ درياءَ تي پهتاسين، جتان بيد جي ڪاٺين مان ٺهيل ٻيڙيءَ جي وسيلي پار اڪرياسين. اتان هلي اسان اچي 'منار سندلي' ۾ پهتاسين. هي هڪ چڱو سهڻو شهر آهي ۽ هن راجا جي عملداريءَ جي حد تي ٻڌل آهي. اتي راجا جي عملدارن اسان جي ڏاڍي سٺي دعوت ڪئي. دعوت ۾ هو جهنگلي ڳئن جا ڳابا، جن کي هو اتي جي جهنگلن مان شڪار ڪري، زنده، پڪڙي ايندا آهن، ۽ چانور، گيهه، مڇي، مرغيون ۽ کير موجود ڪري ڏيندا آهن.

هن شهر ۾ سواءِ هڪ خراسانيءَ جي ٻيو ڪوبه مسلمان ڪونه هو، جيڪو بيمار ٿي، رستي ۾ ئي ترسي پيو هو. اهو پڻ اسان سان گڏجي اتي هليو. پوءِ اسان سلاوات جي بندر ۾ پهتاسين، جيڪو هڪ ننڍڙو شهر آهي، جتان هلي هڪ جهنگل ۾ پهتاسين. اتي پاڻي تمام گهڻو هو ۽ هاٿي به رهندا هئا. هي هاٿي پرديسين ۽ زيارت لاءِ ويندڙن کي ڪابه تڪليف نٿا رسائين. اها سڀ شيخ عبدالله بن خفيف جي برڪت آهي. هن ئي شيخ شروع شروع ۾ اهو دستور ڳولي ڪڍيو هو، نه ته اتي جا ڪافر مسلمانن کي ان رستي سان وڃڻ کان روڪيندا هئا ۽ انهن کي طرح طرح جون تڪليفون ڏيندا هئا.

اهي ڪافر نه مسلمانن سان گڏ کائيندا هئا، ۽ نه وري انهن کي ڪا شيءِ وڪڻندا هئا. پوءِ جڏهن انهيءَ شيخ جا ساٿي هڪ هاٿيءَ جي ٻچي کي ماري کائڻ لڳا، تڏهن شيخ ان مان ڪجهه به نه کاڌو. نتيجي ۾ رات جو هاٿي انهن سڀني کي ماري ويا، پر شيخ کي ڪجهه به تڪليف نه پهچايائون، اٿلندو هڪ هاٿي هن کي پنهنجي پٺي تي چاڙهي، وڃي هڪ آباديءَ ۾ ڇڏي آيو. ان وقت کان وٺي ڪافر مسلمانن جي تعظيم ڪرڻ لڳا ۽ هنن کي پنهنجي گهر ۾ ترسائڻ ۽ هنن سان گڏ

Marfat.com

کاٺيون لڳا. نه رڳو ايترو پر هنن کي پنهنجي اهل و عيال ۽ ٻارن ٻچن ۾ به اطمينان سان ڇڏي ڏيندا آهن ۽ پٺ جو ڪو به ڪر ڪونه ٿيندو اٿن. هو اچا تائين به شيخ عبدالله خفيف جي تمام گهڻي تعظيم ڪندا آهن ۽ هن کي شيخ ڪبير ڪري سڏيندا آهن.

ان کان پوءِ اسان ڪنڪار جي شهر ۾ پهتاسين. هي شهر هن ملڪ (سيلان) ۾ سڀ کان وڏي راجا جو دارالخلافه آهي ۽ ٻن جبلن جي وچ تي هڪ خندق ۾، درياءَ جي ڪناري تي ٻڌل آهي. ان درياءَ جو نالو درياءُ ياقوت آهي، ڇاڪاڻ ته ان مان ياقوت ايندا آهن. شهر جي ٻاهران شيخ عثمان شيرازي (جيڪو شاوش جي نالي سان مشهور آهي) جي مسجد آهي. هن شهر جو راجا ۽ ان جا باشندا هن جي قبر تي زيارت لاءِ ايندا آهن ۽ هن جي تعظيم ڪندا آهن. هو قدم ڏانهن وڃڻ وارن جو رهبر هوندو آهي. آخر جڏهن سندس هٿ ۽ پير ڪپيا ويا، تڏهن سندس پٽ، پوٽا ۽ غلام به اهوئي ڪم ڪندا رهيا. هن جا هٿ ۽ پير انهيءَ ڪري ڪپيا ويا هئا، جو هن هڪ ڳئون ذبح ڪئي هئي، جنهن لاءِ هندن جو قاعدو ٺهرايل هو ته يا ته ان شخص کي به ذبح ڪري ڇڏيندا هئا يا ان ڳئون جي کل ۾ وجهي، ڪيس زنده جلائي ڇڏيندا هئا، پر شيخ عثمان سان رعايت ڪرڻ ڪي منظور هئي، تنهنڪري هن جو فقط هڪ هٿ ۽ هڪ پير وڍي سندس گذاري لاءِ ڪن زمينن جي ڍل معاف ڪري ڇڏيائون.

اتي جو بادشاهه

هن شهر جي راجا کي 'ڪنار' (ڪنور) ڪري چوندا آهن. هن وٽ هڪ اڇي رنگ جو هاٿي آهي، جنهن جهڙو اڇو هاٿي، ان کان سواءِ، دنيا ۾ مون ڪونه ڏٺو. هيءُ راجا هرڪنهن

وڏي ڏينهن ان تي سوار ٿيندو آهي ۽ ان جي مٿي تي وڏن وڏن ياقوتن جو هار پهرائيندو آهي. اتفاق سان هن راجا جا عملدار هن کان باغي ٿي بيهي رهيا، تنهنڪري هن جون اکيون ڪڍي، هن جي پٽ کي گڏي پنهنجو راجا بنايائون ۽ هاڻي اهو راجا انڌو آهي.

ياقوت

اهو ياقوت جنهن کي 'ٻهرمان' ڪري چوندا آهن، هن شهر ۾ لڀندو آهي. ڪي ياقوت پاڻيءَ مان نڪرندا آهن ته ڪي وري کوٽي ڪڍندا آهن. سيلانءَ جي ٻيٽ ۾ گهڻو ڪري هر هنڌ ياقوت لڀندو آهي. جيڪي ماڻهو ياقوت ڪڍندا آهن، سي هڪ زمين جو ٽڪر خريد ڪري، ان ۾ ياقوت ڳوليندا آهن ۽ جتي به اڇو شاندار پٿر ملندو اٿن سو گڏ ڪندا ويندا آهن، ڇاڪاڻ ته ان جي اندران ياقوت نڪرندو آهي. پوءِ هو اهو پٿر سنگتراشن وٽ کڻي ويندا آهن، جو ان کي تراشي اندران ياقوت ڪڍي وٺندو آهي.

ڪي ياقوت ڳاڙها، ڪي پيلا ۽ ڪي وري نيري رنگ جا ٿيندا آهن. نيري رنگ واري ياقوت کي 'نيلم' چوندا آهن. هتي دستور آهي ته جيڪو ياقوت، هڪ سؤ 'فنم' جي قيمت کان وڌيڪ ٿيندو آهي ته راجا ان جي قيمت ادا ڪري، اهو خريد ڪندو آهي، پر جيڪڏهن ان قيمت کان گهٽ وارو ٿيو ته اهو ياقوت جو مالڪ پاڻ وٽ رکندو آهي. هڪ سو فنم ڇهن سونن دينارن جي برابر ٿيندا آهن.

سيلان جون عورتون رنگ رنگ جي ياقوتن جا هار پهرينديون آهن ۽ هٿن ۽ پيرن ۾ به ان جا ڪنگڻ ۽ پازيب پائينديون آهن. راجا جون ٻانهيون وري ياقوتن جي ڄاري ڄاهي مٿي تي رکنديون آهن. اڇي هاٿيءَ جي مٿي تي جيڪي ياقوت پهريل آهن تن مان ست ياقوت ته مرغيءَ جي بيضن کان به وڏا آهن. مان راجا

ٻري چڪرونيءَ وٽ هڪ ياقوت جي پيالي ڏني هئي، جيڪا هٿ جي ترِيءَ جيتري هئي ۽ ان ۾ عود جو تيل رکيل هو. مان ان تي عجب کائڻ لڳس ته هُن (راجا) چيو ته اسان وٽ انهيءَ کان به وڏا ياقوت آهن.

پوءِ اسان ڪنڪار ڪان هلي اچي هڪ غار وٽ پهتاسين، جنهن کي اُستاد محمود لوريءَ جو غار ڪري سڏيندا آهن. هو هڪ ولي شخص هوندو هو، جنهن هيءُ غار جبل تي هڪ ننڍڙي چشمي جي ڀرسان ٺاهيو هو. اتان هلي اسان اچي هڪ درياءَ تي پهتاسين، جنهن کي 'خوربوزنه' يعني ٻاندرن جو درياءُ ڪري سڏيندا آهن.

ٻاندر

هن جبل تي ٻاندر تمام گهڻي انداز ۾ آهن. هنن جو رنگ سياهيءَ ڏي مائل آهي ۽ پڇ ڊگها اٿن. نر ٻاندر کي ڏاڙهي به ٿيندي آهي. شيخ عثمان، سندس پٽ ۽ ٻين ڪيترن ماڻهن کان ٻڌم ته هڪ ٻاندر انهن جو سردار ٿيندو آهي، جنهن کي هو پنهنجو بادشاه ڪري سمجهندا آهن. ان سردار جي مٿي تي وڻن جي پنن مان ٺهيل هڪ ٽواي پهريل هوندي آهي. هو هٿ ۾ لٺ کڻي هلندو آهي ۽ سندس ساڄي پاسي ۽ کاٻي ۾ ٻه ٻاندر هلندا آهن، جن جي هٿن ۾ پڻ لٺيون هونديون آهن. جڏهن ٻاندر سردار ويهندو آهي، تڏهن اهي چار ئي ٻاندر سندس پٺيان بيهي ويندا آهن. پوءِ هن جي ٻاندري ۽ ٻچا اچي سندس سامهون ويهي رهندا آهن. ٻيا ٻاندر ورِي اچي ٿوري مفاصلي تي ويهي رهندا آهن. ان کان پوءِ چئن ٻاندرن (باڊي گارڊن) مان هڪ ڪجهه چوندو آهي، جو ٻڌي سڀ ٻاندر ڪنهن پاسي هليا ويندا آهن ۽ هر هڪ ٻاندر پاڻ سان ليمون، ڪيلو يا ڪا ٻي شيءِ کڻي موٽندو آهي. اهي شيون ٻاندر سردار، ان جي ٻاندري ۽ ٻچا ۽ چار ٻاندر کائيندا آهن.

Marfat.com

هڪ جوڳيءَ مون سان ڳالھ، ڪئي تہ هڪ دفعي مون انھن باندرن کي ڏٺو تہ هو هڪ ٻئي باندر کي لٺين سان ماري رهيا هئا ۽ ان مار بعد سندس وار پٽي رهيا هئا.

هڪ معتبر ماڻھوءَ اسان کي ٻڌايو تہ، جيڪڏھن انھن باندرن مان ڪنھن کي جيڪڏھن ڪا ڇوڪري ملي وڃي ۽ هوءَ پنھنجو بچاءُ ڪري نہ سگھي تہ اهو باندر ماڻس جماع ڪندو آهي. هن ٻيٽ جي هڪ ماڻھوءَ اسان کي ٻڌايو تہ سندس گھر ۾ هڪ باندر هوندو هو. هڪ دفعي سندس ڇوڪري ڪنھن ڪم سان هڪ ڪوٺيءَ ۾ ويئي تہ باندر بہ اندر گھڙي ويو. ڇوڪريءَ گھڻيون ئي دانھون ڪيون ۽ مدد لاءِ پڪاريائين، پر باندر اصل نہ ڇڏيس. آخر جڏھن هو اندر ويا تہ ڏٺائون تہ ويچاري ڇوڪري هن جي ٻنھي ٽنگن جي وچ ۾ پيئي هئي.

ان کان پوءِ اسان هيزران درياءَ تي پھتاسين. هيءُ اهو درياءُ آهي، جنھن مان شيخ عبدالله خفيف کي ٻہ ياقوت مليا هئا، جيڪي هن ٻيٽ جي راجا جي حوالي ڪيا هئا. اهو سمورو بيان مان پھرئين سفر واري جلد ۾ ڪري آيو آهيان. پوءِ اسان هڪ هنڌ پھتاسين، جنھن کي 'پوڙهيءَ جو گھر' ڪري ٿي سڏيائون ۽ اهو آباديءَ جو آخري هنڌ هو، جتان هلي اسان 'بابا طاهر'، جيڪو ولي الله هو، جي غار وٽ پھتاسين. ان کان پوءِ اسان 'سبيڪ' جي غار ڏانھن روانا ٿياسين. سبيڪ هڪ هندو راجا هوندو هو، جو دنيا ترڪ ڪري، عبادت جي لاءِ هتي اچي رهيو هو.

اڏامندڙ ڇوڙ

هن هنڌ اسان اڏامندڙ ڇوڙ ڏٺي، جنھن کي 'زلو' ڪري ٿي سڏيائون. اها ڇوڙ ٻاڙيءَ جي ڀرسان، ڪنھن وڻ تي يا اتي جيڪو گاهہ ٿيندو آهي، ان تي ويٺي هوندي آهي. جڏھن ڪو

انسان ان جي پرسان لنگهندو آهي، تڏهن يڪدم ٽپو ڏيئي ان کي چنبڙي ويندي آهي ۽ جنهن جاءِ تي چهٽندي آهي، تنهن جاءِ تان ڪيترو ئي رت ٻي ويندي آهي. اتي ماڻهو پاڻ سان ليمون تيار رکندا آهن ۽ يڪدم ان جي مٿان ليمي جي رس نچوڙي وجهندا آهن ته اها هيٺ ڪري پوندي آهي ۽ ڪاٺ جي چڙي جيڪا تيار هوندي اٿن، تنهن سان ان جاءِ کي يڪدم صاف ڪري ڇڏيندا آهن.

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪ زاهد شخص جيئن ئي اتي هندان پئي لنگهيو، تيئن هن کي هڪ جوڙ چنبڙي ويئي ۽ ان جي سڄي چمڙي لاهي ڇڏيائين. هن ويچاري وٽ ليمون ڪونه هو، تنهن ڪري اها جوڙ هن جو سمورو رت ٻي ويئي ۽ اهو ويچارو مري ويو. هن شخص جو نالو 'بابا خوزي' هو، جنهن جي نالي سان هتي هڪ غار مشهور آهي. ان کان پوءِ 'سبع غارات' ڏانهن وياسين. جتان 'عقبه اسڪندر' ۽ 'غار اصفهاني' کان ٿيندا، هڪ چشمي ڏانهن وياسين. اتي هڪ غير آباد قلعو آهي جنهن جي هيٺان هڪ درياءُ ٿو وهي، جنهن کي 'غوط گاه عرفان' ڪري چوندا آهن. اتي ئي هند نارنج نالي هڪ غار آهي ۽ اتي ئي هڪ ٻيو غار پڻ آهي، جنهن کي 'راجا جو غار' ڪري چوندا آهن. ان جي پرسان جبل (سرانديپ) جو دروازو آهي.

فصل ڇھون

سرانديپ جو جبل

هيءُ جبل دنيا جي بلند ترين جبلن مان هڪ آهي. اسان سمنڊ مان ان کي ڏٺو هو، حالانڪ اهو ڪناري کان نون منزلن جي مفاصلي تي هو. جڏهن اسان جبل تي مٿي چڙهياسين، تڏهن ڪڪر اسان کي هيٺ پيا نظر آيا ۽ جبل جي پاڙ ۽ اسان جي وچ ۾ پيا هلندا. هن جبل ۾ ڪيترائي اهڙا وڻ موجود آهن، جن جا پن، جيڪي رنگ برنگي ٿيندا آهن، ڪڏهين به ڪونه ڇڻندا آهن. اتي سرخ گلاب جا گل هٿ جي ترئيءَ جيترا آهن، جن لاءِ ماڻهن جو خيال آهي ته انهن تي قدرت جي قلم سان محمد جو نالو لکيل آهي.

هن جبل تان قدم شريف تائين وڃڻ لاءِ ٻه رستا آهن، جن مان هڪ کي 'بابا جو رستو' ۽ ٻئي کي 'ماما جو رستو' ڪري سڏيندا آهن، يعني آدم ۽ حوا جا رستا. ماما جو رستو آسان آهي جتان زيارتي موٽندا آهن. جيڪڏهين ڪو شخص ان رستي کان ويندو آهي، ته سمجهيو ويندو آهي ته ڄڻ هن زيارت ئي ڪانه ڪئي. پر بابا جو رستو ڏاڍو اڻانگو ۽ پيچيده آهي، جنهن تي چڙهڻ ڏاڍو مشڪل ڪم آهي. جبل جي هيٺان جتي ان جو دروازو آهي، اتي هڪ غار آهي، جنهن کي 'سڪندر' جي نالي سان منسوب ڪيو ويندو آهي، ۽ اتي هڪ پاڻيءَ جو چشمو به آهي.

اڳئين زماني جي ماڻهن هن جبل ۾ ڏاڪڻيون پٽ کوٽائي، ٺهرائي ڇڏيون آهن. انهن جي وسيلي مٿي چڙهي سگهبو آهي. انهن ڏاڪڻين ۾ وري لوهي ڪلا کوڙي، انهن سان زنجيرون

ٻڌي ڇڏيون اٿن، جيئن چڙهڻ وارو انهن کي جهليندو مٿي وڃي سگهي. هي ڪل ڏهه زنجيرون آهن، جن مان ٻه جبل جي هيٺان دروازي وٽ موجود آهن، باقي ست انهن کان پوءِ واري واري سان اڳتي ايندڙيون آهن. ڏهينءَ زنجير کي 'شهادت' چوندا آهن، ڇاڪاڻ ته انسان اتي پهچي، ڪٿي جو هيٺ نهاريندو آهي ته ان جا حواس باخته ٿي ويندا آهن ۽ هيٺ ڪرڻ جي خوف کان ڪلمون شهادت پڙهڻ شروع ڪندو آهي.

جڏهن هيءَ زنجير پوري ٿيندي آهي ته ڏهن اڳتي رستو ملندو آهي. ڏهين زنجير کان وٺي 'غار خضر' تائين ستن ميلن جو مفاصلو آهي. اهو غار هڪ ڪشادي ميدان تي آهي، جنهن جي ڀرسان هڪ چشمو پڻ آهي. اهو چشمو به حضرت خضر جي نالي سان منسوب آهي، جنهن ۾ مڇيون تمام گهڻي انداز ۾ موجود آهن، پر ڪوبه شخص انهن مڇين کي پڪڙي نٿو سگهي. ان جي ڀرسان جيڪو رستو آهي تنهن جي ٻنهي پاسي جبل ۾ ٻه حوض کوٽائي ڪرائي، ٺهرايا ويا آهن. سڀ زيارتي غار خضر ۾ جيڪي ڪجهه به هنن وٽ هوندو آهي سو ڇڏي ويندا آهن ۽ پوءِ ٻه ميل مٿي، جتي قدم شريف آهي، چڙهندا آهن.

قدم شريف

هي قدم ڏاڏي آدم جي پير جو نشان آهي، جيڪو زمين جي سطح کان مٿي رکيل هڪ سخت ۽ ڪاري رنگ واري پٿر ۾ آهي. اهو پٿر انهيءَ ميدان تي پيل آهي. قدم مبارڪ انهي پٿر تي اچي پيو هو، جنهن جو ان تي نشان ڇپي ويو هو. قدم جي ڊيگهه ٻارهن گرانٽ ٿيندي، جنهن مان چيني ماڻهو، جيڪي شروع ۾ هتي ايندا هئا، سي آڱوٺي واري جاءِ پٿر مان پٽي کڻي ويا هئا ۽ وڃي زيتون جي شهر ۾ هڪ مندر ۾ رکي هئائون. اتي به چين جا ماڻهو سڄي ملڪ مان زيارت لاءِ ويندا آهن.

قدم جي ڀرسان پٿر ۾ نوَ ننڍا ڪڏا کوٽيل آهن، جن ۾

هندو زيارتي سون، جواهرات ۽ ياقوت پري ويندا آهن. اهو ئي سبب آهي، جو فقير 'غار خضر' تي پهچندي ئي جلدي جلدي پيئي کان اڳي اتي پهچڻ جي ڪوشش ڪندا آهن، جيئن جيڪي ڪجھ، انهن کڻڻ ۾ هجي سو کڻي سگهن. اسان جڏهن اتي پهتاسين تڏهن تمام ٿورو سون ۽ جواهرات اتي موجود هئي، جيڪا اسان پنهنجي رهبر کي ڏيئي ڇڏي. هتي دستور آهي ته غار خضر ۾ ٽي ڏينهن ترسڻو پوندو آهي، جتان ٽي ڏينهن برابر صبح ۽ شام قدم جي زيارت لاءِ وڃبو آهي. اسان به ائين ڪيو. جڏهين ٽي ڏينهن پورا ٿيا تڏهين اسان ساڳي حوا جي رستي سان واپس موٽياسين. اسان جي پهرين منزل 'غار شيث' ۾ ٿي، ۽ پوءِ 'درياءَ سمڪ' تي پهتاسين، ان کان پوءِ 'ڪرمله' جي ڳوٺ ۽ 'جبر گاوان' مان ٿي، 'دل دينوه' جي ڳوٺ ڏانهن روانا ٿياسين، جتان 'ات قلنجه' ۾ پهتاسين. هتي شيخ ابو عبدالله بن خفيف گرميءَ جا ڏينهن گذاريندو هو. هي سڀ ڳوٺ ۽ منزلون جبل ۾ آهن. جبل جي پاڙ وٽ هن رستي ۾ هڪ درخت 'روان' نالي آهي. هيءُ هڪ وڏو وڻ آهي، جنهن جا پن ڪڏهن ڪونه ڇڻن ۽ نه ڪنهن شخص ڪڏهن ان جو پن ٽٽي ڏٺو آهي. هن کي 'روان' ان لاءِ چوندا آهن، جو جيڪڏهن ان کي مٿان کان ڏسبو ته اهو اتان کان پري ۽ پاڙ وٽ ويجهو معلوم ٿيندو آهي.

هتي ڪيترائي جوڳي ترسيل آهن، جيڪي هن وڻ جي پنن جي ڪرڻ جو انتظار ڪندا رهندا آهن. پر هنن جي اها اميد پوري ٿيندي نظر نٿي اچي. هن وڻ جي پنن بنسبت اهي جوڳي ڪيترين ئي ڪوڙين ڳالهين ڳاهي پڌائيندا آهن ۽ چوندا آهن ته ڪو به شخص جيڪڏهين هي پن کائي ته کٽي يف ڪراڙو ڇو نه هجي، هڪ وار وري جوان ٿي پوندو. هن جبل جي هيٺان اهو درياءَ آهي، جنهن مان ياقوت نڪرندا آهن ۽ ان جو پاڻي بلڪل نيرو نظر ايندو آهي.

اتان هلي اسان ٻن ڏينهن جي سفر بعد اچي 'ديڻ ور' (١) ۾ پهتاسين. هيءُ سمنڊ جي ڪناري تي هڪ وڏو شهر آهي، جنهن ۾ سوداگر رهندا آهن. هتي هڪ وڏي بت خاني ۾ هڪ بت رکيل آهي، جنهن جو نالو 'ديئور' آهي. ان بت خاني ۾ ٽي هزار کن برهمڻ ۽ جوڳي رهندا آهن. ازانسواء پنج سو هندن جون ڌيئرون پڻ هر روز بت جي سامهون نچڻ ۽ ڳائڻ لاءِ رهنديون آهن. هن شهر جو سمورو محصول هن بت خاني لاءِ وقف ٿيل آهي، جنهن مان بت خاني وارن ۽ مسافرن کي کاڌو ڏنو ويندو آهي. هيءُ بت سڄو سون جو ٺهيل آهي، ۽ آدم قد جيترو آهي، جنهن کي اکين جي جاءِ تي ٻه وڏا ياقوت لڳل آهن، جيڪي رات جو قنديلن وانگر روشني ڏيندا آهن.

پوءِ اتان اسان 'ڪالي' جي شهر ۾ پهتاسين. هي 'ديئور' کان ڇهن فرسخن جي مفاصلي تي هڪ ننڍڙو شهر آهي، جنهن ۾ ناخدا ابراهيم نالي هڪ مسلمان رهندو آهي، جنهن اسان جي مهماني به ڪئي هئي. ان کان پوءِ اسان ڪلنبو (ڪولمبو) ڏانهن وياسين. سرانديپ ۾ هي سڀ کان وڏو ۽ سهڻو شهر آهي. هتي راجا جو وزير، جيڪو حاڪم بحر آهي ۽ جالستي سڏبو آهي، رهندو آهي. هن سان گڏ پنج سو حبشي پڻ رهندا آهن. پوءِ اتان هلي، ٽن ڏينهن کان پوءِ اچي 'بطالہ' ۾ پهتاسين ۽ اتي جي راجا، جنهن جو اڳ ۾ بيان ڪري آيو آهيان، سان ملياسين. ناخدا ابراهيم کي اتي موجود ڏٺم جيڪو منهن جو انتظار ڪري رهيو هو.

---

(١) هن شهر جو قديم نالو "ديوان ديره" لکيل آهي ۽ هاڻي هن کي "ڏونڊرا" ڪري چوندا آهن پر اڄڪلهه هتي ڪوبہ شهر آباد ڪين آهي ۽ فقط سمنڊ ۾ نڪتل هڪ راس آهي. سروليم ٽيننٽ پنهنجي ڪتاب سيلان جلد ١ صفحي ١١٣ تي لکي ٿو تہ ڏونڊرا ٽهرياڻين هڪ تمام وڏو مندر هوندو هو، جنهن جي ڪري هيءُ شهر تمام متبرڪ ڪري ليکيو ويندو هو، پر آخر سنہ ١٥٨٧ع ۾ پورچوگيزن هن کي لٽي برباد ڪري ڇڏيو.

پوءِ اسان معبر (١) روانا ٿياسين. واٽ تي هوا تمام تيز ٿي ويئي ۽ پاڻي جهاز ۾ چڙهڻ لڳو. اسان جي جهاز ۾ ڪو به رئيس (ڪپتان) ڪونه هو، تنهنڪري اسين پٿرن ۾ وڃي نڪتاسين ۽ قريب هو ته جهاز انهن پٿرن سان ٽڪرائجي ڀڄي پوي، پر اسان هڪ ننڍڙيءَ ڪاريءَ ۾ (لڙهي) وڃي پياسين. جهاز به آهستي آهستي هيٺ ٿيندو ٿي ويو ۽ موت اسان جي اکيان نچي رهيو هو. پوءِ ماڻهن وٽ جيڪي ڪجهه هو، سو ڦٽو ڪري ڇڏيائون ۽ لڳا وصيتون ڪرڻ.

اسان جهاز جا مستول به ڪپي ڪٽي ڦٽا ڪيا. هوڏانهن جهاز وارن ڪاٺ جي هڪ ٻيڙي ناهي ورتي. خشڪي اتان ڪان ٻه فرسخ پري هئي. مون پڻ انهيءَ ٻيڙيءَ ۾ وڃڻ جو ارادو ڪيو، پر مون سان جيڪي ٻه ٻانهيون ۽ ساٿي هئا تن مون کي چيو ته "اسان کي ڪيڏانهن ٿو ڇڏي وڃين." هنن جي ڳالهه ٻڌي مون تي ڏاڍو اثر ٿيو ۽ چيومانِ ته توهان ۽ ٻانهي (جنهن کي مان پسند ڪندو هوس) هليا وڃو ۽ مان هتي جهاز ۾ ٿو ترسان. تنهن تي انهيءَ ٻانهيءَ چيو ته "مان چڱي تارو آهيان ۽ ٻيڙيءَ سان هڪ رسي ٻڌي ان کي جهلي ترندي وينديس." پوءِ 'محمد بن فرمان'، هڪ مصري شخص ۽ هڪ ٻانهي ٻيڙيءَ ۾ وڃي ويٺا ۽ ٻي ٻانهي ترندي ويئي. ٻيا جهاز وارا پڻ ٻيڙيءَ ۾ رسيون ٻڌي ترندا ويا. مون پنهنجو سمورو قيمتي سامان جواهرات ۽ عنبر وغيره انهن سان گڏ موڪلي ڏنو.

هوا بلڪل موافق پئي لڳي، تنهنڪري هو سڀ صحيح ۽ سالم وڃي ڪناري تي پهتا. جهاز جو مالڪ به ڏاڍيءَ تڪليف سان وڃي خشڪيءَ تائين پهتو، پر مان خود جهاز ۾ رهيس. جهاز وارن ٻيون ٻيڙيون ٺاهڻ شروع ڪيون، پر سڀني ڪم پوري ٿيڻ کان اڳ ئي رات پئجي ويئي. پاڻي جهاز ۾ چڙهندو رهيو.

---

(١) معبر:- هن کي هاڻي ڪارو منڊل ۽ ڪرناٽڪ ڪري چوندا آهن.
— مترجم

مان وچي جهاز جي پٺين حصي ۾ ويهي رهيس ۽ صبح تائين اتي ئي رهيس. صبح جي وقت ڪيترائي هندو هڪ ٻيڙي وٺي آيا، جن اسان کي ڪٽي وچي ڪناري تي لاٿو. سون هنن کي ٻڌايو ته ”مان سندن بادشاهه جو عزيز آهيان.“ هو سڀ بادشاهه جي رعيت جا ماڻهو هئا سو هنن يڪدم بادشاهه کي لکي موڪليو.

بادشاهه اتان کان ٻن ڏينهن جي پنڌ تي غزو ۾ آيل هو. مون ٻڌ هن ڏانهن پنهنجو حال لکي موڪليو. پوءِ اهي ماڻهو اسان کي هڪ جهنگل ۾ وٺي ويا ۽ هڪ ڳدري جهڙو ميوو کڻي آيا، جو (١) مقل جي وڻ ۾ لڳندو آهي“

ان جي ميوي جي اندران هڪ ڪپهه جهڙي شيءِ نڪرندي آهي. جنهن مان ماکيءَ وانگر هڪ پاڻيٺ نڪرندي آهي. ان پاڻيٺ کي ڪڍي ان مان کنڊ جهڙو ”تل“ نالي هڪ حلوو ٺاهيندا آهن، هو هڪ عمدي قسم جي مڇي پڻ کڻي آيا هئا.

اتي اسان ٽي ڏينهن ترسياسين ۽ ٽن ڏينهن بعد بادشاهه جي طرفان قمرالدين نالي هڪ امير چند سوارن ۽ پيادن کي ساڻ وٺي آيو. هنن ڏهه گهوڙا ۽ هڪ ڏولي به آندي هئي. پوءِ مان ۽ منهنجا ساٿي، جهاز جو مالڪ ۽ هڪ ٻانهي (گهوڙن تي) سوار ٿياسين ۽ پنهنجي ٻيءَ ٻانهيءَ کي ڏوليءَ ۾ سوار ڪيم. پوءِ اسان اچي ”هرڪاتوجي“ قلعي ۾ پهتاسين جتي رات گذاري، مون پنهنجون ٻانهيون، غلامن ۽ ساٿي اتي ڇڏيا ۽ ٻئي ڏينهن اچي بادشاهه جي ڪئمپ ۾ پهتس.

---

(١) مقل:- هنديءَ ۾ هن کي ”گوگل“ پارسيءَ ۾ ”بوئي يهودان“ ڪري چوندا آهن، ڇاڪاڻ ته يهودي قوم هن جو گهڻو استعمال ڪندي آهي. هن جو وڻ وڏو ٿيندو آهي، جو گهڻو ڪري عمان حضرموت ۽ ڏکڻ هندستان ۾ ٿيندو آهي. باهه ۾ وجهڻ سان خوشبوءِ ڏيندو آهي ۽ پاڻيءَ ۾ ڳري ويندو آهي (مخزن الادويه). —مترجم

فصل ڏيون

معبر جي ملڪ جو بادشاھ

معبر جو بادشاھ غياث الدين دامغاني آھي، جيڪو پھريائين ملڪ مجيد بن ابي الرجا جي سوارن ۾ نوڪر ھو ۽ ھي امير وري سلطان محمد تغلق جي خادمن مان ھڪ ھو. ان بعد ھي (غياث الدين دامغاني) سلطان سيد جلال الدين جي پٽ سيد حاجيءَ جي نوڪريءَ ۾ آيو ھو، جتان بادشاھ بڻجي ويھي رھيو. ھن کي پھريائين سراج الدين ڪري چوندا ھئا، پر پوءِ جڏھن بادشاھ ٿيو تڏھن سلطان غياث الدين جو لقب اختيار ڪيائين. ھي ملڪ پھريائين دھليءَ جي بادشاھ جي ماتحت ھوندو ھو، جنھن کان منھنجو سھرو شريف جلال الدين احسن شاھ، باغي ٿي ويو ھو ۽ پنج سال خود مختيار ٿي حڪومت ڪيائين، ان بعد کيس قتل ڪيو ويو ۽ سندس ھڪ امير علاءُ الدين ان جي ڄالي بادشاھ ٿيو.

ھڪ سال کان پوءِ ھن ڪنھن ھندو راجا تي چڙھائي ڪئي، جتان ڪيترو ئي لٽ جو سامان ھٿ ڪري، پنھنجي ملڪ موٽي آيو. وري ٻه ان تي ڪاھي ويو ۽ ڪيترن ئي ھندن کي ماري انھن کي شڪست ڏنائين. ان لڙائيءَ ۾ ھڪ ڏينھن پاڻي پيئڻ لاءِ جيئن ئي (فولادي) خول مٿي تان لاٿائين تہ ھڪدم تير اچي لڳس ۽ مري ويو. ان کان پوءِ سندس ناٺي قطب الدين کي بادشاھ بڻايائون، پر ھن جون عادتون چڱيون ڪين ھيون، تنھنڪري چاليھن ڏينھن کان پوءِ کيس ماري ڇڏيائون. ان کان پوءِ سلطان غياث الدين بادشاھ ٿيو، جنھن سلطان شريف جلال الدين جي ڌيءَ

سان، جنهن جي پيءُ سان دهليءَ ۾ منهنجو نڪاح ٿيو هو، شادي ڪئي هئي.

منهنجو سلطان غياث الدين وٽ پهچڻ

جڏهن مان ڪئمپ جي پرسان پهتس، تڏهن هن منهنجي استقبال لاءِ هڪ حاجب موڪليو. هو (ان وقت) هڪ ڪاٺ جي برج ۾ ويٺو هو. اتي دستور آهي ته بادشاه جي سامهون ڪوبه شخص بنان موزن پهرڻ جي وڃي نٿو سگهي. مون وٽ موزا ڪونه هئا، تنهنڪري هڪ هندوءَ مون کي پنهنجا موزا ڏنا، جيتوڻيڪ اتي ڪيترائي مسلمان موجود هئا (پر ڪنهن کان به ڪين وريو). مون کي ان هندوءَ جي مروت تي ڏاڍو عجب لڳو. پوءِ مان بادشاه جي سامهون ويس، جنهن مون کي ويهي رهڻ جو حڪم ڏنو ۽ هڪدم قاضي حاجي صدر زمان بهاءُ الدين کي گهرائي، سندس پرسان رهائش لاءِ مون کي ٽي خيما ڏياريائين. ازانسواءِ فرش (گلم وغيره) ۽ ڪاڏو يعني چانور ۽ گوشت به موڪليائين. هن ملڪ ۾ پڻ اسان جي ملڪ وانگر ڪاڏي کان پوءِ کير جي لسي پيئندا آهن.

پوءِ مان بادشاه وٽ ويس ۽ هن کي مالديپ ڏانهن لشڪر موڪلڻ جي صلاح ڏنم. هن ان جو پڪو ارادو ڪري، جهاز به مقرر ڪري ڇڏيا ۽ اتي جي ملڪ جي لاءِ تحفا ۽ اميرن ۽ وزيرن لاءِ خلعتون به تيار ڪرايائين، ۽ مون کي، ملڪ جي پيءُ سان نڪاح ڪرڻ لاءِ، وڪيل مقرر ڪندي، حڪم ڏنائين، ته ان ٻيٽ جي محتاجن لاءِ ٽن جهازن ۾ صدقو روانو ڪيو وڃي. پوءِ مون کي چيائين ته تون پنجن ڏينهن کان پوءِ وري مون سان ملجانءِ. پر اميرالبحر خواجه سرلڪ چيو ته مالديپ ڏانهن ٽن مهينن تائين سفر ڪرڻ ناممڪن آهي، تنهن تي بادشاه مون کي چيو ته تون پٽڻ ڏانهن هليو وڃ ۽

جڏهن اهو عرصو ختم ٿئي تڏهن دارالخلافه مترا ۾ اچي اسان روانو ٿي وڃجان۽. سان ڪجهه وقت هن وٽ ترسيس ۽ انهيءَ عرصي ۾ منهنجيون پاڻهيون ۽ ساٿي به اچي مون سان مليا.

اسان جو سفر زالن ۽ ٻارن جي قتل جو وحشتناڪ نظارو ڏسڻ

جنهن زمين تي اسان سفر ڪري رهيا هئاسين، تنهن ۾ رڳو جهنگل لڳو پيو هو ۽ منجهس وڻ ۽ ٻانس ايتري قدر گهاٽا هئا، جو پيادو هلڻ تمام ڏکيو هو. تنهن لاءِ بادشاه حڪم ڏنو ته لشڪر جو هرهڪ ماڻهو پاڻ سان هڪ هڪ تبر کڻي، جنهن سان جهنگل کي ڪپيندو وڃي. اسان جتي به لهندا هئاسين ته اسان هو سپاهي سوار ٿي جهنگل ۾ هليا ويندا هئا ۽ صبح کان شام تائين وڻ ڪپيندا رهندا هئا. پوءِ هرهڪ جماعت (واري واري سان) ماني کائي وري وڻن ڪپڻ جو ڪم شروع ڪندي هئي ۽ شام تائين ائين ڪندا رهندا هئا. جيڪڏهن جهنگل ۾ ڪو هندو ملندو هو ته ان کي گرفتار ڪري ڪاٺيءَ جنهن جا ٻئي منهن تيز گهڙيل هوندا هئا، هن جي ڪلهن سان لنگهائي ڪيس ڪئمپ ۾ کڻي ايندا هئا ۽ هن سان گڏ هن جي زال ۽ ٻار به هوندا هئا.

هنن جو دستور هوندو هو ته ڪئمپ جي چوڌاري ڪاٺ جي هڪ پٽ ٺاهي ڇڏيندا هئا، جنهن کي چار دروازا هوندا هئا ۽ ان کي "ڪٽ گهر" ڪري چوندا هئا. ان ۾ جيڪو بادشاه جو تنبو هوندو هو، تنهن جي چوڌاري وري ٻيو ڪٽ گهر تيار ڪندا هئا ۽ ان ڪٽ گهر جي ٻاهران انساني قد جي اڌ جيترا اوچا چبوترا ٺاهي، رات جو انهن تي باهه ٻاري روشني ڪندا هئا، ازانسواءِ پيادا ۽ غلام جاڳندا رهندا هئا، ۽ جڏهن رات جي وقت هندو ڪئمپ تي حملو ڪرڻ لاءِ ايندا هئا، تڏهن هرهڪ

ماڻهوءَ جي هٿ ۾ بانس جي لڪڻ هوندي هئي سا ڪٽي ڀاريندو هو ته انهن مان اهڙي ته روشني نڪرندي هئي جو جڻ ته ڏينهن ٿي ويو آهي.

پوءِ گهوڙي سوار يڪدم دشمن جي پٺيان نڪري پوندا هئا ۽ شام تائين جيڪي به قيدي پڪڙي ايندا هئا، انهن کي چئن جماعتن ۾ ورهائيندا هئا، ۽ هرهڪ جماعت کي ڪٽ گهر جي چئني دروازن تي وٺي ويندا هئا. هرهڪ دروازي جي پرسان وري اها ڪاٺي، جيڪا سپيئي قيدي جهنگل مان پنهنجن ڪلهن تي کڻي ايندا هئا، ڪوڙي ان ۾ هرهڪ قيدي کي پوئيندا ويندا هئا. پوءِ هنن جي زالن جا وار انهيءَ ڪاٺيءَ مان ٻڌي، سندن ڪچن تي، جيڪي ٻار هوندا هئا تن کي اتي ئي ذبح ڪري ڇڏيندا هئا.

ان بعد، انهن کي اتي ڇڏي، سپ اچي ڪئمپ ۾ وڻن ڪپڻ جي ڪم ۾ مشغول ٿي ويندا هئا. هي بي رحميءَ جي ۽ قابل نفرت ڪارروائي، مون ڪنهن به ٻئي بادشاه کي ڪندي ڪانه ڏٺي هئي. اهوئي سبب هو جو هن ظلم جي ڪري، هي بادشاه جلد ئي مري ويو. هڪ ڏينهن مان بادشاه جي هڪ طرف ويٺو هوس ۽ ٻئي طرف قاضي هو. اسان ماني کائي رهيا هئاسين، ته هڪ هندو کي، زال ۽ پٽ سوڌو وٺي آيا. هن جي پٽ جي عمر ست سال کن هئي. هن جلادن کي حڪم ڏنو ته هن قيديءَ کي ماري ڇڏيو ۽ انهن به ڇوڙائن ته هن جي زال ۽ پٽ کي

Marfat.com

۾ ماريو. پوءِ هنن جون سسيون لاهيون ويون. مون ان وقت پنهنجو منهن ڪٿي ٻئي طرف ڪيو ۽ جڏهن اٿيس تڏهن ڏٺم ته هنن جا سر مٿي ۾ پيل هئا. ٻئي ڏينهن پڻ مان ان وٽ موجود هوس ته وري هڪ هندو کي وٺي آيا. بادشاه ڪجهه چيو پر مون نه سمجهيو. يڪدم جلادن تلوارون ڪڍي ڪيون. مان جلدي جلدي اٿي هلڻ لڳس. بادشاه مون کان پڇيو، ”ڪيڏانهن ٿو وڃين؟“ مون جواب ڏنو ته اسر جي نماز پڙهڻ ٿو وڃان. هو سمجهي ويو ۽ کلي ڏنائين. پوءِ هنن جي هٿن ۽ پيرن ڪپڻ جو حڪم ڏنائين، ۽ مان جڏهن واپس آيس تڏهن ڏٺم ته هو مٽيءَ ۽ رت ۾ ڦٿڪي رهيو هو.

ڪافرن سان لڙائي ۽ اسلام جي شاندار فتح

هن بادشاه جي آس پاس ۾، بلال ديو نالي هڪ راجا هوندو هو. هو هڪ وڏي شان وارو راجا هو ۽ اٽڪل هڪ لک کن لشڪر هوس. هن وٽ ويهه هزار کن مسلمان پڻ هئا، جن مان گهڻو ڪري چور، ڌاڙو ۽ روپوش غلام هئا. ان راجا معبر تي حملو ڪيو. ان وقت بادشاه وٽ فقط ڇهه هزار کن ماڻهن جي فوج هئي، جن جو اڌ تعداد ته تجربيڪار سپاهين جو هو ۽ باقي سڀ فضول ۽ بي سامان ماڻهو هئا. ڪيان، شهر جي ٻاهران مقابلو ٿيو، جنهن ۾ معبر جي لشڪر شڪست کاڌي ۽ سڀ پڇي اچي دارالخلافه مترا کان نڪتا.

هوڏانهن راجا ’ڪيان‘ کي گهيرو ڪيو. هي شهر تمام وڏو ۽ مضبوط هو. تنهنڪري هن ڏهن مهينن تائين گهيرو جاري رکيو، تان جو قلعي وارن وٽ وڃي فقط چوڏهن ڏينهن جو کاڌو رهيو. راجا هنن کي پيغام موڪليو ته ”جيڪڏهن توهان قلعو ڇڏي وڃو ته توهان کي امان آهي.“ پر هنن چيو ته اسان پنهنجي بادشاه کان ان جي اجازت گهرائينداسين، پوءِ ائين ڪنداسين.

تنهن تي راجا چيو ته ”چڱو، اُتهن ڇوڙهن ڏينهن جي عرصي ۾ اجازت گهرائي وٺو.“ راجا ٻه سلطان غياث الدين کي لکي موڪليو، جنهن جمعي جي ڏينهن اهو خط سيڻي کي پڙهيو. حاضرين پڙدي روئڻ لڳا ۽ چيائون ته اسان پنهنجيون جانيون خدا جي راه ۾ وقف ٿا ڪريون، ڇو ته جيڪڏهن راجا اهو شهر ورتو، ته پوءِ يڪدم اسان جي شهر تي چڙهي ايندو، تنهنڪري گرفتار ٿيڻ کان تلوارن جي ڇانو ۾ مرڻ بهتر آهي.

پوءِ هڪ ٻئي سان واعدو ڪيائون ته ڪوبه نه ڀڄندو. ٻئي ڏينهن سڀ ٻاهر نڪتا ۽ پنهنجا پڪا گهوڙن جي ڪنڌن سان ڪٽي ڇڏائون، جنهن سان ظاهر هو ته مرندا مگر پٺ تي نه هٽندا. هنن مان جيڪي ٽي سو ڪن دلير ۽ بهادر هئا، سي سيڻي کان اڳي اڳتي وڌيا. ميمنه (ساڄي) پاسي سيف الدين بهادر کي ڪڙو ڪيائون، جيڪو هڪ وڏو عالم، پرهيزگار ۽ بهادر شخص هو. ميسره (کاٻي) پاسي ملڪ محمد سلحدار، ۽ وچ ۾ بادشاه پاڻ هو، جنهن سان هن جي ٽي هزار فوج هئي، باقي ٽي هزار ماڻهو پنهنجي پٺيان بيهاريائون جن تي اميرالدين ڪيخسرو کي سردار مقرر ڪيائون.

شام جي مهل هنن سفر شروع ڪيو، جنهن کان دشمن بالڪل غافل رهيو ۽ سندن گهوڙا پڻ چراگاه ۾ چرڻ لاءِ ويا هئا. اوچتو ئي اوچتو اميرالدين هنن تي حملو ڪيو. راجا سمجهيو ته ڪي چور آهن، تنهنڪري بنا ڪنهن تياريءَ جي هنن سان مقابلي ڪرڻ لاءِ ٻاهر نڪتو. مقابلي هلندي بادشاه غياث الدين به اچي پهتو. راجا سخت شڪست کاڌي ۽ ارادو ڪيائين ته سوار ٿي ڀڄي وڃان. ان وقت هن جي عمر اسي سال هئي. ناصرالدين جيڪو غياث الدين جو ڀائٽيو هو تنهن اچي هن کي پڪڙيو ۽ ڪيس قتل ڪرڻ ٿي چاهيائين ته سندس هڪ غلام ٻڌايس ته هي راجا آهي، تنهنڪري هن کي قيد ڪري پنهنجي چاچي وٽ وٺي آيو. بادشاه ظاهر ۾ ته هن جي ڏاڍي تعظيم ڪئي ۽ خراج ۾ هن کان هاٿي،

Marfat.com

گهوڙا ۽ ٻيو سامان ورتائون، چاڪاڻ تہ هن کي چڙهي ڏيڻ جو انجام ڏٺو هئائين، پر جڏهين هن وٽ ڪجهہ بہ ڪونہ رهيو تڏهين ڪيس مارائي ڇڏيائون ۽ سندس کل لاهرائي، ان ۾ ٻهہ ڀرائي، متڙا جي فصيل تي لٽڪائي ڇڏيائون، جتي مون بہ هن کي اتي لٽڪيل ڏٺو هو.

هاڻي مان پنهنجي اصل مطلب تي ٿو اچان. مون ڪنمپ مان ڪوچ ڪيو ۽ اچي ڦٽن (١) شهر ۾ پهتس. هيءُ هڪ وڏو شهر آهي، جنهن جو هڪ عجيب بندرگاه آهي. ان جي بندرگاه ۾ ڪاٺ جو هڪ وڏو برج ٺهيل آهي، جيڪو ٿلهن ۽ مضبوط ڪاٺ جي بندن تي ٺاهيو ويو آهي. ان جي مٿان ڇت آهي ۽ ڪاٺ جي ڏاڪڻ پڻ رکيل آهي. جڏهين دشمن جو خوف ٿيندو آهي ۽ جهاز بندر ۾ هوندا آهن تہ اهي ان جي پرسان آڻي ڇاڻ جهاز وارا، برج تي چڙهي، دشمن کان بي خوف ٿي وڃي ويهي رهندا آهن.

هن شهر ۾ هڪ مسجد پٿر جي ٺهيل آهي، جنهن ۾ انگور ۽ ڏاڙهون جام ٿيندا آهن. اتي مان شيخ صالح محمد نشاپوريءَ سان مليس، جيڪو انهن مجذوب فقيرن مان آهي، جيڪي ڪلهن تائين وار رکائيندا آهن. هن وٽ ست لومڙيون پڻ هيون، جيڪي فقيرن سان گڏ کائينديون هيون ۽ انهن سان گڏ ويٺيون هونديون هيون. هن سان ويهارو کن ٻيا بہ فقير هئا، جن مان هڪ وٽ هڪڙي هرڻي هئي جيڪا شينهن جي ڀرسان وڃي ويهندي هئي، تہ شينهن ڪيس ڪجهہ بہ ڪونہ چوندو هو.

---

(١) اصل متن ۾ فتن آهي پر اصل پتن آهي، ڇو تہ عربيءَ ۾ پ حرف ڪونهي، تنهن جي بجاءِ ف ڪر آندل آهي. هي ڪاويري نديءَ جي منهن وٽ هڪ وڏو بندرگاه هوندو هو، جنهن جي باري ۾ ٻڌجي ٿو تہ سنہ ١٣٠٠ع جي لڳ ڀڳ درياءَ جي چاڙهہ سبب برباد ٿي ويو هو، پر معلوم ٿو ٿئي تہ ان جي بربادي ابن بطوطہ جي زماني کان پوءِ ٿي، چاڪاڻ تہ سنہ ١٣٤٥ع يا سنہ ١٣٤٦ع ڌاري اهو شهر موجود هو.

مان پٽڻ جي شهر ۾ ترسيل هوس ته سلطان غياث الدين جي لاءِ هڪ جوڳيءَ قوت باهه جو گوليون تيار ڪيون هيون، جنهن ۾ هڪ جزو ڪشتو فولاد پڻ هو؛ ان کي هو وزن کان وڌيڪ کائي ويو، تنهنڪري بيمار ٿي پيو؛ جڏهين پٽڻ ۾ آيو تڏهين مان ساڻس ملڻ ويس ۽ ڪجهه تحفا نذراني طور به پيش ڪيا مانس؛ پوءِ هو پٽڻ ۾ ڪجهه وقت ترسيو ۽ اميرالبحر (خواجا سرور) کي گهرائي چيائين ته جيڪي جهاز اسان مالديپ جي پيڻ ڏانهن موڪلڻ لاءِ مقرر ڪيا آهن تن کي ٻئي ڪنهن ڪم ۾ نه لڳائجانءِ، ۽ ارادو ڪيائين ته مون کي منهنجن تحفن جي قيمت ادا ڪري ڇڏي، پر مون وٽس کان انڪار ڪيو؛ مان پنهنجي ان انڪار تي پوءِ ڏاڍو پشيمان ٿيس، ڇاڪاڻ ته جلدي بادشاه مري ويو ۽ مون کي ڪجهه به حاصل ڪونه ٿيو.

بادشاه پٽڻ ۾ اڌ مهينو ترسي، پنهنجي دارالخلافه ”مترا“ (١) ڏانهن هليو ويو. ان کان پوءِ مان پڻ اٽسي اڌ مهينو ترسي، دارالخلافه ڏانهن هليو ويس. هي هڪ وڏو شهر آهي جنهن جون گهٽيون ۽ رستا تمام ڪشادا آهن. شروع شروع ۾ هن شهر کي منهنجي سهري سيد جلال الدين احسن شاه پنهنجي گاديءَ جو هنڌ ڪيو هو ۽ دهليءَ جي نموني تي هن جو بنياد وڪائي منجهس سڀيون سهڻيون عمارتون ٺهرايون هئائين. جڏهن مان اتي ويو هوس، تڏهن وبا جو مرض پکڙيل هو، اهڙي قدر جو جڏهن ڪو هن مرض ۾ مبتلا ٿيندو هو ته ٻئي يا ٽئين ڏينهن مري ويندو هو. گهٽي ۾ گهٽ چار ڏينهن دير لڳندي هئي ۽ اهي کان وڌيڪ ڪوبه شخص بيماري ڪونه ڪاٽيندو هو.

مان جڏهن ٻاهر نڪرندو هوس، ته ڪو مريض يا جنازو ضرور نظر ايندو هوم. مون هڪ ٻانهي خريد ڪئي هئي، جيڪا

---

(١) مترا- هن شهر کي هاڻي مدورا ڪري سڏيندا آهن، جو مدراس ۾ آهي ۽ اجا تائين به هڪ وڏو شهر آهي. — مترجم

باڪل صحيح ۽ سالم هئي، پر ٻئي ڏينهن مري ويئي. هڪ ڏينهن مون وٽ هڪ عورت آئي جنهن جو مڙس سلطان احسن شاهه جو وزير هو. هن مان ڳڌ هڪ ستن سالن جو ڇوڪرو پڻ هو، جيڪو ڏاڍو ذهين ۽ هوشيار پڻ معلوم پئي ٿيو. هن عورت اچي پنهنجي غريبيءَ جو حال ٻڌايو، جنهن تي ڪيس مون ڪجهه ڏيئي روانو ڪيو. انهيءَ وقت ماءُ ۽ پٽ ٻئي بلڪل تندرست هئا، ٻئي ڏينهن هوءَ موٽي آئي ۽ پنهنجي پٽ جي ڪفن لاءِ ڪجهه گهريائين، جنهن مان معلوم ٿيو ته هو مري ويو. مان ڏسندو هوس ته هر روز سلطان جي محل ۾ سوين عورتون مرنديون رهنديون هيون. اهي عورتون انهيءَ چانورن ڇڙڻ لاءِ آنديون وينديون هيون، جيڪي بادشاه جي ڪاڌي کان علاوه ٻين ماڻهن جي ڪاڌي ۾ به صرف ڪيا ويندا هئا. هو جڏهن مرض ۾ مبتلا ٿينديون هيون تڏهن وچي اس ۾ ليٽنديون هيون ۽ مري وينديون هيون.

بادشاه جڏهن مترا ۾ آيو، تڏهن سندس ماءُ، زال ۽ پٽ بيمار هئا، تنهنڪري فقط ٽي ڏينهن شهر ۾ ترسي، پوءِ هڪ نهر ڏانهن، جيڪا شهر کان ٽي ميل پري هئي، هليو ويو. اتي هندن جو هڪ مندر پڻ هو. مان به خميس جي ڏينهن وڃي اتي پهتس. مون کي حڪم مليو ته تون وڃي قاضيءَ جي پرواري خيمي ۾ رهه. ان وقت مون ماڻهن جي ڊڪڻ ۽ ڊوڙڻ جا آواز ٻڌا، جن مان ڪي چوندا ٿي ويا ته بادشاه مري ويو; ته ڪي وري چوندا ويا ته سندس پٽ مري ويو. آخر صحيح خبر اها ملي ته بادشاه جو پٽ مري ويو. ۽ ان کان پوءِ بادشاه جي ماءُ پڻ خميس جي ڏينهن مري ويئي.

بادشاه جو فوت ٿيڻ ۽ سندس پائنڌي
جو تخت تي ويهڻ ۽ منهنجو اتان روانو ٿيڻ

ٽئين خميس جي ڏينهن سلطان غياث الدين به فوت ٿي

Marfat.com

ويو. مان اها خبر ٻڌي فساد جي خوف کان شهر ۾ هليو آيس، ته بادشاه جو ڀائٽيو ناصرالدين شهر کان ٻاهر نڪري ڪئمپ ڏاهوڻ ايندي ملير. بادشاه هن کي پنهنجو ولي عهد بڻائي ويو هو، ڇاڪاڻ ته بادشاه کي ٻيو ڪوبه اولاد ڪونه هو. هن مون کي چيو ته "مون سان گڏ واپس هل." جنهن تي ٻهرين مون انڪار ڪيو ۽ اها ڳالهه هن پنهنجي دل ۾ رکي ڇڏي. هيءُ ناصرالدين دهليءَ ۾ بادشاه جو ملازم هوندو هو. پوءِ جڏهن سندس چاچو معبر جو بادشاه بڻجي ويٺو. تڏهن هي دهليءَ مان فقيرن جو ويس بدلائي، هتي پهچي آيو هو. هن جي تقدير ۾ ڪو غياث الدين جي مرڻ پڇاڙان بادشاه ٿيڻ لکيل هو.

جڏهن هن جي بيعت ڪئي ويئي، تڏهن شاعرن هن جي تعريف ۾ قصيدا پڙهيا، جن لاءِ هن هنن کي وڏا انعام ڏنا. سڀ کان اڳ قاضي صدرالدين هن جي مبارڪباديءَ جا شعر پڙهيا، جنهن کي پنج سو دينار ۽ خلعت ڏنائين. پوءِ وزير، جنهن کي قاضي چوندا آهن، کي ٻه هزار دينار ۽ مون کي ٽي سو دينار ۽ خلعت ڏنائين. ان بعد فقيرن ۽ مسڪينن کي گهڻي انداز ۾ خيرات ڏني ويئي، ۽ جڏهن خطيب سندس نالي جو خطبو پڙهيو تڏهن مٿس دينار ۽ درهم، جيڪي سون ۽ چانديءَ جي ٿالهين ۾ پيل هئا، نثار ڪيا ويا. ازانسواءِ سلطان غياث الدين جي قبر تي قاضي مقرر ڪيا ويا، جيڪي هر روز قبر تي قرآن شريف ختم ڪندا هئا. پوءِ عشر خوان اچي پڙهندا هئا ۽ ان بعد کاڌو ايندو هو، جيڪو سڀ ماڻهو کائيندا هئا. ان بعد هرهڪ شخص کي سندس مرتبي آهر درهم ڏنا ويندا هئا. ۽ اهڙيءَ طرح سان چاليهه ڏينهن ائين ڪندا رهيا. تنهن کان پوءِ هر سال هن جي وفات جي ڏينهن اهڙيءَ طرح ڪندا هئا، جهڙيءَ طرح وفات واري ڏينهن ڪيو هئائون.

ناصرالدين تخت تي ويهڻ شرط پنهنجي چاچي جي وزير کي

Marfat.com

موقوف ڪري، ان جو سمورو مال هن کان گهريو، ۽ ملڪ بدرالدين کي پنهنجو وزير مقرر ڪيائين. هيءُ اهو شخص هو، جنهن کي سندس چاچي منهنجي استقبال لاءِ پٽڻ ۾ موڪليو هو، پر هو جلدي مري ويو. تنهنڪري (خواجه سرور) اميرالبحر کي وزير مقرر ڪيائين ۽ حڪم ڏنائين ته هن کي خواجه جهان سڏيو وڃي، جيئن ديوي جو وزير سڏيو ويندو آهي ۽ جيڪو وزير کي خواجه جهان نه چوندو، ان تي هيترو ڏنڊ ڪيو ويندو. ان کان پوءِ ناصرالدين پنهنجي ڀڻيءَ جي پٽ کي، جنهن سان سلطان غياث الدين جي ڌيءَ پرڻيل هئي، قتل ڪرائي، هن جي بيوه سان پاڻ شادي ڪئي. جڏهن هن کي خبر ملي ته ملڪ مسعود جيل ۾ هن جي ڀڻيءَ جي پٽ سان ملاقات ڪئي هئي ته ان کي به مارائي ڇڏيائين. ملڪ بهادر جيڪو هڪ وڏو سخي مرد، فاضل ۽ بهادر هو، تنهن کي به، قتل ڪرائي ڇڏيائين.

هن منهنجي لاءِ حڪم ڪيو ته جيڪي جهاز سندس چاچي مالديپ جي پيڻ لاءِ مقرر ڪيا هئا، سي مون کي ساڻ ڏنا وڃن. انهيءَ عرصي ۾ مون کي به اهو بخار ٿي پيو، جيڪو خون خوار وبا جي ڪري پکڙيل هو. مون سمجهيو ته، بس، هاڻي منهنجو زنده رهڻ ڪونهي، پر خدا تعاليٰ منهنجي دل ۾ هيءُ ڳالهه وڌي جو اڌ سير گدامڙي پاڻيءَ ۾ گهاري، پي ڇڏيم، جنهن کان مون کي ٽي ڏينهن سانده دست ايندا رهيا ۽ پوءِ تندرست ٿين لڳس. مون هن شهر کي ڇڏڻ چاهيو ۽ سفر لاءِ بادشاه کان اهڙي اجازت گهريم، جنهن جواب ڏنو ته "تنهنجي مالديپ وڃڻ ۾ فقط هڪ مهينو وڃي رهيو آهي، تنهنڪري تون هتي ترسي پؤ، ته جيئن مان آخوند عالم جي حڪم جي تعميل ڪري سگهان ۽ جيڪي تحفا هتان موڪلڻ جي لاءِ مقرر ڪري ويو آهي، سو تنهنجي سپرد ڪريان." پر مون چيو ته "مان وڌيڪ ترسي نٿو سگهان." پوءِ هن پٽڻ ۾ پنهنجي عملدارن کي حڪم نامو لکي

موڪليو ته جنهن ٻه جهاز ۾ مان وڃڻ چاهيان، تنهن ۾ مون کي وٺي وڃن.

مان پٽڻ ۾ آيس ته اتي يمن وڃڻ لاءِ اٺ جهاز تيار بيٺا هئا، جنهن مان هڪ جهاز ۾ مون سفر ڪيو. رستي ۾ اسان کي چار (ڌاڪن جا) جهاز مليا، جن مان ٿورو مقابلو ٿيو ۽ هو واپس هليا ويا. پوءِ اسان اچي 'ڪولم' ۾ پهتاسين. اڃا تائين مون ۾ اهو مرض باقي هو، تنهنڪري مان اتي ٽي مهينا ترسي پيس. پوءِ هڪ جهاز ۾ چڙهي، سلطان جمال الدين هنوري ڏانهن روانو ٿيس، ته 'هنور' ۽ فاڪنور جي وچ تي هندن اسان تي حملو ڪيو.

فصل چوٿون

هندو ٻاڪن جو اسان کي ڦرڻ

جڏهن اسان 'هنور ۽ فاڪنور' جي وچ تي هڪ ننڍڙي ٻيٽ تي پهتاسين، تڏهن هندن اسان تي حملو ڪيو. هندن وٽ ٻارهن جنگي جهاز هئا، تنهنڪري هنن جي اسان سان سخت لڙائي ٿي، جنهن ۾ اسان هارايو. جيڪي ڪجهه هو، جو مون ڪنهن اوکيءَ ويل لاءِ لڪائي رکيو هو، سو سڀ ڦري ويا.... اهتري قدر جو جواهرات ۽ ياقوت جيڪي سيلان جي راجا مون کي ڏنا هئا، منهنجا ڪپڙا ۽ ٻيا تبرڪات، جيڪي اولياءالله مون کي عطا ڪيا هئا وغيره، مطلب ته ڪجهه به نه ڇڏيائون ۽ منهنجي بدن تي فقط هڪ پاجامو وڃي بچيو. اهڙيءَ طرح سان سڀني جهاز وارن کي ڦري صاف ڪري، سڀني کي ڪناري تي لاهي ڇڏيائون.

پوءِ مان ڪاليڪٽ ۾ واپس هليو ويس ۽ هڪ مسجد ۾ لنگهي ويس، جتي هڪ فقيه منهنجي لاءِ ڪپڙو موڪليو، قاضيءَ پٽڪو موڪليو ۽ هڪ سوداگر ڪو ٻيو ڪپڙو ڏياري موڪليم. هتي اچي مون کي معلوم ٿيو ته وزير عبدالله جمال الدين جي وفات بعد ملڪه خديجه سان نڪاح ڪيو هو، ۽ جنهن زال کي مان حامله ڇڏي آيو هوس، تنهن کي پٽ ڄائو هو. منهنجي پڻ دل ۾ آيو ته مان به مالديپ جي ٻيٽن ڏانهن وڃان، پر انهيءَ سان گڏ عبدالله جي (پراڻيءَ) دشمنيءَ جو به خيال ٿيم. آخر

ڪلام الله کولي فال ڏٺم ته هيءَ آيت نڪتي- ”تتنزل عليهم الملائڪة ان لا تخافوولا تحزنوا!“ مان ان کي نيڪ فال سمجهي اوڏانهن روانو ٿيس. ڏهن ڏينهن کان پوءِ مان مالديپ جي ٻيٽن ۾ پهتس، ۽ ’ڪنلوس‘ جي ٻيٽ تي اچي لٿس.

اتي جو حاڪم عبدالعزيز مقيدشاوي هو، جنهن منهنجي ڏاڍي خاطر تواضع ڪئي ۽ مهماني به موڪليائين. هڪ ٻيڙي ٻه سال ڏنائين، جنهن جي ذريعي مان ’هيلي‘ جي ٻيٽ ۾ پهتس اتي هن ٻيٽ جي ملڪه ۽ ان جون ڀيڻرون سير ڪرڻ لاءِ ايندئون هيون ۽ جهازن ۾ وبهي سمنڊ ۾ وڃي راندئون روندئون ڪندئون هيون. هن موقعي تي وزير ۽ امير ملڪه جي لاءِ تحفا پڻ موڪليندا هئا. هن هند ملڪه جي ڀيڻ ۽ ان جو مڙس محمد بن جمال الدين خطيب ۽ سندس (ملڪه جي) ماءُ، جيڪا منهنجي زال هئي، سڀ موجود هئا. خطيب مون سان ملڻ آيو ۽ کاڌو به کڻي آيو.

ڪنهن شخص وڃي عبدالله کي منهنجي اچڻ جي خبر ڪئي، جنهن تي هن پڇيو ته ”هو اڪيلو آهي يا هن سان گڏ ٻيو به ڪو آهي؟“ هن شخص ٻڌايس ته ”هو پنهنجي پٽ کي وٺڻ لاءِ آيو هو.“ اهو ان وقت ٻن سالن جي عمر جو هو، تنهنڪري سندس ماءُ اچي وزير سان شڪايت ڪئي، جنهن تي وزير جواب ڏنس ته ”مان ان کان کيس روڪي ڪين سگهان.“ پوءِ هن، ٻيٽ ۾ داخل ٿيڻ لاءِ مون تي سختي ڪئي ۽ پنهنجي محل جي سامهون هڪ ننڍڙي برج ۾ مون کي ترسايائين، جيئن منهنجي هر ڪنهن ڪم جي کيس خبر ملي سگهي. پوءِ هن مون ڏانهن هڪ مڪمل خلعت، پان ۽ عرق گلاب موڪليو. مان سلام وقت سندس پيرن تي رکڻ لاءِ ٻه ريشمي ڪپڙا کڻي آيو هوس، جي هن مون کان گهرائي ورتا.

پوءِ سارو ڏينهن وزير مون وٽ ڪونه آيو، پر منهنجي پٽ کي مون ڏانهن موڪلي ڏنائين. هن کي ڏسڻ کان پوءِ مون

سنڌس اٿي ھجڻ بھتر ڄاتي، ڪيس وري پنھنجي ساءَ جي حوالي ڪري ڇڏيو. مان اٿي پنج ڏينھن ترسيس، تنھن کان پوءِ مون اتان جلدي ڪوچ ڪرڻ مناسب سمجھيو، جنھن لاءِ مون اجازت گھري. وزير مون کي پاڻ وٽ گھرايو، جنھن تي مان ھن وٽ ويس ۽ اھي به ڪپڙا جيڪي مان سنڌس پيرن تي رکڻ لاءِ کڻي آيو ھوس، سي ھن مون کي ڏنا، جي دستور موجب سلام ڪري مون سنڌس پيرن تي رکيا. ھن مون کي پاڻ سان گڏ ويھاريو ۽ مون کان حال احوال پڇيائين. مون ھن سان گڏ ماني کاڌي ۽ ھڪ ٿي طشت ۾ اسان ٻنھي ھٿ ڌوتا. نه ته ھي وزير ٻئي ڪنھن جي به تعظيم نه ڪندو ھو. پوءِ پاڻ وٽي مان گھر واپس آيس. پوءِ ھن مون ڏانھن ڪپڙن جا ٿان ۽ ڪوڏيون موڪليون ۽ مون سان ٻيا به ڪيترائي احسان ڪيائين. پوءِ مان اتان روانو ٿيس ۽ ٿيتاليھه راتيون سمنڊ ۾ سفر ڪرڻ کان پوءِ اچي بنگالي ۾ پھتس.

بنگالو ھڪ تمام ڪشادو ملڪ آھي، جنھن ۾ چانورن جي پيداوار تمام گھڻي ٿيندي آھي، ايتري قدر جو ٻئي ڪنھن به ملڪ ۾ مون ايتري پيداوار ڪانه ڏٺي. ھي ملڪ اونداھي ھجڻ سبب سٺو نه آھي. تنھنڪري خراسان وارا ھن کي "دوزخست پراو نعمت" ڪري چوندا آھن؛ جنھن جي معنيٰ آھي "دوزخ ٿي نعمت." ھتي جي بازارين ۾ ھڪ چانديءَ جي دينار جي عيوض پنجويھه دھلوي رتل چانور ٻئي وڪاميا. چانديءَ جو دينار اٺن درھمن جي برابر آھي ۽ درھم ساڳيا چانديءَ جي درھمن جھڙا ٿيندا آھن؛ وري دھليءَ جو رتل مغرب جي ويھن رتلن جي برابر ٿيندو آھي.

چون پيا ته ان سال مھانگائي ھئي. محمد مصعودي مغربي جيڪو ھڪ ولي الله شخص ھو ۽ دھليءَ ۾ منھنجي گھر جي پرسان رھندو ھو، مون کي ٻڌائيندو ھو ته منھنجي ھڪ زال ۽

هڪ نوڪر هوندو هو ۽ اسان ٽيهه چٽا هڪ سال جو کاڌو هڪ ئي دفعي اٺن درهمن ۾ خريد ڪري ڇڏيندا هئاسين ۽ چوندو هو ته انهن ڏينهن اٺن درهمن ۾ اسي رتل دهلوي چانور ايندا هئا، جن کي صاف ڪرڻ کان پوءِ ان مان پنجاهه رتل چانور ملندا هئا، جيڪي وچ ٽيا ڏهه قنطار. کير واري مينهن هتي ٽن چانديءَ جي دينارن ۾ وڪامندي آهي. هن ملڪ ۾ ڳئون ڪانه ٿئي. ان کان سواءِ چڱيون متاريون مرغيون هڪ درهم جون اٺ، ڪبوتر جا ٻچا هڪ درهم جا پندرهن، هڪ موٽو تازو دنبو ٻن درهمن ۾، کنڊ رطل (۱) دهلوي چئن درهمن ۾، عرق گلاب جو رطل اٺن درهمن ۾، گيهه رطل چئن درهمن ۾، مٺي تيل جو رطل ٻن درهمن ۾، سوٽي ڪپڙو ٽي وال ڊگهو ٻن درهمن ۾ ۽ هڪ خوب صورت ٻانهي هڪ سونو دينار، جيڪو مغرب جي اڍائي دينارن جي برابر ٿيندو آهي، ۾ وڪامي، انهيءَ ساڳيءَ قيمت ۾ مون پڻ هڪ عاشوره نالي ٻانهي خريد ڪئي هئي، جيڪا ڏاڍي سهڻي هئي، ۽ منهنجي هڪڙي ساٿيءَ وري هڪ ننڍيءَ عمر وارو "لولو" نالي هڪ غلام صرف ٻن دينارن ۾ خريد ڪيو هو.

بنگالي جو پهريون شهر، جنهن ۾ اسين داخل ٿياسين، 'سدگاون' (۲) هو. هي شهر سمنڊ جي ڪناري تي هڪ وڏو

---

(۱) ابن بطوطه جيڪو رطل دهلويءَ جو بيان ٿو ڪري سو ٿيو هڪ مڻ، پر "تاريخ فرشته" موجب موجوده وقت ۾ اهو مڻ موجوده وزن ۾ سادا ٻارهن سير آهي ۽ "مسالڪ الابصار" جو مصنف وري ان جا سادا چوڏهن سير ٿو لکي. ۽ چانديءَ جو دينار وري اڄڪلهه جي روپئي جي برابر هوندو هو، جنهن حساب سان مهانگائيءَ جي زماني ۾ اٺي چانور هڪ روپيه جا سادا ست مڻ وچي ٿيا ۽ سستائيءَ جي زماني ۾ هڪ روپيه جا وچي پڪا پندرهن مڻ ٿيا. اهڙيءَ طرح سان ٻين شين جو به حساب ڪري سگهجي ٿو.

(۲) سدگاوان مان ابن بطوطه جو مطلب ساتگام آهي ۽ نه چٽگانگ. هي شهر هوگلي جي ڀرسان بندرگاهه هوندو هو. آئين اڪبري ۾ پڻ هوگلي ۽ ۽ ساتگام جي وچ ۾ هڪ ميل جو مفاصلو ڏنل آهي. — مترجم

شهر آهي، جتي گنگا ندي ۽ جمنا ندي گڏجي سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪن ٿيون. هن شهر جي بندر ۾ ڪيترا ئي جهاز آهن جن جي ذريعي، هتي جا ماڻهو لکنوتيءَ (١) جي باشندن سان مقابلو ڪندا رهندا آهن.

بنگال جو بادشاهه

بنگالي جو بادشاهه فخرالدين آهي جيڪو فخره جي نالي سان وڌيڪ مشهور آهي. هيءُ بادشاهه وڏو فاضل آهي ۽ غير ملڪين، فقيرن ۽ صوفين سان گهڻي محبت رکندو آهي. اصل ۾ هتي جو بادشاهه سلطان ناصرالدين هو، جنهن جو پٽ معزالدين دهلي ۾ بادشاهه هو، جن جي مقابلي ۽ ملاقات جو بيان اڳ ۾ ڪري آيو آهيان. جڏهن اهو (ناصرالدين) مري ويو، تڏهن سندس پٽ شمس الدين بادشاهه ٿيو ۽ ان کان پوءِ شهاب الدين، جنهن کي غياث الدين بهادر پورو مغلوب ڪري پاڻ بادشاهي ڪرڻ لڳو. شهاب الدين وري سلطان غياث الدين تغلق کان مدد گهري، جنهن هن کي قيد ۾ آڻي قابو ڪيو هو. پر سندس پٽ سلطان محمد تغلق وري هن کي ڇڏي ڏنو. جڏهن ملڪ جي ورهاڱي ۾ هن وعده خلافي ڪئي تڏهن بادشاهه هن تي چڙهائي ڪئي، جنهن ۾ هو مارجي ويو ۽ پوءِ سندس ناٺي بادشاهه ٿيو جنهن کي سندس لشڪر قتل ڪري ڇڏيو.

انهن ڏينهن علي شاهه، لکنوتيءَ ۾ بادشاهه بڻجي ويهي رهيو.

---

(١) لکنوتي- هيءُ شهر هن وقت بلڪل اجڙيل ٿي ويو آهي، پر ڪنهن زماني ۾ بنگال جي هندو راجائن جو تخت گاهه هوندو هو. سنه ١٢٠٤ع ۾ جڏهن مسلمانن هي شهر فتح ڪيو، تڏهن کان هن شهر کي ئي پنهنجو تخت گاهه بڻائيندا آيا ۽ ٽي سؤ سال کن هن ئي شهر ۾ رهيا. هي شهر اصل ۾ انهيءَ وقت برباد ٿيو، جنهن وقت شاهه شجاع راج محل کي بنگال جو تخت گاهه بنايو. ان کان پوءِ وري هي شهر آباد ٿي نه سگهيو. —مترجم

فخرالدين جڏهن ڏٺو ته سندس آقا ناصرالدين جي خاندان کان حڪومت ٿي وڃي، تڏهن هن سدگاون ۽ بنگالي جي ملڪ ۾ وڏي بغاوت مچائي. پوءِ هن جي ۽ علي شاهه جي وچ ۾ سخت لڙائي لڳي. گرميءَ ۽ برسات جي موسم ۾ ناصرالدين جهازن جي ذريعي لکنوتيءَ تي حملو ڪيو، ڇو ته علي شاهه کان سندس بحري طاقت وڌيڪ هئي، ۽ جڏهن برسات ختم ٿي، تڏهن وري علي شاهه بنگالي تي حملو ڪيو، ڇاڪاڻ ته هن وٽ وري بري فوج وڌيڪ هئي.

ڳالهه

فخرالدين فقيرن ۽ صوفين سان ايتري قدر محبت رکندو هو، جو هڪ دفعي هن "شيدا" نالي هڪ صوفيءَ کي سدگاون ۾ پنهنجو نائب مقرر ڪري، پاڻ هڪ دشمن جي مقابلي ۾ لڳي ويو. شيدا وري سندس عدم موجودگيءَ ۾ وڏي بغاوت ڪئي ۽ مستقل بادشاه ٿيڻ جو ارادو ڪري، بادشاه جي پٽ کي قتل ڪري ڇڏيائين. فخرالدين به جلدي اچي دارالخلافه ۾ پهتو، پر "شيدا" ۽ سندس ساٿي سنارگاوَن ڏانهن ڀڄي ويا، جيڪا هڪ مضبوط جڳهه هئي. بادشاه اتي پنهنجي فوج موڪلي ته اتي جا باشندا ڊڄي ويا ۽ 'شيدا' کي پڪڙي شاهه جي لشڪر ڏانهن ڏياري موڪليائون.

لشڪر وارن بادشاه کي لکي موڪليو ته ڇا ڪيو وڃي؟ تنهن تي بادشاهه حڪم ڪيو ته "سندس سر ڪپي موڪليو وڃي." اهڙيءَ طرح سان سندس سر موڪليو ويو ۽ سندس ڪيترائي فقير قتل ڪيا ويا.

جڏهن مان سدگاون پهتس تڏهن مون اتي جي بادشاه سان ملاقات نه ڪئي، ڇاڪاڻ ته هن جي ۽ دهليءَ جي بادشاه جي پاڻ ۾ اڻبڻت هئي، جنهن لاءِ مون کي خوف ٿيو ته متان ملاقات جو نتيجو خراب نڪري، پوءِ سدگاوَن کان مان "ڪامرو" جي جبلن

ڏانهن روانو ٿيس. هيءُ ملڪ سدگاون کان هڪ مهيني جي پنڌ تي آهي. هڪ وڏو جابلو ملڪ آهي، جو چين ۽ تبت جي ملڪن سان وڃي ٿو ملي، جتي مشڪ وارا هرڻ ٿيندا آهن. هن جابلو ملڪ جا باشندا ترڪن جي شڪل جهڙا ٿيندا آهن ۽ اهڙا ته نوڪري ڪرڻ جا اورچ ٿيندا آهن، جو هتي جو هڪ غلام ٻئي ملڪ جي ڪيترن ئي غلامن کان وڌيڪ ڪم ڪري سگهندو آهي. هو جادوگريءَ ۾ پڻ مشهور آهن. انهن جبلن ۾ مان انهيءَ مقصد سان ويو هوس ته اتي هڪ مشهور اولياءَ الله 'شيخ جلال الدين تبريزيءَ' سان وڃي ملاقات ڪريان.

شيخ جلال الدين جو بيان

هي شيخ وڏن اوليائن مان هڪ آهي ۽ ماڻهن ۾ هن جون ڪيتريون ئي ڪرامتون مشهور آهن. هو عمر ۾ به تمام وڏو آهي، ۽ ڳالهه پئي ڪيائين ته "مون خليفي مستعصم باالله عباسيءَ کي بغداد ۾ ڏٺو هو ۽ جنهن وقت هن کي قتل ڪيو ويو، تنهن وقت به مان اتي موجود هوس." هن جي دوستن پوءِ مون کي ٻڌايو هو ته هن هڪ سو پنجاهه ورهين جي عمر پوري ڪري وفات ڪئي هئي. هو چاليهن سالن کان روزا رکندو ايندو هو ۽ ڏهن ڏهن ڏينهن کان پوءِ روزو کوليندو هو. هن وٽ هڪ ڳئون هوندي هئي، جنهن جي کير تي هو گذران ڪندو هو، ۽ سڄي رات ويٺو هوندو هو. هو بدن جو هلڪو ۽ قد جو ڊگهو هوندو هو ۽ ڳل ڪجهه اندر تي پيٺل هوندا هئس. هن ملڪ جي ڪيترن باشندن سندس هٿ تي اسلام قبول ڪيو هو، تنهنڪري هن جي تمام گهڻي عقيدتمندي هوندي هئي.

سندس ڪرامت

سندس هڪ دوست مون سان ڳالهه ڪئي ته مرڻ کان هڪ ڏينهن اڳي، هن پنهنجي سڀني دوستن کي گهرائي وصيت

Marfat.com

ڪئي ته خدا تعاليٰ کان هميشه ڊڄندا رهجو ۽ انشاءَ الله سڀائي مان توهان کان موڪلائيندس ۽ مون کان پوءِ توهان جو سنڀاليندڙ الله آهي جنهن کان سواءِ ٻيو ڪو معبود ڪونهي آهي.

پوءِ ٽئين ڏينهن ظهر جي نماز جي آخري سجدي ۾ هن دم ڏنو. پوءِ جنهن غار ۾ هو رهندو هو، جنهن جي پرسان هڪ ڪوٺيل قبر لڌائون، جنهن تي ڪفن ۽ خوشبوءِ وغيره ٻڌي پيل هئي. پوءِ هن کي غسل ۽ ڪفن ڏيئي ان ۾ دفن ڪري ڇڏيائون. رحمة الله تعاليٰ.

سنڌس ٻي ڪرامت

مان جڏهن شيخ جي زيارت لاءِ پئي ويس، تڏهن شيخ جي جاءِ رهائش کان ٻه منزلون اورتي، سنڌس چار ساٿي مون کي مليا، جن ڳالهه ڪئي ته "شيخ ڪيترن فقيرن کي چيو هو ته هڪ مغربي سياح اسان وٽ اچي رهيو آهي، تنهن جو وڃي استقبال ڪريو." تنهنڪري اسان شيخ جي حڪم سان آيا آهيون. اصل ۾ هن کي منهنجي باري ۾ ڪابه خبر ڪانه هئي ۽ اهو سڀ ڪجهه هن کي ڪشف جي ذريعي معلوم ٿيو هو. پوءِ مان هنن سان گڏجي اچي شيخ جي خدمت ۾ حاضر ٿيس. مان سنڌس خانقاه ۾ پهتس، جيڪو سنڌس غار جي ٻاهران هو ۽ ٻي اتي ڪابه آبادي ڪانه هئي. هن ملڪ جا هندو ۽ مسلمان سڀ هن شيخ جي زيارت لاءِ ايندا هئا ۽ هن جي لاءِ تحفا ۽ نذر آڻيندا هئا، جنهن جي آمدنيءَ مان فقير ۽ مسڪين کائيندا هئا. پر شيخ فقط پنهنجي هڪ ڳئون جي کير تي گذارو ڪندو هو. مان جڏهن سنڌس خدمت ۾ حاضر ٿيس، تڏهن هو اٿي بيٺو، مون کي ڀاڪر پائي مليو ۽ منهنجي وطن ۽ منهنجي سفرن بابت مون کان پڇڻ لڳو. جنهن تي مون کيس سمورو حال احوال ٻڌايو. پوءِ فرمايائين ته "تون عرب جو مسافر

آهين.” اني حاضرين مان ڪنهن چيو ته ”هي عجم جو مسافر پڻ آهي.“ تنهن تي شيخ به فرمايو ته ”هائو هي عجم جو مسافر به آهي، تنهنڪري هن جي خاطر تواضع ڪئي وڃي.“ پوءِ مون کي خانقاه ۾ وٺي ويا ۽ ٽي ڏينهن منهنجي مهماني ڪيائون.

شيخ جون ٻيون عجيب ڪرامتون

ٻهرياڻين جڏهن مان شيخ جي زيارت لاءِ ويو هوس تڏهن شيخ کي مرعز (اوني ڪپڙي جو نالو) جي ڪپڙي جو هڪ چوغو پهريل ڏٺم، جو مون کي ڏاڍو وڻيو ۽ دل ۾ چيم ته جيڪڏهن شيخ اهو مون کي ڏيئي ڇڏي ته ڪهڙو نه چڱو ٿئي. جڏهن وري مان ڪانئس موڪلائڻ لڳس، تڏهن شيخ غار جي پرسان ٻيهي، اهو چوغو بدن تان لاهي، ڪٺي مون کي پهرايو، ۽ پنهنجي مٿي تان طاقيه (ٽوپ) لاهي اهو به ڪٺي منهنجي مٿي تي رکيائين. پوءِ فقيرن مون کي ٻڌايو ته شيخ ڪڏهن به چوغو ڪين ڏيندو آهي، پر تنهنجي اچڻ جي خبر ٻڌڻ کان پوءِ اهو چوغو ڏيکيو هئائين ۽ چيائين ٿي ته مغربي اهو چوغو مون کان گهرندو، جو وري ڪافر بادشاه هن کان کسي وٺندو ۽ اهو وري منهنجي ڀاءُ برهان الدين کي ڏيئي ڇڏيندو. مون جڏهن اها ڳالهه فقيرن جي واتان ٻڌي، تڏهن پڪو ارادو ڪيم ته شيخ مون کي پنهنجو لباس عطا ڪيو آهي، سو منهنجي لاءِ هڪ وڏي نعمت آهي ۽ اهو چوغو پائي مان ڪڏهن به ڪنهن مسلمان يا ڪافر بادشاه جي سامهون ڪين ويندس.

ان کان پوءِ مان شيخ کان موڪلائي هليو ويس ۽ گهڻي عرصي کان پوءِ منهنجو چين وڃڻ جو اتفاق ٿيو. اتي ’خنسا‘ جي شهر ۾ پنهنجن ساٿين سان ٻئي گهميس، ته هڪ هند ماڻهن جي هجوم جي ڪري مان هنن کان جدا ٿي ويس. ان وقت اهو چوغو مون کي پهريل هو. رستي ۾ اوچتو مون کي وزير ملي ويو، جيڪو

مون کي پاڻ وٽ سڏي، منهنجي هٿ کان وٺي مون کان حال احوال پڇڻ لڳو ۽ ڳالهيون ڪندا بادشاهه جي محل تائين پهتاسين. مون هن کان موڪل گهري، پر هن اجازت نه ڏني ۽ مون کي بادشاهه وٽ وٺي ويو. جنهن مون کان مسلمان بادشاهن جون ڳالهيون پڇيون، جن جو مون مناسب جواب ڏنوماس، پر سندس نظر وڃي منهنجي چوغي تي پيئي ۽ ان جي ڏاڍي تعريف ڪيائين.

وزير مون کي چيو ته اهو چوغو لاهه. ان وقت مجبوراً اهو حڪم مڃڻو پيم. بادشاهه اهو چوغو وٺي رکيو ۽ ان جي عيوض مون کي ڏهه خلعتون، هڪ سنجيل گهوڙو ۽ خرچ لاءِ روڪڙا پيسا عطا ڪيائين. مون کي ڏاڍو ڏک ٿيو ۽ شيخ جي ڳالهه ياد اينديئي مون کي ڏاڍو عجب لڳو. ٻئي سال مان چين جي دارالخلافه، خان بالق، ۾ ويس ته شيخ برهان الدين ساغر جي خانقاه ۾ اتفاق سان منهنجو وڃڻ ٿيو. اتي مون ڏٺو ته شيخ ڪو ڪتاب پڙهي رهيو هو ۽ اهوئي چوغو پهريل هوس. مان عجب ۾ پئجي ويس ۽ چوغي کي اٿلائي پٿلائي ڏسڻ لڳس، تنهن تي شيخ چيو ته "تون هن کي ائين ڇو ڏسي رهيو آهين، سڃاتو ائيئي ڇا؟" مون جواب ڏنو ته، "هائو هي چوغو 'خنسا' جي بادشاهه مون کان ورتو هو."

شيخ فرمايو ته شيخ جلال الدين هي چوغو منهنجي لاءِ تيار ڪيو هو ۽ مون کي خط ۾ لکيو هئائين ته هي چوغو فلاڻي ماڻهوءَ جي معرفت توکي ملندو. پوءِ شيخ اهو خط مون کي ڏيکاريو، جيڪو پڙهي منهنجي عجب جي حد ئي نه رهي. ان کان پوءِ مون سمورو قصو شيخ برهان الدين جي اڳيان بيان ڪيو. تنهن تي شيخ چيو ته منهنجي ڀاءُ شيخ جلال الدين جو مرتبو انهيءَ لاءِ بلند ليکيو ٿو وڃي، جو ان کي دنيا جي سڀني معاملات ۾ دخل آهي. پر هاڻي هو فوت ٿي ويو آهي. وري چوڻ لڳو ته هو هر روز صبح جي نماز مڪه معظم ۾ پڙهندو هو ۽ هر سال حج ڪندو

هو، عرفه ۽ عيد جي ڏينهن ته اهڙيءَ طرح غائب ٿي ويندو هو جو ڪنهن کي خبر به نه پوندي هئي. پوءِ شيخ جلال‌الدين کان موڪلائي مان شهر 'جنق' (١) ڏانهن روانو ٿيس. هيءُ هڪ وڏو شهر آهي، جنهن جي وچ مان هڪ درياءُ ٿو وهي. اهو درياءُ 'ڪاڙو' جي جبلن مان نڪري ٿو ۽ ان کي 'درياءُ ازرق' ڪري چوندا آهن. هن جي رستي سان ماڻهو بنگال ۽ لکنوتيءَ ويندا آهن. هن درياءَ جي ٻنهي پاسي باغ بستان ۽ ڳوٺ نظر ايندا آهن، جهڙيءَ طرح مان مصر جي درياءَ نيل تي هوندا آهن. هتي جا باشندا ڪافر آهن، پر سڀ بادشاهه جي رعيت آهن. ننهنڪري سندن پيدائش جو اڌ ڏيل طور ورتو ويندو آهي ۽ تحفا وغيره تنهن کان سواءِ هوندا آهن. اسان ان درياءَ ۾ پندرهن ڏينهن سفر ڪيو. رستي سان ڳوٺ ۽ باغ ايترا ته گهڻا هئا جو ڄڻ ته ڪنهن بازار جي وچ ۾ پئي لنگهياسون.

هن درياءَ ۾ بي‌انداز جهازن جي آمدرفت جاري آهي. هر هڪ جهاز کي نقارو هوندو آهي، جو جڏهن ٻه جهاز هڪٻئي جي سامهون ايندا آهن، تڏهن وٺي اهي نقارا وڄائيندا آهن. هي هنن جو هڪٻئي کي سلام جو نمونو آهي. سلطان فخرالدين جو وري حڪم آهي ته "هن درياءَ ۾ فقيرن کان ڪنهن به قسم جو محصول نه ورتو وڃي ۽ جنهن وٽ کاڌي لاءِ ڪجهه نه هجي ان کي کاڌو ڏنو وڃي. جڏهن به ڪو فقير ڪنهن شهر ۾ لهندو آهي ته بادشاهه جي طرفان ان کي اڌ دينار ملندو آهي.

---

(١) هن نالي سان، هن وقت ڪوبه شهر موجود ڪونه آهي. هيءُ لفظ شايد خبنق (خ ب ن ق) هوندو، جنهن جو مطلب ٿيندو ڪيمخيا (ڪ م خ ي ا) جتي، هن وقت تائين وڏو ميلو لڳندو آهي ۽ نه فقط آسام مان پر پوتان کان به هتي ماڻهو اچي گڏ ٿيندا آهن. - مترجم

Marfat.com

اهڙيءَ طرح سان پندرهن ڏينهن جي سفر کان پوءِ اچي سنرگاؤن(١) ۾ پهتاسين. هن ٿي شهر جي ساٿين شيدا کي ٻڪڙي سلطان جي حوالي ڪيو هو.

خاتمو

[اڳتي ابن بطوط، جاوا ۽ سوماترا مان ٿيندو، چين تو وڃي، جتان وري واپس سوماترا ۾ اچي، چاليهن ڏينهن سفر کان پوءِ وري ڪولم تو پهچي. جتان سنه ٧٤٨ هجري محرم جي مهيني ۾ عربستان جي ظفار شهر ۾ تو پهچي. جتان مسقط، شيراز، يزد ۽ اصفهان وغيره کان ٿيندو، بصره ۽ ڪوفه جو سير ڪندي، شوال سنه ٧٤٨ هجريءَ ۾ بغداد پهچي ٿو. اتان شام ڏانهن روانو ٿئي ٿو، جتان مصر، تيونس، سارڊينيه ۽ اسپين مان ٿيندو، سنه ٧٥٠ هجري ۾ فاس ۾ پهچي ٿو، جيڪو انهن ڏينهين موراڪو جي گاديءَ جو هنڌ هو. يعني اٽڪل پنجويهه سال ڪن سفر ڪري پنهنجي وطن واپس وريو. پر هن سفر جي شوقين لاءِ اڃا سوڊان جو ملڪ رهجي ويو هو، سو محرم سنه ٧٥٤ هجريءَ ۾ اتان ٿيندو، سنه ٧٥٥ هجري جي آخر ۾ اچي پنهنجي وطن کان اڪتو. ان کان پوءِ ابن بطوط بابت ڪجهه به معلوم ٿي نٿو سگهي، سواءِ ان جي جو هن سنه ٧٧٨ هجريءَ ۾ وفات ڪئي.]
(وڌيڪ معلومات لاءِ ڏسو ديباچو ۽ پڇ اڳ. — مترجم)

---

(١) ڪنهن زماني ۾ خاص طرح هندن جي زماني ۾ هيءُ شهر مشرقي بنگال جي گاديءَ جو هنڌ هو ۽ منجهس ڪپڙو تمام عمدو ٺهندو هو، جنهن جي تعريف "آئين اڪبريءَ" ۾ پڻ آيل آهي. هن وقت هتي جا انب ۽ پان مشهور آهن. — مترجم